

MÜASİR
DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
“Dünya ədəbiyyatının görkəmli
nümayəndələrinin əsərlərinin
Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında”
2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

ERNEST SETON-TOMPSON

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Ernest Seton-Tompson

Seçilmiş əsərləri, Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013, 632 səh.

ISBN 978-9952-32-121-0

Tərcüməçi və ön sözün müəllifi:

İLQAR ƏLFİOĞLU

Redaktor:

ASİF HACILI

Karrektorlar:

AQŞİN MƏSİMOV

ELSEVƏR MURADOV

Mətn: Bakı Sıvyan Universitetinin
nəşriyyatı

© "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013

www.eastwest.az

www.fb.com/eastwest.az

ÇİN OLMUŞ ARZU

1860-cı il avqust ayının 14-də Böyük Britaniyanın kiçicik Saut-Şilds şəhərində İngiltərənin sonradan müf-lisləşən qədim zadəgan nəsillərindən birində – Seton ailəsində bir oğlan dünyaya gəldi ki, vəhşi təbiətin ecaz-kar dünyasını bütün insanlara tanıtsın...

Balaca Ernest əsl evi saydığı meşələrin, çöllərin dün-yasıyla erkən tanış oldu. Altı yaşı olanda maddi sıxıntı çəkən ailələri Kanadaya köçdü. Ernestin atası fermerliklə məşğul olmağa başladı, oğlan da ona ya təsərrüfat işlə-rində yardımçı olur, ya da qardaşlarıyla bir yerdə meşələri gəzib- dolaşırdı. Vəhşi təbiətin dilini oğlan lap tez anla-mağa başladı. Ona qəribə gələn bu idi ki, heyvanlar, quşlar, sürünənlər də öz dünyalarında, demək olar ki, elə insanlar kimi yaşayırlar: sevir, nifrət edir, təhlükədən qorxaraq qaçır, ya da başqa həmcinslərini xilas etmək üçün həyat-larını qurban verir, balalarına yaşamaq öyrədir, bir-biriylə səmimi dostluq münasibətləri qururlar.

Bu həssas oğlanın ailədə vəziyyəti o qədər də ürək-açan sayılmazdı. Balaca Ernest atası ilə heç cür dil tapa bilmir, günün getdikcə daha çox hissəsini özü üçün əsl ev saydığı meşədə keçirirdi. Heyvanların davranışı barədə ilk yazılı qeydlərini də elə orada qələmə aldı, heyvan və quş-ların xarakterini çatdırmaq istədiyi ilk şəkilləri də meşədə yarandı. Rəssamlığa həvəsi onu Toronto şəhərindəki incə-sənət kollecinə apardı, orada təhsilini 1879-cu ildə bitirdi. Xeyli sonra isə rəssamlıq qabiliyyətini püxtələşdirmək üçün təsviri sənətin sirlərini Paris, London və Nyu-Yorkda öyrənməyə çalışdı.

Amma bu istedadlı oğlanın əsl məktəbi elə meşələr idi. Canlı aləmin həyatını daha dərinlən öyrənmək üçün o, meşədən evə heyvan balaları gətirir, dovşan saxlayırdı, amma tezliklə dərk etdi ki, bu həyata yaxşı bələd olmaq istəyirsənsə, mütləq onun bir parçasına çevrilməli, ona öz həyatın kimi baxmalı, sevməlisən.

Seton-Tompsonun o vaxtlar hələ toxunulmaz qalmış Kanada meşələrində apardığı müşahidələrin ilk nəticəsi 1883-cü ildə işıq üzü görmüş “Çəmənlik tetraquşusunun həyatı” adlanan balaca bir kitab oldu. Bu ilk ədəbi təcürbənin ardınca dövrü mətbuatda çıxan kiçik hekayələr, yazılar gəlirdi. Amma ədəbi şöhrətə aparan yol heç də hamar deyil. Xüsusilə də əgər sevgi, macərə romanları, detektiv yazmırsansa. Gənc təbiətşünas geniş oxucu auditoriyasını cəlb etmək imkanı verən mövzulardan çox uzaq idi. O, insanların deyil, tülkülərin, yenotların, ayıların həyatından yazırdı.

Bir yazıçı kimi ona 1898-ci ildə nəşr olunmuş “Mənim tanıdığım heyvanlar” və 1901-ci ildə çıxmış “Ovlananların həyatı” topluları şöhrət gətirdi. O vaxt yazıçı artıq Seton-Tompson soyadını götürmüşdü. Bu iki kitabdan sonra onun qələminə marağ yarandı və hekayələri digər dillərə də tərcümə olunmağa başladı.

Təbiətşünas yazıçının elə ilk kitabı göstərdi ki, ədəbiyyatda tamam yeni bir janr yaranır – bədii animalistika janrı. Müəllifin özü isə belə hesab edirdi ki, “yeni bir istiqamətin əsasını qoyub” və kitabında “heyvanların davranışı ilk dəfə həqiqətə uyğun bir şəkildə təsvir olunur”, “bütün hekayələr uydurmaya, təxəyyülə deyil, real həyat faktlarına söykənir”. Bu iddia ilə razılaşmamaq qeyri-mümkündür. “Mənim tanıdığım heyvanlar” kitabında səkkiz müxtəlif heyvanın “tərcümeyi-hal”ı öz əksini tapmışdı. Oxucular ilk dəfə idi heyvanlar haqda insan barədə yazırmış kimi yazan bir yazıçı ilə rastlaşırdılar və bu yazıçı “kiçik qardaşlarımızın” hiss-həyəcanını, arzularını, düşüncələrini böyük, inandırıcı bir ustalıqla qələmə alırdı. Hadisələrin və müşahidələrin bioloji səhihliyi Seton-Tompson yaradıcılığının ən böyük məziyyətidir. Yazıçı heyvanları, sanki, insaniləşdirir. Amma bu prosesi

ona qədər mövcud olmuş ənənə ilə eyniləşdirənlər yanılırlar. Təbiət mövzusunda Seton–Tompsonaqədərki nümunələrdə oxucu, sanki, heyvan dərisi geymiş, insan kimi düşünən və danışan adamlarla qarşılaşırdı. Seton–Tompsonun qəhrəmanları isə, heç şübhəsiz, heyvanlardır və bu heyvanlar, sadəcə, insanların da anlaya bildiyi hisslər yaşayır. Yazıçı bizi inandırır ki, əslində, heyvanlardan o qədər də fərqlənmirik və tamın bəlli hissələrindən başqa bir şey deyilik...

Yazıcının öz personajlarını “insaniləşdirmək” istəyi, əsasən, ədəbi fənddir. Bu fəndin məqsədi canlı təbiətlə bağlı bəlli ideyaların populyarlaşdırılması, humanizmin təbliğidir. Seton–Tompsonun hətta eyni növdən olan qəhrəmanları belə bir–birinə bənzəmir. O, təsvir etdiyi bütün heyvanları fərdiləşdirir, onlara bənzərsiz cizgilər verir. Bir bioloji növün orta səviyyəsi fəvqündə duran istedadlı fərdlər, yazıcının qənaətinə görə, bəşəriyyətin dahi şəxsləri qədər təəccübə və məhəbbətə layiqdirlər.

Onun heyvan qəhrəmanlarının həyatı dramatik hadisələrlə zəngindir. Seton–Tompsonun hekayələrindəki emosional gərginlik, qəhrəmanlıq patetikası və süjet koliziyalarının gözlənilməzliyi də məhz bundandır.

Ələkeçməz vəhşi at azadlığını itirməkdənsə, ölümə üstünlük verir, uçuruma atılır. Qovhaqovdan əldən düşmüş Domino adlı gümüşü tülkü çarəsiz vəziyyətə düşərkən sıçrayaraq çaydakı buz parçalarının üstüylə qarşı sahilə keçməyə nail olur. Canavar sürüsünün ağıllı və bic başçısı Lobo rəfiqəsi Biankanı o qədər sevir ki, onun ölümündən sonra tələyə düşərək azadlıq xiffətindən canını tapşırır. Amma balaca cəsur it qəzəbli Qrizli ayısının üstünə atılaraq sahibinin həyatını xilas edir. Analıq instinkti güclü olan Molli adlı ana dovşan balalarını xilas etmək üçün biclik işlədir...

Seton–Tompsonun, demək olar ki, hər hekayəsi qəhrəmanlıq duyğu və əməllərinə qadir bir heyvanın, ya da bir quşun həyəcanlandırıcı həyat hekayətidir. Yazıçı təbiətə sevgisi ilə oxucu qəlbini birdəfəlik fəth edir. Onun fəth etdiyi insanlar isə artıq təbiət üzərində qələbələriylə deyil, onu sevməkləriylə öyünürlər. Yazıcının

yaratdığı parlaq portretlər və heyvan-qəhrəmanların maraqlı həyatı gənc oxucuların yaddaşında digər kitablardakı sevimli qəhrəmanları ilə yanaşı yaşayır.

Seton-Tompsonun kitablarını həm də yazıçının çəkdiyi gözəl şəkillər bəzəyirdi. Bu şəkillər mətni izah etmir, onunla vəhdət təşkil edirdi. Sonralar müsahibələrinin birində yazıçı deyəcək ki, o, insanların gözünü meşələrdə, çəmənliklərdə bizimlə bir yerdə yaşayan heyvanların həyatına açmaqla yanaşı, həm də “vəhşi heyvanların mənasız və məqsədsiz ovlanması mümkün dairəsində qarşısını almağa” can atırdı.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Seton-Tompsonun kitabları uşaq və yeniyetmələrdə xüsusi heyranlıq doğururdu. Bəlkə də, elə bu səbəbdən çoxları onu uşaq yazıçısı kimi qəbul edir. Amma bu heç də belə deyil. Yazıçının yaradıcılığında bu kitaba da daxil etdiyimiz “Balaca vəhşilər” romanı xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Povest iki oğlanın meşədə yaşayaraq hinduların həyatını necə öyrənmələrindən bəhs edir. Bioqrafik məlumatlar əsasında macəra janrında qələmə alınmış bu ecazkar əsər gənc təbiətşünaslar üçün bir ensiklopediyadır. Bu romanı birçə dəfə oxuyan hər hansı bir uşağın özünü Yan və Semin yerində görmək istəməməsi qətiyyətinə inandırıcı deyil. Bu əsəri oxuyan hər bir uşaq həmin meşələri öz təxəyyülündə gəzib-dolaşır, həmin macərələri yaşayır. “Balaca vəhşilər” romanı böyüklərə də bir dərstdir. Mən əminəm ki, onu oxuyan hər bir böyük həmin andan etibarən öz övladına tamam başqa gözlə baxacaq...

Ernest Seton-Tompson uzun sürən yaradıcı ömrü ərzində 50 kitab yazaraq şəkillərlə bəzəyib. Yuxarıda adıçəkilən kitablardan savayı, yazıçının “Vəhşi heyvanların davranışı və psixologiyası”, “Qəhrəman heyvanlar”, “Meşə haqqında kitab”, “Qrizlinin tərcümeyi-halı”, “Təbiətşünas rəssamın yolu” və sairə zamanında böyük oxucu marağına səbəb olub və həmin maraq bu gün də səngimir. Seton-Tompsonun əsərləri arasında məxsusi yeri səkkiz cildlik “Vəhşi heyvanların həyatı” əsəri tutur. Təsadüfi deyil ki, əsər tək ədəbiyyat həvəskarlarının deyil, həm də elmi ictimaiyyətin diqqətini özünə çəkirdi.

Onu həmkarlarından məqsədyönlülük və nəhayətsiz işgüzarlıq fərqləndirirdi. Kitab yazır, onlara illüstrasiyalar çəkir, şəkilləri təsviri sənət sərgilərində uğur qazanır və bütün bunlarla yanaşı, hələ bir mühazirələrlə (onun 3 mindən artıq belə mühazirəsi olub) auditoriya qarşısında çıxışlar edir, elmi məcəllələrə, nəşrlərə məqalələr yazır, zoologiya üzrə dərsləklərin hazırlanmasına yardım göstərirdi. Kanada hökuməti məxsusi Seton-Tompson üçün “dövlət təbiətşünası” vəzifəsini təsis etmişdi, Amerika Birləşmiş Ştatları isə yazıçını ən yüksək elmi nailiyyətlərə verilən qızıl “Eliot” medalı ilə təltif etmişdi.

Seton-Tompson öz missiyasını təkçə vəhşi heyvanların həyatının daha dərinədən öyrənilməsində deyil, həm də onların nənasız yerə qırılmasının qarşısını almaqda görürdü. O, Kanadada “Meşəşünaslar liqası” adlı bir təşkilat yaradaraq gəncləri doğma təbiəti daha dərinədən öyrənməyə, vəhşi heyvanları qorumağa təşviq edirdi. Cavanlara təbiətlə harmoniyada yaşamağı öyrətmək üçün yazıçı boyskaut hərəkatını da işə cəlb etmək qərarına gəlir. Bu ideyanı onun ağına 1906-cı ildə tanış olduğu, boyskaut hərəkatının yaradıcısı lord Baden-Pauell salır. Nəticədə Seton-Tompson 1910–15-ci illər arasında “Amerika boyskautları” hərbi-idman təşkilatına rəhbərlik edir. Onun boyskaut hərəkatına gətirdiyi ənənələr Amerika və Kanadada bu gün də yaşayır.

Ömrünün çox hissəsini meşədə keçirən bir insana şəxsi həyatını qurmaq olduqca çətindir. Seton-Tompson birinci dəfə 1896-cı ildə evlənir və onun həyat yoldaşı Qreys Qallatin olur. 1904-cü ilin yanvarında onların qızı Enn dünyaya gəlir və sonradan atasının yolunu qismən davam etdirir. O, Ani Siton təxəllüsü ilə tarixi bestsellerlər müəllifi kimi şöhrət tapır. Onların ailə həyatı 40 il sürür, amma 1935-ci ildə boşanırlar. Ernest tezliklə Culiya Batri ilə ailə qurur. Culiya ədəbi fəaliyyətlə maraqlanırdı və birgə həyatlarının ilk günündən ərinə çox aktiv şəkildə kömək etməyə başlayır. Onların öz övladı olmayıb və 1938-ci ildə Byula adlı yeddiyaşlı qız uşağını övladlığa götürüblər. Ernest Seton-Tompsonun ölümündən sonra Byula həyatını atasının ədəbi və elmi irsinin tədqiqinə,

yayılmasına və təbliğinə həsr edir. Ailə qurduqdan sonra Di Seton-Barber adı daşıyan qadın bizim günlərdə yaşayaraq 2006-cı ildə dünyasını dəyişib. Dahi yazıçı, rəssam-animalist Seton-Tompsonun populyarlığı həm də Byulanın səyləri nəticəsində bu gün də çox yüksək olaraq qalmaqdadır. Bu gün də insanlar onun kitablarını böyük zövqlə mütaliə edərək vəhşi təbiətin sirlərinə vəqif olur, onun qoynunda yaşayan heyvanların xarakter və davranış baxımından bizə bu qədər oxşadığına heyran qalırlar.

1960-cı ildə, Ernest Seton-Tompsonun yüzillik yubileyində onun qızı Di və nəvəsi Siton Kottyer kiçik idman təyyarəsində səmaya qalxaraq yazıçının külünü Siton-Villac təpələri üzərində küləyə verdilər. Dahi yazıçı, böyük alim, istedadlı rəssam və unudulmaz insanın son arzusu – alovlu bir məhəbbətlə sevdiyi və ilhamla vəsf etdiyi doğma meşələrə və orada minilliklərdən bəri yaşayan heyvanlara ölümündən sonra qovuşmaq arzusu beləcə çin oldu...

İlqar Əlfiyloğlu

BALACA VƏHŞİLƏR

(roman)

BALACA VƏHŞİLƏR

I HİSSƏ

QLENYAN

I. Yan

Yan oxumağa tez həvəs göstərmişdi. Onunla yaşlı olan bütün on iki yaşlı oğlanlar kimi ən çox sevdiyi hindulardan və vəhşi heyvanların, quşların həyatından bəhs edən kitablar idi.

Amma o zamanlarda bu barədə az yazırdılar. Kitabxanada Yan ancaq Lloydun “Skandinav ovçuları”, Qreyin “Botanika” və Fenimor Kuperin iki-üç povestini tapa bilmişdi. Oğlan bu kitabları yorulmaq bilmədən təkrar-təkrar oxuyurdu.

Yanın atası onun nəylə məşğul olduğuna heç vaxt fikir verməzdi, amma bir dəfə necə oldusa, bu cür kitabların oğlanın dərslərinə mane ola biləcəyini qət edərək onlar haqda fikirləşməyi belə ona qadağan elədi.

Amma Yan məktəbdə yaxşı oxuyurdu, sinfin ən savadlı şagirdlərindən idi, baxmayaraq ki onlarla bir yerdə xeyli yaşlı uşaq da vardı.

Yan üzüyola, utancaq oğlan idi, amma indi ilk dəfəydi ki, atasının iradəsinə tabe olmadı. Düzdür, onun sözünə açıq-aşkar zidd çıxmağa ürək eləməmişdi, amma əvəzində bicliyə əl atır, əlinə fürsət düşən kimi aradan çıxıb meşəyə, çölə qaçmağa can atırdı.

Xəlvət guşəyə çəkilib saatlar uzununu quşlara tamaşa edir, tanımadığı gülləri, bitkiləri nəzərdən keçirirdi.

Məktəbdən Yan həmişə ən dolanbac yollarla qaçırdı. Çalışdı ki, vitrinindəki şüşənin arxasında iki teryerin siçovul ovlaması təsvir olunan tablunun nümayiş etdirildiyi mağazanın mütləq yanından ötsün.

Mağazayla üz bəzən tütün dükkanı vardı. Onun da vitrinində belinə dolu xalvarlar şəllənmiş fil heykəli vardı. Qonşu küçədəki mağazada isə ov quşları satırdılar. Yan, adətən, orada ovçuların vurduğu ördəklərə tamaşa edir, ördək olmayanda da maral başına baxırdı – o, həmişə elə öz yerində qalardı. Bir az o tərəfdə qiyamət ayı müqəvvaları olan xəz dükkanı vardı. Cervi-stritdə bir zamanlar zəncirlənmiş ayı saxlanan hündür artırmalı bir ev vardı; burada ayı saxlandığını ona danışmışdılar. O zamandan xeyli vaxt keçmişdi, lakin oğlana belə qeyri-adi hadisənin baş verdiyi yerdən keçmək çox ləzzət verirdi. Qrəndlə Pem-berton küçələrinin tinində bir zamanlar safsar öldürmüşdülər və məktəblilər danışdı ki, yağışdan sonra orada həmin heyvanın qoxusu hələ də duyulur. Yan da dumanlı-çiskinli axşamlarda bu tərəfə yolu düşən kimi xəyalında canlandığı qoxunu sinəsinə ləzzətlə çəkirdi.

Vaxtının ən böyük hissəsini isə Yan burnunu Men küçəsindəki emalatxananın vitrininə dirəyərək keçirirdi. Burada nə yox idi ki! Tülkü və pişik kəllələri, canavar dərisi, maral buynuzları və bir də, azı, əlli dənə quş müqəvvası. Bəzilərinin – illik yarmarkada nümayiş üçün layiq görünlərin üzərində kiçik lövhələri də vardı; üstündə adları yazılmışdı. Bu yazıları oğlan yaddaşında sirr kimi saxlayırdı. Baxmayaraq ki sonralar bu yazıların çoxunun yanlış olduğunu da öyrənmişdi.

Üstündən bir il, bəlkə, hələ bir qədər də artıq keçəndən sonra Yanın beyninə cəsarətli bir plan gəldi. Mütləq gərək o emalatxananın içərisinə girsin! Bu addımı atmaq üçün özündə qətiyyət tapana kimi daha bir neçə ay keçdi. Əgər emalatxana sahibindən ondakı cürbəcür qəribə şeyləri ona göstərməsini xahiş etsəydi, yəqin, razılaşardı.

Lakin belə igidlik üçün onun cəsarəti azlıq edirdi. Amma bir dəfə necə oldusa, Yan həmin emalatxanaya girdi. Biləyiniz qapının zınqırovu necə ucadan səsləndi! Bunun dalınca ortaya zınqırov səmindən də qorxulu sükut çökdü və oğlanın qarşısına mağazanın sahibi mister Sender çıxdı.

– O... vitrindəki bayquşu deyirəm... neçəyədir? – dili topuq vuran Yan zorla soruşdu.

– İki dollar, – deyə mister Sender cavab verdi.

Elə bu məqamda Yanın bütün qeyrəti birdən buxarlandı. Yerindən qopub küçəyə cumdu. Axı bütün ömrü boyu bu qədər pulu olmamışdı! Dükən sahibinin onun dalınca nə qışqırdığını da eşitmədi. Yan qorxmuşdu, xəcalət çəkirdi və qeyri-adi bir səltənətə ləyaqəti çatmadan qədəm basdığı barədə düşüncələr hələ uzun müddət yaxasından əl çəkmədi!

II. Bahar

Hər şeydən çox Yan hinduların həyatına həsəd aparırdı. Hər bahar dünyanı gəzib-dolaşmaq arzusu onu haralarasa çəkib aparmaq istəyirdi. Təbiətin ilk oyanışı ilə onun içində bir həyəcan, bir titrəyiş baş qaldırırdı. Çağırış dolu nidalarla şimala köç edən qazları görəndə kimi, elə bil, Yanın qanı qaynayırdı: quşlara qoşulub uçmaq istəyirdi.

Məktəb yoldaşlarının çoxu “baharı sevirəm“ deyirdi, qızlar hətta “ürəyimiz gedir“ ifadəsini işlədirdilər, amma onların heç biri yaz gələndə Yanın gözlərinin nədən alışıb-yandığını, nədən sinfi tərək edib uzaqlara qaçmaq istədiyini anlaya bilməzdi.

– Kaş buradan qaça biləydim! – həyəcanla dillənirdi.

Hindulara, ya da qaraçılara qoşulub qaçmasınının qabağını yalnız atasından qorxması kəsirdi.

III. Yanın qardaşları

Oğlanın özündən iki yaş böyük bir qardaşı vardı – Red. Yandan xeyli pis oxuduğundan əlindən yaman hirsliydi, imkan düşən kimi ona gücünü göstərməyə çalışırdı.

Bir dəfə necə oldusa, Yan əylərək evlərinin altına girəndə bir də baxdı ki, ona boy verən dərin bir xəndəyə girib. Fikirləşdi ki, burada özü üçün bir otaq, ya da emalatxana düzəltmə, pis olmaz. Yan bilirdi ki, onun

xahişinə ailədə “ağıllı” kimi ad çıxarmış Red də qoşulsa, atalarından razılıq almaq mümkün olacaq. Red o dəqiqə razılaşdı və hətta atalarını yola gətirməyi öz boynuna çəkdi. Dedi ki kimi də elədi.

Oğlanlar işə girişdilər. Xəndəyi üç futdan altı futa¹ kimi artırmağa neçə gün sərf olundu. Yan məktəbdən qayıdan kimi işə girişirdi, Red isə əlinə bel götürməmək üçün min bir bəhanə tapırdı.

Yan dəfələrlə işləyə-işləyə öz emalatxanasında nəylə məşğul olacağı barədə ucadan mülahizə yürüdü. Red istəmədən onunla razılaşır, tapşırıqlar verərək aradan çıxırdı.

Nəhayət ki, divarlar artıq hazır idi, emalatxananın qapısına hətta qıfıl da vurmuşdular. Yanın sifəti sevin-di-yindən, yaşadığı qürur hissindən lap alışıb-yanırdı! Döşəməni yudu, düzəlttikləri skamyanın üstünə oturub emalatxanalarına göz gəzdirdi. Elə o an Red dedi:

– İndi isə buradan çıxacaq və qapını kilidləyək.

Qardaşının bu qərarı Yana nəşə çox mühüm göründü. Onlar çıxdılar. Red qapını kilidləyib açarı cibinə soxdu. Sonra da üzünü Yana çevirərək çox soyuq və sərt ahənglə dedi:

– Yadda saxla: bura ayağını da basmayacaqsan. Atamız icazəni tək mənə verib.

Digər qardaşları – Yandan yaşayım kiçik olan Alner boyda onunla bir idi, amma başqa bənzərlikləri yoxuydu. Alner yaman gopçu, misilsiz tənbel idi. Özünü bir yolla gözə soxmaq üçün əldən gedirdi. İstər yaxşılığa, istər pisliyə – onun barəsində danışanda ləzzət alırdı. Amma məqsədinə yetişmək üçün heç barmağını da tərpməzdi. Hər səhər qardaşlar bir yerdə məktəbə gedirdilər – atalarının tapşırığı beləydi. Amma məktəbdə, demək olar ki, heç görüşməzdilər. Bu qardaşları bir-birinə heç bir şey bağlamırdı; tamam yad idilər. Alner Yanın marağını bölüşmürdü və təəcübü deyil ki, Yan da gündən-günə qardaşlarından daha çox uzaqlaşdı.

¹ Fut – təxminən, 30,5 sm-ya bərabər uzunluq vahidi

IV. Kitab

Bir dəfə Yan qəzətdə oxudu ki, “Kanada quşları” kitabı çapdan çıxıb.

Heç vaxt oğlanın ağına gəlməzdi ki, pula bu dərəcədə ehtiyacı olacaq. “Kaş mənim bir dollarım olaydı!” – deyə düşünürdü. Yan əlinə düşən hər qəpiyi saxlayırdı və nəhayət, düz ayyarımından sonra arzu etdiyi məbləğ artıq əlindəydi. Özünü dünyada ən varlı adam sayırdı. Birbaşa kitab dükanına cumdu. Səbirsizlikdən od tutub yanırdı və bir an ona elə gəldi ki, həmin kitabın qiyməti min dollardır, özü də satılıb qurtarıb, dükanda yoxdur. Amma elə olmadı. Dükan sahibi kitab qalağına sarı çönərək Yandan soruşdu:

– Üz qabığı yaşıl olsun, yoxsa qırmızı?

– Yaşıl, – deyə Yan cavab verdi, amma hələ də bu xoşbəxtliyə inanmırdı.

Dükan sahibi kitabə nəzər salıb biganə ahənglə dedi:

– Doxsan sent.

– Doxsan sent! – Yan heyrətə gəldi.

Axı o, haradan biləydi ki, rəfdə bir müddət qalan kitab ucuzlaşır? Gör bir sonuncu on senti yığmaq üçün nə zülm çəkmişdi!

Evə gedə-gedə, yolüstü Yan qiymətli kitabı vərəqləyirdi. Düzdür, bu kitabda Yan axtardığını tapa bilməmişdi, amma bunda da özünü günahlandırırırdı. Oğlan kitabı başdan-ayağa oxudu; heç şübhə etmirdi ki, bu kitab ona təbiətin sirlərini açacaq. Yalnız üstündən bir neçə il keçəndən sonra Yan anladı ki, həmin kitab məlumatsız adamların başını qatmaq üçünmüş. Amma içində bəzi faydalı məlumatlar da vardı: quşların adları; qalanı isə heç nəyə yaramayan şəkillər idi...

V. Naməlum adam

Hər ilin yazında Yanı meşələr cazibəyə salırdı. Bir dəfə necə oldusa, günəşli aprel günlərinin birində Yan şəhərdən azacıq aralıdakı kiçik meşəyə getdi. Meşə

tanımadığı çiçəklərlə, quşların səsiylə, sirli şıqqıltılarla ağzına kimi doluydu. Sanki, hər ağac, hər kol Yanla öz dilində danışmağa çalışırdı. Dərin, ağzınadək suyla dolu yağandan isə qərribə fit səsi gəlirdi.

“Pi-ip, pi-ip, pi-ip!..” – elə bil, kimsə Yanı yaxınlaşıb baxmağa çağırırdı. Oğlan həmin yağana getdikcə daha çox yaxınlaşırdı. Birdən lap yanında ucadan bir fit səsi gəldi və elə həmin dəqiqə kəsdi. Kötüyün altında Yan xırda bir kərtənkələ gördü. Oğlanı görəndə kimi kərtənkələ yuvasına cumdu. Bu, Yanın meşədə seçə bildiyi yeganə canlı idi. Oğlan da bu qərara gəldi ki, gördüyü “fitçalan kərtənkələ”dir.

Sonra Yan bir xeyli xırda gölün sahilində uzanıb qaldı, amma daha heç nə görə bilmədi. Görünür, oğlan meşənin bütün sakinlərini ürkütmüşdü. Elə istəyirdi ki, yerindən qalxıb bir qədər uzaqdakı gölün sahilinə keçsin, lap yanında addım səsləri eşidildi.

Oğlan səsə tərəf çönəndə ona göz qoyan, tanımadığı bir şəxsi gördü.

Yaman utandı, sifəti qıpqırmızı oldu – elə bil, cinayət başında yaxalanmışdı.

Həmin o tanımadığı, orta yaşda olan, nimdəş geyimli kişinin bir az qərribə görkəmi vardı. Belinə tənəkə qutu şəlləmişdi, əlində isə uzunsaplı əl toru tutmuşdu. Açıq havada qalmaqdan yanmış, çalsaqqallı üzü sərt idi, amma gözlərində səmimiyyət nuru vardı. Kişi şlyapasını çıxarıb pörtmüş sifətini küləyə qarşı çevirəndə bəlli oldu ki, onun da saçları elə Yanın kimi sıxdır. Kilkə-kilkə cod saçları köhnə qayaya yapışmış dəniz yosununu xatırladırdı.

– Dostum, burada nə axtarırsan? – deyə oğlana müraciət elədi.

– Heç nə, – Yan utana-utana cavab verdi. – İstəyirdim fitçalan kərtənkələyə baxım...

Kişi gülümsündü və dedi:

– Qırx il qabaq mən də sənə kimi göl qırağında uzanıb “yaz cır-cırını görməyə çalışırdım. Bütün günü uzanıb qaldım, sonra da lap neçə gün dalbadal; ta ki üç ildən sonra başa düşdüm hər şeyi. Sənə o qədər

gözləmək, vaxt itirmək lazım olmayacaq. Gedək, onu göstərim.

Əlləriylə gölün lap qırağındakı yarpaqları eşərək arasından xırda, uzunluğu bir düymdən çox olmayan bir qurbağa tutdu.

– Bu da sənin “fitçalan kərtənkələ”n! Qurbağadır. Sudan yalnız burnunu çıxarır, ona görə də görə bilmirsən. Apar onu evinizə, yaxşıca yedirərsən, bir də gördün günlərin birində boğazını şişirib parovoz kimi necə fit verdiyini sənə də göstərdi.

İndi artıq Yan da bayaq kötüyün altında gördüyü kərtənkələdən danışmağa ürək elədi.

– İnanmıram kərtənkələ ola, – kişi dedi, – burada kərtənkələ heç gözə dəymir. Yəqin, triton olub. Kərtənkələ isə elə ilandır, amma ayaqları olur.

Bu yerdə oğlan suallarının qabağını daha kəsmədi və ona böyük çətinliklə aldığı kitabdan da söz açdı. Yanı təəccüb qoyan o oldu ki, müəllifin adını eşidən kimi kişi hirsələndi, kitabın özünə isə “mənasız cəfəngiyat” dedi.

Tanımadığı kişi Yana danışdı ki, çöldə gördüyü qəribə qara quşun adı “touhi” imiş. Meşədə səhərlər incə-incə oxuyan səs isə tanımadığı boz qaratoyuğunkudur.

Müqəvva emalatxanasında gördüyü, başında qırmızı papağı olan, sarımtıl qanadlı, quyruqlu qeyri-adi quş isə ağacdələnmış. Sarıköynəklə yalançı bülbül isə elə eyni quş imiş.

Başlarının üstündən qara bir kəpənək uçub keçdi və Yan öyrəndi ki, bu “Kembervell gözəlçəsi”, yəqin, haradasa elə bu meşədə qışlayıb, çünki hələ qanad çalıb uçan vaxtı deyil. Hələ üstəlik, Yana bəlli oldu ki, bu kəpənək adı qonur tırtıldan əmələ gəlib. Səmanın göm-göy ənginliklərində vəhşi göyərçin sürüləri uçurdu və kişi Yana bu quşların cənubda yuva qurmasından, yazda yem axtararkən Kanada qarağacının uçan toxumlarının dalınca şimala, avqust ayında Karolinanın çəltik zəmilərinə, sentyabrda isə Missisipi meşələrinə, palıd və fıstıq qozaları yeməyə yollanmasından söz açdı.

Şamağacılarla örtülü kiçik təpədən keçəndə onlar səs-küylə qanad çalaraq havaya qalxan iki iri quşu ürkütdülər.

– Meşəxoruzudurlar, uçdular, – deyə kişi dilləndi.
– Bu cütlük haradasa yaxınlıqda yaşayır; bura giləmeyvə dalınca gəlir.

Yan əyilib koldan bir neçə giləmeyvə dərərək, elə gedə-gedə çeynəməyə başladı. Birdən uzaqdan taqqıltı eşidildi – elə bil, təbil çalırdılar.

– Bu nədir? – deyə Yan maraqla soruşdu.

– Meşətoyuğudurlar, cütləşirlər, – deyə yoldaşı dilləndi. – İndicə gördüyün quşlardır...

Həmin gün Yanın yaddaşına həmişəlik yazıldı. Hamısından da möhkəm yadda saxladığı o gün tanıdığı quşlar və bitkilər deyil, daddığı giləmeyvənin qoxusu oldu.

Hindular bilir ki, qoxu yaddaşı oyadan ən güclü amildir. Elə bu səbəbdən də onların çoxu xoşbəxt dəqiqələrindən bir xatirə kimi ya bir ovuc küknar iynəsi, ya bir az siçovul müşkü, ya da ki şam qatranı saxlayırlar.

Tanımadığı kişi üzünü Yana tutub sağollaşanda günortadan xeyli ötürdü:

– Hə, vaxtdır, gedim. Bəlkə, nə vaxtsa yenə görüşdük, dostum, – dedi və əlini oğlana uzatdı.

Yan onun əlini səmimi həvəslə sıxdı, amma utancaqlığından ona bayaqdan yoldaşlıq eləyən kişinin adını soruşmağa belə ürək etmədi.

Yalnız kişi gözdən itəndən sonra buna peşman oldu. Sonralar Yan meşəylə nə qədər doluşsa da, onunla bir də rastlaşmadı.

VI. Qlenyan

Həmin il o nə qərribə nəğməydi vəhşi qazlar oxuyurdu! Onların şeypuru andıran səsi Yanın ruhuna işləyir, ürəyi cavab olaraq çırpınırdı. Bu nəğmə yuva qurmaqdan, yad ellərdə göstərdikləri igidlikdən, aclıq və susuzluqdan bəhs edirdi. Nəhəng qara bataqlıqlar,

qürub çağı yer üzünə enən səma və par-par yanan günəşdən idi bu nəğmə!

Yeni nəğməydi məgər? Yox! Vəhşi quşlar öz qədim nəğmələrini oxuyurdular; təkcə Yan idi bu nəğməni, sanki, ilk dəfə duyan.

Onun mənasını anlamağa çalışan oğlan kimsəsiz cığrılarla üz tutub şimala və yalnız şimala, çayyuxarı gedir, ən kimsəsiz yerləri seçirdi. Çay şərqə tərəf burulurdu, amma xırdaca bir qol şimaldan ona qarışırdı və Yan həmin o xırda qolu tutub meşənin içindən keçib dar yarğana girdi, yarğan isə onu tezliklə seyrək ağaclarla örtülü vadiyə çıxardı. Nəhəng tozağacı, qarağac və küknarların kölgəsində kiçik şəffaf çay şırıldaırdı. Onların budaqlarında hərdən qırmızı dələlər gözə dəyırdi. Sahildə Yan safsar, susamuru və daha hansısa xırda heyvanın izlərini tapdı.

Buralar o qədər kimsəsiz idi ki, Yan bu yerləri məhz özünün kəşf etdiyinə özünü asanca inandırdı. O inandı ki, hər bir kəşfi edən insan kimi, bu vadiyə özünün tam adını qoya bilər – Qlenyan.

Həmin dəqiqədən oğlanın bütün fikri-zikri vadisinin yanında idi. Əlinə bircə dəqiqə boş vaxt düşən kimi ora baş vururdu. Bəzən öz sevincini kiminləsə bölüşməyə ehtiyac duyurdu; tez-tez Yan həmin o tanımadığı kişiylə rastlaşıb onu da öz vadisinə gətirmək istəyirdi.

Bu, onun öz dünyasıydı və bu dünyanı ona vəhşi qazlar göstərmişdi – necə ki bir zamanlar Kolumba da Yeni Dünyanı (1541-ci ildən etibarən Amerika kontinentini bu adla tanıyırlar) qağayılar göstərmişdi.

Atası özünün torpaq sahəsini satanda Yan yaman kədərləndi. Amma indi əzəmətli ağaclar bitən meşənin bir küncünə yiyələnib, sanki, cana gəlmişdi. O, uzun-uzadı ağacların sıxyarpaqlı budaqlarına baxa, gümüşü balıqların ox kimi şütüdüyü şəffaf sulu xırda çayın sahilində otura bilərdi. Bütün meşə dünyasının yalnız ona məxsus olduğu barədə düşüncələr Yanın beynindən heç cür çıxmırdı.

VII. Koma

Yanın nə baltası, nə beli vardı, amma yenə də koma tikməyə girişdi. Tikinti üçün Yan hər tərəfdən sıx budaqlarla bağlı sakit bir guşə seçdi.

Heç özü də düz-əməlli bilmirdi ki, niyə kimdənsə gizlənməlidir, amma kitablarda dəfələrlə oxumuşdu ki, əsl ləpirçilər öz sığınacaqlarını yalnız yad gözlərdən iraq yerdə qururdular.

Yanın yadına Redin emalatxanasındakı alətlər tez-tez düşürdü, amma ona həmişəlik dərs olan acı təcrübəsinə söykənərək qardaşına bir söz demədi.

Əldəqayırma bellə çay sahilində çala qazmağa başladı. Möhkəm gil tabe olmaq istəmirdi, lakin Yan iki asudə gününü yorulmadan işləyib uzunluğu yeddi, eni dörd fut olan xəndək qazdı. Komanı burada qurmaq istəyirdi.

Amma əlində əldəqayırma balta ola-ola, təxminən, otuz dənə tirdən necə koma qurasan? Yan, hər halda, başqa balta axtarmaq fikrində deyildi. Hinduların onunkundan daha yaxşı alətləri olduğuna heç inanmağı gəlmirdi və elə bu fikir də onu həvəsləndirirdi.

Yan komanın inşası üçün yarayan material yığmağa başladı. Başqaları onun yerində olsaydı, yəqin, əvvəlcə bütün zəruri şeyləri toplayardılar, lakin Yan öz komasını hazır görməyə yaman tələsdiyinə görə xəndəyi qazan kimi divarları ucaltmağa başladı. Divarlarda bir-biriylə eyni iki ağac tapmaq olmazdı: bəziləri çox uzun, bəziləri qısa, digərləri tamamilə ayrı, burulmuşdu. Çürüyənləri də vardı – axı çürük ağacı kəsmək də asan olur. Tezliklə Yan yenə material axtarmağa çıxdı, çünki yaxınlıqda daha bir şey qalmamışdı. Yadına düşdü ki, şəhərcikdən yarım mil aralı bir yığın şalban görmüşdü. Bir neçə bazar dalbadal səylə ağac daşdı. Onların doqquzu divarlarda, qalan üçü isə çatıda istifadə olundu. Çatının ağaclarını bir-birindən bərabər məsafədə qoyub üstünə budaqlar saldı. Onun da üzərinə qarağac qabığı döşədi, sonra torpaqdan gil çıxarıb damı yaxşı-yaxşı suvadı, əməllicə tapdalayıb yanlarını hamarladı.

Komanın damı ağacların arasında çox seçilməsin deyə Yan onun üstünə yaşıl yarpaqlar tökdü.

Nəhayət, neçə həftəlik gərgin əməkdən sonra onun meşə evi hazır idi!

VIII. Meşə həyatı ilə tanışlıq

Yanın başı komasını tikməyə qarışanda ətrafında heç bir şey görmürdü. İndi isə onu bir şey düşündürdü: meşədə məskən salmaq, ya da, heç olmasa, bir neçə gün burada yaşamaq.

Yan başa düşürdü ki, meşə haqda, onun sakinləri barədə çox bilməlidir və o, özünü nə vaxtdan bəri narahat edən suallara cavab tapa biləcəyi kitabları acgözlüklə oxumağa girişdi.

Özünə yay və ox düzəltdi. Düzdür, işə yaramadı, amma silahı əlində olanda Yan özünü əsl hindu kimi hiss edirdi. Köhnə çəlləyin çənbərindən ox ucları düzəltdi. Dəhşətli görkəminə görə Yan bu oxları “savaş oxu” adlandırdı. Ox ağaca sancılarda oğlan əsl qələbə nidası çıxarırdı.

Bu dəqiqələrdə Yana elə gəlirdi ki, azğın düşməni öldürüb.

Bir parça qoyun dərisindən oğlan özünə mokasin¹ bənzəyən bir şey düzəltdi. Divarın çatlarını tutmaq üçün istifadə olunan köhnə sınıq bıçağı “döyüş silahına” çevirdi və tiyəsi üçün gön parçalarından qın da tikdi. Bir neçə tikə akvarel rəngi və bir taxtanın çatına pərçim etdiyi güzgü qırığı Yana imkan verdi ki, üzünə “hindu tatusu” çəksin.

Meşədə rastına çıxan qeyri-adi nə varsa – əyri budaqlar, quş lələkləri, hətta köhnə mal buynuzu – özüylə daşıyıb komasına gətirirdi. Oğlan heç özü də izah edə bilməzdi ki, yığıb gətirdiklərində onu cəlb eləyən nədir. Balıqqulağılardan özünə “hindu” muncuğu düzəltdi. Saatlarla qızmar günəşin altında uzanıb sifə

¹ *Mokasin* – Şimali Amerika hindularının maral dərisindən tikdikləri ayaqqabı

tini yandırır, evdəkilər necə qaraldığına diqqət yetirəndə yaman sevinirdi.

Çalışırdı ki, hər şeydə hinduları təqlid eləsin: yeriyəndə pəncələrinin ucunu içəri meyilləndirir, keçdiyi yerləri nişanlamaq üçün budaqları qırır, vaxtı günəşə əsasən təyin edir, özünün təəccübünü hindular kimi, qurtlaq səsləriylə çıxardığı birhecalı nidalarla göstərirdi.

Ağac qabıqlarından cürbəcür qablar düzəltdi, kənarlarını nazik bitki kökləriylə bir-birinə tikirdi. Qabların dibini ağacdan yonur, yarıqlarına isə qatran çəkdiyindən su buraxmırdı.

Bir dəfə özlərinin şəhərdəki evlərinin həyatında Yan qəribə bir quş gördü. O quşun başı dimdiyiylə torpaqda eşələnməyə qarışmışkən hətta əllə şəklini də çəkməyə macal tapdı. Külrəngi quşun başında və quyruğunda qızılı çalar vardı. Qanadlarında uzun ağ zolaqlar vardı. Yan tapa bildiyi bütün kitabları ələk-vələk elədi, amma bu quşun adını tapa bilmədi ki, bilmədi. Yalnız neçə illərdən sonra öyrəndi ki, həmin quş baltadimdiyın balasıymış.

Yan rastlaşdığı quşların bir çoxunun şəklini yaddasına əsasən çəkirdi. Bir dəfə beyninə bir fikir girdi: görəsən, hindular cürbəcür heyvanların şəklini çəkirdilərmə? Amma qalxanlarını və komalarını quş şəkilləriylə necə bəzədikləri yadına düşən kimi sevimli məşğuliyətini sevinc içində davam etdirdi.

IX. İzlər

Bir dəfə necə oldusa, çay kənarındakı nəm qum-sallıqda Yan izlər tapdı və yadında qalsın deyə təsvirini çəkdi. Ağına gəldi ki, yəqin, porsuq izləridir və çəkdiyi şəkli bir tanışına göstərdi.

– Həqiqi ölçüləri belədir? – deyə o, Yandan soruşdu.

– Hə.

– Deyəsən, sən haqlısan, – oğlan cavab verdi. – Yenot pəncəsinin izinə bənzəyir. Bu izləri tapdığın yerdə bütün ağacları yaxşıca nəzərdən keçir. Əgər koğuş görsən, böyründəki qabığa diqqətlə bax. Tüklər tapsan, deməli, porsuq orada yaşayır.

Əlinə ilk fürsət düşən kimi Yan vadiyə yollandı. Bəxti gətirdi: gövdəli cökə ağacında bir çəngə tük tapdı. Bəs haradan biləydi ki, bu tüklər həqiqətən porsuğunkudur? Burada Yanın yadına düşdü ki, sinifdə bir yoldaşında porsuq dərisi vardı. Öz tapıntısını yoldaşının dərisiylə tutuşdurub əmin oldu ki, əlində əsl porsuq yunu tutub.

Bir dəfə Yan açılmış çətiri xatırladan bir bitki gördü. Onu köklü-köməcli çıxardı və köklərindən birinin ucunda uzunsov, ağ soğanaq tapdı. Yan ondan bir dişləm aldı; tamından təzə xiyara yaman oxşayırdı. Botanika dərsliyinə baxanda oradakı bitkilər siyahısında “hindu xiyarı” adında bir şey tapdı. Kitabdakı təsvir qazıb çıxardığı bitkiyə uyğun gəlirdi.

Gələndə Yan tanımadığı bir bitkinin yarpaqlarını çeynədi – eşitmişdi ki, hindular da belə edir. Amma az keçmiş oğlanın qarnından kəskin ağrılar qopdu. Bizim “hindu” dəhşət içində evlərinə üz qoydu. Anası ona içməsi üçün suda həll olunmuş xardal verdi, oğlunun həyatı təhlükədən sovuşanda isə qulaqlarını yaxşı-yaxşı çəkdi.

X. Bididi

Yanın valideynlərinin evində Bididi adlı təzə qulluqçu peyda oldu.

Bir dəfə uşaqlarla gəzərkən Bididi bir çəngə ot qırıb onlar haqda bildiklərini danışdı:

– Bu, sassafras budağıdır, onun dəmləməsi dəri xəstəliklərini sağaldır. Pişiknanəsini isə soyuqdəymədə içirlər. Bu da tsuqa otudur. Onun qabığından çəhrayı rəng alırlar. Yaşıl rəng isə yağlı cövüzdən düzəlir.

Yan nəfəsini qısıb Bididiyə qulaq asır, hər kəlməsini yadda saxlamağa çalışırdı.

Eşitmişdi ki, hindular bir çox yarpaqların, otların xüsusiyyətlərinə bələddirlər və indi bu barədə daha çox öyrənmək istəyirdi.

XI. Dönüş

Bazar günlərinin birində adəti üzrə mətbəx üçün iki dəfə çox odun doğrayandan sonra Yan meşəyə yollandı. Elə öz komasına yaxınlaşırdı ki, içəridən gələn uca səslər, kobud danışığı qulaqlarına yetişdi. Yan astaca bir az da yaxınlaşdı. Qapı aralı idi və oğlan komada üç avara gördü. Balıqqulağılar döşəməyə səpilmiş, tapdanmışdı, qapının ağzındakı ocaqda onun oxları, yayı yanırdı.

Qüssədən özünə yer tapa bilməyən Yan meşənin dərinliklərinə üz qoydu. İndi o, komasını murdarlayan bu insanlara necə də nifrət edirdi! İki saatdan sonra oğlan qayıdanda komasının yerində xarabazarlıq gördü.

Bu hadisə yayın axırlarında baş vermişdi. Payız gəldi, günlər gödəldi, soyuq yağışlar yağmağa başladı. Yan artıq öz vadisinə getmirdi; çox mütləq eləyir, dərslərinə əməlli diqqət yetirirdi.

Lakin günlər keçdikcə oğlanın rəngi daha da aza-
zıyrdı. Yeni il ərəfəsində isə yaman xəstələndi.

XII. Vaşaq

Qış keçdi və mart ayı yaxınlaşanda Yan özünü nisbətən yaxşı hiss etməyə başladı. Artıq təbiətin qoynunda uzun-uzadı gəzintilərə də çıxırdı və bir dəfə günəşli günlərin birində itiylə bir yerdə şəhər kənarına gəzməyə getdi. Təmiz hava ruhunu dirçəldirdi və Yan özü də fərqi nə varmadan Qlenyana aparən yola çıxdı.

Qəflətən qarın üstündə iri, qərribə izlər gördü. Ayı izinə bənzəyirdi, amma daha qısaydı, özü də qarın içinə daha dərin işləmişdi.

İt izləri qoxuladı və yoluna davam etmək fikrindən daşındı. Yan isə ayaq saxlamadı, irəlilədi. İzlər xaraba komanın yanından ötür, kiçik çayın üstündəki tirin üzəriylə o taya keçirdi və oğlan irəlilədikcə bu izlərin iri vaşaqa məxsus olduğuna daha çox əmin olurdu.

Qripp – itin adı beləydi – yaman hürəyən idi, amma indi izləri qoxulayaraq daldalı çəkilir, şikayətlənirmiş kimi zingildəyirdi.

Yan yerdən özünə dəyənək seçib yoluna davam edirdi. Artıq sıx meşəlikdəydilər ki, oğlan qəflətən pişik səsinə bənzəyən, amma daha güclü çığırtı eşitdi: “Yau! Yau! Yau!”

Yan yerində donub-qaldı. Köpək titrəyərək onun ayaqlarına sıxıldı. Səs isə getdikcə ucaldı və birdən Yan həmin heyvanı gördü. Bu, əsl vaşaq idi. İt oğlanı tək qoyaraq dəhşət içində qaçıb uzaqlaşdı. Yanın silahı yox idi və Qrippdən nümunə götürməkdən başqa yolu qalmadı.

Vaşaq la görüşü barədə Redə danışmaq qərarına gəldi. Qardaşının tufəngi olduğu üçün oğlan ondan soruşdu:

– Ova çıxmaq istəmirsən?

– Əlbəttə istəyirəm!

– Mən bir yer bilirəm – buradan on mil aralı orada nə qədər desən heyvan var.

– Ay inandım ha!

– Getsək, özün görərsən. Əgər heç kəsə deməsən, oranı sənə göstərəm.

– Oldu.

– Mən orada elə indicə vaşaq görmüşəm. Əgər tufəngi götürüb getsək, onu mütləq vurarıq.

Yan başına gələni ona bütün təfərrüatıyla danışdı və oğlanlar qərara aldılar ki, növbəti bazar günü ora ova getsinlər.

Hindu ovçularını təqlid eləyən Yan Redi izləri ilk dəfə gördüyü yerə dolaşmaq yollarla gətirdi. Lakin həmin cığıra çatmamış kolluqların arasıyla irəliləyən bir adam gördülər: ovladığı vaşaqı çiyinə atmışdı.

Oğlanlar ovçuya sual yağdıрмаğa başladılar, o da danışdı ki, vaşaqı təzəcə vurub. Dedi ki, bu yerlərdə vaşaq olmur və görünür, bu heyvan şimaldan gələrkən təsadüfən yolunu azıb.

Vurduğu vaşaq yaman yekəydi. Başındakı zolaqlar və geniş açılmış sarı gözləri onu pələngə bənzədirdi.

Bu hadisə əsl macəradan çox uzaq idi, amma Yan yenə də uzun müddət onu yadında saxladı. Oğlan yalnız ən ümumi, zahiri əlamətlərinə öteri beləd olduğu bir vəhşi heyvanı tanıya bilməsinə sevinirdi.

II HİSSƏ

SENGER

I. Təzə ev

Yanın on dörd yaşı tamam olmuşdu. Arıq, uzun-ayaq idi, yaman sürətlə böyüyürdü və həkim onu bir il müddətinə kəndə yollamağı məsləhət gördü.

Yanın Uilyam Raftengilə, Sengerə yaşamağa gətməsi belə oldu.

Missis və mister Raften Yanı stansiyada qarşıladılar. Aşxanada şam eləyib evlərinə yola düşdülər. Evdə Yanı həm yemək, həm də qonaq otağını əvəz eləyən böyük mətbəxə ötürdülər. Yan ətrafına boylananda sobanın arxasında ucaboy, nataraz, kürən-dalğalı saçları, tünd rəngli çeri gözləri və yəqin, yer üzündə ən kədərli sifəti olan bir oğlan gördü.

– Sem, gəl Yanla tanış ol, – deyə missis Raften dilləndi.

Sem utana-utana irəli çıxıb əlini çox ölüvay tərzdə Yana uzatdı və saitləri uzadaraq dedi:

– Saa-laam.

Sonra yenə də sobanın arxasına girib oğrun-oğrun qonağı süzməyə başladı.

Hamı öz işinin dalınca getdi və tənha qalan Yan özünü lap bədbəxt hiss elədi.

Məktəbi buraxmağa məcbur olmasına zorla uyğunlaşa bilməmişdi. Atasının əmrinə dinməz tabe olmaqdan başqa çarəsi yox idi. Amma axırda elə bezmişdi ki, evlərini tərk edəcəyi günü səbirsizliklə gözləyirdi. Axı Bonnertonu cəmi bir il müddətinə tərk edir, kənddə isə onu sevinclə dolu günlər gözləyirdi! Təbiətin qoynunda,

meşələr, çöllər arasında azad həyat – bax əsl xoşbəxtlik onun yolunu məhz kənddə gözləyirdi.

Amma indi, nəhayət ki, yad evə gəlib çatanda ürəyi birdən yaman sıxıldı. Yan dodaqlarını çeynəyir, gözlərini ara vermədən qırpır, göz yaşlarını zorla saxlaya bilirdi.

Missis Raften o dəqiqə başa düşdü ki, oğlan indi hansı hissləri keçirir.

– Evləri üçün darıxır, – ərinə sakitləşdirdi. – Sabah düzələr.

Missis Raften onun əlindən tutub yuxarı apardı; yatağını orada salmışdılar. Təxminən, iyirmi dəqiqə sonra bir də qalxıb ona baş çəkdi ki, görsün yeri rahatdır. Hər tərəfdən yorğanla üstünü basdırıb ona sarı əyildi və birdən gördü ki, yanaqları göz yaşından islanıb.

Missis Raften oğlanın başını sinəsinə sıxıb bir neçə dəfə öpdü.

– Kədərlənmə, – dedi, – sabah hər şey yaxşı olacaq.

Bu xiffət haradan gəlmişdi, hara getdi – oğlan özü də bilmədi. Ertəsi günün səhəri artıq yatağından ildırım kimi qalxdı – onun yolunu yeni, ecazkar aləm gözləyirdi!

Uilyam Raften bir neçə fermanın sahibiydi və onların işini sahmanla tənzimləyirdi. Başı çox çəkmişdi. Taleyindən aldığı saysız-hesabsız zərbələr onu sərtləşdirmişdi. İnsanlarla davranışında da bu sərtlik özünü göstərirdi. Kimsə onun sözündən çıxıb bilməzdi. Amma yaxınları bilirdilər ki, bu işgüzar, ağıllı şəxsin sinəsində qaynar irlandiyalı qəlbi vurur.

Demək olar, tam bisavad olan bu kişi elm qarşısında pərəstiş edirdi və övladlarına yaxşı savad vermək üçün bütün fədakarlıqlara hazır idi – yaxşı savad isə onun ələmində sürətlə oxumaqdan savayı bir şey deyildi.

Heyvanlara pis münasibət göstərən adama Raften dözməzdi.

“İnsan xətrinə dəyən bir şey olanda susmaz, – deyirdi, – bəs dilsiz-ağızsız heyvanı kim müdafiə edəcək?”

Bu tərəflərdə Raften qocalmış atlarını heç vaxt

satmayan və ətliyə verməyən yeganə fermer idi. “Yazıq bütün ömrü boyu çalışıb və qocalandan sonra, ömrünün son gününədək yeyəcəyi otu özü qazanıb”, – deyə daim təkrarlayırdı.

Odur ki Dulkan, Cerri və başqa atlar “təqaüdə çıxaraq” uzun müddət onun fermasında yaşadılar.

Çox yaxşı qadın olan missis Raften evini də, ailəsini də sevirdi.

Raftenlərin çoxlu övladı olmuşdu, amma sağ qalanı onbeşyaşlı Sem və üçyaşlı Minni idi.

Fermada Yanın vəzifələri elə həmin gün müəyyənləşdirildi – quşlara qulluq etməli, hərdən donuzları, danaları yemləməli idi. Bundan başqa, cürbəcür ev işlərində Semin də köməyinə gəlməliydi.

İş çox idi və Raften tələb edirdi ki, oğlanlar səylə çalışsınlar. Əvəzində boş vaxtlarını ürəkləri istəyən kimi sərf edə bilərdilər.

II. Sem

Sem Raften sözləri uzada-uzada, yavaş danışdı və ona görə də ilk baxışdan adama sarsaq təsəvvürü bağışlayırdı. Amma əslində, qətiyyənlə belə deyildi.

Mister Raften Yanı evləriylə tanış edəndən sonra Sem buraların bütün gizli guşələrini ona açdı.

Zirzəmiyə bənzəyən qaranlıq bir otağın qapısını açıb əliylə divardakı bağlı pəncərəni tapmağa çalışaraq Yana dedi:

– Bura bizim qonaq otağımızdır.

Otağın havası pis, tozlu idi, axı qapısını yalnız bazar günləri açırdılar, lakin oğlanlar burada onları elə həmin dəqiqə bir-birinə yaxınlaşdıran bir şey tapdılar: quş yumurtalarından ibarət kolleksiya. Yumurtalar içi kəpək dolu köhnə qutunun şüşə qapağı altındaydı. Heç birinin altında yazılı lövhə yox idi və əsl kolleksiyaçı onlara nəzər belə salmazdı. Yan işə içində qəflətən oyanmış maraqlı və məhəbbət hissiylə oğlandan soruşdu:

– Belə şeylərdən xoşun gəlir?

– Əlbəttə! – Sem dilləndi. – Mənə qalsa, iki dəfə çox yığardım, amma atam qoymur. Deyir ki, qoy bizim fermada daha çox quş yaşasın.

– Bəs sən bilirsən ki, sizdə hansı quşlar var?

– Niyə bilmirəm ki! Mən bu yerlərdə yaşayan bütün quşları tanıyıram: harada yaşayırlar, yuvanı necə qururlar...

– Bəs mən meşədən bir neçə yumurta gətirə bilərəm?

– Yox, atam deyib ki, əgər meşədə quş yuvalarını dağıtmağı tərgitsəm, tüfənglə dovşan ovuna çıxmağıma icazə verəcək.

– Burada dovşan da var?

– Keçən qış üçün vürmüşdüm.

– Keçən qış... – deyə Yan həvəssiz dilləndi. – Bəs indi?

– İndi dovşan tapmaq olmur. Amma bir şey fikirləşərik. Qoy işimi tamam qurtarım, atamdan tüfəng istəyəyəm.

“İşimizi qurtaran kimi...” bu Raften ailəsinin ən sevimli cümləsiydi. Onlar hər dəfə nəyisə qeyri-müəyyən müddətə təxirə salanda bu cümləni mütləq işlədirdilər.

Sem bufetin alt qapısını açıb oradan çaxmaqdaşından düzəlmiş bir neçə ox ucluğunu – onları yer şumlayanda tapmışdılar – Sengerdə təzə yaşamağa başlayanda ovladıqları qunduzun alt çənəsini, didilmiş, yaman gündə olan bayquş müqəvvasını çıxardı.

Bu “xəzinəni” görən Yan ucadan səsləndi:

– Bax buna deyərəm qənimət!

Sem ona sevindi ki, ailələri üçün qiymətli olan şeylər Yanı da bu dərəcədə heyran qoymuşdu.

– Atam bayquşu xırmanda vurub, – deyə izah elədi...

Oğlanlar tez dostlaşdılar.

Gündüzlər bir yerdə fermada işləyərkən bir-biriylə sirlərini bölüşürdülər. Şam yeməyindən sonra Sem Yanın qulağına pıçıldadı:

– Gör indi sənə nə göstərəcəyəm! Amma and iç ki, heç kəsə deməyəcəksən.

– And içirəm! – Yan tələsik dilləndi.

– Gedək anbara, – Sem dedi. Yarıyolda birdən dilləndi: – Bir şey götürməyi unutdum. Sən bağa get, orada – qoca alma ağacının altında görtüşərik.

Qayıdanda yaxınlıqda heç kəs olmasa da, Sem Yanın qulağına pıçıldadı:

– Dalımca gəl.

O, Yanı bağın tamam başqa tərəfinə, indi anbar kimi istifadə etdikləri, amma təzə, kərpic evlərini tikməmişdən əvvəl yaşadıkları ağac evin yanına gətirdi.

Oğlanlar pillələrlə çardağa qalxdılar. Orada, çardağın ən uzaq küncündə Yan gördüklərini kimsəyə deməyəcəyinə bir daha and içməli oldu. Yalnız bundan sonra Sem köhnə yeşiyin içində eşələnərək oradan yay, oxlar, paslı dəmir tələ, yekə bıçaq, balıqçı qarmaqları, çaxmaqdaşı ilə ondan qılgılcım qoparmaq üçün dəmir parçası, bir qutu kibrit və Semin dediyinə görə, qurudulmuş ət olan, amma əslində, daha çox donuz piyinə oxşayan bir tikə nəyisə çıxardı.

– Başa düşürsən, – dedi, – mən həmişə ovçu olmaq istəmişəm. Atam isə deyir ki, gərək diş həkimi olum, çünki ov etməklə çox pul qazana bilməzsən. Amma mən, onsuz da, ovçu olmaq fikrindəyəm! Bir dəfə necə oldusa, atam Badla məni döydü. Bad – mənim keçən il ölən qardaşımın adıdır... Hə, onda atam bizi ona görə döydü ki, donuzları yemləməmişdik. Bax onda Bad istəyirdi hinduların yanına qaçsın. Elə mən də ona qoşulacaqdım. Bad atamızın tüfəngini də götürmək istəyirdi. Mən də dedim ki, bu, oğurluq olar. Biz hələ bunun üstündə vuruşduq da, amma sonra mən ona dedim: “Birdən bizim skalpimizi çıxardılar? Saçlarım hələ zəhləmi tökməyib. Ata bizi öldürmədi ki...” Amma günahkar Badla mən idim; onda donuzların biri hətta acından öldü də. Nə isə... Biz onda evimizdə qaldıq, baxmayaraq ki dünyada hər şeydən çox ovçu olmaq istəyirdim.

Yan dostunu sonadək dinlədi və özü də meşədə koma tikməsindən, orada necə məmnuniyyətlə oynadığından, komanı dağdan avaralardan söz açdı.

– Görəsən, meşədə özümüzə koma tiksək, atan hirs-lən-məz ki? – deyə maraqlandı.

– Yox, hirs-lən-məz! Amma əvvəlcə gərək işlərimizi bitirək.

III. Viqvam

Ertəsi gün onlar komanın tikintisinə başlamaq fikrinə düşdülər. Fermada işlərini bitirən kimi yararlı bir yer tapmaq üçün meşəyə getdilər. Adlarını çay qoyduqları kiçik çeşmə çəmənlikdən axır, bitki örtüyündən ibarət canlı çəpərdən keçərək öz yoluna meşədə davam edirdi. Meşənin dərinliklərində bu xırda çay kedr ağacları bitən bataqlığa tökülürdü və buralarda artıq cıdır da yox idi. Sem dedi ki, bir az o tərəfdə, bataqlığın o üzündə yaxşı təpəlik var. Ora xeyli yol vardı, bataqlığın yanından ötmək lazım idi, amma əvəzində yer, həqiqətən, əla idi: həm hündür, həm də quru yerlərdi. Yan heyranlıq içindəydi. Sem elə həmin dəqiqə baltasını çıxardı: işə başlamaq istəyirdi. Yan isə səhərdən bəri xəyala dalaraq arzuladığı bir şeyi dilinə gətirdi:

– Sem, gəl hindu-hindu oynayaq.

– O nə oyundur elə? – Sem təəccübləndi.

– Hinduların əlindən nə gəlmir ki!.. Məgər ağdərili bir ovçu qayanın üstündə mokasin izini seçə bilər? O, yanında bircə dənə bıçaqla meşəyə getməkdən də qorxar. Heç tozağacı qabığından özünə qayıq da düzəldə bilməz... Qulaq as, Sem, – Yan sözünə davam edirdi, – biz axı əsl ovçu olmaq istəyirik! Onda gəl əvvəlcə əsl hindu olaq və hər şeyi onlar kimi eləyək.

Axırda Yanın təklifi Semə maraqlı gəldi və o, “bir az hindu-hindu oynamağa” razılaşdı.

– Amma hindular komada yaşamır! – Yan sakitləşmək bilmirdi. – Biz tipi¹ tikməliyik!

– Hə, heç pis olmazdı, – deyə Sem dilləndi; hindu alaçıqlarını şəkillərdə çox görmüşdü, – bəs nədən tikəcəyik?

¹ *Tipi* – hindu alaçığı

– Düzənlikdə yaşayan hindular tipilərini heyvan dərisindən düzəldirlər, – Yan inamla izah edirdi, – meşədə məskən salanlar isə tozağacı qabığından istifadə edirlər.

– Bizdəki tozağacı qabıqları ancaq burunduk yuvasına bəs eləyər!

– Yaxşı, onda qarağac qabığından düzəldək, – Yan özünü itirmədi.

– Hə, belə daha yaxşı olar, – Sem dedi. – Keçən qış biz xeyli qarağac qırmışıq, qabıqlarını çıxarmaq çətin olmayacaq. Amma əvvəlcə gəl plan quraq.

Yan heç bu barədə fikirləşməmişdi, lakin Sem öhdəsinə düşən işləri planlı şəkildə görməyə öyrəncəliydi.

Yan şəkillərdə gördüyü hindu alaçıqlarını yadına salmağa başladı.

– Mənə elə gəlir ki, tipi bu formada olur, – deyərək hindu alaçıqlarının şəklini hamar ağac üzərində cızdı. – Burasından payaları çıxırdı, burasında – ən üst tərəfində isə ocaq deşiyi olur – tüstü üçün; aşağıda da giriş yerləşir – qapı kimi bir şey...

– Deyəsən, sən ömründə tipi görməmişən, – deyərək Sem dilləndi. – Baxaq görək də... Bəs nə boyda olmalıdır?

Qərara aldılar ki, hündürlüyü də, eni də səkkiz fut olan bir tipi düzəltsinlər.

Bir neçə dəqiqədən sonra Sem dörd dənə uzun paya kəsdı və Yan payaları çayyuxarı, bayaq seçdikləri yerə daşdı.

– Bəs payaları bir-birinə nəylə bağlayacağıq? – Yan soruşdu.

– Kəndirlə – daha nəylə bağlamaq olar ki?..

– Əgər biz meşədə yaşayıyıqsa, hər şeyi elə meşədən tədarük etməliyik. Əsl kəndirdən istifadə edə bilmərik, olmaz.

– Tapdım! – qəflətən Sem sevindi. – Atam bağın ətrafına çəpər çəkəndə payaları möhkəm söyüd budağıyla bağlayırdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra onlar payaları bir-birinə möhkəm və yumşaq söyüd budaqlarıyla bərk-bərk bağlayırdılar. Amma bu, asan deyildi: sürüşkən çubuqlar

bir də görürdün açılıb yerə düşdü. Oğlanlar lap çaşdı-
lar və artıq fikirləşirdilər ki, bəlkə, otlardan ip hörtüb
onunla bağlasınlar. Birdən arxalarında kimsə kinayə
ilə fınxırdı. Yanla Sem çöndülər. Lap yaxınlıqda mister
Raften əllərini arxasında cütleyərək durub onlara
tamaşa edirdi. Görünür, bayaqdan burada durub nə
etdiklərinə baxırmış.

Oğlanlar özlərini lap itirdilər. Mister Raftenin nəse
baş verən məqamda, sanki, yerin altından peyda
olmaq istedadı vardı. Və əgər görülən iş ürəyindən
olmurdusa, kinayəli, iynəli sözlərlə fikrini bildirir, lağ
eləyirdi. Oğlanlar alaçıq qurmaq fikirlərinə Raftenin
necə münasibət göstərəcəyini səbirsizliklə gözləyir-
dilər. Əgər bunu iş vaxtı eləsəydilər, ferma sahibinin
buna necə baxacağını təxmin eləmək olardı, amma
indi oğlanlar sərbəst idilər və Raften onları aşağıdan-
yuxarı süzərək tələsmədən dedi:

– Ay oğlanlar!

Sem dərindən nəfəsini dərdi: başlangıç pis deyildi.

– Niyə söyüd çubuqlarına boş-boşuna vaxtınızı
itirirsiniz? Onlarla paya bağlamaq olmaz. Yaxşısı
budur, anbardan kəndir götürün.

Oğlanlar tamam yüngülləşdilər, amma bu səmimi,
dostyana giriş də babat qulaqburmasıyla qurtara bilər-
di. Ona görə də Sem gözləyir, susurdu. Amma Yan
izahata başladı:

– Biz hindu-hindu oynayırıq və ancaq meşədə nə
bitirsə, onlardan istifadə etməliyik.

– Məgər başqa şeyləri qadağan eləyən var? – mis-
ter Raften soruşdu.

– Onda qayda pozular axı.

– Belə de, – Raften təəccüblə dilləndi. – İndi anladım.

O, diqqətlə ətrafına göz gəzdirdi və alçaqboy bir
kola yaxınlaşıb soruşdu:

– Yan, bunun nə olduğunu bilirsən?

– Yox, ser, – deyə oğlan dilləndi.

– Görüm onun budağını qıra biləcəksən.

Yan əbəs yerə parlaq qabığı olan nazik budağı
oyan-buyana əyirdi – qıra bilmədi.

– Buna gön ağacı deyirlər, – Raften dilləndi. – Hindular bunun budaqlarından istifadə edir. İlk zamanlar biz də kəndir yerinə bunlardan yığırdıq.

– Gördün, – Raften gedən kimi Sem özündənrazi təbəssümlə dilləndi, – işimizi qurtardığımızı görə atam hirsələnmədi. Mənim bu kol necə yadıma düşmədi axı! Qabaqlar, kəndir tapılmayanda əşyaları bu kolların budağıyla bağlayırdılar, mənə danışmışdılar axı. Eşitmişəm ki, hindular da öz əsirlərini bu budaqlarla sarıyırdılar.

Oğlanlar bolluca çubuq kəşib payaların baş tərəfini bağladılar və tipinin skeleti artıq hazır idi. Məsləhətləşib payaların ətrafına qalın söyüd budaqlarından altı çənbər sarıdılar və onları gön ağacıyla möhkəm-möhkəm bağladılar. Konstruksiyanın bir qədər də dayanıqlı olması üçün söyüd çənbərləri torpağa sancdıqları dörd gödək payaya sarıdılar. İndi tipinin skeletini ağac qabığıyla örtmək olardı.

Oğlanlar keçən qış kəsilməmiş köhnə qarağacın yanına getdilər və Sem yenə də baltadan necə ustalıqla istifadə etdiyini göstərdi. O, gövdənin yuxarı tərəfindən düz aşağıya kimi ağac qabığını uzununa çərtdi, baltanın ucuyla gövdədən aralayıb bir neçə paz çaldı və ehtiyatla iri bir tikə qopardı. Üç ağacdən oğlanlar xeyli qabıq çıxardılar.

Sem onları mismarla payalara vurmağı təklif elədi, amma bu, Yanı dəhşətə gətirdi: axı hindular mismardan heç vaxt istifadə etmirdilər!

– Yaxşı, səncə, bəs nəylə vururdular? – deyə Sem soruşdu.

– Qayıqla bağlayırdılar... bir də... bəlkə də, taxtdan mıx düzəldirdilər.

– Axı bizim dayaqlar bərk ağacdandır. Şamağacına yalnız palıd mıx çalmaqlar olar, onu da ancaq qabaqcadan payalarda deşiklər açsan, yoxsa heç nə alınası deyil. Qaçım evdən burğu gətirim.

– Ay Sem, bu da elə dülgər çağırmaq kimi bir şeydir də! Gəl düzgün oynayaq. Bir şey fikirləşərik. Bəlkə, onları da gön ağacıyla sarıyaq?

Sem palıddan bir ucu iti ağac düzəltdi, Yan isə onunla ağac qabıqlarını qıraqlarından deşdi, həmin deşiklərdən gön ağacının budaqlarını keçirdi və viqvamın örtüyü hazır oldu.

Lakin oğlanlar içəri girəndə təəssüflə diqqət yetirdilər ki, divarlardakı deşiklərdən içəri işıq düşür. Deşiklərin hamısını tutmaq mümkün deyildi, çünki ağac qabığı çox yerdən çat vermişdi. Oğlanlar yalnız ən yekə deşikləri tutdular.

İndi ən mühüm və sirli mərasimin vaxtıydı – viqvamın içində tonqal qalamağın.

Onlar bir yığın quru çırpı topladılar və Yan kibriti çıxardı.

– Neyləyirsən? – Sem onu saxladı. – Məgər hinduların kibriti olur?

– Doğrudan ha... – Yan utandı. – Amma məndə nə çaxmaqdaşı, nə də qılgılcım qoparmaq üçün dəmir var. Ağacı ağaca necə sürtüb alışıdırırlar, bilmirəm. Yəni bircə buna görə tonqalsız qalacağıq?

– Yox, tonqalımız olacaq! – Sem inamla dilləndi, – çıxar kibritini. Tonqalsız viqvam köhnə quş yuvası kimi, damsız ev kimi bir şeydir.

Yan kibriti çəkib çırpıya yaxınlaşdırdı. Amma kibrit söndü. İkincisi, üçüncüsü də...

– Görürəm sənə tonqal qalamaqda elə də səriştən yoxdur! Dayan, sənə göstərim. Qoy ağdərili ovçu hinduya meşədə yaşamağı öyrətsin, – deyən Sem bic-bic gülümsündü.

Balta ilə quru şam kökündən nazik tikələr doğradı. Hər birinin ucunu da piltə-piltə əzdi.

– Əla oldu! – Yan sevindi. – Mən şəkildə bir hindu görmüşəm, əlində belə çırpı vardı.

Sem kibriti yandırdı və bir dəqiqədən sonra viqvamda alovun dilləri sevincək sayrışmağa başladı.

– Bunu mənə Nevill nənə öyrədib. O, meşə barədə hər şeyi bilir.

– Nevill nənə kimdir? – Yan soruşdu.

– Cadugər qarıdır. Çayın döngəsindəki evdə yaşayır.

– Onun Biddi adında qız nəvəsi yoxdur? – Yan qəflətən Sengerdən olan rəfiqəsini xatırladı.

– Əlbəttə! – Sem ucadan dilləndi. – Bididi – igid qızıdır: sağlam, güclü. Əlindən hər iş gəlir.

Şam budaqlarından düzəltdikləri döşəkçədə yerini rahatlayan Yan dilləndi:

– Əladır!

– Biz əsl hinduyuq! – Sem cavab verdi. O, tonqalın qarşı tərəfində əyləşmişdi. – Mənə bax, Yan, – deyə birdən əlavə elədi, – daha çırpı qoyma, bura yaman istidir. Bir də, deyəsən, boru yaxşı çəkmir. Bəlkə də, tutulub...

Tonqal gur yanırdı, içəridə tüstü elə hey artırdı. Yuxarıdakı kiçik deşiyi tüstü, deyəsən, səhv sayırdı və viqvamı o deşikdən heç cür tərək eləmək istəmirdi.

– Hinduların alaçığında tüstü yaxşı sovrulur, – Yan dedi, – və ağdərili ovçu bunun nədən belə olduğunu mütləq bilməlidir.

– Bəlkə, qapını örtək, tüstü də məcbur qalıb deşikdən çıxsın, – Sem təklif elədi.

Elə də etdilər. Əvvəlcə tüstü yuxarı üz qoydu, amma sonra yenə də viqvamın içinə dolmağa başladı.

– Elə bil, tüstü divardakı yarıqlardan çıxır, tavanadakı deşik də onu təzədən içəri sümürür! – deyə Yan kədər içində dilləndi.

İşlər lap fıırıqlaşdı. Onlar viqvamın içində qaladıqları tonqalın yanında oturmağı elə istəyirdilər! Amma arzuları puç olurdu: tüstü gözlərini dözülməz dərəcədə acışıdırırdı.

– Bəlkə, koma tiksək, yaxşı olar? – Sem təklif etdi.

– Yox, – Yan dedi, – hindularda alınrsa, bizdə də alınar. Dayan, bir baxaq görək nə məsələdir.

Onların vəziyyəti düzəltmək üçün göstərdiyi bütün cəhdlər boşa çıxdı. Viqvam elə bayaqkı kimi tüstüylə dolurdu. Bundan başqa, içəri həm dar, həm də çox narahat idi: külək bütün yarıqlardan əsirdi, yarıqlarsa getdikcə yekəlirdi – ağac qabığı quruyub çatlayırdı.

Bir dəfə necə oldusa, meşədə onları leysan tutdu. Oğlanlar leysanın əlindən qaçıb viqvamlarında gizlənmək istədilər, amma yağış tavadakı deşikdən, yarıqlardan içəri doldu.

– Bura çöldən də bərk yağır ki! – Sem bunu deyərək bayıra qaçdı.

Gecə möhkəm şimşək çaxdı və ertəsi gün oğlanlar viqvamlarının yerində bir yığın ağac qabığı və taxta-tuxta tapdılar.

Bir dəfə masa arxasında mister Raften həmişəki kimi sərt ahənglə oğlanlardan soruşdu:

– Hə, nə oldu, viqvam tikdiniz?

– Onu qasırga dağıtdı, – deyə Sem cavab verdi.

– Necə oldu bu?

– Bilmirəm. Heç içində də oturmaq olmurdu – tüstünün hamısı içəri dolurdu.

– Yaxşı düzəltməmisiniz də, – mister Raften dedi və birdən qırx il qabaq bu cür oyunlara necə böyük həvəslə qoşulduğunu göstərən maraqla dilləndi: – Bəs niyə əsl tipi düzəltmədiniz?

– Biz axı bilmirik əsl tipi necə, nədən olur.

– Yaxşı. Siz yaxşı işlədiyinizə görə mən də sizə köhnə furqonun çadırını verərəm. Əmioğlu Bert burada olsaydı, sizə kömək edərdi. Bəlkə, Kaleb Klark nəseə bilir? – deyib oğlanlara göz vurdu. – Siz bir ondan soruşun.

– Ata, Kalebin yanına gedə bilərik?

– Özünüz bilin, – mister Raften cavab verdi.

Semin atası heç vaxt boş yerə danışmazdı, oğlu da bunu bilirdi. Odur ki mister Raften gedən kimi oğlanlar köhnə furqon çadırını çıxardılar. Açılanda gördülər ki, yekə brezent parçasıdır. Brezenti onların ixtiyarına verilmiş anbarda gizlədəndən sonra Sem dedi:

– Mən Kalebin yanına elə indi gedərdim. O, yəqin ki, tipinin necə tikildiyini başqalarından yaxşı bilir.

– Kaleb kimdir ki? – Yan soruşdu.

– Qoca Billidir də. Bir dəfə atam onu at yarmarkasında aldadandan sonra kişiyə güllə atmışdı... Bu Kaleb yaman qəribə adamdır. Uzun müddət ovçu olub, meşəni də yaxşı tanıyır. Amma xəbər tutsa ki kimin oğluyam, qanım getdi! Yaxşı, birtəhər aldadarıq onu.

IV. Nevill nənə

Oğlanlar Kalebin yanına yollandılar. Çayboyu getmək lazım idi. Döngəyə çatanda onlar qabağında toyuqlar eşələnən, donuz gəzən balaca bir daxma gördülər.

– Cadugər qarı burada yaşayır, – Sem dedi.

– Nevill nənə?

– Hə. Məni yaman çox istəyir – lap qoca toyuq qırğını istəyən kimi.

– Nəyə görə?

– Yəqin, donuzlara görədir. Amma hər şey ağac məsələsindən başlandı. Atam çoxlu qarağac kəsmişdi, arvad da, sən demə, komasının pəncərəsindən bu ağaclara tamaşa eləməyi çox sevirmiş. Sonra da donuz məsələsi oldu. Bir dəfə necə oldusa, qışda yaman çətinliyə düşdü arvad. Atamın yanına gəldi, o da hər iki donuzunu yeddi dollara aldı. Evdə isə anama dedi: “Deyəsən, qarının işləri yaman pis gedir, gələn şənbə ona iki kisə un, kartof, donuz əti apar“. Nəsə, anam da kişinin sözünə baxıb ona, təxminən, on beş dollarlıq şey-şüy apardı. Anam gətirdiklərinin hamısını zirzəmiyə yığana kimi qarı dinmədi, amma sonra birdən cumdu anama: “Mənim sizin sədəqənizə ehtiyacım yoxdur!” Sən demə, atam donuzları alanda onun əlindən möhkəm hirsələnibmiş, sonra anam pay gətirəndə isə lap dəli olubmuş.

– Heç utanmır ha! – Yan Semin halına yandı.

– Yox, nahaq danışma, – Sem etiraz elədi. – O, sadəcə, qəribə qarıdır. Əgər gücü çatsa, qoymaz bircə dənə ağac kəsilsin. Yazda saatlarla meşədə dolaşır, gül-çiçək gördümü, çömbəlib oturur, nəsə pıçıldayır. Quşları da çox sevir. Hər qış özü az qalır acından ölsün, amma komasına gələn quşları heç vaxt ac qoymur. Çoxu lap əlinə qonur. Atam deyir ki, quşlar onun əllərini şamağacının köklərinə oxşadır, amma mənəcə, qarı, sadəcə, onlara nəvaziş göstərməyi bacarır. Şaxtının altında dimdik durub sakitcə, dodaqaltı pıçıldayır: “Ah, mənim əzizlərim...” Yuxarıdakı pəncərəni götür-

sən? – deyə Nevill qarının evinə yaxınlaşanda Sem soruşdu. – Çardaqdır. Orada cürbəcür otlar saxlayır.

– Neyləyir ki otları?

– Müalicə üçündür.

– Hə, yadıma düşdü! Biddi deyirdi ki, nənəsi otlarla müalicə eləyir. Nənəsinə “ot həkimi” deyirdi.

– Nə? Həkim? O, həkim-zad deyil. Sadəcə, meşədəki hər otu tanıyır. Çardağında otlar düz bir il qalır, üstündə də pişik yatır. Yəqin, ona görə otları müalicəvi olur.

– Onu görmək istərdim, – Yan dilləndi.

– Məncə, olar.

– Bəs səni necə tanıyır?

– Hə, tanıyır, – Sem cavab verdi. – Amma mən bir biclik işlədəcəyəm. Onun dünyada ən çox xəstələrə məhəbbəti var. İndi özün görəcəksən.

Sem qollarını çırmaııb diqqətlə onları nəzərdən keçirdi, amma deyəsən, bir şey tapmadı. Sonra ayaqlarını əməllicə süzdü. Təbii ki, oğlanların ayağında nə qədər desən qançır, cızıq-zad olur. Sem onların ən yaxşısını seçdi – dizinin gözündəki yekə mismar cızığını. Qrafitli qələmlə ətrafındakı dərinə qaraldaraq ölmüş toxumaya oxşatdı, kal qozun qabığıyla yarasına xoşagəlməz sarı-yaşıl rəng verdi və nəticədə görkəmindən yaman ağırlı görünən bir yara düzəltdi. Yerdən bir çəngə ot götürdü, çeynəyib tüpürdü, ağzının sarımtıl suyuyla yaylığını islatdı və “yarasını” sarıdı. Əlinə bir ağac aldı, taytıya-taytıya komaya sarı yollandı.

Oğlanlar lap yaxınlaşanda yarıaçıq qapı tappılıyla çırpıldı. Heç qorxmayan Sem Yana göz vurub qapını döydü. Cavabında balaca bir itin hürüşü eşidildi. Sem bir də döydü. Qapının o üzündən bir şıqqıltı gəldi, amma sonra yenə səs çıxmadı. Sem üçüncü taqqıltısına komadan bir tükürpədicə qışqırıq eşidildi:

– Rədd olun buradan!

Sem qımışdı, sonra isə sözləri həmişəkindən də artıq uzada-uzada dedi:

– Nənəcan, mən yazığa kömək elə! Həkimlər sağalda bilmir.

Yeri gəlmişkən, son sözündə həqiqət vardı. Axı həkim sağlam oğlanı necə sağalda bilərdi?

Yenə cavab gəlmədi, axırda Sem qarını özü açdı.

Sobanın qarşısındakı yataqda qızarmış gözləri parlayan bir qarı oturmuşdu – ağızında qəlyanı vardı. Dizlərinin üstündə pişik, ayağının altında gələnlərin üstünə acıqla mırıldayan it oturmuşdu.

– Sən Sem Raften deyilsən? – qarı acıqla dilləndi.

– Seməm, nənə, – cavab verdi. – Çəpərdəki mis-mara ilişmişəm. Deyirlər, qan da zəhərlənə bilər. – Sem bir az inildəyir, üz-gözünü бүrtüşdürüb ufuldayırdı.

“Rədd ol” kəlməsi artıq unudulmuşdu. Qarının yumşaq qəlbi xəstə oğlana qarşı mərhəmətlə dolmuşdu. “Düşmənin” belə müti şəkildə ondan çarə diləməsindən hətta bir az xoşlanmışdı da.

– Dayan baxım, – deyə donquldandı.

Sem ufuldaya-ufuldaya dizinə bağladığı murdar əsgiləri açana kimi otağa Bididi girdi.

Yanla qız bir-birini o dəqiqə tanıdılar. Çox səmimi görüşdülər və Bididi sualı sual dalınca yağdırmağa başladı.

– Yadındadır, mən sənə nənəmdən danışmışdım, – deyə Bididi dilləndi, – nənəm budur. Nənə, tanış ol, bu, Yandır. Mən onun anasının yanında işləyirdim. Yan, elə deyil? Nənəm sənə otlardan danışar. Otları yaxşı tanıyır.

Sem bir də ucadan ufuldadı və hamı yenə ona tərəf çöndü.

– Bu, deyəsən, Sem Raftendir? – Bididi soyuq tərzdə dilləndi.

– Hə, – nənə başını tərpətdi, – ölümcül xəstədir. Həkimlər onu müalicə etməkdən boyun qaçırıblar, o da mənim yanıma gəlib.

Sem qarının sözlərini təsdiq edirmiş kimi bir də zarıdı.

– Bididi, qayçıyı ver mənə. Şalvarımı kəsmək lazım gələcək, – qarı dedi.

– Yox, yox! – deyə Sem gözlənilmədən ucadan dilləndi; şalvarı kəsilsə, evdə başına nə oyun açacaqlarını fikirləşirdi. – Mən şalvarımı çırmalaya bilərəm.

– Yaxşı, bu qədər bəs eləyər, – qarı dindi. – Səndə burada fir əmələ gəlib. İndi onu kəsərəm, – dedi və ciblərini eşələməyə başladı.

Sem fikirləşdi ki, nənə bıçaq axtarır və artıq qapıya sarı sıçramaq istəyirdi.

Amma qarı fikrini birdən dəyişdi:

– Ya da, yaxşısı budur, sənə içməyə bir şey verim...

Yanla Sem yüngülləşibmiş kimi dərindən nəfəs aldılar.

– Al, – qarı döyülmüş quru otun üstünə su töküüb qarışdırdığı tənəkə parçı oğlana uzatdı.

Sem içdi.

– Bu budaqları özünlə götür, iki qallon¹ su əlavə edib qaynat. Saatda bir stəkan içməlisən. Sonra da gündə iki dəfə yaralı yerinə iki bölünmüş cücə qoyarsan. Sağalacaqsan. Amma yadında qalsın: gündə iki dəfə, təzə cücə.

– Bəlkə, hindquşu daha yaxşı olar? – deyə Sem zəif səslə zarıdı. – Anam məni çox sevir, pula qızırqanmaz.

Bu məqamda Sem bərkdən fınxırdı: görünür, ölüm qorxusu artıq ötüşmüşdü.

– Nənəcan, bu nə bitkidir elə? – deyə Semin gözlərinə baxmaqdan söylə qaçan Yan soruşdu.

– Meşə bitkisidir.

– Bəs adı nədir? Nəyə bənzəyir?

– Nəyə bənzəyəcək? Elə özünə bənzəyir. Adı da dərəfindiğidir.

– Mən sənə göstərərəm o ağacı, – Biddi dilləndi.

– Biz evə getməliyik, – Sem fürsət tapıb zəif səslə dedi, – bir az babatlaşdım. Ağacım hanı? Yan, mənim dərmanımı götür. Amma ehtiyatlı ol.

Yan quru budaqlardan ibarət bağlamayı götürdü. Nənə onlardan yenə gəlmələrini xahiş etdi və oğlanları qapıya kimi ötürdü.

– Dayanın görüm! – deyə birdən dilləndi.

Və otaqdakı tək çarpayıya yaxınlaşıb mələfəsini qaldırdı; altında bir yığın qırmızı alma vardı. İki dənə ən yaxşısını seçib oğlanlara uzatdı:

¹ Qallon – ABŞ və İngiltərədə 3,7 litrə bərabər həcm ölçüsü

– Donuzların əlindən burada gizlədirəm. Mənim belə gözəl almam heç vaxt olmayıb.

– Bəs nə! – deyə qarının eşitməməsi üçün Sem pıçıldadı. – Onun oğlu Larri bu ağacları ötən payız bizim bağdan qazıb çıxarıb. Yeganə qış sortudur. Amma yatağın içində isiniblər bir az.

– Salamat qalın, – Yan dilləndi. – Çox sağ olun!

– Özümü yaxşı hiss edirəm, – Sem köksünü ötürdü. – Daha zoqquldamır. Mənə daha başqa dərman lazım olmayacaq.

Evdən çıxan kimi Sem əlindəki ağacı bir kənara atmaq istəyirdi, amma Yan onu dilə tutdu ki, heç olmasa, bir az ayağını çəkə-çəkə getsin – gözdən itənə kimi. Yeri gəlmişkən, Sem in yerindəki dəyişikliyi qarı o dəqiqə hiss elədi və Biddini çağırdı ki, “həkimlərin əl üzdiyü” cavan Raftenə ot dərmanının necə tez kömək etdiyini göstərsin...

– İndi isə getdik Kaleb Klarkın yanına! – Sem dedi.

– Sən həkimlərin imtina etdiyi axsaq bir oğlan üçün çox yaxşı yeriyirsən ha, – deyə Yan dilləndi.

– Yəqin, “vəhşi ət”dir məni aparən.

– Gəl qayıdana kimi budaqları haradasa gizlədək, – Yan dedi və bağlamanı ona uzatdı.

– Əlbəttə, mən indi gizlədərəm, – deyə Sem dilləndi və çubuqları birbaşa çaya vızıldatdı.

– Neyləyirsən? Bəlkə, Nevill nənəyə lazım idi?

– Bu köhnə süpürgələrin yeri elə oradır. O, içdiyim murdar şey mənə bəs elədi. Nəydisə, yaman pişik iyi verirdi.

Yan dinmədi, amma oğlanın bu hərəkətindən razı da qalmamışdı. O, belə hesab edirdi ki, həmin budaqları qarının evinin yanında tullamaq nəzakətsizlikdir. Və bir də öyrənmək istəyirdi ki, bu dərəfindiğının yarpaqları nəyəsə təsir edir, yoxsa yox.

V. Kaleb

Oradan bir mil aralı Kaleb Klarkın koması yerləşirdi. Oğlanlar yaxınlaşanda qucağında odun şələsi aparan bir ucaboy, dümağ uzunsaqqallı, qəddi bükük birisinin evə girdiyini gördülər.

– Qocanı gördün? – Sem soruşdu. – Yaxşısı budur, söhbəti sən aç. Onunla dil tapmaq qarı qədər asan deyil və bir də bu qoca da atamın əlindən hirslidir.

Yan qətiyyətsiz addımlarla irəliləyib yarıaçıq qapını döydü. Komadan boğuc it hürüşü eşidildi və ağsaqqal ev sahibi kandarda göründü.

– Sizə nə lazımdır?

– Mister Klark sizsiniz?

– Hə, – dedi və üzünü kürən-qara tulaya çevirib çıxmırdı: – Kəs səsinə, köpək!

– Mən gəlmişəm ki... biz istəyirdik, əgər icazə versəniz, sizdən bəzi şeylər soruşaq.

– Adın nədir?

– Yan.

– Bəs o birisi kimdir?

– Dostumdur – Sem.

– Mənim adım Sem Horndur, – deyə Sem dilləndi və onun bu sözlərində həqiqət yox deyildi, çünki tam adı Semuel Horn Raften idi. Lakin dostunun əl atdığı kiçik biclik Yanı utandırdı.

– Haradansan?

– Bonnertondan, – deyə Yan cavab verdi.

– Elə indi oradan gəlibsən?

– Yox, amma... – Yan izah etməyə girişdi.

Elə bu yerdə bayaqdan Kalebin onu tanınamaması üçün bir az aralıda durmuş Sem qorxdu ki, sadələvh dostu birdən ağızından nəsə qaçırar.

– Bilirsiniz, mister Klark, – deyə söhbətə müdaxilə elədi, – biz meşədə yerləşmişik və istəyirdik ki, özümüzə tipi düzəldək – içində yaşamaq üçün. Bizdə zəruri olan materiallar da var. Dedilər ki, tipini necə qurduqlarını siz bilirsiniz.

– Kim dedi?

– Nevill nənə. Evləri çayın qırağında olan qarı.
 – Bəs indi siz harada yaşayırsınız?
 – Başa düşürsünüz, – Sem yenə də dostunu qabaqlamağa çalışdı, – biz artıq meşədə ağac qabığından viqvam düzəltmişik, amma nəşə pis alındı.

– Kimin meşəsində?
 – Buradan bir mil aralıda.
 – Hə, onda ya Raftenin, ya da Bernsin meşəsi olacaq.

– Hə, yəqin, elə olar.
 – Amma sən Raftenin oğlu Semə yaman oxşayırsan! – qəflətən Kaleb çığırdı. – Yaramaz uşaq! Məni axmaq yerinə qoyursan? İtil buradan!

Yan qıpqırmızı olub bir addım geri çəkildi. Yoldaşı isə dilini dişləyib onun dalınca tərpendi. Lakin Sem atasının oğluydu və elə ona görə də üzünü Klarka tutub dedi:

– Bura baxın, mister Klark, mən sizə hər şeyi necə var söyləyim: biz bura gəlmişik ki, sizdən sadə şeyləri soruşaq. Tipi qura bilən təkçə sizsiniz. Mən bilirdim ki, sizi bir az aldatdığına görə atamın əlindən yanıqlısınız. Yaxşısı bunu sizə açıq demək idi: “Mən Raftenin oğluyam. Mənə kömək edin”. Bilməzdim ki, dostumla mənim əlimdən belə hirsənəcəksiniz...

Meşəni sevənlər arasında həmişə qarşılıqlı simpatiya olur. Onların hər biri öz bildiklərini meşə haqda daha çox öyrənmək istəyənlərlə bölüşməyə hazırdır. Qaraqabaq, məhrumiyyətlərdən bezmiş qoca Kalebin qəlbi yumşaq idi. O, birdən Yanı yanına çağırıb soruşdu:

– Sən də Raftensən?
 – Yox, ser.
 – Qohumlarısan?
 – Yox, ser.
 – Məndən nə soruşmaq istəyirdin, oğlan?
 – Biz ağac qabığından viqvam tikmişdik, amma yaman pis alındı. İndi isə tipi üçün brezentimiz var, amma onu necə düzəldirlər, bilmirik.

– Hə, tipini deyirsən. Belə de... – Kaleb dərin fikirdəymiş kimi dilləndi.

– Bizə danışdılar ki, sizin nə vaxtsa öz tipiniz də olub, – deyə Yan özündə cəsarət tapıb əlavə elədi.

– Hə, qırx il qabaq. Amma bir var paltarı geyəsən, bir də var tikəsən. Deyəsən, quruluşu beləydi... – Və Kaleb bir parça kağızda kömürlə tipinin quruluşunu çəkməyə başladı. – Dayanın bir... Aha, yadıma düşür. Bir dəfə hindu qadınların tipi düzəltməsinə görmüşəm. Əvvəlcə dəri örtüyü tikdilər. Sonra örtüyü sərdilər otun üstünə. Yuxarı tərəfinin ortasına bir çiv çaldılar. İpin bir ucunu bağladılar çivə, o biri ucuna isə bir parça kömür bərkidilər və dəri üzərində yarımçevrə çəkdilər. Həmin o xətt üzrə dərinə bıçaqla kəsdilər, artıq hissəsindən iki dənə klapan düzəldib tikdilər. Tüstü üçün olan bu deşiklər havanı yaxşı çəkir. Vəssalam. Elə bilirəm onfutluq tipi üçün on dənə paya lazım olar, daha ikisi də tüstü klapanı üçün. Əvvəlcə üç dənə payanın ucunu bir yerdə bağlayırsan, uclarını da sancırsan yerə. Sonra bir dənəsindən başqa, qalan payaları da onların başına möhkəm-möhkəm, kəndirlə bağlayırsan. Sonuncu payaya qısa qayıqla brezenti bağlayırsan. Payaları brezentlə örtüb kənarlarını balaca ağac çivlərlə bərkidirsən. İki dənə uzun payanı tüstü klapanlarına yerləşdirirsən. Onlarla deşiyin ölçüsünü, küləkdən asılı olaraq səmtini tənzimləyirsən.

Kaleb bütün bunları yalnız Yana müraciətlə danışdı, sanki, oğlanın yanında durmuş Semi görmürdü. Semin isə, elə atası kimi, qətiyyəən vecinə deyildi. O, qarşıdakı çətinliklərin bəzisini qabaqcadan gördüyünə görə Kalebə daha bir sual verməyə özündə cəsarət tapdı:

– Külək dağıtmasın deyə tipini necə bərkidək?

– Belə eləyərsən, – Kaleb yenə Yana müraciətlə izah etməyə başladı, – payaları bağladığın uzun ipin ucunu yerə basdırdığın ağaca bərkitməlisən; lövbər kimi bir şey alınacaq. Amma brezentin qıraqlarını çivlə yerə çalmağı unutma.

– Bəs tüstü çıxışını necə tənzimləyirlər? – deyə Sem yenə soruşdu.

– Payalarla klapanları oynadıb küləyin səmtinə uyğun durmasına nail olursan.

– Bəs qapını necə bağlayaq?

– Bəzi tipilərdə örtüyün bir ucu digərinin üstünə gəlir. Amma yaxşı tipilərdə qapını elə örtük materialından, amma ayrıca düzəldirlər; yumşaq, elastik ağacdən olan çərçivənin üzərinə örtük çəkilir, qapı isə payaya iplə bağlanır.

Deyəsən, Kaleb sözünü bitirmişdi. Yan həmin kağız parçasını ehtiyatla büküb cibinə qoydu və dedi:

– Çox sağ olun!

Kaleb dinmədi, lakin oğlanlar getməyə hazırlaşanda dallarınca səsləndi:

– Yeri harada seçmişiniz?

– Raftenlərin bataqlığının yanındakı çaylı təpədə.

– Bəlkə, gəlib baxdım, – deyə Kaleb əlavə etdi.

– Gəlin! – Sem dilləndi. – Çəpərdən nişanlanmış cığır tutub gələrsiniz.

– Sən niyə düzünü demədin ona, Sem? – deyə Kaleb artıq onların söhbətini eşitmək iqtidarında olmayanda Yan dostundan soruşdu. – Orada nişanlanmış cığır yoxdur axı!

– Nə bilim, fikirləşdim ki, belə yaxşı olar, – deyə Sem heç nə olmayıbmiş kimi cavab verdi. – Əgər istəyirsənsə, qoca ora gələnə kimi nişan da qoyarıq...

VI. Tipinin inşası

Mister Raften oğlanların axırda Kalebin yanına getdiyini, ondan hər şeyi öyrəndiklərini eşidəndə çox razı qaldı.

– Mən bilirdim ki, qoca Kalebin tipidən başı çıxmaz, – deyə Sem dilləndi.

– Amma mənəcə, biz indi tipi qurmağa rahatca başlaya bilərik, – Yan dedi.

Oğlanlar köhnə furqon örtüyünü torpağa sərdilər, kənarlarına bir neçə dənə daş düzdülər, hətta bir-iki yerdən mismar da çaldılar ki, tərپənməsin. Amma bu yerdə yaman kədərləndilər: örtük çox köhnə idi, süzülüb cırlmışdı.

– İndi başa düşdüm ki, atam bunu niyə bizə verib, – Sem dilləndi. – Gərək bunu əvvəlcə yamayaq.

– Yox, – Yan inamla dedi; söhbət meşə həyatından gedəndə onun ahəngində həmişə inam duyulurdu, – əvvəlcə gərək kəsək ki, artıq yerlərini boş yerə yama-mayaq.

– Ay kəllən var ha sənin! Amma yamaq tipini yaman günə qoyacaq.

– Eybi yox, – Yan cavab verdi, – hinduların da tipilərində güllə, ox dəyən yerlər cırıq-cırıq olur.

– Mən çox xoşbəxtəm ki, döyüş zamanı bu tipinin içində olmamışam, – Sem dedi və görünən dəşiklərə işarə etdi.

– Yaxşısı budur, bir az kənara çəkil və mənə ip gətir.

– Dayan görüm! – Sem dilləndi. – Mənim dizim ağrıyır. Qoca cadugərin yanına gedəndə necə ağrı-yırdısa, elə də ağrımağındadır.

Yan ona qulaq asmırdı.

– Gəl baxaq, – dedi, – bəlkə, cırıq yerlərini kəsib on iki futluq tipi düzəldək. Hündürlüyü on iki fut olsa, deməli, diametri iyirmi dörd alınacaq. Əladır! Qoy ölçüm.

– Dayan, – Sem onu saxladı. – Kaleb dedi ki, hindular çevrəni kömürlə çəkirlər, sən tabaşirdən istifadə edə bilməzsən, onda elə dülgər çağır da, – deyə ilişdi.

– Yaxşı. Get bir parça kömür gətir, amma tapmasan, qayçısız gəlmə.

Dəqiqəbaşı Kalebin planına nəzər salan oğlanlar örtüyü biçdilər – çətin iş deyilmiş. Sonda dəşikləri yamamağa girişdilər: iynə, qalın sap götürdülər, amma aralı tikiş vursalar da, iş yaman ləng gedirdi. Sem yamadığı hər dəşik barədə məzəli zarafatlar edirdi. Yan isə dinməz işləyirdi, fikri-zikri gördüyü işdəydi. Əvvəlcə Semin vurduğu tikişlər daha səliqəli çıxırdı, amma yavaş-yavaş Yan da işin çəmini tapdı və dostundan da yaxşı tikməyə başladı.

Həmin axşam oğlanlar gördükləri işi Si Liyə göstərdilər. O artıq ikinci il idi Raftenlərin fermasında çalışırdı. Örtüyə nəzər salan Si Li gizlədə bilmədiyini biganə təbəssümlə dedi:

- Niyə yamaqları içəridən vurmadınız?
– Ağlımıza gəlmədi, – deyə Yan cavab verdi.
– Biz içərisində yaşayacağıq, qoy içi qəşəng olsun,
– Sem özünü itirmədi.

– Bu yamağı dördcə dənə tikişlə tamamlamaq olar, sizin kimi, on tikişə ehtiyac yoxdur. – Si iri, səliqəsiz tikişlərə işarə elədi. – Məncə, bu, vaxtı boş yerə sərf etməkdir.

– Yaxşı! – Sem özünü saxlaya bilmədi. – Bizim işimizdən xoşun gəlmirsə, görək özün nə göstərəcəksən! Burada hamı üçün iş tapılar.

– Harasını tikim?

– Yandan soruş. Burada başçı odur. Qoca Kaleb mənimlə danışmaq da istəmirdi. Qüssədən az qalırdı ürəyim partlaya. Evə qayıdanda bütün yolu zır-zır ağladım, Yan, düz demirəm?

– Tüsti klapanlarını tikib, artıq yerlərini kəsmək lazımdır, uclarında da cib kimi bir şey qoymalıyıq, bir də... bir də... qıraqlarını hər tərəfdən kəsmək pis olmazdı.

– Dayan. Gör mən necə eləyəcəyəm bunu, – Si dedi, – təbii ki, əgər siz çəkməçiyə gedib mənim çəkmələrimi gətirsəniz, eləyəcəyəm.

– Razılaşdıq! – Yan dedi. – Si, bilirsən nə var? Örtüyün çöl tərəfi hansı olacaq, fərqi yoxdur. Yamaqları içəridən də vura bilərsən.

Oğlanlar çəkməçiyə vermək üçün pul götürüb, şam eləyəndən sonra çəkmələrin dalınca getdilər.

VII. Sakit axşam

Sakit iyun axşamıydı, quşlar səs-səsə vermişdi.

Oğlanlar bağdan çıxanda göydə qırğı göründü. Səmada süzən yırtıcıyı görəndə quşların səsi kəsildi. Onların çoxu gizlənməyə macal tapdı, yalnız bir torağay açıq çöllükdə özünə əbəs yerə etibarlı sığınacaq axtarırdı. Qırğı onun dalınca şığıdı.

Bircə an sonra yırtıcı qorxmuş müğənnini tutacaqdı, amma o an alma ağacından kiçik qara-ağ bir quş qopdu.

Ucadan səslənən döyüş çığırtısıyla, başındakı tük-ləri qabardaraq altdakı, döyüş bayrağı kimi qızaran al rəngli lələklərini göstərib ürəklə qırğının üstünə cumdu.

“Klik-klik-klik! – qəzəbli çığırtı hər tərəfə yayıldı. – Klik-klik-klik!”

Quş qara-ağ ox kimi qırğının qanadlarının arasına soxulanda çarəsiz torağay artıq yerə qonaraq başını gizləyib ölümcül zərbənin intizarındaydı. Qəfil hücumdan qırğı çaşqın-çaşqın çırpındı. Və birdən vəhşi at kimi şahə qalxaraq müşgül quşunu üstündən atıb meşənin qalınlığında itdi, müşgül isə hərdənbir döyüş çığırtılarını təkrarlaysa-təkrarlaysa geri qayıtdı; görünür, öz qələbəsindən dostlarını xəbərdar edirdi.

– Afərin sənə! – deyə Sem səmimi heyranlıqla dilləndi.

Onun sözləri Yanı çaşqınlıqdan ayıldı. Qorxmaz quşcuğaza heyran qalmış oğlan dərin sükuta qərq olmuşdu.

İrəlidə yolun ağına düşmüş bir sərçə oyan-buyana tullanırdı. Semlə Yan ona çatanda sərçə quyruğunun ağ lələklərini göstərib yerdən qopur, oğlanlardan bir qədər irəlidə yenə otururdu.

– Çaydaçapan daşadöyəndir, – Sem dilləndi.

– Yox, sərçədir! – deyə Yan dostunun səhv etdiyinə təəccüb qalaraq dedi.

– Ola bilər, – Sem mübahisə etmədi.

– Bəs deyirdin ki, bu yerlərin bütün quşlarını tanıyırsan! – Yan aralarındakı ilk söhbəti xatırladı.

– Mən onda lovğalanırdım. İstəyirdim mənə qeyri-adi oğlan sayasan, – deyə Sem etiraf etdi. – Sən əvvəl-əvvəl elə fikirləşirdin, yox?

Qırmızı papaqlı ağacdələnin sarı kəpənəyin dalınca düşüb çəpərə qondu və oğlanları seyr etməyə başladı. Ağacdələnin parlaq paltarında batan günəşin şüaları, bənövşəyi çəpər və sarı kəpənək – rənglərin belə parlaq vəhdəti Yana çox xoş gəlirdi.

Günəş batdı, amma bu qeyri-adi və sakit axşamda qarağacın hansı budağındansa birəbitdənin şaqraq nəgməsi hələ uzun müddət süzülürdü.

– Mən burada həmişəlik qalardım, – deyə Yan dilləndi və Sengerə necə həvəssiz gəldiyini xatırlayıb yüngülcə utandı.

Oğlanlar hərəsi öz düşüncələrinə qərq olub yolu dinməz gedirdilər.

Çəkmələr hazır idi. Sem onları çiyindənən aşırıdı və oğlanlar geri döndülər.

Elə o an düz başlarının üstündə ucadan, amma incə bir səs eşidildi: “Qu-hu-hu-hu”, sanki, haradasa yuxarıda nəhəng bir göyərçin quruldayırdı. Oğlanlar ayaq saxladılar və Sem pıçıldadı:

– Böyük bayquşdur.

Yanın ürəyi sevincdən çırpındı. O, bu quşlar barədə çox oxumuşdu, hətta qəfəsdə dirisini də görmüşdü, amma burada ilk dəfəydi əsl bayquş çığırtısı eşidirdi.

Artıq tamam qaranlıq idi, amma hər tərəfdən səslər süzülüb gəlirdi: meşənin həyatı öz məcrasında axırdı. Ağacların qalınlığında çobanalıdan öz mahnısını oxuyurdu, qurbağalar quruldayır, bataqlıq basmış göldən uca, tükürpədicə bir səs gəlirdi: “Ua-ua-ua-ua!”

– Eşitdin? – Sem səsləndi.

Bu titrəyən, amma quş səslərinə bənzəməyən kəskin çığırtı bu dəfə daha yaxından eşidildi.

– Yenotdur, – Sem pıçıldadı. – Qoy taxılı biçsinlər, bura ov eləməyə gələrik.

– Əla olar! – Yan sevindi. – Amma heyif ki, indi olmaz! Mən yenot ovuna heç vaxt çıxmamışam, əslində, mən heç bir dəfə də ova getməmişəm. Bəs niyə payızı gözləməliyik?

– Onları indi tapa bilməzsən. Amma payızda “köpəyimlə mən yenota ən yaxın anbarın yanında tuş gələcəyik” – dedinmi, bir də görəcəksən ki, elə də oldu.

– Axı onlar indi lap yaxındadırlar! Dinlə, eşidirsən, biri də o tərəfdədir!

– Görürsən, səhv elədin! – Sem dedi. – Bu səsləri hətta ovçular belə səhv salır. İndi çığıran da boğuqsəs bayquş idi. Onun səsi yenotunkundan yumşaqdır, bir az da fitə bənzəyir...

Yan o dəqiqə yenot çığirtısının bu incə, melodik səslə müqayisədə nə qədər qəzəbli çıxdığını anladı.

Oğlanlar bayquş çığirtısı gələn ağaca yaxınlaşanda nəsə boz bir şey bir anlıq ulduzlu göy üzünə kölgə salaraq başlarının üstündən tamamilə səssiz uçub keçdi.

– Odur! – Sem pıçıldadı. – Boğuqsəs bayquş! Amma səsi heç boğuq deyil, düz demirəm?

– Kaş yenot ovuna çıxaydıq! – deyə Yan yenə dilləndi.

– Əgər çox istəyirsənsə, cəhd eləmək olar, – Sem cavab verdi. – Heyvanlar barədə mən quşlardan çox bilirəm, – deyə sözünə davam etdi. – Bir dəfə atamdan xahiş edərdəm bizimlə getsin. Buradan, təxminən, on mil o tərəfə, uzaq bataqlığın ətrafına getsək, bəlkə, hələ maral izinə də düşdük. Heyif ki, atam Kaleblə küsülüdür – bax o, bütün yerləri tanıyır! Qoca tazısı isə o qədər yenot tutub ki, sayı-hesabı yoxdur!

– Əgər onun iti bu yerlərdə yenot tutan yeganə köpəkdirsə, onu da özümüzə götürməliyik; bu, mənim boynuma! – Yan bəyan elədi.

– İnanıram! – deyə Sem heyranlıqla dedi.

Oğlanlar evə qayıdanda saat on idi. Mister Raften-dən başqa hamı yatmışdı. Ertəsi gün anbara gələndə gördülər ki, Si Li tüstü klapanlarını tikib, ən kifir yamaqları dəyişib və örtüyün qıraqlarının artıq-urtu-ğunu kəsib.

Oğlanlar elə o dəqiqə örtüyü meşəyə apardılar. Çay qırağında bir divar kimi görünən kolluğa yaxınlaşanda Yan dedi:

– Gəl yolda Kaleb üçün nişanələr qoyaq.

– Yaxşı. Bir neçə addımdan bir ağacları çərt.

– Belə? – deyə budaqların birini üç yerdən çapan Yan soruşdu.

– Yox, – Sem başını buladı, – bu, tələ üçün qoyulan “ovçu nişanəsi” nə oxşadı, “yol nişanəsi” isə ağacın hər iki tərəfindən qoyulur. Onu həm gedəndə, həm də qayıdanda görə bilərsən. Cığırdan gecələr istifadə olunursa, çapıqlar daha dərin qoyulmalıdır.

VIII. Müqəddəs alov

– “On dənə möhkəm paya və iki dənə uzun, nazik paya“, – deyə Yan öz qeydlərini ucadan oxuyurdu.

Payaları o dəqiqə kəsib, tipini quracaqları yerə gətirdilər.

– “Onları örtüklə bir yerdə bağlamaq...” Bağlamaq, görəsən, nəylə? O deyirdi ki, gön qayıqla bağlamaq lazımdır, bir də deyirdi ki, örtük də göndən olmalıdır. Deyəsən, adi kəndirdən istifadə edəsi olacağıq. – Yan nədəsə güzəşt variantı axtarmasından bir az pərt oldu.

– Mən elə də bilirdim, – deyə Sem ağır-ağır dilləndi, – elə buna görə də özümlə bir top ip gətirmişəm, sadəcə, evdə sənə deməyə ürək eləmədim.

Oğlanlar üçayağı bərk-bərk bir-birinə bağlayıb dikinə yerə basdırdılar. Doqquz payanı səliqəylə çevrə şəklində torpağa çaldılar. Sonuncusunu – üzərinə klapanları bərkidilmiş örtüyü bağladıklarını qapıyla üzbəüz yerləşdirdilər. İndi onları birləşdirmək üçün sancaq lazım idi. Yan sancaqları fındıq ağacının cavan pöhrələrindən düzəltmək istəyirdi, lakin yumşaq ağac bu iş üçün yararlı deyildi. Sem dedi:

– Sancaqları ağ palıddan düzəltmək lazımdır.

Oğlan palıd ağacından olan odun parçasını ortadan uzununa parçaladı, sonra hər birini daha ikiyə yarıdı və bu minvalla bıçaqla yonmaq mümkün olan düz, nazik palıd çubuqlar alınana kimi doğrandı. Yan da əlinə balta aldı.

– Elə yox! – Sem dedi. – Çalış ki, tən ortasından yarasan, yoxsa balta əyri gedəcək. Bütün qışı odun doğrasan, öyrənərsən.

Oğlanlar, təxminən, on dənə çiv düzəldib əvvəl-cədən hazırladıqları deşiklərə sancdılar. Qəşəng alınmışdı, çünki çivlərin hamısı eyni boydaydı. İndi qalırdı bircə örtüyü həmin çivlərlə yerə çalmaq.

– On dənə uzununu bir, qalınlığı dördübdümlük çiv hazırla – palıddan, – deyə Sem Yana dedi.

Sonra ipdən iki fut uzunluğunda, təxminən, on dənə parça kəsdi və onları örtüyün kənarlarındakı

deşiklərə soxub uclarını düyünlədi. Payalara taxılmış on halqa tipini yerdə əməlli-başlı bərkitdi. Nəhayət ki, hər şey başa çatmışdı.

Nəhayət, budur, indi ən təntənəli məqam yetişmişdi – yalnız ilk tonqalı yandırmaq qalırdı. Oğlanlar əsl hinduların keçirdiyi hissələri yaşayırdılar: axı yeni tipinin müqəddəs alovdan xeyir-dua alması həmişə böyük önəm verilən həssas məqam sayılıb.

– Yaxşısı budur, tələsməyək ki, tonqalımız sönməsin, – Sem dedi. – İlk kibritlə yandıra bilməsək, pisdir.

– Əlbəttə! – Yan onun sözünə dəstək verdi. – Ah, Sem, ağər alovu sürtünmə gücü hesabına əldə edə bilsəydik, nə gözəl olardı!

– Ey, uşaqlar! – arxadan səs gəldi. Oğlanlar səsə çöndülər. Kaleb düz qarşılarında durmuşdu. Bir az da yaxınlaşıb başını tərpətdi:

– Deyəsən, tipini qurmusunuz axı, hə? Pis deyil. Amma niyə yönünü qərbə qoymusunuz?

– Üzü çaya baxsın deyə, – Yan cavab verdi.

– Unutdum deyim, – Kaleb sözə başladı, – hindular tipinin üzünü həmişə şərqə qoyurlar. Əvvəla, səhərin günəşi içəri düşür, sonra da külək çox vaxt qərbdən əsdiyinə görə içərinin tüstüsünü yaxşı çəkir.

– Bəs əgər yağış mövsümündə olan kimi, külək şərqdən əssə, necə olacaq? – Sem soruşdu.

– Şərq küləyi əsəndə, – Kaleb ona heç sual verilməyibmiş kimi dilləndi, – klapanın birini möhkəmcə o birinin üstünə çəkmək lazımdı, bax belə. – Və Kaleb əllərini sinəsində çarpazlaşdırdı. – Onda yağış heç cür içəri dolmaz. Tüstünü çəkməsə, qapının yanında örtüyü bir az aralamalı olacaqsınız. Amma unutmayın: tipini heç vaxt ağacın altında qurmayın. Bu, təhlükəlidir: şimşək çaxanda ağacı ildırım vura bilər. Bir də ki yağışdan sonra ağaclardan hələ uzun müddət su damcılayır. Tipi üçün ən günəşli yeri seçin.

– Mister Klark, siz nə vaxtsa görməmişiniz ki, hindular odu necə alırlar?

– Əlbəttə görmüşəm. Amma indi hindular da kibritdən istifadə edirlər. Qabaqlar isə tez-tez görürdüm.

– Uzun çəkir? Çətindir?

– Yox, çəmini biləndə çətin deyil...

– Kaş ilk tonqalımızı onlar kimi yandırardıq! – Yan hərarətlə dilləndi. – Siz alovu onlar kimi yandıra bilərsiniz?

– Hə, – deyə qoca cavab verdi, – amma məxsusi ağac lazımdır. Hər ağacla olmaz. Çöllükdə yaşayan hindular Virciniya qovağının kökündən, dağlılar isə cökə, kedr, gümüşü şam, ya da ağ şamdan istifadə edirlər. Hamısından asanı burğu düzəltməkdir. Sizdə bir parça maral dərisi tapılmaz?

– Yox.

– Ya da başqa bir yumşaq dəri parçası...

– Mənim ayaqqabılarımın qaytanları yaramaz ki? – Yan soruşdu.

– Bir az nazikdi... İkiyə qatlayaq. Hə, düzəldi. İp də yarayardı, amma yaman tez sürtülür. – Kaleb qaytanları götürüb dedi: – Ortasında çökəyi olan bir daş tapın mənə.

Oğlanlar çaya tərəf, Kaleb isə meşənin içinə getdi. Tezliklə əlində ağ şamdan yastı, quru bir odun parçası və bir çiv qayıtdı. Üstəlik, təxminən, üç fut uzunluğu olan əyri ağac parçası, bir az şam qovu və bir parça da quru kedr ağacı gətirmişdi.

Çiv səkkizguşəliydi; Kaleb izah elədi ki, “qayış yaxşı tutsun” deyər. Çivin hər iki ucu itilənmişdi. Kaleb qayışı əyri ağaca bağladı – kamana yay bağlayan kimi, amma bir az boş: səkkizguşə pazı da qayışa keçirmək lazım idi, ondan sonra tarım çəkiləcəkdi. Yastı ağacı yonub nazıldı, bir ucunda çökək düzəltdi; çökəkdən üst tərəfdə bıçağın ucuyla kiçik kəsik qoydu.

Kedr ağacından Kaleb xeyli yonqar düzəltdi. Yerdə bir çökək qazıb qovu içinə yığdı və üstünü ağ şamdan yastı taxtayla örtüdü. Taxtanın üstündəki çökəyə çivin bir ucunu taxdı, o biri ucuna çaydan gətirilən daşı taxdı. Kaleb sol əliylə daşı bərk-bərk tutub əyri ağacdən düzəlmiş yayı fırlamağa başladı və bir neçə saniyədən sonra qonur rəngdə ağac tozu çivin altından birbaşa içində qor olan çalaya tökülməyə başladı. Çökək

dərinləşir, ağac tozunun rəngi bir az da tündləşirdi. Kaleb sol əliylə daşı bir az da bərk sıxdı, sağ əlini daha sürətlə işlətməyə başladı. Çivin dibində tüstü burumları göründü. Bunu görəni kimi Kaleb yayı bir kənara atıb közərən qovu üfürməyə başladı. Tezliklə tipinin ortasında ilk ocaq çatıldı.

Qocanın sifəti məmnuniyyətdən par-par alışıb-yanırdı. Yan da, Sem də xoşbəxt idilər.

IX. Yay və ox

– Sənin silahın bir şeyə yarayan deyil, – deyə Semlə bir yerdə bağda ox atarkən Yan dedi. – Lap mənim uşaq vaxtı düzəltdiyim ilk oxuma oxşayır.

– Neynək, babacan, görək indi düzəltdiyin necə olacaq! – deyə Sem güldü.

– Əvvəla, heç olmasa, bir beş dəfə ağır olacaq.

– Çəkə bilməzsən ki!

– Oxu başqa cür tutsan, alınar. Keçən qış bir kitab oxumuşam, oradan bilirəm necə etmək lazımdır. Sən oxu sıxıb kamanı onunla bir yerdə çəkirsən, zəif alınır. Barmağını kamana keçir – bax onda beş dəfə bərk çəkəcəksən! Hindular belə eləyir.

– Heç rahat deyil! – Sem yenə yayı özü bildiyi kimi çəkməyə cəhd etdi.

– Öyrəncəli deyilsənsə, əlbəttə, çətin gələcək! Bundan başqa, oxdakı kəsiyi bir az dərin eləmək lazımdır. Mən əsl yaxşı kaman, çoxlu ox düzəltmək istəyirəm. Bir oxla meşəyə çıxmaq təhlükəlidir.

– Nə deyirəm, bir cəhd elə. Həmin kitabda yazılmamışdı ki, nədən düzəltən yaxşıdır?

– Ən yaxşısı ispan qaraçöhrəsidir.

– İlk dəfədir eşidirəm!

– Oreqon qaraçöhrəsindən də düzəltmək olar.

– Heç vaxt eşitməmişəm.

– Burada, yəqin, qırmızı kedr, fındıq ağacı, ya da qarağac tapılar.

– Qırmızı kedr görməmişəm, amma qalanları var.

– Qışda kəsilmiş quru ağac tapmaq lazımdır.

– Bu yarayar? – deyə Sem komanın içində qalaqlanmış fındıq taxtalarını göstərdi. – Bunları iki il qabaq kəsiblər.

Oğlanlar uzunluğu beş fut olan yaxşı bir ağac seçdilər. Sem onu ikiyə yarib, yaxşıca yondu. O, balta və bıçaqdan ustalıqla istifadə edirdi və tezliklə yayın hər ikisi hazır idi.

İndi də kamanı çəkmək lazım idi. Onların tapa bildiyi bütün iplər zəif idi: bir-iki dəfə atandan sonra qırılırdı. Məsələnin nə yerdə olduğunu eşidən kimi Si Li oğlanları eşmə sap və mum dalınca çəkməçinin yanına yolladı. Qalın ayaqqabı sapından neçə parça düzəldib yüngülcə mumladı və çox da qalın olmayan ip kimi eşdi.

– Bax bu kaman elə də tez qırılmaz, – Si Li dedi.

Yaylar hazır olanda oğlanlar onlara rəng qutularının arasından tapdıqları lakdan çəkdilər.

– Hə, köhnə yaya sarı heç baxmaq da istəmirəm! – təzə silahını özünün balaca, miskin yayıyla müqayisə edən Sem dilləndi. – Mister, oxun necə düzəldildiyini bilmirsiniz ki? – soruşdu və təzə yaydan köhnə oxuyla atmağa cəhd elədi.

– Mən bir şeyi dəqiq bilirəm: əlindəki ox bikara şeydir, – deyə Li Si cavab verdi. – Mənə inan, yaxşı ox düzəltmək yaydan qat-qat çətindir. Hər birinizin on iki oxu olmalıdır.

– Bəs hindular onları necə düzəldir?

– O ağacdan ki hindular düzəldir, ondan buralarda heç görməmişəm. Oxlar dümdüz olmalıdır, yoxsa əyri uçaçaq. Nahaq yerə demirlər ki, “ox kimi dümdüz!” Biz hindulardan da yaxşısını düzəldəcəyik, axı yaxşı alətlərimiz var. Oxu bərk ağacların hansındansa düzəldərik.

– Yenə də elə ağacın adını çəkəcəksən ki, ağ adamlar onu ömründə görməyib!

– Gördün, tapmadın! Ov oxları üçün ən yaxşısı ya göyrüş, ya da fındıqdır. Nişana atanda isə gümüşü şam yaxşıdır.

– Mən ovçuyam! Mənə ov oxları lazımdır.

– Quru göyrüş taxtaları hazırlanmalıdır; iyirmi beş düym uzunluğunda. Sonra da yapışqan, bir də quş lələyi lazım olacaq.

– Al, bu, sənın lələyin, – deyə Sem soba təmizləmək üçün saxladıqları hindtoyuğu lələyindən bir bağlama ona uzatdı. – Mən də hələlik taxta hazırlayım.

Göyrüş ağacından bir uzun parça götürüb, təxminən, iyirmi dörd dənə çubuq düzəltdi. Yan taxtalardan birini alıb bıçaqla yonmağa başladı, amma Sem onun işinə baxan kimi dedi:

– Mən daha yaxşı düzəldərəm, – və qalan taxtaları götürüb rəndələməyə girişdi.

Yan ona həyəcanla göz qoyurdu, amma sonra özünü saxlaya bilməyib dilləndi:

– Hinduların rəndəsi olmur axı!

– Ona qalsa, heç cib bıçaqları da olmur! – cavab gəldi.

Bu, həqiqət idi. Amma Yan bir zamanlar həyata keçirəcəyi arzusu haqda düşünürdü: əsl hindu kimi, heç bir alətdən istifadə etmədən oxlar düzəltmək.

– Hər halda, hinduların cib bıçağı yerinə çaxmaqdaşından bıçaqları olub.

– Yaxşı, Yan, sən oxlarını iti daşla düzəlt; odur, yolda nə qədər istəsən taparsan. Ayaqqabılarını çıxar, piyada gəz – o dəqiqə tapacaqsan! Mən də rəndəylə bitirərəm işimi. Görək kim daha tez qurtaracaq.

Sem altı dənə qiyamət ox düzəldənə kimi Yan hələ birincisiylə əlləşirdi.

– Ucluqları nədən olacaq? – Sem soruşdu.

– Mən artıq fikirləşmişəm, – Yan dilləndi. – Hindular daş ucluğu heyvan damarıyla bağlayırlar. Amma bizdə bunların heç biri yoxdur. Bircə qalır ya buynuzdan, ya da sümükdən düzəltmək. Mən bir dəfə sümükdən ox ucluğu düzəltdim, amma çox kövrək çıxdı. Sonra isə iri mıx götürüb başını kəsirdim, oxun ucu çat verməsin deyə, məftillə bərk-bərk sarıyrdım. Hinduların bəzisi oxa heç ucluq da düzəltmir: onlar, sadəcə, oxu odda azacıq yandırırırlar ki, sərtləşsin, uclarını da yonurlar.

– Bu, çətin deyil, – Sem dilləndi. – Amma yaxşısı budur, əvvəlcə mıxdan düzəltməyi sınayaq.

Oğlanlar ucu itilənmiş mıx ucluqlu altı dənə ox düzəldilər. Bu, “döyüş” ucluqlarıydı. Digər altı dənəsini isə ocaqda ütüb uclarını yondular – bunlar ov üçün nəzərdə tutulurdu.

Sonra Yan Semə lələyi yararaq təmizləməyi öyrətdi.

– Bizə hər ox üçün iki lələk lazımdır – deməli, cəmisi qırx səkkiz lələk, – Sem dedi.

– Yox, – deyə Yan etiraz elədi, – bu azdır. Hər oxa üç dənəsi gedəcək. Özü də unutma ki, hər oxa eyni qanadın lələyi bağlanmalıdır.

– Mən bilirəm. Lələkləri qarışdırmaq olmaz, yoxsa ox düz uçmayacaq.

Elə bu vaxt Si Li oğlanlara yaxınlaşdı.

– Hə, işləriniz necə gedir? – deyə soruşdu.

– Oxlarla əlləşirik.

– Bəs lələkləri necə bərkidirsiniz?

– Ağlar lələyi yapışdırır, hindular damarla bağlayır, – deyə Yan cavab verdi; o, “kitabdan” sitat gətirirdi.

– Bəs hansı yaxşıdır?

– Yapışdırılan daha yaxşı uçuş, əvəzində damarla bağlananlar rütubətdən qorxmur.

– Bəs onda nəyə görə ikisindən də düzəltməyək?

– Damar da yoxdur axı.

– Dayanın, göstərim. – Si Li dedi. – Yapışqanla ipiniz hani? Məncə, əvvəl oxda lələk üçün yuva düzəltməliyik.

– Düzdür! Bizim tamam yadımızdan çıxmışdı!

– Sən, bəlkə də, unutmuşdun, – Sem özündənrazi görkəmlə dilləndi, – amma mənim yadımdaydı.

Cib bıçağıyla tez yuvaları düzəldilər və Si Li yapışdırmağa, sarımağa başladı; damar yerinə mumlu sapdan istifadə edirdi. Hər şey başa çatandan sonra oxları səliqəylə düzdülər ki, qurusun.

Ayrımaq asan olsun deyə Yan Sem oxlarını qırmızıya boyayıb üstünə göy zolaqlar çəkdi; özününküləri isə qırmızı üzərində ağ zolaqlarla bəzədi. İndi qalırdı oxqabı düzəltmək.

– Hindularda oxqabı olur məgər? – Sem özünü bicliyə vurmuşdu; bu ağır işi tez qurtarmaq istəyirdi.

– Əlbəttə! Onsuz olar məgər? – Yan dilləndi.

– Bəs oxqabını nədən düzəldirlər? – Sem soruşdu.

– Tozağacı qabığından, dəridən, heç nə olmayanda isə lap brezentdən.

Oğlanlar özlərinə brezent parçalarından oxqabı tikdilər. Hər ikisinin üzərinə Yan hindu naxışları çəkdi.

– İndi isə silahlarımızı sınayaq, – Sem dedi.

Və oğlanlar bağa yollandılar. Eyni ağacı nişan aldılar, amma hər ikisinin oxu yan keçdi. Semin oxu başqa ağacın gövdəsinə sancılaraq çatladı.

– Gərək yumşaq bir şeyə ataydıq! – Sem dilxor olmuşdu.

Bir-biriylə məsləhətləşəndən sonra yekə, köhnə taxıl kisəsi taparaq içinə saman doldurdular, üzərinə öküz, ya da Semin dediyi kimi, bizon gözü, onun da ətrafına bir neçə dairə çəkdilər, iyirmi yardlıq məsafədə yerləşdirdilər. Amma alınmırdı; oxlar daim sola meyillənib onları dilxor edirdi.

– Anbara gedək, bəlkə, orada alındı, – deyərək Sem təklif elədi.

Yanda “həmin kitabın” necə ox atmaq lazım olduğunu izah edən yerlərindən qeydlər vardı. Elə ki oğlanlar həmin qaydaları əzbərdən öyrəndilər, atışları da sərrastlaşdı. Tezliklə, hədəfi uzaqlaşdırma-uzaqlaşdırma gördülər ki, oxları yüz yardlıq məsafədə belə daha yayınmır.

Oğlanlar zahirən eyni görünən oxların necə müxtəlif xasiyyətləri olduğuna yaman təəccüb qaldılar – hər oxun öz xarakteri vardı; məsələn, Semin bir oxu vardı ki, havada qərribə uçuş trayektoriyası cızırdı. Həmin oxa “Bumeranq” adı qoydular. Digəri – qısalələklisi hamısından uzağa uçurdu və adını da “Uzaqvuran” qoymuşdular. Yüngülbaşlıqlı və uzunləklili ən yaxşı oxunu Sem “Ölümşaçan” adlandırmışdı. Xırdalələklili bir də nə də oxu vardı ki, küləkdən qorxmurdu. Onun da adı “Yelli” idi.

Yanın bıçaqla yonduğu oxu “Yonulmuş”, ya da “Zarafatçı” adlandırdılar. Bu ox bir sirr olaraq qalırdı:

heç kəs bilməzdi ki, növbəti dəfə necə uçacaq. Amma Yanın sevimlisi başlığının ətrafında kəsiyi olan ox idi. Ona “Fit“ deyirdilər, çünki hər uçanda qərribə bir fit səsi çıxarırdı.

X. Bənd

Bir dəfə, iyulun əvvəllərindəki qızmar günlərin birində oğlanlar suyu azalmış çayda çimərəkən Sem dedi:

- Çayda su artıq azalıb. O, hər il quruyur.
- Bəlkə, bənd düzəldək? – Yan təklif elədi.
- Bilirsən nə boyda işdir...
- Nə olsun ki! Əvəzində bütün yayı çimərdik. Gəl başlayaq, hə?

başlayaq, hə?

– Birinci dəfədir eşidirəm ki, hindular bənd qurmaq istəyir.

– Biz bəndi ucaldana kimi qunduz-qunduz oynayırdıq! Bax, mən başladım, – deyən Yan iri bir daş götürərək çayın ən dar yerinə qoydu.

İşə elə hərarətlə girişdi ki, tezliklə çayın məcrasını köndələninə kəsən bir divar ucaldı.

Sem bayaqkı kimi sahildə oturub qollarıyla dizlərini qucmuş, çənəsini ayaqlarına dirəmişdi. Üzünün hindu naxışları qırmızı və mavi çəşmə kimi sinəsindən axırdı.

– Gəl kömək elə, yoxsa tamam tənbelləşərsən! – deyə çığırən Yan Semə bir ovuc qum atdı.

– Mənim dizim yenə ağrıyır, – Sem cavab verdi. Nəhayət, Yan dedi:

– Mən bu boyda işi təkbaşına görəsi deyiləm.

– Qulaq as, – birdən Sem, sanki, canlandı, – mən bir şey fikirləşdim. Bu çaya su içməyə sürü gəlir, çay quruyanda isə mal-qaranı yenidən pəyəyə qovur, təknələrdən suvarırlar. Gəl çaya köndələninə iki dənə tir ataq, bu da səninçün işin tən yarısı! Atamdan xahiş edirik tirləri atmaq üçün atını bizə versin. Onda mal-qara suvarmağa da yerimiz olacaq. Bilirsən, mənim fikrim-zikrim elə budur, heç gecələr də yatmıram!

İstidə onların su içmək üçün necə taytuya-taytuya anbara getməsinə baxa bilmirəm.

Sem atasıyla danışmaq üçün əlverişli məqam gözləməyə başladı.

Ertəsi gün, səhər yeməyi yeyərkən mister Raften Yana nəzər salıb soruşdu:

– Əgər otağın uzununu iyirmi, eni on beş futdursa, yerə nə qədər müşəmbə gedər?

– Otuz üç tam üçdəbir yard, – deyə Yan tez hesablayıb dilləndi.

Raften oğlanın beynində belə sürətlə saymasına çox təəccüb elədi.

İlk dəfəydi ki, onun sifətindən heyranlıq oxunurdu.

– Bəs sən nə vaxt belə hesablamağı öyrənəcəksən?

– Heç vaxt, – deyə oğlan sakitcə cavab verdi. – Diş həkiminin müşəmbəni hesablamaq nəyinə gərəkdir... Qulaq as, Yan, – Sem birdən pıçıldadı, – yaxşısı budur, atamı razı sal. Bu gün səndən razı qalıb, dəmiri isti-isti döyərlər!

Və səhər yeməyindən sonra Yan bütün cəsarətini topladı:

– Mister Raften, çay tamam quruyur. Biz istəyirik bir dənə göl düzəldək ki, mal-qaranın su içməyə yeri olsun. Amma bunun üçün çayın üstündən iki dənə tir atmalıyıq. Atları bir neçə dəqiqəliyinə bizə versəydiniz...

– Məncə, sən çimmək üçün göl düzəltmək istəyirsən, hə? – mister Raften mehriban tərzdə soruşdu.

– Düzəltmək, orada üzmək də olacaq, – Yan qızardı.

– Mənə elə gəlir ki, Yanın dodaqlarıyla Semdir danışan, – mister Raften bic-bic gözlərini qıydı. – Gedək, mən özüm də bir baxım.

– Bəndi harada qurmaq istəyirsiniz? – deyə çaya çatanda kişi soruşdu. – Burada? Pis yerdir. Axın çox güclüdür, bəndi tez aşıracaq. Mən sizə yaxşı bir yer göstərəm, bir az yuxarıda. Bəs tirləriniz hanı? Bunlardır? Mən axı bunları yeni anbar üçün hazırlamışdım! İcazəsiz heç nə götürməyin. Mən sizə tir göndərəm.

Tezliklə atlar tirləri darta-darta çayın sahilinə gətirdilər və Yanın xahişinə əsasən, onları axının köndələnə,

bir-birindən dörd fut aralı yerləşdirdilər. Tirlərin böyründə, iç tərəfdən oğlanlar paya çaldılar, indi iki “çəpərin” arasını daşla, gillə doldurmaq lazım idi. İşin bu qismini oğlanlar bir həftəyə gördülər. İndi ən mühüm iş qalırdı – bəndin axarını bağlamaq. Çətin iş idi: su xeyli qalxmışdı, amma onlar qunduz kimi işləyirdilər və nəhayət, hər şey başa çatdı.

Həmin gecə leysan yağdı. Ertəsi gün meşəylə gedərkən Semlə Yan çay tərəfdən küt bir uğultu eşitdilər. Onlar qətiyyətsizlik içində ayaq saxlayaraq səsə qulaq verdilər. Və birdən Yan çığırdı:

– Bənd! Sem, su bizim bəndin üstündən aşır!

Sevincək çığırtılarla oğlanlar çaya tərəf cumdular. Əvvəllər daşlı məcra görünən yerdə onlar ayna kimi dümdüz su gördülər; güclü axın oğlanların bənd qoyduğu yerdən qıcılıyla aşağı axırdı. Oğlanların sevincinin hədd-hüdudu yox idi!

Bunu onlar öz əlləriylə yaratmışdılar! Bir dəqiqədən sonra onların hər ikisi suda oynayırdı.

– Məgər o qədər əziyyət çəkməyə dəyməzdi? – Yan soruşdu.

O, əla üzürdü və Sem ona baxaraq dedi:

– İndi mən bilirəm ki, sən kimsən. Məndən gizlədə bilməzsən! Sənin bu bəndi necə ucaltdığını özüm gördüm. Sən qızıldərilisən, adın da “Balaca Qunduz”dur.

– Mən də sənə baxıram, – Yan cavab verdi, – və fikirləşirəm ki, sən də qızıldərilisən, amma adın “Beldən qorxan Avara”dır.

– Qətiyyəti yox, – Sem etiraz etdi. – Hərçənd ki mən heç də “Qayada-oturub-quyruğunu-uçurumasallayan-İgid-Qartal” da deyiləm. Amma fərqi yoxdur.

– Mən eşitmişəm Si o gün səni Ağacdələn çağırırdı, – Yan dedi.

– Mənə bu adı məktəbdə qoyublar.

Çiməndən sonra tonqal kənarında oturanda Yan dedi:

– Ağacdələn, istəyirsən sənə bir əhvalat danışım?

Sem gülümsünərək əlini qulağının dibinə qoyub özünü, guya, tam diqqətlə dinləyirmiş kimi göstərdi.

– Belə olur da, bir hindu qadını yad qəbiləyə əsir düşür. Amma qaça bilir. Uzun müddət meşədə dolaşır və oraları tanımadığından azır. Silahdan bircə bıçağı vardı, yeməyi də ki giləmeyvələr olurdu. Nə isə, soyuqlar düşür, o, özünə ağac qabığından viqvam qurur, ocaq qalayır, mokasinlərinin qaytanından ox düzəldir. Cələylə dovşan tutub dərilərindən özünə paltar da tikir. Yazda isə o qadını məşhur səyyah Semuel Hirn tapır. Onda bıçağı artıq tamam yeyilibmiş, amma özü sağlamat imiş.

– Çox maraqlıdır, – Yana diqqətlə qulaq asan Sem dilləndi. – Kaş mən də meşədə beləcə yaşayaydım!.. Amma tufəngim də olaydı.

– Əlbəttə! Kim istəməz ki!

– Yox bir! Hər adam bunu bacarmaz. Amma mən öhdəsindən gələrdim.

– Təkcə bıçaqla? Baxmaq istərdim ki, görüm tipini necə düzəldərdin! – deyə Yan güldü və sonra ciddi tərzdə əlavə etdi: – Bilirsən, Sem, biz axı hindu-hindu oynayırıq, yaxşı olardı ki, hər şeyi, həqiqətən, yalnız meşədən tapdığımız şeylərdən düzəldək. Gəl Senger hinduları olaq. Sən başçı olarsan, elə mən də, – Yan nə özünü başçı kimi təklif etmək istəyirdi, nə də Semə tabe olmaq fikrindəydi. – Mən Balaca Qunduzam. Bəs sən?

– Qanlı Qara Bulud.

– Pis çıxır. Ad bir az qısa olmalıdır ki, şəkil çəkib totem düzəldə bilək.

– Ən bic heyvan hansıdır?

– Rosomaxadır, məncə.

– Tülküdən hiyləgərdir?

– Kitabda yazılıb ki, elədir.

– Qunduzla dil tapa bilər?

– Yəqin ki.

– Yaxşı, onda mən Rosomaxa olum.

– Yox. Mən özümdən güclüylə dost ola bilmərəm.

Elə Ağacdələn kimi qal. Bu, sənə daha çox yaraşır. Ağacdələn yaxşı ağacı da korlayar – qabığını deşik-deşik eləyər.

– Neynək, bu, hər halda, qunduzluq eləməkdən yaxşıdır! – Sem kəsə dedi.

“Qunduzluq eləmək” sözünün bir tarixçəsi vardı. Sengerdə baltayla davranmaq bacarığı böyük məziyyət sayılırdı. Köhnə köçkünlərin bəziləri üçün balta yeganə alət olub. Hətta deyirdilər ki, bəzi sakinlər “baltalarını azacıq itiləyib bazar günləri üzlərini onunla qırxdılar”.

Oğul müstəqil həyata qədəm qoyanda atası ona mütləq yaxşı bir balta bağışlayırdı.

Ağacı kəsmək, onu lazım olan səmtə yıxmaq üçün çox şeyi bilməliydin. Və Sengerin sakinləri bu qaydaları, az qala, həyatlarının ilk günündən öyrənməyə başlayırdılar. Deyirlər ki, qunduzlar ağacı yıxmaq istəyəndə onu hər tərəfdən dişləriylə kəsirdilər, ta ki yığılanadək. Əgər odunçu ağac kəsəndə bacarıq nümayiş etdirmirdisə, gördüyü iş “qunduzluq eləmək” deyirdilər. Ona görə də əgər “qunduz kimi işləmək” ən böyük məziyyət sayılırdısa, “qunduzluq eləmək” biabırçılıq demək idi.

Odur ki Semin son kinayəsini yalnız Senger sakini düzgün qiymətləndirə bilərdi.

XI. Otların sirri

Əlinə fürsət düşən kimi Yan Nevill nənənin yanına getməyə hazırlaşdı.

– Mənsiz get, – Sem dedi, – ikimiz gəlsək, sənə tərəf heç baxmayacaq da. Görkəmin tamam sağlamdır.

Yan çox həvəslə tək getdi. Semi nə qədər çox istəsə də, dostunun çərənçiliyindən yaman sıxılırdı. Ən əsası isə söhbəti ən maraqlı yerində kəsməsindən heç xoşu gəlmirdi.

Yan özüylə dəftərçəsini, karandaşlarını götürdü, yolboyu cürbəcür çiçəklərdən, otlardan dərdi. Bu dəfə qarı onu tamam başqa cür qarşıladı.

– Gəl içəri, gəl! – dedi, – İşlərin necə gedir, atanan necədir? Otur danış görüm, o yaramaz dostun – Sem Raften neyləyir?

– O artıq sağalıb, – Yan cavab verdi, amma yaman qızardı.

– Bir gəl sağalması! Əlbəttə sağalacaq! Mən axı bilirdim ki, onu ayağa qaldıracağam. Elə anası da bilir-di bunu, ona görə icazə vermişdi ki, mənim yanıma gəlsin. Anası bir söz demədi ki?

– Yox, nənəcan, heç nə demədi.

– Əclafa bax! Məni taladıqlarına baxmayaraq, oğlunu xilas eləmişəm, amma o heç quruca “sağ ol” da demir, daşqəlblə insan! Bəs sən niyə gəlmisən yanına? Əlindəkilər nədir elə, çiçəkdir? İnsanlar ağacları kəsə bilər, çiçəklər ki hər bahar təzədən çıxır... Mənim gözəllərim!

Yan əlindəki dəstəni ona uzatdı. Qarı çiçəklərdən birini ayıraraq danışımağa başladı:

– Bax, bu, qüسسə otudur. Bəziləri ona hindu turpu deyir. Mən hələ eşitmişəm ki, uşaqlar buna Cek dabanı da deyirlər. Onun kökünü ağzına almaq ağlına gəlməsin ha – alov kimi yandırır. Hindular onu qaynadıb zəhərini çıxarıandan sonra yeyirlər. Hər halda, acıdan ölməkdən yaxşıdır... Bax, bu isə göy koçoşdur. Ona qıcolma kökü də deyirlər. Adam qıc olanda bundan yaxşı dərman yoxdur. Çay kimi dəmləyib içirlər... Bura bax görüm. – Və qarı dəstədən bir dənə sarı çiçək çıxardı. – Bu, mokasin otudur, bu birisi isə umbildir, ya da sakitlik kökü. Yadımdadır, Larrinin qızı ibadətə getmək istəmirdi, yaman da ağlağan idi, sarsaq. Mən ona bu kökün dəmləməsini verdim, keçib-getdi. Onu gərək çiçəkləyəndək yığasan. Gərək bütün gücü bir yerdə cəmləşsin: ya çiçəkdə, ya da kökdə. Mən bunu baharda, bir də payızda dərirəm... Bəs o nədir elə? Deyəsən, dovşan kələmidir axı? Yəqin, çayın döngəsindən dərmisən. Bunlar yalnız orada bitir.

– Elədir, – deyə Yan dilləndi, – oradan dərdim. Nənəcan, sən tələsmə, istəyirəm otlar haqda dediklərinə yazam.

– Hamısını yazsan, bütöv bir kitab alınar ki, – qarı qəlyanını alışıdır-alışıdır qürurla dedi. – Neyləyirsən yazıb. Yaxşısı budur, yadda saxla.

Yan qarının söylədiklərini tələsik dəftərə yazırdı, amma otların, çiçəklərin şəklini çəkməyə macal tapmırdı.

– Sən kağızda adlarını yazıb otların üstünə yapışdır, gizlət. Doktor Karmartin də məndən öyrənəndə belə eləyirdi... Hə, bax belə, – Yan hər çiçəyi üzərində adı yazılmış kağız parçasına bükəndə qarı razılıqla başını tərپətdi.

– Əcəb süpürgədir! – Yan komanın küncündə təmizlik və səliqə rəmzini görəndə təəccübünü gizlədə bilmədi.

– Fıstıqdandır. Larri düzəldir bunları.

– Larri kimdir?

– Mənim balamdır. (“Bala”nın altmışa yaxın yaşı vardı.) Göy fıstıqdan düzəldir.

– Bəs necə düzəldir? – Yan süpürgəni əlinə alıb diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı.

– Necə düzəldəcək ki, əlbəttə bıçaqla. Belə şeylərdə ustadır. Göy fıstıq çubuğunun ucunu yonur, amma yonqarı dibindən kəsmir, quruyub burulana kimi gözləyir.

– Nənə, bu da ocaq yandıranda istifadə olunan ağac kimidir, hə?

– Hə, hə, elə onlardandır, amma bunun yonqarları bir az da uzun olur. Sonra da yonqarları geri qatlayıb gön qayıqla bağlayır. Belə süpürgələri ondan yaxşı düzəldən yox idi.

Elə bu an qapı açıldı və Bididi içəri girdi.

– Yan! Nə yaxşı bizə gəlmisən! – deyə qız sevindi.

– Bu gün nəsə tez qayıtdın, – qarı dilləndi.

– Başqa yolla gəldim, – Bididi cavab verdi.

– Qulaq as, Bididi, gəl Yanı nahara saxlayaq. Düzdür, qızarmış ördəyimiz yoxdur, amma onu ac da buraxmırıq. Bididi hər gün mənə nahar hazırlayır, hərdən də özüm bişirirəm. Masanın üstünü düzəlt, Bididi. Sənə isə hələlik bir şey verəcəyəm. – Və qarı üstündəki boz mələfələrin arasında hələ də yarım düjün alma qalan çarpayıya tərəf getdi.

– Nənə, bəs siz burada tək qalmaqdan qorxmursunuz? – Yan soruşdu.

– Burada qorxmalı nə var ki? Cəmi bir dəfə gecə quldurları bura baş çəkiblər. Soruşdum onlardan:

“Sizə nə lazımdır?” – “Pul“, – dedilər. Deməli, inək satdığım barədə dedi-qodu bunlara da çatmışdı. “Neynək, – dedim onlara, – qoyun ayağa durub pulları axtarmaqda sizə kömək eləyim. Axı keçən payızdan bəri gözlərim bircə sent də görməyib”. – “Pulları ver, – dedilər, deyəsən, əl çəkmək fikirləri yox idi, – yoxsa vurub öldürərik”. “Siz lap iyirmi beş sent də istəsəniz, verə bilmərəm, – dedim, – yoxumdur. Öldürə də bilərsiniz”. Bu yerdə onların arasındakı balacaboylu dedi: “Məgər sən inəyini satmamısan?” Dedim: “Pəyəyə gedib özünüz baxın, yerindədir. Amma gecələr onu narahat etməklə heç aram yoxdur: səs-küy salıb həyəcanlanacaq. Südü korlanacaq”. Bu yerdə ikisi birdən yaman güldü! Bəstəboyu isə dedi: “Qulaq as, nənə, sənə toxunmayacağıq, amma heç kəsə demə”. Getməyə hazırlaşdılar ki, gördüm biri yaman öskürür. Ona ciyər məlhəmi verdim ki, içsin. Çıxanda isə, üstəlik, mənə bir dollar pul da verib getdilər. Dedilər ki, olanımız elə budur.

– Nənəcan, hindular boyanı haradan alır? – deyə Yan söhbəti özünü ən çox maraqlandıran məcraya qaytarırdı.

– Dükana gedib alırlar, elə bizim kimi, – qarı cavab verdi.

– Bəs dükanlarda hazır boya tapılana qədər? Hansı bitkilərdən alırdılar boyanı?

– Cürbəcür bitkilərdən. Qəşəng sarı çiçək var, tarlalarda, çöllərdə, çəpərlərin dibində bitir – adına “qızıl yağış” deyirlər. Hindular bu çiçəyi oxlu kirpinin oxlarıyla bir yerdə qaynadırlar. Bu əsgiyə bax, həmin rənglə rəngləyiblər.

– Bəs qırmızı rəngi?

– Onlarda əsl qırmızı rəng olmur. Hindular qırmızı giləmeyvələrdən birinin şirəsini sıxıb qaynadırlar.

– Nənəcan, bəs şən qırmızı boyanı hansı giləmeyvədən almaq olar?

– Elə düşünmə ki, həmin meyvələr mütləq gərək qırmızı olsun. Qara qarağatdan, mərsindən, başqa giləmeyvələrdən də almaq olar.

– Bəs göy boyanı nədən alırlar?

– Bunu heç mən də bilmirəm, əzizim. O qədər ot var dünyada, mən hamısını görməmişəm ki. Yaşıl boyanı gəndalaşın sütlül pöhrələrindən alarsan. Qəhvəyini – qoz qabığından, qaranı – ağ palıdın qabığından. Maviyə oxşayan boyanı indi qodan almaq olar. Meşədə olmayan rənglər isə, yəqin, heç lazım da deyil.

XII. Qonaqlıq

Biddi yalın ayaqlarını taxta döşəmənin üstündə şappıldada-şappıldada masanı düzəltməklə məşğul idi.

– Nənə, bəs süfrə haradadır? – deyə birdən soruşdu.

– Sən bir buna bax! – qarı güldü. – Guya, bilmir ki, bizdə heç vaxt süfrə olmayıb. Şükür ki, hələ ac-acına oturmuruq, bu da süfrədən dəm vurur!..

– Sənin üçün nə süzüm: çay, ya qəhvə? – Biddi soruşdu.

– Çay, – Yan cavab verdi.

– Bu, yaxşı oldu! – qarı sevindi. – Yoxsa sonuncu qəhvə dənəsini qışda görmüşəm. Çay isə meşədə nə qədər desən taparsan. Mən səni dadlı bir şeyə qonaq edəcəyəm.

Bunu deyib otağın rəf asılmış küncünə yönəldi. Köhnə bir siqar qutusunu götürdü, içindəki kibrit çöplərinin, tənbəki tozunun arasından altı tikə qənd çıxardı.

– Yaxşı qonaq üçün saxlamışdım. Nuş olsun. – Və qarı kirli boz rəngdə olan tikələri Yanın stəkanına saldı. – Qalanını ikinci fincana saxlayaq. Qaymaq istəmirsən? – soruşub masanın üstündəki köhnə qabı oğlanın qabağına çəkdi. İçində əla qaymaq vardı. – Biddi, oğlana çörək ver.

Biddi, görünür, evdəki tək çörək qalacını doğradı, bir neçə tikəsini Yanın boşqabına qoydu.

– Yağ, deyəsən, bir balaca qaxsıyıb, – deyə Yanın çörəyinə yağ çəkmədiyini görüb dilləndi.

Qarı yenə həmin rəfə sarı getdi və qırağı ovulmuş köhnə şüşə dolçanı götürdü. İçində mürəbbə vardı.

– Hə, Yan, indi nuşcanlıqla yeyərsən. Utanma, məndə mürəbbə çoxdur, – deyə qarı mehriban-mehriban dedi, baxmayaraq ki evdə dişədəyən nə vardısı, süfrənin üstündəydi.

Yan yaman sıxılırdı. O hiss edirdi ki, mehriban qarı nəyi vardısı ona verməklə xüsusi münasibət göstərir və əgər qonaq bu nemətlərdən dadmasa, necə kədərlənəcək. Ona yemək üçün yararlı bircə çörək gəlirdi. Yan bir dişləm aldı – çörək də yeməli deyildi.

– Bunun dadına bax, – qarı dedi.

Və Yan gözüni qırpmığa macal tapmamışdı ki, artıq boşqabında istidən buxar burumları qalxan bir qalaq qaynar kartof vardı. Amma bədbəxtlikdən, qarı bu kartofu özünün kirli onlüyündə gətirdiyinə görə Yan bu dəfə də boşqabına tərəf baxmaq istəmirdi.

– Bəlkə, sənə yumurta bişirim? – Biddi soruşdu.

– Hə, hə, zəhnət olmasa! – Yan sevindi. “Heç olmasa, yumurta yeyərəm”, – fikirləşdi.

Biddi anbara getdi və tezliklə əlində üç dənə yumurta qayıtdı.

– Necə istəyirsən: soyutma, yoxsa qayğanaq?

– Soyutma, – deyə Yan cavab verdi; bilirdi ki, soyutma daha etibarlıdır.

Biddi göz gəzdirərək yumurtanı bişirmək üçün qab axtardı.

– O birinin suyu, yəqin, artıq qaynayır, – qarı dillənib içində paltar qaynayan qabı göstərdi.

Biddi yumurtaları həmin qaba qoydu.

Yan allaha yalvarırdı ki, yumurtalar sınmasın. Amma iki dənəsi çatladı, Yana yumurtanın biri çatdı. Onun şam yeməyi bundan ibarət oldu.

Yan öz bitkilərini səliqəylə yığdı: getməyə hazırlaşırdı.

– Yaxşı yol, oğlan. Bizə yenə gəl, nə ot tapsan, gətir, – qarı sağollaşarkən bu sözləri dedi.

Evə çatanda Yan gördü ki, masanın üstündə onun üçün nahar hazırlanıb, baxmayaraq ki yemək vaxtı artıq çoxdan keçmişdi.

– Otur, çörəyini ye, – deyə missis Raften mehriban ahənglə dilləndi. – İndi sənə bir parça ət də qızardaram. Beş dəqiqəyə hazır olacaq.

– Mən axı Nevill nənəgildə yemişəm, – Yan qətiyyətsiz dilləndi.

– Mən bilirəm: yəqin, bir barmağıyla çay qarışdırırdı, digəriylə çörəyinə mürəbbə yaxırdı, hə? – missis Raften bir az kobud soruşdu.

Qızarmış ətdən dadmaq təklifi yaman cəlbedici idi! Yan acmışdı, amma evində olanları səxavətlə qabağına qoyan yazıq qarıya sədaqətindən ömründə birinci dəfə yalan dedi:

– Yox, çox sağ olun. Nevill nənə məni doyunca yedirib.

Və içindəki aclıq hissini boğaraq axşam görməli olduğu işlərin qulpundan yapışdı.

XIII. Casus

– Maraqlıdır, görəsən, Kaleb o boyda tozağacı qabığını haradan tapıb? – Yan soruşdu. – Biz də qabıqcaq düzəltmək üçün tapa bilsək, qiyamət olardı.

– Yəqin, Bernsin meşəsindən tapıb. Burada yoxdur. Gərək biz də oraya yollanaq.

– Sən Bernsdən istəyərsən?

– Niyə istəyim ki? Çürük tozağacı kimə gərəkdir? Yan tərəddüd edirdi. Sem isə baltanı götürdü.

– Qoy bu, bizim hərbi yürüşümüz olsun. Berns atamla düşməndir!

Yan dostunun düzgün hərəkət etdiyinə dərindən şübhə etsə də, onun arxasınca getdi.

Bernsin meşəsində tezliklə yekə bir tozağacı gördülər. Oğlanlar ağacın qabığını təzəcə soymağa girişmişdilər ki, uzaqda yanında bir oğlan uşağı olan ucaboy kişi gördülər: yüz faiz balta səsinə gəlirdilər.

– Qoca Bernsdir! – Sem pıçıldadı. – qaçdıq!

Oğlanlar baltanı qapıb çəpərə sarı götürüldülər. Arxalarınca Bernsin söyərək necə nifrinlər yağdırdığını eşidirdilər. O, tozağacına görə yanmırdı – o zamanlar

ağac su qiymətindəydi – lakin Raften bütün qonşularıyla küsülü olduğu üçün Berns də bu boş məsələni şişirtməyə hazır idi.

Onun oğlu çəpərə çatıb çığırdı:

– Kürən! Kürən! Kürən oğru! Dayan, bir də əlimizə düşərsən!

– Döyüş baş tutmadı, skalplarımızı xilas edə bildik,

– Sem sakitcə dillənib baltasını yerə qoydu.

– Bircə mənləyimizi itirdik, – Yan əlavə etdi. – Bəs o oğlan kim idi?

– Bernsin oğludur – Hay. Mən onu tanıyıram. Axmaq uşaqdır! İşi-peşəsi onun-bunun dalınca casusluq etməkdir. Özü də yaman yalançıdır! Məktəbdə ona xüsusi mükafat veriblər – yekə fırça – şagirdlər arasında ən kirli olduğuna görə... Biz hamımız səs verdik.

Ertəsi gün oğlanlar yürüşü təkrar elədilər, amma ağac qabığını çıxarmağa yenidən girişmişdilər ki, hardasa kolluqlardan ucadan qışqırdılar. Yaşlı adamın səsinə çıxarmağa çalışan Hay çığırdı:

– Rədd olun buradan! Bu dəqiqə mən sizi!..

– Gəl onu əsir götürək, Yan, hə?

– Diri-diri yandırırıq!

Onlar səs gələn tərəfə atıldılar, amma Bernsin görünməyi oğlanları qaçmağa vadar elədi.

Oğlanlar sonrakı günlərdə də çəpərə dəfələrlə yaxınlaşdılar, amma tərs kimi hər dəfə Bernsin lap yaxında işlədiyindən, oğlunun oralarda vurnuxduğundan bir şey edə bilmədilər. Yaman ayıq-sayıq idi. Bir dəfə Hay əl işarəsiylə onlara anladı ki, niyyətlərindən, çıxardıqları oyunlardan xəbərdardır: görünür, onların tipisinə də baş çəkmişdi. Semlə Yan ox atmaqla məşğul ikən Hayın onlara necə maraqla göz qoyduğunun dəfələrlə şahidi olmuşdular, amma oğlan onların gördüyünü hiss edən kimi təhlükəsiz məsafəyə çəkilir, kinayəli təbəssümlə uzaqdan tamaşa edirdi.

Bir dəfə necə oldusa, oğlanlar öz düşərgələrinə həmişəki saatda gəlmədilər. Və birdən Yan tipilərinin böyründəki kolluqda bir yalın ayaq gördü.

– Bu nədir belə? – təəccüblə dillənən Yan əyilib Hay Bernsin dabanından yapışdı.

Hay onun əlindən çıxıb var gücüylə qaçmağa başladı. Hindular dəhşətli çığırıqlarla onu təqib edirdilər. Yan ox kimi uçurdu və Hayın qısa, gonbul ayaqları qorxudan daha sürətlə işləsə də, onu xilas edə bilməzdi. Hayı tutub sürüyə-sürüyə tipinin yanına gətirdilər.

– Burax məni, Sem Raften, burax! – ucadan bağırdı.

– Onu bərk-bərk sarımaq lazımdır, – Sem dedi və əlini kəndirə atdı.

– Elə yox, – Yan burnunu qırışdırdı. – Qayıqla bağlamaq lazımdır.

Gön ağacı lap yaxında da bitirmiş və əsirin bağırıqlarına baxmayaraq, hindular Hayı gövdəsi yaşıl, cavan bir ağaca bağladılar – Yan deyirdi ki, belə cavan ağaclar alova daha çox davam gətirir. Sonra hər iki döyüşçü bardaş qurub tonqalın ətrafında əyləşdi, qoca başçı sülh qəlyanını tüstülətdi və onlar əsirin sonrakı taleyini müzakirə etməyə başladılar.

– Qardaşım, – deyə Yan çox əhəmiyyətli bir görkəmlə Semə müraciət etdi, – bu bədbəxt ağdəriliyin nəriltilisini eşitmək necə də xoşdur! (Amma əslində, onun zingiltisinə dözmək getdikcə yaman çətinləşirdi.)

– Elədir, bəli! – Ağacdələnin cavab verdi.

– Buraxın məni! – əsir zingildəyirdi. – Buna görə atam sizin dərinizi soyacaq!

– Əvvəlcə skalpını soyaq, sonra yandırırıq, – və Balaca Qunduz əlləriylə çox aydın bir jest göstərdi.

Sem razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi və qatlıb-açılan yekə bıçağını çıxardı, daşa çəkib tiyəsinə itiləməyə başladı. Tiyədən cingilti – dzi-it, dzi-it, dzi-it – səsləri gəldi! Və Hay qorxudan tir-tir əsməyə başladı.

– Qardaşım Ağacdələnin! Bizim qəbilənin ruhu bu qurbanın qanını istəyir.

– Sən, yəqin, “Böyük Başçı Ağacdələnin” demək istəyirsən, – Sem sakit ahənglə onun səhvini düzəltdi.

– Əgər sən mənə başçı deməsən, mən də sənə deməyəcəyəm.

Böyük Ağacdələn və Balaca Qunduz tipiyə girib bir-birinin üz-gözünü təzədən rənglədilər, başlıqlarını düzəldib əsiri edam etmək üçün qayıtdılar.

Ağacdələn yenə də bıçağını itiləməyə girişdi – əslində, artıq itiləməyə ehtiyac da yox idi, amma bu qorxulu, tükürpərdən “dzi-it, dzi-it, dzi-it” səsindən yaman xoşu gəlirdi!

Balaca Qunduz gedib bir qucaq quru çırpı gətirdi və düz əsirin qarşısında yerə tökdü, amma Hayın ayaqları bağlı olmadığından o, təpiklə vurub çırpını tamam dağıtdı. Hər iki başçı yerlərindən sıçradı.

– Aha, deməli, belə! – Ağacdələn bağdı. – Ayaqlarını bağla, mənim qardaşım – başçı Balaca Qunduz!

Hayın ayaqlarını ağac qabığıyla elə həmin gövdəyə bağladılar. Başçı Ağacdələn əlində bıçaq əsirə yaxınlaşdı və dedi:

– Böyük Qardaş-Başçı-Balaca Qunduz, əgər biz onun skalpını çıxarsaq, cəmi bir dənə skalp alınacaq və qürrələnmək üçün sənə bir şey çatmayacaq!

Lakin Yan çətin vəziyyətdən çıxış yolunu tez tapdı:

– Böyük Qardaş-Rəhbər-kötükdə oturub quyruğunu yelləyən-Qızılbaş Ağacdələn, onun skalpını çıxarma! Onun axmaq başının dərisini tamam soy, sonra yarı bölərək.

– Düzdür! – Sem razılaşdı. – Yaxşı fikirləşmişən, ey Qardaş – Qoca Hindu Başçısı – ağacları gəmirən Böyük Kiçik Qunduz!

Yerdən kömür parçası çıxaran Ağacdələn qaşqabaqlı görkəmlə əsirə tərəf çöndü ki, dərinə ədalətlə bölmək üçün oğlanın başında bir cızıq çəksin. Balaca Qunduz fikir verdi ki, onun payına skalpın ən qiymətli hissəsi sayılan bir qulaq və təpə qisminin tən yarısı düşür. Onda Ağacdələn oğlanın alın tərəfindəki kəkile işarə edərək dedi ki, əslində, bu tərəfi də elə təpə kimi bir şeydir və kiçik başçıya yaxşı pay düşəcək. Hindular qəniməti necə böləcəklərini bir xeyli müzakirə etdilər və nəhayət, qarşılıqlı razılığa gələ bildilər.

Həmin dəqiqəyədək əsir özünü çox ürəkli aparırdı. Atasına, müəllimlərə və dünyada hamıya şikayət edəcəyini söyləməkdən daşınmırdı. Axırda, nəhayət ki, hər şeyi mister Raftenə danışacağını dedi. Onun sonuncu hədəsi Semi bir balaca fikrə getməyə məcbur elədi və səsində kiçik bir nigarançılıqla Yandan soruşdu:

– Böyük Başçı, sən bu çərənçinin dilini anlayırsan? O nə deyir?

– Anlamıram. Yəqin, ölümqabağı nəğməsini oxuyur.

Hay qorxaq deyildi. Nə qədər ki uşaqların onunla oynadığına əmin idi, dəyanətlə durmuşdu. Amma kömür onun skalpını bu iki rəngbərəng vəhşi arasında bölərək düz təpəsində cızıq çəkəndə və onlardan biri – qanıçən Ağacdələn əlindəki bıçağı ona yaxınlaşdıraraq təpəsindəki saçdan yapışanda Hay davam gətirməyib ucadan ağladı.

– Eləməyin, nə olar? Ata! Ana! – çığırırdı. – Buraxın mənə, mən bir də eləməyəcəyəm!

O demədi ki, nəyi bir də etməyəcək, amma hindulara artıq aydın idi ki, düşmən tabe olacaq.

– Tələsmə, Böyük Başçı Qardaş! – Balaca Qunduz dedi. – Hinduların ruhən güclü əsirləri edam etməmək, hətta onları öz qəbilələrinə qəbul etmək adəti də var.

– Əgər hönkürtü və zingiltini ruhun gücünə aid etsək, onda bununku altı adama çatacaq qədər güclüdür, – Ağacdələn dedi.

– Gəl onun əl-ayağındakı qayışları kəsək, qaçıb öz qəbiləsinə getsin.

– Amma ən yaxşısı onu burada qoymaqdır – səhər gələndə görəcəyik ki, qaçıb, – Ağacdələn dedi.

Əsir gördü ki, vəziyyəti artıq bayaqkı qədər təhlükəli deyil, hindulara söz verdi ki, sağ qalsa, öz meşələrindəki ağac qabığının hamısını, nəyə imkanı çatırsa, hər şeyi onlara verəcək. Söz verdi ki, atasının bağındakı ən yaxşı almaları da onlar üçün çırpışdıracaq.

Balaca Qunduz bıçağını çıxarıb qayışları kəsməyə başladı.

Nəhayət ki, gön ağacının sonuncu qaytanı da yerə düşdü. Hayı qovmağa ehtiyac qalmadı. O, dinməzəcə çəpərə tərəf yüyürdü, dırmaşıb o üzde yox oldu.

Belə sərgüzəştdən sonra yer üzündə heç bir oğlan tipinin durduğu yerə bir də gəlməzdi, amma Semi yaxşı tanıyan Hay tezliklə anladı ki, qorxmağı əbəs imiş. O, maraqlan alışıb-yanırdı və bir dəfə Yanla Sem yenə də düşərgələrindən qaçaraq uzaqlaşan Hayı gördülər.

Hindular ona çatdılar, çəkə-çəkə düşərgələrinə gətirdilər. Bu dəfə Hay söymürdü. Əvvəlcə başçılar onu hansı üsulla öldürəcəklərini müzakirə etdilər: ton-qaldamı yandırınlar, yoxsa göldə batırınlar. Sonra da başladılar onu sorğu-suala çəkməyə. Amma əsir dinmirdi. Görəsən, düşərgədə nə edirmiş? Bura niyə gəlibmiş? Cavab yox idi. Hay onlara çatılmış qaşlarının altından baxırdı.

– Gəl onun gözlərini bağlayıb kürəyində qayyas-kutus kəsək, – deyə Yan boğuq səslə dilləndi.

– Əla fikirdir, – Sem razılaşdı, baxmayaraq ki onun “qayyaskutus“ haqda təsəvvürü elə əsirinki qədər idi. – Onunla çox sərt davranma. Bu, ağrını azaldır.

Naməlum bir şey həmişə qorxulu olur. Oğlanın içinə yenə qorxu doldu. Dodaqlarının qıraqları titrəməyə başladı və gözlərindən yaş axdı.

– Bura niyə gəldiyini nədən bizə söyləmirsən? – Yan soruşdu.

– Mən də hindu-hindu oynamaq istəyirəm...

Onun səmimi etirafı oğlanları çaşdırdı. Balaca Qunduz ayağa qalxdı və nəzərlərini xəyali məsləhətçisinə yönəldib dedi:

– Enger qəbiləsinin Böyük Başçıları! Bu ağdərili biz ona işgəncə verəndə misilsiz mətinlik nümayiş etdirdi. Bizim əvvəlki əsirlərimizin heç birində belə mətanət olmayıb. Onu qəbiləmizə qəbul etməyə çağırırım sizi.

Sonra da Ağacdələn ayağa durub dedi:

– Ey qəbiləmizin ikinci ağıllı şəxsi, ey başçı! Sənin bütün dediklərin həqiqətdir, amma bilirsənmi ki, bizim

qəbiləyə yalnız yüksək keyfiyyətləri olan insanlar qəbul edilə bilər? O, mütləq bizim qəbilədən olan bir döyüşçünü güləşdə yıxmalıdır! Bunu bacaracaqmı?

– Yox, – deyə Hay cavab verdi.

– Bəs bizim döyüşçünü ötməyi, ondan yaxşı ox atmağı necə, bacarar?

– Yox...

– Bəs onda onun əlindən nə gəlir?

– Mən qarpız oğurlaya bilirəm... Məktəbdə hamıdan uzağı görürəm... Əgər gizlənsəm, mənə heç kəs tapa bilməz. Neçə dəfə kolların arasından sizin tipini, bəndi necə tikdiyinizə tamaşa eləmişəm. Sizin göldə də birinci mən çimmişəm! Sonra, siz olmayanda tipinizə girib qəlyanınızı çəkmişəm və bizdən ağac qabığı oğurlamağa hazırlaşanda danışığınızı eşitmişəm.

– Bilmirəm burada nəciblik, ruhun qüdrəti haradadır, – Sem dedi. – Sən qəbilənin ən qoca başçısına hədiyyə gətirmisən?

– Mən sizə nə qədər istəsəniz ağac qabığı gətirərəm. Qopardıqlarınızı atam yandırır artıq. Mən sizə başqasını gətirəcəyəm. Bir də çolpa oğurlayaram sizin üçün.

– Bu niyyətin kifayət qədər nəcibdir, – Yan dedi. – Onu qəbul edirik!

– Raziyam, – Başçı Ağacdələndə dedi, – amma yadda saxla ki, onun skalpının sol tərəfi, üstəgəl qulağı, qabaqkı kimi, mənimdir. Mən istədiyim an haqqımı tələb edə bilirəm. Söylə, Yan, daha doğrusu, Balaca Qunduz, sən bilirsən ki, hindu qəbiləsinə girəndə hansı mərasimdən keçmək gərəkdir?

– Müxtəlif qəbilələrin müxtəlif adətləri olur. Lakin Günəş Rəqsini və Odlu İmtahanı çoxları eləyir – ən çətin sınaq budur.

– Bəs sən necə, bu sınaqlardan çıxmısan? – Sem soruşdu.

– Əlbəttə! – deyə Yan günəş şüaları altında yanmış çiyinləri, qollarını xatırlayıb dilləndi. – Mən bu sınaqlara davam gətirdiyim üçün qəbilənin ən yaxşı döyüşçüsü oldum. – Amma qəbilədə, ümumiyyətlə, yeganə şəxs

olduğunu da söyləmədi. – Və mənə yekdilliklə “Qızaran Üfüq” adı verdilər.

– Mən də Qızaran Üfüq olmaq istəyirəm! – deyə Hay ciyildədi.

– Sən? Hələ heç yarayıb-yaramadığın da bəlli deyil, Sarı Siyənək! Sən hansı sınağı seçirsən?

Hay Günəş Rəqsini seçdi. Onun dərisi elə əvvəldən də qarabuğdayı olduğu üçün, tipinin ətrafında düz axşama kimi əynində bircə tumanla rəqs etsə də, heç qaralmadı.

Gün batmağa doğru gedəndə isə başçılar məsləhətə oturdular.

Təzə döyüşçünü başdan-ayağa süzən Qoca Başçı qaşqabaqla başını bulayıb dedi:

– O qədər təcrübəsizdir ki, heç dərisi də yanmadı. Ona Cavan Budaq adı qoyaq.

Hay əbəs yerə etiraz edirdi. Bu dəqiqədən o, Budaq olaraq qalacaqdı. Düz o vaxta kimi ki, başqa, daha layiqli ad qazansın.

Sonra da sülh çubuğunu alışıdırıb dövrəyə buraxdılar və Hay engerlərin üçüncü başçısı elan edildi.

Bütün qəbilədə Hay ən ziyansız döyüşçü idi və bəlkə də, bu səbəbdən özünün girdə, küləş sifətini rəngləyəndə ona vəhşi ifadə verməyə çalışırdı. Bircə gözləri qızıldərililərininki kimi qara yox, solğun-mavi rəngdəydi.

Özünün açıqrəngli dağınıq saçlarını bir çəngə at tükünün altında gizləyə bilirdi, üzünə çəkdiyi döyüşçü rəngləri çillərini görünməz edirdi və yalnız sarı kirpikləri və donuz balasının kimi solğun gözlərinə bir şey etmək mümkün deyildi. Lakin Hay kimsəylə bu dərini bölüşmürdü, çünki bilirdi: uşaqlardan hansısa bundan xəbər tutsa, o dəqiqə təzə ləqəb yapışdıracaqlar – ya Cocuq, ya Quşcuğaz, ya da nəsə lap dəhşətli, hindu adına heç bənzəməyən başqa bir şey.

XIV. Küsüşmə

– Bilirsən, Yan, mən bu gün birəbitdən quşu görmüşəm.

– Deyəsən, bu, nəşə təzə bir şeydir! – Yan inamsız cavab verdi.

– Bizdəki ən gözəl quş odur.

– Bəs kolibri?

– Sən də söz danışdın da! Kolibri xırdadır, amma elə də gözəl deyil.

– İndi aydın olur ki, sənın quşlardan heç başın çıxmır, – deyə Yan etiraz etdi. – Çünki bu bənzərsiz qanadlı mirvarilər quşlar aləminin həm ən kiçik, həm də ən gözəl nümayəndəsidir. – Bu fikri Yan haradansa oxuyub yanında saxlamışdı.

– Tfu! – Sem dedi. – Lap kitabdakılar kimi danışdın! Mən isə elə öz bağımızda, azı, yüz dəfə kolibri görmüşəm və mərc gələrəm ki, birəbitdən sənın kolibrindən çox qəşəngdir! Qan kimi qırmızıdır, özü də, elə bil, alovdur – yanır, qanadları da qapqara. Nevill nənə deyir ki, hindular ona Müharibə quşu deyirlər, çünki haradan uçsa, orada dava başlanır.

– Hə, onda kardinalı deyirsən ki... – Yan dilləndi. – Hansı tərəfdə gördün onu?

– Burada. Budaqdan uçub tipinin orta payasına qondu.

– Ümidvaram ki, bizdə müharibə başlanmayacaq... Kaş müqəvva üçün bir dənə kardinal düşəydi əlimə!

– Mən ona ox da atdım, amma sonra nə oxumu tapa bildim, nə də quşu. Özü də ən yaxşı oxum idi – “Aşkar ölüm”.

– Onu tapsam, oxu mənə verərsən? – Hay soruşdu. – İnanmırsan? Yaxşı, tapsam, nə verərsən? Çeynəmək üçün qatran verərsən, yaxşı?

– Yox.

– Lap azacıq!

– Razıyam.

– Al oxunu, – Hay bunu dedi və ağacın çatından oxu çıxardı. – Bura düşdüyünü görmüşdüm.

Səhər tezdən hindular üzlərindəki rəngi təzələyib ətrafa göz gəzdirməyə çıxdılar. Təbii ki, ox-yayları da yanlarında idi və addımbaşı cığırdakı izlərə diqqətlə göz qoyur, eşidilən hər şıqqılıya qulaqlarını şəkleyirdilər ki, görsünlər yaxınlıqda düşmən-zad yoxdur ki.

Ayaqlarındakı mokasinlər döyüşçülərin tam səssiz addımlamalarına şərait yaradırdı. Onların günəş altında yanıq bədənləri qədim ağacların nəhəng gövdələri arasından sivişərək keçir, diqqətli baxışları isə hər titrəyən yarpağa sancılırdı. Hər halda, Yanın qeyd dəftərçəsində belə yazılıb...

Çox sakit irəliləyirdilər, amma yenə də balaca bir çalağanı perikdirdilər. Quşun dalınca üç dənə ox havada süzdü, amma fayda vermədi.

Yan quşun uçduğu ağaca nəzər saldı və ucadan dilləndi:

– Yuva!

– Məncə, sadəcə, quş tüküdür, – Hay etiraz elədi.

– Özündən çıxarma! – Yan dedi. – Biz axı çalağanı o ağacdən ürkiütdük.

Yan oğlanların hamısından yaxşı dırmanırdı. Başlığını, gödəkcəsini və şalvarını çıxarıb ağaca sürətlə dırmanmağa başladı; heç ağacın qabığından süzülən, əllərinə yapışan qatran damcılarında da fikir vermirdi.

Ağacın alçaq, sıxyarpaqlı aşağı budaqlarının arasında gizlənməyə macal tapmamışdı ki, Hay Semə Balaca Qunduzla zarafat etmək istədiyini dedi.

Onlar Yanın gödəkcəsini və şalvarını otladoldurub müqəvvanın tərəsinə başçının başlığını qoydular, oxla yerə bərkidib aradan çıxdılar.

Ağacın lap tərəsinə dırmanan Yan gördü ki, bayaqdan bəri yuva zənn etdiyi şey şamağacının gövdəsində tez-tez görünən adi fir imiş. Yoldaşlarını səslədi, amma cavab verən olmadı, məcbur qalib aşağı endi. Əvvəlcə gözləri müqəvvaya sataşanda güldü, amma sonra gödəkcəsinin cırdığını, oxun sındığını görəni kimi yaman dilxor oldu. Dostları heç yanda yox idi. Tipidə də deyildilər. Tonqalın böyründə bir az oturandan sonra bəndə tərəf getdi. Yan Hayla Semin gızlıncə

tipiyə keçdiklərini də görmədi. Qayıdanda bir də baxdı ki, oğlanlar onun qeyd dəftərçələrini eşirlər, Sem də ucadan oxuyur:

Müşgülüm, müşgülüm – cəsur quşcuğaz!
Bu...

Elə həmin an Yan dəftərçəni onun əlindən qapdı.
– Mərc gələrəm ki, sonrakı qafiyə “avaz” gəlir, – Sem dedi.

Yanın sifəti həm xəcalətdən, həm də hirsindən alışıb-yanırdı. O, şeir qoşmağı xoşlayırdı, amma bunu həmişə başqalarından gizləyirdi. Sakit bir yay axşamı tamaşa etdiyi müşgülün başına gələnləri də şeirlərinə birinə köçürmüşdü.

Səmlə həmfikir olan Hay, hamıya bəlli olan bir şeydən danışmış kimi, etinasız ahənglə dedi:

– Deyirlər bu gün meşədə kəkilli, cəsur bir hindu öldürüblər?

Yan isə zarafat edəcək halda deyildi. O artıq anlamışdı ki, hər şeyin günahkarı Haydır və üzünü ona tutub acıqla dilləndi:

– Sən səsini kəs!

– Mən sənə demirəm ki, – Hay kinayə ilə gülüm-sündü.

Tipidən asta danışığı, gülüş səsi gəldi. Yan bəndə yaxınlaşıb çatlarını gillə doldurmağa başladı. Tipinin içindən gələn səslər kəsilmişdi. Az sonra Hay da bayıra çıxdı. Teatral bir poza alıb Yanın başının üstündəki ağaca üzünü tutaraq deklamasiya etməyə başladı:

Müşgülüm, müşgülüm – cəsur quşcuğaz!
Bu nə gözəl səsdir, necə xoş avaz!

Gil lap əlinin altındaydı və bir ovuc düz ona ilişən oğlana sarı uçdu. Hay çığıra-çığıra tipiyə tərəf qaçdı.

– Səni gül-çiçəklə qarşılıyrlar! – Semin səsi eşidildi. – Bayıra çıx və yeni gül dəstələrini qəbul et. Sən buna layiqsən. Müəllifi çağıranda isə mənə xəbər verərsən.

Və yenə gülüş səsləndi. Yan lap hirsləndi. Yekə dəyəneyi qapıb tipiyə tərəf tolazladı. Sem tipinin örtüyünü qarşı tərəfdən qaldıraraq sivişib bayıra çıxdı. Hay özünü ona yetirmək istəyirdi ki, Yan onu tutdu.

– Burax məni! Mən sənə heç nə eləməmişəm! Sem! Se-em! Kömək elə! – deyə baş-gözünə zərbələr dəyən Hay çığırdı.

– Mənə mane olma! – Semin səsi eşidildi. – Mən şeir yazıram! Bu, qeyri-adi məşğuliyyətdir. Yan isə mehribandır, səni yalnız başa salacaq.

Hay qışqırır, boğazı yırtılana kimi bağırırdı.

– Əgər ağzını bir də açsan, yenə payını alacaqsan! – Yan dedi və birdən əlində onun qeyd dəftərçəsini tutmuş Semi gördü.

Semin gözü Yana sataşan kimi o, boğazını arıtlayıb başladı:

Müşgülüm, müşgülüm – cəsür...

Amma misranı bitirə bilmədi: Yan özünü onun üstünə atdı və oğlanlar tam ciddiyyətlə bir-birinə soxuldular. Hay Semin köməyinə tələsdi və Yana bir neçə zərbə endirdi.

Yan arıq olsa da, yaman zirək idi. Özü də Sengerdə olduğu müddətdə əməlli-başlı möhkəmlənmişdi və bir də hələ məktəbdə dünya yaranandan bəlli olan bir fəndə – rəqibi çiyininin üstündən atmağa kamil yiyələnmişdi. Qəzəbi ona güc vermişdi və onlar bir-birinə girişən kimi Yan məqam tapıb Semi fəndə saldı, təpəsi üstə yerə çırpdı.

Davaya başları elə qarışmışdı ki, kimsə yaxınlıqda durub oğlanlara baxan Uilyam Rafteni görmədi. O, davaya qəzəblə deyil, təəssüfə bənzəyən bir hisslə tamaşa edirdi. Ona görə yox ki, oğlanların dalaşmasına hirslənirdi – yox, o, oğlan ürəyinə yaxşı bələd olduğu üçün buna əhəmiyyət vermirdi; lakin böyük, güclü oğlunun arıq, xəstəhal bir oğlana məğlub olmasına sakit baxa bilmirdi.

Raften baxdı, sonra heç nə demədən çönüb getdi.

XV. Barışığı

Həmin axşam oğlanlar üzbəüz gəlməməyə çalışırdılar. Yan, demək olar, heç nə yemirdi və missis Raftenin qayğıkeş suallarına cavab verirdi ki, özünü nəsə pis hiss edir. Şamdan sonra heç kəs masa arxasından qalxmadı; yarıyuxulu bir sükut vardı ortada. Yan öz-özünə fikirləşdi ki, Sem hər şeyi atasına danışacaq, hələ üstəlik, olmayan şeyləri deyəcək, Hay da onun sözlərini təsdiqləyəcək.

Sengerdəki şən həyatının sonu yetmişdi – Yan belə düşünürdü. Məhkəmə hökmünü gözləyən cinayətkar kimi hiss edirdi özünü. Masa arxasında oturanlardan yalnız Semin üç yaşı təzəcə tamam olan bacısı Minni sevinir, dil-boğaza qoymur, ucadan hüdüləyib-tökürdü. Bütün uşaqlar kimi o da kiməsə “gizlin söz” deməyə həvəskar idi.

Minni Semin yanında oynayırdı. Oğlan onu qaldıraraq qulağına nəsə pıçıldadı. O, qardaşının dizləri üstündən sürüşüb yerə düşdü və Yana yaxınlaşdı. Yan da Minnini mehriban-mehriban qucağına alanda isə qız onun qulağına pıçıldadı: “Sirdir, heç kəsə demə”. Sürüşüb yerə düşdü, barmağını dodaqlarına yapışdırdı.

Bu nə demək idi? Görəsən, qızı Sem yollamışdı, yoxsa həmişəki sevimli oyununu oynayırdı? Uşağın mehribançılığı Yanın ürəyini yumşaltdı və qızı sinəsinə sıxıb sakitcə dedi: “Demərəm, Minni, heç kimə demərəm”.

Birdən Yan içindəki sarsaq fikirlərə görə utandı. Sem onun yaxşı dostu idi. Kaş tez barışaydılar! Amma yox, dalaşanda Sem onu evdən qovacağıyla hədələmişdi. Yan isə heç cür üzr istəyə bilməzdi.

Həmin axşam mister Raftenlə bir neçə dəfə üzbəüz gəldi, amma o da oğlana bir söz demədi. Gecəni Yan pis yatdı və yuxudan lap səhər ertə oyandı. Bu dəfə mister Raftenlə görüşəndə o, tək idi – daha doğrusu, oğlan özü çalışmışdı ki, onu tək görsün. Çox istəyirdi ki, ev sahibiyə səmimi söhbət eləsin. Amma söhbət baş tutmadı. Səhər yeməyi yeyərkən Sem

özünü həmişəki kimi aparır, amma Yana tərəf baxmağa çalışırdı.

Dodağı şişmişdi. Bunu belə izah etdi ki, guya, axşam uşaqlarla dalaşıb.

Səhər yeməyindən sonra mister Raften dedi:

– Yan, mənimlə məktəbə gedəcəksən.

“Bu da axırı”, – Yan düşündü, axı məktəb də elə stansiyanın yolu üstündəydi...

Amma stansiyaya getdiklərini mister Raften niyə ona açıq demədi? Adətən, danışanda sözləri səhv salmazdı... Bir də Yana heç tapşırmadı ki, şeylərini də götürsün. Lap götürsəydi də, yüngül faytonda onları qoymağa yer yox idi.

Mister Raften faytonu dinməz sürürdü. Bir müddətdən sonra, nəhayət ki, dilləndi:

– Qulaq as, Yan, böyüyəndə atan səni nə etmək istəyir?

– Rəssam, – Yan cavab verdi, amma bu sualın onun getməsinə nə dəxli olduğunu başa düşmədi.

– Məgər rəssamlıq üçün də təhsil lazımdır?

– Əlbəttə! Nə qədər savadlı olsa, bir o qədər yaxşıdır.

– Düzdür, mən də Semə həmişə elə bunu deyirəm də! Ona görə sən saya bilirsən də. Rəssamlar, görəsən, çox qazanır?

– Bəli. Bəziləri hətta milyonlarla pul qazanır.

– Milyonlarla? İnanmıram. Yəqin, şişirdirsən...

– Düz sözümdür! Bax rəssam Turner¹ milyon qazanıb. Tisian² sarayda yaşayırdı, elə Rafael³ də.

– İşə bir bax! Onlar haqda heç nə eşitməmişəm. Bəlkə də, elədir... Savad böyük şeydir! Mən Semə bunu həmişə deyirəm...

Onlar məktəbə yaxınlaşırdılar. Yay tətili olmasına baxmayaraq, məktəbin qapısı açıq idi və artırmada iki ağsaqqal qoca oturmuşdu. Onlar Rafteni görəndə başlarını tərpətdilər. Bu qocalar məktəbin idarə heyə-

¹ *Turner Cozef Mellord Uilyam* (1775–1851) – ingilis rəssamı

² *Tisian Vezellio di Kadore* (1477–1576) – İntibah dövrünün italyan rəssamı

³ *Rafael Santi* (1483–1520) – italyan rəssamı və memarı

tinin üzvləriydi. Biri – bütün Sengerdə tanınan Boyl; digəri çox yoxsul olsa da, gözəl qəlbə malik Mur idi; Rafteni isə məktəbin hamisi seçmişdilər. Bilirdilər ki, məktəb üçün pulunu əsirgəyən deyil.

Həmin gün məktəb üçün təzə binanın tikintisini müzakirə etməkdən ötrü yığışmışdılar. Raften arasında xalq təhsili departamentinin icazəsi olan bir qalaq kağız çıxardı. İcazədə deyilirdi ki, tikinti üçün vəsaitin tən yarısını yerli təhsil idarəsi tapmalıdır, ikinci yarısını isə, əgər bütün şərtlərə riayət olunsa, departament öz üzərinə götürür. Şərtlərin ən başlıcası məktəbin binasını geniş və işıqlı etmək idi. Amma məktəb idarə heyətinin bisavad üzvləri bu şərtləri necə yerinə yetirə bilirdilər axı? Hesablamalar üçün departamentə müraciət etmək ayıb olardı, müəllim isə səfərdəydi. Və Raften bu son dərəcə çətin riyazi məsələni həll etdi: ağıllı gözləri olan arıq oğlanı özünə köməkçi götürdü.

– Yan, – deyə ikifutluq xətkəsi ona uzatdı, – sən bu sinifdə bütün yerlər tutulsa, hər bir şagirdə düşən havanın həcmi hesablaya bilərsən?

– Kubfutla?

– Dayan, – Raften dedi.

Və Murla bir yerdə yekə barmağını vərəqlənməkdən yağlanmış sənədlərdə gəzdirməyə başladı.

– Hə, hə, kubfutla, – deyə nəhayət, bir qərara gəldilər.

Yan cəld otağın uzununu, enini və hündürlüyünü ölçdü. Yaşlı üç kişi oğlanın inamlı hərəkətlərinə məmnuniyyətlə tamaşa edirdi. Sonra Yan sinifdəki şagird yerini saydı və dedi:

– Müəllimi də sayım?

İdarə heyətinin üzvləri bu məsələni də müzakirə edərək bu qərara gəldilər ki, hər halda, müəllimi də saymalıdırlar.

– Amma müəllim şagirddən, təxminən, iki dəfə çox hava udur ha!

Yan kağız üzərində bir neçə hesablama aparıb dedi:

– İyirmi fut.

– Buyurun! – Raften vüqarla dilləndi. – Müfəttişin hesablamalarıyla tam üst-üstə düşür. Mən axı sizə dedim ki, o bacaracaq! İndi gəlin binanın layihəsini nəzərdən keçirək.

Və onlar diqqətlərini indi başqa sənədlərə yönəldilər.

– Yan, bəs otaq elə bu boydadırsa, bir müəllim varsa, amma şagirdin sayı iki dəfə çoxdursa, neçə eləyər?

Yan bir dəqiqə fikirləşib dilləndi:

– Hərəyə iyirmi beş fut.

– Gördünüz! – Raften guruldadı. – Sizə deməmişdim ki, bu yaramaz memar iş icraçısıyla birləşib bizi aldatmaq istəyir?! Elə bilirlər bizim başımız işləmir! Quldurlar!

Yan mister Raftenin əlində yellədiyi plana baxdı.

– Dayanın! – oğlan qəflətən mister Raftenlə heç vaxt danışmadığı bir tərzdə dilləndi. – Dəhlizlə soyunub-geyinmə otağını da hesablamalıyıq.

O, yenidən hesabladı və dedi ki, departamentin planı kifayət qədər dəqiqdir. Boylun gözlərində bəd-xah bir parıltı göründü. Deyəsən, Raften fırldaq tapa bilmədiyindən bir az peşman görünürdü.

– İndi isə bunu söylə, Yan: ötən il təxmin edilən yığım iki yüz altmış beş min dollar idi və biz məktəb fonduna hər min dollara qarşı bir dollar artırmaq qərarına gəldik; bu il isə yığım iki yüz doxsan bir min dörd yüz dollar olub. Bir dolları da nəzərə alsaq, onda məktəb vergisi nə qədər edəcək?

– İki yüz doxsan bir dollar qırx sent, – deyə Yan tərəddüdsüz cavab verdi.

Qəyyumlar heyrətlə bir-birinə baxdılar.

Bu, Yanın əsl təntənəsiydi. Hətta qoca Boyl da gülümsündü, Raften isə sevincindən alışıb-yanırdı, sanki, bu qələbədə onun da payı vardı.

Həmin andan Raften Yana tamam başqa cür baxırdı. Yan bu ifadəni onun üzündə yalnız bir dəfə görmüşdü: çətin döyüşdə qələbə çalmış məşhur boksçunun əlini sıxanda.

Geri qayıdarkən Raften Yanla böyük bir adam kimi öz oğlu barədə danışdı. Özünün sevimli mövzu-

sunu – təhsil məsələsini uzun-uzadı müzakirə etdilər. Yan bilmirdi ki, ucaboy oğlunun məğlubiyyətini görəndə Raften özünə yalnız bir təsəlli tapmışdı: “savadlıdır da...”

Beləliklə, Raftəndən qorxmağa daha dəyməzdi. Bəs Semlə nə etsin? Yan çox istəyirdi ki, barışsınlar, amma bu, get-gedə daha çətin olurdu.

Bir dəfə donuzları yemləyəndən sonra Sem təknələri yerə qoymuşdu. Birdən Minni qaça-qaça haradansa peyda oldu. Yaxınlıqda Yanı görəndə oğlanlara səsləndi:

– Stul düzəldin mənimçün! Gəzdirin məni!

Semlə Yan sıxıla-sıxıla əl-əl tutdular. Qız xırda əlləriylə oğlanların boynundan yapışdı, başlarını bir-birinə yaxınlaşdırdı. Elə bu yerdə Sem gülümsünərək dedi:

– Yan, gəl barışaq!

– Mən çoxdan istəyirdim bunu, – Yan da tutula-tutula dilləndi. – Mən çox günahkaram. Bağışla!

– Boş şeydir! – Sem cavab verdi. – Hər şey Hayın ucbatından oldu. Yada salmayaq bir də. Amma heç cür başa düşmürəm – mən axı səndən güclüyəm, böyüyəm, daha ağır şeylər qaldıra bilirəm, işin də daha çətinini mən eləyirəm, sən isə məni bir torba yüngül ağac yonqarı kimi yerə tulladın! Məni də öyrət, yaxşı?

III HİSSƏ

MEŞƏLƏRDƏ

I. Salam, meşə!

– Məncə, siz düşərgənizə gedib-gələndə yaman çox vaxt itirirsiniz. Niyə orada qalmırsınız? – deyə mister Raften həmişəki biganə ahənglə dilləndi və yenə bilinmədi ki, sözləri ciddidir, yoxsa lağ edir.

– Biz məmnuniyyətlə orada qalardıq, – oğlu cavab verdi.

– Bəs niyə qalmırsınız? Sizin yerinizə olsam, yerli-dibli ora köçərdim.

– Yaxşı, – Sem cavab verdi. – Biz mütləq köçərik meşəyə.

– Amma bir şeyi unutmayın, – Raften dedi, – mal-qaranı hər gün yemləyib suvarmalısınız.

– Daha bunun harası meşəyə köçmək oldu – gündə işimizi görmək üçün bura qayıtmalıyıq?

– Yox, Uilyam! – söhbətə missis Raften qarışdı. – Onda bunun harası tətıl oldu? Belə olmaz. Onların işini kimsə görür. Qoy bir ayı tam dincəlsinlər.

– Bir ay? Çox olmaz?

– Qoy yaxşıca dincəlsinlər də...

– Neynək, bir aydan sonra məhsul yığımıdır. Yaxşıca işləməli olacaqlar. Danışdıq, gedə bilərsiniz.

– Urra! – Sem çığırdı.

– Mən hələ sözümlü bitirməmişəm, – mister Raften onun səsinə yarımcıq kəsdi.

– Ata, tüfəngini ver də bizə! – Sem macal tapıb əlavə etdi.

– Yaxşısı budur, mənə qulaq as! Siz meşəyə iki-həftəlik gedəcəksiniz. Amma evdə gecələmək barədə söhbət ola bilməz. Sizə nə tüfəng verəcəyəm, nə də kibrit. İstəmirəm ki, sonradan “içində güllə olduğunu bilmirdik, ona görə quşları, dələləri, hələ üstəlik, bir-birimizi vurub öldürdük” kimi bəhanələr eşidim. Sizin oxunuz da var, kamanınız da. Evdən nə istəyirsiniz, götürə bilərsiniz – çörək, ət. Yeməyinizi özünüz bişirəcəksiniz. Bir də, bura baxın, meşəni yandırmayasınız ha! Yanğın törətsəniz, qayışımı götürüb gələcəyəm – onda dadını görərsiniz...

Günortaya kimi səfərə hazırlıqla məşğul oldular. Missis Raften özü buna nəzarət edirdi.

– Aşpazlığı hansınız edəcəksiniz? – deyə o soruşdu.

– Sem!.. Yan!.. – oğlanlar eyni anda cavab verdilər.

– Növbəylə edərsiniz, – missis Raften dedi, – bir gün Sem, bir gün Yan.

Sonra qəhvəni necə dəmləməyi, kartofu necə bişirməyi, əti necə qızartmağı başa saldı.

– Süd dalınca ya hər gün, ya da günəşırı gələrsiniz, – deyə missis Raften əlavə etdi.

– Yox, inəkləri elə otlaqda sağsaq yaxşıdır! – Sem bunun da yolunu tapdı. – Hindular kimi.

– Sizi inəklərin yanında tutsam, işiniz bitdi! – deyə mister Raften hədəylə deyindi.

– Bağdan gilənar, alma dərmək olar? – Sem soruşdu.

– Nə qədər istəsəniz.

– Bəs kartof?

– Olar.

– Yumurta necə?

– Götürün, amma acgözlük etməyin.

– Anbardakı kökələrdən də götürə bilərik? Hindular kökəni yaman sevir.

– Yox, bəsinizdir! Vicdan da yaxşı şeydir! Azuqənin hamısını daşayıb aparacaqsınız? Onsuz da, artıqlamasıyla götürmüşünüz: yatacağınız da var, qabçaşığınız da. Yeməyiniz də boldur.

– Bataqlığa qədər arabada apararıq, yolun cıdır hissəsini isə şəllənib daşıyarıq, – Sem dedi.

– Yolumuz çay boyuncadır, – deyə Yan dilləndi, – gəl sal düzəldək, nəyimiz var üstünə yığıb gölə qədər aparaq. Bax bu olar əsl hindusayağı.

– Bəs salı nədən düzəltmək istəyirsiniz? – mister Raften soruşdu.

– Kedr tirləri bir-birinə mıxlayarıq, – deyə Sem təklif etdi.

– Mənim salımda bir dənə də mıx olmayacaq! – Yan dedi. – Hindular belə eləmir.

– Mən də özümün kedr tirlərimə əl dəyməyə icazə vermirəm, – mister Raften dedi. – Məncə, əsl hindular kimi belinizə şəlləyib piyada daşısanız, daha yaxşıdır. Amma gözləyin, yatacaqlarınız islanar ha!

Qərara aldılar ki, sal düzəltməsinlər və yüklərini çayın qırağına daşdılar – düşərgənin yolu buradan başlanırdı. Oğlanları yola salmağa mister Raften də getmişdi.

– Mənə də bir şey verin daşıyım, – dedi və yükün, az qala, tən yarısını belinə şəlləyib oğlanları lap təəccüb qoydu.

Cığır iki yüz yard uzanırdı və iki dəfə gedib-gəlmək kifayət etdi ki, yükün hamısını daşsınlar.

– Ata, sən də burada, bizimlə qalmaqdan imtina etməzdin, elə deyil? – Sem soruşdu.

– Bütün bunlar mənə Sengerə gəldiyim ilk günləri xatırladır, – deyə Raften fikirli-fikirli dilləndi. – Onda Kaleb Klarkla çay sahilində neçə gecə qaldıq! Onda hələ dörd bir tərəf sıx meşəydi... Bəs yatacağınızı necə düzəldəcəyinizi bilirsiniz?

– Yox, biz heç nə bilmirik, – deyə Sem Yana göz vurdu, – göstər də, nə olar...

– Baxın, öyrənin. Balta hanı?

– Hinduların baltası olmur, – Yan dedi. – Bizdə bir yekə, bir dənə də balaca tomaqavk¹ var.

Raften gülümsünüb tomaqavkın yekəsini götürdü və yaxınlıqdakı şamağacına işarə elədi:

– Bundan əla yatacaq çıxacaq, – deyərək iki zərbəyə ağacı yıxdı.

Tezliklə şamla yanaşı bir göyrüş ağacını da uzatmışdı – ondan dörd dənə paya gəsdi; ikisinin uzunluğu yeddi, ikisinin də beş fut olardı. Bəyaz paldan isə dörd dənə çiv yondu.

– Yatacağı harada düzəltmək fikrindəsiniz? – deyə Raften soruşdu və birdən, sanki, ağına nəsə gəldiyindən maraqlandı: – Bəlkə, istəmirsiniz sizə kömək edim? Hər şeyi özünüz edərsiniz?

– Yox, yox, mister Raften! – deyə Yan etiraz etdi. – Sizin köməyinizə çox şadıq. Biz axı bilmirdik bunu necə eləyək! Yanılmıramsa, kitabda yazılmışdı ki, yatacaq üçün ən yaxşı yer qapıyla üzbəüzdür. Gəlin yatacağı burada quraq.

Raften çivləri yerə çalaraq üzərinə dörd dənə paya yerləşdirdi; yatacağın ən vacib qismi də bu idi. Yan bir qucaq yaşıl budaq gətirdi və Raften onları yerinə düzdü. Beləliklə, bir fut qalınlığında yumşaq yatacaq əmələ gəldi.

– Bu da belə, – mister Raften dilləndi, – bax bu, əsl hindu döşəyidir – həm yumşaq, həm də rahat.

¹ Tomaqavk – hinduların döyüş baltası

Yerdə yatmaq təhlükəlidir. İndi isə ananın qoyduğu mələfəni çıxar. Çarpayının üstlüyünü ondan düzəldək.

Yan tərpenmirdi, nədənsə narazıydı.

– Ata, Yana bax! – Sem dedi. – Oyunun qaydası pozulanda həmişə belə görkəm alır.

– Nə olub ki? – Raften soruşdu.

– Birinci dəfədir eşidirəm ki, hindu çarpayısının üstlüyü olsun, – Yan dilləndi.

– Bəs eşitmisən ki, hindular “şeh örtüyü” düzəltsinlər?

– Hə, eşitmişəm, – deyə Raftenin hər şeydən xəbərdar olduğuna təəccüb qalan oğlan dilləndi.

– İndi bax gör bunu necə düzəldirlər, – Raften dedi...

Gedərkən Raften üzünü oğlanlara tutub çox ciddi tərzdə dilləndi:

– Qırğı, qarğa, zığ-zığ vura bilərsiniz, çünki onlar başqa quşları ovlayır. Dovşan, yenot ovuna da icazə var. Amma dələ, ya da burunduk vurmaq fikrinə düşməyəsiz ha, yoxsa varam sizinlə!

II. İlk gecə və ilk səhər

Uzaqlaşan mister Raftenin kürəyini görəndə oğlanların içini qəribə, naməlum bir hiss sardı. Addım səsləri, nəhayət, kəsiləndə Yanla Sem anladılar ki, həqiqətən, meşədə tək-tənha qalıblar.

– Ocaq qalayaq! – deyə Sem o dəqiqə çığırdı.

Yan od yandırmaq üçün çubuqları götürdü və artıq bir dəqiqədən sonra tipidə alov şölələniydi. Sem “bizon əti və çəmənlik köklərindən” (mal ətiylə kartof) şam yeməyi hazırlamağa girişdi.

Onlar sakitcə yeməklərini yeyib tonqalın böyründə üzbəüz oturdular. Söhbətləri alınmırdı, bir azdan isə tamam susdular. Onların hər biri öz fikirləriylə məşğul idi.

Birdən çaydan şappıltı səsi eşidildi.

– Yəqin, susamurudur, – deyə dostunun sual dolu baxışlarına Sem pıçiltıyla cavab verdi.

Uzaqdan oğlanlara yaxşı tanış olan çığırtı səsi gəldi: “Uhu-hu! Uhu-hu!” Bayquş idi. Qəflətən düz başlarının üstündəki budaqdan uzun bir vaqqıltı eşidildi.

– Bu nədir?

– Bilmirəm, – cavab belə oldu.

Hər ikisi birtəhər oldu. Hava qaralmağa başlayırdı, ala-toran qəlizləşir, qarşısındakı gecənin mübhəm sirri oğlanları əzirdi. Amma heç biri evə qayıtmaq təklifini etmədi: onda düşərgə həyatına birdəfəlik son qoyulacaqdı. Sem qalxıb ocağı eşdi və daha çırpı tapa bilmədiyindən dodaqaltı nəsə mızıldanaraq tipidən çölə çıxdı. Yalnız üstündən xeyli müddət keçəndən sonra o etiraf etdi ki, qaranlığa çıxmağa özünü zorla məcbur edə bilmişdi.

Sem bir neçə budaq gətirəndən sonra tipinin qapısını bərk-bərk örtüdü. İçəridə yenə çırtılıyla tonqal yanmağa başladı. Amma bir az tüstüsü vardı. Sem dedi:

– Tüstü klapanını tənzimləyə bilərsən, bu, səndə daha yaxşı alınır.

Yan tipidən çıxmağa özünü zorla məcbur elədi. Külək bərkiyirdi və indi tamam başqa səmtdən əsməyə başlamışdı. Yan payaların yerini dəyişib boğuş səslə yoldaşından soruşdu:

– Necədir?

– Deyəsən, bir az babatdır, – tipidən eynən onun-kuna bənzər boğuş pıçılı eşidildi, baxmayaraq ki ocaq elə bayaqkı kimi tüstüləyirdi.

Yan tələsik içəri girib qapını kəndirle möhkəm-möhkəm bağladı.

– Gəl ocağa xeyli çırpı töküb yataq, – Yan dedi.

Oğlanlar gödəkcələrini çıxarıb uzandılar, amma yuxu gəlmək bilmirdi. Xüsusilə də Yan narahət idi. Onu yalnız tonqal bir balaca sakitləşdirirdi. Yuxulu gözləri yumulurdu, amma xırdaca bir şıqqıltı eşidilən kimi Yan diksinirdi. Qəflətən tipinin damından qərribə səslər gəldi: “tık-tık, xırr-xırr-rr!” “Ayıdır!” – Yan yarıyuxulu halda fikirləşdi və elə o dəqiqə başa düşdü ki, bu, sadəcə, olaraq tipinin brezent örtüyünə sürtülən budağın səsidir. Bir qədər sonra lap yaxınlıqdan gələn anlaşılmaz xışıltı səmindən

oyandı. Nəfəsini içinə çəkib diqqət kəsildi. Yəqin, siçan idi: eşələnirdi. Yan var gücüylə brezent örtüyə ilişdirib ucadan nırıldadı ki, heyvan qaçıb uzaqlaşsın. Haradasa ağacların başından yenə qəribə bir ulartı eşidildi. Yanın başının tükləri biz-biz oldu. Əlini uzadıb ocağı eşələdi. Amma budur, yenə sakitlik çökdü və Yan təzədən yuxuladı. Bir azdan yenə qəfil oyandı və gördü ki, Sem yatağında oturub və hansısa səsə diqqətlə qulaq asır.

– Sem, nə var orada? – deyə Yan pıçiltıyla dilləndi.

– Bilmirəm. Balta hanı?

– Buradadır, yanımızda.

– Onu qoyum öz yanıma, sən də yekə bıçağı götür.

Nəhayət ki, yuxu onları lap əldən saldı və düz səhərə kimi daha oyanmadılar. Günəşin parlaq şüaları tiپیyə süzülərək fəzanı dolduranda Yan gözlərini açdı.

– Ağacdələn, Ağacdələn! Qalx! – deyə Yan içində bir sevinc yatmış dostunu səslədi.

Sem tənbel bir hərəkətlə əlini yellədi, baxmayaraq ki harada yatdıqlarını xatırlayırdı.

– Sem, dur ayağa. Bu gün aşpazımız sənsən, səhər yeməyini yatağıma verərsən. Deyəsən, mənim də dizim ağrımağa başlayıb.

– Gəl səhər yeməyindən qabaq bir az çimək!

– Yox, sağ ol. Mənim indi başım qarışıqdır! Bir də səhər tezdən su yaman soyuq olur.

Tərəvətli, günəşli bir səhər idi; ətrafda quşlar cəh-cəh vururdu. Yan səhər yeməyi hazırlamaq üçün ayağa qalxanda dünən gecə nədən qorxduqlarını qəti anlaya bilmirdi. Həmin qəribə vaqqıltını yenə eşitmək istəyirdi ki, səsin haradan gəldiyini təyin eləyə bilsin.

Külün arasından bir neçə dənə közərən odun çıxdı. Yan ocağı qaladı və az sonra qazançada su qaynamağa başladı, tavada isə artıq ət qızarırdı.

Sem yoldaşına elə yerindən göz qoyur, hərdən də nəsə zarafat edirdi.

– Səndən qiyamət aşpaz olacaq, amma heyif ki, ocaq qalaya bilmərsən, – dedi. Ocağın qığılcımları çırtılıyla brezentin üstünə yağanda isə soruşdu: – Yavaş, neyləyirsən?!

– Bəs necə eləyim?

– Atamın ən yaxşı inəyini səndəki açılıb-qatlanmış bıçağın müqabilində qoyuram ki, sən ocağa qarağac-zad atmısan.

– Hə, – deyə Yan utana-utana boynuna aldı.

– Mənim oğlum, – Böyük Başçı Ağacdələndən dilləndi, – qılgıncılar tipini alışıdır bilər. Ağcaqayın, tozağacı, fındıq, göyrüş heç vaxt qılgıncı qoparmır. Şamağacının budaqları, kökləri də, amma əvəzində elə tütürləyir ki... özün bilirsən də necə tütürləyir! Qarağac, şabalıd, küknar, sidr yaman qılgıncı qoparır; bu ağaclar normal adamlara yaramaz. Hinduların çoxunun çirtildayan, fışıldayan alovdan zəhləsi gedir: səsdən düşməni duyur düşə bilər. Bir də ki belə tonqal adamın yatacağını da yandıra bilər!

– Yaxşı, baba, – deyə Sem söylədiklərinin hamısını yadında saxlayan aşpaz dilləndi və təhdidlə əlavə etdi: – İndi isə qalx yerindən, eşidirsən! – Və içində su olan parçı əlinə götürdü.

– Bu, Böyük Ağacdələni qorxudardı, əgər Böyük Başçı Aşpazı ayrıca yatağı olsaydı! Odur ki mənə yalnız kinayə ilə gülümsünmək qalır, – deyə Sem nitqini əhəmiyyətli bir görkəmlə bitirdi.

Görəndə ki səhər yeməyi hazırdır, o, tez yerindən qalxdı. Oğlanlar zarafatlaşa-zarafatlaşa yedilər və gecə qorxmaqlarına lağ edib doyunca güldülər.

III. Axsaq döyüşçü və “qonaq kitabı”

– Qulaq as, Sem, Hayı nə edək? Bəlkə, onu da çağırmaq?

– Hə. Məktəbdə-zadda onunla yoldaşlıq eləməzdim, amma meşədə adamın ürəyi yumşalır, həm də üç nəfər olsa, daha şən keçər. Bir də axı onu öz qəbiləmizə qəbul etmişik də.

– Mən də elə fikirləşirəm. Qoy bizim çağırışımızı eşitsin.

Oğlanlar sürəkli, qulaqbatırıcı çığırtdalarını adi səslərlə növbələşdirib səs-səsə verdilər. Bu, onların şərti

işarəsiydi və Hay əlində çox vacib işi yoxdursa, yaxud hinduların yanına qaçmasına mane ola biləcək atası yaxında deyilsə, bu səsə həmişə özünü yetirirdi. İndi də ləngimədi, səmimi niyyətinin göstəricisi olan yaşıl budağı başı üstündə yelləyə-yelləyə özünü yoldaşlarına çatdırdı.

Hay yavaş gəlirdi və oğlanlar onun möhkəm axsağını gördülər; əlindəki ağaca söykənə-söykənə gəlirdi, sol ayağı cır-cındırla sarınmışdı.

– Ey, Budaq, nə olub? Yoxsa ağdəriliylərlə dalaşmısan?

– Yox. Otu yığmaq əvəzinə, dırmığa minib sürürdüm. Atam da dərsimi verdi.

– Eşitdik. Nə vaxt olub bu?

– Dünən saat dördə yaxın.

– Özüdür ki var! Biz dəhşətli bir ulartı eşitdik, Yan dedi: “Günorta qatarı gəldi. Deyəsən, bu gün gecikib bir az”. – “Nə qatar, – dedim, çox güman, Hayı döyürlər, onun səsidir”.

– Yəqin, sağalıb artıq, – deyə Döyüşçü Başçısı Budaq dillənib sarğılarını açmağa başladı – altında yüngülcə bir cızıqdan başqa heç nə yox idi. O, əsgiləri ehtiyatla bir kənara qoydu və o dəqiqə axsamağı kəsdi.

Dan yeri söküləndə oyanmaq necə də gözəl idi! Budaqlarda dələlər oynasır, dörd bir tərəfdə quşlar oxuyur, hinduların çimmək üçün qaçdığı kiçik göldə isə bir ördək qanadlarını suya çırpı-çırpı, havanı fıslıtyla yara-yara uçub gözdən itdi.

– Orada nə tapmısan? – deyə Yanın sahilə nəyisə diqqətlə nəzərdən keçirdiyini görəndə Sem soruşdu.

Yan cavab vermirdi və Sem yaxınlaşanda gördü ki, o, palçıqda qalmış izin şəklini səylə kağıza köçürür.

– O nədir elə? – Sem bir də soruşdu.

– Bilmirəm. Desman üçün çox enlidir, pişik üçün caynaqları həddindən artıq yekədir, yenot üçün bala-cadır, ondatra da deyil – barmaqları çoxdur.

– Bəlkə, banşi¹ gəlib bura?

Yan dostunun cavabında yalnız gülümsündü.

¹ Banşi – meşə qulyabanısı

– Gül, gül! – deyə Ağacdələm çox ciddi dedi, – görək o, tipiyə girib quyruğundakı fitini çalanda nə edəcək-sən! Onda çıxırsan: “Balta hanı?”

– Bilirsən, mənə, bu, kunitsadır¹, – deyə Semin təhdidinə fikir verməyən Yan dedi.

– Mənim oğlum – Balaca Qunduz! – Ağacdələm özündənrazı ahənglə dilləndi. – Mən bunun kunitsa izi olduğunu çoxdan başa düşmüşəm və istədim sənə də deyəm, amma sonra fikirləşdim: “İnsanı axtarış qədər möhkəmlədən heç nə yoxdur. Qoy özü qərara gəlsin. Ona hər şeydə kömək etmək yaramaz”.

Sem bu sözlərlə əlini Böyük Balaca Qunduzun çiyinə vurub razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Onun ləpirlərdən başı Yandan iki dəfə pis çıxırdı, amma çərənləməyindən də qalan deyildi:

– Balaca Qunduz! Sən izləri əla oxuyursan və onlara baxan kimi burada gecə nə baş verdiyini söyləyə bilərsən. Bizim qəbilənin ləpirçisi sən olmalısən! Amma başın zəif işləyir. Bizim qəbilənin torpaqları ya daşlıdır, ya da otlaq – heyvan izlərini yalnız çayın sahilində görə bilərsən. Əgər ləpirçi mən olsaydım, cıdırın əvvəlinə də, axırına da gil sürtdim.

– Bunu əla fikirləşmisən, Sem! Mənim ağıma gəlmədi.

– Mənim balam, düşünən yalnız Böyük Başçı Ağacdələndir, qara camaat – sən ilə Budaq isə yalnız əmrləri yerinə yetirməlidir.

Oğlanlar işə girişdilər. Onlar cıdırı təmizləyib üzərinə qara gildən qalın təbəqə çəktilər, sonra dörd nöqtədə elə həmin boyda meydançalar düzəldilər – meydançaların bir tərəfi meşəyə, digəri Bernslərin kolluğuna çıxırdı.

– Hə, – Sem dedi, – indi bizim də Fil Liri özünün kərpic evini tikəndə düzəltdiyi kimi, “qonaq kitabı”mız olacaq. Onlara gələn hər adam, əgər yaza bilirdisə, onun kitabında “Xoşbəxt və unudulmaz ziyarət” haqda bir-iki kəlmə yazırdı. Bizim kitabda ayağı olan hər kəs imzasını qoyacaq.

¹ Kunitsa – dələkimilər növündən iri yırtıcı heyvan

– Gəlin tipinin lap yanında da belə bir şey düzəldək, – deyə Yan təklif etdi.

Sonra oğlanlar ayaqqabılarını çıxardılar, hər biri yalın ayağının izini gilə saldı və Yan onların şəklini özünün dəftərçəsinə çəkdi. İzlərin üçü də bir-birindən çox fərqlənirdi.

– Məgər siz burada gecələyirsiniz? – tipidə yatacağı və qab-qasığı görənlər Hay öz təəccübünü belə bildirdi.

– Hə.

– Mən də sizinlə qalmaq istəyirəm! Atam evdə olmasa, qaçaçağam.

– Əşi, elə atana desən ki, qoca Raften səni qovub, özü gətirəcək bura!

– Bu yatacaqda, mənə, elə üçümüz də yerləşərik, – deyə Üçüncü Döyüşçü Başçı dilləndi.

– Amma mənə, yerləşmərik, – Böyük Başçı Ağacdələnlər dedi. – Axı Başçı Budaq məktəbdə pintlilik üzrə birinci mükafata layiq görülüb. Sən özün üçün tonqalın qarşı tərəfində ayrıca yatacaq qura bilərsən.

– Mən axı bacarmıram.

– Göstərərik, amma yemək və yorğanını özünlə gətir.

Tezliklə oğlanlar daha bir yatacaq qurdular, amma Budaq getmirdi. Yalnız gün batanda Hay ayağını yenə sarıyıb taytıya-taytıya evlərinə üz qoydu və gedərkən dedi ki, tez qayıdacaq. Amma oğlanlar bilirdi ki, onu sabah səhərdən tez görməyəcəklər.

Şam yeməyindən sonra uzun-uzadı bəhs açdılar ki, görəsən, dünənki qorxuları bu gecə də təkrarlanacaq, yoxsa yox. Haradasa budaqların arasından yenə bayquş uladı. Oğlanlar gecə düşünənə kimi tonqal kənarında oturdular, sonra isə daha qorxmayacaqlarına əmin olub yerlərinə girdilər. Onları, az qala, yuxu tamam aparmışdı ki, meşənin üstündən dəhşətli bir nəriltili keçdi, sanki, “boğazı iskanəylə deşilmiş” canavar idi nəərə çəkən. Onun ardınca isə çarəsiz vəziyyətə düşmüş nəyinsə şikayətli ulartısı eşidildi. Oğlanlar dəhşət içində yerlərindən sıçradılar. Birdən lap yaxında ayaq tappılısı eşidilər və kimsə ucadan “Se-em!” deyə

bağıraraq tipinin qapısını söküb-dağıtmağa başladı. Bircə saniyə sonra ölüncə qorxmuş Hay oğlanların yanına təpildi.

Ocağı yenə qaladılar. Bir qədər sakitləşən Hay başına gələnlərdən danışdı. Söylədi ki, atası onu yatmağa yolladı, o da evdə sakitlik çökən kimi yorğanını da götürərək pəncərədən qaçıb. Tipiyə yaxınlaşanda Hay əvvəlcə istəyib canavar kimi ulayaraq oğlanları qorxutsun, amma meşədən yayılan ulartı onun özünü qorxudub. Üstəlik, hansı heyvansa bu ulartıya şeypu-ru andıran səsiylə cavab verəndə isə əlində nə var ataraq köməyə çağıra-çağıra aradan çıxıb.

Oğlanlar əllərindəki budaqları alışıdırıb Hayın şey-süyünü axtarmağa çıxdılar. Yorğan yaxında tapıldı. Qayıdandan sonra Hayın yerini rahladılar və bir saatdan sonra tipiyə sakitlik çökdü.

Səhər birinci Sem qalxdı. Tipinin yanındakı “qonaq kitabını” nəzərdən keçirərək qışqırdı:

– Yan, bura gəl!

– Məni çağırırsan? – deyə Yan narazı-narazı soruşdu.

– Bəli, Böyük Başçı! Gecə bizə kimsə qonaq gəlib.

Bu da izləri.

– Səncə, kimin izidir?

– Bu, atamın çəkməsinin izidir, o birisi anamın başmağınındır. Mən onların izinə yaxşı bələdəm. Gəl baxaq görək haradan gəlirlər.

İzlər Raftenlərin evindən başlanıb tipiyə tərəf gəlir və qayıdırdı. Dünən, axşamdan xeyli keçəndən sonra, görünür, ata-ana, uşaqların necə olduğunu yoxlamaq üçün bura gəlmişdilər. Oğlanların mışıl-mışıl yatdığını görəndə isə sakitcə geri dönmüşdülər.

Ertəsi gün səhər qəbilə şurası belə qərara gəldi ki, Üçüncü Başçı Budaq aşpaz olsun və səhər yeməyini hazırlasın. Hayı yaxşı-yaxşı yuyunmağa məcbur edəndə dodaqaltı nəsə donquldanırdı. Yeməyi hazırlamağa böyük həvəslə girişdi, amma bu həvəs bir saata ancaq yetdi. Bir saatdan sonra isə artıq bu işdə cəlbedici heç nə görmürdü – görünür, evdə onun üçün nə qədər zəhmət çəkdiqlərini anlamışdı.

Naharda Hay süfrəyə kirli boşqablar düzdü və dedi ki, əgər onları dəyişik salmasaq, bir şey olmaz. Dedi ki, ayağı nəsə yenə yaman ağrıyır. Amma elə ki üçü bir yerdə ova yollandı, o dəqiqə ağrısını da unutdu.

– Ora baxın, qırmızı quş! – deyə budağa qonmuş, gözəl lələkləri günün altında bərq vuran kardinal quşunu görən Hay çığırdı. – Onu elə birinci oxla salaçağam! – deyə yaydan yapışdı.

– Qulaq as, Taxtabaş, – Sem dilləndi, – oxuyan quşlara ox atmaq ağına da gəlməsin! Bu, pis əlamətdir. Çox pis. Bizə bədbəxtlik gətirər. Mənim atamın qayısından böyük bədbəxtlik isə yer üzündə yoxdur.

– Yaxşı, əgər ox atmaq olmazsa, onda hindu-hindu oynamağın nə ləzzəti? – Budaq soruşdu.

– Əgər istəyirsənsə, qarğaya, dolaşaya at. Marmot da olar...

– Mən ayı kimi yekə bir marmotun yuvasını tanıyıram! – Hay dedi.

Yanla Sem gülüb qəşş etdilər.

– Gülün, gülün! – Hay dilləndi. – Bizim talada yonca bitir, orada marmot özünə elə bir yuva qazmışdı ki, atamın otçalanı ora düşdü. Kişinin özünü isə, yalan olmasın, buradan çaya qədər tulladı!

– Bəs atlar necə, marmot yuvasından özləri çıxdılar?

– Hə, çıxa bildilər! Amma otçalan sındı. Görəydiniz atam necə söyürdü! Mənə marmotu tutmaq üçün iyirmi beş sent vəd elədi. Mən yuvanın qabağında tələ qoydum, amma bic heyvan hər dəfə özünə təzə yol qazırdı.

– Onlar hələ də sizin tarlada yaşayırlar? – deyə İkinci Döyüşçü Başçı ondan soruşdu.

– Yəqin. O artıq yoncanın tən yarısını yeyib.

– Gəlin onu tutaq! – deyə Yan təklif etdi.

– Mən bir dəfə görmüşəm onu. Yekədir, buzov boyda. Özü də qoca olar, çünki tükləri tamam ağarıb.

– Onu vura bilsəydik, əla olardı! – Sem dedi. – Onu ovlamağa dəyər. Bəlkə, onda atan hərəmişə iyirmi beş sent verdi?

– Mənim atamı yaxşı tanımırsan, – Hay kinayə ilə gülümsündü. Oğlanlar yonca bitən tarlaya yollandılar.

– Hə, bəs sənin marmotun haradadır? – deyə Sem soruşdu.

– Burada.

– Görmürəm.

– Amma həmişə orada oturur!

– Həmişə oturur, amma indi yoxdur.

– Birinci dəfədir onu görmürəm. Yəqin, bizdən qorxub. Yaman yekədir. Bax, o kötükdən də iri olar!

– Bu da onun izi, – deyə Ağacdələnlər elə indicə əlləriylə yerə saldıqları izləri göstərdi.

– Görürsünüz! – Budaq sevindi. – Mən nə deyirdim!

– Düzdür! O, sizin inəkləri oğurlamırdı ki? Deyirəm onunla yanaşı yaşamaqdan necə qorxmursunuz!

IV. Ağdərillilərlə “döyüş”

– Mən kəsilməmiş tozağacı yeri bilirəm. Qabıq kimi lazımdır?

– Mənə, – deyə Balaca Qunduz dilləndi.

– Amma indi olmaz. Ağac düz mənim atam dolaşan kolluğun yanındadır.

– Əgər biz əsl basqın istəyiriksə, onda gərək ağdərillilərin çay kənarındakı malikanəsinə hücum edib süd götürək, – deyə Böyük Başçı dilləndi. – Bizim ehtiyat tükənib. Bir də ki vəziyyətlərini öyrənmək heç pis olmazdı.

Ox-yayları, başlıqlarını gizləyib nişanəli cığırla yola düşdülər – heç süd üçün vedrə götürmək də yadlarına düşmədi. Onlar hindular kimi yanlarını basa-basa, ayaq barmaqlarını azacıq içəri qoya-qoya irəliləyir, gördükləri izlərə dinməzəcə işarə edib özlərini elə aparırdılar, sanki, nəse böyük bir təhlükəyə məruz qalırlar.

Çəpərin arxasında gizlənə-gizlənə birbaşa anbara yaxınlaşdılar. Qapı aralıydı, içəridə hərə öz işiylə məşğul idi. Həyətdən anbara bir donuz balası girdi. Bir müddət heyvanın içəridə necə eşələndiyi eşidildi, sonra şaqqıltılı bir zərbə, qulaqbatırıcı cığırtı və Raffet-

nin səsi gəldi: „Oğlanlar avaraçılıq əvəzinə donuzları otarmalıdır!”

Hindular tələsik qaçdılar. İndi də zirzəmiyə girmişdilər, məşvərəti orada edirdilər.

– Ey Sengerin böyük başçıları! – Yan başladı. – Mən üç dənə saman çöpü götürürəm: uzunluğunu Ağacdələnin, ortaboyunu Balaca Qunduzun, ucunda çatlaq olan qıyası Budağındır. Diqqət yetirin, onları yerə atıram. Hara düşsələr, ora getməliyik. Hindular belə edir!

Saman çöpləri yerə düşdü. Sem fermaya gedəsi oldu, saman çöpü Yanı azacıq sağ tərəfə yönəltdi, Hay isə evlərinə gedəsi oldu.

– Budaq, budur, sən evə getməlisən. Saman çöpü belə əmr etdi.

– Mən bu cür sarsaq şeylərə inanmıram! – deyərək Budaq incidi.

– Sözü baxmamaq təhlükəli işdir. Bu, bədbəxtlik gətirir.

– Qoy gətirsin, onsuz da, gedən deyiləm, – Hay tərslik edirdi.

– Mənim çöpüm ev tərəfi göstərdi, deməli, süd dalınca mən getməliyəm.

– Mən sizinlə qalırım, – Hay təkid etdi. – Yanla bir yerdə bağçaya gedib gilənar yığıraq. Birinci dəfə deyil ki!

– Gəlin meşənin başlanğıcında görüşək – kim nə tapdı, ora gətirsin, – deyərək Birinci Döyüşçü Başçı dilləndi.

Sem ehtiyatla zirzəmidə yerləşən anbara sarı yollandı. Həyətin axırına açılan bir pəncərə qapalı deyildi və Sem sərin otağa asanlıqla girdi. Rəflərdə süd bidonları səf çəkib durmuşdu. Sem birinin qapağını açdı – bildirdi ki, təzə süd buradadır və əyilərək böyük bir qurtum aldı. Dodaqlarını yalaya-yalaya birdən xatırladı ki, özüylə vedrə götürməyi unudub. Çox dilxor oldu, amma həmin dəqiqə yadına düşdü ki, elə həmin vedrədən haradan tapa bilər. Pəncələrini ehtiyatla basaraq möhkəm cırıldayan birinci və yeddinci pillələrdən səssiz ötdü – bunu lap çoxdan, hələ süd kimi bəyaz şəkər dalınca gələndən bildirdi. Sem qapıya yetişdi və bıçağın tiyəsinə salıb cəftəni açdı. Diqqətlə ətrafa qulaq

asaraq şübhəli bir şey duymayanda bomboş mətbəxə girdi və dolabdan bir böyük tikə piroq və tənəkə vedrə götürdü. Yenə bıçağını işə salaraq cəftəni bağladı ki, kimsə duyuq düşməsin, qənimətlərini də götürüb yox oldu.

Ağacdələn əmin idi ki, onu kimsə görməyib. Lakin zirzəmiyə basqınını növbəti dəfə həyata keçirəndə orada bir məktub tapdı:

“Hindu düşmənlərimizə!

Növbəti dəfə bizim malikanəyə basqın edəndə vedrəmizi mütləq qaytarın və süd bidonlarının da ağzını örtməyi unutmayın”.

Həmin vaxt Yan çəpər boyunca sürünürdü. Ətrafda çoxlu yaşıllıq vardı, lakin hindu yerə bərk-bərk sıxılaraq irəliləyirdi.

O artıq bağa çatmışdı ki, arxasında bir səs eşidib çöndü və Budağı gördü.

– Nə düşmüşən dalıma? – deyə Yan pıçılıyla soruşdu. – Sənə saman çöpi tamam başqa səmti göstərdi axı. Cığallıq eləyirsən!

– Eybi yox. Mənimçün fərqi yoxdur, onsuz da, evə getməyəcəyəm!

– Mənim dalımca düşməyə ixtiyarın yoxdur!

– Əslində sənsən mənim istədiyim yerə gedən – gilənar ağaclarının yanına.

– Gilənarlar gör haradadır, mən isə alma ağaclarına tərəf gedirəm.

Hay kolların arxasında gözdən itəndən sonra Yan sürünməyinə davam etdi. Bir neçə addımdan sonra hindu lap qarşısında düz üzünə zillənmiş sarı göz gördü. Toyuq imiş; sürünərək yaxınlaşan hindunu görəni kimi qaqqıldayıb bir kənara sıçradı. Yan, təxminən, bir düjün yumurta gördü: bəziləri iri, bəziləri nisbətən xırda idi.

“Saman çöpi toyuqların harada yumurtladığını bilir!”

Yumurtaları papağının içinə yığıb meşəyə tərəf yollandı – orada görüşəcəkdilər.

Yan sürünə-sürünə uzaqlaşmağa macal tapmamışdı ki, yaxınlıqdan qəzəbli bir it hürüşü və kömək diləyən çığırıtlar eşidildi. Yan çönəndə gördü ki, qoca köpək Kepdən canını qurtarmaq istəyən Hay ağaca dırmanır. Yan onun köməyinə tələsdi; Kep oğlanı o dəqiqə tanıdı, səsinə kəsdi, amma deyəsən, heç başa düşmədi ki, qarovulçu rolunu vicdanla yerinə yetirərkən niyə onu qovdular.

– Gördün! Bundan sonra saman çöpü deyənə qulaq asarsan. Mən olmasaydım, səni artıq tutub donuzlara atmışdılar ki, cırıq-cırıq etsinlər.

– Sən olmasaydın, hər şey yaxşı olacaqdı. Sizin itinizdən qorxmuram mən! Bir dəqiqədən sonra, onsuz da, özüm düşəcəkdim və o köpəyin boğazını üzəcəkdim.

– Bunu indi də eləyə bilərsən! Kep! Kep! Bura gəl!

– İndi daha vaxtım yoxdur, qalsın gələn dəfəyə. Yaxşısı budur, gəl Semi axtaraq.

Əllərinə keçən qəniməti bellərinə şəlləmiş hindular düşərgəyə sağ-salamat çatdılar.

V. Maral ovu

Həmin axşam hindular ziyafət təşkil etdilər. Yatmağa həmişəki vaxt uzandılar və gecə də sakit ötüşdü. Düzdür, səhər tezdən hamını Budaq oyatdı. Ona elə gəlmişdi ki, yaxınlıqda ayı dolaşır. Amma hər şey daha bəsit imiş: Sem yatanda dişlərini bir-birinə sürtürdü.

Yan “qonaq kitabını” diqqətlə nəzərdən keçirib sevincək çığırdı:

– Sem! Budaq! Maral izləri tapmışam!

– Əşi, gopa basma! – deyə cavabında tipidəki hinduların səsi gəldi. – Yəqin, it-zad gəlibmiş.

Yan isə əl çəkmirdi. Nəhayət, Hay Semə sakitcə dedi:

– Əgər bu qədər istəyirsə, gərək ona kömək eləyək, maralı görsün, – və Semə göz vurdu ki, o da Yanı həmin yerdən uzaqlaşdırsın.

– Gəl baxaq, görək sənə maralın hara getdi, – deyə Yanı özüylə apardı.

Onlar aralananda Hay bir kisə parçası tapıb içinə cır-cındır doldurdu, sonra sarıyıb maral kəlləsinə oxşatdı. Sonra bu müqəvvanı bir ağaca keçirdi, qulaq yerinə iki parça taxta sancdı, kömür parçasıyla göz çəkdi, burnuna və gözlərinin ətrafına yaş gil sürtdü. Gil tez bir zamanda quruyub ağappaq oldu. Maralı kolluğa soxaraq var qüvvəsiylə qaçdı ki, Yanla Semi tapsın.

– Sem! Yan! Maral oradadır! – deyə çığırdı.

Əgər Sem bu xəbərə məxsusi maraqla qulaq asmasaydı, Hay yüz il qala, Yanı inandıra bilməzdi. Hindular geri cumub oxlarını qapdılar və Hayın maralı gördüyü yerə yönəldilər.

– Orada, bax oradadır! Kolluqda xışıltı salan məgər maral deyil?

Yan həyəcədən tir-tir əsirdi.

– Vur! Vur! – deyə Semlə Hay onu həvəsləndirirdilər.

Yan anlamırdı ki, onların özü nədən atmır. Yoldaşlarına tərəf çönəndə bir də gördü ki, gülməkdən ölürlər. Onda Yan marala bir qədər də yaxınlaşdı və hər şeyi başa düşdü.

– Neynək, vurum da onu sizin üçün! – deyə qışqırdı və oxu düz maralın başına atdı.

Ox lap yaxından ötdü, amma dəymədi.

Onun dalınca Semlə Hay da atdılar. Semin oxu maralın düz burnuna dəydi. Az sonra oxlar maral başını artıq dəlmə-deşik etmişdi.

Nahar vaxtı Yan Haya dedi:

– Qulaq as, Budaq, sən özünü göstərmək istədiyin qədər ağıllı olmasan da, bu dəfə əla fənd fikirləşmişdin.

Nahardan sonra Yan uzunluğu üç fut olan bir kisə götürüb içini samanla doldurdu. Sonra da bir dənə balaca kisə düzəltdi, ona da saman doldurdu və uzun sümük iynəylə böyük kisəyə tikdi. Heyvanın bədəni və başı əmələ gəldi. İndi ayaq lazım idi. Yan şamağacından dörd dənə paya yonaraq böyük kisənin küncələrinə sancdı. İki parça taxtadan qulaq yondu, kömürlə göz, burun çəkdi və Hay kimi bunların hamısına gil sürtdü. Lap axırda da müqəvvanın yan tərəflərində iki dənə

qara xal yaratdı. İndi bu müqəvvanı, həqiqətən, maralla səhv salmaq olardı.

– Hə, bu da belə, – Yan işini bitirib dilləndi, – indi siz burada gözləyin, mən də gedib maralı gizlədim.

Yan meşəyə tərəf qaçdı, sonra sağ tərəfə buruldu, müqəvvanı kolların arasına yerləşdirərək elə getdiyi səmtdən qayıtdı.

– Hazırdır! – dedi. – Ov başlanır.

Ox-yayla silahlanmış hindular tərpəndilər.

– Maralı tapan on xal alır və birinci oxu özü atır. Əgər dəyə bilməsə, ikinci adam beş addım yaxınlaşıb oxunu atır; əgər onunku da dəyməsə, üçüncü daha beş addım yaxınlaşır. Beləcə, ta ki maralı bizlərdən biri vuranacan. Elə ki kimsə dəydi, qalanları da oxlarını sonuncu nöqtədən atırlar. Ürəyindən dəyən ox on xal gətirir: boz yerə sancılana beş xal veririk – heyvan yaralı sayılır. Maralı birinci görəni onu növbəti dəfə gizlətmək haqqı qazanır. Hərəmiş on iki ox atacağıq.

İki ovçu axtarıslara başladı. Sem bu maralın heç bir iz buraxmamasına məəttəl qalmışdı. Hay düz kolların arasına soxulurdu. Kiçik Berns nə gücü, nə də kamil ağılla fərqlənmirdi, amma xırda donuz gözləriylə çox uzaqları görə bilirdi.

– Bu da maral! – deyə Hay təntənəylə çığırdı və təxminən, yetmiş beş yardlıq məsafədəki kolluqdan boylanan maralın qulağına və başının yarısına işarə etdi.

– Budaq on xal qazandı! – Yan dəftərində qeyd apardı. Hay qürurundan az qalırdı partlasın.

– Mən onu daha əvvəl görə bilərdim, əgər... əgər... o... əgər bəxtim gətirsəydi.

Hay yayı çəkib oxunu buraxdı, amma ox lazım olan məsafənin yarısından bir az çoxunu qət etdi.

– Mən beş addım yaxınlaşa bilərəm də, – Sem dedi. – Addımlarım nə boyda olmalıdır? Bu barədə bir şey demədik, hə?

– Elədir.

– Lap yaxşı, – və Sem kenquru kimi tullanmağa başladı.

Özünün beş addımına on yard məsafə qət etdi. Yerini dəyişib elə mövqə seçdi ki, maralın başını yaxşı görə bilsin. Sem atdı və hədəfə dəymədi. İndi Hayın ixtiyarı vardı ki, daha beş addım yaxınlaşsın. Amma o da vura bilmədi. Nəhayət ki, otuz yardlıq məsafədən Sem müqəvvanın boz yerinə dəydi.

– Bax buna deyərəm ox atmaq! Əsl yara vurdun! Böyük Başçı Ağacdələyə beş xal! – Yan çığırdı. – İndi hamımız həmin yerdən atırıq; elə mən də!

Oxlar hədəfə sarı uçmağa başladı. İkisi, ya da üçü maralın arxa ayağına dəydi, bir neçə ox yarıyolda ucalan ağaca tuş gəldi, ikisi burnunu deşdi. Sonra qəflətən uca bir “ura!” nidası eşidildi – Hayın oxu maralın düz ürəyinə sancılmışdı. Ov başa çatdı. Hindular oxlarını yığıb hərənin neçə xal topladığını hesablamağa başladılar.

Qalib Hay idi – iyirmi altı xal; on – ürəyindən dəydiyinə, beş – yaraladığına, bir xal – cızdığına görə. Onun dalınca Sem gəlirdi. Maralı iki dəfə yaralamış, iki dəfə də cızmışdı. Cəmi on iki xalı vardı.

Oxların sancıldığı maral indi qoca oxlu kirpini xatırladırdı, Hay isə özünü göyün lap yeddinci qatında hiss edirdi.

– Deyəsən, maral ovlamağı sizə də öyrədəsi olacağam, – dedi. – Gələndə dəfə onun ürəyini elə birinci oxdan vuracağam!

Təzə oyun Hayın yaman xoşuna gəlmişdi. İndi müqəvvanı gizləmək onun növbəsiydi və oğlan yoldaşlarıyla yaxşı bir zarafat etmək barədə düşünə-düşünə birbaşa meşənin dərinliyinə üz qoydu. Maralı tipidən çox uzaqda gizləyib tamam başqa səmtdən qayıtdı və qışqırdı:

– Hazırdır!

Ovçular maralın axtarışlarında çox gəzib-dolandılar, amma heç nə tapa bilmədilər.

Hayın yenə uçmağa qanadı yox idi.

– Bu, dünyada ən yaxşı oyundur! – dedi.

– Qulaq as, Qunduz, mənəcə, maral iz buraxmalıdır axı, – deyər Sem dilləndi.

- Əgər yerdə qar olsaydı, asan olardı... – Hay dedi.
 – Tapdım! – Yan sevindi. – Biz xırda kağız parçalarıyla iz düzəldərik!
 – Əla olar!

Hindular tipiyə cumub qabaqlarına çıxan kağızkuğuzu xırda-xırda cırdılar və dibində deşiyi olan bir torbaya doldurdular. Getdikcə kağız tikələri deşikdən yerə tökülürdü.

Axırncı dəfə maralı tapa bilmədiklərinə görə Hayın onu bir də gizləməyə ixtiyarı vardı. O çox uzaqdan dövrə vurub maralı elə yerdə gizlətdi ki, oğlanlar yaxınlaşan kimi onu tapdılar. Sem tapıntısına görə on xal aldı. Oxunu atdı, amma dəymədi. Yan beş addımını atdı, amma oxu elə tələsik buraxdı ki, o da dəyə bilmədi. Hayın qismətinə beşaddımlıqdan atmaq düşmüşdü, o da, təbii ki, oxunu düz maralın ürəyinə sancdı. Müvəffəqiyyəti Budağın başını lap gicəlləndirdi. Özünü o qədər öydü ki, o biri başçılar yeni qayda tətbiq etmək qərarına gəldilər: “On beş addımdan daha yaxın məsafədən atmaq qadağandır”.

Oyun getdikcə daha maraqlı keçirdi və artıq əsl ova bənzəməyə başlamışdı. Hay maralı bir neçə dəfə elə gizləyə bilmişdi ki, lap zorla tapırdılar. Bir dəfə izləri gölə tərəf yönəlmiş, müqəvvanı isə qarşı sahiləki açıqlıqda qoymuşdu. Oğlanlar maralı o dəqiqə görmüşdülər, amma məsafə o qədər uzaq idi ki, ya qurşağa kimi suya girmək lazım idi, ya da gərək elə bu sahilədən ataydın. Ona görə də həmin dəfənin qalibi də Hay olmuşdu. Bir azdan başçılar daha bir qayda tətbiq etdilər: oxların sınıb sıradan çıxmaması üçün maralı qayanın üstünə və daşların arasına qoymaq olmaz.

Başları oyuna elə qarışmışdı ki, tezliklə bütün meşə izlərlə – kağız qırıntılarıyla doluydu və təzə izləri köhnəsindən heç cür ayırmaq olmurdu. Belə vəziyyət oyunun dayandırılmasına aparırdı. Düzdür, Yan bir çıxış yolu tapdı – təklif etdi ki, rəngli kağızlardan istifadə olunsun. Amma tezliklə rəngli kağızlar da qurtardı. Elə həmin dəm uşaqlar təsadüfən qoca Kalebi gördülər. O, bura hər dəfə, sanki, təsadüf nəticəsində gəlib

çıxırdı. Oğlanlar onun gəlişinə həmişə sevinirdilər, çünki çox tez-tez onlara ağıllı təkliflər verirdi.

– Deyəsən, burada ov heyvanlarınız var, – deyə qoca dillənərək oğlanlardan qırx addım aralıda duran maral tərəfə işarə elədi. – Elə bil, lap diridir. Əla düzəltmisiniz! Çox əla!

Oğlanlar öz ovçuluqları barədə ona danışanda Kaleb yaman gülürdü və diqqətli müşahidəçi o dəqiqə hiss edərki ki, bu oyunda Sem Raftenin qalib olması qocanın marağını ikiqat artırırdı.

– Afərin, Hay Berns! Bir zamanlar mən də sənə atanla birlikdə bu çayın sahilində maral ovlayırdıq.

Uşaqlar iz məsələsində çətinliklərindən danışdılar ona. Kaleb fikrə gedərək qəlyanını tüstülətməyə başladı.

– Mənə baxın, – nəhayət, dilləndi, – niyə kağız əvəzinə ya buğda, ya da qarğıdalı dənələri götürmürsünüz? Bu daha yaxşı olar. Bu gün yerə səpələyirsiniz, səhərisi quşlar, dələlər son dənəsinə kimi daşıyıb aparacaqlar, heç nə qalmayacaq.

Bu fikir hamının xoşuna gəldi və Sem tezliklə qarğıdalı dənələriylə dolu kiçik bir torba gətirdi.

– İstəyirsiniz bir dəfə də mən maral olum? – Kaleb təklif etdi. – Mənə beş dəqiqə vaxt verin, sonra başlayın axtarmağa. İndi görürsünüz əsl maral meşədə necə qaçır.

Kaleb müqəvvanı götürüb meşənin içində yox oldu. Beş dəqiqədən sonra hindular onun izinə düşüb gedəndə qoca bayaqkı yerinə qayıtdı. Bu izi tutub getmək heç də asan deyildi. İzlər əvvəlcə dümdüz aparırdı, sonra dövrə vurmağa başladı və geri qayıtdı – izlər, az qala, kəşişirdi. Amma Kaleb dedi:

– Yox, onun izləri kəşişmir.

– Bəs maral hara gedə bilər, görəsən? – Sem bütün ətrafı dolaşdı və nəhayət, elan elədi ki, izlər çox enlidir – elə bil iki iz yanaşı düşüb.

– Mən bilirəm! – deyə Hay çığırdı. – Maral geri qayıdıb.

Kaleb susurdu. Yan izlərə diqqətlə baxdı və bir izin ikiləşdiyi nöqtəni tapdı. Ümumi istiqaməti bildiyindən

Hay artıq yerə baxmırdı. O, qabağa düşüb qaçmağa başladı, Sem də dalınca. Amma Hay izləri itirməmək üçün hərdənbir arxada gələrək diqqətlə yerə baxan Yana tərəf boylanırdı.

Ovçular heç uzaqdakı kollara çatmamışdılar ki, Yan maralın bir də döndüyü yeri tapdı. İzlər yenə əvvəlki yerinə qayıdırdı. Yan ətrafa boylandı və birdən otların arasında uzanmış maralı gördü.

– Maral! – deyə oğlan sevincək qışqırdı.

Hamı yaxınlaşanda gördülər ki, Yanın oxu artıq maralın düz ürəyinə sancılıb.

VI. Hərbçi papağı, tipi və igidliklər

– Qırxaddımlıqdan – belə dəqiq! Hindular belə atəşə “qran ku” deyərdilər. – Kalebin çox özündənrazi görkəmi vardı; eynən odu öz əliylə alanda necəydisə, o cür baxırdı. – O-o, bu, misilsiz bir igidlikdir! Hindular böyük qələbəyə “ku” deyirlər, lap yekəsinə isə “qran ku”. Yəqin, bunu Kanada fransızlarından öyrənilər.

Hər bir hindu özünün “ku”larını mütləq sayırdı və hər igidliyə görə başlığına daha bir qartal lələyi sancırdı, qeyri-adi uğur qazananda isə arxasında qırmızı qotazı olan lələk taxırdı. Əvvəllər beləydi. İndi isə keçmiş adət-ənənəni kimsə xatırlamır və hindu da tapdığı hər lələyi başlığına sancır.

– Bizim başlıqlardan xoşunuz gəlir? – deyə Yan soruşdu.

– Siz, yəqin, heç vaxt əsl başlıq görməmişiniz. Əvvəla, bütün lələklər tamam ağ olmalıdır – yalnız ucları qara olur. Və onları yumşaq dəri papağa bərk deyil, boş sancmalısın. Hər lələyin kökündə dəridən halqası olur, həmin halqa da papağa qaytanla bərkidilir. Ortadan isə daha bir qaytan çəkilir ki, lələklər düz dursun. Hər lələyin üzərində onun nə münasibətlə taxıldığı haqda işarə olur. Əgər hindu at qaçırmissə, lələkdə nal şəkli çəkilirdi. Mən bir hindu tanıyırdım, on dənə belə nal şəkli vardı lələklərində: bir döyüşdə düşmənin on dənə atını aparmışdı.

– Elə istərdim ki, hindular arasında yaşayım! – Yan köks ötürdü.

– Tez yorulardın, – Kaleb dedi. – Mən onların arasında yaşamışam. Bir dəqiqə rahatlıqları yoxdur, daim müharibə, bir də ki aclıq! Mənə bəs elədi...

– Kaleb, söylə, – deyə Hay qocanın sözünü kəsdi. Oğlan onu heç vaxt mister Klark çağırırmırdı, çünki münasibətləri çox yaxşı idi, – bəs ova görə hindular lələk qazanırlar?

– Məgər eşitmədin ki, Yanın atdığı oxa görə nə dedim?

– Boş şeydir! Mən Yandan yaxşı atıram. Onunku təsadüfən belə alındı. Hindu olsaydıq, bütün lələklər mənə çatacaqdı!

– Ona hələ baxarıq, – deyə Böyük Başçı oğlanın sözünü kəsdi.

– Gəlin əməlli-başlı oynayaq, – Yan söhbətə müdaxilə etdi. – Qoy mister Klark bizə göstərsin ki, hindu papağı necə olur. Biz də nə qədər igidlik göstərsək, o qədər də lələk taxarıq.

– Hansı igidlikləri nəzərdə tutursan? – Kaleb soruşdu.

– Məsələn, kim tez qaçdı, ya da başqalarından sürətlə üzdü, lap elə oxu dəqiq atdı – o qədər məşğuliyətimiz var ki...

– Neynək, lap yaxşı!

Kaleb oğlanlara döyüşçü başlığının necə düzəldiyini göstərdi. Dəri papağın yerinə köhnə keçə şlyapanın ortasını götürdü, qartal lələklərini isə ağ qaz lələkləriylə əvəz elədi – lələklərin ucunu bir bərabərdə kəsib qaraya boyadı. Lakin kimə, hansı igidliyinə görə lələk verilməsi müzakirə olunanda möhkəm mübahisə düşdü.

– Əgər Budaq Kepin girinə keçmədən bağdan gilənar gətirsə, qırmızı qotazlı lələk alacaq, – Sem dedi.

– Əcəb bicsən ha! Mərc gələk ki, bizim anbardan cücə oğurlaya bilməzsən? – deyə Budaq onun sözünü ağzında qoydu.

– Mən heç vaxt cücə oğurlamıram! Ay bədbəxt, deyəsən, unutmusan ki, qarşındakı nəcib hindu

Böyük Başçıdır! Unutma ki, sənin skalpın hələ də mənimlə Qunduzla məxsusdur! – və Sem bunu deyib gözlərini qorxunc bir tərzdə bərəldərək yanpörtü Haya yaxınlaşdı.

Yan Kalebə nəzər saldı, o isə, sanki, heç nə eşitmirdi; amma oğlan qocanın gözlərində qəribə bir parıltı gördü.

– Gedək tipiyə, – deyə Yan təklif etdi, – bura çox istidir. İçəri keçin, mister Klark.

– İçəri kölgə olsa da, yenə hava boğanaqdır. Örtüyün bir qırağını qaldırın – içəri hava dolsun.

– Məgər hindular da belə edir?

– Əlbəttə. Onlar tipilərini gah o yana, gah da bu yana hərləyirlər, başına min oyun açırlar! Onların alağı buna görə yaxşıdır da. İstər qırx dərəcə şaxta olsun, istər əlli dərəcə isti – tipisi olan hindunun qəti vecinə deyil! Bundan savayı, hindular havanı qabaqcadan bilirlər. Neçə dəfə gecə oyanıb qəribə səslər eşitmişəm: „Xlop-xlop-xlop!“ Gözlərimə inanmadım – qadınlar tipilərinin kənarını endirir, çivləri torpağa bərk-bərk çalırıdılar. Az sonra da şimşək çaxmağa başlayırdı. Havanın pisləşəcəyini haradan bilirdilər – anlamadım! Bir qarı deyirdi ki, havanın pisləşəcəyi barədə ona tamam başqa cür ulamağa başlayan koyot xəbər verir; başqa bir qadın isə söyləyirdi ki, bunu gün batanda şəfəqın rəngindən bilir. Bəlkə də, onlar düz deyirdilər. Siz də ətrafa həmişə diqqətlə baxın.

– Onlar heç vaxt yanılmırlar? – deyə Balaca Qunduz soruşdu.

– Bəzən səhv edirlər, amma ağdərillər qədər yox – çox nadir hallarda.

Kaleb örtüyün hansı tərəfini qaldırmaq lazım olduğunu göstərdi. Tipinin içi o dəqiqə sərinlədi.

– Küləyin haradan əsdiyini bilmək üçün barmağınızı tüpürcəklə isladıb qaldırın. Külək gələn tərəfdən soyuq hiss edəcəksiniz, onda tüstü klapanlarını da necə tənzimləməli olduğunuzu biləcəksiniz.

– Döyüşçülərin başlıqlarından danışın bizə, – deyə Yan xahiş etdi. – Biz lələk gəzdirmək üçün nə etməliyik?

– Qaçın, üzün, ox atın. Əgər oxunuz iki yüz yard uçsa, deməli, bizon öldürmüşsünüz. Həmin atıcı ən ali mükafata layiq görülür.

– Yəni lap „qran ku“ya?

– Bəli. Ox əlli yard uçsa, deməli, maral öldürdün. Belə atəşi, sadəcə, “ku” adlandıracağıq. Əgər ilk ox əlli addımdan müqəvvanın düz ürəyinə dəydisə, bunu böyük igidlik sayacaqlar. Neçənci dəfə olursa olsun, yetmiş addımdan oxu yan ötməyəni ən yaxşı atıcı adlandıracağam. Əgər qırx addımdan on düymlük çevrəyə üç oxdan ikisini vursan, hinduların qabağında pərt olmazsınız, baxmayaraq ki onlar özləri hədəfə deyil, canlı heyvana atırlar. Mən qızıldərili balacaların kəpənəklərə ox atdığını dəfələrlə görmüşəm. Bundan başqa, onlar belə bir yarış da keçirirlər: kim bir neçə oxu birdən atar. Havaya beş dənə oxu birdən yollasan, yaxşıdır! Deməli, həmin adam həm sürətlə, həm də uzağa atır. Ömrümdə cəmi bir dəfə eyni zamanda səkkiz ox atan adam görmüşəm. Onda bunu “böyük cadugərlik” saydılar. Amma yeddisini də atmaq böyük şeydir.

– Mister Klark, hinduların, yəqin, öz oyunları da var, elə deyil? – Yan soruşdu.

– Görün hindular görmə qabiliyyətlərini necə sınaırlar...

– Bunda mənə çatan olmaz! – deyə Hay tələsik dilləndi. – Onda maralı birinci mən gördüm də...

– Kəs səsini, Hay! – Yan qışqırdı.

Dəhşətli “dzi-it, dzi-it” səsi Budağı məcbur etdi ki, çönüb həmin səmtə baxsın. Gördü ki, Sem yekə bıçağının tiyəsinə yaxşıca isladıb daşa çəkir, hərdən də Hayın açıqrəngli kəkilinə nəzər salır.

– Vaxt yetişdi, – deyə Sem öz-özünə danışmış kimi astadan dedi.

– Yaxşısı budur, mənə dəyməyin! – Hay çığırdı.

Amma Yana nəzər salıb üzündəki təbəssümü sezən kimi yüngülləşdi, hərçənd ki Ağacdələnin sifətinin ifadəsi ona yaxşı heç nə vəd etmirdi.

– Niyə mənə kömək etmirsən? Yoxsa öz payından

imtina edirsən, Balaca Qunduz? – deyə Ağacdələnin dişlərinin arasından fisıldadı.

– Məncə, indi ona dəyməyə, amma Budaq təzədən özünü öyməyə başlasa, skalpını acımadan soyarıq, – deyə Yan cavab verdi.

– Görün sizə necə oyun öyrədəcəyəm, – Kaleb dilləndi. – Yerdə, ya da dəri üstündə iki kvadrat çəkib hərəsini iyirmi beş xırda kvadrata bölürlər. Oyunçulardan biri beş dənə fındıq, ya da daş götürüb kvadratlara düzür. Sonra ikinci oyunçu daşların necə düzüldüyünə diqqət verərkən digərləri qısa nəğmə oxuyurlar. Bunun dalınca içində daşlar olan kvadratın üstünü örtürlər və ikinci oyunçu öz yaddaşına əsaslanıb daşları eyni qaydayla öz kvadratına düzür.

– Əşi, buna nə var ki, mən... – deyə Hay yenə başladı. Amma Sem onun kəkilindən dartan kimi səsini kəsdi.

– Bax ha, skalpsız soyuqlayıb ölərsən, – Ağacdələnin çox soyuqqanlı ahənglə dilləndi.

– Başqa bir oyun da var, – Kaleb heç nəyin fərqinə varmadan davam edirdi. – Hindular ağ ağacdən iki dənə altıdüymlük kvadrat düzəldib hərəsinin üstünə bir dovşan şəkli çəkirlər. Sonra kvadratların birində altı dənə yarımdüymlük qara dairələr bərkidirlər və həmin kvadratı yüz addımlıq məsafəyə aparırlar. Oyunçu o biri kvadratı götürüb birinci kvadrata yaxınlaşır, o qədər yaxınlaşır ki, əlindəki qara çevrələri öz kvadratına eyni qaydayla düzə bilsin. Əgər düzülüşü yetmiş beş addımdan görə bilsə – əladır; əgər altmış addımdan görsə – yaxşıdır; əlli addımdan çox yaxınlaşsa – çox pisdir.

– Görərsiniz, mən...

Budaq nəse demək istəyirdi, amma Sem burada elə nərildədi ki, kimsə daha Hayın səsini eşitmədi.

– Hindularda gözün itiliyini yoxlamaq üçün daha iki üsul vardı, – deyə Kaleb sözünə davam edirdi. – Qoca hindu uşaqlara çoxlu xırda ulduzları olan bir bürc göstərir (hindular belə bürclərə “Salxım” deyirlər) və soruşur ki, onda neçə ulduz görürsünüz?

Bəziləri beş-altı, digərləri yeddi ulduz görür. Yeddisini görənlərin gözləri çox itidir. Ulduzların çoxu qış gecəsi yaxşı görünür, amma Böyük Ayı bürcünü bütün ilboyu görmək olar. Hindular bu bürcü “Qozbel” adlandırırlar. Və qocalar uşaqlardan soruşurlar: “Belinə uşaq şəlləyən Qarını görürsən (bürcün axırdan ikinci ulduzu nəzərdə tutulur)?” Cavanlıqda yekə ulduzun böyrünə sıxılmış xırda ulduzu asanlıqla görürdüm.

Kaleb tipidən çıxdı və oğlanlar elə həmin an onun səsinə eşitdilər:

– Yan, Hay! Bura gəlin!

Hamı onun yanına yüyürdü.

– Bax biz indicə itigözdən danışırıdıq. Kim deyər ki, oradakı nədir? – Kaleb yoncalığa işarə etdi.

– Ayı balasına bənzəyir...

– Marmotdur! Bizim marmot! – Hay çığırdı. – Onu vurmaq lazımdır! – deyib ox dalınca qaçdı.

Hindular var qüvvələriylə tarlaya sarı yüyürdülər. Səs salmamağa çalışırdılar, amma heyvan anlaşılmaz səslər duyub qulaqlarını şəkldi. Arxa pəncələri üstə oturmuşdu; yöndəmsiz görkəmi vardı, uzaqdan ayı balasını xatırladırdı.

Oğlanlar sırayla durdular – lap Kres yaxınlığında döyüşü təsvir edən tablodakı kimi. Atdılar və hər üç ox yan keçdi. Marmot o dəqiqə yuvasına girdi.

VII. Düşərgə həyatı

– Sem, necə yatmısan?

– Gözümü də yummamışam.

– Mən də. Bütün gecəni tir-tir əsmişəm. Üstümə bir dənə də yorğan saldım, xeyir eləmədi.

– Duman vardı-nəydi, görəsən?

– Bəs sən necə yatmısan, Budaq?

– Yaxşı!

– Dumanı hiss eləmədin?

– Qətiyyə.

Növbəti gecə daha pis oldu. Hay elə yatmışdı ki, qulaqlarını kəssəydin də, xəbəri olmazdı, Semlə Yan

isə yenə düz səhərə kimi titrətmişdilər. Dan yeri söküləndə Sem qalxdı.

– Mənim lap zəhləm töküldü! Zarafat bir yana, əgər hər dəfə belə titrəyəcəyiksə, hələ ki ayaq üstə dura bilirəm, evə gedəcəyəm.

Yan dinmədi. Qaşqabağı yerlə gedirdi.

Günəş onların dilxorçuluğunu bilmərrə yox elədi, amma növbəti gecə barədə fikirləşən kimi dəhşət onları götürürdü.

– Bizə nə olub, görəsən? – Balaca Qunduz soruşdu.

– Gah üşüyürük, gah da qızdırırıq. Bəlkə, bataqlıq suyunu həddindən artıq içirik? Ya da, bəlkə, Hay bizi bişirdikləriylə zəhərləyir?

– Deyəsən, sinqa tutmuşuq: əti yaman çox yeyirik... Gərək Kalebdən soruşaq.

Qoca günorta onların düşərgəsinə gəlməsəydi, özləri gedəcəkdi yanına. O, Yana dinməzəcə qulaq asıb soruşdu:

– Meşədə yaşadığınız müddətdə heç yorğanlarınızı qurutmusunuz?

– Yox, məgər... hindular...

Kaleb tipiyə girib yorğanları əliylə yoxladı və dedi:

– Elə də bilirdim. Gecələr tərləyirsiniz, yatacağınız nəm çəkir. Hər bir hindu qadın yorğan-döşəyi, azı, üç saat günəş altında bişirir, hava pis olanda isə – ocağın yanında qurudur. Siz də belə eləyin, titrətməyiniz kəsəcək.

Oğlanlar təxirə salmadan yatacaqlarını günün altına çıxardılar və elə həmin gecə yaxşıca yata bildilər.

Tezliklə onlar meşə həyatı barədə daha nələrisə öyrəndilər. Axşamlar ağcaqanad oğlanları tipinin içərisinə qovurdu, amma tezliklə yatmamışdan tipini tüstüyə verib ağcaqanadları qaçıрмаğı öyrəndilər: yerlərinə girməmişdən ocağa çoxlu ot-alaf ataraq girəcəyi bağlayırdılar, özləri isə şam yeməklərini çöldə, xörək bişirdikləri tonqalın yayında yeyirdilər. Sonra ehtiyatla tipinin içinə nəzər salırdılar – ocaq sönmür, yuxarıda çoxlu tüstü yığılırdı, amma əvəzində aşağıdakı hava təmiz olurdu. Oğlanlar tipiyə sürünə-sürünə girərək qapını kip örtürdülər. Tipidə bircə dənə də ağcaqanad

qalmırdı, yuxarıdakı klapanların ağzında yığılan tüstü isə içəri bir dənə də həşərat buraxmırdı. Artıq bütün gecəni rahatca yatmaq olardı. Qatı düşmənlər – ağcaqanadla mübarizə aparmağı beləcə öyrəndilər.

Meşədə bir də yekə, göy milçəklər vardı – gündüzlər adama yaşamaq imkanı vermirdilər. Adama elə gəlirdi ki, onlar saatbasaat artır. Onlar masanın üzərində uçur, boşqabın içinə düşürdülər.

– Günahkar özünüzsünüz, – deyə hindular kömək üçün ona müraciət edəndə Kaleb dilləndi. – Görün ətrafda necə zibilxana düzəltmişiniz!

O, düz deyirdi: tipinin yanında dağ boyda kartof qabığı, sür-sümük, balıq pulu və başqa tullantı qalqlanmışdı.

– Bəs hindular necə eləyir? – deyə Balaca Qunduz soruşdu.

– Bəzən düşərgənin yerini dəyişirlər, – qoca dedi, – ya da, sadəcə, yıx-yığış edirlər.

Yan beli birinci götürdü və yaxınlıqda xəndək qazmağa başladı; Semlə Hay da ona qoşuldular. Görəndə ki zibillə bir yerdə xəndəyə sür-sümük, çörək tikələri də tökülür, Yan dedi:

– Buna bax e-e, çörəyi də basdırırıq! Gör nə qədər heyvan bunları yeyib dolanardı.

Onda tirin üstündə oturub qəlyanını çəkən Kaleb dilləndi:

– Əgər əsl hindu olmaq istəyirsinizsə, hər gün bütün yemək qalıqlarını yığıb hündür bir yerə aparın. Hindular bu məqsədlə ən çox qayalardan istifadə edirlər. Bu yer müqəddəs sayılır və ona “Veykan” deyirlər. Yemək qalıqlarını ora ruhları sevindirmək üçün qoyurlar. Təbii ki, bütün bunlar sonradan quşlara, dələlərə qismət olur, amma qayanın üstündə bir şey görməyəndə hindular yaman sevinirlər. Onlar üçün fərqi yoxdur ki, apardıqlarını kim yeyir – qurd-quş, yoxsa ruhlar. Özləri “Nə fərqi var ki” deyirlər...

Böyük Şura tam tərkibdə “müqəddəs qaya”nın axtarışlarına çıxdı. Talaların birində hindular əlverişli bir təpə tapdılar və həmin gündən başlayaraq ora

növbəylə “müqəddəs ruhlara qurban” aparırdılar. Tezliklə fikir verdilər ki, quşlar bu təpədə tapdıqlarını məmnuniyyətlə yeyirlər və bəzi heyvanlar da artıq çaydan təpəyə çıxır salıblar.

Bir dəfə necə oldusa, Kaleb dedi:

– Siz suyu bu çaydan içməməlisiniz – orada qurd-quş yaman çoxdur.

– Bəs nə içək? – Sem soruşdu.

– Bəs nə edək, mister Kaleb? – deyə qocanın Raftenlərin heç biriylə danışmayacağını bilən Yan əlavə etdi.

– Quyu qazın!

– Yox bir! İşimiz-gücümüz qurtarır! – Ağacdələnin fırxırdı.

– Hindu quyusu qazın, – Kaleb dilləndi, – yarım saata hazır olacaq. Gəlin göstərim.

O, beli götürdü, dəhnənin yuxarı hissəsindən iyirmi addım aralı qazmağa başladı. Dərinlik üç futa çatan kimi, su göründü. Kaleb dörd futa çatanda isə su elə axmağa başladı ki, daha qazmağın mənası yox idi. Kaleb parçla çirkli suyu quyudan çıxarmağa başladı. Quyu hər dəfə dolduqca qoca onun suyunu boşaldırdı. Üç dəfədən sonra çaladan təmiz, buz kimi su çıxmağa başladı.

– Budur, – Kaleb dedi, – sizin gölün suyudur, amma iyirmi fut qalınlığında torpaq, qum qatından süzülüb, içmək olar. Bax buna hindu quyusu deyirlər.

VIII. Hindu təbili

– Əsl hindular bu ağacdən mütləq özlərinə təbil düzəldərdilər, – deyə ildirimin yıxdığı, özəyi çürüdü-yündən koğuşu olan cökə ağacını görən kimi Kaleb üzünü Yana tutub dilləndi.

– Hə? Necə düzəldirlər təbili?

– Bayaq haradasa balta gördüm...

Yan baltanı gətirdi və Kaleb ağacın gövdəsindən iki fut uzunluqda, tamamilə dümdüz, çatsız bir parça düzəltdi. Onu düşərgəyə apardılar.

– Təbilə dəri çəkilir.

– Hansı dəridən?

– At, it, inək, dana – hansını istəyirsən çəkə bilərsən, bircə möhkəm olmalıdır.

– Bizim anbarda dana dərisi var. Düzdür, bir az siçovul gəmirib, – Hay dedi. – Mən bilirəm dərinə haradan tapmaq olar – öz dərilərimdir, dana kəsəndən qalıb. Kaş görəydiniz dananı mən necə ustalıqla kəsirəm!

Bu yerdə Sem qışqırdı: “Hop!” və onun kəkilindən dartdı.

Üçüncü Başçı geri sıçrayıb özünə yönəltdiyi mədhiyyəni adi çığırtıyla bitirdi:

– Əl çək!

– Ona toxunma, Sem, – deyə Balaca Qunduz işə qarışdı və üzünü Haya çevirib dedi: – Eybi yox, Hay, xətrinə dəyməsin. Sən oxu ondan yaxşı və iki dəfə uzağa atırsan.

– Ona görə hirsələnir də! – deyə Budaq incik-incik deyindi.

– Hay, indi isə, əgər istəyirsənsə təbilimiz olsun və döyüşçü rəqsləri ifa edək, qaç, dəri gətir.

Hay var gücüylə evlərinə tərəf yüyürdü.

Kaleb isə cökənin artıq-urtuq yerlərini kəsməklə məşğul idi. Ağacın qabığını çıxardı, çürük özəyini bıçaqla tamam təmizlədi və təbilin gövdəsini yerə qoyub içində ocaq qaladı. Ortası yanandan sonra ağacı həm içəridən, həm də çöldən yaxşıca yondu.

Kaleb bu işlərə iki saata yaxın vaxt sərf etdi, Hay isə gəlmək bilmirdi. O, düşərgəyə hava qaralana yaxın döndü və danışdı ki, atası onu yaxalayan kimi ləklərin alağını elətdirib. Hayın gətirdiyi dərilər ağac qabığı kimi bərk idi və təbii ki, üzərində tükü də vardı.

– Onları yumşaltmaq üçün iki-üç gün gərəkdir, – Kaleb bunu deyib dəriləri gölməçəyə saldı.

Üç gündən sonra ağac kimi sərt və sarımtıl dərilərin yerinə qoca sudan ağ, ipək kimi yumşaq dəri çıxardı.

Onları ilq suda sabunla təmiz-təmiz yuyandan sonra Kaleb küt bıçaqla dərilərin hər iki tərəfini qaşdı. Dərilərin irisinin qıraqlarını kəsdi; diametri, təxminən,

otuz düym olan girdə parça və üstəlik, bir dənə də uzun qayış alındı. Bu qayışı o qədər ovub dartdı ki, nəhayət, gipgirdə qaytan alındı. Qalan parçadan daha iki dənə otuz düymlük dairə düzəltdi. Onları bir-birinin üstünə qoyub kənarlarından bir düym içəriyə sırayla deşiklər açdı. Sonra dairəvi gön parçasının birini yerə qoydu, təbilin gödəsini üzərinə yerləşdirdi, o biri tərəfinə ikinci dərinə qoyub qaytanla möhkəm-möhkəm bir-birinə bağladı. Əvvəlcə bərk çəkmirdi, amma sonra elə möhkəm çəkdi ki, təbilin hər iki başındakı dərilər lap tarım dartıldı. Hayın elə həmin dəqiqə təbilə yiyələnməsi hamını təəccüb qoydu.

– Bu, mənim dərimdir, – dedi.

Bunu danmaq olmazdı, amma Kaleb göz vurub dedi:

– Deyəsən, o, ağacı saya salmır.

Sonra Kaleb bir çubuğun ucunu parçayla sarıyıb Haya uzatdı, o da təbilə birinci zərbəni vurdu. Lap küt bir səs çıxdı.

– Təbili kölgədə bir yerdən asın, – Kaleb dedi, – quruyanda tamam başqa səs çıxaracaq.

Təbilin necə quruduğuna baxmaq yaman maraqlı idi. Hərdən ondan sakit səslər çıxırdı və onda adama elə gəlirdi ki, dəri onu saxlayan qaytandan azad olmaq üçün bütün gücünü toplayır. Təbil tam quruyandan sonra dərisi yarımşəffaf oldu, nazildi və ondan elə gözəl səs çıxdı ki, eşidən hər bir hindunun qəlbi sevincində çırpınardı.

Kaleb oğlanlara hinduların döyüş himnini oxumaq öyrətdi və onlar qocanın çaldığı təbilin sədaları altında rəqsə başladılar.

IX. Pişik və kunitsa

Sem yenə də ağdərillilərin düşərgəsinə basqın həyata keçirdi ki, çörək ehtiyatlarını zənginləşdirsinlər; qoca Berns Hayı tutdu və yenə bostanda işlətdi. Yan düşərgədə tək qaldı. O, dəftərçəsini götürüb gəzir, gildən olan “qonaq kitabını” diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Oğlan

susamuru və safardan savayı, tanımadığı, yekə bir heyvanın da izlərini gördü. Yan çayın sahilindəki sıx otluqda uzandı. Çəyirtkələr atılıb-düşür, sisəylər çıqqıldaşır.

Qəflətən çay tərəfdən, ıldırımın aşdığı cökənin böyründə yüngül tərpnəş duydu. Cökənin özəyi çürümüş gövdəsi sıx otluqda gizlənmişdi və sınıq budağı olan yerdə bir koğuş qaralır. Birdən həmin deşikdən yaşıl gözləri olan bir baş çıxdı, sonra da bir boz pişik ağacın gövdəsinə dırmandı. Heyvan günün altında yerini rahatladı, pəncələriylə üzünü yuyub gərnəşdi və yamacla suya sarı endi. Doyunca içib pəncələrindəki suyu silkələnib tökdü və yerdəki izləri tədqiq etməyə başladı – bu, Yanı yaman təəccübləndirdi.

Pişik iz qoya-qoya çay boyunca irəlilədi (Yan onların şəklini sonra çəkmək fikrindəydi). Birdən pişik yerində donub-qaldı, başını uca tutub ətrafa qulaq kəsildi və otluğa sıçrayıb yox oldu.

Yan gözləyirdi ki, görsün heyvan yenə gələcəkmi. Bir qədər yuxarı tərəfdə çınqılın səsi gəldi. Yan həmin səmtə çönəndə pişikdən bir az böyük olan təzə bir heyvan gördü. Əvvəllər heç vaxt kunitsanı gündüz işığında görməmişdi, amma onu tanıdı – yerə sinən, üzərində bəyaz xallı tündrəngli xəzi, yumşaqtüklü quyruğu olan kunitsa.

Kunitsa tələsmədən, yanını basa-basa gedirdi. Onun dalınca üç dənə balası gəlirdi. Görünür, ailə idilər. O da sahiləki izləri lap pişik kimi qoxuladı və Yan bu iki heyvan arasında qeyri-adi bir bənzərlik gördü.

Ana kunitsa pişiyin izlərini görəndə o qədər qoxuladı ki, balaları ona çatdılar. Onlardan biri təzə qoxunu alıb pişiyin izləriylə çaya tərəf yollandı.

Yıxılmış cökəyə çatanda ana kunitsa birbaşa koğuşa tərəf yollandı. Diqqətlə içinə baxdı və bir göz qırpımında içəri girib təkcə quyruğunu çöldə qoydu. Və birdən Yan qulaqbatırıcı bir miyovultu eşitdi. Kunitsa elə həmin an bayıra çıxdı; dişlərində balaca, boz bir pişik balası vardı. O miyovuldayaraq qıvrılır, canını qurtarmağa çalışırdı.

Yanın ürəyi əsdi. O artıq köməyə tələsməyə hazır idi ki, birdən boz bir şeyin ağacın gövdəsinə sarı sıçra-

dığını gördü – pişik idi. Onun gözləri alışıb-yanırdı, tük-ləri qabarmış, qulaqları belinə sıxılmışdı. O, qəzəblə yırtıcının üstünə atıldı. Kunitsanın tükləri dörd bir tərəfə səpələndi və o, çarəsiz qalıb özünü suya atdı. Az qala, boğulmuş, qanı axan pişik onun dalınca cummağa hazır idi, amma cökə gövdəsinin altına girmiş pişik balası elə şikayətlə miyovuldayırdı ki, anasının qəzəbi tükəndi. Murdar qoxusu olan nəyəsə bulaşmış balasını qapıb yuvaya apardı və elə həmin an da qayıtdı. Ağacın gövdəsinə çıxıb durmuşdu, qulaqlarını şəkəlib qulaq asır, gözlərini də qırpmırdı. Balalarını qorumaq üçün bütün dünya ilə vuruşmağa hazır dişi pələng kimi quyruğunu durmadan tərpedirdi.

Yan pişiyin cəsurluğundan təsirlənmişdi və həmin andan etibarən qəlbində bütün pişik nəslinə bir hörmət baş qaldırdı.

X. Dələ ailəsi

– İstəyirsiniz mən ağacdələni oradan qovum? – üç hindu meşənin uzaq guşələrini gəzib-dolaşarkən Budaq bir dəfə dedi.

O, yarıçürük ağacın koğuşuna işarə etdi və yaxınlaşaraq əlindəki ağacla gövdəyə bir neçə dəfə bərkdən vurdu. Koğuşdan ağacdələnin yerinə uçağan dələ çıxaraq oğlanları məttəl qoydu. O, ağacın təpəsinə dırmandı, ətrafa nəzər salıb əllərini yana açdı, quyruğunu pırpızlayıb başqa – təxminən, iyirmi fut aralıdakı ağaca uçdu. Yan onu tutmağa yüyüdü. Az qalmışdı tutsun, amma dələ onun barmağını iti dişləriylə elə cırdı ki, Yan o dəqiqə əlini qaçırdı. Dələ budaqlar arasında gözdən itdi.

Hay fürsundan, az qala, partlayırdı.

– Nə fərqi var, uçan dələ olsun, yoxsa ağacdələnin, – deyər özündənrazı bir tərzdə dilləndi.

Bu hadisədən sonra bütün günü burnunu dik tutur, ən xırda koğuşu olan ağacları da döyəcləyirdi – fikirləşirdi ki, bəlkə, yenə də hansısa bir heyvanı qorxudub yuvasından çıxarsın və nəhayət, bir neçə

uğursuz cəhdən sonra gecikmiş bir ağacdələni yuvasından perikdirdi.

Yan da yerdən yekə bir budaq götürüb koğuşu olan başqa bir ağaca vurdu. Aşağı koğuşdan bir kürən dələ çıxdı və elə o dəqiqə də yuxarıdakı deşiyə girdi. Növbəti güclü zərbə onu bu sığınacağından tamam çıxardı: heyvan əvvəlcə ağacın lap təpəsinə dirmandı, oradan yenə aşağı koğuşa girdi.

Oğlanlar həyəcanlandılar. Başladılar əllərindəki ağaclarla gövdəyə döşəməyə, amma dələ daha görünmədi.

– Gəl bu ağacı kəsək, – deyə Balaca Qunduz təklif etdi.

– Belə eləmək lazımdır, – Ağacdələni nəsihət vermiş kimi dilləndi və çox uzun bir ağac parçası tapıb gövdənin çürük təpəsinə bir dənə ilişdirdi.

Ağac azca laxladı. Sem zərbəsini bir də təkrar etdi. Tezliklə gövdə davam gətirməyib aşdı, onun baş tərəfi zərbəylə yandakı ağaca dəyib tamam ovuldu. Oğlanlar dələni axtarmağa cumdular. Onlar ağac çürüntülərini ələk-vələk etdilər və kedr qozasının qabıqlarını tapanda bu qərara gəldilər ki, yuva, həqiqətən, burada imiş. Elə o an qəflətən kürən dələni gördülər. Sakitcə uzanmışdı və deyəsən, sağ-salamat idi, amma burnunun düz ucunda bir damla qan vardı. Onun yanında beş dənə təzə doğulmuş, kor, tüksüz balaları vardı. Balalardan birinin də burnunda bir damla qan görünürdü.

Əvvəlcə hindular fikirləşdilər ki, dələ özünü ölüliyə vurub, amma sonra bəlli oldu ki, o artıq ölüb.

Oğlanlar özlərini dəhşətli dərəcədə günahkar hiss edirdilər. Ov edərkən heç ağıllarına da gəlmirdi ki, körpə, köməksiz heyvanları anasız qoya bilərlər. Dələ balaları indi acından ölməyə məhkum idilər.

Xüsusilə Yan əziyyət çəkirdi; o, özünü hər şeyin baskarı sayırdı.

– Onları nə edək? – Ağacdələni soruşdu. – Onlar çox balacadırlar, bəsləyə bilmərik.

– Yaxşısı budur, suda bataraq, vəssalam, – deyə Budaq evlərində pişik balalarıyla necə davrandıqlarını xatırlayıb dilləndi.

– Eh, kaş bir dələ yuvası tapıb onları qoya biləydik!..
– Yan dedi. Bir qədər susub əlavə etdi: – Mən bilirəm onları kim xilas edə bilər. Boz pişik! Gəlin nə qədər ki yuvasına qayıtmayıb, dələ balalarını onun yanına aparacaq!

Onlar çaya tərəf yollandılar.

Günəş elə parlayırdı ki, koğuşda pişik balalarının necə oynadığını seçmək olurdu. Ana pişik yerində deyildi. Yan dələ balalarını ehtiyatla içəri qoydu və yoldaşlarının yanına qayıtdı.

Onlar pişiyi düz bir saat gözlədilər. Oğlanlar lap sakit oturduqları üçün çoxlu maraqlı şey gördülər.

Otların arasından çölsiçanın başı göründü, sonra köstəbək yuvasından çıxdı. Bir azdan çayın susuz məcrasıyla dovşan boyda bir dördayaqlı heyvan yüyürdü. Yan ondatranı tanıdı; o, yəqin, su axtarırdı. Su isə yalnız süni göldə qalmışdı və oğlanlar başa düşdülər ki, heyvanların bir çoxunun su içməsi üçün yeganə yer indi oradır.

Ondatra bir neçə addım aralanmağa macal tapmamışdı ki, başqa, tünd-qəhvəyi bir heyvan göründü.

– Biri də gəldi! – Sem pıçıldadı. – Yəqin, onların görüşü var.

Heyvan bir qədər yaxınlaşdı və oğlanlar gördü ki, bu, susamurudur. Pişik kimi uzun, torpağa sinərək yeriyən, enli, yastı başı, boğazında ağ xalı olan bu heyvan ondatranın qatı düşməni idi və indi onun izinə düşərək gedirdi. Ondatra canını yalnız suda qurtara bilərdi. Amma görünür, göl ondatraların sevimli yerinə çevrildəndən susamuruları da ora tez-tez baş çəkirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra oğlanlar boz bir şeyin tirin üstünə tullandığını gördülər. Bu, pişik idi. Heyvan qorxa-qorxa ətrafına göz gəzdirirdi. Oğlanlar isə həyəcanla tamaşa edirdilər. Pişik tirin üstüylə sürüşərək balalarının yanına cumdu, mehriban-mehriban mırıldayıb onları əzizləməyə başladı və o an balalarının arasında kiçik, qırmızımtıl dələləri gördü.

Pişik onları qoxuladı, sonra da körpələrin hamısını ətrafına yığdı. Hay o dəqiqə sevincək məlumat verdi ki, körpə dələ balaları pişik balalarıyla bir yerdə süd əmir.

Pişiyn dələ balalarını mehriban qarşıladığına əmin olandan sonra oğlanlar düşərgəyə qayıtdılar. Bundan sonra elə bir gün olmadı ki, pişik ailəsinə baş çək-məsinlər.

XI. Meşə sakinlərini necə izləmək olar?

Günlər şən keçirdi. Hər yeni gün marmot ovuyla başlanırdı. Oğlanlar meşəni yaxşı tanıyırdılar və ondan ilk gecələrində olan kimi qorxmurdular.

– Yan, yadındadır, onda necə yatırdıq? Mən balta götürürdüm, sən bıçaq... – deyə Sem gülürdü.

İndi hinduları meşə həyatının çətinlikləri qorxut-mur, onlar özlərini lap evlərindəki kimi hiss edirdilər.

Hər gün özüylə maraqlı hadisələr gətirirdi. Aylı gecələrdə isə oğlanlar düşərgələrinə gələn dovşanları tez-tez görürdülər. Bir dəfə uşaqlar qısa, boğuc hürüş eşitdilər və Kaleb dedi ki, bu, yəqin, tülküdür.

Amma düşərgədə yaşayarkən Yanın anladığı ən əsas şey bu idi ki, meşədə dinməz müşahidəçi daha çox şey görür. Amma sakit, işsiz oturmaq çox çətin idi deyə o, adətən, şəkil çəkməyə başlayırdı.

Bir dəfə gölün sahilində sakit oturarkən Yan gümüşcə balığının sudan sıçrayıb milçəyi necə tutdu-ğunu gözləriylə gördü. Elə orada suquzğunu özünü daş kimi aşağı buraxıb gümüşcəni tutdu və bir budağa qondu. Yəqin, gümüşcənin axırı çatacaqdı, amma otların arasından çıxan uzun bir şey onların üzərinə atıldı. Quzğun sola uçdu, susamuru isə ağızdolusu lələklə qaldı...

Bir neçə gündən sonra Yanla Sem “qonaq kitabında” gecədən qalan izləri yoxlayırdılar ki, qəflətən çayın qurumuş məcrasıyla su axmağa başladı.

– Bu, haradan gəlir belə? – Ağacdələn təəccübləndi.

– Yəqin, bənd uçub, – deyə Balaca Qunduz tələsd.

Oğlanlar gölə tərəf yüyürdülər. Yan düz deyirdi: su bəndin küncündəki deşikdən axırdı. Axan yeri diq-qətlə yoxlayandan sonra başa düşdülər ki, deşiyi susiçovuluları açıb.

Bəndi təmir etmək asan başa gəlmədi. Təzədən yerə payalar çaldılar – özü də sıx-sıx, onları gillədilər, amma əvəzində siçovullar özlərinə təzədən yol açmaq istəsəydilər, əməlli-başlı əziyyət çəkəsi olacaqdılar.

Kaleb bəndin başına gələni eşidəndə dedi:

– İndi, yəqin, anlayırsınız ki, qunduzların niyə susiçovularını görənlər gözü yoxdur, hə?

Yan meşədə bir neçə xəlvət guşə tapmışdı ki, oradan meşə sakinlərinin həyatını izləmək rahat idi. Gölün yanındakı kiçik gölməçədə xərçənglər və ikan balıqları yaşayırdı, quşlar da daim onların ovuna çıxırdılar. Bir tərəfdə cüllütlər oynayırdı, axşamtərəfi yastı daşın üstünə susiçovulu çıxır, oturub ovunu güdüdü. Meşənin içində isə kəklik, qara dələ görmək olurdu.

Bir dəfə Yan çox xoşladığı bir qoca ağacın gövdəsini çəkirdi. Gözlənilmədən gölün sahilindəki yaşıllıqdan qəhvəyi rəngli, sıxtüklü kiçik bir heyvan çıxdı, pəncələrini islatmadan, suyun üzərindən tullandı, bir-iki dəfə ayaq saxlayıb ətrafı dinşədi və nəhayət, açıqlıqda əyləşdi. Dovşan idi. O qədər hərəkətsiz, tər-pənmədən oturmuşdu ki, Yan onun şəklini çəkə bildi. Daha üç dəqiqə keçdi – Yan vaxtı öz saatıyla ölçürdü – dovşan ot qırmağa başladı.

Qışqırıcı ağacdələni dovşanın yaxınlığındakı quru budağa qondu və heyvan bir anlıq yerində dondu, amma görəndə ki, zişansız quşdur, otlamağa sakitcə davam etdi. Sonra qulaqlarını belinə sıxıb dincəlmək üçün sıx yoncalığa uzandı. Adama elə gəlirdi ki, günəşin ılıq şüaları altında yuxuya gedib. Yan çox istəyirdi görsün ki, dovşanın gözləri yumuludur, yoxsa yox. Amma çox uzaq olduğundan bir şey seçə bilmədi.

Günəşin gölə saldığı sonuncu parlaq ləkələr də itdi və suyun üzərinə kölgə düşdü. Birdən Yan gördü ki, dovşanın uzandığı yerə bir heyvan yaxınlaşır. Başını lap yerə yaxın tutub irəliləyirdi və oğlan onun nə olduğunu seçə bilmirdi. Yan barmağını tüpürcəyi ilə isladıb başa düşdü ki, küləyin səmti heyvana imkan verməz onun burada olduğundan xəbər tutsun. Heyvan bir az da yaxınlaşdı və iti burnundan, qulaqlarının quruluşundan

və yumşaq quyruğundan nə olduğu bilindi. Yan tülkünü tanımışdı. Bəlkə, elə gecələr tez-tez düşərgənin yanında hürən tülküydü.

Tülkü ona göz qoyulduğundan xəbərsiz səmtini dəyişdi. Yan bu çoxbilmiş heyvana yaxşıca baxmaq istəyirdi və əlinin arxasıyla dodaqlarına sıxıb siçan kimi cüyüldədi. Ac tülkü diksindi. Yerində donub boynunu irəli uzatdı. Yan təzədən cüyüldədi. Tülkü çönüb oğlanla dovşanın arasından keçdi, izlərə heç fikir də vermədi. Amma meh qəflətən dovşanın cəlbədedici qoxusunu onun burnuna yetirdi. Tülkü axtardığı siçanı o dəqiqə unudub yerə sinə-sinə hələ görə bilmədiyi dovşana tərəf getdi. Duyğusu tülkünü birbaşa hədəfə yönəldirdi və tezliklə burnunu əsl ov iti kimi küləyin səmtinə çevirdi və dovşanın öz qoxusunu da aldı.

Tülkü addım-addım dovşana yaxınlaşırdı, o isə qalın otların arasında yatmışdı. Yan fikirləşirdi ki, görəsən, kürən quldurun onu tuta bilməməsi üçün səş salıb dovşanı qaldırmağa dəyərmə. Amma ova çıxmış tülkünün hərəkətlərinə tamaşa etmək də maraqlıydı. Cəmi səkkiz addım qalırdı – tülkü artıq öz qurbanını görürdü. Yan az qalmışdı çıxırsın – özünü zorla saxladı. Altı addım – tülkü sıçrayışa artıq hazırdır.

“Yəni doğrudan tutacaq onu?” – Yan fikirləşdi və ürəyi dəli kimi çırpınmağa başladı.

Tülkü bir az da yaxınlaşıb yatmış dovşanın sakitcə üstünə sıçradı. Yatmış? Yox, yox, dovşan öz vəzifəsini yaxşı bilirdi! Tülkü sıçrayan an dovşan da düz onun üstünə tullandı və düşməninin düz burnunun altından sivişib keçdi. Tülkü bir də atıldı, lakin dovşan top kimi sıçraya-sıçraya, nəhəng addımlarla uzaqlaşaraq meşənin qalınlığında itdi.

Əgər dovşan tülkünü görəndə kimi sıçrasaydı, yırtıcı onu üç-dörd addımda haqlayacaqdı. Amma indi tülkü şam yeməyini özünə başqa yerdə axtarmalı idi.

Yan düşərgəyə qayıdanda özünü xoşbəxt hiss edirdi: axı meşənin daha bir sirrini açmışdı.

XII. Hinduların şərti işarələri

– Mister Klark, hinduların şərti işarələri necə olur?
– deyə bir dəfə necə oldusa, Yan qocadan soruşdu.

– Mokasin izi, tüstü, sınımış budaq, daşın üstünə qoyulmuş daş – bütün bunlar hindu nişanələridir. Onların hər birinin mənası var və hindular bu nişanələri kitab kimi oxuyurlar.

– Siz deyirdiniz ki, üç tüstü “qələbəylə qayıdıram” mənasındadır.

– Yox, tam elə deyil. Bu, “yaxşı xəbər” mənasındadır.

– Bəs bir tüstü nə deməkdir?

– Çox vaxt “düşərgə buradadır” deməkdir.

– Bəs iki?

– Ya “həyəcan”, ya da “yolu azmışam” mənasında ola bilər.

– Bunu yadda saxlayaram: iki – “bəla” oldu.

– Üç – yaxşı xəbər. Ümumiyyətlə, tək rəqəmlər – xoşbəxtliyə işarədir.

– Bəs dörd tüstü?

– Çox nadir hallarda istifadə olunur. Əgər dörd tüstü görsəydim, fikirləşərdim ki, nəşə çox mühüm bir hadisə baş verir, məsələn, Böyük Məşvərət məclisi toplanır.

– Bəs beş dənə tüstü görsəydiniz, nə fikirləşərdiniz? – Budaq soruşdu.

– Fikirləşərdim ki, hansısa sarsaq bütün meşəni yandırmaq istəyir.

– Bəs hindular bir daşı digərinin üstünə niyə qoyurlar?

– Mən bütün hinduların yerinə deyə bilmərəm, amma qərbdə bunun mənası “yol buradadır” olur. İki daşın sol tərəfindəki xırda daş “sola döndük”, sağ tərəfə qoyulanda isə “sağa döndük” deməkdir. Əgər bir-birinin üstündə üç daş görürsənsə, “düzgün çıxır”, ya da “ehtiyatlı ol” mənasındadır... Nizamsız yığılmış bir qalaq daş isə “burada düşərgə salmışdıq, çünki bir nəfər xəstələnmişdi” deməkdir.

– Bəs əgər heç bir daş görməsələr, nə edirlər?

– Meşədə?

– Hə. Lap elə preriya da.

– Mən artıq çox şeyi unutmuşam, – Kaleb dilləndi.

Amma tezliklə oğlanların əlində hinduların istifadə etdiyi şərti işarələrin bütöv bir toplusu vardı, hərçənd Kaleb elə hey təkrarlayırdı ki, bütün hindular işarələri eyni cür mənalandırmır.

Yan elə o dəqiqə signal tonqalı yandırmaq qərarına gəldi, amma dilxor oldu – tüstü heç ağaclardan yuxarı qalxmırdı.

– Əvvəlcə imkan ver, tonqal əməllicə qızıqsın, – Kaleb izah etməyə başladı, – sonra isə üstünə ot-alaf, ağac çürüntüsü tök. Bax, onda fərqi hiss edəcəksən.

Oğlanlar tonqala ot-alaf atanda sıx tüstü burula-burula göyə qalxdı.

– Əminəm ki, bu tüstü on mil məsafədən də yaxşı görünər, xüsusilə də əgər hündür bir yerdə durmusansa.

– Mən lap iyirmi mildən də görərəm, – Hay dedi.

– Mister Klark, siz nə vaxtsa yolu azmısınız? – Yan qocanı yorulmadan sorğu-suala çəkirdi.

– Əlbəttə. Özü də bir dəfə yox. Meşəylə yol gedən hər kəs, azı, bir dəfə yolu itirir.

– Hə? Yəni hindular da?

– Əlbəttə. Niyə olmasın ki? Onlar da bizim kimi adamdır da. Meşədə azmadığını iddia edən gopçuya da heç vaxt inanmayın. Eləsi, yəqin, anasının önlüyünün altından heç çıxmayıb. Hər kəs aza bilər, amma təcrübəli adam yolu həmişə tapır, nabeləd isə azıb ölə də bilər. Fərq yalnız bundadır.

– Bəs siz necə edirdiniz?

– Bu asılıdır harada olmağımdan. Əgər tanımadığım meşədəyəmsə və düşərgədə dostlarım qalıbsa, iki dənə tüstüləyən tonqal çatırdım. Əgər tək olurdumsa, istiqamətimi günəş və ulduzlara əsasən təyin etməyə çalışırdım; amma buludlu havada bunu eləmək olmur. Əgər bir yerə qəti bələd deyilsənsə, gərək çayın, ya da çeşmənin axarına düşüb gedəsən. Amma bu, ən pis üsuldür. Əlbəttə, sizi harasa çıxaracaq, amma gündə dörd-beş mildən artıq məsafə qət eləyə bilməyəcəksən.

– Düzdür ki, istiqaməti ağaclardakı mamırla da təyin etmək mümkündür?

– Hə. Baxın: siz mamırı gövdənin, ya da qayanın yalnız şimala baxan hissəsində taparsınız; ən böyük budaqlar da ancaq cənuba baxan tərəfdə bitir; qarağacın təpəsi şərqi meyillənir. Kötükdəki il halqaları cənub tərəfdə daha qalın olur. Düzdür, bu yalnız açıqlıqda bitən ağaclara aiddir. Mən bir dənə bitki görmüşəm ki, ondan lap kompas kimi istifadə etmək olar – bu, çöl qızılsəbətidir. Açıqlıqda başını şimala çevirir. Amma qalın kölgəlikdə necə gəldi bitir. Heyvanların cıgırı sizi suya çıxarar. Əgər cıgır getdikcə nazilirsə, deməli, yolu səhv seçmişən. Əgər başınızın üstündən ördək, ya da anqut uçdusa, bilin – su yaxındadır. At və it sizi mütləq yaşayış məskəninə çıxarar. Onların yanıldığını heç vaxt eşitməmişəm. Bir dəfə belə bir hadisə baş vermişdi, onda da at dəli olubmuş. Amma hər halda, ən etibarlı şey kompasdır. Onun dalınca günəş və ulduzlar gəlir. Hamısından yaxşısı dostların yaxınlıqda olandadır – iki dənə tonqal çatıb sakitcə gözləyirsən...

XIII. Dərini necə aşılmalı və mokusini necə tikməli?

Sem anbarda təzə kəsilmiş dananın dərini tapdı. Atası dərini götürməyə icazə verdi və Sem düşərgəyə “paltar üçün təzə bizon dərisiylə” gəldi.

– Mən hinduların paltarını necə tikdiyini bilmirəm, – atası dedi, – amma Kaleb dəqiq bilir. Sizə öyrədir.

Qoca ovçu evsiz-eşiksiz qalandan bəri düşərgəyə lap tez-tez gəlirdi. Bu dəfə də elə oldu – Sem qayıdandan az sonra Kaleb də gəldi.

– Hindular dərini necə aşılayır ki, paltar tikmək mümkün olur? – Yan həmin dəqiqə ondan soruşdu.

– Müxtəlif üsullarla aşılayırlar.

Amma danışmağa macal tapmamışdı ki, Hay qışqıra-qışqıra qaçaraq gəldi:

– Uşaqlar! Atamın qoca atı gəbərrib! – deyərək sevincində güldü, çünki bu xəbəri birinci çatdırırdı.

– Qulaq as, Budaq, sən həddindən artıq gülürsən, – gözlə, dişlərin günün altında yanmasın. – Və Böyük Başçı onu qəmli baxışlarıyla süzdü.

– Yox, doğrudan, gəbərib! Mən onun quyruğunu skalp kimi özümə götürəcəyəm. Görərsiniz, mən əsl hinduya oxşayacağam!

– Bəs niyə dərisini soymursan? Mən sənə dəridən cürbəcür şeylər düzəltməyi öyrədərəm, – deyə Kaleb qəlyanını çəkə-çəkə dilləndi.

– Öyrədə bilərsən?

– Eynən dana kimi soyurlar. Dərisini soyandan sonra tikiş üçün hansı damarları götürmək lazım olduğunu başa salacağam.

Onlar hamısı bir yerdə Bernsin tarlasına getdi. Atın cəmdəyini arabayla çəkən Berns uzaqdan görünən kimi Hay yoldaşlarının arxasında gizləndi.

– Salam, Cim! – deyə Kaleb öz yaxın dostunu səslədi. – At sarıdan bəxtin gətirmədi, hə?

– Əşi, eybi yox. Ona xərcim çıxmamışdı. Çoxdan axsayırdı – yaxşı ki, öldü.

– Onun dərisi sənə görə deyilsə, bizə ver.

– İstəyirsən hamısını götür.

– Sən leşi məzədən bircə o üzə çıxar, biz basdırarıq.

– Yaxşı. Siz mənim avaramı görməmişiniz?

– Görmüşük, – deyə Sem cavab verdi. – Bir az qabaq evə gedirdi.

– Ax, qoy bir orada olmasın! – deyə Berns qəzəblə dilləndi.

– Amma çətin ki tapasınız, – Sem dodaqaltı donquldandı.

Berns getdi, bir neçə dəqiqədən sonra isə Hay kollarından çıxdı və yoldaşlarına qoşuldu.

Əsas işi Kaleb görürdü. Sem və Yan ona kömək edir, Hay isə dananı necə soyduğunu yadına salaraq zəngin təcrübəsinə əsaslanıb onlara məsləhətlər verirdi.

Dərini soyandan sonra Kaleb baltayla heyvanın qaraciyərini və beynini çıxardı.

– Bunlar dərinə aşıllamaq üçün lazımdır, – dedi.
– Baxın: hindu qadınları tikiş üçün damarları heyvanın burasından götürürlər.

Kaleb onurğa sütunu boyunca kürəyin ortasından düz çanağa kimi dərin bir şırım açdı və əlini salıb içəridən ağ rəngdə uzun damar çıxardı.

– Bu da sapınız, – dedi. – Götürün, əvvəlcə qurudarsınız. Qırılmaması üçün, təxminən, iyirmi dəqiqə ilıq suda saxlayın. Saplar islanacaq, onda tikiş üçün də yararlı olacaq. İndi bizdə həm dana, həm də at dərisi var. Onlardan yaxşı istifadə etmək lazımdır.

– Bəs dərinə necə aşılayırlar?

– Müxtəlif üsullarla. Hərdən onları yaxşıca təmizləyirəm – ət qalıqlarını, piyini tam qaşıyıram. Sonra bütün dəriyə maya və duz səpib qatlayıram, bir neçə gün qalır. Maya ona əməlli hopandan sonra övkələyib yumşaldıram. Amma hinduların nə mayası, nə də duzu olur – onlar dəriyə heyvan beyniylə ciyərinin qarışığını çəkirlər. İndi hamısını göstərəcəyəm.

– Gəlin əsl hindular kimi eləyək, – Yan dilləndi.

– Yaxşı. Onda dananın ciyərini, beynini bura verin.

– Niyə atınkı olmaz?

– Özüm də bilmirəm. Mən heç vaxt görməmişəm ki, onlar dana dərisinə atın içalatını çəksinlər. Yəqin, elə yaxşıdır.

Sem dana beyni və ciyəri gətirmək üçün evlərinə yollandı, qayıdanda isə Yanla bir yerdə dərinə ətdən, piydən təmizləməyə başladı. Düz göyümtül-bəyaz rəng alana qədər, yağlı olduğu hiss olunmayanadək qaşıldılar. Dana ciyərini düz bir saat bişirdilər, sonra çiymə beyniylə bir yerdə ovub dərinin içəri tərəfinə çəkildilər, iki qatlayaraq palaz kimi büküldülər və sərin bir yerə apardılar. İki gündən sonra dərinə çayda tərtəmiz yuyub quruması üçün asdılar. Elə ki yaxşıca qurudu, Kaleb möhkəm ağacdan paya kəsib Yana dərinə həmin payayla tamam yumşalanadək necə döymək lazım olduğunu göstərdi.

At dərisini də eyni üsulla işlədilər, amma islağa daha çox qoydular. Bir neçə gündən sonra Kaleb onu da qaşdı, aşıladı.

– Hindular dərinə belə işləyirlər, – Kaleb dedi. – Mən görmüşəm ki, dəriləri ağ şamla qarağac qabıqlarının dəmləməsində islağa qoyurlar. Amma nəticə bizdəkindən yaxşı olmur. Qaldı bircə hissə vermək – qoy dəri bərkisin.

Kaleb ocaq qaladı, içinə çürük taxtalar tökdü və dərinə üstünün lap gur yerindən asdı. Bir neçə saatdan sonra dəri tündləşib qərribə bir qoxu verməyə başladı. Hinduların düzəltdiyi dəri şeyləri bircə dəfə əlinə alanlar bu qoxunu tanıyırlar.

– Mister Klark, hinduların mokasını və döyüş gödəkcəsini necə tikdiyini də göstərin bizə, – deyə Yan xahiş etdi.

– Mokasin düzəltmək asan şeydir, amma döyüş gödəkcəsinə söz verə bilmərəm. Hər qəbilə mokasını öz bildiyi kimi tikir – hindu ayaqqabını görəndə tək bilir ki, adam hansı qəbilədənindir. Ən çox “ocibva”, yəni yığma mokasin düzəldirlər. Onları bütöv dəridən biçir, pəncənin üstündə büzmə-büzmə yığırlar, altı da yumşaq olur. Mokasinlərin başqa növü düzənlikdə yaşayan hindular arasında yayılıb. Onların altı sərt olur ki, kaktusun iynələri, tikanlar, xırda daşlar ayağı yaralamasın.

– Mən sərt altlıq istəyirəm! – Yan dedi.

– İndi cəhd eləyirik, – deyə Kaleb cavab verdi.

– Mənə də! – Hay qışqırdı. – Bu axı mənim atımdır.

– Yox, düz demirsən, – deyə Kaleb sakitcə dilləndi, – bu dərinə sənə atan mənə verdi.

Mübahisə etməyə dəyməzdi, odur ki Hay bir kənara çəkildi, Kaleb isə Yanın ayağını ölçməyə başladı.

Qoca bir parça aşılammış gön götürdü, onu suda isladıb yumşaltdı və Yanın yalın ayağını onun üzərinə qoyub konturlarını cızdı. Həmin cızıq boyunca mokasinin bir tayı üçün altlığı kəsəndən sonra ikincisini də onun üzərindən düzəltdi. Sonra o, ayağın uzunluğunu və enini, dikliyini ölçüb hərəsinə bir düym əlavə etdi və yumşaq dəridən iki dənə üstlük kəsdi. Başqa parçadan da iki dənə dil kəsib mokasinin üstlüyünə tikdi.

– Üst tərəfləri hazırdır, – Kaleb dedi. – İndi əgər meylin çəkirsən, üzərinə muncuqlar tik.

– Necə?

– Bunu sənə öyrədə bilməyəcəyəm, amma mokasını necə rəngləmək lazımdır, danışaram. Kənarlarında xırda-xırda qırmızı və ağ üçbucaqlar olmalıdır – onlar ovçunun sakitcə keçib-getdiyi təpələrə işarədir. Arxa tərəfdəki göy xətt – keçmişdir. Üstündə üç xətt olur: qırmızı, ağ, mavi. Onlar irəli yönəlir – deməli, gələcəkdir. Hər üç yol kiçik qartal lələyi ilə tamamlanır. Mokasinlərini tikib qurtarandan sonra rənglə. İndi isə qalın, möhkəm sapla altlığı üstlüyə tikərsən. Əgər biz varındırsa, iynəsiz də keçinmək olar. Amma diqqət et, tikişi qıraqlardan vur, elə et ki, sap altlığı deşib o üzə çıxmasın – yoxsa yeriyəndə sürtülüb qırılacaq. Bax belə tik.

Mokasinin altlığı yumşaq olduğuna görə nə təhər istəsən çevirə bilirdin. Nəhayət ki, altlıq yerini aldı, üst tərəfinə dörd dənə deşik açıb yumşaq göndən qaytan keçirdilər.

Bundan sonra Yan mokasinlərini Kalebin öyrətdiyi kimi, hindu qaydasıyla boyadı.

Kaleblə Yan bir cüt mokasin üzərində əlləşdiyi vaxt ərzində hindu qadın, yəqin, yarım düjün tikərdi, amma inanmıram ki, onlar qədər sevinə biləydi.

XIV. Kalebin düşüncələri

Hərdənbir Yan “qonaq kitabında” susamuru izləri tapırdı.

Həmin izlərdən nəticə çıxarsaq, ora iri bir heyvan dadanmışdı və oğlanlar onu tutmaq üçün Kalebdən kömək xahiş etdilər.

– Bu vaxt onları tutmazlar. Oktyabra kimi gözləyirlər, – qoca cavab verdi.

– Bəs vaxtı çatanda onları necə tutursunuz?

– Müxtəlif üsullarla.

Qocanı danışdırmaq asan deyildi, amma Yan yavaş-yavaş bunun öhdəsindən gəldi.

– Əvvəllər biz susamuruna içində xırda quş, ya da kəklik başı olan tələlər qururduq. Tələ heyvanı o dəqiqə öldürür. Soyuq havada leş donduğundan xarab

olmur. Amma ilin isti aylarında dərinə o dəqiqə soymasan, əsasən xarab olur; buna görə də tələləri tez-tez yoxlamaq lazım gəlir. Sonralar kimsə susamurunu ayağından tutan polad tələlər işlətməyə başladı. Tələ heyvanın ayağından tutub neçə gün desən saxlayırdı. Heyvan ya acından ölür, ya da xilas olmaq üçün tələdəki ayağını gəmirib qaçırdı. Bir dəfə mən cəmi iki ayağı olan bir susamuru tutmuşdum. Tələləri gec-gec də yoxlamaq olar, amma mənə, yazıq heyvanlara tələ qurmaq üçün ürəyin gərək daşdan olsun. Mən fikirləşəndə ki, həmin o ikiayaqlı samur nələrə dözməli olub, tələ qurmaqdan birdəfəlik imtina elədim. “Könlündən tutmaq keçirsə, zəhmət çək ya tələ qur, ya da diri tut – incitmə, şikəst eləmə onu”. Polad dişli tələləri qanunla qadağan etmək lazımdır. Bu qəddarlıqdır. Amma ov barədə sizə belə deyim – bu, əla məşğuliyyətdir və ömrüm boyu görməmişəm ki, ov kimisə korlasın. Mənə elə gəlir ki, ovçu başqalarından mərhəmətlidir. O ki qaldı onların heyvanları öldürməsinə, məsələ belədir ki, vəhşi heyvanlar heç vaxt öz əcəlləriylə ölmürlər: onlar gec-tez başqa, daha güclü heyvanların zavalına gəlirlər. Güllədən ölmək canavar, yaxud vəşaq caynaqlarından ölməkdən yaxşıdır. Amma acgöz olmayın – heç vaxt bir heyvan nəslini qırıb qurtarmayın. Əgər ov edəndə başını işlətsən, sonradan yada salası çox şey taparsan. Və bir də heç kəsə zülm eləməyin. Yadımdadır, bir dəfə, necə oldusa, bir avropalını ovda müşayiət etdim. O, bir dənə maralı elə şikəst etdi ki, yazıq tərənə bilmirdi. Adını ovçu qoyan bu adam da yaralı maralın yanında nahar eləməyə oturdu və hərdənbir yazıq heyvana daha bir güllə vururdu – elə-belə, kefdən, amma yazıq hələ sağ idi. Onun nə oyun çıxardığını görəndə qəzəbdən lap qanım qaraldı. Ona ağızımdan çıxanı dedim və yazıq heyvanı tez öldürdüm. Bundan sonra o adama sarı baxa da bilmirdim. Əgər maralı qaçanda vursaydı, o, əziyyət çəkməzdi. Axı öldürücü güllənin yarası keyiyir. Çoxgülləli silahlar da vəhşi bir kəşfdir. Ovçu bilir ki, gülləsi çoxdur, ona görə də bütün sürünü güllələ-

yir. Marallar yaralanır və sonradan əzablar içində ölür. Lakin ovçunun bircə gülləsi varsa, ehtiyatla nişan alacaq. Ov üçün təklülə tüfəng götürmək lazımdır. Ov yaxşı məşğuliyyətdir, amma mən ucdantutma qətlərin, qəddar davranışların əleyhinəyəm. Polad tələlər, öldürməyən, yalnız yaralayan yüngül güllələr – bütün bunlar qəddarlıqdır.

Kaleb çox danışır, hərdən susurdu. Yan isə gözləyir, söhbətdə fasilə yarananda sual verib qocanı danışdırırdı.

– Mister Klark, bəs sizin oxla ova münasibətiniz necədir? – Yan soruşdu.

– Oxla ayıya gedə bilməzsən, amma quşları tüfənglə ovlamaq qadağan olunsaydı, mən çox sevinərdim. Onları oxla ovlamaq yaxşıdır. Oxu atanda ya hədəfə dəyib dəqiq öldürəcək, ya da yan keçəcək – oxla yaralaya bilməzsən. Bir oxla tüfəng gülləsi kimi neçə dənə quşu yaralamaq olmaz. Bax insanlar xırda quşları beləcə qırıb qurtarırlar. Elə bir gün gələcək ki, adamlar daha güclü silaha yiyələnəcəklər, hər sarsağın elə silahı olacaq, bax onda təəcüblənəcəklər ki, görəsən, bu quşlar hara yoxa çıxdı. Mən bunun əleyhinəyəm. Ox-yay daha az ziyan vurur, onlarla ov etmək üçün meşəyə yaxşı bələd olmaq lazımdır, onlarla ov adama zövq verir. Onlar guruldayıb bütün meşəni lərzəyə gətirmir və kimin atdığını həmişə dəqiq bilirsən, çünki bütün oxlar nişanəli olur.

Yan təəssüflənirdi ki, Kaleb iri heyvanları oxla ovlamağın əleyhinədir.

Bu gün ovçunun dili lap açılmışdı və bütün suallara cavab verirdi.

– Bəs siz heyvanı necə diri tuturdunuz?

– Baxır hansı heyvanı...

– Məsələn, samuru.

– Onları indi tutmaq olmaz – balaları anasız məhv olar.

– Saxlamazdım – tutub buraxardım. Sadəcə olaraq, şəklini çəkmək istəyirəm, – deyə Yan tələsik dedi.

– Hə, onda heyvana ziyan dəyməyəcək ki... Sizdə taxta tapılmaz? Biz hərdən tələni ağ, ya da gümüşü

şamın bütöv gövdəsindən yonurduq. Mən sizə tələni necə düzəltmək lazım olduğunu göstərəcəyəm, amma söz verin ki, hər gün yoxlayacaqsınız.

Oğlanlar başa düşmürdülər ki, qurduğun tələyə hər gün necə baş çəkməmək olar. Odur ki Kalebə məmnuniyyətlə söz verdilər.

Onlar iki fut uzunluğu olan yeşik formasında tələ düzəltdilər, amma onun bir divarını möhkəm simdən toxuduqları torla əvəz etdilər.

– Samuru, safsarı, dovşanı, siçovulu və bir çox başqa heyvanı belə tələlərlə tuturlar; nə tutacağıın tələni harada quracağından, içindəki tələ yeminin nə olacağından asılıdır.

– Məncə, Veykan qayası ən yaxşı yerdir, – Yan dedi.

Tələnin içindəki qarmağa balıq başı asdılar. Ertəsi gün səhər Yan tələni yoxlamağa gedəndə gördü ki, qapısı örtülüb. Yeşiyin içindən dəhşətli qoxu gəlir, fısıltı eşidilirdi, kimsə taxtanı möhkəm cırmaqlayırdı.

– Uşaqlar! – Yan qışqırdı. – Samur tələyə düşüb!

Oğlanlar yeşiyi günün altına, işıqlı yerə apardılar və yalnız burada gördülər ki, tələyə düşən boz bir pişikdir. Elə ki qapağı qaldırdılar, pişik çölə tullanıb gözdən itdi.

Yəqin, anaları üçün darıxan balalarının yanına tələsirdi.

XV. Qonaq

– Sem, mənim qeyd dəftərçəm qurtardı. Ağdərililərin məskəninə basqının xeyri yoxdur. Gərək sənin atanla dinc danışıqlara gedək. Bəlkə, şəhərə gedəndə dəftər də aldı.

Sem cavab vermədi. O, evə apanan cığıra tərəf çönüb qulaq asdı və dedi:

– Adını çək – qulağını bur. Bu da o.

Kolların arxasından Raftenin uca qaməti görünəndə Yanla Hay səslərini kəsdilər. Üz-gözünü döyüşçü kimi rəngləmiş Sem isə heç nə olmayıbmiş kimi çərənləməyə başladı.

– Salam, ata. Məni tanıdın? Yəqin, nəsə problemin var, bizimlə məsləhətə gəlmisən, eləmi?

Raftən bəyaz dişlərini ağardaraq ürəklə gülümsündü və oğlanlar o dəqiqə yüngülləşibmiş kimi, nəfəslərini dərdilər.

– Gəldim görüm xəstələnib-eləməmisiniz ki, – deyə cavab verdi.

– Ata, sən bizə burada bir az da yaşamağa icazə verərsən? – Sem soruşdu və arzulamadığı bir cavab alacağından qorxaraq tələsik başqa bir sual verdi: – Ata, de görüm, buralarda maral çoxdan görünürmür?

– Yəqin, bir iyirmi il olar.

– Sən bir ətrafına göz gəzdir, – deyə Ağacdələn birdən pıçıldadı.

Raftən ətrafa boylandı və qeyri-ixtiyari diksindi: kolların arasında yarpaqlarla azacıq örtülmüş, canlı marala bənzəyən bir müqəvva görünürdü.

– Görün vura bilərsiniz, – deyə Yan təklif etdi.

Raftən bir dənə ox atdı, amma hədəfə dəyə bilmədi.

– Bu, mənə yaramır. Mənimçün tüfəng daha yaxşıdır, – dedi və sonra da birdən soruşdu: – Qoca Kaleb hərdən bura gəlir?

– Kaleb? O, bizim yanımıza tez-tez gəlir.

– Görürəm ki, sizinlə arası daha sazdır.

– Qulaq as, ata, niyə elə fikirləşirsən ki, sənə güllə atan Kaleb imiş?

– Bəlkə də, məhkəmədə sübut edə bilməzdim, amma onunla atlarımızı dəyişdiyimiz gün küsüşdük. O, and içdi ki, məni öldürəcək və şəhərdən çıxıb getdi. Onun oğulluğu Dik Poq yanımızda durmuşdu və hər şeyi eşitdi. Gecə, mən evə qayıdanda kimsə kolların arasından mənə güllə atdı. Səhər isə həmin yerdən Kalebin tənbəki kisəsinə və bir neçə məktubunu tapdılar. Bildiyim yalnız budur və bu, mənə bəs eləyir. Poq onun fermasını yaman aldı əlindən, amma bunun mənə heç dəxli yoxdur. Elə bilirəm, qoca tezliklə oradan çıxmalı olacaq.

– Görünür, Kaleb yaxşı adamdır, – Yan dedi.

– Dəhşətli dərəcədə tez qızışandır – dilinə içki dəyəndə nə desən eləyə bilər. Amma belədə – sakit adamdır.

– Onun fermasına nə olub? – Sem soruşdu. – Məgər fermanın sahibi o deyil?

– Yox, ferma indi onun deyil. Amma dəqiq bilmirəm. Söz-söhbət eşitmişəm. Əlbəttə, Sarianna onun doğma qızı deyil. Heç qohum da deyillər. Onun, ümumiyyətlə, heç kəsi yoxdur. Dik Sarianna ilə evləndi, sonra da qocanı razı saldı ki, fermanı onlara bağışladığı haqda sənəd imzalasın. Dik söz vermişdi ki, Kaleb ömrünün sonuna kimi onlarla bir yerdə yaşayacaq. Amma fermaya yiyələnəndən sonra qocadan canını qurtarmaq istədi. İlk dəfə köpəyə görə dalaşdılar. Dik ona fermada qalmağa icazə vermirdi, çünki köpək toyuqları qovur, qoyunları boğurdu. Mənim qoyunumu da, yəqin, elə o boğmuşdu. Mən əgər buna tam əmin olsaydım, o köpəyi güllələyən adamdan on dollarımı əsirgəməzdim. Kaleb isə itdən ayrılmaq istəmədi və fermanın o biri başındakı komaya köçdü. Fermada işlər də yaxşılaşdı və Diklə Sarianna qocaya un-zad yollayırdılar. Amma camaat danışır ki, onlar qocanı fermadan tamam çıxarmaq istəyirlər. Mən bilmirəm, bu işin mənə heç bir dəxli yoxdur, baxmayaraq ki Kaleb elə bilir, Diki ona qarşı yönəldən mənəm... Hə, sənin qeyd dəftərçən necədir? – deyə Yanın əlində dəftərçəni görən Raften soruşdu.

– Yaxşı ki, yadıma saldınız! Sizdən bir şey soruşmaq istəyirdim. Bu nədir? – və Yan dəftərində çəkdiyi dırnaq izini ona göstərdi.

Raften gözlərini qıydı.

– Bilmirəm. İri maralın izinə bənzəyir. Amma inanmıram maral ola. Burada maralların kökü artıq kəsilib.

– Qulaq as, ata, – Sem əl çəkirdi, – səni talayıb evdən qovsayıdılar, sən də hirslənərdin. Elə deyil məgər?

– Əlbəttə. Amma at dəyişəndə bəxtim gətirmədiyindən heç kimə güllə atmazdım. Əgər kiminsə əlindən yanıqlısansa, ya döy, ya da döyül... Yaxşı, bəsdir. Söhbəti dəyişək.

– Mister Raften, zəhmət olmasa, bir də şəhərə gedəndə mənə qeyd dəftərçəsi alın. Qiymətini bilmi-

rəm, yoxsa pulunu indidən verərdim, – deyə Yan dəftərcənin yığa bildiyi beş-altı sentdən baha olacağından nigaran qaldı.

– Mütləq alaram. Amma gözləməyinə ehtiyac yoxdur. Ağların məskənində bir dənə dəftərcə var və sən onu pulsuz alacaqsan.

– Bilirsiniz, mister Raften, – deyə Hay birdən dilləndi, – mən maralı onların hamısından yaxşı vururam.

Səmlə Yan bir-birinə baxdılar və yekə bıçaqlarını qapıb bir sıçrayışa özlərini Üçüncü Başçının yanına yetirdilər.

O isə Raftenin arxasında gizlənib həmişəki kimi çığırırdı:

– Mənə toxunmayın... Əl çəkin!

Raften göz vurdu:

– Mən isə elə bildirdim burada dinc qəbilə yaşayır.

– Onlara tapşırın, mənə toxunmasınlar! – Budaq nıqqıldadı.

– Əgər o marmotu tapsan, səni buraxarıq. Artıq iki gündür döyüşməmişik.

– Yaxşı, – deyə Hay cavab verdi və ləngimədən axtarışlara başladı.

Tezliklə gizli işarələr verə-verə qayıtdı. Oğlanlar ox-yaylarını qapdılar, amma aldanmamaq üçün bir az hövsələ etmək qərarına gəldilər. Hay da silahına cumdu. Hamısı bir yerdə tarlaya getdi. Raften də onlara: “Sizin ova mane olmaram ki?” – soruşub oğlanlara qoşuldu.

Qoca, çallaşmış marmot yonca yeyirdi. Oğlanlar əsl hindu kimi irəli süründülər. Marmot dal pəncələri üstə qalxıb ətrafı dinşədi. Heyvan enəndə oğlanlar sürünməkdə davam etdilər və heyvandan, təxminən, qırx addım aralı durdular. Marmot yenə qulaqlarını şəkələdi və Sem pıçiltıyla dedi:

– Yeməyə başlayanda hamımız birdən atırıq.

Elə ki yoncanın arasından marmotun beli görünürdü, oğlanlar dik qalxıb atdılar. Oxlar viyiltıyla yan keçdi, ovçular ikinci oxlarını hədəfə göndərməyə macal tapmamışdılar ki, marmot yuvasında gizləndi.

– Ay Budaq, bəs nə oldu?

– Bax, görərsiniz, gələn dəfə...

Raften onları kinayəli təbəssümlə qarşıladı:

– Başabəla ovçular! Yaxınlıqda ağdərillilərin məskəni olmasaydı, çoxdan acından ölmüşdünüz. Sizin yerinizə əsl hindu olsaydı, bütün gecəni marmotun yuvasının yanında qarovul çəkər, səhər tezdən tutardı onu. Bunun işini bitirəndən sonra mən sizə daha bir marmotun yerini göstərəcəyəm.

Bu sözləri deyib getdi. Sem onun dalınca səsləndi:

– Qulaq as, ata, Yanın qeyd dəftərçəsi necə oldu? O, bizim igidliklərimizin hesabını aparır və dəftərçə tezliklə ona lazım olacaq!

– Mən onu sənənin çarpayına qoyacağam...

Raften elə də etdi, Semlə Yan isə onu pəncərədən uzatdıqları, başında yarığı olan taxtayla götürdülər.

XVI. Yan ördəkləri uzaqdan necə tanıyırdı?

Bir dəfə Böyük Ağacdələn kölgəlikdə uzananda amiranə ahənglə dedi:

– Darıxıram, Balaca Qunduz! Söhbət elə.

– Bəlkə, mənim dilimdə danışmağı öyrənmək istərdin? – deyə İkinci Başçı Hayla Semi öz tayfasının qədim dilini (özünün fikirləşdiyi dilini) neçə dəfə öyrətmək istədiyinə baxmayaraq, soruşdu.

– Sənə deyirəm ki, bir şey danış, – qəzəbli Ağacdələn qaşqabaqla təkrar etdi.

– Yaxşı, qulaq as, – deyə Balaca Qunduz sözə başladı. – Mən sənə bir adam haqqında danışacağam. O, meşədə məskunlaşıb heyvanların həyatını daha yaxından izləmək istəyirdi. Çox çətin idi: heç bir köməyi yox idi, amma meşədə qalmaq fikrindən daşınmırdı. Bir dəfə quşların həyatından bəhs edən bir kitab oxumuşdu və ona elə gəlmişdi ki, orada təsvir olunan hadisələrin hamısını öz gözüylə görüb. Əslində quşlar ondan çox uzaq idi və buna görə yaman kədərlənirdi. Bir dəfə göldə vəhşi bir ördək gördü, amma baxanda

seçə bildiyi yalnız rəngbərəng lələkləri oldu. Amma yenə də həmin ördəyin şəklini dəftərinə çəkdi və bir müddətdən sonra həmin şəklə əsasən təyin etdi ki, onda gördüyü fitçalan cürə imiş. Elə onda da ağına gözəl bir fikir gəldi: hər ördəyin özünəməxsus xalları və zolaqları olur – əsgərlər üçün mundirləri nədirsə, ördəklər üçün də lələkləri elə həmin şeydir. Əgər üzərindəki bütün xarakterik xalları çəksən, ördəyi uzaqdan da tanıyarsan. Elə də etdi. Və bir dəfə göldə başqa bir ördəyin də şəklini çəkdi və sonralar həmin ördəyi uzaqdan dəfələrlə gördü. Ördəyin hansı cinsdən olduğunu ona heç kim deyə bilmirdi, hərçənd ki çəkdiyi şəkil lap qiyamət idi. O, dərddən tipiyə girdi və Böyük Başçının sonuncu almasını da çırpışdırıb yedi ki, daha dilxor olmasın.

Yan bu sözləri deyib almasını çıxardı və qüssəli görkəmlə onu yeməyə başladı.

Üzündə bircə əzələsi belə tərپənməyən Böyük Ağacdələn Yanın hekayətini davam elətdirdi:

– Böyük Başçı məhv edilmiş canlı həyatın xəbərini alan kimi dedi: “Mənim o qoca almaya heyfim gəlir. Onu donuzların yem təknəsindən çıxarmışam. Mənə elə gəlir ki, insan öz işini başa çatdırmasa, böyük axmaqlıq etmiş olur. O cəsur oğlan donuz tapdalamış çürük almaları yemək əvəzinə gəlib öz tərəddüdlərini Tayfanın Böyük Başçısı ilə bölüşsəydi, necib qızıldərəli hindu ona belə deyərdi: “Mənim oğlum, yanıma gəlməkdə düz iş görmüsən. Ördəkləri tanımaq istəyirsən? Bah! Əla!” və bu sadələvh oğlanı Dauni şəhərinin mehmanxanasına aparar, nə zamansa yer üzünə gələn bütün ördəkləri birbəbir göstərərdi. Orada hər ördəyin üzərində həm adı var, həm də haqqında yazı. Bah! Mən sözüümü bitirdim!

Böyük Ağacdələn eşitdiyi hekayətə necə münasibət göstərəcəyini bilməyən, hər şeyi zarafat kimi qəbul edən Haya qəzəbli bir nəzər saldı. Amma Semin sonuncu sözləri ciddi idi.

Böyük Başçının sonuncu təklifi hamıya maraqlı gəldi və düşürgələrindən, təxminən, beş mil aralıda yerləşən Dauni şəhərciyinə getmək qərarına gəldilər.

– Məncə, Üçüncü Başçını gözətçilik üçün burada qoymaq lazımdır, – Sem dedi, – və bir də fikirləşirəm ki, biz şəhərə ağıdərillər kimi getməliyik.

– Sən təzədən ağıdərili olmaq istəyirsən?

– Hə. Həm də atla arabanı da götürmək istəyirəm. Şəhərə beş mil yol var.

Yan kədərləndi. O fikirləşirdi ki, meşənin içiyə piyada gedəcəklər. Lakin Semin təklifi daha ağıllı idi və o razılaşdı.

Raftən evdə deyildi. Oğlanlar tez atı arabaya qoşub şəhərə yollandılar.

Dauniyə gələn kimi əvvəlcə dükanə girdilər; Sem anası üçün lazım olanları aldı. Görəndə ki Yanın qələmi, pozanı və dəftərçəsi var, oğlanlar mehmanxanaya yollandılar. Yan özünü ilk dəfə sirkə gedən kəndçi balası kimi hiss edirdi – nəhayət ki, çoxdan arzusunda olduğu bir şeyi görəcəkdə.

Bütün nahardan sonranı Yan ördəklərin, yaşılbaşların şəklini çəkdi: mehmanxana sahibinin əllidən artıq müqəvvası vardı. Yan özünü sehrli bağçaya girmiş, qarşısında misilsiz sərvət görən Ələddin kimi hiss edirdi. Hər quşun qarşısında üzərində ad olan kiçik lövhə vardı və Yan oradan özüylə bir qalaq eskiz aparırdı. Son dərəcə xoşbəxt idi. Sonralar o, müxtəlif ördəklərin təsnifatına həsr olunmuş cədvəl hazırladı və bir çox tapmacanın cavabını tapdı.

Qaş qaralanda düşərgəyə dönərkən cığırda onları bəyaz kabus qarşılıdı. Kabusun başı yağış göbələyinin kəllə şəklində kəsilmiş papağından, bədəni isə köhnə qəzet vərəqindən idi.

Tipi boş idi. Kabusu payanın başına keçirən Hay, görünür, onunla gecənin qaranlığında tək qalmaq istəməmiş və qaçıb getmişdi.

XVII. Semin igidliyi

Dülgərlik Semin çoxdankı azarı idi. Hətta bu sənətin ustaları da oğlanın bacarığını etiraf edirdilər. Hindular isə Semi lap sehrbaz sayırdılar. Yan bir ağac

parçasını yarmaq istəyi ilə neçə saat əlləşə bilərdi, amma axırda Semin səsi gəlirdi: “Bax, burasından vur”. Elə ki Sem əlinə balta götürdü, ağac bir göz qırpımında yarılırdı. Düzgün zərbə üçün heç bir qayda mövcud deyildi. Hərdən düyündən üst tərəfi, hərdən də alt tərəfi yarmaq lazım gəlirdi. Sem baltanı haradan endirməli olduğunu həmişə bilirdi. Nadir hallarda səhv edər, heç vaxt özünü öyməzdi.

Bir dəfə Yan qalın bir ağacla əlləşirdi. Hay ona kömək etməyə çalışır, amma yenə bir şey çıxmırdı.

– Ey, Sem! – deyə Yan qışqırdı. – Bu zəhrimarı heç sən də yara bilməzsən!

Sem ağacı əlində oyan-buyana çevirib dikinə qoydu və üstünə bir fincan su tökdü. Su ağaca hopandan sonra baltanı var gücüylə endirdi. Ağac o dəqiqə ikiye bölündü.

– Ura! – Balaca Qunduz sevincində qışqırdı.

– Nə olsun! – Hay dedi. – Təsədüfdür. İkinci dəfə alınmaz.

Yan başa düşürdü ki, su ağacın sərtliyini azaldıb, ağacın ağırlıq mərkəzini dəyişib.

– Nişanını mən qoymuşdum da, – deyə Hay yenə başladı.

– Amma mənəcə, Semin elədiyi igidlikdir, – Qunduz dedi.

– Boş şeydir! – Üçüncü Başçı qızıxdı. – Sən altı düym qalınlığı olan ağacı üç dəqiqəyə aşıra bilərsən?

– Hansı ağacı? – Ağacdələm soruşdu.

– Hansı olsa.

– “Qran ku”dan mərc gəlirəm ki, gümüşü şamı iki dəqiqəyə istənilən tərəfə yıxaram. Sən isə ağacın yığılması üçün yeri özün seçərsən. Yerə bir çiv sanc, mən də yığılan ağacla onu yerə mıxlayım.

Sem baltanı itilədi və hər üçü ağac seçməyə yollandı. Onlar altı-yeddi düym qalınlığında şamağacı tapdılar və Semə icazə verdilər ki, rahat işləmək üçün ətrafdakı kolları qırsın. Bu ağac bir az cənuba doğru əyilmişdi. Külək şimaldan əsirdi və Yan çivi gövdədən cənuba çalmaq qərarına gəldi.

Semin aralı gözlərində bir parıltı yarandı, amma ağac kəsimindən bir az başı çıxan Hay narazı-narazı nırçıldadı:

– Çoxbilmişə bax! Yox bir! Ağacı küləyin səmtinə kim desən yıxar. Bax sən çivi buradan çal! – və Hay çivi götürüb şimal-qərb tərəfdən yerə sancdı. – İndi baxarıq.

– Yaxşı. Görərsən. Qoy bir ölçüb-biçim, – Sem dedi.

Sem ağacın başına fırlandı, hansı tərəfə əyildiyinə diqqət yetirdi, küləyin gücünü ölçdü, sonra qollarını cırmalayıb ovuclarına tüpürdü və ağacın şərq tərəfində duraraq dedi:

– Hazırım!

Yan saata baxıb çığırdı:

– Başla!

Sem gövdəyə iki möhkəm zərbə endirdi və cənub tərəfdən dərin çapıq əmələ gəldi. Sonra ağacın ətrafına hərlənib şimal-qərb tərəfdən, amma birincisindən bir qədər aşağıda daha bir çapıq qoydu. Baltanı tələsmədən işlədirdi, hər zərbəsi ölçülü-biçiliydi. Ağacdan sıçrayan ilk yonqarların on düym uzunluğu vardı, lakin kəsik nə qədər dərinləşirdisə, yonqarlar da bir o qədər qısaldı. Gövdənin üçdəiki hissəsi kəsiləndən sonra Yan çığırdı:

– Bir dəqiqə!

Sem baltanı endirdi, əliylə ağacın gövdəsini şappıldadıb təpəsinə baxdı.

– Tələs, Sem! Vaxt itirirsən! – deyə dostu qışqırdı.

Sem susurdu. Diqqəti küləyin istiqamətində idi. Nəhayət, budur, ağacın təpəsi tərpendi. Qulaqbatırıcı bir şaqqıltı gəldi. Ağacı yoxlamaq üçün Sem onu möhkəm itələdi və elə ki ağac əyilməyə başladı, bir-birinin dalınca üç dənə zərbə endirərək gövdənin qalan hissəsini də kəsdi. Ağac möhkəm əsdi və küləyin gücündən yerə sərilərək çivi torpaqda basdırdı.

– Ura! – Yan çığırdı. – Bir dəqiqə qırx beş saniyə!

Sem dinmirdi, bircə gözləri yaman alışıb-yanırdı. Hay isə yenə dedi:

– Nə var ki burada! Boş şeydir hamısı.

Yan isə ağacın qalınlığını ölçdü.

– Yeddi düym! – deyə sevincək qışqırdı. – Əla, dostum! Bu, əsl böyük igidlikdir – “qran ku”!

Və Hayın təltifatı Kaleb gələndək saxlamaq xahişlərinə baxmayaraq, Sem Senger hindularının ən yaxşı meşəqranı kimi böyük qartal lələyinə layiq görüldü.

XVIII. Bayquşlar

Bir axşam, yatmaq üçün yerlərinə girməmişdən əvvəl Sem ulduzlara tamaşa edirdi. Haradasa yaxınlıqda bayquş ulayırdı: “Ohu-ohu-ohu!”

Birdən oğlanın iyirmi addımlığında yekə bir quş səssizcə süzüb yerə endi.

– Yan! – Sem pıçıldadı. – Oxu mənə ver! Tez! Cücələri çırpışdıran bayquş buradadır!

– O, səni aldatmaq istəyir, – deyə Hay yuxulu-yuxulu yorğanın altından dilləndi. – Mən getməzdim.

Yan isə elə o dəqiqə silahı qaparaq tipidən bayıra sıçradı.

Sem atdı, amma görünür, oxu yan ötmüşdü. Bayquş qanad açıb uçdu.

– Mənim ən yaxşı oxum itdi! – Sem qışqırdı. – Bu, “Aşkar ölüm” idi.

– Ay səni! – deyə oxun hədəfə dəymədiyini görəndə Yan dilxor oldu. – Heç ata bilmirsən!

Birdən yenə qanad xışiltısı gəldi və “sehrli dirək”in üstünə bayquş oturdu.

– Mənim növbəmdir! – Yan pıçıldadı.

Yayı darddı, amma bayquş eynən birinci atışda olduğu kimi sağ-salamat uçub getdi.

– Atıcısı ha! – Sem təəssüflə dilləndi. – Gül kimi mövqeyin vardı! Niyə vura bilmədin?

– Əgər bir də gəlsə, məni çağırın, – deyə Hay ciyildədi. – Mən sizə ox atmaq öyrədərəm, uşaqlar!

Gecə oğlanları bir şıqqıltı oyatdı və Yan bayıra boyulanıb dedi:

– Yoxsa, yenə qayıtdı?

– Əlbəttə, sənə nəyindən qorxacaq ki! – Sem dedi.

Səhər oğlanlar oxlarını axtarmağa getdilər. Amma tipidən uzaqlaşmağa macal tapmamışdılar ki, Yan heç cür gizləyə bilmədiyi bir təcəcblə qışqırdı:

– Ora bax! Ora bax! Biri buradadır! Bu da o biri!

Yerdə, bir-birindən on addın aralı iki bayquş düşüb qalmışdı. Hər iki atış o qədər dəqiq olmuşdu ki, oğlanlar yalnız bunu deyə bildilər:

– Belə bir şeyi adam şəkildə görsə, inanmaz.

Qəbilənin böyük şurası ovçuların ikisini də böyük qartal lələyi ilə mükafatlandırdı. Yalnız bir nəfər qərarın əleyhinə səs vermişdi.

XIX. Xarakterin sınağa çəkilməsi

Kalebə qulaq asan oğlanlar lap hindularınki kimi döyüşçü başlığı düzəltdilər. Hindquşunun ağ quyruq lələkləri və ucu qaraldılmış qaz lələkləri qartal lələyini əvəz etdi. Köhnə arabanın boyunduruğundan bir neçə çəngə qırmızı boyanmış at tükü çıxardılar. Bütün bunlar əsl hindu başlığı üçün vacib idi. Kaleb uşaqların yeni həvəsinə böyük maraqla yanaşır və hansı igidliklərə görə mükafat düşdüyünü həll etməkdə yardımçıları olurdu. Sem sərrast atmağına, üzməyinə və “ağdərilil”lərin üzərinə etdiyi uğurlu basqınlarına görə at tükündən qotazı olan iki dənə, kəsdیی ağaca və vurduğu bayquşa görə isə daha iki əla lələk aldı.

Yan bir neçə “ku”n heyvan ləpirlərindən əla baş çıxardığına, bir “qran ku”nu maralın düz ürəyindən vurduğuna, daha bir “qran ku”nu iki yüz yardı beş dəqiqəyə üzdüyünə, dörd mil məsafəni bir saata qət etdiyinə, bir çox bitkinin adını bildiyinə görə və nəhayət, daha bir “qran ku”nu da qaranlıq gecədə bayquşu vurduğuna görə aldı.

Haya bir neçə “ku” gözünün itiliyinə görə verildi. O, Böyük Ayı bürcündə “qarının belindəki körpəni” görürdü. Amma oğlan hesabında “qran ku” olmasından yaman kədərlənirdi və Haya yaxşı münasibət bəsləyən Kaleb belə ona ali mükafatı verə bilmirdi.

– Kaleb, söylə, hinduların insanda ən yüksək qiy-

mətləndirdiyi hansı cəhətdir? – deyə bir dəfə Hay soruşdu. Ümid edirdi ki, gözünün itiliyi, nəhayət ki, yüksək mükafata layiq görülmək.

– Cəsurluq, – Kaleb cavab verdi. – Onlar üçün ən mühüm şey – döyüşçü igidliyidir. Bu, tək hindularda belə deyil: cəsur insanlara hər yerdə hörmət var.

– Mən heç bir şeydən qorxmuram! – deyə sevinçək olan Hay çıxırdı.

– Sən bir Yanla güləşməyi sına.

– Bu, düz olmaz. O, məndən həm yekə, həm də yaşca böyükdür.

– Qulaq as, Budaq, gör sənə nə deyirəm. Get bağa və bir vedrə gilənar gətir; saat doqquz üçün orada bir nəfər də olmayacaq.

– Əcəb ağıllısan! İstəyirsən ki, Kep məni parçalasın?

– Sən axı heç nədən qorxmursan! Amma biryaşar buzovdan da balaca olan itdən qorxdun!

– Mənim gilənardan heç xoşum gəlmir.

– Bura bax, Hay, mən sənə əsl sınaq keçirərəm. Görürsən o daşı? – və Kaleb ortasında dəyişən olan girdə daşı yerdən qaldırdı. – İndi söylə: sən qoca Harninin məzarını tanıyırsan?

Dostlarının dediyinə görə, fərsiz əsgər olan Harni ehtiyatsızlığı ucbatından öz gülləsinə tuş gəlmişdi. Onu Raftenin torpaqlarından şimalda, yolayrıcında basdırmışdılar.

Danışdırdılar ki, qəbrin yanından hər dəfə araba keçəndə Harni inildəyir. Amma təkərlərin səmindən bu iniltiləri eşitmək olmur, elə buna görə də Harni gecəyarısını gözləyib boğazı yırtılanacan çıxırır. Bu səsi eşidən hər kəs onun halına acımalıdır, yoxsa ona bədbəxtlik üz verər.

– Belə elə, – qoca dedi, – mən bu daşı Harninin məzarına qoyacağam, sən də gecə gedib gətirərsən. Yaxşı?

– Hə-ə, – deyə Hay həvəssiz, uzada-uzada cavab verdi.

– O əgər indi qorxdusa, onda gecə nə edəcək? – deyə Ağacdələn kinayə ilə dedi.

– Daşı səhv salmayasan deyə, – Kaleb dedi, – deşiyindən ip keçirəcəyəm.

Gecə oğlanları kiminsə səsi oyatdı; kimsə tipinin örtüyünü tiqıldadırdı.

– Ey! Hay!

– Kimdir orada? – Hay qorxa-qorxa cavab verdi.

– Mənəm, Kaleb. Gecəyarısına az qalıb. Harninin qəbri üstünə getmək vaxtıdır. Əgər daş qoyduğum yeri o dəqiqə tapa bilməsən, iniltiyə qulaq as. Onda taparsan.

Kaleb xırıltılı pıçıltıyla danışdı və adama elə gəlirdi ki, o özü də əməlli-başlı qorxur.

– Mən... mən... – deyə Hay pəltəkləyərək başladı, – mən indi yolu görə bilmərəm.

– Bu imkanı əldən vermə, oğlan, – Kaleb dedi. – Əgər Harninin məzarından daş gətirsən, “qran ku” alacaqsan. Mən səni burada gözləyəcəyəm.

– Mən... mən... o daşı belə qaranlıqda görmərəm axı... Mən... mən... getmirəm.

– Sən qorxaqsan! – Kaleb pıçıldadı.

– Mən qorxaq deyiləm. Amma bir şeyi tapa bilməyəcəyəmsə, getməyin nə mənası? Ay çıxanda gedərəm.

– Yaxşı, sizlərdən kim daha cəsarətlidir?

– Mən gedərəm! – deyə Semlə Yan bir ağızdan dilləndilər, baxmayaraq ki onların hər biri digərinin gedəcəyinə ümid edirdi.

– Yaxşı, Qunduz, mən bu şərəfi sənə qismət edərəm, – Ağacdələn tələsik dilləndi.

– Mən məmnuniyyətlə gedərəm, amma... amma... utanıram səndən önə keçməyə – sən axı Böyük Başçısan! Bu, düz olmaz, – deyə Yan cavab verdi.

– Gəl püşk ata, – Ağacdələn dedi.

Yan közləri üfürdü. Sem saman çöpü götürüb iki qeyri-bərabər hissəyə böldü və yumruğunun içində sıxıb uclarını Yana tərəf uzatdı.

– Kim uzun çöpü çıxarsa, o da gedəcək.

Yan bilirdi ki, adətən, qısa çöpün ucu daha çox görünür, ona görə qızasını çəkməyə başladı. Yavaş-

yavaş çəkirdi və adama elə gəlirdi ki, heç vaxt çəkib qurtarmayacaq. Sem ovcunu açdı – çöpün qıyası onda qalmışdı.

– Sən gedəcəksən. Bəxtəvər! – deyə aşkar sevinclə dilləndi. – Sənin bəxtin həmişə gətirir.

Əgər boyun qaçırmaq üçün bir yol tapsaydı, mütləq ona da əl atardı. Amma indi heç bir şey eləmək mümkün deyildi. Cəsurluğundan yox, daha çox qürurundan getməli oldu.

Yan tələsik geyinməyə başladı. Ayaqqabılarının bağını bağlayanda əlləri əsirdi. Kaleb tipinin yanında oturmuşdu; Yanın getməyə hazırlaşdığını görəndə oğlanı qucaqlayıb dedi:

– Afərin! Mən səni meşənin ayağına kimi ötürərəm – artıq olmaz – orada gözləyəcəyəm. Asan tapacaqsan. Balaca qarağacdan dörd mərz keçərsən, yolun o üzündə sal daş görəcəksən. Nişanəli daşı ondan şimal tərəfə qoymuşam. Əlini vuran kimi ipini tapacaqsan. Al, bu tabaşiri özünlə götür; əgər qəbrin yanına gedib çıxma bilməsən, çəpərdə nişan qoy ki, hara qədər getdiyini bilək. İnilti haqda fikirləşmə – hamısı gopdur! Əsas odur ki, qorxmayasın!

– Qorxuram, amma gedəcəyəm.

– Düz edirsən! – deyə qoca ovçu oğlanı həvəsləndirdi. – Kim öz qorxusuna qalib gələrək gedirsə, ikiqat cəsurdur.

Danışa-danışa meşədən çıxdılar.

– Gecəyarısına az qalıb, – Kaleb kibrit işığıyla saatına baxıb dedi. – Ürəkli ol. Mən səni burada gözləyəcəyəm.

Yan tək qaldı.

Qaranlıq gecə idi; Yan çəpərin dibiyə getməyə çalışırdı və tezliklə qapqara otluğun arasında azacıq ağaran yola çıxdı. Oğlan yolun yarısını artıq keçmişdi. Ürəyi dəhşət çırpınırdı, əli buz kimi olmuşdu. Gecənin sükutunu bir-iki dəfə incə siçan ciyiltisi pozdu. Yan diksindi, amma ayaq saxlamadı. Qəflətən yolun sağından şıqqıltı eşitdi və irəlində ağ nəşə gördü. Oğlanı soyuq tər basdı. Adama elə gəlirdi ki, yolla başsız bir

adam gedir. Yan yerində donaraq qaldı və bir xeyli sonra titrəyən səsiylə çığırdı:

– Kimdir orada?

Cavab gəlmədi; ağ fiqur birbaşa onun üstünə gəlirdi. Yan yerdən bir neçə daş götürüb “kabusa” atdı. O isə kənara sıçrayıb ayaqlarını tappıldada-tappıldada qaçıb getdi. Bu yerdə Yan gördü ki, bayaqdan kabus sandığı Nevill nənənin ağ inəyidir.

Əvvəlcə onun dizləri əsirdi, amma sonra sakitcə fikirləşməyə başladı. Əgər qoca bir inək bütün gecəni burada sakitcə uzanıb qala bilirdisə, onda burada qorxmalı nə var ki? O, tələsmədən irəliləməyə başladı. Qarağac görünmək bilmirdi və qorxu Yanı yenə öz çənginə aldı. Bəlkə, qayıtsın? Yox, yalnız qorxaqlar belə edər. Əgər qarağacı tapa bilməsə, heç olmasa, yetişdiyi son nöqtədə tabaşirlə əlamət qoyar. Yan ehtiyatla çəpərə yaxınlaşdı və birdən durduğu yerin iyirmi beş metrliyində qarağacı gördü. Ağacdən qərbə dörd mərz saydı və anladı ki, düz qəbirlə üz bəüz durub. Yəqin, gecə artıq yarıdan ötmüşdü. Ona elə gəldi ki, yaxınlıqdan nə səslər eşidir. Yolun ortasında ağ daş gördü. Yan tamam səssiz yeriməyə çalışırdı. Niyə? Bunu heç özü də bilmirdi. Ayağı məzarın böyründəki kirli arxda büdrədi və daşa çatdı. Soyuq, nəm əlləriylə kəndirli daşı axtarmağa başladı. Yox idi. Yan tabaşiri götürüb sal daşın üzərində öz adını yazdı. Tabaşir nə axmaq səs çıxarır! Yan qəbrin ətrafındakı torpağı əlləriylə eşdi. Elə o an kəndiri tapdı! Daşı, yəqin, külək salmışdı yerə. Kəndir bağlanmış xırda daş taqqıltıyla sal daşın üstünə düşüb dıgırlandı və birdən “şapp” eləyib palçıqın içinə düşdü, boğuq iniltiyə bənzər bir səs eşidildi: elə bil, kimisə boğurdular. Yanı dəhşət bürüdü. Amma inəyi yadına salıb bütün gücünü topladı, qalxdı və yolla yel kimi qaçmağa başladı. Gözləri heç nə görmürdü və az qaldı kişini yıxsın. Kaleb idi.

– Yan! Sənsən?

Yan dillənə bilmirdi. Tır-tir əsərək qoca ovçuya sıxıldı.

– Necə oldu, Yan?

– Mən... mən bilmirəm, – deyə oğlan zorla dillənə bildi. – Orada nəşə vardı...

– Belə de! Mən də eşitdim, – deyə Kaleb aşkar nigarançılıqla dilləndi. – Eybi yox. On dəqiqədən sonra artıq düşərgəmizdə olacağıq.

Yanın əlindən tutub yola düzəldi. Oğlan hələ özünə gəlməmişdi, amma nişanəli cığıra çatanda artıq özünü təhlükəsizlikdə hiss etdi. Səsi də elə burada çıxdı:

– Mən daşı tapdım və adımı ora yazdım.

– Afərin! İgid oğlansan! – deyə qoca heyran-heyran dilləndi.

Tipidə işıq görəndə onlar çox sevindilər.

Bir neçə addım qalmış bayquş ulartısını təqlid edərək çığırdılar: “Oho-ohu-ohu!” Bu, onların şərti işarəsiydi: hinduların əksəriyyəti gecələr bayquş ulartısından istifadə edir. Onların ulartısına tipidən də eyni cavab gəlirdi.

– Hər şey qaydasındadır! – Kaleb qışqırdı, – O, daşı da gətirib, qəbrin üstündə adını da yazıb. Afərin! Ona “qran ku” verəcəyik.

– Mən lap indi də ora gedə bilərəm, – Hay dedi.

– Get də, nəyi gözləyirsən?

– Bəs necə gedim? Daş orada yoxdur axı...

– Qəbrin üstünə adını yazarsan, eybi yox, – Yan dedi.

– Ad yazmaqdan nə çıxar! – deyə Hay dillənərək söhbəti dəyişməyə tələsdi.

Sükut içində əyləşmiş hindular Yana qulaq asırdılar. O isə keçirdiyi qorxunu qətiyyənlə azaltmağa can atma-
yaraq başına gələnləri danışdı.

Sözünü bitirəndən sonra soruşdu:

– Hə, Hay, nə oldu, yenə getmək istəyirsən ora?

– Əl çək məndən! – Hay dilləndi. – Bayaqdan qəmiş olmusan mənə!

Kaleb harasa getməyə hazırlaşmış kimi saatına nəzər saldı; bunu görəndə Yan dilləndi:

– Bizimlə gecələməzsiniz, mister Kaleb? Yerimiz böldür.

– Yaxşı olardı; yaman gecdir, – deyə qoca razılaşdı.

XX. Ağ revolver

Səhər yeməyindən sonra Böyük Ağacdələn bütün Qəbilə Şurasının qəbirə baş çəkmək istədiyini dilə gətirdi.

– Mənə elə gəlir ki, Yan öz adını qəbrin üstünə deyil, orada gecələyən bir inəyin belinə yazıb. İnak də bundan narazı qalıb elə böyürüb ki, dörd bir tərəf lərzəyə gəlib!

Bir neçə dəqiqədən sonra onlar artıq qəbrin yanındaydılar. Kələ-köttür daşın üstündə səliqəsiz xətlə, amma tamamilə aydın yazılmışdı: “Yan”.

– Xəttə bax e-e! – Hay dilləndi.

– Afərin! – deyə Sem sevincək dilləndi. – Mən bacarmazdım.

– Mən isə bacardım, – Hay yenə qürrələndi.

– Bax burada arxın üstündən tullandım. İzlərimi görürsən? Burada isə çığırtı eşitdim. Gəlin görək ruhlar da iz buraxırlar... Bura baxın! – deyə Yan qəflətən qışqırdı.

Arxın içindəki pəlçiqda böyük adam izləri gördülər. Görünür, əlləri üstə düşmüşdü, çünki yerdə əl izləri vardı. Birdən Hayın iti gözləri nəsə parlaq bir şey gördü. Yerdən qaldırdı. Ağ qəbzəli bir revolver idi.

– Verin baxım, – Kaleb dilləndi.

Silahı silən kimi gözlərində alov parladı.

Bu, mənim tapançamdır! – deyə qışqırdı. – Bu tapançanı da pullarım, başqa şeylərimlə bir yerdə oğurlamışdılar!

Kaleb revolveri otərəf-butərəfə hərleyib diqqətlə süzdü.

– Heç nə başa düşə bilmirəm... – deyə hərdən mızıldanırdı. – Başa düşə bilmirəm ki, tapançam burada nə gəzir...

Daha maraqlı heç nə tapmayaraq geri döndülər. Kaleb bütün yolu fikirdəydi. Nevill nənənin əsgər qəbrindən bir qədər aralı yerləşən komasına çatdılar. Komanın qapısına yetişəndə Kaleb oğlanlara sarı çönüb dedi:

– Mən bir bura baş çəkdim. Qulaq as, Yan, dünən sən o ağ daşın üstündə heç nə deməmişən?

– Yox, heç cıncırımı da çıxarmadım. Təkcə daş atdım ona.

– Yaxşı, düşərgədə görüşərik.

– Sabahın xeyir, Kaleb! – deyə qarı onu salamladı.

– Gəl otur... Diklə Sarianna necədirlər?

– Deyəsən, xoşbəxtdirlər, işləri də yaxşı gedir,

– Kaleb acı qüssəylə dilləndi. – Qulaq as, nənəcan, sən heç yolun üstündə basdırılmış Harninin əhvalatını eşitmisən?

– Xeyir ola, o, haradan düşüb yadına? Əlbəttə eşitmişəm. Özü də bir dəfə yox. Elə dünən gecə də o tərəfdən qışqırıqlar gəlirdi. İndiyəcən əsim-əsim əsirəm.

– Nə eşitdin ki?

– Nə bilim, dəhşətli səslər idi! Mənim itim də, pişiyim də qorxudan girməyə dəşik axtarırdılar. Qoca inək isə yoldan qaçaraq çıxanda çəpərin üstündən də atıldı.

– Nənə, deyirlər ki, keçən həftə Daunidə kimisə soyublar. Bu barədə bir şey eşitməmişən ki?

– Doğrudan? – deyə qarı təəccüb içində dilləndi, lap gözləri parıldadı. – Kimi soyublar, bilmirsən?

– Deyirlər ki, Con İvensi.

– Onu tanımıram. Amma kasıblamaz. Eşidəndə ki inəyimi satmışam, o haramzadələr bizə də gəlmişdilər. Burunlarına pul iyi dəymişdi də...

– Hə, elə olar. Bəs səni nə vaxt soyublar, nənəcan?

– Məgər mən dedim ki, soyublar? – qarı pıqqıldadı.

– Soymağa hazırlaşurdılar hələ.

O, Kalebə gecəyarısı gələn adamlardan danışdı: ucaboyu qaşqabaqlıydı, ikincisi – bəstəboyu, enlikü-rəyi isə çox gülərliz adam idi. Qarı nə quldurların qara saqqallarını, nə onlardan birinin solaxay olduğunu, nə də sağ əlində bir barmağının olmadığını unutmamışdı.

– Nənə, nə vaxt olub bu?

– Yəqin, bir üç il olar.

Kaleb özünə gərək olan hər şeyi öyrənəndən sonra qarıyla vidalaşib oğlanların yanına getdi. Yolboyu

fikirleşirdi ki, son dörd ildə buralarda oğurluq yaman çoxalıb. Hər dəfə də əlinə pul düşən adamları soyurdular. Görünür, oğruların bu barədə dəqiq məlumatları olurdu.

Kaleb Nevill qarının komasına girib gözdən itəndə Yan dostlarına dedi:

– Siz düşərgəyə gedin, mən də tezliklə gələcəyəm.

Oğlan qəbrin yanındakı izlərin şəklini çəkmək istəyirdi. Həm də ürəyindən keçirdi ki, həmin adamı güdüb tapsın.

Yan yerdəki izləri diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Diqqət yetirdi ki, çəkmələrinin dabanı üç sıra xırda mıxla vurulmuşdu; mıxların başı əyri-üyrü çıxırdı; çəkmənin sol tayında da deşiyi vardı. Sonra Yan əl izlərinə diqqət yetirdi. Bu izlərdə nəsə bir qəribəlik vardı. Sərrast düşmüş bir neçə izi öyrənəndən sonra anladı ki, sağ əlin orta barmağı çatmır.

Yan yoldakı izi tutub gedirdi – o yerədək ki, izlər cənuba sarı dönüb otluqda yox olurdu.

Yolda Kalebə çatdı – o da düşərgəyə gedirdi.

– Mister Klark, – Yan dedi, – mən məzarın yanındakı izlərin şəklini çəkdim. Bilirsiniz, həmin şəxsın sağ əlində cəmi dörd barmağı var.

– Nə?! – deyə Kaleb ucadan dilləndi. – Səhv etməsən ki?

– Gedək, birlikdə baxaq.

Yanın sözləri düz çıxdı.

– Bu barədə kimsəyə bir söz demə, Yan.

Qoca oğlanla sağollaşıb Dik Poqun evinə tərəf yollandı. Burada, qarının ağzında Harninin qəbrinin yanında gördüyü izlərdən gördü. Zivədə isə gilə bulaşmış şalvar quruyurdu.

Həmin gecədən etibarən qoca Yana əməlli-başlı hörmət bəsləməyə başladı. Daşın dalınca getməyə qorxan Hayla münasibətləri isə lap soyumuşdu. Kaleb Yanı evinə dəvət etmişdi ki, düzəltdiyi xizəkləri ona göstərsin. Qocanın dəvətinə dəstəylə gəldilər.

Yan Kaleblə tanış olandan bəri evinə heç getməmişdi.

Onlar qapını tıqqıldadanda, eynən birinci dəfə olduğu kimi, köpək öz uca hürüşüylə hay verdi.

Yan xizəklərə tamaşa edəndə Hayın iti gözləri qocanın yatağında ağ revolveri seçdi. Təmizlənmiş, yağlanmış silah artıq tam qaydasında idi. Kaleb bu tapıntısına sevinməkdən doymurdu: axı təzə silah çox baha, onun cibinə görə deyildi.

– Kaleb, gəl tapança ataq, – Hay dedi. – Görərsən, mən onlardan yaxşı vuracağam.

Kaleb bir neçə patron çıxardı və evdən qırx addım aralıdakı bəyaz ləkəli kötüyü göstərdi. Üç-dörd güllə Hay, elə bir o qədər də Yan atdı, amma hədəfə dəyən olmadı.

– Baxın görün necə atarlar, – Kaleb dedi.

Revolverin balaca qəbzəsi, sanki, ovçunun sərtləşmiş ovcunda itdi. Tez, demək olar ki, nişan almadan altı güllənin altısını da atdı. Güllələr bir-birinin dalınca ağ halqaya, ikisi isə lap mərkəzdəki qara dairəyə dəydi.

Oğlanlar heyran qalmışdılar.

– Hə, təxminən, iyirmi il qabaq mən yaxşı atırdım, – deyə Kaleb səmimi tərzdə dilləndi. – Amma bu, boş şeydir. İndi sizə daha çətin bir şey göstərəcəyəm!

O, üç dənə patronu iyirmi beş addımlıqda qoydu və üç gülləylə onları vurub saldı. Sonra revolveri gödək-cəsinin yan cibinə soxub ucunu belə çıxarmadan, qətiyyənlə nişan almadan yenə iyirmi beş addımlıqdan kötükdəki bəyaz dairəni vurdu. Köhnə bir konserv qutusu tapıb barmaqlarının ucuna, tapançanı isə ovcuna qoydu və qəflətən bunların hamısını yuxarı tullaı. Tapança yerə düşməmişdən, elə havadaca qarıb havadakı tənəkə qutunun tən ortasından vurdu.

Oğlanlar təəccüb və heyranlıqdan danışmaq qabiliyyətlərini itirmişdilər. Kaleb isə revolverini silmək üçün komasına girdi.

– İndi mən dəqiq bilirəm ki, atama güllə atan Kaleb deyilmiş, – deyə Sem Yana pıçıldadı, – o atsaydı, mütləq öldürərdi.

Kaleb Semin sözlərini təsadüfən eşitdi və artırmaya çıxanda sakit, mehriban tərzdə gülümsündü. Elə həmin andan etibarən də Semlə danışmağa başladı.

Kalebin komasında mehriban ab-hava bərqərar olmuşdu və Yan çoxdan içində gəzdirdiyi arzusunu, nəhayət ki, dilinə gətirdi:

– Mister Klark, gəlin bir yerdə yenot ovuna gedək. Biz onların çay qırağında yemək yerlərini bilirik. Özü də çox olurlar.

Əgər Yan bunu qocadan bir ay əvvəl xahiş etsəydi, cavabında bu sözləri eşidəcəkdi: “Bilmirəm. Vaxtım yoxdur”, amma indi – Yanın Harninin məzarı üstünə gedərək igidlik göstərdiyi gecədən sonra Kaleb büsbütün oğlanların tərəfində idi.

– Yaxşı, – deyə qoca dilləndi, – amma axşamın sərinində gedərik. Onda köpək də izi yaxşı alacaq.

XXI. Hayın təntənəsi

Bernsin zəmisində oğlanlar marmotu ilk dəfə görəndən bəri hər gün onun ovuna çıxırdılar. Buna lap adətərdə olmuşdular – lap yemək, əl-üz yumaq kimi. Adətən, marmotu birinci Hay görürdü. Dalınca üç dənə ziyansız ox atılır və marmot yuvasında gizlənirdi. Ovları elə orada bitirdi.

Bir səhər oğlanlar bir-birindən aralanmaq qərarına gəldilər. Sem zəmiyə bir tərəfdən, Hayla Yan isə digər tərəfdən yaxınlaşdılar. Əvvəlcə elə bildilər ki, heyvan heç yanda yoxdur. Amma birdən Hay pıçıldadı:

– Görürəm!

Oğlanlardan, təxminən, altmış addım aralı, hündür otların arasında Hay heyvanın boz xəzini seçmişdi.

– Odur!

Yan heç nə görmürdü, Sem isə nəsə görsə də, tərəddüd edirdi. Bircə dəqiqə sonra marmot (bu, həqiqətən, o idi) arxa pəncələri üstə qalxdı. Oğlanlar elə həmin an onun açıq-qəhvəyi belini gördülər.

– Ay səni, Budaq! – deyə Yan heyran-heyran dilləndi. – Sənin adını gərək Qırğı Gözü qoyaydıq!

– Çox yaxşı, – deyə Hay sevindi. – Zəhmət olmasa, məni elə bu adla çağır! Çox xahiş edirəm! – lap yalvarmış kimi əlavə elədi.

– Ağacdələ, mən elə bilirəm ki, o, bu adı qazanıb,
– Yan dedi. – Afərin ona, özünü əsl hindu kimi aparır.

– Biz məşvərət şurası çağırıb baxarıq, – deyə Ağacdələ soyuqqanlı təzadə cavab verdi. – İndi isə işə başlayaq!

– Qulaq as, Budaq, sən zəminin başına hərlənib marmotla yuvasının arasına çıxıb bilərsən? – Böyük Başçı soruşdu.

– Görərsən, bacaracağam. Bir dollardan mərc gəlirəm ki...

– Qulaq as, – Yan müdaxilə etdi, – hinduların pulu olmur.

– Yaxşı, onda öz skalpımı qoyuram – bax Sem skalpı müqabilində bu qara skalpımı qoyuram ki, marmotu birinci mən vuracağam!

– Xahiş edirəm, imkan ver onu birinci mən öldürüm, sən sonra öldürərsən, – deyə Sem kinayə ilə cavab verdi.

– Skalpına görə qorxursan?

– İndi payını alacaqsan ha! – Sem təhdidlə dilləndi.

Oğlanların hər birinin başında bir topa qara at tükü vardı və onu skalp adlandırırdılar, təpələrinə iplə bağlayırdılar.

– Yaxşı, mübahisə etməyin, ey Böyük Başçılar, – Qunduz dedi. – Gəlin belə danışaq: əgər marmotu Ağacdələ vursa, Budağın skalpını alır. Əgər heyvan Budağın qurbanı olsa, o, Ağacdələnin skalpını da alacaq, qalib hələ üstəlik, yekə qartal lələyinə də layiq görülcək.

Səmlə Yan meşədə səbirsizlik içində gözləyirdilər, Budaq isə zəminin ətrafına dolanırdı. O gün marmot, elə bil, lap həyasızlıq edirdi. Yuvasından çox aralanır, hərdən lap gözdən itirdi. Oğlanlar artıq Hayın yuvaya necə yaxınlaşdığını görürdülər, marmotun isə bundan xəbəri yox idi. Adətən, onun düşmənləri tamam başqa səmtdən gəlirdilər.

Hay yerə möhkəm sinərək yoncalıqla sürünürdü. Təxminən, otuz addımdan sonra gəlib marmotla yuvasının arasına çatdı. Heyvan bayaqkı kimi ot yeyir,

hərdən də tamam başqa tərəfə baxırdı. Oğlanlar ona meşənin içindən həyəcanla göz qoyurdular. Hay isə marmotu görə bilmirdi. Oğlanlar əllərinin işarəsiylə marmotun yerini ona başa salmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Nəhayət, Hay anladı: “Atmaq vaxtıdır”. Ehtiyatla qalxdı. Marmot onu görən kimi vurnuxdu, yuvasına tərəf – deməli, düz Hayın üstünə qaçdı. Hay tələsik atdı, amma oxu hədəfə dəymədi. Elə bu yerdə marmot düz Hayın üstünə atılmaqla onu ölüncə qorxutdu. Hay geri çəkildi – çaşqınlıqdan hara qaçacağını da bilmirdi. Marmot oğlanın yanından ötmək istəyirdi. Hay dəhşət içində yerindən qopdu, ayağı ilişdi və düz heyvanın üstünə yığılıb onu bir anlıq key elədi. Hay istəyirdi qalxıb qaçsın, amma bir də baxdı ki, heyvan güclə nəfəs alır. Oğlan bütün kişiliyini toplayıb marmotun düz burnundan bir dənə ilişdirdi.

Meşədən gələn sevincək çığırtılar Hayı öz qələbə-sindən xəbərdar etdi. Oğlanlar özünü onun yanına yetirəndə Hay teatral bir mimika ilə poza verirdi: bir əlində yayını havaya qaldırmış, digərində heyvanın tüklü quyruğundan yapışmışdı.

– Marmot vurmağı məndən öyrənin! Görün nə boydadır! Yəqin, əlli funt gələr. (Əslində, bu marmot on funtdan artıq gəlməzdi.)

– Ura! Yaşasın Üçüncü Başçı Budaq!

Artıq Hay dostlarının onun qələbəsini qiymətləndirmədiklərindən şikayətlənə bilməzdi.

– Haradasa başqa marmot da tapsaydıq, pis olmazdı. Onları tutmağın qaydasını mən yaxşı bilirəm.

– Budaq, buna görə “qran ku” alacaqsan.

– Hə, bir də mənə söz vermişən ki, adımı “Qırğı Gözü” qoyacaqsan! – deyə Hay yada saldı.

– Əvvəlcə Böyük məşvərət çağırıb bu məsələni müzakirə etməliyik, – deyə Böyük Başçı Ağacdələ mütəmül bir görkəmlə cavab verdi.

– Gəlin məşvərəti günorta eləyək. Yaxşı?

– Yaxşı.

– Yox, saat dördə yaxın eləyirik!

– Əşi, nə vaxt istəyirsən.

– Mənə “Qırğı Gözü” adı verərsiniz və bir də marmotu tutduğuma görə yekə qartal lələyi, hə? Hamısını da saat dördə eləyərək.

– Olar. Bəs niyə mütləq saat dördə istəyirsən?

Hay özünü elə göstərdi ki, guya, sualı eşitmədi və nahardan sonra harasa yoxa çıxdı.

– Yəqin, yenə qab yumaq istəmir, – deyə Ağacdələnlər dilləndi.

– Yox əşi, – İkinci Başçı dedi. – Məncə, qohumlarının dalınca qaçdı ki, necə mükafatlandırıldığını onlar da görsünlər.

– Ola bilər, – deyə Ağacdələnlər razılaşdı. – Onda gəl elə təntənə düzəldək ki, sanki, tarixdə ən mühüm gündür! Gör bir neyləyəcəyəm...

– Yaxşı, – Yan dedi. – Sən də özününküləri çağır. Mən isə Kalebi razı salaram.

– Qorxuram ki, mənimkiləri Kaleblə yaxınlaşdırmaq hələlik mümkün olmasın, – deyə Sem cavab verdi.

Qərara aldılar ki, Sem anasının dalınca gedəcək, Yan isə həmin vaxt ərzində yekə bir qartal lələyi hazırlayacaq və marmotun dərisini soyacaq.

Marmot yekə imiş; təbii ki, ayı boyda deyildi, amma yekə idi. Yan heyvanı Hayın öldürməsinə paxıllıq edirdi. Hələ bir saat vaxt qalırdı və Yan çalışdı ki, əsl hindu bayramı düzəlsin. Marmotun dırnaqlarını kəsib, özəyini çıxartdığı, bir düym uzunluğunda gəndalaş çubuqlarıyla növbələşdirib qaytana taxdı. Dırnaqlar əyri-üyrü idi – biri uzun, biri gödək, amma yenə babat hindu muncuğu çıxdı.

Hay evlərinə qanadlanıb uçurdu. Bağın içiyə yüyürəndə atası onu səslədi, yəqin, yenə iş buyurmaq istəyirdi, amma oğlan güllə kimi otağa girdi.

– Ana! – deyə elə qapının ağzından çığırdı. – Sən məni mütləq görməlisən! Saat dörd üçün bizim düşərgəyə gəl. Məni Böyük Başçı edəcəklər! Mən o qoca marmotu öldürdüm! Bilirsən hansını? Atamı az qalmışdı şikəst eləsin ha, bax onu! Uşaqlar mənsiz heç nə eləyə bilmirdilər. Min dəfə... yox-yox, yəqin, lap milyon dəfə cəhd eləmişdilər ki, marmotu tutsunlar. Lap

əldən düşmüşdülər, bax onda pusub tutdum onu. Onların gözü heç nəyi görmür. Düşərgədə heç mənsiz keçinə bilmirlər! Mən onları maral ovuna öyrətdim, sonra bilirsən nəyə öyrətdim... nə isə, yaman çox şeyə öyrətmişəm onları. Ona görə də məni Böyük Başçı eləyib adımı “Qırğı Gözü” qoyacaqlar! Bu gün dördməşvərət yığılır. Sən də gəl, ana!

Hayın həmin an otağa girən atası oğlunu kartof cərgələrinin alağını eləməyə yollayırdı ki, missis Berns oğlanı rahat buraxmağa ərinə güclə razı sala bildi.

Missis Berns günün altında qaralmış dörd qızını normal görkəmə gətirənədək iki saat çəkdi. Nəhayət ki, yola düşdülər: missis Berns bir əlində körpəsini, digərində mürəbbə dolçasını tutmuşdu. Hay irəlidə yüyürüb yolu göstərirdi. Anasının dalınca da əl-ələ tutmuş bacıları addımlayırdı.

Oğlanlar böyük bayram üçün artıq hər şeyi hazırlamışdılar.

Bir küncdə dana dərisindən xalçanın üstündə məşvərət məclisi oturmuşdu. Hay öldürdüyü marmotun dərisinin üstünə zorla sığışmışdı. Qalibdən sol tərəfdə Sem, sağda isə qarşısında təbil olan Yan əyləşirdi. Tipinin ortasında tonqal yanırdı; örtüyün bir böyrünü qaldırmışdılar və qonaqların bir hissəsi çadırda yerləşdi.

Böyük Başçı Ağacdələnin sülh çubuğunu yandırdı, dərin bir qullab alıb tüstüsünü dörd tərəfə buraxdı, onu İkinci və Üçüncü başçılara ötürdü, onlar da eyni şeyi etdilər.

Balaca Qunduz iştirakçıları sakitliyə dəvət edib təbilə üç dəfə vurdu və Böyük Başçı nitqinə başladı:

– Böyük başçılar, Kiçik başçılar, İgidlər, Döyüşçülər, Qadınlar və Senger hindularının övladları! Bizim qəbilə həm bu... həm də... “tozağacı qabığı” qəbiləsinin digər hindularıyla müharibə aparanda biz bir döyüşçünü əsir götürüb ona çox işgəncələr verdik. Lakin o, elə bir mətanət və cəsarət nümayiş etdirdi ki, biz onu öz qəbiləmizə qəbul etdik...

Bu yerdə Yan ucadan çığırdı:

– Hau! Hau! Hau!

– Biz onun şərəfinə günəş rəqsi təşkil etdik, amma o qaralmadı, çünki çox cavan idi. Ona görə də adını “Budaq” qoyduq. O vaxtdan etibarən o, öz xidmətlərinə görə Üçüncü Baş Döyüşçü adına layiq görüldü.

– Hau! Hau! Hau!

– Bu günlərdə bütün qəbiləmiz qoca marmotun ovuna çıxaraq uğursuzluğa düşər oldu. Onda Baş Döyüşçü Budaq özünü təhlükəyə məruz qoyub düşmənin qarşısına tək çıxdı və bir zərbəylə qoca yırtıcı öldürdü! Belə qəhrəmanlıqlar əsrlər boyu yaddaşlarda yaşayır! Baxmayaraq ki o, qəbilənin ən kiçik döyüşçüsüdür, hamıdan yaxşı görür, ovu hamıdan yaxşı pusur! O, döngənin o biri üzündə, ağacın arxasında belə nə baş verdiyini görə bilir. Yalnız gecə hərdənbir səhv edir. Bu insan bu andan etibarən Budaq çağırılmayacaq. Məşvərət şurası ona “Qırğı Gözü” adını vermək qərarına gəlib!

– Hau! Hau! Hau!

Bu yerdə Balaca Qunduz Böyük Başçıya üzərində iri hərflərlə “Budaq” yazılmış taxta lövhə verdi.

– Bu onun qabaqlar, görkəmli, tanınmış insan olmazdan daşdığı addır. İndi bu ad həmişəlik unudulur. – Sem taxta parçasını tonqala ataraq dedi: – Baxaq görək onun cavanlığı, keçmişi necə yanacaq.

Sonra Balaca Qunduz Ağacdələne qotazı olan, gözü bərabərində ox, qırğıbaş adam şəkli çəkilmis qəşəng qartal lələyi uzatdı.

– Bu, qartal lələyidir. Bütün igidliklərinə görə onu üzərində təzə adı yazılmış bu lələklə təltif edirik!

Ucadan səslənən “Hau! Hau!” və təbil gurultusu altında lələyi Hayın saçlarına sancdılar, boynuna isə marmot dırnaqlarından muncuq saldılar.

– Kim onu Budaq çağırmağa cəsərət etsə, dərşini Qırğı Gözü özü verəcək.

Yenidən hamı “Hau! Hau!” qışqırırdı. Hay özünə əhəmiyyətli bir görkəm verib gülümsəməməyə çalışır, amma bir şey çıxmırdı: bir də görürdün ağzı lap qulağının dibinə kimi açıldı. Missis Bernsin isə həтта sevincdən gözləri yaşla doldu.

Hamı elə bilirdi ki, təntənə başa çatıb, amma bu dəm Yan ayağa qalxıb öz nitqinə başladı:

– Başçılar, Qadınlar və Senger hindularının övladları! Bizim Böyük Başçı Ağacdələn bir şeyi unutdu. Biz marmot ovuna gedəndə mən iki başçı arasında mərcin şahidi oldum. Bizim qəbilənin adətlərinə görə, onlar marmotu kimin öldürəcəyinə öz skalplarından mərc gəldilər. Mərzi Böyük Başçı Ağacdələn və Qırğı Gözü gəldi. Qırğı Gözü, Ağacdələnün skalpını çıxar.

Sem bu mübahisəni unutmuşdu, amma indi müti şəkildə başını əydi. Hay qaytanı kəsib skalpı aldı və təntənəli bir döyüşçü nidası çıxardı.

XXII. Yenot ovu

Kalebin onlara ov vəd etməsini Yan unutmamışdı. Oğlanlar bunu səbirsizliklə gözləyirdilər. İki gündən sonra, gün batana yaxın onlar Kalebin yanına yollandılar ki, verdiyi vədi ona xatırlatsınlar.

Yaman isti idi, amma Yana elə gəlirdi ki, ov üçün əlverişli havadır. Təbii ki, Kaleb sərin axşam havası barədə eşidəndə çox təəccübləndi.

– Oturun, oturun, uşaqlar, – deyə oğlanların ov üçün hazırlaşdıqlarını görən qoca mehriban təzədə dilləndi. – Tələsməyə dəyməz. Yenotlar yuvalarından gün batandan üç-dörd saat sonra çıxırlar.

Qoca oturub qəlyanını çəkirdi; Sem onun köpəyi ilə dostlaşmaq üçün faydasız cəhdlər göstərirdi; Yan divarlardan asılmış quş qanadlarını nəzərdən keçirir, Hay isə maral və marmot ovunda göstərdiyi igidliklərdən dəm vurur, istənilən yenotu necə ustalıqla vuracağı haqda planlar qururdu.

Yan ov yerinə birsaatlıq yol olduğuna hamını inandıraraq evdən saat doqquzda çıxmalarına nail oldu. Kaleb balaca baltasını da özüyə götürdü. İti haylayıb böyük yola çıxdılar və artıq yarım saatdan sonra çaya yetişdilər.

– İrəli! Axtar! Axtar! – deyə Kaleb itini həvəsləndirirdi.

Mərzdə oturub köpəyin hərəkətlərinə göz qoymağa başladılar. İtin isə öz oyunu vardı: o, kimi istəsə, nə vaxt istəsə, ovlayırdı. Kaleb onu yenotlar yaşayan yerə apara bilərdi, amma it özü işə girişmək fikrinə düşməyə nə kimi onu ov etməyə həvəsləndirmək mümkün deyildi.

Qoca oğlanlara tapşırırdı ki, sussunlar və hamı sakit oturub itin nə vaxt hürəcəyini gözləməyə başladı. Köpək axtarışa çıxdı. Ora-bura tullananda ayaqlarının səsi dörd bir tərəfdən gəlir, özü isə getdikcə uzaqlaşarkən lap parovoz kimi fisıldayırdı. Nəhayət, səsi tamam kəsildi.

İki dəqiqə onlara saat qədər uzun gəldi. Birdən çölün o biri tərəfindən zəif bir ciyilti, onun dalınca isə köpəyin uca hürüşü eşidildi. Yanın ürəyi əsdi.

– Ovu qaldırdı! – deyə Sem astadan dilləndi.

– Birinci mən eşitdim bunu! – Hay ciyildədi.

Yan istəyirdi ki, it hürüşü gələn tərəfə cumsun, axı ovçuların at belində köpəklərinin dalınca düşməkləri haqda çox oxumuşdu, amma Kaleb onu saxladı:

– Dayan, vaxta hələ var. Mən bilmirəm ki, itin indi tapdığı nədir.

Onlar hövsələylə bir xeyli gözləməli oldular, amma köpəyin hürüşünü daha eşitmədilər. Sonra lap yaxınlıqdan şıqqıltı gəldi və it kollarından çıxıb sahibinin ayaqları altına uzandı.

– Qalx, axtar! – deyə Kaleb köpəyi həvəsləndirdi.

İt isə qalxmaq bilmirdi.

– İrəli! – deyə Kaleb təkrar etdi və əlindəki budaqla heyvana yüngülcə ilişdirirdi.

Köpək qocadan aralanıb ağır nəfəs ala-ala təzədən uzandı.

– Nə olub, mister Klark? – Yan soruşdu.

– Dəqiq bilmirəm. Bəlkə, ağaca-zada keçib. Bu gün ov olmayacaq. Çox tez gəlmişik, it üçün hava istidir.

– Bəlkə, çayı keçək! Ora Boylun meşəsidir, – deyə Sem təklif etdi. – Bəlkə, bəxtimiz gətirdi?

– Bəs siz itin hürüşündən necə bilirsiniz ki, hansı heyvanla rastlaşıb? – deyə Yan qocadan soruşdu.

– Ov etdiyin yeri, heyvanları və köpəyi tanısan, bunu sən də bacararsan. Əlbəttə, itlər bir-birinə bənzəməzlər. Amma köpəyin xasiyyətinə bələdsənsə, çox şey öyrənə bilərsən.

Çay keçidini axtarası olmadılar. Su tamam azalmışdı. Kolların arasından keçərək talaya çıxdılar və yenə meşənin dərinliklərinə girdilər. Köpək irəli yüyürdü. Çay boyunca qaçırdı, gölə yetişəndə çimdi. Meşənin içində isə yenə onlara çatdı. Tamam yaş idi, amma sərin suda çimməsi əhvalını düzəltmişdi.

– İrəli! Axtar!

Amma bu dəfə də ovçuları uğursuzluq gözləyirdi. Ay çıxaraq hər tərəfi işıqlandırdı.

Ovçular çaydan Nevill nənənin komasının yaxınlığından keçərək cığırı tutub gedirdilər ki, köpək qəflətən yerində donub durdu, qoxulayıb geri qayıtdı və ucadan hürə-hürə suya girdi.

– Niyə belə eləyir, mister Kaleb? – deyə təzəcə barışdıqlarını unudan Sem qocadan soruşdu.

– Bilmirəm, – Kaleb qısaca cavab verdi.

– Bəlkə, tülküdür? – Yan soruşdu.

Haradasa çəpər tərəfdən, təxminən, yüz addımlıqdan yenə itin uca hürüşü eşidildi; görünür, izə düşmüşdü.

– Yəqin, yenotdur, – deyə Kaleb dilləndi və diqqət kəsildi, – bəlkə də, ev pişiyidir. Gecələr ağaca ancaq onlar dırmaşır.

Ay cığırı nura qərq edib yolu asanlaşdırmışdı, köpək isə ara vermədən hürürdü. O, ovçuları çay qırağındakı kiçik bataqlığa tərəf aparırdı.

– Yenotdur, – Kaleb qətiyyətlə dilləndi, – pişik suda gizlənməz.

Qəflətən it hürüşü mırıltı, ciyilti ilə əvəz olundu.

– Özüdür ki var: yenot görəndə özünü həmişə belə aparır!

Kaleb oğlanları birbaşa hadisə yerinə apardı. Köpək hürərək yekə bir cökə ağacının ətrafında atılıb-düşürdü.

– Yenot həmişə ən qollu-budaqlı ağacları seçir, – Kaleb dedi. – Hə, sizlərdən ağaca ən yaxşı dırmanan kimdir?

- Yan! – Sem dilləndi.
- Yan, dırmaşa bilərsən?
- Baxım da...

– Gəlin tonqal yandıraq – bəlkə, yenotun harada gizləndiyini gördük, – deyə Ağacdələm təklif etdi.

– Marmot olsaydı, mən o dəqiqə tutardım, – Qırğı Gözü dedi.

Amma kimsə ona cavab vermədi.

Semlə Yan çırpı yığıb gətirdilər və bir dəqiqədən sonra alovun titrək qırmızı şöləsi ağacları işıqlandırdı. Onlar əzəmətli cökə ağacını diqqətlə nəzərdən keçirdilər, amma bir şey görə bilmədilər. Kaleb yanan odunlardan birini götürüb ağacın gövdəsinə yaxınlaşdırdı və üzərində təzə gil gördü. Çaya tərəf qayıdaraq heyvanın izlərini də tapdılar; indi daha şübhələri qalmamışdı – cökəyə dırmanan iri yenot idi.

– Məncə, koğuşun içinə girib. Cökədə koğuş bol olur.

Yan ağacın zırpı gövdəsinə nəzərdən keçirərək daha yaxşı dırmanmaq üçün hansı tərəfdən başlayacağını götür-qoy edirdi. Kaleb oğlanın tərəddüd etdiyini görünəcə soruşdu:

– Bilmirsən haradan başlayasan? Bax...

Bir dəqiqəyə yaxında bitən cavan ağacı kəsib onu cökənin qoluna dirədi. Bu “körpü” ilə Yan yuxarı lap asan dırmandı. Belinə bir ağır dəyənək bağlamışdı.

Budaqların arasında Yan bir neçə saniyə çaşıb-qaldı: yarpaqların içində tamam itmişdi, amma məşəllərin aşağıdan düşən şöləsi ağacı yaxşıca işıqlandırır.

Əvvəlcə Yan nə koğuşu, nə də yenotu tapa bildi, amma xeyli axtarandan sonra bir də gördü ki, ağacın lap təpəsində tüklü bir şey var. Bir cüt alışıb-yanan göz Yanı diksindirirdi. Oğlan çığırdı:

– O, buradadır! Budur!

Yan bir qədər də yuxarı dırmanıb heyvanı tutmaq istədi, amma o, büzüşərək altdakı budağa tullandı.

Yan da bir az aşağı endi. Ağacın altında duranlar bir şey görmürdülər, amma donqultu səslərindən duyular ki, yuxarıda mübarizə gedir.

Yenot budaqdan-budağa aşağı enirdi və nəhayət, cökəyə söykənmiş cavan ağaca çatdı və burada köpək onu görüb hürməyə başladı, Kaleb revolverini qapıb atəş açdı. Yenot yerə düşdü. İt mırıltıyla onun üstünə tullandı, amma qoca ovçu köpəyi tutdu. Sonra Kaleb vüqarlı görkəmlə silahını sildi, sanki, müvəffəqiyyəti yalnız ondan asılı idi.

Yan tez aşağı endi. Heyvanı sıgallayaraq xəzini yoxladı. Oğlanın içində iki hiss bir-biriylə mübarizədəydi – öldürülmüş heyvana acıma və onu tapdığına görə keçirdiyi qürur hissi.

Yenotun ovlanması onun müstəsna xidmətini hamı etiraf etdi. Sem heyvanı ayağının ucuyla tərpedib əlinə götürdü və dedi:

– Otuz funt olar.

Hay burnunu qırışdırdı:

– Mənim marmotumun heç yarısı qədər də yoxdur! Bir də əgər balta mənim yadıma düşməsəydi, yenotu heç vaxt tuta bilməzdiniz.

Yan düşünürdü ki, yenotun çəkisi otuz beş funt olar, Kaleb isə iyirmi beş bilirdi. Sonradan aydınlaşdı ki, heyvan on səkkiz funtdan artıq deyilmiş. Onlar müvəffəqiyyətlərini müzakirə edərkən köpək bərkdən hürməyə başladı – adətən, tanımadığı adam görəndə belə hürürdü. Kaleb bu hürüşə “adam səsi” deyirdi.

Boylananda Uilyam Rafteni gördülər. O, öz meşəsində işıq görərkən quraqlıq dövründə yangından qorxub tələsik geyinmiş və bura tələsmişdi.

– Salam, ata! Niyə yatmırsan?

Raften oğluna cavab verməyib üzünü Kalebə tutaraq kinayə ilə dedi:

– Bəlkə, mənə bir güllə də atasan? Bu dəfə yüz faiz dəyərsən. Özü də silahım yanımda deyil.

– Qulaq as, ata, – deyə Sem Kalebin ağzını açmasına imkan verməyərək onun sözünü kəsdi. – Bunların hamısı yalandır! Mən bunu bilirəm, sən də bilməlisən: Kaleb haqda deyilənlər, guya, sənə güllə atmağı yalandır. O, sənə güllə atsaydı, yüz faiz vurardı. Mən onun necə atdığını görmüşəm.

– Bəs sən deyildin and-aman eləyən ki, silahın yoxdur? – deyə revolverə işarə edən Raften dilləndi. – Mən bu tapançanı səndə on il qabaq görmüşəm. Amma nə səndən qorxuram, nə də tapançandan, – deyə Kalebin əlini silaha atdığını görən Raften dilləndi. – Bir də qulaq as: mənim meşəmə bir də nə sənin, nə də qoyunlarımı boğan köpəyinin ayağı dəyməsin! Buna bax, bu quraqlıqda tonqal da yandırıb!

– Bura bax, Raften! – Kaleb ucadan deyərək revolverini qapdı.

Əgər Yan onun əlindən yapışıb sallanmasaydı və Sem atasıyla qocanın arasında durmasaydı, atəş açılacaqdı. Hay isə uzaqgörənliklə ağacın arxasına keçdi.

– Yoldan çəkilin, oğlanlar! – Kaleb qışqırdı.

– Görürsən, yenə məni silahsız tutub, – Raften kinayə ilə dilləndi. – Siz gedin, uşaqlar, özüm gələrəm öhdəsindən.

– Qulaq as, ata, – deyə Sem yenə başladı. – Sən haqlı deyilsən! Onda sənə güllə atan Kaleb olmayıb. Bu tonqalı isə Yanla mən qalamışıq, özümüz də bu dəqiqə söndürürük. Sən indi Kalebin üstünə lap sənin bütün ərzağını alan Nevill nənə kimi cumursan. Ayıbdır, ata, utan! Bu, düzgün hərəkət deyil, kişilər belə etməz! Əgər sübutun yoxdursa, dinmə.

Raften bu coşqun təzyiqdən çaşdı, həm də aydın görürdü ki, hamı onun əleyhinədir. O özü Nevill nənənin əsassız qəzəbinə o qədər gülmüşdü ki. Heç ağlına belə gəlməzdi ki, hərdən özü də eyni hərəkəti eləyir. Qəzəbi soyudu. “Oğlana bax ha! Nə qızıqıb! – fikirləşdi. – Lap vəkil kimi danışır, amma boksçu kimi güclüdür. Bəlkə, elə diş həkimi yerinə vəkil eləyim onu?..”

Tufan sovuşmuşdu. Kaleb tez qızıqsa da, tez də soyuyurdu. Məğlubiyyətlə üzbəüz qalmış Raften isə çıxıb getməyə tələsdi.

– Tonqalı əməlli söndürün! – deyindi. – Özü də çoxdan yatmaq vaxtıdır.

Oğlanlar ocağı söndürdülər və sükut içində düşərgəyə yollandılar. Kaleb onları çadıra kimi yola salıb komasına döndü. Həmin gecə oğlanlar yaxşıca yatdılar.

XXIII. Meşə qulyabanısı və gecə qulduru

Ertəsi gün yenotun dərisini aşlayan Yanla Sem gecə baş verənləri müzakirə edirdilər. Qərara gəldilər ki, ən doğrusu Kaleblə bu barədə heç danışmamaqdır. Hayı da xəbərdar elədilər ki, sussun.

Həmişəki kimi, “qonaq kitabını” nəzərdən keçirəndə Yan yenə də dırnaq izinə bənzəyən izlər tapdı. Çayın qırağında isə hindquşuna bənzəyən quşun yekə ayaq izlərinə rast gəldi.

Kalebi çağırırdı ki, izlərə o da nəzər salsın.

– Yəqin, göy leylək gəlib bura, – deyə quş izlərini görəndə dilləndi, – o ki qaldı dırnaq izlərinə, heç anlama bilmirəm. Yekə maral ləpirlərinə çox oxşayır. Amma burada gör nə vaxtdan maral olmur. Azı, on mil o yanda görərsən onları. Bir iz hələ nəsə demək deyil.

– Yox, mən bu izlərdən çox tapmışam, amma başım çıxmırdı.

Axşam, ağdərillilər üzərinə basqından sonra Yan göl tərəfdən kəskin, tükürpərdici bir səs eşitdi. Səs yaxınlaşdıqca qulaqbatırıcı nəritiyə dönürdü. Bu səs haradansa yuxarıdan gəlirdi və Yan başının üstündən hansısa yekə quşun süzərək keçdiyini gördü.

Ertəsi gün Yan aşpaz idi. Dan yeri sökülən kimi su gətirməyə getdi və göldən nəhəng, göy leyləyin ağır-ağır qanad çalaraq qalxdığını, sonra da ağacların arxasında gözdən itdiyini gördü.

Oğlan quşun uçuşunu heyranlıqla izləyirdi. Onun qalxdığı yerə gələndə qabaqlar dəftərinə çəkdiyi izlərdən lap çox gördü. Bu, keçən gecə çıxıran quş idi.

Bir dəfə Ağacdələnin tipidən çıxanda qulağına qeyri-adi səs dəydi. Kimsə durmadan, getdikcə güclənən səslə zingildəyirdi. Səs kəsilmək bilmirdi və Sem yoldaşlarını çağırırdı.

– Bu, yəqin, daha bir leyləkdir, – deyə Yan pıçıldadı.

Lakin səs güclənə-güclənə gedirdi və sonra uca miyovultuya döndü. Birdən Balaca Qunduz xatırladı ki, buna bənzər çığırtını öz evlərində – Qlenyanda eşidib!

– Vaşaqdır, – inamla dedi.

Ertəsi gün Kaleb oğlanın sözünü təsdiqlədi. Bir neçə gündən sonra məlum oldu ki, gecə Raftenin daha bir quzusu itib.

Səhər təbili götürəndə Yan gördü ki, onun dərisi yumşalıb, nəmdir.

– Aha, yağış yağacaq! – dedi.

Kaleb ona təəccüblə baxdı:

– Deyəsən, sən əsl hindu olursan ha. Onlar da təbilin dərisi yumşalanda deyirlər ki, yağış yağacaq, sonra da onu ocağın yanında qurudurlar ki, çalmaq mümkün olsun.

Günortadan sonra buludlar qalınlaşdı, gün batanda isə yağış başladı. Əməlli-başlı leysan idi, adama elə gəlirdi ki, heç kəsməyəcək. Kaleb tipidən çıxdı və çadırın ətrafında arx kimi bir şey qazdı, bir yerində də axar qoydu – su buradan axıb gedirdi.

Şam yeməyindən sonra hamı tonqal kənarındaydı. Külək qalxdı və yağış damcıları düz tüstü deşiyinə vurmağa başladı. Yan çölə çıxası oldu. Yağış səsinin arasında tanış ulartını da eşitdi. Oğlan bir qucaq çırpı ilə qayıtdı və tipidə alov gur yanmağa başladı. Külək hərdən zəif, hərdən də çox güclü əsirdi və brezent örtük özünü payalara yaman çırırdı.

– Bəs sizin lövbər kəndiriniz hanı? – deyə Kaleb soruşdu.

Sem kəndirin sərbəst ucunu ona uzatdı, o biri uc isə bərk-bərk yuxarıdakı payalara bağlanmışdı. Daim quru hava olduğuna görə bu kəndirdən istifadə eləyəsi olmamışdılar. Kaleb kəndiri qalın bir ağac parçasına möhkəm bağladı, sonra da ağacı yerə çaldı. Sonra bayıra çıxıb bütün çivləri möhkəmlətdi. İndi qəbilə istənilən tufandan qorxmaya bilirdi.

Qoca ovçu özünün kimsəsiz komasına qayıtmağı xoşlamırdı. Diklə Sarianna onun qayğısına qalmırdılar, bir qarnı ac, bir qarnı tox keçinirdi. Odur ki oğlanlar qocanı burada qalmağa asanlıqla razı saldılar.

Tüstü yuxarıda yaman qalınlaşmışdı. Tezliklə tipidə möhkəm isti oldu.

– Yan, külək əsməyən tərəfdən örtüyü qaldır, – Kaleb dedi.

Amma qaldıran kimi küləklə yağış tipiyə dolub ocağın külünü havaya qaldırdı.

– Sizə məxsusi örtük lazımdır, – Kaleb dedi. – O parçanı mənə verin, düzəldim.

Kaleb örtüyü üç payaya ehtiyatla elə bağladı ki, tüstü deşiyi düz onun üstünə düşdü və artıq külək oğlanların kürəyinə vurmur, başlarının üstündən keçirdi. Tipidə nəfəs almaq asanlaşdı, deşikdən içəri dolan yağış damcıları isə indi təzə örtüyün üstünə düşürdü.

– Hindular bu örtüyə öz igidliklərini, sərgüzəştlərini əks etdirən şəkillər çəkirlər. Totemlərini çöl tərəfdən, igidliklərini əks etdirən şəkilləri içəridən çəkirlər.

– Balaca Qunduz, sənin üçün iş tapıldı, – Sem dedi, – tipiyə bizim totemləri çək.

– Bilirsiniz nə var? – Yan birdən dilləndi, – gəlin qəbiləmizə mister Klarkı da qəbul edək. Siz bizim Sehrbaz olarsınız.

Kaleb razı olurmuş kimi məmnuniyyətlə gülüm-sündü.

– İndi isə mən dörd totem çəkim, – Yan dedi.

O, yandırılardan sonra qırmızı rəng alan sarı və quruyandan sonra ağ rəng alan göy gil, bir az da kömür götürdü. Şəkil çəkməyə hazırlaşdığı fonu ərinmiş yenot piyiylə və şam qatranıyla yağladı. Qısa, hər şeyi əsl hindular kimi elədi.

Təbii ki, ağdərilibərdən cürbəcür rənglər də tapa bilərdi, amma bu, düzgün olmazdı.

– Bura baxın, Kaleb, – deyə bir dəfə Hay sözə başladı, – hindular barədə nəsə danışın da bizə, məsələn, cəsurluqlarından. Mənim dünyada ən xoşuma gələn cəsurluqdur! Yadımdadır, qoca marmot mənim üstümə tullananda... Mənim yerimə bəziləri olsaydı, çoxdan qorxub...

– Sus! – Sem qışqırdı.

Kaleb dinməzcə qəlyan çəkirdi. Yağış isə elə hey örtüyü döyəcləyirdi. Külək onu yaman oynadırdı. Orta-ya sükut çökmüşdü. Birdən meşədə dəhşətli bir çığırta

səsi gələrək dörd tərəfə yayıldı. Oğlanlar diksindilər. Əgər meşədə tək olsaydılar, qorxudan ölmüşdülər.

– Onlardır! – Sem pıçıldadı. – Banşidir.

Kaleb sınavıçı baxışlarını oğlanların üzündə gəzdirdi.

– Bu nədir? – deyə Yan soruşdu. – Bu səsi çox eşitmişik.

Kaleb dinmədən başını buladı və ocağın yanında uzanmış itinə baxdı. Köpək yalnız başını qaldırdı, sahibinə qəmli gözləriylə nəzər salıb başını yenə pəncələrinin üstünə qoydu.

– Heç tükü də ürpenmir.

– Banşini itlər eşitmir, – Sem etiraz etdi. – Heç ruhları da görmürlər. Nevill nənə belə deyir.

İtin sakitliyi oğlanları lap qorxutdu.

– Qırğı Gözü, – Ağacdələn dedi, – ən cəsur sənsən. Çıx çölə, banşiyə ox at. Sənə cadugərlər üçün oxumu verərəm. Əgər vura bilsən, sənə “qran ku” verəcəyik. Sən axı özün deyirdin ki, ən çox cəsurları sevirсэн.

– Boş çərəncilərsiniz! – Hay cavab verdi. – Sizinlə bir kəlmə də danışmayacağam! Kaleb, bizə hindulardan bir şey danış, – deyə əlavə elədi.

– Hindular cəsur adamları sevirlər, – Kaleb göz vurub dilləndi.

Yanla Sem güldülər; düzdür, çox elə ucadan gülmədiklər ki, birdən kimsə cəsaretlərini göstərməyə onları dəvət edər.

– Yaxşısı budur, uzanıb yatım, – Hay dedi.

Tezliklə Yan da ondan nümunə götürdü, Sem isə Kaleblə qaldı. Möhkəm yatan Hayın xorultusu və Yanın mışıl-mışıl nəfəs alması eşidilənə kimi dinmədiklər.

Sem Kaleblə çoxdan danışmaq istəyirdi və indi bunun üçün yaxşı fürsət yaranmışdı.

– Qulaq asın, mister Kaleb, – deyə tez sözə başladı, mən atamı müdafiə etmək fikrində deyiləm, amma o, məni necə tanıyırsa, mən də onu eləcə yaxşı tanıyıram. Mənə inana bilərsiniz! O, tez-tez kiməsə kömək eləyir, amma gizləncə edir ki, kimsə xəbər tutmasın. Ona görə də bu barədə heç kəs danışmır. Amma biriylə

dalaşan kimi aləmə car çəkirlər! Mən bilirəm, o, sizin haqda yaxşı fikirdə deyil, elə siz də onun barəsində... Burada hər şeyi aydınlaşdırmaq lazımdır!

Sem ağıllı oğlan idi və indi lap böyüklər kimi inandırıcı danışırdı.

Kaleb nəse mızıldandı və qəlyanını çəkməkdə davam elədi.

– Aranızda nə olubsa, mənə danışın, mən də anamla bir yerdə atama təsir edərəm, hər şeyi yoluna qoyarıq.

Yaxşı ki, Sem anasını xatırlatdı. Kaleb missis Rafteni hələ qız ikən tanıyırdı. O, Kalebə həmişə inanıb və hətta küsüşəndən sonra da ona olan xoş münasibətini gizləmədi.

– Əşi, danışmalı bir şey də yoxdur, – deyə Kaleb acı acı dilləndi. – O, atlarımızı dəyişəndə mənə fırıldaq gəldi, sonra da borcu almaq üçün yaman tələsdirdi. Məcbur oldum yulafı altmış sentdən satım, o da hamısını aldı. Yarım saatdan sonra isə yetmiş beşə satdı! Biz bərk mübahisə etdik, mən də, deyəsən, ondan intiqam alacağımı söyləmişəm. Həmin gün səhər tezdən mən Dauniden getmişdim. Raften üç yüz dolları cibinə qoymuşdu. Mənim isə bircə sentim də qalmamışdı. Pulları özüylə aparası olmuşdu – bank artıq bağlı imiş. Evə yollananda ona güllə atmışdılar. Səhərisi isə həmin yerdə mənim tənbəki kisəmi, bir də mənə yollanmış neçə dəne məktub tapmışdılar. Mən elə başa düşürəm ki, şübhəni mənə yönəltmək üçün onları hadisə yerinə atmışdılar. Amma deyəsən, bir az şitini çıxarmışdılar! Bütün camaat belə deyir. Sonra da sənin atan Dik Poqu üstümə qışqırdı, mən də fermamı itirdim. Vəssalam.

Sem bir dəqiqə dinmədi, sonra qaşqabaqla dedi:

– Hamısını düz deyirsiniz, yulaf məsələsini də, borcu da, – atamın xasiyyəti belədir də. Amma Dik barədə dedikləriniz düz deyil. Mənim atam belə alçaqlığa heç vaxt getməz.

– Sən elə fikirləşirsən? Nə deyim, sənin atandır da.

Sem cavab vermədi və əlini köpəyin başına qoydu. İt xəfficə mırıldadı.

– Hamı mənə, mənim itimə qarşıdır, – Kaleb sözü-nə davam edirdi. – Poq çərənləyir ki, guya, köpək quzu aparır, hamı da buna inanır. Mən hələ eşitməmişəm ki, it quzu aparsın! Qoyunlar da, az qala, hər gecə itir, hətta it mənim yanımda komada olanda belə.

– Yaxşı, bəs kimin iti edir bunu?

– Heç it olduğunu da deyə bilmərəm. Deyirlər ki, hər dəfə qoyunun yarısı orada qalırmiş. Heyif ki, mən özüm heç vaxt görməmişəm, yoxsa qoyunları kimin apardığını deyərdim. Məncə, vəşəqdır.

Tipidə səs yenə kəsildi. Birdən meşədən oğlanların başındakı tükü qabardan həmin ulartı eşidildi. Amma köpək bu dəfə də qımıldanmadı.

Kaleblə Sem tonqalı körükləyib yerlərinə girdilər.

Yağış ara vermədən yağır, külək tez-tez çadıra hücum çəkirdi. Səhər Kaleb yuxudan birinci qalxdı, yeməyə donuz əti, kartof, çörək və göy soğandan “preriya kökəsi” hazırladı. Oğlanlar gecə keçirdikləri qorxunu unudub əsl kral yeməyindən ləzzət alırdılar. Yağış kəsmişdi, amma külək sakitləşmək bilmirdi. Göy üzündə qara buludlar süzürdü. Yan izlərə baxmağa çıxdı, amma bir şey tapmadı.

Günü düşərgədə keçirdilər – ox düzəldir, tipini rəngləyirdilər.

Kaleb yenə hinduların yanında qalmağa razılıq verdi. Həmin gecə banşinin qışqırığı bir dəfə eşidildi. Amma yarım saatdan sonra incə bir ciyilti gəldi; oğlanlar lap zorla eşitdilər onu, köpək isə yerindən sıçradı, qapının altından sivişib ucadan hürə-hürə meşəyə qaçdı.

– Ov iyi alıb, – deyə ovçu dilləndi, itin hürüşü zingilti ilə əvəz olunanda isə əlavə etdi: – İndi də ağaca dırmaşdırdı.

– Bəlkə, elə banşini qovur? – Yan narahat tərzdə dillənib qaranlığa çıxdı.

Qalanları da onun dalınca çıxdılar. Gördülər ki, köpək qəzəblə hürərək özünü yekə fıstıq ağacına cırpır. Lakin qaranlıqda ağacda heç nə görə bilmədilər.

İtin o boyda ulartını qoyub zəif bir ciyiltiyə reaksiya verməsinə təəccüblənərək tipiyə qayıtdılar.

Ertəsi gün səhər Yan yaxınlıqda qeyri-adi bir pişik izləri tapdı: görünür, köpək ağaca elə onu dırmaşdırıbmiş.

İzləri daha yaxşı nəzərdən keçirmək üçün əyləndə Yan külək vıyılısının arasından həmin o dəhşətli cırıltını sezdi. Gündüz adama elə də qorxulu gəlmirdi. Yuxarı nəzər salanda Yan güclü küləkdən bir-birinə sürtülüb qəribə səs çıxaran iki qalın budağı gördü. İtdən savayı hamının qorxdığı “banşi” elə bunlar idi.

Təkcə Hay inanmadı onun danışdıqlarına və elə əvvəlki kimi elə bilirdi ki, gecələr nəriləyən aylardır.

Bir dəfə gecə düşəndə o, hər iki başçını oyatdı:

– Yan! Sem! Qalxın! O ayı yenə buradadır! Siz isə inanmırdınız!

Bayırdan arabir mırıltı və xorultu ilə kəsilən marçılı səsi gəlirdi.

– Sem, orada, həqiqətən, nəşə var, – Yan pıçıldadı.

– Kaş itlə Kaleb də burada olaydı!

Oğlanlar qapını azca aralayıb bayıra baxdılar. Ulduzların zəif işığında onlar yekə, qara heyvanı seçə bildilər – çaladan yemək qalıqlarını, konserv qablarını eşib çıxarırdı. Heç şübhə yox idi – ayı idi.

– Nə edək?

– Ox atmayasınız ha! Qəzəbləndirərsiniz ancaq. Hay, ocağı yaxşı körüklə, – Qunduz əmr verdi.

– Niyə bizim tüfəngimiz yoxdur axı? – dişi dişinə dəyən Hay pıçıldadı.

– Sakit bir az! Qulaq as, Sem, Budaq... daha doğrusu, nəydi onun adı... Qırğı Gözü indi ocağı körükləyəcək, biz də əgər bir şey olsa, küt oxlarla atarıq.

Oğlanlar yaylarını çıxardılar; qorxudan titrəyən Hay onlara yalvarırdı ki, atmasınlar.

– Niyə əsəbiləşdirək onu? – yoldaşlarını inandırmağa çalışırdı. – Yəqin, çox qəzəbli heyvandır.

Hayın tonqalı heç cür alışmaq istəmirdi, ayı isə get-gedə yaxınlaşırdı. Başını qaldırdı və oğlanlar onun yekə qulaqlarını gördülər.

– Tamam yaxınlaşmayınca atmırıq, – Sem pıçıldadı.

Bunu eşidən Hay ocağı buraxıb payaların arasındakı, adətən, qazan asdıqları köndələn ağaca dırmandı.

Oğlanların yayı çəkdiyini görəndə göz yaşlarını tökməyə başladı:

– Eləməyin, bizim hamımızı yeyər!

Ayı yaxınlaşdı və oğlanlar atdılar. Heyvan ucadan zingildəyərək qaçdı. Bu zingilti bayaqdan gördükləri heyvanın Bernslərin donuzu olduğuna heç şübhə yeri qoymadı. Görünür, Hay yenə alaqağını örtməyi unudub və heyvan da onun izinə düşərək bura gəlib.

Hay yerə düşüb ümumi şənliyə qoşuldu.

– Mən axı deyirdim: atmayın. Mənə bayaqdan elə gəlirdi ki, qoca erkəyimizdir!

– Ona görə dırmaşdın? – Sem lağla soruşdu.

Səhər daha bir sirrin üstü açıldı: Yanın maral izi saydığı, əslində, donuz dırnaqlarının ləpiriydi.

XXIV. Qırğı Gözü yenə mükafat tələb edir

Bir dəfə səhər yeməyindən sonra Yan bıçaqları torpağa sancaraq təmizləyəndə dedi:

– Qədim zamanlarda döyüşçülər dağılışaraq macərə axtarırdılar, sonra da sözləşdikləri yerdə görüşüb igidliklərindən danışırtdılar. Gəlin bu gün tək gedək.

– Saman çöpü çəkirik, – deyə Ağacdələn konkret dedi.

– Amma mən tutacağam! – Hay tələsik elan elədi.

– Yoxsa sizin ucbatınızdan yenə evə gedəsi olacağam.

– Buyur, – Yan dedi. – Üç dənə saman çöpü götür – uzununu Ağacdələn üçün, ortancılını mənim üçün, gödəyini də özün üçün. Birinci və axıncı dəfə atırıq. Mübahisə-zad da olmayacaq!

Saman çöpləri yerə uçdu və Böyük Başçılar təntənəylə çıxırtdılar: Hayın çöpü yenə evlərinin səmtini nişan verirdi.

– Elə şey yoxdur! – Hay etiraz etdi. – Mən əks tərəfə gedirəm.

– Biz maraqlı bir şeylə rastlaşanadək gedəcəyik. Günəş şüaları bu payaya çatanda qayıtmalıyıq, – Yan dedi.

Tüstü dəliyindən düşən günəş işığı onlar üçün “hindu saati” idi. Uşaqların ixtiyarında dörd saata yaxın vaxt vardı.

Uzun səfərdən Semlə Yan, demək olar eyni zamanda döndülər; tezliklə Hay da qayıtdı.

– Qulaq asın, uşaqlar! – hələ uzaqdan çısqırdı. – Başıma nələr gəldi! Dayanın, birinci mən danışıq!

– Kəs səsini! – deyə Ağacdələnin çəmkirdi. – Sən sonuncu gəlmisən!

– Necə istəyirsiniz! Onsuz da, yüksək mükafatı mən alacağam! – deyə Hay özünü saxlaya bilmədi.

– Budaqda-oturan-başçı, sən başla. – Sem danışmağa başladı:

– Mən birbaşa saman çöpünün göstərdiyi səmtə getdim. Mən heç vaxt geri qayıtmıram: bu, bir başçı və bir döyüşçüyə yaraşmaz, – və Sem aralı gözlərini kədərlə Haya zillədi. – Getdim, getdim, qurumuş çaya yetişdim. Amma bu, mənim yolumu kəsə bilmədi. Mənim qarşımı heç nə kəsə bilməz! Çayı keçdim və arı yuvasına çatdım. Lakin fağır həşəratlara toxunmayıb yoluma davam etdim. Qəflətən yuxarıdan sakit bir mırıltı eşitdim. Baxdım, amma heç nə görə bilmədim. Yavaş-yavaş mırıltı daha ucadan eşidilməyə başladı və o an üstümə tullanmaq istəyən ac bir burunduk gördüm. Sümük uclu oxumu çıxaranda heyvan adam səsiylə danışmağa başladı: “Sənin adın Ağacdələndir?” Bu yerdə öluncə qorxub ömrümdə ilk dəfə yalan söylədim. Mən ona dedim: “Yox, mənim adım Qırğı Gözüdür”. Ah, kaş görəydiniz onu! Rəngi ağappaq ağardı! Bu adı eşidəndə belindəki hər zolağı ağardı. Tirin üstünə sıçrayıb yuvasına girdi. Mən tirin o biri başına yüyürdüm – o, yenə qayıtdı. Beləcə o qədər oyan-buyana yüyürdük ki, tirin ətrafında əməlli-başlı yol yarandı, burundukun tüklü quyruğu isə lap lümək oldu. Nəhayət ki, nə edəcəyimi düşündüm. Çəkməmi çıxarıb boğazını tirin deşiyinə soxdum. Sonra ağacla tirin o biri başını döyəcləməyə başladım. Bu yerdə burunduk birbaşa çəkməmin içinə düşdü. Onda çəkməmi götürüb ağzını iplə bağladım və evə bir tay

ayaqqabıda qayıdası oldum. Amma görün bir nə gətirmişəm!

– Göstər görüm, – deyə Hay inamsız ahənglə dilləndi. Sem ipi kəsdi, çəkmədən bir burunduk çıxıb meşəyə qaçdı.

– Yaxşı, mənim balam, – heyvanın yox olduğunu görən Sem dedi, – indi sən danış görüm macərələrindən, amma gopa basma!

– Bütün bunlar boş şeydir! – Hay dilləndi. – Bax mən...

– Sus, Qırğı Gözü, indi Qunduzun növbəsidir.

– Mənim elə bir macəram olmayıb, – deyə Yan sözə başladı, – mən düz saman çöpü göstərən yerə getdim və bir yekə, qurumuş ağac gövdəsinə rast gəldim. Belə çürük və köhnə ağacda, adətən, quşlar yuva qurmur, həm də artıq bunun vaxtı keçib. Mən dəyəneyi götürüb ağacın gövdəsinə ikiyə böldüm və indiyədək orada yuva quranların bütün tarixçəsini öyrəndim. Hamıdan qabaq orada bir ağacdələn yuva salıbmış və üç il dalbadal ora gəlib. O yuvasını tərk edəndə, ya da aralıq mövsümdə orada qarabaş arıquşu yerləşirmiş. Mən onun lələklərini tapdım. Sonra orada qaratomyuq yaşayıb: gilə bulaşmış bir yığın kök, ağac qabığı daşıyıb gətirmişdi yuvaya. Onun dalınca yuvadan zığ-zığ quşu xəbər tutub: yuvanın döşəməsində yumurtalarının qabığını tapdım. Sonra, üstündən bir il keçəndə, mənə elə gəlir ki, orada bir cüt qırğı yerləşərək bala çıxarıb. Məhz bu quldurlar bir dəfə yuvalarına yereşən gətiribmişlər.

– O nədir elə?

– Balaca siçana oxşayır. Amma siçan deyil. Daha çox köstəbəyin əmisi oğludur... Belə, – Yan sözünə davam edirdi, – bu minvalla, bəlkə də, milyon ildə birinci dəfə qırğı balalarının qarnı doymuşdu. Yaralı yereşən yırtıcının caynaqlarından azad olan kimi qaçmağa cəhd göstərmişdi. O, əvvəlcə qırğı balalarının dalında gizlənmiş, sonra isə yuvanın yumşaq döşəməsini dələrək onun sərt dibinə çatmışdı. Amma burada qüvvəsi tükənərək ölmüşdü. Neçə illər ərzində

elə orada da qalmışdı. Axırda da mən gəlib çürük ağacı dağıtdım və bu qəmli, bəlkə də, heç baş verməmiş tarixçəni oxudum. Baxın, mən bütün yuvaların, qurumuş yereşənin şəkillərini çəkmişəm.

Sem onu həyəcanqarışıq diqqətlə dinləyirdi, Hay isə öz nifrətini gizlətmək fikrində deyildi.

– Boş şeydir! – deyə dilləndi. – Belə macərə olar? Başdan-ayağa fərziyyədir. Siz mənə qulaq asın...

– Amma bax ha, Qırğı Gözü, ən qorxulu yerlərini danışma, xahiş edirəm. Bu gün özümü nəşə yaxşı hiss etmirəm. Onları sabaha saxla, – Acağdələni dedi.

– Dübbədüz getdim, – deyə Hay başladı, – saman çöpü necə göstərirdisə, elə və bir marmotla rastlaşdım. Amma fikirləşdim ki, onunla başqa vaxt məşğul olaram. Onsuz da, onları lap asan öldürürəm. Sonra gördüm ki, bir qırğı caynağında cücə aparır; o çox uzaqda olduğuna görə ona ox atmadım. Sonra neçə dənə köhnə kötük gördüm, üstündə yüzlərcə dələ tullanıb-düşürdü, amma onlara da dəymədim. Fermanın yanından sakitcə ötdüm ki, səsimi it eşitməsin və artıq, az qala, Dauniyə çatmışdım ki, ayaqlarımın altından yekə bir kəklik uçdu – yəqin, hindquşu boyda olardı! Dalınca da balaları – otuz, ya qırx dənə. Qalxıb hündür ağaca qondu. Siz onu heç vaxt görə bilməzdiniz! Mən sakitcə nişan alıb atdım, dəydi. Düz gözlərinin arasından nişan almışdım. İndi “qran ku”nu kim almalıdır? Mən almamalıyam?

Qırğı Gözü gödəkcəsini açıb quyruğuyuluq birəbitdən cücəsi çıxardı.

– Sənin kəkliyin budur? – deyə Ağacdələni hər sözü vurğulayaraq soruşdu. – Mən bu quşu birəbitdən adlandırırım! Qaydaları pozmusan: oxuyan quşların qətli. Balaca Qunduz, canini həbs elə!

Qırğı Gözü yaman müqavimət göstərirdi, amma ələyagı bağlanandan sonra yerdə uzana qalaraq qərarı gözləməyə başladı. Şura çox ciddi əhvali-ruhiyyədə idi və uğursuz ovçu, nəhayət ki, günahını etiraf elədi. Şura qərar çıxardı ki, məhbus üç gün ərzində günahına görə qara, qorxaqlığına görə ağ lələk gəzdirməlidir.

Həm də qərara alındı ki, bir həftə ərzində qabları yumalıdır. İstəyirdilər onu daimi aşpaz etsinlər, amma Üçüncü Başçıdan necə aşpaz çıxdığını artıq öz təcrübələrində sınamışdılar.

– Heç bir iş görməyəcəyəm! – deyərək Hay qətiyyətlə dedi. – Mən evə gedəcəyəm!

– Gedib bostan belləyəcəksən? Sənə tamaşa etmək istərdim.

– Əl çəkin!

– Balaca Qunduz, döyüşçü Böyük Şuranın qərarına tabe olmaq istəməyəndə hindular nə edir?

– Onun bütün mükafat və təltifatını əlindən alırlar. Yadındadır, üstündə “Budaq” yazılmış taxtanı necə yandırdıq?

– Əla fikirdir! İndi isə “Qırğı Gözü”nü yandırır köhnə ləqəbini bərpa edərik!

– Yox! Yox! – Hay qışqırdı. – İxtiyarınız yoxdur! Özünüz söz vermişiniz ki, bir də heç vaxt məni o adla çağırmayacaqsınız...

– Şuranın qərarına riayət edəcəksənmi, ay bədbəxt?

– Hə. Bircə ağ lələk gəzdirmək istəmirəm. Axı mən cəsuram!

– Yaxşı, olsun, bunu ləğv etdik. Qalanlarını yerinə yetirəcəksən?

– Bəs Qırğı Gözü olaraq qalacağam?

– Hə.

– Yaxşı. Onda nə deyirsiniz eləyərim.

XXV. Avara

Enlikürək, kobud adam olan Bill Hennarda atasından miras olaraq yaxşı bir ferma qalmışdı, amma tənbellik və avaraçılıq tezliklə onu cinayətkara çevirdi. Dəfələrlə həbsxanaya düşdü. Onu buralarda yaxşı tanıyırdılar: adıyla neçə oğurluq hadisəsi bağlı idi. Danışırıdılar ki, bir adamın havadarlığı olmasaydı, Hennard çoxdan islah evinə düşmüşdü.

Bəziləri hətta deyirdilər ki, onu himayə edən Sengerin imkanlı fermerlərindən biridir və həmin fermerin

arvadı, oğlu və kiçik qızı var... Adı Uilyamdır, soyadı isə "R" hərfiylə başlanır. "Amma sizi Tanrıya and verirəm, heç kimə söyləməyin!" – deyə bu mövzunu müzakirə edənlər, adətən, sözlərinə nöqtəni belə qoyurdular.

Təbii ki, bu söz-söhbət haqqında söhbət gedən şəxslərin qulağına heç vaxt çatmırdı.

Həmin axşam Hennard Daunidən çıxanda yola çıkmayaraq birbaşa meşəyə üz tutmuşdu ki, bir tanışına çox mühüm – xüsusilə də Hennardın özü üçün mühüm xəbər çatdırsın. O, möhkəm sərxoş idi, azaraq bir ağacın altında uzanıb səhərə kimi yatdı. Səhər tezdən yolu axtarmağa başladı. Bir müddətdən sonra avara bir cığıra çıxdı və bu cığır onu Senger hindularının düşərgəsinə gətirdi. Hennard çox ac və qəzəbli idi. O, tipiyə yaxınlaşanda Balaca Qunduz ət qızardırdı. Arxasında addım səsləri eşidən Yan elə bildi ki, hindulardan hansısa qayıdıb, səs gələn səmtə çöndü, amma qarşısında cındırından cin ürkən zırpı bir avara gördü.

– Oğlan, deyəsən, yemək bişirirsən? Mən də yeyərdim, – deyə üzündə xoşagəlməz təbəssüm olan avara dilləndi.

Görkəmi lap iyrenc idi, amma nəzakətlə danışmağa cəhd göstərirdi.

– Valideynlərin haradadır?

– Burada deyillər, – Yan cavab verdi və Qlenyandakı avaraları dəhşət içində xatırladı.

– Yəni tamam təksən?

– Yoldaşlarım günortadan sonra qayıdacaqlar.

– Çox yaxşı. Çox gözəl. O ağacı ver mənə görüm!
– avara çox kobud tərzdə dedi və əliylə budaqdan asılmış yaya işarə elədi.

– O, mənim oxumdur! – Yan cavab verdi. İçində qəzəblə yanaşı, qorxu da baş qaldırdı.

– Mən bir sözü iki dəfə deməyi xoşlamıram! Ver bura, yoxsa dərşini alarsan.

Yan yerindən tərپənmədən durmuşdu. Avara yayı qapıb oğlanın belinə və ayaqlarına bir dənə ilişdirdi.

– Tez ol, kiçik, yemək ver! Yoxsa boynunu qıraram!

Yan bəlaya düçar olduğunu başa düşmüşdü. Rafte-nin yaxşı bir it saxlamaq barədə məsləhətini yada saldı. Oğlan ətrafa göz gəzdirib qaçmaq istəyirdi ki, avara ikicə addım atıb onun yaxasından yapışdı.

– Oğlan, belə olmaz! Mən səni qulaq asmağa məc-bur edərəm.

O, yayın ipini çıxardı və Yanı yerə yıxıb ayaqlarını bağladı. İndi oğlan ancaq xırda addımlar ata bilirdi.

– Tələs! Acam. Birdən yeməyə bir şey qatarsan ha! Kəndirini açsan, öldürərəm. Bunu görürsən? – və avara oğlana yekə bir bıçaq göstərdi.

Yeməyi hazırlayanda Yan göz yaşlarını saxlaya bilmirdi.

– Tərpən! – tipidən səs gəldi. Əgər avara həmin an cığıra baxsaydı, kolların arxasında gizlənən oğlanı görərdi.

– Nədir, məni öldürmək istəyirsiniz? – Yan təpəsi-nə-gözünə yağan şillə-şapalağın arasında soruşdu.

– Hələ bilmirəm. Bəlkə də, yeyib qurtarandan sonra öldürdüm. Əti gətir, çox qurutma. Bəs qəhvə haradadır? İndi isə tənbəki ver!

Yan axsaya-axsaya tipiyə keçdi və oradan Semin tənbəki kisəsini gətirdi.

– Orada nə sandıqdır elə? – deyə avara içində pal-paltar olan sandığa işarə etdi. – Aç onu!

– Aça bilmərəm. Qıfılıdır, açarı isə Semdədir.

– Ah, sənın açarın yoxdur? Eybi yox, məndə tapı-lar, – və avara baltayla sandığın qapağını qırdı. İçindəki şalvarların cibini eşələməyə başladı. Yanın gümüş saatını çıxardı, Semin cibindən iki dollar tapdı. – Hə, mənə də elə bu lazımdır! – Sonra da tapdıqlarını cibinə qoydu. – Deyəsən, ocağın bir az da odun istəyir, – deyə oğlanın oxluğunu da alıb ocağa atdı.

Həmin an Yan diqqət yetirdi ki, avaranın əlində cəmi dörd barmağı var...

– O biri sandıqda nə var? – avara soruşdu.

– Ərzaqdır.

– Bura gətir.

– Çox ağırdır, gücüm çatmaz.

– Sarsaq! – avara çıxır və Yanı bir də itələdi.

Yan yerə yıxılanda otun üstündə qəbzəsində maral şəklində bıçağı gördü. Nicat yolu bu bıçaq idi! Oğlan bir göz qırpımında ipi kəsib aradan çıxdı. Avara qışqıra-qışqıra onun dalınca düşdü. Oğlan ayaqlarını hiss etmədən, yel kimi qaçdı və birdən uzaqda tanış bir fiqur gördü. Son gücünü toplayıb fıqırdı: “Kaleb! Kaleb!” – və otun içində yıxıldı.

Kaleb oğlanın çarəsiz fıqırtısını eşitdi və köməyinə tələsdı; bir dəqiqədən sonra qoca ilə avara bir-birinə soxulub yerdə yuvarlanırdılar. Köpəyi yanında deyildi və tezliklə bəlli oldu ki, bu savaşı kim qələbə çalacaq. Zırpı avara bir neçə zərbəyə qocanı əzib altına aldı. Bıçağını tapmayanda yerdən bir daş qapdı və əgər meşədən həmin an Uilyam Raften çıxmasaydı, qoca ovçunun sanılı saniyələri qalacaqdı. Kalebə dəyəsi daş Raftenə tərəf uçdu, amma o, zərbədən cəld yayınaraq avaranın üstünə atıldı.

İndi qüvvələr bərabər idi! Raften boks fəndlərini yaxşı xatırlayırdı və bir neçə dəqiqədən sonra güclü zərbə avaranı leş kimi yerə sərdi.

– Kəndir! – Raften kolluqdan çıxan Haya səsləndi.

Avaranın qollarını burub yaxşı-yaxşı bağladı.

– Deyəsən, mən bu əlləri qabaq da görmüşəm axı, – deyə avaranın orta barmağının olmadığını görə Raften dilləndi.

Keçmiş dostuna yaxınlaşdı və soruşdu:

– Kaleb, sağsan? Mənəm, Bill Raften.

Kaleb başını zorla çevirib ətrafdakıları süzdü. Yan da ona yaxınlaşaraq əyilib soruşdu:

– Yaralısınız, mister Klark?

Qoca başını bulayıb sinəsinə işarə etdi.

– O, hələ nəfəsini dərməyib, – Raften izah etdi. – Bir-iki dəqiqəyə özünə gələcək. Hay, su gətir.

Yan başına gələnləri danışdı, bəzi şeyləri də Hay əlavə etdi. O, düşərgəyə vaxtıdan qabaq qayıdırdı. Birdən kolların arasından görür ki, bir avara Yanı döyür. Əvvəl Hay fikirləşir ki, qaçıb atasını çağırсын, amma sonra daha güclü olan Raftenə xəbər eləyir.

Avara yerdə oturub burnunun altında nəşə donqudanırdı.

– İndi bu qulduru apararıq bizə, sonra da polisə təhvil verərik. Bircə il soyuqda cəza çəksə, xeyrini görəcək! Hay, kəndirin ucundan tutub apar onu. Mən Kalebə kömək edim.

Hay xoşbəxtlikdən alışıb-yanırdı.

– No! No! Yeri görüm!

Raften Kalebə qalxmasına ehtiyatla yardım etdi – eynən neçə illər qabaq yıxılan ağacın altında əzilərkən Kaleb onun qayğısını necə ehtiyatla çəkirdisə, eləcə.

Düşərgədə Semlə rastlaşdılar. O, baş verənlərdən xəbərdar deyildi. Kaleb bayaqki kimi zəif idi, rəngi qaçmışdı. Raften onu tonqalın yanında oturdub oğluna dedi:

– Evdən qanı qızdıran bir şey gətir.

Sem evə qaçıb yarım saatdan sonra qayıtdı.

– İç, Kaleb, – Raften dedi. – İç, yüngülləşərsən.

Səhər Sem düşərgədən gedəndə qarşısında konkret məqsədi vardı. O, birbaş anasının yanına gedib Kalebə əlaqədar anlaşılmazlığı ona danışdı. Sonra isə bu haqda atasıyla xeyli danışdılar.

Raften özünü haqsız saymırdı və Sem düşərgəyə çox dilxor qayıtmışdı. İndi bu qədər can atdığı bir mənərəni – Raftenlə Kalebə tonqal kənarında yanaşı oturduğunu görəndə necə heyran qaldığını anlamaq olardı...

XXVI. Geri alınmış ferma

Düşərgə tonqalının necə ecazkar sirləri var! Onun istisi bütün pis niyyətləri əridər. Nə vaxtsa eyni tonqalın kənarında oturmuş insanlar bir-birinə əbədi bağlanırlar.

Hələ iyirmi il qabaq yaranmış dostluq bu müqəddəs alovun sayəsində təzədən dirildi. Raftenlə Kaleb səmimi dost kimi yanaşı oturmuşdular, baxmayaraq ki aralarında sərnlilik hələ tam buxarlanmamışdı.

Raften hakim vəzifəsini icra edirdi. O, Semi polis dalınca yolladı ki, gəlib avaranı aparsın. Yan fermaya getdi ki, hər şeyi missis Raftenə danışsın, həm də

ərzaq gətirsin. Hay da harasa yox oldu. Kaleb tipidə uzanmışdı; Raften bir dəqiqəliyə onun yanına keçdi, çölə çıxanda isə gördü ki, avara aradan çıxıb. İpi kəsilməmişdi, açılmışdı. Axı kənardan kömək olmadan bunu necə edə bilərdi?

– Eybi yox, – Raften dedi, – o kəsikbarmağı taparıq. Necə bilirsən, Kaleb, Hennard deyildi o?

Onlar xeyli söhbətləşdilər. Kaleb hələ Poqla bir evdə yaşayanda revolverinin itməsindən, indi, təzəlikcə necə tapılmasından danışdı. Hər ikisi xatırladı ki, yarmarkada sözləri çəpləşəndə Hennard da oradaydı. İndi çox şey aydınlaşmışdı.

Amma bir şey lap yəqin idi: Kalebi aldaraq hər şeyini əlindən almışdılar və Sariannanın xahişlərinə baxmayaraq, Dikin qocanı birdəfəlik qovacağı vaxta lap az qalırdı.

Raften çox fikirləşəndən sonra dedi:

– Kaleb, əgər sən hər şeyi mənim dediyim kimi eləsən, fermanı qaytaracaqsan. Amma əvvəl mən sənə bir həftəliyə min dollar borc verəcəyəm.

Təccübdən Kalebin gözləri hədəqəsindən çıxdı. Sonrası necə olacaq, bilmədi, çünki oğlanlar gəlib çıxmışdılar. Qocaya öz fikrini Raften bir azdan açdı.

– Min dollar! – əri ona hər şeyi danışanda missis Raften həyəcanla dedi. – Uilyam, insanın düzgünlüyünü o boyda sınağa çəkmə, aranız hələ tam düzəlməyib.

Raften gülümsündü.

– Mən nə sələmçiyəm, nə də körpə uşaq! – dedi. – Mən ona bu pulu borc verəcəyəm, – Raften bunu söyləyib, hakim kimi müvəqqəti saxlamaq üçün ona verilən saxta əsginasları çıxardı. – Düzdür, burada beş, ya da altı yüzdür, amma ona, yəqin, bəs eləyər.

Ertəsi gün qoca, özünün diliylə desək, evinə, amma əslində, Poqun evinə yollanıb qapını döydü.

– Salam, – deyə hələ atasına məhəbbətini tam itirməmiş Sarianna dilləndi.

– Burada nə lazımdır sənə? – Dik kobud tərzdə qışqırdı. – Hələ sevin ki, səni torpağımızda yaşamağa qoyuruq. Nə var gecə-gündüz yüyürürsən bura!

– Qulaq as, Dik, sən unudursan...

– “Unudursan”! Mən heç nəyi unutmuram, – Dik arvadının sözünü qətiyyətlə kəsdi. – O, mənə fermada kömək etməliydi, amma işləmək istəmir, hələ bir mənim hesabıma yaşamaq da keçir könlündən!

– Mən sizi çox incitməyəcəyəm, – deyə Kaleb qüsbəylə dillənərək stula sarı keçdi. Qocanın rəngi yaman ağarmışdı, xəstə görkəmi vardı.

– Ata, nə olub sənə?

– Vəziyyətim pisdir. Uzun çəkməz. Tezliklə axırımdır.

– Pah, yaman böyük itki olacaq! – Dik donquldandı.

– Mən... mən fermamı sizə verdim, nəyim varsa, hamısını...

– Kəs səsini, bezdirdin lap!

– Hamısını verdim... demək olar ki, hamısını... Mən... mən birçə pul barədə deməmişdim... Bir az yığmışam... Mən... Mən... – qoca əsməyə başladı. – Yaman üşüyürəm!..

– Dik, ocaq qala, – Sarianna dedi.

– İstidən öləcəyik ki! Qalamıram.

– Pulum o qədər çox deyil, – qoca sözünə davam edirdi, – cəmi min... min beş yüz dollardır. Budur, yanımdadır, – və o, bir bağlama əsginas çıxardı.

Dikin gözləri az qalırdı hədəqəsindən çıxsa, Kaleb isə, guya, bilmədən revolverinin ağ dəstəsini cibindən göstərirdi.

– Ah, ata! – Sarianna dilləndi. – Sən xəstəsən! Dik, bu dəqiqə ocağı qala.

Dik tərpendi və bir dəqiqədən sonra kamində gur alov yanırdı. Otaq dözülməz dərəcədə isti oldu.

– Atacan, – Dik tamam başqa səslə dilləndi, – bir az viskidir, bu da sodalı su. Bəlkə, xinin qəbul edəsən?

– Yox, bir az düzəldim... Hə, deyirdim axı; ömrümə az qalıb. Qanuni varislərim olmadığına görə bütün yığıqlarım hökumətə keçəcək... Amma mən vəkillə məsləhətləşdim... O da dedi ki, fermanın bağışlanma sənədinə birçə söz əlavə etmək lazımdır... onda pullar... sizin olacaq. – Qoca tərpedən-dırnağa əsim-əsim əsir, boğuc səslə öskürürdü.

– Ata, həkim çağırım? – Sarianna soruşdu.

– Bəlkə, doğrudan, həkim çağırmaq? – deyə Dik könülsüz dilləndi.

– Eybi yox. Birtəhər keçinərəm. Bağışlanma kağızı buradadır?

– Dikdədir, yeşiyində.

Dik kağızı gətirməyə qaçdı.

Qoca titrəyən barmaqlarıyla əsginasları sayırmış kimi göstərdi özünü.

– Düzdür, min beş yüzdür, – deyə Poq əlində kağız qayıdanda dilləndi. – Sizdə qələm olar?

Dik mürəkkəb axtarmağa getdi. Bağışlanmaq sənədini götürəndə Kalebin əli yaman əsirdi. Kağıza diqqətlə baxdı – hə, onu dilənçiyə çevirən həmin kağız idi. Kaleb tez ətrafa göz gəzdirdi. Diklə Sarianna otağın o biri başındaydılar. Qoca qalxdı, bir addım irəli atdı və sənəd alovun içinə uçdu. Tapançanı sağ, soba maşasını sol əlində tutmuş Kaleb dimdik, möhkəm durmuşdu. Zəifliyi harasa buxarlanıb getmişdi.

– Geri durun! – Dikin sobaya tərəf cummaq istədiyini görəndə qoca inamlı səslə əmr etdi.

Bir neçə saniyəyə sənəd də yandı, onun verdiyi hüquqlar da – Poqu ferma sahibinə çevirən hüquqlar.

– Hə, indi isə, – Kalebin səsi guruldayırdı, – mənim evimdən rədd olun! İtilin! Birdən özünüzlə nəşə apararsınız ha!

Sonra Kaleb ucadan: “Bura gəlin!” – qışqıraraq masaya üç dəfə vurdu. Bayırdan ayaq səsləri gəldi. Raften üç kişi ilə bir yerdə içəri girdi.

– Hakim Raften, qanun adından bu insanlara əmr edin mənim evimdən çıxsınlar!

Kaleb Poqa paltarlarını yığmaq üçün bir neçə dəqiqə vaxt verdi. Bir azdan Poqla arvadı fermanı tərək etdilər.

Kaleb yenə öz fermasının sahibi oldu. Raften qocanı təbrik etdi, sonra da pullar barədə xatırlatdı. Qoca tələsik pulu çıxardı.

– Buyur, Bill! Mən heç saymadım onları. Çox sağ ol, dostum! Nə vaxtsa köməyə ehtiyacın olsa, məni unutma.

Raften gülümsündü, pulları saydı və dedi:

– Hər şey qaydasındadır.

Bir həftədən sonra isə qızı Sarianna qoca ovçunun yanına qayıtdı. Poq yox oldu. Barmağıkəsik də bu yerlərdə daha görünmədi və əyalətdə oğurluğun kökü kəsildi.

XXVII. Düşmən qəbiləsi

Bu xoşbəxt hadisə münasibətilə Kaleb şən bir şam yeməyi təşkil etdi. Masa ətrafına bütün Raften, Berns və Boyl ailəsi toplandı. Qəbilə diqqət mərkəzində idi. Kaleb gözəl başa düşürdü ki, bu görüşə görə hindulara borcludur.

Burada Yan dörd oğlanı ilk dəfə idi görürdü: onunla yaşlı olan qarabuğdayı, diribaş Vesli Boylu, onun qardaşı, təxminən, on iki yaşında olan çilli gonbul Piteri, onların əmisi oğlanları Çarlz Boylu və yayı qohumlarının yanına gəlmiş şəhər uşağı Sayrus Diqbini.

Onların hamısının Senger hindularının həyat tərzindən çox xoşu gəldi və elə buradaca təzə qəbilə yaratmaq qərarına gəldi. Əksəriyyəti Boyl soyadını daşdığına görə özlərini Boyler adlandırdılar.

Qəbilənin başçısı Vesli oldu. Donqar burnu, tünd-rəngli saçlarına görə onu “Qara Qırğı” adlandırdılar. Davakar və avara şəhər uşağına “Mavi Zığ-Zığ” adı qoydular. Piter Boyl “Alacaqanad” oldu, Çarlz isə qeyri-adi gülüşünə və qabağa çıxan dişlərinə görə “Qırmızı Dələ” adı aldı.

Boyerlər öz düşərgələrini elə Senger hinduları kimi düzəltməyə çalışdılar. Elə ilk gündən qəbilələr arasında qatı düşmənçilik baş qaldırdı. Sengerlilər özlərini təcrübəli meşə sakinləri sayırdılar. Boylerlər isə fikirləşirdilər ki, bu həyat barədə elə sengerlilər qədər, hələ bəlkə, onlardan bir az da artıq bilirlər və həm də onların qəbiləsi daha çoxsaylıydı. Tezliklə müharibə başlandı. Birinci döyüş yumruq davası idi və heç-heçə oldu. Sonra başçıların döyüşü oldu və Qara Qırğı qələbə çalaraq Ağacdələnin skalpını aldı.

Boyerlər sevincdən dəli olmuşdular. Onlar həтта sengerlilərin düşərgəsini belə işğal etmək istəyirdilər,

amma bu cəhd uğursuzluqla nəticələndi. Tezliklə Hay Çarlza qələbə çalib onun skalpına yiyələndi. Bunun dalınca Balaca Qunduz Qara Qırğıya döyüş dəvəti göndərdi, o da dəvəti kinayə ilə qəbul elədi. Və yenə qalib Qara Qırğı oldu.

Öz şəhərində Yan çəkingən, utancaq oğlan sayılırdı. Sengerdəki həyatı onu möhkəm dəyişmişdi. Ev sahibinin hörməti Yana müəyyən özünəəminlik vermişdi, meşə həyatı isə onu müstəqilləşdirmiş, qüvvə, cəsarət bağışlamışdı. Məğlubiyyətinin səhərisi günü Yan Qara Qırğını təzədən döyüşə çağıranda hamı təəccüb qaldı. Həqiqətən də, Yan özüylə mübarizədə qələbəsini qazanmışdı, çünki bir var dəqiq döyəcəyin adamı döyüşə çağırırsan, bir də var dünən məğlub olduğun birisiylə təzədən döyüşə girəsən.

Yan diqqət yetirdi ki, Qara Qırğı solaxaydır və bundan istifadə etmək qərarına gəldi. Yanın cəsarətinə hamı təəccüb qalmışdı, lakin Balaca Qunduz parlaq qələbə çalanda lap heyran qaldılar.

Ürəklənmiş sengerlilər hücumu keçərək düşmənləri öz torpaqlarından qovdular, Semlə Yan isə hərəsi bir skalp ələ keçirdi.

Axşam qələbənin şərəfinə Senger hinduları şura topladılar və tonqal ətrafında skalplarla rəqs etdilər. Bayrama Kalebi də dəvət etmişdilər.

Rəqsdən sonra üzündəki qançırları gizlətmək üçün hindu dəbiylə rənglənmiş Başçı Qunduz nitq söylədi. O deyirdi ki, boylerlər mütləq güc yığıb yenidən müharibəyə başlayacaqlar, ona görə də sengerlilər qəbilələrinin üzvlərini artırmalıdırlar.

– Əşi, mən o Çarlzı nə vaxt desən, kürəyi üstə yerə vuraram! – deyərək Hay qürrələndi və düşmənin skalpını yerə çırpdı.

– Sizin yerinizə olsaydım, – Kaleb dilləndi, – sülh bağlayardım. Əgər siz qələbə çalmırsınızsa, danışıqlara da siz başlamalısınız.

Bir neçə gündən sonra hər iki qəbilə tam döyüşçü qiyafəsində dostyana söhbət üçün görüşdü.

Başçı Ağacdələn boylerlərə müraciət elədi:

– Qulaq asın, uşaqlar... mən demək istəyirdim ki...
– Başçı Qardaşlar! Küsişmək ən sarsaq işdir! Yaxşısı budur, gəlin bir qəbilədə birləşək.

– Olar! – Qara Qırğı dedi. – Amma qəbilənin adı “boylerlər” olacaq, çünki biz çoxuq; rəhbəri də özüm qalacağam.

– Yox, – Ağacdələn dedi, – bizim düşərgə daha yaxşıdır, meşədə də sizdən qabaq yaşayıyıq, deməli, bizim qəbilə daha qədimdir.

Lakin sengerlilərin ən əsas dəlili göl idi və o, hər şeyi həll etdi: boylerlər sengerlilərə birləşdilər, qəbilənin adını isə Balaca Qunduz qoydu.

– Boyler döyüşçüləri! – dedi. – Hindularda adətdir: qəbilələrini tayfalara bölürlər. Biz Senger tayfasıyıq, siz isə Boyler tayfası. Lakin əgər hamımız Sengerdə yaşayıyıqsa, Senger hinduları adlanmalıyıq.

– Bəs Böyük Başçı kim olacaq?

Qara Qırğı qalib gəldiyi Ağacdələnə tabe olmaq fikrində deyildi, Böyük Ağacdələn isə başqa qəbilədən başçı istəməzdi.

Kimsə təklif etdi ki, başçı Balaca Qunduz olsun, amma o, dostunu incitməmək üçün imtina etdi.

– Bir neçə gün gözləyin, – Kaleb dedi, – bir-birinizi yaxşıca tanıyana kimi səbir edin.

Artıq qəbilə bütün vaxtını düşərgədə keçirirdi. Boylerlər özlərinə tipi qurur, yataq düzəldirdilər, sengerlilər isə onlara kömək edirdilər – elə səs-küy vardı, sanki, arı pətəyindəydin.

XXVIII. Təzə oyunlar

Qara Qırğı “tapmaca” oyununu fikirləşdi.

Məsələn, soruşurdu:

– O şama kimi neçə addım olar?

Döyüşçülər də hərəsi düz bildiyini yazırdı, sonra da məsafəni ölçürdülər. Bu oyunda çox vaxt Qara Qırğı, ya da Ağacdələn qalib gəlirdi. Hay əvvəlki kimi, göz itiliyi gərək olan yarışlarda udurdu. Hər dəfə

uşaqlar təzə oyun fikirləşmək istəyəndə o, gözünün itiliyini nümayiş etdirən oyunlar təklif edirdi.

Yan da Qara Qırğı kimi yeni oyun təklif etdi.

– İtin izlərinə əsasən onun boyunu təyin et, – bir dəfə dedi.

– Bunu heç kəs bacarmaz, – deyə Qara Qırğı inamsız dilləndi.

– Səhv edirsən, mən bacararam, – Yan dedi. – Qabaq ayağının izini ölç və səkkizə vur, alınacaq itin çiyin bərabərindən ölçülən boyu.

– Fikirləşirsən ki, bütün cinslər üçün elədir? – Sem sübhəylə soruşdu.

– İtin çəkisi də, – Yan davam edirdi, – izlərinə əsasən təyin olunur. Qabaq ayağının izinin enini uzununa vur, sonra da bu rəqəmi beşə vursan, təqribi çəkisini alacaqsan. Bunu mən qoca Kəpdə sınađım. Onun pəncəsi üç düym yarımın üçə idi – eləyir on yarım; beşə vuranda əlli iki tam onda beş funt alınır.

– Mən sərgidə bir it görmüşdüüm, mənəcə, sənin qaydan ona uyğun gəlmir, – Sem dedi. – Uzunluğu iki əlim boydaydı, pəncələri ayınkı kimi enli, boyu isə kərpicdən hündür olmazdı.

– Sən taksanı deyirsən, – Yan dilləndi. – Amma o istisnadır. Vəhşi heyvanlar – tülkü, canavar üçün bu qayda yarayır... Ağacın hündürlüyünü kölgəsindən təyin edə bilərsən? – deyə Yan yenə soruşdu.

– Bu haqda heç fikirləşməmişəm...

– Gərək gözləyəsən ki, sənin kölgən boyunla eyni olsun – bu ya səhər səkkizdə, ya da günortadan sonra – saat dördə olur. Bax onda ağacın kölgəsini ölç, boyunu biləcəksən.

– Bütün günü gözləyəsən gərək! Bir də ki meşədə hər ağacın kölgəsi görünür. Bəs hava buludlu olanda nə edəcəksən? – Qara Qırğı etiraz etdi. – Mən gözəyarı təyin edərdim.

– Öz skalpımı səninlənin müqabilində məcə qoyuram ki, bax o ağacın hündürlüyünü səndən dəqiq təyin edərim! – Balaca Qunduz dedi.

– Yox, skalpımı qoymayacağam, amma uduzan qoy qabları yusun.

– Oldu.

– Yaxşısı budur, o budağa kimi ölçək. Yoxlamaq üçün lap təpəsinə çıxa bilmərik axı, – Qara Qırğı dedi. – Sən hakimlik et, Ağacdələn.

– Yox, mən də tapmaq istəyirəm! İkinci yeri tutan qabları növbəti dəfə yuyacaq.

Qara Qırğı ağacın gövdəsini diqqətlə nəzərdən keçirib yazdı: otuz səkkiz fut.

– Qırğı, – Sem dedi, – ağacın yanına paya çalmaq lazımdır ki, bəlli yerdən ölçə bilək. Yer axı dümdüz deyil.

Qara Qırğı payanı çalmağa gedərək Ağacdələnə kömək etmiş oldu – indi onun müqayisə üçün obyektı vardı. O bilirdi ki, Qara Qırğının boyu beş futdan bir az artıqdır. Və Sem yazdı: otuz beş.

İndi isə Yanın növbəsi idi. Yan ağacdən aralanıb yerə on fut uzunluğu olan paya sancdı. Sonra yerə elə uzandı ki, gözü sancdığı payanın ucuyla həmin budağı düz xətdə görsün. Həmin xəttin uzunluğunu taxta parçasıyla nişanladı.

Yan bu ağac parçasından payaya kimi məsafəni ölçdü, otuz bir fut alındı, taxtadan gövdəyə kimi – səksən yeddi; sonra tənlik qurdu: otuz birin (taxtadan payaya qədər məsafə) ona, yəni payanın uzunluğuna nisbəti, səksən yeddinin (taxtadan gövdəyə qədər məsafə) ağacın hündürlüyünə olan nisbətinə bərabərdir. Cavab iyirmi səkkiz futa bərabər oldu. Yan qələbə çaldı.

Boylərlərdən biri ağaca dırmanıb iplə hündürlüyü ölçdü. İyirmi doqquz fut alındı. Balaca Qunduzla hindular biliklərinə görə “ku” verdilər. Amma bundan xəbər tutan Raften dedi:

– Bura baxın! Onun elədiyi əladır axı! – və Yana “qran ku” verənə kimi sakitləşmədi.

– Qunduz, – deyə Ağacdələn dilləndi, – əgər itin qabaq pəncələrinin ölçüsü üç düym yarımın on bir düym yarımadırsa, quyruğunun ucu nə rəngdə olar?

– Ağ, – deyə Yan cəld cavab verdi. – Belə pəncəsi olan it, çox güman, ov iti olar ki, onun da quyruğunun ucu ağ olur.

– Tapmadın! Mənim dediyim itin quyruğunu balaca vaxtından kəsiblər.

XXIX. Uzaq bataqlıq

Qəbilədə həyat heç də sakit deyildi. Qara Qırğı gülüş yarışında özündən zəif, həm də yaşca balaca bir oğlana uduzmasıyla heç cür barışa bilmirdi. Yanla təzədən yarışacağı günü səbirsizliklə gözləyirdi. Yan isə gündən-günə güclənirdi. O daha cəld olmuşdu. İlk yumruq döyüşündə məğlub olmuşdu, amma növbəti dəfə düşmən qəbilənin döyüşçüsünün kürəklərini yerə vurmuşdu.

Qara Qırğı narazı qalmışdı, amma Qunduzla bir daha yarışmağa meyil göstərməmişdi. Barışıqdan bir neçə gün sonra Qara Qırğı Qunduzla skalp uğrunda dostluq yarışını təklif elədi.

– Yumruqsuz! – deyə Qunduz öz tələbini irəli sürdü.

Və bir dəqiqədən sonra onun ucaboy rəqibi artıq yerdə idi.

– Əgər boylerlərdən kimsə yenə özünü sınamaq istəyirsə, qulluğunda hazırım! – nəfəsi bir qədər tən-gimiş Yan Qara Qırğıdan aldığı skalpı havada yelləyə-yelləyə dedi.

Mavi Zığ-Zığ onun çağırışını qəbul edəndə təəccüb-ləndisə, yerə yığılanda bu işə lap heyran qaldı.

Artıq Yan bilirdi ki, layiqli rəqibi var. Qunduzla Zığ-Zığ arasında daha bir döyüş oldu və bu dəfə Qunduz qələbə çaldı.

Bütün bu yarışmalar qəbilənin Böyük Başçısı məsələsini həll etmirdi. Kaleb yarışların hələ də davam etdiyini eşidəndə dedi:

– Uşaqlar, əgər siz kimin Başçı olacağı barədə qərar qəbul edə bilmirsinizsə, seçki keçirin.

Balaca Qunduz öz namizədliyini irəli sürməkdən imtina etdi. Ağacdələnin üç səs aldı, Qara Qırğı – dörd,

Hay – bir (o da onun öz səsi idi). Sengerlər yenə razı qalmadılar.

– Gəlin məsələni çətin yürüşdən sonra həll edək, – deyə Yan dostu Ağacdələne yardım göstərmək ümidiylə təklif elədi, – səfərdə aydınlaşar ki, Böyük Başçı olmağa kim daha çox layıqdır.

Kaleb onları Lonq-Suompa – Uzaq bataqlığa üçgünlük yürüşə aparmağa söz vermişdi.

Bu vəhşi çöllük otuz mil uzanırdı. Bəzi yerləri bataqlıq idi, bəzilərinə isə ada kimi qayalı təpəciklər yüksəlirdi. O yerlər qeyri-münbit torpaqlardan və yanğından, demək olar, büsbütün məhv olmuş meşələrdən ibarət idi.

Deyirdilər ki, o qayalarda maral, vaşaq da görünürdü. Qışda canavarlara rast gəlmək olurdu. Tülkü, kəklik, dovşan vardı. Çaylarda qunduz, susamuru görürdin. Yayda bu yerlərdən yalnız zorla sezilən talalarla keçirdin; qışda isə həmin talalar etibarlı yollara dönürdü. Kaleb oğlanları ora aparmaq istəyirdi.

Nəhayət ki, onlar əsl “hindu yürüşü”nə yollanacqdılar – naməlum torpaqlar kəşf etməyə və böyük ehtimalla cürbəcür macərəlarla üz-üzə gəlməyə gedirdilər!

Dan yeri söküləndə Balaca Qunduz təbilini çaldı. Onun zil, təmiz səsi yaxşı bir gün vəd edirdi.

Yeddi tamamda düşərgədən çıxdılar və üç saatdan sonra Uzaq bataqlığa yetişdilər. Təpəliklər başlayırdı, hər tərəfdən kömürə dönmüş ağac gövdələri, kötüklər görünür, onların arasından isə ağcaqovaq, qovaq pöhreləri boy verirdi.

Hindular məmnuniyyətlə burada dayanardılar, amma Kaleb dedi:

– Yox, bir az da gedək. Su tapmaq lazımdır.

Bir mildən sonra onlar bataqlığa çatdılar və Kaleb səsləndi:

– Düşərgə salırıq!

Hərə öz işiylə məşğul olmağa başladı. Sem tonqal üçün çırpı yığdı, Qırğı ilə Mavi Zığ-Zığ su axtarışına çıxdılar.

Qoca ovçu tonqalı kibritlə yandıranda Qunduz bir az dilxır oldu. Oğlan istəyirdi ki, hər şey əsl hindularınki kimi olsun, amma Kaleb dedi:

– Meşədə yaşayanda mütləq qovun olmalıdır, amma kibrit daha rahatdır.

Qara Qırğı ilə Zığ-Zığ iki vedrə bulanıq bataqlıq suyu gətirdilər.

– Başqa su tapmadıq, – deyərək özlərinə haqq qazandıрмаğa çalışdılar.

– Yan, – Kaleb dedi, – oğlanlara göstər ki, yaxşı suyu necə çıxarırlar.

Sengerlərin İkinci Başçısı ovçunun tövsiyələrini yaxşı yadında saxladığına görə baltanı götürdü, bir ağac parçasından tez bel düzəldib bataqlıqdan, təxminən, iyirmi addım aralanaraq çala qazmağa başladı. Boylerlər istənilən gölməçədən təmiz su əldə etməyin yolunu beləcə öyrəndilər.

Şam yeməyindən sonra Kaleb öz planını açıqladı:

– Elə-belə, məqsədsiz gəzmək mənasız işdir. Gərək hara və nə üçün getdiyini həmişə biləsən. Əgər macərə axtarırsınızsa, bələdçisiz gedin. Səkkiz nəfərin bir yerdə gəzməsinin də mənası yoxdur: səs-küyünüzlə ancaq heyvanları qorxudacaq, bir şey görə bilməyəcəksiniz. Yaxşısı budur, bölünün. Mən düşərgədə qalıb gecələmək üçün lazım olanları hazırlayacağam.

Sem Hayla, Yan Alacaqanadla gedəsi oldu. Vesli kiçik qardaşı Çarlzın qayğısını çəkməliydi. Tək qalmış Zığ-Zığ da Kalebə qalası oldu və buna gizləncə bir xeyli sevindi də, çünki bataqlıqda yol, cıdır olmadığını yaxşı bilirdi.

– Buradan şimal-qərbə tərəf, – Kaleb dedi, – Qaracaya tökülən Qunduzlu çayı axır. Qoy kimsə ora getsin. O çayı tanımaq çətin deyil, eni otuz-qırx futdur – burada yeganə böyük çay odur. Düz şimal tərəfində xırda çeşməsi olan düzənlik var; deyirlər ki, orada hindular yaşayır. Oradan haradasa şimal-şərqə doğru bir şam meşəsi də var – yangınlar ona ziyan vurmayıb. Maralı, guya, oralarda görüblər. Bütün bu dediyim yerlər buranın on milliyindədir, bircə hinduların yaşa-

diği yer bir az uzaq olar. Kəşfiyyata gedərsiniz, qayıdanda gördüklərinizi danışarsınız. Püşk atın görək, kim hara gedəsidir.

Yana şam meşəsi düşdü. O, təbii ki, hinduların yanına getmək istərdi, amma bu, Vesliyə qismət oldu. Sem çay tərəfə getməli oldu. Vidalaşarkən Kaleb onların hərəsinə bir qutu kibrit verib dedi:

– Sizi burada gözləyəcəyəm. Tonqal qalayıb gün əyləndə içinə çürük ağaclar atacağam ki, tüstüsünü görə bilərsiniz. İndi isə sizə bir şey deyim. Yolu günəşə görə təyin edərlər. Haradan keçdiyinizi yadda saxlamağa çalışmayın – bu mümkün deyil. Əgər azsanız, iki dənə tüstülü tonqal qalayıb gözləyin. Dalmızca gələcəyik.

Saat on birə yaxın oğlanlar yola çıxdılar. Gedərkən Qara Qırğı dedi:

– Kim vəzifəsini daha tez yerinə yetirsə, “qran ku” alacaq!

– Qoy hər üç başçı öz skalpını burada qoysun, – deyər Ağacdələn təklif elədi. – Onlar qalibə veriləcək.

– Qulaq asın, oğlanlar, – Kaleb dedi, – özünüzlə yorğanlarınızı da götürün, bilmək olmaz, bəlkə, gecələyəsi oldunuz.

Yan Semlə getməyə üstünlük verərdi, amma çarə yox idi. Özü də Alacaqanad çox yaxşı oğlan imiş, amma yaman ləng idi.

Yanla Alacaqanad tezliklə təpələri arxada qoydular və adda-budda tək-tək ağac bitən bataqlığa yaxınlaşdılar. Ağacların arasındakı sahə mamır idi, üzərində ləçəkləri ilə həşərat tutan bataqlıq çiçəkləri bitirdi. Getdikcə yol da çətinləşirdi. Oğlanlar dizlərinə kimi altında su olan yumşaq mamıra girirdilər və tezliklə ayaqları tamam islandı. Yan həm özünə, həm də Alacaqanada bir paya kəsdi ki, dərin yerlərdən arxayın keçsinlər. Bu minvalla iki mil keçəndən sonra Alacaqanad evə dönmək istədi, Balaca Qunduz isə onu lağa qoydu.

Tezliklə onlar sahillərində qəribə bir sarı-qırmızı köpük toplanmış çaya yaxınlaşdılar. Dərin idi. Dibini paya ilə yoxlamaq mümkün olmadı və Yan çayı

keçmək fikrindən daşındı. Oğlanlar yollarına davam etdilər və bir qədər aralı, çayın üzərinə düşmüş, onun hər iki sahilini birləşdirən ağac gördülər. Bataqlıqdan bu minvalla keçdilər. Onlar elə bayaqki kimi, şimalşərqə gedirdilər. Günəşin şüaları yaman yandırırdı, Alacaqanad su içmək istədiyi üçün gördüyü hər sulu çalada yangısını yatırırdı.

– Mənə bax, xəstələnersən ha, – Yan deyirdi, – bu suyu ancaq qaynadıb içmək olar.

Lakin Alacaqanad yoldaşının sözüne qulaq asmırdı. İki saatlıq yürüşdən sonra onun gücü tükəndi. Yenə qayıtmaq fikrinə düşdü.

– Dayan, – deyə Yan onu sakitləşdirdi, – belə vəziyyətdə hinduların nə etdiklərini sənə göstərəcəyəm.

Balaca Qunduz od almaq üçün quru şamağacından iki dənə çubuq düzəltdi və tezliklə oğlanların qarşısında artıq tonqal yanırdı. Alacaqanad təəccüb qaldı: axı alovun sürtünmə hesabına necə alındığını əvvəllər heç vaxt görməmişdi.

Çay içib qəlyanaltı edəndən sonra Pit özünü daha yaxşı hiss etdi.

– Biz altı mil qət etmişik, – Qunduz dedi, – fikrimcə, tezliklə meşəni də görəcəyik – təbii ki, əgər varsa...

Oğlanlar yenə bataqlıq və yanmış meşədən keçən yollarına davam etdilər.

Bir saatdan sonra üzərində budaqları yerə dəyən bir ağac bitmiş adaya yaxınlaşdılar. Yan ağacın təpəsinə dırmaşdı. Göz işlədikcə hər tərəf bataqlıq idi, bəzi yerlərdə üzəri yanmış ağac gövdələriylə örtülmüş təpələr görünürdü, uzaqda isə sıx, yaşıl meşə qaralırdı. Görünür, hinduların yollandığı şam meşəsi elə orada idi.

– Ey, Alacaqanad! – Yan qışqırdı. – Kaş buradan baxaydın! Necə gözəldir!

– Mən düşərgəmizi görmək istərdim, – deyə Pit donquldandı. Yan isə ağacdən enəndə üzündə sevinçək ifadə alışıb-yanırdı.

– Daha az qalıb!

– Nə qədər getməliyik hələ?

– Ən çoxu iki mil.

– Bayaqdan elə iki mil deyirsən də!

– İndi meşəni gördüm axı! Çay da göründü. Az qalıb!

Yarım saatdan sonra onlar çaya yaxınlaşdılar. Dərin, bolsulu çay ağır-ağır axırdı. Sahillərində söyüdlər bitir, suyun üzərində isə saysız-hesabsız suzanbağı görünürdü.

Birdən haradansa tanış bir səs gəldi: “Kryak!” Yan ox-yayını qapıb kiçik körfəzdəki qamışlığa tərəf cumdu və burada üç dənə vəhşi ördək gördü. Oxu atdı: quşların ikisi uçub getdi, biri isə suyun içində qaldı. Yan ördəyi ağacla sahilə çıxardı.

Pit qaşqabağını töküüb oturmuşdu, lakin Yanın əlindəki qəniməti görəndə kefi kökəldi.

Daha bir keçid və oğlanlar qupquru şam meşəsinə girdilər.

– Biz qələbə çaldıq! – deyə Yan sevinirdi. – İndi qayıtmaq olar!

– Mənim ayaqlarım yerimir, – Pit dedi, – gəl, heç olmasa, bir az dincələk.

– İndi saat dördüdür, – Yan saatına baxıb dilləndi.

– Məncə, elə burada gecələsək yaxşıdır.

– Yox, yox! – Pit etiraz etdi. – Mən evə istəyirəm! Deyəsən, yağış yağacaq.

Buludlar qalınlaşırdı, amma Yan Alacaqanadı bir az ləngiyib nahar etməyə razı sala bildi. O gecəni burada qalmaq istədiyinə görə işlərini bilərəkdən lap ləng görürdü. Yan ocağı qalayan kimi, leysan başladı. Yağış kəsəndə onlar yaş paltarlarını sərdilər. Beləliklə, oğlanlar gecə meşədə qaldılar və Alacaqanad ömründə ilk dəfə şamağacının yumşaq budaqlarından düzəlmiş yatacaqda yuxuladı.

Dan yeri söküləndə Yan çaydanı qaynatdı. Ərzaqları az idi və oğlan ördəyi hindu üsuluyla bişirmək qərarına gəldi: onun tüklərini yolub nəm gilə bükdü və közün içinə soxdu. Yarım saatdan sonra gil bağlamasını açanda Yan gördü ki, ördəyin bir tərəfi yanıb, digəri isə hələ çiydir. Amma bəzi yerlərini yemək

olardı və Yan Alacaqanadı səhər yeməyinə çağırırdı. Alacaqanad lap xəstə idi. Soyuqlamışdı, digər tərəfdən dünən bataqlıq suyu işməsi də öz təsirini göstərmişdi. Bir az yeyib çay içəndən sonra özünü nisbətən yaxşı hiss etdi, amma təbii ki, hələ yol gedə bilməzdi.

Vəziyyəti belə görəndə Yan ilk dəfə qorxdı. Xəstə yoldaşına necə kömək edə bilərdi? Axı düşərgəyə on iki mildən artıq yolları vardı!

Yan balaca, quru ağacın gövdəsini qabıqdan təmizləyib karandaşla bu sözləri yazdı: “10 avqust 18... ildə burada Yan İomen və Pit Boyl gecələyiblər”.

Sonra yoldaşını alova yaxın çəkdi, özü isə hündür bir ağaca dırmandı. Şimal-qərb tərəfdəki sarımtıl təpələrdən o yana üstü budaqlarla örtülü bir neçə daxma və tipi gördü. Birindən tüstü də gəlirdi. Bu, yəqin ki, Kalebin dediyi hindu məskəni idi. Yan cəld ağacdan enib bunu yerindən zorla tərpənə bilən Pitə danışdı. Qərara aldılar ki, Yan hinduların yanına tək gedəcək. Getməmişdən əvvəl ocağa yaş budaqlar atdı ki, tüstüsü uzaqdan bəlli olsun.

Yarım saatdan sonra Yan iki ağac koma və bir tipidən ibarət yaşayış məskəninə çatdı.

İtlər onu qəzəbli hürüslə qarşıladılar: özünü əlindəki ağaclarla qoruyası oldu. Səsə tipidən bir hindu çıxdı. Yan ona Kalebin öyrətdiyi kimi bir neçə salamlama anlamında işarə göstərəndən sonra öz döşünə döyüb iki barmağını havaya qaldırdı – bu, o demək idi ki, burada tək deyil. Şam meşəsinə işarə edərək başa saldı ki, orada xəstə yoldaşı da var və əliylə qarnına vuraraq başa saldı ki, yoldaşı acdır. Hinduların başçısı tipidən ona bir maral dili gətirdi və yenə öz işinin dalınca getdi. Yan əti minnətdarlıqla qəbul edərək hindu düşərgəsinin şəklini tez dəftərinə çəkərək geri döndü.

Yoldaşının gec qayıtmasından nigaran qalan Pit ocağın böyründə oturmuşdu, amma özünü bayaqkına nisbətən yaxşı hiss edirdi. Yarım saatdan sonra oğlanlar geri qayıtdılar və yolda heç bir fəvqəladə macərələri olmadı. Saat üçdə Kalebin tonqalının tüstüsü təpələrin

üzərindən göründü və saat dördə oğlanlar sevincək çığırtılarla düşərgəyə girdilər.

Kaleb onların qayıtması şərəfinə revolverindən atəşfəşanlıq elədi, köpəyi isə oğlanları uca səslə hürüşüylə salamladı. Bəlli oldu ki, qalanları düşərgəyə hələ dünən axşam dönüblər.

Sem dedi ki, “on mil yol getdik, amma çayı görə bilmədik”. Hay and-aman eləyirdi ki, qırx mildən çox gediblər və oralarda çay olmasına indi daha heç inamı yoxdur.

– Bəs yolboyu nə gördünüz? – deyə Yan onlardan soruşdu.

– Yanmış meşə və qayalardan başqa heç nə.

– Siz şərqə tərəf həddindən artıq meyillənmişiniz,

– Kaleb fikrini bildirdi.

– Yaxşı, sən danış, Qara Qırğı, siz nə gördünüz?

– Əgər Qırğı Gözü qırx mil gedibsə, – boyələrin başçısı sözüünə başladı, – biz, yəqin, altmış gedərik! Amma bataqlıqdan və yanmış meşədən başqa orada heç nə yoxdur. Hindu düşərgəsinin izi-tozu da görünürdü. Mənə elə gəlir ki, oralarda heç kim yaşamır.

– Bəs qumlu təpəcikləri necə görmədiniz? – Yan soruşdu.

– Yox.

– Deməli, hindulara çatmağınıza hələ bir neçə mil qalıbmış.

Balaca Qunduz öz başına gələnləri danışdı, amma ürəyigenişlik göstərərək Alacaqanadın özünü necə aparmasından bir söz demədi. Alacaqanad isə heyranlıqdan nəfəsi kəsilə-kəsilə Yanın necə çox bildiyindən, xüsusilə də yağış vaxtı ağacdən necə od əldə etməsindən təfsilatı ilə söz açdı.

Hamı danışib qurtarandan sonra Kaleb dedi:

– Yan üçqat qələbə qazandı: çünki özünün axtardığı şam meşəsini tapdı; Ağacdələnin axtardığı çayı tapdı; Veslinin axtardığı hinduları tapdı. Sem və Vesli, skalplarınızı Yana verin!

XXX. Yenə vaşaq

Şam yeməyi zamanı vaxt tez keçdi. Oğlanlar yaxşıca dincəldilər və artıq yeni səyahətə hazır idilər.

– Mister Klark, burada yenot olur? – Yan soruşdu.

– Məncə, hə. Biddi Beqqsin ərazisindəki meşədə yenotunkuna oxşayan çoxlu iz var.

O yerlər uzaq deyildi və oğlanlar elə bu dəqiqə getmək üçün səbirsizlik göstərdilər. Qaranlıq, isti gecə idi. Ağcaqanad əlindən nəfəs çəkmək mümkün deyildi. Köpək otərəf-butərəfə yüyürüb cidd-cəhdlə yeri qoxulayırdı. İzə düşdü və cəld gözdən itdi. Tezliklə uzaqdan onun hürüşünü eşitdilər.

– Yenotdur? – deyə Yan səbirsizliklə dilləndi.

Kaleb dinmədi.

– Nə var orada, mister Klark?

– Heç bilmirəm nə fikirləşim, – qoca aramla sözə başladı. – Köpək tamam hövsələdən çıxıb, dəli kimi hürür. Kimə hürdüyünü isə anlaya bilmirəm.

Ovçular qaçaraq yaxınlaşanda gördülər ki, it ağacın altında ağzını yuxarı tutub qəzəblə hürür.

– Tez, alov gətirin! – deyə Ağacdələnlənləndirdi.

Bir dəqiqədən sonra hərənin əlində bir dənə yanan budaq vardı. Ovçular ağaca göz gəzdirərkən bir-iki dəfə alışıb yanan bir cüt heyvan gözü də gördülər.

– Hə, kim dırmaşacaq?

– Mən! Mən! – deyə bir ağızdan çığırdılar.

– Siz cəsur ovçusunuz, – Kaleb dedi, – amma ağacda hansı heyvanın olduğu da bəlli deyil. Bəlkə, çox yekə yenotdur. Amma it, nədənsə, pişiyə hürürmüş kimi səsinə başına atıb. Bu yaxınlarda buralarda bir dənə puma öldürüblər... Heyvanın ağaca dırmanması hələ itdən qorxduğuna dəlalət eləmir. Köpəyin hürüşünə əsasən, mən fikirləşirəm ki, burada təhlükə ola bilər. Yaxşı, kim çıxacaq ağaca?

Hamı susdu. Sonra Yan dedi:

– Revolverinizi mənə versəniz, bir cəhd göstərərdim.

– Elədə mən də gedərəm! – deyə Vesli tələsik dilləndi.

– Püşk ataq.

Ağaca dırmaşmaq Yanın payına düşdü. İndi yenota gedərkən elədiyi zarafatın yeri deyildi. Yan ətrafında gərgin bir sükut duyurdu və bundan içindəki qorxu da durmadan artırdı. Əzəmətli cökə ağacına çıxanda və ağacın sıx yarpaqları dostlarının sifətini görünməz edəndə isə qorxu bir az da artdı.

O, geri qayıtmaq istəyirdi və geri dönməsini əsaslandırmaq üçün artıq qışqırmağa hazır idi: “Burada yenot-zad yoxdur!” Amma səsi sözüünə baxmadı.

– Ey, nə var orada? – deyə aşağıdan kimsə soruşdu.

Yan cavab verməyə macal tapmadı – ona elə gəldi ki, lap yaxınlıqda yenot donquldandır.

Oğlan həтта aşağı əyilib çığırdı da:

– Tapdım!

Elə həmin an lap yaxında qəzəbli bir nəriltili eşidildi və Yan durduğu budaqdan altdakına sıçrayan yekə bir heyvan gördü. Kvadrat, tüklü, zolaq-zolaq sifət – bir dəfə Qlenyanda eynən bu sifəti görmüşdü. Yan qorxu içində revolveri qapıb atəş açdı, amma gülləsi yan keçdi.

– Vaşaq! – Yanın səsində dəhşət sezildi.

– Onu yaxın buraxma! – deyə Kaleb ucadan qışqırdı.

Yan bütün cəsarətini toplayıb bir də atdı. Yaralı heyvan oğlanın üstünə atıldı, dişləriylə biləyindən yapışdı. Yan revolveri sol əlinə keçirmək istəyəndə əli heyvanın iynə kimi qılları olan dərisinə toxundu, tapança yerə düşdü. İndi Yan artıq tam köməksiz idi. Lakin yaralı heyvan qəflətən oğlanın əlini buraxdı, budaqda qalmağa səy göstərdi, amma yığıldı. Sevincdən Yan az qaldı huşunu itirə.

– Tapança haradadır? – Veslinin səsini, sanki, yuxuda eşidirdi.

– Tapançanı çoxdan salmışam! – deyə Yan cavab verdi.

– Hara?

Yan cavab vermədən ağacdən endi. Vaşaq isə artıq qaçıb gözdən itəcəkdə, amma köpək ona imkan vermədi ki, ağaca dırmansın.

Sem otların arasından revolveri tapdı. Kaleb tapançasını alanda Yan sakitcə dedi:

– Mənə verin! Onun işini özüm bitirməliyəm.

Güllə səsi gəldi, sonra biri də və hinduların sevinc dolu nidası meşəni başına aldı. Yalnız Balaca Qunduz susurdu. Kalebə Sem onun yanına tələsdilər.

– Sənə nə oldu, Yan?

Kaleb onun əlinə baxdı. Yaş idi.

– Bura baxın – qandır!

– Hə... dişlədi məni... orada, ağacda... Elə bildim axırım çatıb.

Hamı Yanın başına yığışmışdı.

– Onu suyun yanına aparmaq lazımdır!

– Yəqin, düşərgədəki quyu hamısından yaxın olar.

Kalebə Sem Yanı aparırdılar, qalanları vəşaqı. Yolda halı bir az düzəldi və o, hadisənin necə baş verdiyini danışdı.

– Vallah, mən, yəqin, qorxudan ölərdim! – Sem dilləndi.

– Elə mən də, – Kaleb dedi və bütün qəbiləni təc-cübləndirdi. – Yaralı heyvanla təkbətək, özü də silahsız qalasan! Onda işlər yaman fırtın olur!

– Elə mən özüm də dəhşət qorxdum! – deyə Yan səmimi etiraf elədi.

Düşərgədə ocaq artıq sönmək üzrə idi. Soyuq su lap yaxındaydı və Yanın əlini yudular. O, öz yarasına, köynəyinin qana boyanmış qoluna baxanda bir az qorxurdu. Lakin yoldaşlarının heyran nidaları indi onun üçün bir musiqi idi. Sonra hamı tonqal qırağında bir xeyli oturdu və Kaleb dedi:

– Mən bilirdim! Çoxdan bilirdim ki, sən əsl igidsən!

XXXI. Qayıdış

Bomboz səhər yenə yağış vəd edirdi və hindular qorxurdular ki, evə ağır yük altında, palçıqlı yollarla qayıdacaqlar, amma Kaleb qəflətən sevindirdi onları.

– Bu yaxınlıqda furqonlu bir tanışmla rastlaşdım, – deyə qoca ovçu dilləndi. – Söz verdi ki, sizi düşərgəyə aparsın.

Heç bir saat keçmədi ki, artıq onlar gölün yanında, öz sevimli düşərgələrində idilər.

Yağış kəsdi və Kaleb evinə gedərkən dedi:

– Bura baxın, uşaqlar! Böyük Başçını seçmək vaxtıdır. Məncə, indi bunun ən gözəl məqamıdır. Sabah dördüdə gələndə hinduların bunu necə elədiyini sizə danışaram.

Həmin gecə Yanla Sem tipidə tək gecələyirdilər. Yan üzərində qan damcıları görünən bintli əlinə qürurla baxırdı. Ağrı hiss eləməirdi. Ümumiyyətlə isə hər şeyin belə uğurlu sonluğunun səbəbi qalın köynəyi idi.

Yan həmişəki kimi sakit yatdı və gecəyarısından xeyli keçmiş oyananda içində qeyri-adi bir xoşbəxtlik duydu.

Bütün həyatı gözləri qarşısında lap aydın cəlvələndi. Təbiətə qəlbindəki məhəbbəti kor-koranə əzmək istəyən atası düşdü yadına.

Sonra səslə-küylü, kobud görkəmi olan, amma mehriban ürəkli, aydın zəkalı Raften haqda fikirləşdi. Bu fermer onun atası ilə müqayisədə, bəlkə də, uduzurd, amma buna baxmayaraq, Yanın ürəyindən qəflətən keçdi ki, kaş atası Raften olaydı. Axı o, Yanın meşəyə, heyvanlara məhəbbətini boş şey saymır, oğlandakı bu hissini daha da möhkəmlənməsinə çalışırdı.

Yanın yadına doğma şəhərləri də düşdü. O bilirdi ki, ən uzağı bir ilə evlərinə dönəsi olacaq və bunu da bilirdi ki, əlçatmaz arzusunu – zooloq olmaq arzusunu heç vaxt gerçəkləşdirə bilməyəcək, çünki atası ilk imkan düşən kimi onu dükanə işləməyə yollayacaqdı. Yanın içində etiraz dalğası baş qaldırdı: bəlkə, həmişəlik Raftenlərin evində qalsın?

Oğlunu məktəbdən çıxarıb fermaya yollayanda atası, çox güman ki, onun elmə olan həvəsini öldürə biləcəyinə ümid edirdi. Amma əksinə alındı: ömrünü sevimli bir işə sərf etmək arzusu Yanı daha dərinə öz ağışına aldı.

Qoy olsun! O, evlərinə dönəcək, qulluğa gedərək çörəkpuşu qazanan bir oğlan olacaq və bundan heç bir qorxusu yoxdur. Amma boş vaxtlarında bütün fikirlərini

işğal etmiş sevimli işiylə məşğul olacaq. O, təbiətşünas olacaq. Məşədəki həyatı ona göstərmişdi ki, heyvanların və quşların dünyası elə onun öz dünyasıdır – anlayıb sevdiyi dünya.

Yanın tərəddüdləri yox oldu və oğlan özünü yenə xöşbəxt hiss etməyə başladı.

Bayırdan şıqqıltı səsi gəldi. Tipinin qapısı aralandı və içəri yekə bir heyvan girdi. Başqa vaxt olsaydı, Yan artıq qorxmışdu, amma indi tamamilə öz fikirlərinə qərq olmuşdu. Heyvan oğlanın yatağına yaxınlaşdı, əlini yalayaraq yanında uzandı. Köpəkləri idi. Bu köpək ilk dəfə idi ki, nəvazişi Kalebdən yox, başqasından umurdu.

XXXII. Yeni Böyük Başçı

Kaleb bütün günü məşğul idi. Amma kimsə onun nə iş gördüyünü bilmirdi. O özü də, Sarianna da yorulmadan çalışırdılar. Sonra Kaleb missis Raftenin yanına gəldi, onun da başı hansısa işlərə qarışıdı. Hay anasının yanına cumdu və tezliklə bütün ətraf qaynaşan arı pətəyinə döndü.

Sengerdə istənilən kütləvi məclis böyük şəhərlərdəki klub, teatr rolunu oynayırdı. Özü də qətiyyənlə fərqi yoxdur ki, bu yığıncaq hansı məqsədlə düzəlirdi – ad günü, toy, yas, kiminsə səfərə getməsi və yaxud qayıtması, ev tikintisi, təzə araba alınması – bütün bunlar toplanmaq üçün bir bəhanə idi və ona görə də bütün bu hazırlıq mexanizmini işə salmaq bu dəfə də heç çətin olmadı.

Axşam düşərgəyə tərəf üç dəstə yola düzəldi: biri Bernslər ailəsi, ikincisi Raften öz ailəsiylə, sonuncusu da Kaleb, Sarianna və bütün Boyllar. Hamısı əlində cürbəcür bağlama, boğça aparırdı.

Qonaqları gölün yanındakı yumşaq otluqda əyləşdirdilər. Rəhbərliyi Kalebə Sem edirdi.

Bayram qaçış yarışlarıyla başlandı. Yaralı əlinə baxmayaraq, Yan qələbə çaldı, ikinci Vesli oldu. “Maral ovunda” Yan iştirak etmədi. Sonra Raften israr etdi ki, oğlan necə tez və dəqiq saydığını nümayiş etdirdisin. Oğlan güzəştə gedəsi oldu və Raftenə ləzzət elədi.

– Bax, Sem, savad budur! – ucadan dilləndi. – Bəs sən nə vaxt belə saymaq öyrənəcəksən? Afərin, Yan! Mən sənə hədiyyə gətirmişəm!

Raften pulqabısından beş dollar çıxarıb dedi:

– İcma səni vaşaq öldürdüyün üçün mükafatlandırır. Əgər bəlli olsa ki, mənim quzularımı aparən o imiş, öz tərəfindən də mükafat verəcəyəm.

Sonra hindular tipiyyə girdilər. Kaleb isə torpağa uzun bir paya sancdı; payanın ucunda üzərinə gön çəkilməmiş taxta lövhə bərkidilmişdi. Lövhənin üzərinə parça sərilməmişdi. Qonaqlar həmin payanın ətrafında əyləşdilər, bir tərəfdən də Yanın öldürdüyü heyvanların dərisi, iki dənə bayquş müqəvvası dururdu.

Təbil səsləri gəldi və bütün meşəni döyüş nidalarıyla başına alan bərbəzəkli Senger hinduları tipidən çölə sıçradılar. Hindular Qara Qırğının çaldığı təbilin sədaları altında döyüşçü rəqsi ifa etdilər. Hindular payanın ətrafına üç dövrə vurandan sonra təbil susdu. Ətraf sakitləşəndən sonra Böyük Ağacdələn ayağa qalxıb çıxışa başladı:

– Böyük Başçılar! Kiçik Başçılar! Senger hindularının döyüşçüləri! Elə hadisələr baş verdi ki, bizim qəbiləmiz Böyük Başçısız qaldı. Bu qəbilənin bir də heç vaxt ona bərabər rəhbəri olmayacaq, amma bu gün biz yeni başçı seçmək üçün toplanmışıq.

Ucadan “Hau! Hau!” nidaları və təbil səsləri ətrafa yayıldı.

– Əlbəttə, bizim hər birimizin öz üstünlükləri var. Amma bu qəbilənin ən yaxşı qaçışçısı kimdir? Balaca Qunduz!

Yenə “Hau! Hau! Hau!” sədaları və təbil səsi.

– Ana, o, mənim təbilimdir, – deyərək çalmağı unudan Hay dilləndi.

– Ən yaxşı ləpirçi kimdir, ağaca ən tez kim dırmanır? Qunduz! Harninin qəbri üstündə cəsurluq sınağından kim üzüağ çıxdı? Qunduz! Bayquşu ürəyindən vurmaqla kim öldürdü, vaşaq tək bətək kim bacardı – mən hələ yenotdan danışmıram. Kim idi bu döyüşçü? Qunduz! Bizim hamımızı güləşdə kim yıxa bilər? Qunduz!

– Mən də Çarlzı həmişə yıxıram! – Hay mızıldandı.
– Hansımızın “qran ku”su, skalpı çoxdur? Qunduzun!
– Sən savad məsələsini unuttun, – Raften dilləndi.
– Kimin skalpları hamıninkindən çoxdur? – deyə
Sem qeyzlə təklar etdi. – Budur, onlardan biri. Düş-
mənlə üzbəüz döyüşdə qazanılıb! – və Ağacdələ
skalpı Kalebə uzatdı, o isə qalxanın üzərinə bərkitdi.

Bu minvalla Ağacdələ Kalebə altı dənə skalp verdi.

– Qələbəni hamıdan çox Qunduz qazanıb. Bəs o
necə şəkillər çəkir, necə şeirlər yazır, necə yemək
bişirir! Yalnız o – Balaca Qunduz bizim başçımız
olmağa layiqdir! Bəs siz nə deyirsiniz?

Elə bu yerdə hamı ucadan çığırdı:

– Balaca Qunduz əşq olsun!

“Hau! Hau! Hau! Bum! Bum! Bum!”

Kaleb payanın üstünü örtən parçanı qaldırdı və
hamı gördü ki, qalxanın üstündə yekə bizon – Sen-
gerin gerbi, ondan yuxarıda isə qunduz – təzə başçının
totemi çəkilib. Kaleb payanın yanındakı bağlamayı
açdı, içindən dəri hindu gödəkcəsi, muncuq tikməli,
üzəri şəkillərlə bəzənmiş mokasinlər çıxardı. Bütün
bunları Kaleb rəhbərliyi altında Sarianna düzəltdi.
Yeni başçı paltarlarını dəyişdi və başına üzərində
sonuncu qələbələrinin lələkləri olan gözəl başlıq taxdı.
Xoşbəxt və vüqarlı bir görkəmlə irəli çıxdı.

Kaleb ona ata məhəbbətiylə nəzər salıb dedi:

– Sən hələ Harninin qəbrinə getdiyən gecə mən
artıq bilirdim ki, əsl igidsən. Uzaq bataqlığa yollanan-
da buna bir daha əmin oldum. Yan, sən insanın qadir
olduğu nə varsa, hamısını bacaracaqsan.

Yan cavab nitqi söyləmək istədi, amma utandığınan
ağzını belə açma bilmədi və Sem onun dadına çatdı:

– Yaşasın Böyük Başçı! – deyə çığırdı.

Qışqırıqlar, alqışlar susandan sonra şən bir ziyafət
başlandı. Oğlunun nitqindən mütəəssir olmuş Raften
onu vəkil eləyəcəyinə and içdi. Söz-söhbət qurtarandan
sonra Raften fürsət tapıb oğlanlara dedi:

– Uşaqlar, bu gün tətil başa çatdı. Sabah səhərdən
artıq işə başlamaq lazımdır!

MƏNİM HƏYATIM

(roman)

MƏNİM HƏYATIM

Birinci fəsil

İNGİLTƏRƏDƏN KANADAYA

Mən İngiltərənin şimalında, ata tərəfimin əslən Şotlandiyadan çıxmış əcdadlarının çoxdan bəri yaşadığı sahil şəhərçiyi Saund-Şildsdə dünyaya gəlmişəm. Atam okeanın o tayına mal daşıyan bir neçə gəminin sahibiydi. Elə babam da, onun qohumları da gəmiçi olub. Lakin atam bu peşəni öz arzusuyla seçməmişdi, babamın iradəsinə tabe olmuşdu. O, əslində, mühəndis olmaq, dəmir yolu inşa etmək istəyirdi, amma babam ona belə demişdi:

– Bu çox axmaq işdir. Dəmir yolu boş söhbətdir, bir az səs-küy salıb səsələrini kəsəcəklər, məsələ bitəcək. Üçcə il keçəcək, hamı bu dedi-qoduları unudacaq, yenə də qayıdacaqlar at-arabaya.

Bu, 1837-ci ildə olmuşdu.

Atamın işləri olduqca yaxşı gedirdi və 1840-cı ildə anamla evlənəndə öz ailəsini saxlamaq üçün kifayət qədər vəsaiti vardı. Bir az da keçdi və atam özümüzdə daş ev də tikdi, onun on oğlu, o cümlədən də mən elə həmin evdə dünyaya gəldik.

Mən 1860-cı il avqustun 14-də anadan olmuşam.

Evimizin pəncərələrindən vadidəki otlaqlara, zəmilərə çox gözəl mənzərə açılırdı. Biz oralarda otlayan qoyun-keçi sürülərini seyr edir, torağayların nəğməsinə valeh olurduq. Ətrafın zülmətə qərq olduğu dumanlı gecələrdə isə qulaqlarımıza dəniz sahilindən kədərli sirena səsi gəlir, bizi qərribə bir qüssəyə qərq edirdi. Belə axşamlarda mən anamın keçmiş zamanlardan söz açan sakit səsinə diqqət kəsilməyi çox sevirdim.

Bizim ailədə nəslimizin məşhur əcdadlarından biri – Məğlubedilməz Cordi haqda xatirə yaşayırdı. O, Şot-

landiya uğrunda gedən döyüşlərdə göstərdiyi qəhrəmanlıqlarla yaddaşlara yazılmışdı.

Neçə dəfə olub ki, qarşılaşdığım həyat döyüşlərində, bütün dəlillərimin puça çıxdığı və sonuncu ümid qığılcımlarının da öləzidiyi anlarda mən anamın cəsur əcdadımız barədə söhbətlərini yadıma salıb öz-özümə demişəm:

– O, heç vaxt təslim olmayıb, ümidini itirməyib, deməli, mən də qalib gəlməyə borcluyam.

Məhz bu fikir həmişə mənim gücümü artırır, qəlbi-mə dərin inam bəxş edir, sonra isə real həyatda mənə qələbələr qazandırır.

Atamın işləri pisləşəndə və biz İngiltərədən köçəndə mənim hələ altı yaşım tamam olmamışdı.

1866-cı ilin həmin yay gününü indiki kimi xatırlayıram. Atam, anam və biz – onların on uşağı və valideynlərimin övladlığa götürdüyü dayıqızım Meri Berfild artıq səfərə hazır idik. Möhkəm qatranlı kəndirlərlə bağlanmış qalaq-qalaq yeşiklər indi də gözlərimin önündədir. Bir də Qlazqoda xoşagəlməz pişik iyi verən ucuz mehmanxananı xatırlayıram – bizi Kvebekə aparacaq Müqəddəs Patrik gəmisinə minməyimizi gözləyəndə bir gün orada qalası olduq.

Yadımdadır ki, üç həftə üzduk və həmin gəmidə çoxlu siçovul vardı, xüsusilə axşamlar salonda yaman çox olurdular, mənə də elə gəlirdi ki, siçovullar da salona əylənmək üçün yığışırdılar.

Kvebek yaddaşıma turş çörək yediyimiz mehmanxanadakı pəncərələrinin qabağını kəsən böyük bir qaya ilə yazılıb. Oradakı söhbətlərdən öyrənmişdim ki, yaxınlarda yaşayan bir dəmirçinin əl ayısı varmış. Amma onda həmin ayını görmək mənə nəsib olmadı və buna görə yaman təəssüflənirdim.

Kvebekdən Lindseyyə (Ontario ştatı) – səyahətimizin son nöqtəsinə yolumuz çox uzun çəkdi, qatarımız meşəli bataqlıqlardan keçirdi.

Səfər axşamlarından birini xüsusilə yaxşı yadda saxlamışam. Artıq yatmağa hazırlaşırıdık ki, qatarın pəncərəsindən boylanan atam bizi çağırırdı. Baxanda

heyrdən yerimdə dondum. Meşənin içi göydən düşən ulduzlara bənzəyən, sayrışaraq havada uçuşan, fırlanan işıqlarla dolu idi. Adama elə gəlirdi ki, lap nağıllar dünyasındaıyq.

Qatarımız o yerlərdən keçəndən, ecazkar mənzərə yoxa çıxandan sonra atam bizə izah etdi ki, indicə gördüklərimiz axan ulduzlar deyil, işıldaquşlardı.

1966-cı ilin iyul və avqust aylarını Lindsey şəhərində keçirdik. Şəhərin taxta səkilərini, küçələrin ortasında addımbaşı rastlaşdığımız nəhəng şam kötöklərini, kanadalılar kimi danışmadığımızdan bizə sataşan ayaqyalın oğlan və qızları, sıx əlaq otlarının arasında ara vermədən cırıldayan çəyirtkələrin səsinə, budaqlarından meyvələri sallanan yekə alma ağaclarını yaxşı xatırlayıram.

İkinci fəsil

FERMADA

Atam indi də fermer təsərrüfatı yaratmaq fikrinə düşmüşdü və bu məqsədlə şəhərdən dörd mil aralıda, düz meşənin içində yerləşən bir torpaq sahəsi aldı. Malikanədə o qədər də böyük olmayan taxta ev və bir neçə anbar, talvar da vardı.

Payızda, biz artıq fermaya köçəndə hamımızı həyəcanlandıran bir hadisə baş verdi.

Bir gün qonşumuz qaça-qaça özünü bizə yetirib çıxırdı:

– Tüfənglərinizi götürün – meşədə maral var!

Atamla böyük qardaşlarım ov tüfənglərini götürüb qaçaraq çıxdılar. Qardaşlarım Vili və Co isə baltalarını qapdılar.

Onlar bir ağac kəsdilər. Birdən Vili dedi:

– Ora bax, maral.

Həqiqətən də, lap yaxınlıqda bir maral qulaqlarını şəkəlyib durmuşdu, diqqətlə qardaşlarıma baxırdı.

Co dedi:

– Mən tüfəng dalınca qaçım.

– Hara gedirsən, maral bir dəqiqədən sonra artıq burada olmayacaq! – deyə Vili pıçıldadı.

– Yox, qoy gedim, – Co israr edirdi, – sən isə ona göz qoy.

Co tüfənglə qayıdanda maral hələ də oradaydı və diqqətlə qardaşlarıma baxırdı.

Co atəş açdı və heyvan elə yerindəcə qaldı – güllə düz ürəyinə tuş gəlmişdi.

Həç yarım saat keçmədi ki, hər tərəfdən yüyürə-yüyürə adamlar tökülüşdü, qardaşımı uğurlu ovu münasibətilə təbrik edirdilər. Amma heyvana diqqətlə baxandan sonra gələnlər pıçılmağa başladılar – bəlli olmuşdu ki, qardaşımın vurduğu erkək maral deyilmiş, diş imiş, özü də boğaz.

Mən ona yaxınlaşdım və yumşaq tükləri olan boyunun qucaqladım. Onun necə zərif, necə yumşaq olması indiyə kimi yadımdadır. Gözləri hələ də adama mənəli və canlı gəlirdi, baxmayaraq ki hərəkətsiz bədəni artıq daşa dönmüşdü.

* * *

Məktəbin tirlərdən yonulmuş binası evimizdən bir mil aralıda yerləşirdi. Cəmi altı yaşım olmasına baxmayaraq, mənə səkkizyaşlı qardaşımın bir yerdə hər səhər məktəbə yollayırdılar. Altı saat orada olurdum.

Bu kiçik məktəbdə bircə soba vardı və onun üçün odunu şagirdlər özləri doğrayırdılar. Alova nəzarəti də özümüz edirdik.

Bir dəfə, necə oldusa, müəllimə mənə dedi:

– Ernest, o budağı sobaya qoy.

Bu, mənim həyatımda əməlli-başlı bir hadisə oldu.

Mən sinfin ortasından qürurla keçib sobanın qapısını açdım və həmin budağı içəri soxdum.

– Yox, – müəllimə dedi, – düz eləmədin. Conni Bləkuel, sən göstər görək, odunu sobaya necə qoyarlar.

Həmin oğlan yaşının və təcrübəsinin çoxluğundan qaynaqlanan bir özündənrazılıqla – Conninin altı

yaşından artıq altı ay keçmişdi – mənim qoyduğum budağı ocaqdan çıxardı, közərən kömürləri maşayla barmaqlıqların üstünə qoydu, sonra isə budağı ehtiyatla onların üstünə yerləşdirdi. Sobanın qapısını örtüdü, dəmkeşini açıb mənə sarı həqarət dolu bir nəzər salaraq yerinə keçdi. Bu incikliyimi uzun müddət unuda bilmədim.

Hava yaxşı olanda nə məktəbə gedərkən, nə də oradan qayıdanda çətinlik çəkirdim. Amma budur, artıq soyuqlar düşmüş, gölməçələrin suyu donmuşdu və tezliklə qar da yağmağa başladı.

Əvvəl-əvvəl təzə yağan qarın üstüylə gəzmək bizə ləzzət verirdi. Sonra isə hava getdikcə daha da soyuqlaşdı. Və bir dəfə, noyabrın axırında evə qayıdarkən elə dondum ki, daha yeriyyə bilmədim. Düz qarın üstünə uzandım.

Həmin hadisəni çox dumanlı şəkildə xatırlayıram. Yadımdadır ki, əvvəlcə mənə çox soyuq oldu, sonra isə birdən yaman yuxum gəldi. Qardaşım Artur başa düşdü ki, həyatım təhlükədədir. Üstümə çığırmağa, məni hədələməyə başladı, istəyirdi ki, nəyin bahasına olursa olsun, ayağa qalxıb evə gedim.

Həmin qış məni bir də məktəbə yollamadılar.

Anam evimizdəki tünliyə öyrəşmişdi və çox vaxt özünə bir neçə təcrübəli köməkçi götürürdü. İndi isə bütün təsərrüfatımızı dayım qızı Meri ilə birlikdə idarə edir, hətta özü inək də sağırdı.

Çoxsaylı ailəmizin bütün üzvləri taxta evimizin böyük otağında yerləşirdi. Otağın bir küncündəki arakəsmənin arxasında atamla anam, digərində dayım qızı yatırdı. Biz oğlanlar isə ya qamakda uzanır, ya da küləyin lap bayırdakı kimi tüğyan edərək yatağımıza qar doldurduğu çardağa qalxırdıq.

Nəhayət ki, atam əlindəki pulun qalanına böyük bir ev tikməyə başladı. “Evimiz mütləq geniş olmalıdır – axı bütün ömrümüzü orada yaşayacağıq”, – deyərək daim təkrar edirdi.

1867-ci ilin yanvar ayında tikinti başa çatdı və biz təzə evimizə köçdük.

Onun hər kərpicini, hər taxtasını yaxşı xatırlayıram və bir də içərisindəki nəmişlik iyi, soyuq otaqların divarındakı əhəng, təzə doğranmış ağacın qoxusu yaxşı yadımda qalıb.

Sərt şaxtalı qış gəldi, qar örtüyü hər gün bir az da qalınlaşırdı. Atamla böyük qardaşlarım hər səhər meşəyə, odun qırmağa yollanırdılar. Biz, kiçik uşaqlar isə dördümüz evdə qalır, emalatxanada oynayırdıq. Emalatxana evimizin şimal-şərq hissəsindəki böyük otaqda yerləşirdi; əsas etibarilə dülgərlik işləri üçün nəzərdə tutulmuşdu, amma biz dəriylə, şüşə və metalla davranmaq vərdişlərinə də elə orada yiyələndik. Bu emalatxana bizim üçün əmək məktəbinə çevrildi. Məşğələlərimiz üçün, oyunlarımız üçün lazım olan nə varsa, biz həmişə orada, öz əlimizlə düzəldirdik.

Uşaq əlindən çıxmış o əşyaların bəzilərini indi yaman arzulayıram, xüsusilə də ağacdan yonduğum quş və heyvan fiqurlarını!

* * *

Təhsilin öhdəsindən asanlıqla gəlirdim və müəllimlərin hamısı məni tərifləyir, valideynlərimə məktəbdə ən istedadlı şagird olduğumu deyirdilər.

Məktəbə hər gün saat səkkizdə yollanırdıq. Özü-müzlə yemək də götürürdük, amma nədənsə, yediyimiz həmişə eyni şey olurdu – ət sendviçi, cəm sendviçi və bir dənə bərk bişmiş yumurta. Axırda iş o yerə çatdı ki, mən bunların hamısına ömürlük nifrət etməyə başladım.

Məktəbə səyahətimiz heç macərəsiz olmurdu. Adətən, mal-qarayla, qoyun sürüləriylə üz-üzə gəlirdik, aralarında isə mütləq öküzlər də olurdu, qoçlar da. Daha çox qoçlardan qorxurduq, çünki tez-tez üstümüzə hücum çəkirdilər. Odur ki sürü görəni kimi yolun lap qırağına çəkilirdik; qoy keçib-getsinlər. Hər-dən isə lap çəpərdən o üzə də keçib gizlənirdik.

Əgər siz inəklərin yalnız inək olduğunu düşünsünürsən, səhv edirsiniz: bizim fermadakı inəklər lap

qeyri-adi idilər. İlk dəfə Cənniyə – bizim bir buynuzu qırıq qonur inəyimizə baxanda heyran qalmışdım, onun simasında elə həmin an gələcək hekayələrimin qəhrəmanını görmüşdüm; köpəyi buynuzlayıb öldürən həmin o inəyi.

Bizim bir Çerrimiz də vardı – yekə, qırmızı-qonur inəyimiz. Çoxlu süd verirdi və yanında bir dənə Salli adında düyəsi vardı. Bir inəyin də adı Ulduz idi – biz ona bu adı alınıdakı qaşqaya görə qoymuşduq.

Bütün ömrüm boyu çoxlu inək görmüşəm, arasında elə özümünkülər də olub; onları öz əllərimlə sağmışam, amma yaddaşıma onların heç biri uşaqlıq illərimdə qulluq etdiyim heyvanlar qədər canlı və parlaq obrazlarla həkk olunmayıb.

Hər birimizə qayğısını çəkməli olduğumuz bir inək tapşırılmışdı. Vəzifələrimiz bunlardan ibarət idi: səhər saat səkkizdə inəyi açıb mal-qara örüşünə buraxmalıydıq. Və əgər heyvan su nasosuna sarı gedirdisə – çox vaxt elə də olurdu – gərək onu sulamaq üçün bəs deyincə su vuraydıq. Qışda bu, çətin iş idi – nasos tez-tez donurdu və biz də öhdəmizə düşən heyvanı sulamaq üçün boruların buzunu min əziyyət bahasına qırası olurduq.

İnəklərimizi tövlədən çıxaran kimi axurları, pəyələri təmizləməliydik. Axurlardakı saman qalıqları heyvanların altına döşənəcək kimi işlənirdi, yerinə isə təzə saman doldururduq. Axşam da heyvanları təzədən tövləyə qovurduq.

Zahirən bütün bunları eləmək çətin deyildi, lakin qış sərt keçdiyindən və əyin-başımız yaxşı olmadığından elə bir gün olmurdu ki, uyuşmuş barmaqlarımdakı dəhşətli ağrıdan, burun-qulağımın donmasından əziyyət çəkməyim.

* * *

O qış uzun, çox uzun çəkdi. Martda isə, nəhayət ki, əsl yaz günü gəldi – günəş parlayır, hər tərəfdə qar əriyir və parlaq mavi səma adamın gözlərini qamaşdırırdı.

Evimizin böyründəki qovaq ağacına bir xırda quş qonub sakitcə oxumağa başladı. Böyük oğlanlardan hansısa dedi ki, bu, göy quşdur. Mənə də elə gəldi ki, onun göy belini görürəm. Quş isə budaqda oturub öz incə nəğməsini təkrar-təkrar oxuyurdu.

Bilmirəm nədən, amma qəflətən hönkürüb ağlamağa başladım. Quşun nəğməsi məni qəlbimin dərinliklərinə qədər həyəcanlandırmışdı. Həmin gündən etibarən mən hər il həmin göy quşcuğazımı və onunla bir yerdə gələcək baharı gözləyirdim.

Təzliklə yaz torpağa tam hakim kəsildi. Göy üzündə, meşələrdə quşlar səs-səsə verib oxuyur, təpələrdən kiçik çaylar çağlayaraq axır, ətrafa səs salırdı.

Meşədə xırda çiçəklər göründü. Biz onlara ad da qoymuşduq: xal-xal.

Çox yaxşı xatırlayıram ki, həmin bahar günlərinin birində qəhvəyi rəngli balaca bir quşun balasını tapdım – onun yuvası torpağın üstündə, lap çay qırağındaydı. Çox illər sonra öyrəndim ki, həmin quş oxuyan sərçə imiş.

Biz özümüz də torpaqda quşlar üçün yuvalar qururduq. Amma təəssüf ki, bütün gözləntilərimiz puç olurdu: bu xırdaca yuvalar boş qalırdı.

Toyuqlarla məşğul olmaq daha asan idi. Bizə tapşırılmışdı ki, onların yumurtalarını yığağ. Harada yumurtladıqlarını asan tapmaq üçün künc-bucaqda, xəlvət guşələrdə onlara yer düzəldirdik və adətən, yumurtaları da elə oralardan tapırdıq.

Anbarımız da tirlərdən düzəlmişdi, üstünü isə küləşdən olan nəhəng bir dam örtürdü; bu damın özü yumurtlayan fərələrin sevimli məkanıydısa, deməli, elə bizim yumurta ovu üçün də əla yer sayılırdı.

Bundan başqa, o damın üstünə çıxıb dünyadan təcrid olunaraq tənhalıqda xəyala dalmaq da mümkün idi.

Bir dəfə orada arxası üstə uzanıb göyə baxırdım. Ağ daşdan yonulubmuş kimi görünən nəhəng buludlar başımın üstündən aramla keçərək hərdən səmanın göy sinəsini gizləyirdi. Bəzən buludlar səssizcə toqquşur, sonra da hərəsi bir tərəfə süzürdü, bax səmanın nəhayətsiz göylüyü də elə onda açılırdı.

Qəflətən bu gözəl fonda iki qəşəng quşun siluetini gördüm, onların şeypuru andıran səsi qulaqlarıma lap uzaqdan yetişirdi. Bu, ağ durnalar idi – quşlar səltənətinin ən incə məxluqları.

Onların şeypur səsinə bənzəyən təntənəli, həyəcanlı çığırtıları mənim qəlbimdə indiyədək əks-səda verir. İndi nələrdən keçməzdim ki, həmin səsi lap o uzaq illərdəki kimi bir də eşidim, o gözəlliyi elə uşaq göz-ləriylə təzədən görüm!

Lakin əfsus, artıq qocalmışam, sehrli quş da yoxdur, həmişəlik yox olub.

* * *

Baharla bir yerdə ömrümüzün yeni mərhələsi gəlirdi və təsərrüfat işlərində göstərdiyimiz kömək bizi həmişəki uşaq əyləncələrimizlə məşğul olmaqdan qətiyyəən yayındırmırdı. Biz çoxlu quş yuvası tapır və hər tapıntıımıza sevinirdik, xüsusilə də mən – hər təzə tapıntı mənimçün bütöv bir dəfinə idi. İndi uşaqılıq dövrümdəki hiss-həyəcanlarımı xatırlayarkən deməliyəm ki, bu bizə yumurtası olan yuvalar da quş balası tapmaqdan daha böyük sevinc bəxş edirdi.

Yalnız bir neçə quşu adıyla tanıyırdıq: qırmızısına qaratomyğu, qarğanı, qırğını, bayquşu, ağacdələni, kəkliyi, mavi qızılquyruğu, kolibrini. Mən isə onlar barədə daha çox bilmək istəyirdim! Və bu bilgini bütün canım, ruhumla arzulayırdım. Lakin nə kitablarımız vardı, nə də bizə bu işdə kömək edə biləcək bir kəsi tanıyırdıq.

Maraqlıdır, görəsən, başqa oğlanlar da mənim bir zamanlar hansısa tapmacanın cavabını tapmaq istəyərkən çarəsiz qalıb dalana dirənəndə çəkdiyim əzabları çəkirmi? Təzə bir quş görəndə, az qala, nəfəsim tən-giyir, o uçub gedərək məni özü haqda məlumatsız qoyanda isə, sanki, başımın tükləri qabarırdı, yaxın bir dostumu itirmişəm kimi dərin kədərə qər-q olurdu.

Nəhayət, öyrəndim ki, dəmir məmulatı satan bir dükanın sahibi Çarli Foley adlı bir nəfərdə çoxlu quş

müqəvvəsi var. Şəhərə gedib həmin o qərribə insanla görüşənə kimi valideynlərimi uzun müddət yola gətirəsi oldum. Dəmir-dümmür satan dükanın içindən həyəcanla, dinməzcə keçib onun otağına çatdım və orada, divarlardakı taxta rəflərdə qırx, ya əlli dənə quş müqəvvəsi gördüm.

Çarli Foley mənimlə az maraqlanırdı, çünki yanında bir ovçu dostu vardı və onlar itlərdən danışirdilər.

Amma kardinalı, meşə ördəyini, mavi durnanı, qağayını, qara qaranquşu mənə göstərdi.

Çarli Foleyin otağında mənim üçün sirr olaraq qalan bir məsələni çözə bildim. Bir dəfə meşədə qardaşım bayquşa güllə atdı. Qanadı qırılmış quş yerə düşdü və biz onu evə gətirdik. Mən quşun sarı gözlərini, qabarmış tüklərini yaxşı yadda saxladım və yadımdadır ki, ona hətta lap uzaqdan belə baxanda necə fışıldayır, dimdiyini necə şaqıldadırdı. Onda bizə dedilər ki, bu, çox təhlükəli quşdur. Mən həmin quşu Çarli Foleyin müqəvvaları arasında da gördüm. Bu, qırğısayaq bayquş idi – qaranlıq meşələrdə yaşayan məxluqların ən ziyansızı.

Quşların adları, zahiri əlamətləri yaddaşıma möhkəm yazılıb. Mən çox bilmək istərdim ki, görəsən, Çarli Foley hələ sağdırmı və bilirmi ki, həmin o gün mənə necə böyük bir sevinc bəxş etmişdi?!

* * *

Bizim evə tez-tez qoca ovçu Çarlz Pil baş çəkirdi. O, ocağın qırağında oturub qədim zamanlarda baş verənlərdən uzun-uzadı danışa bilərdi.

Onun söhbətlərinə necə maraqla qulaq asırdım! Ömrü boyu nə qədər ayı, nə qədər maral ovlamışdı bu kişi! O dövrdə ayılar necə dəhşətli məxluq sayılırmışlar! Və Pil necə cəsur ovçu imiş! Onun hər kəlməsi mənim üçün bir kəşf idi və atam bu qəhrəmanlıq dastanının tən ortasında mənə yatmaq vaxtımın yetişdiyini xatırladanda yaman məyus olurdum. Atamı hirsələndirməkdən qorxsam belə, tələsmədən, lap aramla yığışır,

bu qərribə söhbətlərin hər kəlməsini canıma hopdurmağa çalışırdım. Heç şübhə etmirdim ki, həmin dövrdə bu yerlərdə milyonlarla ayı vardı, canavar isə bundan da çox olardı.

Bir axşam yatmaq üçün bu həyəcanlı söhbətlərin təsiri altında yerimə girəndə sönməkdə olan ocağın işığında canavar başı gördüm – çarpayımın düz yanında. Qorxudan bədənim bumbuz oldu. Mənim otağında canavar vardı! Başımdakı tüklərin necə biz-biz olduğunu hiss etdim. Lakin sonra, bir qədər özümə gələndə başımı oyan-buyana tərpedib gördüm ki, canavar kəlləsi mənim başımın üstünü kəsdirərkən lap sifətimə kimi çəkdiyim pambıq yorğanın qırışlarından divara düşən kölgədən başqa bir şey deyilmiş. Xatırlayanda qorxudan, az qala, öldüyüm həmin o hadisə haqda bu günədək heç kəsə danışmamışam.

Pilə baş çəkmək fürsətini heç vaxt qaçırmırdım. Onun çox böyük ailəsi vardı – on yeddi uşaq. Mənim günüm onlarda çox xoş keçirdi.

O qədər maraqlı şeyləri vardı ki: anbarın divarına mismarladıqları yenot dərisi, damın üstündə bir cüt maral buynuzu.

Toyuqları arasında misilsiz gözəlliyə malik bir tovuzquşunun vüqarla dolaşdığı hinlərinə vaşaqların hücum etməsi barədə əhvalata yaman həyəcanla qulaq asırdım.

Bir dəfə yaz vaxtı ovçu Pilin evindəki arxa qapının üstünə mıxladıqları yeşiyin içində bir qarğa bala çıxarmışdı. Həmin qarğanın öz balalarını yemləməyindən möhkəm ləzzət alırdım. Balalar yeməkdən heç vaxt imtina etmir, uzatdığım tikəylə bir yerdə, az qala, barmağımı da udmağa çalışırdılar.

Günlərin birində qızlardan hansısa mənə dedi:

– İstəyirsənsə, bu körpələrdən birini özünlə evinizə apar.

Mən bu hədiyyəni heyranlıqla qəbul etdim. Bütün yolboyu qarğa balasını sığallayıb əzizləyirdim. Evdə quşu geniş qəfəsə salıb hər yarım saatdan bir yedirirdim.

Ertəsi günün səhəri lap tezdən durdum ki, qışqı-
rıqçı qarğa balasını məktəbə getməmişdən doyunca
yemləyim.

Bütün gün ərzində fikrim onun yanında qalmışdı.
Düz saat dördə, bircə dəqiqə belə gecikmədən artıq
evdə idim. Qəfəsə tərəf qaçdım – içində ölü qarğa bala-
sı vardı. Gözlərimdən yaş axmağa başladı və nə qədər
elədimsə, ağlamağımı kəsə bilmədim ki, bilmədim.

Qarğa balası acından ölmüşdü – onu hər saat
yedirtmək lazım imiş, çünki körpə vaxtı saatbasaat
böyüdüyündən daha çox yem tələb edirmiş.

Mən heç cür sakitləşə bilmir, hönkürtü çəkib ağla-
yırdım. Dayım qızı Meri isə mənə təsəlli verərək deyirdi:

– Sən axı niyə mənə bu barədə bir söz demədin?
Mən yedirdərdim onu...

Uşaqlığımın bir gününü də heç vaxt unutmaram.
Həmin gün qardaşım, mən, Corc və qonşumuz Cim
Parker inəkləri otlaqdan evə qovurduq. Başımızın
üstündən iki-üç dənə qarğa uçaraq ötürdü. Və birdən
kiçik bir ağacdən ətrafa davakar çıxırtısını yayan xır-
daca quş qondu. O, əvvəlcə qarğaların birinə, sonra da
digərinə hücum çəkdi. Onlar zorla qaçaraq canlarını
meşədə güclə qurtara bildilər.

– O, nə quşdur elə? – deyə mən soruşdum.

– Sultan xoruzudur, – qardaşım cavab verdi. – Hansı
quşu desən, dimdikləyib canını çıxarar.

– Sultan xoruzu! – deyə həyəcan içində pıçıldadım.

O quş həmin günədək yalnız arzularımda yaşayırdı.
Mən elə bilirdim ki, sultan xoruzu uzaq ölkələrin
çox nadir quşlarından. İndi isə onu öz gözlərimlə,
bizim yerlərdə görürdüm – o, mənim üçün artıq bir
reallığa çevrilmişdi. Sultan xoruzu bizim qarğalarla
yanaşı yaşayır, onlarla döyüşürdü. Bu, heyrətamiz,
qeyri-adi bir kəşf idi.

Həmin gündən etibarən o xırda cəsur quş bütün
fikrimi işğal etdi. Mən qəhrəmanlar qarşısında həmişə
baş əymişəm, onlara pərəstiş etmişəm. İndi bu quşu
da özümün tanınmışlar siyahıma əlavə etdim. İlbəil
onun barəsində daha çox məlumat toplayırdım, lakin

on altı yaşım tamam olanda Sultan xoruzu adında bir qəhrəmanlıq poeması yazdım. Poema 1879-cu ildə işıq üzünü gördü. Bu, yazıçılıq fəaliyyətimin başlanğıcı idi.

* * *

Meşənin içindəki fermamızda dörd il yaşadıq. Bu yerlərdə meşələr şərq tərəfə arasıkəsilmədən uzanırdı və mən o səmtə nə bir tala, nə bir cığır görürdüm – yalnız keçilməz meşəlik idi. Mənə elə gəlirdi ki, bu meşə yer üzünün lap axırına kimi uzana-uzana gedir.

Sonra isə həyatımızda daha bir böyük dəyişiklik baş verdi. Atam fermer təsərrüfatının öhdəsindən gələ bilmədi və böyük qardaşlarım bir-birinin dalınca başqa işlərlə məşğul olmağa başladılar.

Bir dəfə isə anam xəbər verdi ki, tezliklə Toronto şəhərinə köçəcəyik. Mən o şəhəri xəritədə tapıb yoldaşlarıma dedim ki, biz artıq Toronto şəhərində yaşayacağıq.

1870-ci il aprelin 12-də fermamızla vidalaşib Lindsey şəhərinin dəmiryol vağzalında qatara mindik: Torontoya gedirdik.

Üçüncü fəsil

ŞƏHƏRDƏ TƏBİƏT

Fermamızı tərk edərək Toronto şəhərinə yaşamağa köçəndə mənə elə gəlirdi ki, təbiətdən həmişəlik ayrılımışam. Lakin tükənməz arzularım məni elə hey sevimli dünyama aparırdı. Yaddaşımda quşların yaşadığı keçilməz meşələr və Çarli Foleyin ağ divarlarından yalnız üstü quş müqəvvalarıyla dolu altı rəf asılmış kiçik otağı canlanırdı. Mən xəyala dalararaq düşünürdüm ki, bir zamanlar mütləq mənim də belə bir otağım olacaq və onun hər rəfini bir quşun müqəvvası bəzəyəcək.

Amma quşu tutmadan müqəvva da düzəldə bilməsən. Mən də başladım tələ qurmağa, tor sallamağa, quşların dalınca kamandan ox atmağa.

Tanımadığın bir quşu tutanda, ya da ona, sadəcə, rast gələndə adını bilməməyin, bu barədə heç kəsdən öyrənmək imkanının olmaması adamı yaman yandırır. Amma əvəzində yaxından gördüyüm hər bir quşun siması yaddaşımda çox uzun müddət yaşayırdı.

Xoşbəxtlikdən, şəhərdəki küçələrin birində quş müqəvvası düzəldilən emalatxana tapdım və həmin vaxtdan onun pəncərəsi qabağında saatlarla duraraq burnumu şüşəyə yapışdırıb içəridəki quşlara tamaşa edirdim.

Tezliklə elə həmin küçədə daha bir müqəvva emalatxanası açıldı. Onun da vitrinində çoxlu quş vardı, amma sevincimə daha çox səbəb olan bu idi ki, müqəvvaların bəzilərinin altına üzərində quşun adı yazılmış lövhələr də vurulmuşdu.

Bir dostumun qardaşında şüşəylə örtülmüş yeşiyin içində qızılqanad ağacdələnin müqəvvası vardı – ov qənimətiydi. Oğlan hərdən mənə də öz otağına buraxır və bu ağacdələni necə vurduğunu bütün təfərrüatıyla danışır. Mən quşun gözəl müqəvvasına heyran-heyran baxaraq onun söhbətlərini acgözlüklə dinləyirdim. Bir dəfə çöllükdə qaratoyuq boyda bir quş diqqətimi çəkdi. Lələkləri külrəngiydi, belində və başındakı lələklərdə sarı-bürüncü çalar gözə dəyirdi.

Görəsən, bu, nə quş idi belə? Onda nə qədər çalışsam da, bunu heç cür öyrənə bilmədim. Lakin həmin quş o qədər gözəl idi və mənə yaddaşıma elə dərin iz salmışdı ki, onu on ildən sonra bir ornitoloji kitabdakı illüstrasiyadan tanıdım. Bu, hələ tüklərini dəyişməmiş qırmızı arıqapan idi. Lakin onda hələ Amerika quşlarından bəhs edən bircə dənə də kitabım yox idi və bu cür kitabların varlığından belə xəbərdar deyildim. O vaxta kimi əlimə keçən, ya da haqqında eşitdiyim kitabların hamısında söhbət Böyük Britaniyanın quşlarından gedirdi deyə, mən də ətrafımda gördüyüm quşlar barədə öyrənmək üçün özümə bələdçi tapa bilmirdim.

Atamın kitabxanasında “Canlı aləmin illüstrasiyalı muzeyi” adlanan iki qalın kitab vardı. Hər iki səhifə şəkildən sonra iki səhifə də izahat verilirdi. Mən o

kitabın səhifələrini təkrar-təkrar oxuyur, oxuyurdum, amma hər dəfə də kitabı örtəndə içimdə bir xəyal qırıqlığı baş qaldırırdı – bütün bu gözəl heyvan və quşlar bizimki deyildi, onlar haradasa uzaqlarda, okeanın o üzündə yaşayırdılar.

Ən sevimli məşğuliyyətim quş evcikləri düzəltmək idi. Ölçüsü 6 x 8 x 10 düym olan yeşiklər düzəldərək onları dirəklərə mıxlayır, dirəkləri isə ya evin, ya da anbarın damına bərkidirdim. Və bəyaz sinəli qaranquşlar, mavi qızılquyruqlar, gicitkənquşları, qara qaranquşlar uçub yanıma gəlir, mənim evciklərimdə yuva qururdular.

Torontodakı evimizin arxasında sırayla taxta talvarlar, anbarlar, çır-çırpı qalaqları və meyvə bağı uzanıb gedirdi. Ora meşədən də çoxlu quş gəlirdi. Pişiklər isə – həm ev, həm yarımvəhşi, həm də lap vəhşi pişiklər – quş ovuna çıxırdılar.

Pişiklər özlərinə ot tayasında, anbarların və tövlələrin döşəməsi altında sığınacaq tapmışdılar. Qardaşlarımla birlikdə bir neçə pişik balasının günəş şüaları altında canını necə qızdırdığına uzaqdan tez-tez tamaşa edirdik. Amma bir az yaxınlaşmaq istəyən kimi pişik balaları qorxaraq öz yuvalarında gizlənidilər və biz də onların harada yaşadığını beləcə, asanlıqla öyrənirdik.

Bir dəfə necə oldusa, vəhşi pişik balalarını tutmaq istədim və bir kəndirə halqa vurub onların yuvasının girəcəyində tarım çəkməklə bəsit tələyə bənzəyən bir şey düzəltdim. Günün birinci yarısını qardaşlarımla bir yerdə gözləyə-gözləyə qaldıq. Və budur, nəhayət ki, pişik balaları günün altında qızınmaq üçün yenə çölə çıxdılar. Biz onların üstünə yüyürdük, onlar da, təbii ki, geriyə, yuvalarına cumdular. Pişik balalarından pələng kimi zolaq-zolaq biri tələmizə düşdü. İp onun dal ayaqlarını bərk sıxmışdı. Uğurlu ovumuza yaman sevindik və artıq elə güman edirdik ki, bu qənimət əlimizə çox asanlıqla keçəcək. Amma səhv etmişdik. Pişik balası var gücüylə çığırıp çırpınır, canını qurtarmağa çalışırdı. Qəflətən böyük qardaşımın üstünə atıldı və kiçik pəncəsinin bircə zərbəsiylə onun əlində dörd dərin yara qoydu. Sonra da o biri qardaşıma cumdu. Nə edəydik?

Biz məcbur qalıb ipi kəsdik və pişik balasını azadlığa buraxdıq.

Bir müddət keçdi və mən “Vəhşi Qərb” adında bir tamaşa vermək qərarına gəldim. Amma bizə bunun üçün mütləq heyvanxana lazım idi.

Mənə elə gəlirdi ki, bizim pişiyimiz Kürən Billi – o yekəydi, narıncı rəngi, bel tərəfində isə bəbir kimi qəhvəyi xalları vardı – heyvanxanamız üçün çox uyğundur. Onu bizə altı ay qabaq, hələ lap körpə olanda qonşumuz bağışlamışdı. Billi sürətlə böyüyürdü, günbəgün daha güclü olurdu. Son zamanlar gecələr nadir hallarda evdə olur, daha çox vəhşi pişiklərlə gəzməyə gedirdi.

Qərara aldım ki, Billini tutub sifətinə, qulaqlarına və quyruğuna pələnginki kimi qara zolaqlar çəkim, həm də belindəki xalları bir az qaraldım. Bunu bacarsaydım, adını vəhşi pişik Buola-Buola qoyacaqdım.

Amma əvvəlcə onun üçün qəfəs düzəltmək lazım idi. Bir yeşik götürüb bir tərəfində deşik açdım, arxa tərəfindən qapılar düzəltdim, qabaq tərəfdə isə istəyirdim qalın məftildən barmaqlıqlar hörəm. “Belə qəfəsdən heç cür qaça bilməz”, – deyə öz-özümə qürurla fikirləşdim.

Billi məndən heç çəkinmirdi, çağıran kimi gəlir, ət tikələrini əlimdən məmnuniyyətlə götürürdü. Növbəti dəfə onu yedirdəndə qarnının altından və boynundan ikiəlli tutub qəfəsə tərəf apardım. Kaş biləydiniz necə kökəlmişdi! Son iki ayda onun çəkisi, azı, üç dəfə artmışdı. Mənə yaman müqavimət göstərirdi. Onu razı salmağa çalışaraq şişman sifətini sığallayır, deyirdim: “Mənim sevimli pişiyim, gözəl pişiyim!”

Bu da, nəhayət ki, qəfəs. Billini yeşiyin içinə itələdim və qapısını möhkəm bağladım.

Billi mənim satqınlığımı elə o dəqiqə hiss etdi. Nərə çəkərək barmaqlıqlara cumdu. Mənə elə gəlirdi ki, bu barmaqlıqlar istənilən heyvanın qarşısını kəsə bilər, amma qəzəblənmiş Billi onu elə zərblə itələdi ki, barmaqlıqlar davam gətirmədi – nazik məftil yerindən sürüşdü, ortada yekə bir deşik əmələ gəldi və mənim Billim oddan qaçırmış kimi, qəfəsdən çölə sıçradı.

O, bir də bizim evimizə gəlmədi və adamlara bir də etibar etmədi. Bəzən onu görürdük, amma yalnız uzaqdan – Kürən Billi, bizim gözəl erkək pişiyimiz indi yalnız öz vəhşi dişi pişiklərinin arasında gəzib-dolaşır.

* * *

Bizdə xeyli siçovul əmələ gəlmişdi, baxmayaraq ki evimizdə daim bir neçə pişik olurdu. Yaxşı yadımdadır ki, əlimizdə fənər anbara yaxınlaşanda siçovullar işıqdan dəstə-dəstə qaçırtdılar. Fermada yaşayanda bizi siçovullardan etibarlı qoruyan balaca teryer Snapı tez-tez yada salırdıq. O, hər gecə ova çıxır, hər səhər dişində yekə bir siçovul, qalib görkəmlə geri dönürdü.

Necə edim ki, bir dənə siçovul tutum? – bu barədə yaman fikirləşirdim.

Bazarda iki, ya da üç növ tələ tapmaq olardı. Amma bunun üçün gərək pulun olaydı və başqa bir problem də vardı: bu tələlərin hamısı siçovulu öldürürdü, mənə isə onu sağ-salamat tutan bir qurğu lazım idi. Axırda siçovul tələsini özüm düzəltmək qərarına gəldim. Mismar çəlləyinin altında ölçüsü 2x3 düym olan uzunsov bir dəlik açdım və onu qalın məftildən hördüyüm barmaqlıqla bağladım. Çəlləyin qarşı tərəfində tələnin əsas hissəsi yerləşməliydi. Asan vəzifə deyildi. Qalın, birdüymlük taxtadan 20x14 düymlük parça kəsdim və onun üzərində ucuna (uzununa götürəndə) dörd düym qalmış, diametri üç düym olan dəlik açdım. İç tərəfdən on iki dənə qalın məftil saldım. Bu məftillərin hər biri on düym uzunluğundaydı, ucları da itilənmişdi. Məftillər iti ucuyla çəlləyin içinə əyilmişdi. Beləliklə, tədricən daralan bir tunel alındı. Kəsdiyim taxta parçası çəlləyin ağzını qapaq kimi örtürdü ki, tələni asanlıqla açmaq mümkün olsun. Qabaqcadan tələ yemi kimi bir neçə tikə ət də saxlamışdım və düzəltdiyim tələ artıq tam hazır idi. Mən onu hər gecə neçə-neçə siçovulun toplaşdığı talvarın altında yerləşdirdim.

Ertəsi gün səhər yeməyi üçün masa arxasına oturanda atam məndən mənalı bir ahənglə soruşdu:

– Oğlum, sənin çəlləyindəki hansı heyvandır elə?

O dəqiqə təz basdı məni. Tez talvara tərəf qaçdım. Orada dəmir barmaqlığı səylə gəmirməyə çalışan nəhəng, qonur bir siçovul vardı. Mənim tələm qiyamət çıxmışdı! Gözlərimi çəkmədən qəzəbli əsirimə baxa-baxa, içimdə bir sual baş qaldırdı: indi bu siçovulu nə edəcəyik? Əlbəttə, onu elə çəlləyin içində öldürmək su içmək qədər asan idi, amma mən bunu istəmirdim axı.

– Bəlkə, sən öz siçovulunu doktor Uilyam Brodiyə aparasan, – yoldaşım mənə məsləhət verdi, – o, hamıdan xahiş edir ki, imkanları olanda zıncırovlu ilanları üçün diri yem gətirsinlər – ilanlar onun həyatindəki xəndəkdə yaşayır.

– Əladır! Mütləq apararam, maraqlı olacaq – Neron zamanəsində Romanın döyüş meydanlarındakı kimi...

Beləliklə, içində siçovul olan çəlləyimi doktor Brodinin yaşadığı evə dığdırladım.

Brodi diş həkimi idi. Öz peşəsini sevmirdi, ona görə də qərribə deyildi ki, işi getmir, uğur qazana bilmirdi. Təbiətşünaslığa isə yaman həvəsi vardı. Quşlar, heyvanlar, sürünənlər, güllər və cürbəcür bitkilər – canlı təbiətdə uçan, sürünən, bitən nə varsa, onun diqqətini özünə çəkirdi. Şəhərdə onu hamı qərribə adam kimi tanıyır, bədxahlar isə deyirdilər ki, Brodi özünün zıncırovlu ilanlarını dünyada hər şeydən çox sevir.

Doktor mənim siçovulumu görəndə gözləri sevincdən par-par yandı. Artıq onu terrariuma, ilanların yanına buraxmağa hazır idi ki, birdən əl saxladı – siçovul özünü həddindən ziyadə narahat aparır, tələnin dəmir barmaqlıqlarını elə hey gəmirir, gəmirir, gəmirirdi.

– Mən haradan bilim ki, bunların hansı üstün gələcək? Bir də gördün zıncırovlu ilanlar siçovul əti yemək yerinə, onun qurbanına çevrildilər.

Qoca fikrini dəyişib siçovulu içinə köhnə uzunboğaz çəkmə tayı atılmış yeşiyə buraxdı.

Siçovul əvvəlcə yeşikdə bir az oyan-buyana dolaşdı, sonra çəkməni götürüb içinə təpildi. Deşikdən quyruğu göründü.

– O, mənim sevimli körpələrimin xətrinə dəyə bilər, – qərribə qoca yenə dillənərək siçovulun quyruğundan yapışdı. – Buna imkan verə bilmərəm.

Brodi özünün diş kabinetindən köhnə kəlbətinini götürüb siçovulun əsas silahını – dörd kəsici dişini çəkib çıxardı. Və yalnız bundan sonra heyvanı içində zınqırovluların yaşadığı yekə, dördkünc xəndəyə buraxdı.

Biz xəndəyin qırağına yaxınlaşıb baş verənləri gözlərimizi çəkmədən, həyəcanla izləməyə başladılar.

Siçovul ən qaranlıq küncə qısılib gah bu, gah da o tərəfə baxırdı, görünür, düşmənlərini dəyərləndirməyə çalışırdı.

Zınqırovlular onun ayaq səslərini və davakar mırıltısını eşidən kimi əvvəlcə qıvrılıb yumağa döndülər. Lakin siçovul yem idi, ilanlar isə ac.

Və budur, dörd nəhəng başını dik tutub haça dillərini çıxararaq aramla, tələsmədən irəli sürünməyə başladı. Onlar yarım dairə şəklində irəliləyirdilər – yavaş-yavaş, amma inamla və getdikcə öz qənimətlərinə daha da yaxınlaşırdılar.

Zəif mırıltı küncə sıxılmış siçovulun onlara yeganə cavabı idi. Dişsiz ağızından qan sızırırdı, lakin gözlərindəki davakar parıltı aşkar sezilirdi.

İlanlar nazik dillərini havada oynadaraq elə hey yaxınlaşırdılar. Siçovul isə onlara tam diqqətlə göz qoyur, başını gah sağa, gah da sola çevirirdi. İlanlar onu tuta biləcək dərəcədə yaxınlaşanaq heyvan yerindən tərpənmədi.

Amma birdən tullandı. İlanların dördü də eyni anda geri sıçradı. Siçovul da elə tullana-tullana xəndəyin o biri küncünə keçdi.

Zınqırovlular yenə yarım dairə təşkil edib başlarını qaldırdılar, dillərini oynada-oynada təzədən öz qurbanlarına tərəf sürünməyə başladılar.

Yenə siçovulun sinədən gələn mırıltısı aşkar təcavüzə yeganə cavab oldu.

Amma bu dəfə də düşməne təslim olmadı – yenə sıçrayıb xəndəyin qaranlıq küncünə təpildi.

Qarşıdurma çox çəkdi.

Amma bir dəfə, necə oldusa, siçovul sıçrayıb ilanların düz başı üstündən keçəndə sinəsini bir anlıq irəli verdi. Və elə həmin an həlledici məqam yetişdi. İlanın spiral kimi burulmuş boynu bir göz qırpımında düzəldi, iynə dişləri ovunun bədəninə sancıldı.

Cəsur siçovul qanına işləmiş öldürücü zəhərin təsirinə baxmayaraq, ən yaxındakı düşməninə hücum etdi, dişsiz ağız ilə onun pullu boynundan yapışıb var gücüylə fırlatmağa başladı; o qədər fırlatdı ki, axırda ilanın sümükləri şaqqıldadı. Zınqırovlu ilan ölümqabağı cançəkişmədə quyruğunu bir neçə dəfə yerə cırpıb hərəkətsiz qaldı.

Siçovul isə ikinci ilanı boğmağa cumdu. Nə olsun ki, artıq zəhərlənmişdi, ölümü yaxınlaşdı, amma o da düşmənlərinə sağ ikən təslim olmayacaqdı.

İndi isə növbədə zınqırovlu ilanların üçüncüsü idi. Siçovul artıq sıçraya bilmirdi. Onun dal ayaqları iflic olmuşdu, lakin mübarizə əzmi qırılmaq bilmirdi, yaralı çənəsi isə hələ də boğmaq iqtidarındaydı. Siçovul bu dəfə qıvrılan düşməninin qarnını cırdı və ağızında salamat qalan dişləriylə belini qırdı.

O, indi də dal ayaqlarını sürüyə-sürüyə özünü dördüncü ilana yetirdi. Bu ilan da zəhərini işə saldı, lakin siçovulun sonsuz cəsəreti onu hələ də mübarizəyə çağırırdı. Və o, ilanın boynundan yapışıb dişləyir, boğurdu. Axırda sonuncu düşmənin də halsız cəsədi yerə sərildi.

İlanın quyruğundakı halqalar getdikcə daha yavaşdan şıqqıldaırdı. Bu şıqqıltı dörd nəhəng ilandan sonuncusunun oxuduğu ölümqabağı nəğmə idi. Öz ölümünü döyüş meydanında tapmış siçovul da indi onun yanında uzanmışdı – sakitcə uzanmışdı, çox sakitdi...

Biz dəhşətli mənzərədən uçunaraq durmuşduq. Mən tir-tir əsirdim, Brodi isə sümüklü barmaqlarını əzişdirə-əzişdirə bu anlarda hansı hisslər keçirdiyini özü də başa düşmədən pıçıldayırdı:

– Aman Tanrım, aman Allah, cəsurluğa bir bax! Necə

igid imiş! Lap heyran qaldım! Necə nifrət edirəm ona! O, mənim zıncırovlu ilanlarımı əlimdən aldı, ona görə yanıqlıyam... yox, onun igidliyi qarşısında baş əyirəm!

* * *

Bir dəfə, necə oldusa, məktəb yoldaşlarımdan biri mənə dedi:

– Niyə şənbə günü Don vadisinə getmirsən? Şənbələr orada ovçular toplaşır, tüfəng atmaq yarışı keçirirlər. Əylənmək üçün ora yaman çoxlu quş gətirirlər.

Ovçuların əyləncəsi nədən ibarət idi və tüfəng atmaq yarışları necə keçirilirdi, mən anlaya bilmədim. Lakin çoxlu quş görmək ümidi mənə cəlbədicə gəldi.

Elə ilk şənbə günü, səhər yeməyimi yeyən kimi dostumun söylədiyi yerə getdim. Orada qoşalülə tüfənglərlə silahlanmış bir dəstə adam vardı. Bir qədər aralıda isə tək at qoşulmuş araba durmuşdu. Arabada içərisində quşlar olan çoxlu qəfəs vardı.

Ətrafına kəndir çəkilmiş kiçik meydança güllə atmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Oradakı iki at diqqətimi cəlb etdi.

Arabaya yaxınlaşdım. Torontolu ovçu Bill Lon quşla dolu qəfəsləri yerə endirirdi. Quşlar azadlığa can atır, barmaqlıqların dar aralığından başlarını, qıçlarını bayıra çıxarırdılar. Bir oğlan isə əlindəki çubuqla onları qəfəsin içinə salmağa çalışırdı.

– Qurtar görüm, dəymə! – deyə Bill oğlanın üstünə çəmkirdi.

Qəfəsdən gözümü çəkə bilmirdim: orada birəbitdən, qar cüllütləri, sahil torağayları vardı. Billin özü isə quşlardan həvəslə danışırdı və mən ondan çoxlu yeni, maraqlı şeylər öyrəndim.

Tezliklə atəş açmağa başladılar.

– Bir az geri durun! – Bill ucadan komanda verdi.

Onun köməkçisi meydançadakı tələlərin hərəsinə bir quş qoydu. Elə ki tüfəngini hazır tutmuş ovçu “Dart!” deyə qışqırırdı, tələnin qapısı açılır və quş güllə kimi azadlığa çıxırdı.

Part-part! – eşidilir və balaca məxluqun qanlı, şikəst bədəni qarın üstünə düşürdü.

Part-part! – digər tələnin yanında da eyni faciə baş verirdi.

O gün gözlərimin önündə çox quş qırıldı. Onların cansız leşlərini isə bir adam toplayıb zənbilin içinə yığırdı.

– Bunu niyə edirsiniz? – deyə soruşdum.

– Səni niyəsi maraqlandırır? Biz bu quşları xəstəxananın mətbəxinə aparırıq, orada isə bunlardan xəstələrə şorba, müxtəlif xörəklər bişirirlər. Yoxsa qanun belə oyunları çoxdan qadağan edərdi.

Ürəyimdə bir ağırlıq vardı, sanki, daş asılmışdı – mən bu insanları heç cür başa düşə bilmirdim.

Evə getməzdən əvvəl Billdən soruşdum ki, tutduğu hər quşa görə ona nə qədər pul verirlər.

– Qar cüllütlərinin hər düjününə bir dollar, hər on iki dənə birəbitdən və sahil torağayına altmış sent.

Xahiş etdim ki, quşlarından üçünü mənə satsın.

– Məmnuniyyətlə, – Bill cavab verdi. – Ürəyin hansını istəyir götür.

Torağay və iki dənə birəbitdən seçdim.

Onları içinə çiyələk yığılan toxunma zənbilə qoyduq və mən evimizə qaçdım.

Hələ fermada yaşayanda görmüşdüm ki, dəmir qəfəsə salınmış quş özünü məftil divarlara yaman bərk çırpır, görünür, ona görə ki, barmaqlığın nazik simləri quşa zəif maneə kimi gəlir və o da azadlığa çıxmaq üçün çırpınır. Və bu, həmişə balaca əsirin ölümü ilə nəticələnir. Əgər quşu ağac barmaqlıqları olan qəfəsə salsan, o, əlbəttə ki, yenə azadlığa can ataraq çırpınacaq, lakin özünü divarlara çırpmayacaq və bu, onun həyatını xilas edəcək.

Evə dönməyə başladım ağacdan qəfəs düzəltməyə. Əvvəlcə ölçüləri 3x2 fut və hündürlüyü 1 fut olan qəfəsin döşəməsini düzəltdim. Nazik, ensiz taxtadan barmaqlıqlar üçün neçə bir dənə mil yondum. Qəfəsi düzəldərkən fikirləşdim: ortada onun hündürlüyünü bir fut da artırım ki, birəbitdənlər uça bilsinlər.

Beləliklə, torağayın yüyürməsi üçün kifayət qədər yer alınır, üstəlik, birəbitdənlər üçün də ikinci mərtəbə (1 fut x 1 fut) düzəlirdi; üstünə qona bilsinlər deyə orada bir çubuq da yerləşdirdim.

Torağay qəfəsin içində elə hey irəli-geri qaçırdı, birəbitdənlər isə ürəkləri istəyəndə uça bilirdilər. Quşlarını yedirtməkdən, hər şeydən çox onların nə istədiyini tapmaqdan böyük zövq alırdım. Ən çox sevdiqləri yem bülbül qarışığı deyilən bir şey idi. Mən onu noxud unu, zeytun yağı və bərk bişmiş yumurtanın sarısından hazırlayırdım. Bütün bunları sürtgəcdən keçirirdim və nəticədə xırda qurdlardan ibarət kimi görünən bir kütlə əmələ gəlirdi ki, quşlar onu məmnuniyyətlə dimdikləyirdilər. Onlar həm də sarıbülbül qarışığını sevirdilər.

Birəbitdən quşları çox tez bir zamanda yemi mənim əlimdən götürməyə başladılar və əgər qismətlərinə ləzzətli bir tükə düşürdüsə, əvvəlcə onun dadına baxır, sonra da bir-birinə ötürürdülər.

Torağay isə elə hey məndən qaçırdı.

“Onunla daha artıq vaxt keçirmək lazımdır, – deyə öz-özümə fikirləşdim, – onda daha tez uyğunlaşar”.

Elə bu fikirlə də qəfəsi yatdıgım, dərslərimi hazırladığım otağa keçirdim.

Birəbitdənlər məni yaman sevindirirdilər. Onlar mənə gündən-günə daha çox etibar edirdilər və hətta əllərimə belə qonurdular. Onda mən onları qəfəsdən buraxdım. Sevinc coşqusu içində otaqda uçuşurdular, sonra isə quşlardan biri mənim çiyinə qondu. Mən nəfəsimi qısım qımıldanmırdım. Budur, ikinci quş da uçub gəldi. Bu, iki dəfə təkrar olundu. Həmin vaxtdan etibarən onlar çiyinə qonanda da yemləyə bilirdim.

Tezliklə birəbitdənlər mənim çağırışıma cavab verməyə başladılar. Mən bu kiçik, mehriban quşlara çox bağlandım.

Torağay isə tamam başqa idi. O, məndən çəkinir və qəfəsin içində uzun, şikayətli çığırtılarla elə hey irəli-geri qaçırdı.

Yaz yaxınlaşırdı. Birəbitdənlərin moruğu papaqları get-gedə daha parlaq rəng alırdı. Torəğay isə elə əvvəlki

kimi qəfəsin içində özünün şikayətli çip-çipiylə irəli-geri yüyürməyindəydi.

Torağayımı necə əhliləşdirə biləcəyim barədə dəqiq təsəvvürüm olmadığından onu da qəfəsdən buraxmaq, birəbitdənlərimə verdiyim azadlıqdan ona da vermək fikrinə düşdüm. Qəfəsin qapısını açıb bir kənara çəkildim. Torəğay qapıdan ehtiyatla, çox ürkək tərzdə sivişərək çıxdı. Sonra birdən irəli atılıb ucadan “çip-çip-a-tural-çip” edib yuxarı milləndi, sanki, səmaya qalxırdı. Kor-koranə, var gücüylə qanad çala-çala elə hey qalxırdı, ta ki zərblə tavana dəyib ayaqlarımın altına daş kimi düşdü.

Mən torəğayın leşini əlimdə tutaraq oturmuşdum, ağlayırdım. Ağlıma da gəlməzdi ki, belə alınacaq. Çox istəyirdim ki, yanımda yaşasın! Və mən dərin qüسسə içində ikən birəbitdənlər uçub gəldilər, çiynimə qonub mənə başa düşmədiyim dildə mehriban sözlər cibbil-dəməyə başladılar.

Pəncərəni açdım və onları ehtiyatla ürkütdüm. Quşlar öz mahnılarını sakitcə oxuya-oxuya məni əlimdəki ölü torəğayla otaqda qoyub uzaqlara uçdular – şimala, öz vətənlərinə.

O hadisə mənim üçün indiyədək unutmadığım bir dərס oldu.

Dördüncü fəsil

TORONTO YAXINLIĞINDAKI BATAQLIQ VƏ ADA

Yalnız bir ildən sonra, artıq Torontoya gələndə qardaşım məni öyrəndik ki, Yunq-strit küçəsində yerləşən limandan adaya Buket adlı balaca bir buxar gəmisi gedir. Hərdən bir bilet almaq üçün on sent yığa bilirdik və onda sevincdən uçmağa qanadımız olmurdu. Gəmiyə əyləşib səyahətə çıxırdıq.

Qardaşlarımız üçün ən böyük ləzzət çimmək və balıq tutmaq idi. Amma məni quşlar cəlb edirdi.

Qamışlıqda bataqlıq quşlarının, qırmızıqanad Amerika sarıköynəyinin səsləri cingildəyirdi və hərdən onların nəğməsinə uzun müddət tanıya bilmədiyim bir quşun qəhqəhəni xatırladan çıxışları da qarışırdı.

Limanın və sahildəki daxmaların başı üstündə çoxlu qırmızısına qaratoyuqlar, milçəkqapanlar, ağsınə qaranquşlar uçuşur, adanın düzənlik qərb sahilində isə minlərlə sahil qaranquşu özünə yuva qururdu. Sonralar öyrəndim ki, adanın özündəki qumotu kol-luqlarında böyük şöhrət tapmış oxuyan sərçələr və sahil torağayları yaşayır. Baharda və payızda isə bura saysız-hesabsız vəhşi ördək, qaz, cüllüt gəlirdi.

Torontoda üç tanınmış ovçu vardı ki, dolanışıqlarını yalnız quş ovundan çıxarırdı – onlar restoranları, hotelləri ov quşlarıyla təchiz edirdilər. Bill Lonq, Sem Qamfreys və Billi Lanq.

Mən Bill Lonqa yaman bağlanmışdım. O, qiyamət idmançı, çox istedadlı, mehriban adam, yaxşı yoldaş və üstəlik, Kanadanın ən gözəl təbiətşünaslarından biri idi, hərçənd heç vaxt müşahidələrini qeydə almazdı.

Qışda, göl də, bataqlıq da buz bağlayanda Bill tufəngini yerə qoyub quşları torla tuturdu. Onda ölçüləri 10x30 olan uzun bir tor vardı; onu möhkəm sapdan özü hörmüşdü. Bill torunu adanın meşə olmayan yerlərində açırdı. Torpağın üstünə yem kimi toxum səpirdi, torun yanındakı qəfəsin içinə isə yaylı oyuncaq quş qoyurdu. Və ora bir dəstə quş uçub gələn kimi qəfəsdəki oyuncağın çağırış dolu nidaları səslənməyə başlayırdı.

Bir dəfə o fikir verir ki, bir hörümçəkquşu qəfəsin milləri arasından onun oyuncaq quşunu tutmağa cəhd göstərir. Bill qəfəsi sahilə yaxın çəkir, elə qoyur ki, tor onun üstünü örtə bilsin. Hörümçəkquşu yenə əsir oyuncağın üstünə atılır. Bill ipi çəkir və hörümçəkquşu tora düşür.

– Mən onu tordən çıxarmağa çalışırdım, – Bill deyir, – lakin hörümçəkquşu əlimi elə bərk dimdikləyirdi ki, lap qanıma qəltan oldum, onu heç cür diri çıxara bilmədim.

Billin əsas qəniməti cüllütlər idi. Bir dəfə o, dörd yüz yetmiş quşu birdən tutmuşdu; bütün gün ərzindəki qəniməti isə min dənədən artıq olmuşdu. Başqa bir vaxt isə onun toruna üç yüz altmış beş qırmızıqanad qaratoyuq düşmüşdü. Torağaylar, birəbitdənələr də tora düşürdü, amma sayları az olurdu.

Həmin günlər Toronto ətrafında çoxlu qartal uçurdu. Biz qışda tez-tez nadir hallarda buz bağlayan Böyük Ontario gölündən onların ölü balıqları necə qaldırdığının şahidi olurduq.

Billin qartallar üzərində də çox maraqlı müşahidələri vardı. Sahil yaxınlığındakı dərədə tənha bir şamağacı vardı. Həmin ağac qüdrətli quşların sevimli istirahət yeri idi. Bu ağacın altında Bill özü üçün alçaq bir daxma tikmişdi, üstünü isə ot-alaf, şam budaqlarıyla örtmüşdü. Bir ay idi ki, ora getmirdi. Amma bir dəfə, dan yeri söküləndə Bill doludan qorunmaq üçün daxmasına gəlir və birdən qanad səmindən qartalın ağaca necə qonduğunu eşidir. Tüfənginin lüləsini yarıqdan çıxarıb qartalın bir gülləylə öldürür. Bir azdan ora yenə bir neçə qartal gəlir, onları da eyni üsulla vurur.

O, mənə bu yerlərdə ova çıxan bir oğlanın başına gələn faciəvi əhvalatı da danışır. Oğlan atəş açaraq lələkli nəhənglərdən birini qanadından yaralayır. Qartal yerə düşür, sonra da qalxıb sahilboyu qaçmağa başlayır. Ovçu onun arxasınca düşür, ehtiyatı əldən verib qartalın çox yaxınlaşır. Quş oğlanı qamarlayıb güclü caynaqlarını onun bədəninə sancır.

Ertəsi gün səhər dostları oğlanın cansız cəsədini tapırlar. Qartal onu hələ də buraxmayıbmış. Yerdəki qan izindən isə burada baş verən ölümqabağı çəkişməni təsəvvürdə canlandırmaq olarmış.

Saysız-hesabsız quşların zənginləşdirdiyi Donun Toronto ətrafındakı bataqlıq sahilləri səkkiz il ərzində mənim sevimli gəzinti yerlərim idi. 1881-ci ildə Londondan evə dönəndən sonra bu yerlərdə geniş yayılmış quşları öyrənməyə xüsusi səylə girişdim.

Şimal-qərbdə dörd il yaşayandan sonra yenidən sevimli bataqlığımıza qədəm basmışdım. Yanımda köhnə

dostum, doktor Vilyam Brodi də vardı. İndi bizi daha çox Florida bataqlıq toyuğu maraqlandırırdı.

1885-ci il 30 iyununda gündəliyimə aşağıdakı qeydi yazdım:

Günəş üfüqdən indicə boylanıb və biz bataqlığa gələndə quşlar artıq çoxdan oyanıb, indi yem axtarırdı. Biz bataqlıq bitkilərinin arasından ehtiyatla keçir, lələkli üzgüçüləri suyun açıq yerində pusurduq. Burada həddindən artıq quş vardı. Kəsik-kəsik qaqqıltı səsi hər tərəfdən gəlirdi, hərdən bir də quş səslərindən ibarət bu xorun içində qulaqlarımıza nəsə sürəkli, elə bil, kinayəli çıxırtı dəyirdi.

Bir neçə dəfə qamışların arasında yanında beş-altı cücəsi olan sutoyuqları da gördük. Onlara yaxınlaşanda açıqlıq yerlərdə sügülmə tutmaqlarına ara verib yaşıllıqlar arasında gözdən itirdilər. Adətən, biz yaxınlaşanda xoruz ucadan nəsə çıxırırdı, sanki, bizi xəbərdar etmək istəyirdi ki, gizlənsə də, lap yaxındadır və bizə diqqətlə göz qoyur. Amma o da ola bilər ki, o həm də öz çıxırtısıyla cücelərini təhlükədən xəbərdar edir, onları uzaqlaşmamağa çağırırdı.

Neçə uğursuz cəhdədən sonra, nəhayət ki, bir dəstə sutoyuğuna qırx yarda kimi yaxınlaşıb aralarındakı bir fəroni vura bildik. Bir müddətdən sonra ov heybəmizə iki xoruz da əlavə etdik. Xoruzlar qamışlığın lap qırağında səylə yem axtarırdılar və onlar öz rəfiqələrindən qat-qat ehtiyatsız idilər. Açılan hər tufəng atəşinə cavab kimi xoruzların uca, gurultulu qəhqəhəsi səslənirdi, sanki, onları qulaqlarına yetişən zəif şimşək səsiylə qorxutmaq istəyənlərə gülür, özlərini heç cür saxlaya bilmirdilər.

Həmin səhər biz bataqlıqda beş dənə Florida toyuğu vurduq, amma gördüklərimiz, təxminən, beş dəfə ondan çox oldu. Bilmirəm nəyə görə bu quşları bu yerlər üçün nadir heyvan hesab edirlər.

Cavan quşlar müxtəlif yaşlarda idilər. Kiçiklərin qanadındakı barmaqda bu növ üçün səciyyəvi olan caynaq daha çox inkişaf etmişdi. Doktor Brodi belə bir mülahizə yürütdü ki, bu caynaq cavan fərelərin sıx otluqların arasından keçməsinə kömək edir.

Təzə müşahidələrimizi Toronto Universitetinin professoru Ramzey Raytla bölüşəndə o, əvvəlcə bizə inanmadı, lakin toyuğun qanadını görəndə dedi ki, bu, elm üçün yeni kəşfdir.

Beşinci fəsil

XOŞBƏXT GÜNLƏR

Bir dəfə qəzetdə elan oxudum ki, doktor A.M.Rossun “Kanada quşları” kitabı artıq çapdan çıxıb və indi Piddinqtonun kitab mağazalarında satışıdır.

Ertəsi gün həyəcədən tir-tir əsərək ora yollandım. Hə, orada bu kitab, həqiqətən, vardı. Üstündə qiyməti də yazılmışdı – bir dollar. İndi cibimdə bir dollar olması üçün nələrdən keçməzdim! Əgər bu, incəsənət mövzusunda bir kitab olsaydı, atamın köməyinə ümid edə bilərdim. Lakin o, mənim təbiətşünaslıqla məşğul olmağımın əleyhinə idi, elə buna görə də belə bir xahişlə ona müraciət etməkdən çəkinirdim. Bilirdim ki, bu işdə özümdən başqa heç kəsə ümid edə bilməzdim.

Pul mənim üçün indiki qədər heç vaxt qiymətli olmamışdı. Bu yüz senti istənilən doğru yolla qazanmağa hazır idim. Hər şeydən əvvəl öz dovşanlarımı satmaq fikrinə düşdüm, onları hamıya təklif edirdim və nəhayət ki, bir cütünü əlli sentə satmağa müvəffəq oldum. Deməli, lazım olan məbləğin yarisı artıq hazır idi. Bir həftə sonra isə öz xidmətimi bir qadına təklif etdim – küçədəki odunları həyəət daşıtdırmaq istəyirdi. O, mənə on sent verdi. Artıq mənim altmış sentim vardı. Sonra dovşanlarımın hamısını satdım və daha on iki sent aldım. Nəyim vardısı, alverçilərə təklif edirdim. Nəhayət ki, bir ingilis xanımı üçün həşərat da yığmağa başladım. Aradan bir neçə həftə ötdü və mən artıq doxsan sent yığa bilmişdim. Lakin sonra bəxtim məndən üz döndərdi; pulun qalanını heç cür ələ keçirə bilmirdim. Nə mənim əməyim, nə də əşyalarım kimsəyə gərək olmurdu. Bütün bu müddət ərzində elə bir gün

olmurdu ki, Piddinqtonun kitab mağazasının vitrini qabağında durub mənə təbiətin bütün sirlərini açacaq ecazkar kitabı ac gözlərimlə yeməyim.

Çatışmayan on senti toplayana kimi düz iki ay ötdü. Son sentlərin məsələsi belə oldu. Qardaşım Valterlə mən hər gün mətbəx üçün bəlli miqdarda odun doğramalydıq. Öz normamı daim dəqiq yerinə yetirirdim, Valter isə çox nadir hallarda. Qardaşım gözəl geyinməyi çox sevirdi, mən isə pal-paltarıma az fikir verirdim. Valteri yaxşı işləməyə məcbur etmək üçün böyük qardaşım Co bir dəfə dedi ki, kim bir ay ərzində öz öhdəsinə düşən işi vicdanla yerinə yetirsə, ona təzə, gözəl bir qalstuk bağışlayacaq. Valter bu çağırışı heyranlıqla qəbul etdi – təzə qalstuk onun arzusuydu. Məni isə bu mükafat az maraqlandırır.

İlk günlər Valter işə möhkəm girişdi, amma ayın axırına hövsələsi çatmadığından məndən geri qaldı. Mükafat mənim payıma düşdü. Qardaşım Co da mənə iyirmi beş sent verdi ki, özümə qalstuk seçim.

Mağazaya gedəndə öz-özümə fikirləşirdim:

“Ağlı başında olan heç kəs qalstuka 25 sent xərcləməz. Nə xeyri var onun?”

“Amma, – vicdanım dilə gəldi, – bu pulları sənə qalstuk üçün veriblər axı”.

Az sonra tərəddüd etməyə başladım.

On beş sent – qalstuk üçün gözəl qiymətdir, onda çoxdan gözlədiyim on sent də əlimdə qalardı.

Şirnikləndim. On beş sentə özümə əla bir qalstuk seçdim – ağ fonda xırda qızılqüllər. On sentim də cibimdə qaldı.

Beləliklə, mənim artıq bir dollarım vardı.

Gümüş sikkələri cingildədə-cingildədə ürəklə dükanə girdim, amma etiraf etməliyəm ki, ürəyim yaman çırpınırdı.

– Zəhmət olmasa, – satıcıya dedim, – mənə Ros-sun “Kanada quşları” kitabını verin.

O, biganə bir görkəmlə üzünü çevirdi. Ürəyim əsirdi ki, birdən belə deyər: Sən gecikmisən. Artıq qurtar. Ya da: Kitabın qiyməti yüz dollara qalxıb.

Amma o, soyuq, həyat nişanəsi olmayan bir səslə dilləndi:

– Yaşıl cilddə istəyirsən, yoxsa qəhvəyi?

Zorla pıçıldaya bildim:

– Yaşıl.

Satıcı kitabın birini rəfdən götürdü, açdı, cildin arxasında nəyəsə baxdı və özünün yeknəsəq səsiylə dedi:

– Bir dollar, çıx on sent nağd hesablaşmaya görə, cəmi doxsan sent, zəhmət olmasa.

Pulu cibimdən yuxulu adam kimi çıxardım və az qala, on sentimi götürməyi də unudacaqdım. Satıcı kitabı bükməyə macal tapmamış onu qiymətli bir sər-vət kimi qapıb qaçdım; qorxurdum ki, mənə geri dönməyə məcbur edə.

Nağd ödənişə olan güzəşt barədə əvvəlcədən bil-məməyimə necə yanırıdım! Gör bu iki ayı on sent pul tapmaq üçün nə əziyyətlər çəkmişdim. Bu xoşbəxt anı xeyli qabaq da yaşaya bilərdim. Bu zəhrimar on sentin ucbatından hətta vicdanımla da alver eləyəsi oldum. Amma bu kimsəyə gərək olmayan kitab artıq mənim idi. Heç şübhəm yox idi ki, əlimdə təbiətin bütün sirlə-rinin açarı var və bu ecazkar, sevimli dünya daha mənim üçün sirr olaraq qalmayacaq.

Bütün yol boyu gözlərimi yazılara zilləyib lap yavaşdan – addım-addım gedirdim.

Etiraf etməliyəm ki, mən bu kitabdan daha çox şey gözləyirdim.

“Yəqin, bunda kitabın günahı yoxdur, – deyə özümə təsəlli verirdim, – görünür, mən onunla necə davranmalı olduğumu bilmirəm”.

Müəyyən xəyal qırıqlığına uğrasam da, sevincdən göyün yeddinci qatındaydım.

Kitabın zəif yerlərini getdikcə daha çox aşkarladığımıdan ona düzəlişlər vermək istəyi içimdə yaman baş qaldırılmışdı. O kitab – elə həmin o nüsxə indiyədək mənim yazı masamın üstündədir və demək olar ki, hər səhifəsində qələmlə yazılmış düzəlişlərim, əlavə qeyd-lərim var. İçindəki illüstrasiyalar rənglidir. Kitabın

sonunda, arxa cildin tərs üzündəki boş səhifədə mənim əlavəm də var, başlığı belədir: Qırğınlar və bayquşlar (quşların təsnifatı). Bu səhifələr, əslində, mənim Kanada quşlarının təsnifatı kitabımın başlanğıcı oldu.

* * *

O günlər Uilton-avenyu faktik olaraq, şəhərin şimal sərhədində idi. Ondan o yana qəbiristan, sonra da Donun vadisinə dirənən dərələr və qaranlıq meşələr gəlirdi. Lakin bu vəhşi və ecazkar yerləri tapanda, mənə elə gəlir ki, Balboa Sakit okeanı, ya da Lassal Missisipini tapanda necə böyük, yüksək və təmiz sevinc hissi keçirmişdisə, mən də eynən həmin hissi yaşadım. Bu sirli meşələr, qərribə dərələr mənə məxsusdu və onları kəşf etmək şərəfi də mənim nəsim idi!

Bura hər şənbə günü özümle yüngül yemək və sapand götürüb gəlirdim. Belə gəzintilərimin birində təpənin ətrafına dolanıb bir dərəyə çatdım və orada adda-budda sıx ağaclıqları olan gözəl bir çəmənlik gördüm. Mən bu sıx, təzə-tər yaşıllığın içindən keçib gedənə kimi bir xeyli vaxt itirdim və hərdən mənə elə gəlirdi ki, bunun sonu heç vaxt olmayacaq. Kiçik çay xırda şələlələrlə aşağı enirdi, suyu şəffaf, kristal təmiz idi. Və qəlbim quşların hər nəğməsindən, dələlərin hər səsinə sevinclə dolurdu.

Burada insan izi yox idi – heç şübhə etmirdim ki, bu yerlərə ilk olaraq mən qədəm basırdım. Bu cənnət guşə mənimki idi!

Kimsəyə öz kəşfim barədə söyləməirdim və bura həmişə gizləncə gəlirdim. Burada özümə bir koma tikmək qərarına gəldim. Mənə elə gəlirdi ki, çayın yaşıl divarla örtülmüş sahili quracağım koma üçün əlverişli yer idi: istəyirdim ki, komam yarısına kimi torpağın içində olsun, bunun üçün də əvvəlcə uyğun xəndək qazmaq lazım idi. Bu sahilin torpağı isə adi deyildi, onun tərkibində gilabı vardı və onu qazmaq, sən demə, çətin məsələ imiş, xüsusilə də ona görə ki, məndəki

əldəqayırma bel işləmək üçün heç rahat deyildi, məndə isə başqası yox idi.

Özümə ancaq bu fikirlə təsəlli verirdim ki, hindular da həmişə ən primitiv alətlərlə keçiniblər. Bəldən başqa mənim çəkicim, əl mişarım və birdüymlük iskənəm də vardı. Bunları yanmış dülgər emalatxanasının küllü içindən tapmış, dəstələrini isə özüm düzəltmişdim.

Komamın bünövrəsini təşkil edəcək xəndəyin qazılmasına iki şənbəm sərf olundu. Xəndəyin uzunluğu on, eni altı, dərinliyi üç fut idi, əlbəttə ki, yalnız arxadan, çünki ön tərəfdən koma yerlə bir səviyyədə duracaqdı.

İndi qarşımda başqa problem dururdu – daxma üçün tikinti materialları tapmaq lazım idi. Buralarda isə daş yoxuydu. Meşədə ağac bol olsa da, baltam yox idi. Nə edəydim? Başladım özümə hazır material axtarmağa.

Don çayının düz sahilində, mənim seçdiyim sahədən yarım mil aralı bir küknar meşəsi vardı və orada, hündür otların arasında kedr ağacından düzəlmiş tirlər görmüşdüm. Tirlərin uzunluğu səkkiz fut, diametri altı düym idi. Elə əsl lazım olan ölçülərdəydilər və bu tirlər mənim ərazimdə olduğuna görə mənə məxsus idi.

Mən kedr tirlərini bir-birinin dalınca koma tikdiyim yerə daşımağa başladım. Yəqin ki, onların hər biri, təxminən, iyirmi beş funt gələrdi – yolun əvvəlində mənə elə gəlmişdi, amma mavi gölün sahilinə yaxınlaşanda bu tirlərin, azı, əlli funt ağırlıqda olduğunu düşünürdüm – onda mənim cəmi on dörd yaşım vardı, yaşıdlarıma nisbətən daha dözümlü olsam da, çox arıq idim. Mənim hesablamama görə, tikinti üçün iyirmi tir lazım olacaqdı. Onların iyirmisini də iki şənbəyə daşdım və tamam əldən düşdüm. Yalnız indi yadıma düşdü ki, mənə dam üçün də material lazım olacaq. Yenə axtarışa başladım və dərədə tufandan yıxılmış altı ağac tapdım.

Komanın tikintisində də elə bu materiallarla başladım. İşdən çəkinmirdim, çünki artıq dülgərlik eləyəsi

olmuşdum, amma yaxşı alətlərə yaman ehtiyacım vardı və bir də güclü bir yoldaşa!

Bünövrəni düzəltməyə girişdim, onu gölün dik sahilinə lap bitişik qurdum. Sonra səkkizfutluq tirlərdən yan divarları ucaltıdım. Ön divarda eni iki fut olan qapı üçün yer saxladım. Komanın uzunluğu on fut yarım oldu. Arxa divar üçün kara gələn materialım yox idi – on fut yarımliq tirlər lazım idi. Yenidən meşəyə axtarışa yollandım və lazım olan uzunluqda beş dənə tir tapdım. Komanın küncələrində tirlər rahatca çarpaz düzülürdü və burada elə bir çətinliyim olmadı. Ən ağır qapı asacağım yerdə tirləri bərkitmək oldu. Böyük çətinlik bahasına onları pazlarla bərkitdim, sonradan həmin pazları mismarla qapının üst tirinə bərkidəcəkdım.

Mıxlar! Mıxdan istifadə etmək mənim üçün çox üzücü idi! Axı hindular mıx nə olduğunu bilmirdilər. Amma ağacdan çiv yonmaq üçün münasib alətin olmayanda nə edəsən axı! Başqa çarəm yox idi. İstəmədən köhnə mıxları yığmağa başladım və komanın tikintisini davam etdirdim.

Qapını isə belə düzəlttdim. Çayın sahilində eni on iki düym olan bir taxta tapdım. Onu məndəki mişarla birtəhər ikiyə böldüm və köndələn taxtaların köməyi ilə bir yerdə mıxladım. Qapının bir yarısında taxtadan çıxıntılar qoydum. Kanda iskanəylə bir deşik açdım, deşiyin ikincisini də düz alt deşiyin üzərində, yuxarıda – qapının üst tirində açdım. Uzun bir ağacla üst tiri qaldıraraq qapını asdım.

Damı düzəldəndə əvvəlcə köndələninə dörd dənə uzun ağac atdım, üstünə isə çoxlu söyüd budaqları, otalaf tökdüm; onları yaxınlıqdakı vadidən yığmışdım.

Bundan sonra qalırdı komanı malalamaq. Bu, o qədər də çətin iş deyildi, amma buna çoxlu vaxt getdi. Mamırla tirlərin arasındakı yarıqların hamısını tutdum, sonra da divarlarını qalın gil qatıyla suvadım.

Və budur, mənim komam artıq hazır idi!

İçinə çarpayımı qoyanda və qapının üstünə lazım olanda bağlamaq üçün cəftə vuranda mənim komam əsl evə çevrildi.

Kaş görəydiniz necə xoşbəxt idim!

Mən balıqqulağı, lələk yığır, meşədən cürbəcür qəribə şeylər gətirib onları rəflərə düzürdüm. Xəyallarımda özümü Robinzon Kruzo kimi hiss edirdim. Hindu-hindu oynayırdım – yarımçılpaq, saçlarımda lələklər oyan-buyana yüyürürdüm və bir də köhnə bıçağımı itiləyirdim ki, onu əsl ov bıçağına çevirim, onunla skalp soymaq mümkün olsun.

Mən qoyun dərisindən mokasin tikmək də öyrəndim. Düzdür, onlar iki-üç gündən artıq davam gətirmirdi, amma əvəzində sehrli mokasinlər idi.

Xəyallara dalaraq fikirləşirdim ki, nə vaxtsa hinduların ibtidai həyatını mütləq bərpa edə biləcəyəm.

Bir dəfə, atam məni döyəndən sonra evdən qaça-qaça çıxıb getdim. İstəyirdim doğma evimizi həmişəlik tərk edim. Sığına biləcəyim yeganə yer isə elə öz komam idi. Orada mən ürəyim istəyən qədər, ürəyim istəyən şeylər haqda sakitcə fikirləşə bilərdim, orada bir müddət yaşaya-yaşaya qaçış üçün hazırlığımı görərdim.

Sevimli məkanıma yaxınlaşdıqca kürəyimdəki ağrı azalır, qəlbimi sevinc hissi doldururdu. Dərədən ötəndə adam izləri gördüm; özü də böyük adamın izləridi. Narahat oldum. Tezliklə izlər yox oldu. Komamı gizləyən yaşıllığa yaxınlaşanda isə danışıq səsləri eşitdim. Amma buna rəğmən yoluma davam etdim. Və birdən, sanki, ürəyim qırılıb ayağımın altına düşdü – bir də gördüm ki, mənim qurduğum komada üç avara kart oynaya-oynaya içki içir.

Elə həmin dəqiqə geri qayıtdım. Bütün arzularım puç olmuşdu. Atamdan aldığım zərbələrin yeri yenə ağrımağa başlamışdı, ürəyim sıxılırdı. Mən bir kənara çəkildim və göz yaşları içində yerə yığıldım.

Komama yenidən dönmək qərarına gələndə kimi bir neçə həftə ötdü. Bu dəfə koma boş idi, amma ora artıq kir-pas içindəydi və mən sevimli məkanıma gəldiyimdən heç bir hüzur duymadım.

Altıncı fəsil

YENİDƏN FERMADA

1875-ci ilin iyulunda, dərslərimlə bağlı gərginlikdən sonra mənim səhhətim yaman korlandı. Həkimlər valideynlərimdən israrla tələb edirdilər ki, məni harasa, şəhərdən kənara yollasınlar. Səhhətimdən möhkəm nigaran qalan anam fermamızın yeni sahiblərinə – Blekuel ailəsinə bir məktub yazaraq mənə öz evlərimdə qonaqpərvərlik göstərmələrini xahiş etdi.

Cavabında missis Blekueldən çox səmimi bir məktub aldıq və bir həftədən sonra mən artıq fermadaydım.

Ora axşamüstü, günbatanda çatdım. Yaman qüssəliydim və özümü nəsə birtəhər hiss edirdim. Şam vaxtı, demək olar ki, heç nə yemədim, az danışmışdım.

Missis Blekuel vəziyyətimi başa düşdü.

– O, evləri üçün darıxır, – deyə ərinin qulağına pıçıldadı.

Qadın məni yanına çağırdı, yatmalı olduğum otağa keçirdi və vidalaşanda göz yaşlarından islaq üzümü öpdü.

Bilmirəm heç necə oldu, amma ertəsi gün içimdəki qüssə çəkilib getmişdi, həyat yenə mənim üzümə gülürdü.

Bütün günümü təmiz havada keçirərək təsərrüfat işlərində Blekuel ailəsinə kömək edirdim, yeməyim isə yalnız təmiz kənd nemətlərindən ibarət idi. Təzə yoldaşlarım da vardı – Blekuellərin üç oğlu və üç qızı.

Fermadakı həyatım barədə, hansı oyunlar oynadığımı, nələrle məşğul olduğum haqda “Balaca vəhşilər” kitabımda çox geniş bəhs etmişəm.

Mən bu ailəyə çox bağlandım və vaxtı çatanda Torontoya dönərkən yaman kədərələnmişdim.

Meşələr, zəmilər arasında keçirdiyim azad kənd həyatından ayrılmaya yaman heyfəm gəlirdi, şəhərə dönmək, ağır xasiyyətli atamın iradəsinə tabe olmaq heç istəmirdim.

Amma sonra anamı yadıma saldım – onun incə nəvazişləri mənim həyatımı həmişə bəzəyib – məni evdə gözləyən kitablarımı xatırladım və içimdəki qüسسə bilmərrə yox oldu.

Həmin vaxtdan etibarən mən hər yayı Blekuellərin ailəsində keçirirdim. Təmiz havada dincəlir və kənd həyatının bütün maddi-mənəvi nemətlərindən bəhrələ-nirdim. Orada mənim imkanım olurdu ki, vəhşi təbiəti daim müşahidə edirəm və getdikcə təbiətsünas olmaq arzusu ruhuma tam hakim kəsilirdi.

* * *

1875-ci ilin payızı ilə əlaqədar yaddaşımda ən acı xatirələr yuva salıb. Tikdiyim koma dağılmışdı, ailəmizdə isə özümü lap tənha hiss edirdim. Nədənsə, onda mənə elə gəlirdi ki, valideynlərimin doğma övladı deyiləm, haradansa tapdıqları kimsəsiz bir yetiməm və indi hamı üçün ağır yükə çevrilmişəm.

Yeganə təsəllim məktəbdəki dərslərim idi. Evdən səhər tezdən çıxır və imkan olan qədər gec qayıdırdım. Dərslərimi öz otağımda hazırlayırdım, çox çalışırdım, xüsusilə də ən zəif yerim olan riyaziyyat üzərində başımı çatladırırdım.

İdman, müxtəlif oyunlar məni daha özünə cəlb etməirdi. Məktəbdəki müəllimlərim dəfələrlə demişdi-lər ki, rəngim gündən-günə daha çox qaçır, daha çox arıqlayıram. Artıq şənbə günləri şəhər kənarına uzun-uzadı gəzintilərə də çıxmırdım; bunun üçün heç vaxtım yox idi. Bütün vaxtımı dərslərimə sərf edirdim. Universitetdə təqaüd almaq ümidindəydim ki, müstə-qil həyatımı həmin vəsait hesabına qurum. İndi bütün enerjimi məhz bu məqsədə yönəltmişdim.

Qış imtahanlarında məni təriflədilər, yay imtahan-larında isə taleyim müəyyənləşməliydi.

İmtahan vaxtı yetişdi. Çox həyəcan keçirirdim və dərsləklərimi əlimdən bir dəqiqəlik olsa belə, yerə qoymurdum – elə hey oxuyur, təkrar edir, bir də nəzər-dən keçirirdim.

İlk üç gün uğurlu keçdi. Dördüncü gün isə yorğunluqdan xəstələndim. Qarşıda ən çətin imtahanım vardı və ona hazırlaşmaq yerinə, oturub mənasız nəzərlərimi divarlara dikmişdim, çünki gözlərimin qarşısındakı hər şey ya fırlanır, ya da tamam qara rəngdə olurdu. Və öz-özümə mızıldanırdım: “Mən dərs oxuya bilmirəm, mən dərs oxuya bilmirəm”. Sonra da, sanki, yarıyuxulu vəziyyətdə qulluqçumuzun bu sözlərini eşitdim: “Bizim oğlan, deyəsən, yaman xəstələnib”.

Anam o dəqiqə özünü yetirdi, nəbzimi yoxladı, əlini alnıma vurub dedi:

– Hərərəti yüksəkdir.

Həkim çağırmağa getdilər.

– Onun yalnız hərərəti yüksək deyil, – həkim dedi, – sizin oğlanın sol ciyərində də problem var.

Məni elə həmin dəqiqə yatağa yıxdılar. İmtahanlarım da, kollecdəki dərslərim də yarımçıq qaldı.

– Onu harasa aparmaq lazımdır, həyat şəraiti gərək mütləq dəyişsin, – deyə həkim məsləhət verdi.

Hara gedim? Bu məsələni özüm həll etdim. Məni daha çox ferma həyatı, Blekuelin mehriban ailəsi cəlb edirdi, onların evində yaşamaq, həqiqətən, xoş idi.

Ertəsi gün, hava işıqlaşmağa başlayanda anamla birlikdə stansiyaya getdik. Qardaşım Artur içində əşyalarım olan balaca çantanı aparırdı. Çantanın çəkisi on funtdan çox olmazdı, amma onu götürmək üçün hələ çox zəif idim.

Qatarada bütün günü qızdırmadan tir-tir titrədim, yanımda da doğmalarımdan kimsə yox idi. Mən bu səfərə tək çıxmışdım.

Cıgırla zorla qalxıb qapını döydüm.

Məni görəni kimi üzlərinə qonmuş sevinc elə o dəqiqə nigaran suallarla əvəzləndi.

– Sənə nə olub, Ernest? Xəstələnmişən?

Mən birtəhər stulun üstünə çöküb dedim ki, çantam aşağıda, alaqaşının yanında, gətirməyə gücüm çatmadı.

Bir həftə sonra missis Blekuel anama məktub yolladı:

“Tez bizə gəlin, o, deyəsən, yaşamayacaq”.

Anam özünü elə ilk qatarla yetirdi. Həyəcanlı, nigaran görkəmlə yatağıma yaxınlaşıb dizləri üstə yerə oturdu. Elə hərərlə dua edirdi ki, mən kiminsə nə vaxtsa belə sidqi-ürəkdən dua etdiyini eşitməmişdim. Qayğımı yaxşı çəkə bilmədiyinə görə Tanrıdan əfv diləyir, sağlamlığımı qaytarmasını xahiş edirdi. O, söylə, xeyli müddət dua etdi, gözlərinin yaşı yanaqlarından sel kimi axırdı.

Anam öz duasını bitirəndən sonra mənə belə dedi:

– Sabah öz evimizə qayıdırıq. Tanrı mənim duamı eşidəcək.

Ertəsi gün biz Torontoya üzücü bir səfərə çıxdıq. Həyatımda ilk dəfə stansiyadan evimizə kimi faytonda gəldim.

Evdə məni qayğıyla, nəvazişlə əhatə etdilər, ən kiçik arzuma belə diqqət yetirir, yeməkdə kaprizlərimlə hesablaşırdılar. Bütün təsərrüfat işlərinin düzənini müvəqqəti olaraq dəyişmişdilər ki, mənim xidmətimdə dura bilsinlər, mənə yarınsınlar.

Qoca doktor dedi:

– Onu imkan dairəsində yaxşı yedirdin. Özü də yalnız istədiklərini verin. Əgər oğlanın çəkisi artsa, yaşayacaq, əks təqdirdə – yox.

Baqqal dükanında tərəziyə çıxmağım yadımdadır. Yaşım onda artıq on beşi ötmüşdü, çəkim isə cəmi doxsan funt idi. Özü də paltar-palazlı. Bir həftədən sonra məni yenə çəkdilər – tərəzi yüz iki funt göstərdi.

Qoca doktor çox qısa dedi:

– Gözlənilməz bir ağırlaşma olmasa, sağalacaq.

Həmin qış çox gözəl keçirdi. Mənə yaxşı qulluq edir, yaxşı yedirdirdilər. Sağalmağa başlamışdım. Hər gün anam mənim üçün vanna hazırlayır, arıq qollarımı, qıçlarımı ovxalayır. O, hər axşam yatağımanın başında oturur, gecələr isə yanıma gəlirdi ki, necə nəfəs almağıma diqqət yetirsin. Və daim çarpayımın baş tərəfində dizi üstə düşüb, məni yuxudan oyatmaq üçün pıçılıyla dua edirdi.

Oyaq olanda isə dualarımı ucadan edərdi.

* * *

Artıq çoxdan mənim böyük bir istəyim vardı – öz tufəngim olsun. Yoldaşlarımın hamısının tufəngi vardı və onlar hər həftə şəhər kənarındakı bataqlıqlara ova gedirdilər. Lakin atam bu barədə heç eşitmək belə istəməirdi. O, həmişə mənim təbiətşünaslıq maraqlarıma xidmət edən nə varsa, onun əleyhinə çıxırdı: istəyirdi ki, rəssam olum.

İndi isə atamı yola gətirməyə içimdə ümid oyanmışdı. Ondan xahiş etdim ki, sağalandan sonra mənə icazə versin, ova çıxım. Atam istəməsə də, birtəhər razılıq verdi; amma onu mən yox, əsas etibarilə həmişəki kimi məni müdafiə edən anamın xahişləri yola gətirmişdi.

Beləliklə, tufəng məsələsinə razılığını aldıq, düzdür, yalnız o şərtlə ki, silahı öz pulumla almalıydım.

Baharda və payızda bizim yerlərə saysız-hesabsız köçəri göyərçin uçub gəlirdi. Göyərçin ovu yaşadlarımın ən sevimli məşğuliyyəti idi. Lakin mən idmanın bu növüylə məşğul olmaqdan məhrum idim – tufəngim yox idi.

İndi, tufəngə qadağa aradan qalxandan sonra mən də vəhşi göyərçinlərə xüsusi maraqla göz qoymağa başlamışdım.

Köçəri göyərçinlərin 1878-ci ilin 20 aprelində gördüyüm uçuşunu heç vaxt unutmaram.

Nəhəng bir göyərçin sürüsü şimala uçurdu. Onlar şərqdən qərbə bütün səmanı işğal etmişdilər, hər tərəf göz işlədikcə göyərçin idi, onlar yalnız üfqi xəttində əriyib yox olur, gözdən itirdilər. Dəstədə, bəlkə də, yüz minlərlə quş olardı. Onların dalınca da hər yarım saatdan bir, başqası – sayca heç də birincidən az olmayan digər dəstə görünürdü. Bütün günü belə oldu. Amma təəssüflə deməliyəm ki, bu, Toronto üzərindən göyərçinlərin sonuncu kütləvi uçuşu oldu.

Yeddinci fəsil

MEŞƏNİN DƏRİNLİKLƏRİNDƏ

Günəşli, parlaq bahar öz taxtına çıxdı və səhhətim sürətlə bərpa olunmağa başladı. Artıq yeniyetməydim, mən gəncliyimin lap astanasında durmuşdum.

İyun ayında ikinci anamdan – missis Blekueldən bir məktub gəldi: o, yenə məni dincəlmək üçün iki həftəliyə qonaq çağırırdı. Sevindim, çünki orada mister Blekuelin tufəngi mənim ixtiyarımda olacaqdı və ürəyim istəyən qədər ov edə biləcəkdim.

Elə həmin vaxt oralara atamın keçmiş işçisi Lari Uitti də gəldi. O, böyük oğlu Tomun hesabına Fenelon-Fols şalələsinin yaxınlıqlarında, meşənin dərinliyində yerləşən bir fermmanın sahibi olmuşdu.

Lari məni israrla öz yanına dəvət edirdi. Danışır ki, onların fermasının yaxınlığında çoxlu maral, ayı və digər heyvanlar olur, kəkliklər, vəhşi göyərçinlər uçuşur.

Onun söhbətləri məni elə ram etmişdi ki, nəhayət, iyun ayında Lindsey limanından yola düşən Vanderbilt gəmisinə mindim. Bir neçə saatdan sonra Fenelon-Fols yaxınlığındakı Qul-River çayının sahillərinə yan aldım. Limanda məni kimsə qarşılamadı.

Dəmirçixanada mənə dedilər ki, Lari Uittinin ferması buradan bir neçə mil aralıda yerləşir və yol da düz meşənin içindən keçir. Beləliklə, çiyimdə tufəng, əlimdə boxçam yola düzəldim. Bir neçə saatdan sonra taxta bir evə çatdım – səyahətimin son nöqtəsinə.

Tomla çox tez dostlaşdıq.

Gözəl ürəkli, xoşagələn zahiri görünüşü olan bir oğlan idi. Bu oğlan az sonra mənim qəhrəmanlarımdan birinə çevrildi. Onun gözəl siması, özünü kişi kimi aparmaq bacarığı indiyədək gözlərimin qarşısından çəkilmir.

Ot biçininin qızgın çağları idi. Dördümüz də var gücümüzlə işləyirdik – Tom, onun iki bacısı və mən – ta ki yem tədarükünü tamam başa çatdırdıq.

İyun ayının axırında, arpa yığımından sonra Tom

xəstələndi. Onu gah titrətmə tutur, gah hərərətdən yanırıdı. Günbəgün özünü daha pis hiss edirdi.

Bir həftədən sonra Tom bizə dedi ki, nə qədər ki tamam gücdən düşməyib, təcili olaraq anasının yanına, köhnə malikanələrinə getməlidir; anası onu sağaldar. Biz onun qərarıyla razılaşdıq.

Tom elə ertəsi gün bizə bir qədər ərzaq ehtiyatı qoyub yola düşdü.

Üstündən heç bir həftə keçmədi ki, bizi də həmin qızdırmadan tutdu. Tomun tutmaları günaşırı idi, bizimki – gündə. Hər gün saat ikiyə yaxın dəhşətli titrətməmiz olur, nə ocağın yanında, nə də yorğanın altında canımızı heç cür isidə bilmirdik. Düz saat yeddiyə kimi titrədirdik. Bundan sonra isə güclü qızdırma gəlirdi. Yanğıdan əziyyət çəkir, bolluca su içirdik, amma yanğımız heç cür kəsmirdi ki, kəsmirdi. Gecə saat ikiyə yaxın qızdırma enirdi və biz gücdən düşmüş, yarıyuxulu vəziyyətdə səhəri dirigözlü açırıdıq. Səhərlər bir az babat olurdum, birtəhər özümü ələ alıb ayağa qalxır, hamı üçün səhər yeməyi hazırlayırdım. Tomun bacılarının vəziyyəti mənimkindən də ağır idi; onlar heç yataqdan qalxmırdılar.

Dərman-zad da yox idi, şəhərə isə gedə bilməzdik, çünki Tom atları da özüylə aparmışdı.

Bir səhər necə oldusa, yoldaşım Bill Elisin yaşadığı evə gedib çıxdım. O, anasıyla bir yerdə, bizdən yarım mil aralıda yaşayırdı. Daxımlarının qapısını döyəndə içəridən zəif bir səs eşitdim:

– Buyurun.

Billi yataqda gördüm; özü də, anası da elə bizim kimi – çox ciddi xəstəydilər. Onların da ərzağı, demək olar ki, tükənmişdi. Nə mən onlara kömək edə bilərdim, nə də onlar bizə.

Ərzağımız tamam tükənənə yaxın mən vəhşi göyərçin vurmaq ümidiylə meşəyə yollandım. Budur, bir göyərçin ağacın başına qondu. Sakitcə yaxınlaşıb atəş açdım. Eyni anda başqa bir atəş də açıldı və birçə dəfə təsadüfən görüşdüyüm bir şəxs ağacın o üzündən çıxaraq yerə düşmüş quşu qaldırdı.

– Dayan! – qışqırdım. – Bu, mənim göyərçinimdir.
 – Niyə sənin olur ki? – oğlan etiraz etdi. – Onu mən vurmuşam.

Dostyana danışıqdan sonra bu qərara gəldik ki, ikimiz də eyni anda atəş açmışdıq.

– Amma, – oğlan dedi, – mən özümü quşa birinci yetirdim, özü də bu quş mənə səndən daha çox lazımdır.

– Niyə belə fikirləşirsən ki?

– Ona görə ki, – o cavab verdi, – bütün ailəmiz titrətmə içindədir, hamı xəstələnib, evdə isə yeməyə heç nə yoxdur, rəflərə, sanki, lap süpürgə çəkilib.

– Bəs dərman necə? Dərmanınız var?

– Otdan başqa heç nə yoxdur... Düzdür, pipsisevin təsiri xinindən zəifdir, amma yenə də başqa vasitələrin hamısından yaxşı kömək edir.

Bill mənim üçün də meşədən pipsisev yığdı və tapşırırdı ki, tünd dəmləyib hər gün içim.

– Hər gün, hər saat için. Bu otu mənə hindular tanıdıb, onlardan öyrənmişəm.

Beləliklə, mən evimizə sonradan dəmləyərək şəfa-verici dərman hazırladığım bir çəngə otlaya qayıtdım.

Bir həftədən sonra unumuz da tamam qurtardı. Donuz döşü də tükənmək üzrəydi. Yalnız kartof, çay, bir də bir neçə dənə alma qalmışdı. Daha bir həftəni bu minvalla yaşadım. Günübəgün lap gücdən düşürdük.

Bir səhər, özümü nisbətən yaxşı hiss etdiyim saatlarda yavaş-yavaş gölə tərəf addımladım ki, bir az təmiz hava alım. Sahilə çatanda bir ağacın üstündə oturdum.

Birdən qərribə bir səs eşitdim və bircə dəqiqə sonra tirlərin və sahil daşlarının arasında qıvrılan nəhəng, qara bir ilan gördüm.

O da məni görərək adamda dəhşət doğuran başını dik qaldırdı.

İlanın açıq ağzını gördüm, nazik dili gözlərimin önündə oynayır, uzun, lap uzun quyruğunu yerə zıncırovlu ilan kimi necə çırpıldığını da eşidirdim.

İlan məni duymuşdu: başını bir az da yüksəyə qaldırdı, dili daha sürətlə tərپənməyə başladı, sonra isə

ehmallica yerə sərilib daşların arasıyla qıvrıla-qıvrıla sürünüb getdi – lap ərimiş qurğuşun kimi axdı.

Bir qədər aralıda başını kolların üstündən bir də qaldırdı, uzun dilini mənə bir də göstərib havada oynatdı. Sonra yenə də yerə sinərək bir koğuşun içinə süründü. Başını qabağa vermişdi, nazik bədəni qıvrıla-qıvrıla getdikcə koğuşun içinə daha çox girirdi. İndi çöldə qalan yalnız qumun üstündə qıvrılan quyruğuydu.

Birdən içimdə naməlum bir qüvvə oyanaraq mənə hərəkətə gətirdi. Hər əlimə bir daş götürüb iki ayağımla ilanın quyruğunun üstünə atıldım. Onu tapdalayır, tapdalayırdım. Nəhayət ki, tamam xəşilini çıxardım. Sonra da ilanın üstünə daş düzdüm ki, özünə gəlsə də, daha heç yana sürünə bilməsin.

Dəhşətli ilan bütün günü gözlərimin qabağından çəkilmədi. Bütün gecə yuxuda qızdırma içində onunla vuruşdum.

* * *

Gündüzlər vaxt yaman ləng gedirdi, gecələr isə ondan da ağır idi. Qüvvəm günbəgün azalırdı. İndi yataqdan, demək olar ki, qalxmırdım. Yeganə ümidim Tomun tezliklə qayıdacağına idi.

Donuz piyinin son tikəsini yediyimiz gün tufəngi əlimə götürdüm – silah heç vaxt mənə belə ağır gəlməmişdi – və özümü böyük çətinliklə içərisində on dənəyə yaxın toyuğumuz olan anbara yetirdim. Heç bilmirəm necə oldu ki, onlardan birini vura bildim – çünki başım yaman hərlənirdi.

Naharda biz kartoflu toyuq şorbası yedik – yaman dadlı idi – hərəminizin payına bir tikə də ət düşdü. Toyuğun qalanını boşqaba yığıb otağımdakı masanın üstünə qoydum. Acı təcrübəmdən bilirdim ki, saat ikiyə yaxın titrətməm başlanacaq və mən artıq buna hazırlaşırırdım. Hər gün yorğanlarımı çıxarıb günün altında havaya verirdim. Elə indi də belə etdim.

Sonra bir vedrə su gətirib çarpayımın yanındakı

stulun üstünə qoydum. Tomun bacıları üçün də eyni hazırlığı gördüm.

Həmin gün də hər şey adi məcrasında getdi. Əvvəlcə titrətmədən, üşütmədən dişim dişimə dəyirdi, altımdakı çarpayı lap yerindən oynayırdı. Başladım pipsisev dəmləməsindən sümürməyə, amma heç inamım yox idi ki, bunun bir köməyi olsun.

Titrətməm axşam yeddiyə yaxın dayandı, sonra isə elə həmişəki kimi, hərərətım möhkəm qalxdı və yenə dəhşətli susuzluqdan əziyyət çəkməyə başladım. Elə hey su içir, qızdırma içində çapalayırdım.

Gecəyarısına yaxın hərərətım endi, əldən düşmüş halda yuxuya getdim.

Artıq səhərə yaxın, oyananda mənə elə gəldi ki, yanımda kimsə vurnuxur, nəyisə gəmirir. Səs gələn səmtə çöndüm.

Dəhşət içində anladım ki, yanımda pişiyi xatırladan nəsə iri bir heyvan görürəm. O, masanın üstündə oturub toyuğun ertəsi günə saxladığımız yarısını yeyirdi. Yataqdan başımı qaldırıb qışqırdım. Heyvan küt bir səslə mırıldadı, sonra yerə atıldı və tirlərin arasından sivişərək bayıra çıxdı.

Məni soyuq tər basdı.

– Vaşaq!

Səhərə kimi yatmadıq. Hava işıqlaşanda elə düşünmək olardı ki, gecə dəhşətli bir yuxu görmüşəm, amma içiboş boşqab əyani şəkildə isbat edirdi ki, vaşaq, həqiqətən, bura gəlmişdi.

Ertəsi gün mən yenə bir toyuq vurdum, ocağı qalmaq üçün çır-çırpy yığdım (odun doğramağa daha gücüm qalmamışdı) və xörək bişirdim. Tirlərin arasındakı, vaşaq keçən dəliyi möhkəmcə tutdum. Toyuğu isə bu dəfə açığa yox, şkafın içinə, qıfıllı yerə qoydum. Artıq hazır idim. Bəs silah necə olsun?

Evdə güllə atmaq istəmirdim, patron da az qalmışdı; onlar mənə toyuq vurmaq üçün gərək olacaqdı.

Komanın bir küncündə köhnə balıqçı çəngəli vardı, üçdiş nizəyə bənzəyirdi. Adətən, ondan yazda istifadə edirdilər – balıq tutmağa gedəndə.

Çəngəli əlimə götürdüm, uclarını yeyə ilə itilədim və çarpayımın yanına qoydum.

Həmin gün də, gecə də həmişəki qaydasında keçdi. Üşütmə qızdırmayla əvəz olundu. Vəziyyətimin bir balaca yüngülləşdiyi saatlarda nigaran bir yuxuya qərq olurdum, amma qulaqlarıma yetişən hər şıqqılıtdan içimdə eyni sual oyanırdı: Görəsən, vaşaq deyil ki?

Lakin vaşaq görünmürdü.

Üç üzücü gün və gecə bu minvalla keçdi.

Dördüncü gün, mənim üçün artıq adiləşmiş qızdırmadan sonra bir səs eşitdim: kimsə su içirdi.

Gözlərimi açıb üzümü həmin səmtə çevirdim.

Bu nə idi, görəsən?

Hə, vaşaq ilə üz-üzə durmuşdum. O, çarpayımın yanındakı stulun üstünə dırmaşmış mənim vedrəmdən su içirdi. Gözləri lap yaxında, düz böyrümdə vəhşi bir atəşlə alışıb-yanırdı.

Mən çığırdım. Vaşaq yerə atıldı, boğuq bir səslə mırıldadı.

– Cen! Ket! – Tomun bacılarına müraciətlə qışqırdım. – Vaşaq yenə mənim otağımdadır!

– Tanrı köməyin olsun, bizim dua etməkdən başqa heç nəyə gücümüz çatmaz...

Və mən qapının necə çırpıldığını, qifilin şaqqılısını eşitdim. Zəiflikdən və qorxudan əsə-əsə qalxdım, nizəni əlimə götürdüm. Sonra şamı yandırdım. Qarşıda vaşağın pələng kimi zolaq-zolaq başı vardı, qulaqları qısılmışdı deyə, ucundakı qotazları görünmürdü.

Şamı bir əlimdə, nizəni isə digərində tutub düşmənin üzərinə hücumə keçdim. Vaşaq yanımdan ötüb əvvəlcə çarpayımın, sonra da stulun üstünə tullandı. Onun bəm səslə sinəsindən qalxan mırılıtnı aydın eşidirdim, quyruğunu davakarcasına necə tərپətdiyini görürdüm.

Mən artıq hücumə keçməyə hazır idim ki, vaşaq yenə yanımdan ötərək çarpayımın altında görünməz oldu, heyvanın küt mırılıtsı isə kəsmək bilmirdi.

Şamı masanın üstünə qoydum. Onun şöləsi yırtıcının gözlərində parladı. Vaşaq mırıldamaqda davam

edirdi. Tomun bacıları isə qonşu otaqda hönkürtü içində dua edirdilər.

Bütün gücümü toplayaraq nizəmi qaranlığa, parpar yanan gözlərdən bir qədər aşağı sapladım.

Zərbə düz hədəfə dəydi.

Ətrafı dəhşətli ulartı səsi bürüdü. Möhkəm müqavimət göstərmək əzmində olan yırtıcı mənə çatmaq üçün pəncəsini irəli uzadırdı. Var gücümlə çəngəli sıxdım ki, dəhşətli pişiyi yerində saxlaya bilim. O isə elə hey nərildəyir, məni tutmağa çalışırdı. İti dişlərinin çəngəlin sapını necə gəmirdiyini eşidir, caynaqlı pəncələrinin mənə sarı necə dartındığını görürdüm. Vaşaq çırpınıb qıvrılır, gah bu, gah o tərəfə burularaq çəngəlin dişlərindən azad olmağa can atırdı.

Və birdən ağac şaqqıltısı eşitdim. Nizənin sapı çəngələ birləşdiyi yerdən qırıldı.

Vaşaq azad oldu.

Var gücüylə sıçradı, tirlərin arasındakı başqa bir deşikdən sivişərək tələsik qaçıb getdi.

Biz onu bir də görmədik.

Yatağıma yıxıldım, ətrafda nə baş verdiyini artıq, demək olar ki, dərk etmirdim.

* * *

Əzablı günlərimiz bütün avqust ayı ərzində davam etdi. Hər şey günbəgün daha pis olurdu. Bir baş çəkən də yox idi. Biz isə yataqdan, demək olar ki, qalxmırdıq. Anbarın yanında hələ də toyuqlar qaçışdı, amma tufəngə qoymağa güllə artıq yox idi.

Çıxılmaz, çarəsiz vəziyyətdə ölümümüzü gözləyirdik.

Amma bir axşam yol tərəfdən araba təkərlərinin, at ayaqlarının səsi eşidildi. Sonra da qapımızın ağzından sevincək bir səs ucaldı:

– Ey! Siz haradasınız? Bu nədir? Elə bil, bir nəfər də sağ adam qalmayıb burada...

Kandarda Tom göründü.

– Hə, Tom, demək olar ki, düz tapmışan, ölü kimi bir şeyik...

– Aman Tanrım, aman Allah! – deyə Tom həyəcan içində təkrarlayaraq gah bu, gah da digər çarpayuya yaxınlaşdı. – Bəs niyə bizə xəbər vermədiniz?

– Necə xəbər verə bilərdik? Öztün bilirsən ki, buna imkanımız yox idi: atımız yox idi, bütün dünyadan təcrid olunmuşduq.

Tom əlində fənər bayıra çıxdı. Tezliklə qucağında bir qalaq odun geri döndü, sobanı qaladı. Alov guruldamağa başladı. Sonra Tom yenə çıxdı, iki dənə toyuq gətirdi, arabasındakı ərzağı daşdı. Üstündən bir qədər də keçdi, elə ləzzətli bir xörək hazırladı ki, elə bildik zənginlərin ziyafətindəyik.

Axşam saat onda isə Tom bizim hamımızda təəcüb doğuran bir söz dedi:

– Hə, dostlar, mən geri dönürəm. Dilxor olmayın, anama xəbər verim, qayıdıram. O, sizi daha tez sağaldar. Sabah günorta üçün mütləq gələrik.

Tom öz arabasına minib tələsik köhnə malikanəyə yollandı – mənzilbaşına xeyli yol vardı.

Dan yeri söküləndə Tom qapılarını döyərək anası təlaş içində qapıya yüyürdü. Qadın o dəqiqə başa düşmüşdü ki, nəsə bir problem var.

– Aman Tanrım! Bəd xəbər gətirmisən? Yəqin, kimsə ölüm ayağındadır, hə? Axı nə baş verib, Tom?

Tom anasını sakitləşdirməyə çalışdı. Qadın tez geyinib dərmanlarını, xəstələrə qulluq etmək üçün lazım olan hər şeyi toplamağa başladı. Və bir saatdan sonra o artıq arabadaydı, yorğun atları tələdirirdi.

Ertəsi gün günortaçağı qadın bizim unudulmuş oyağımıza yetişdi, ecazkar bir pəri kimi hamımızı analıq qayğısıyla əhatə etdi.

Artıq qarnımız tox idi, müntəzəm olaraq dərman içirdik və həyat da yavaş-yavaş öz məcrasına dönürdü.

Amma mənim vəziyyətimdən daha çox nigaran qalan bu mərhəmətli qadın anama məktub yazmaq qərarına gəldi:

“Oğlunuz bədxassəli qızdırmaya yoluxub. Onun ciddi qulluğa ehtiyacı var. Mənim sizə məsləhətim budur ki, onu buradan götürüb evə aparasınız”.

Beləliklə, həmişəki kimi, anam yenə də mənim köməyimə tələsdi.

Evə necə döndüyümüzü heç vaxt unutmaram. Biz Fenelon-Folsdan Kobokonka gəmiylə getdik. Ətraf başdan-başa payız rəngləriylə adamı öz sehrinə salan meşəlik idi.

Kobokonkda qatara oturmaq və axşam artıq Torontoda idik.

Səkkizinci fəsil

RƏSSAMLIQDA İLK ADDIMLARIM

1976-cı ilin sentyabrında əvvəllər özümçün koma qurduğum yerdən bir az aralıda bir qırğı leşi tapdım. Görünür, bu quşu ovçu vurmuşdu, amma sonradan öz qənimətini tapa bilməmişdi. Bu, mənim üçün çox qiymətli bir tapıntı idi.

Qırğının gözəlliyini seyr edə-edə onu evə apardım. Şəklini yağlı boyalarla işləmək fikrinə düşdüm – qonşumuz mistris Makqorn təsviri sənətdən mənə bir neçə dərs keçmişdi, odur ki bu rəssamlığa bir balaca bələdliyim vardı.

Əvvəlcə quşun müqəvvasını düzəltdim və üstündə tutqacları olan bir çərçivə qurdum – tutqaclar quşu uçurmuş kimi, havada saxlamalıydı.

Portretin üzərində düz iki həftə həvəslə çalışdım. Tüklərindəki hər ləkəni, hər zolağı ayrıca işlədim və nə vaxtsa əsl qırğı görmüş hər bir adam baxan kimi kətan üzərindəki quşun məhz qırğı olduğunu mütləq anlayardı.

Bu şəkil bu gün də gözlərimin qabağındadır. İndiki savadım və sənət təcrübəmə istinadən deyə bilərəm ki, həmin şəkli çəkəndə xırda detallara həddindən ziyadə diqqət yetirdiyimdən ümumi forma və səciyyəvi silueta az fikir vermişdim.

Amma hər halda, qeyd etməliyəm ki, həmin tablo vicdanla çəkilmişdi və o, mənim üçün daha çox

yeniyetməlik dövrünün təcrübələrində atdığım ilk addım kimi qiymətlidir.

Bəli, bizimkilər mənim təbiətşünaslıqla maraqlanmağının həmişə əleyhinə olublar, amma buna rəğmənlər mənim təbiətşünaslığa məhəbbətim içimdə getdikcə daha böyük qüvvəylə çağlayırdı.

Mən vəhşi təbiəti lap uşaqlıq dövrlərimdən, hələ meşənin dərinliklərində yaşayandan bəri sevmişəm. Və indi Torontoda yaşayarkən, şəhər kənarının kəsad təbiətinə və atam tərəfdən qarşıma daha tez-tez atılan çoxlu maneəyə baxmayaraq, bu məhəbbət hələ də sönməmişdi.

Dəfələrlə oxumuşdum ki, rəssam olmaq arzusuna düşən yeniyetmələrin çoxu, adətən, öz ailələriylə, xüsusilə də atalarıyla uzunsürən, yorucu qarşıdurmalardan keçib. Bu qaydadan istisna təşkil edən halla isə yalnız bir dəfə, öz nümunəmdə rastlaşmışdım – oğul rəssam olmaq istəmir, atası isə onu məcbur edir ki, seçimini məhz bu peşənin üzərində dayandırsın.

Mən lap uşaqlıqdan təbiətşünas olmaq istəyirdim, atam isə mənə bunu bəyan etdi:

– Bu sənətin gələcəyi, perspektivi yoxdur. Sənin rəssamlığa istedadın var və sən mütləq rəssam olacaqsan.

Ailəmizdə heç kəs atama etiraz etməyə, onun iradəsinə zidd çıxmağa girişməzdi. Təbiətşünaslıq mənim gözümdə birinci yerdəydi, rəssamlıq isə ikinci. Amma seçməli olmadım, çünki mənim yerimə qərarı atam qəbul etmişdi və mənim də rəssam olmaqdan savayı yolum qalmamışdı.

Deyə bilmərəm ki, bundan əzab çəkirdim – rəssamlığa, həqiqətən, istedadım vardı və məktəbdə çəkdiyim şəkillər bütün yaşlılarımlarından həmişə müsbət mənada fərqlənirdi.

1876-cı ilin payızında, on altı yaşım tamam olanda (onda boyum, az qala, altı fut idi, amma qarğı kimi arıq idim) özümə çox ciddi şəkildə iş axtarmağa başladım.

Binaların, müxtəlif müəssisə və mağazaların şəkillərini çəkirdim. Hətta bu şəkillərdən bir-ikisini məndən

reklam üçün də qəbul etdilər. Fotoşəkil də rəngləyirdim, amma bu sahədə elə bir uğur qazana bilmədim.

Mən müxtəlif heyvan və quşları naturadan çəkirdim. Şəkillər kifayət qədər maraqlı alınırdı, amma yalnız maraqlıydı – onlarda xüsusi diqqətçəkən heç nə yox idi.

Şəhərimizdə bir neçə portretçi-rəssam vardı, hamısı da yerli əhaliyə yaxşı tanış idi. Öz eskizlərimi onlara göstərirdim, onlar da məni möhkəm tərifləyirdilər, amma dillərindən heç bir təklif eşitmədim.

Rəssamların biri barədə şəhərdə çox maraqlı sözsöhbət dolaşırdı. Onun atası inşaat mühəndisi idi, ailələrində qabaqcadan qərara alınmışdı ki, oğul da atasının yolunu davam etdirəcək, onun köməkçisi olacaq. Əvvəlcə elə də olmuşdu. Oğlan iyirmi yaşına çatanda isə o, özünü rəssamlıqda sınamaq qərarına gələrək bir yeşik rəng almış, atasının şəklini çəkmək fikrinə düşmüşdü. Atası da böyük məmnuniyyətlə ona poza verirmiş. Portret üzərində iş bir neçə həftədən sonra başa çatır. Şəkil öz orijinalına tamamilə qüsuruz bənzəyirdi. Portretin hər detalı misilsiz, koloriti çox gözəl idi. Və təbiidir ki, bu şəkil hamını heyran qoyurdu.

Qazandığı uğurdan qanadlanan oğlan öz ustalığını təkmilləşdirmək üçün xaricə getmək qərarına gəlir. Bir ildən sonra o, Torontoya qayıdır və portretçi-rəssam kimi özünə bir studiya da açır. Şəhərin ən yaxşı müştəriləri məhz onun yanına gəlir, şəkillərinə bir ətək pul verirdilər.

Amma nə qədər qəribə olsa da, ona ustalıqda atasının portretiylə müqayisə oluna biləcək daha bir şəkil yaratmaq nəsb olmadı. Çox işləyir, qeyri-adi hövsələ nümayiş etdirirdi, lakin portretlərini çox nadir hallarda naturadan çəkirdi – onların, demək olar ki, hamısı fotoşəkillərdən köçürülürdü. Hamısı eyni fonda, eyni işıq altında, eyni rəng sxemindən istifadə olunmaqla işlənirdi. Onun can atdığı yeganə məqsəd daha çox pul qazanmaq idi.

Özümün heyvan və quş eskizlərimi də götürüb bu gənc rəssamın yanına gələndə şöhrətinin lap zirvəsində idi. Mənimlə çox lütfkar, diqqətli davranırdı,

dedi ki, animalist mövzular məndə çox yaxşı alınır və təklif etdi ki, onun studiyasına iki il müddətinə şagird gəlim. Emalatxananın işlərində göstərəcəyim kömək təhsilhaqqı sayılacaqdı.

Həyatımın yeni mərhələsi belə başladı. Heç üç ay keçmədi ki, mən bu portret emalatxanasında öyrənməli nə varsa, hamısını öyrəndim.

Burada bütün işlər bəlli şablon əsasında görülürdü; məsələn, tutalım, bir nəfər öz portretini sifariş etmək istəyirdi. Ona belə deyirdilər: Siz gülümsədiyiniz, ən yaxşı şəklinizi bizə göndərin, özü də mütləq öndən çəkilmiş olsun. Şəkillə bir yerdə gözünüzün qırağından ağzınızın kənarınadək olan məsafəni də dəqiq ölçüb bizə söyləyin.

Bu studiyada keçirdiyim iki il ərzində mən əsl incəsənətə aid olan bircə söz belə eşitmədim. Müəllimim, sözün əsl mənasında, rəssam deyildi.

Mən orada incəsənətin çox özünəməxsus bir sahəsiylə tanış oldum.

Bizim emalatxana olan binanın üst mərtəbəsində Cek Skillinqin məşhur boks akademiyası yerləşirdi. Sahibimin dostlarından bir çoxu ora ya məsləhət almağa, ya da sadəcə, əylənməyə gedirdi.

Bir dəfə akademiyanın daimi müştərilərindən biri bizim yanımıza gəldi, gözünün altı gömgöy idi.

– Bizim studiyaya gəlin, – deyə sahibim özü onu dəvət etmişdi, – bu problemi biz düzəldərik.

Sahibim bədənin əzilərək qançır olmuş yerlərini necə qrimləmək lazım olduğunu mənə ən xırda təfərrüatlarıyla başa saldı.

Və budur, mən ondan arxası üstə uzanaraq gözünü yummasını xahiş etdim. Sonra ət rəngini götürüb qapqara, tamamilə yaşılacalan göz qapağına bir lay çəkdim. Sonra üstədən yaxşıca pudraladım ki, qrimə dəri kimi şümal çalar verim. Və hər şey qaydasına düşdü. Cavan oğlan bizimlə sevincək, razı halda sağollaşıb getdi.

– Qulaq as, – sahibim mənə dedi, – sənin bu yolla bir qədər pul qazanmağının əleyhinə deyiləm. Amma

bir şeyi yadda saxla: əgər varlı adam gəlsə, ondan iki dollar al. Kəsib, lakin hörmətli müştəridən əlli sentdən bir dollara qədər ala bilərsən. Əgər gələn avaranın biri olsa, ona belə cavab ver: Biz bu cür işlərlə məşğul olmuruq. Zəhmət olmasa, tindəki emalatxanaya müraciət edin. Bəlkə, onlar sizə kömək göstərə bildi.

Və mən pul qazanmağa başladım. Düzdür, elə bir qazanc yox idi, amma bu, mənim yeganə qazanc mənbəyim idi və mən də öz müştərilərimin üzündəki qaçırları, əziqləri yaxşıca ört-basdır etmək üçün bütün qüvvəmi səfərbər edirdim.

Həyatımda baş verəcək yaxşı nəyinsə intizarında keçən ikiillik nəticəsiz gözləntidən sonra mən, nəhayət ki, Ontario incəsənət məktəbinin axşam siniflərinə getməyə başladım. Şəhərin ən yaxşı rəssamları burada dərs deyirdi.

Bu məktəbdən çox xoşum gəldi. Mən də həvəslə işləyir, təsviri sənətdə təkmilləşirdim.

1888–89-cu dərs ilində görkəmli nailiyyətlərimə görə mənə qızıl medal verdilər. Bu mükafatımla fəxr edirdim, elə atam da yaman qürrələnirdi.

Günlərin birində əlverişli fürsətdən istifadə edib atama belə söylədim:

– Mən Kanadanın ən yaxşı incəsənət məktəbində birinci yer tutmuşam. İndi əsl rəssam olmaq üçün mütləq növbəti addımı atmalıyam – Londona gedərək ustalığımı orada təkmilləşdirməliyəm.

Atam isə belə cavab verdi:

– Mən səni Londona buraxmağa razıyam, heç olmasa, bir illiyə. Biz sənə pul göndərəcəyik – qədərini deyəcəyəm, amma əvvəlcə gərək ananla, qardaşlarınla məsləhətləşim. Hər halda, bu, kiçik bir məbləğ olacaq və səni xəbərdar etməliyəm ki, sən bu vəsaiti sonradan ödəmək şərtiylə, borc kimi alacaqsan.

Atam məhz hansı məbləğə ümid edə biləcəyimi söyləmədi. Lakin anam mənim çaşqınlığımı görərək pıçıldadı:

– Biz çalışacağıq ki, sənə beş funt göndərək. Təbii ki, əgər qənaət edib bu məbləği yığa bilsək.

Artıq 1879-cu ilin 12 iyununda mən – uzundraz, yöndəmsiz bir yeniyetmə onu İngiltərə sahillərinə çatdıracaq Əlcəzair gəmisinin göyertəsində durmuşdum.

Validənlərim, qardaşlarım da limana gəlmişdilər. Gəmi lövbərini qaldıranda mən boğazımda yumurlanan qəhəri birdən hiss etdim, gözlərim yaşardı.

Vidalaşarkən onlara əl elədim və anamın bəyaz yaylığı kütlənin içində görünməz olanadək gözlərimi sahildən çəkmədim.

Doqquzuncu fəsil

LONDON HƏYATI

Özümü ilk dəfə tam müstəqil adam kimi məhz Londonda hiss etdim. Ailəsiz, təkbaşına... İndi hər addımım üçün özüm cavabdeh idim.

Mən kiçik bir otaq kirayələdim və elə həmin gün də öz işlərimi düzüb-qoşmağa başladım.

Hər şeydən öncə, incəsənət məktəbi seçməliydim – axı oxumağa gəlmişdim. Saus-Kensinqtondakı məktəbdən xoşum gəldi, amma oranın təhsilhaqqı çox yüksək idi. İncəsənət məktəblərinin ən yaxşısı Kral Akademiyası idi və üstəlik, orada müdavimlər pulsuz oxuyurdular. Amma ora qəbul məsələsi çox çətin idi – yaxşılardan yaxşısını seçirdilər. İmtahan verib çox ciddi müsabiqədən keçmək lazım idi və məktəbə mütləq gərək hər hansı bir antik heykəlin iri, bitkin bir şəklini təqdim edəydin. Mənim böyük oyunlara həmişə meylim olub və indi də öz qarşıma akademiya qəbul olmaq kimi əzəmətli bir vəzifə qoydum.

Həmin günlər Britaniya muzeyində elə bu ümiddən ilhamlanan qırx-əlli tələbə görmək mümkündür. Və budur, mən də onların arasında, qalereyanın lap axırında bir yer tutub Hermesin heykəlini çəkməyə başladım.

İşə səylə girişdim və hər gün səhər doqquzdan düz saat dördə kimi orada olurdum. Məni bir qədər narahat edən o idi ki, tələbələrin əksəriyyəti qarşıdakı müsabiqəyə

məndən daha yaxşı hazırlaşmışdı. Hesablamalarım görə, İngiltərənin müxtəlif məktəblərində, azı, iki yüz tələbə bu qəbula hazırlaşır, boş yer isə cəmi altı-yeddi dənə olardı. Bir gün belə itirmədən çalışmaq lazım idi.

Mənimlə yanaşı molbert arxasında elə yaşlı olduğum bir qəşəng qız otururdu, elə Londondan idi. O, geyim-keçimli, səliqə-sahmanlı paytaxt sakinləri arasında bərk sıxıldığımı hiss etdiyindən məni tez-tez xoş sözlərlə dindirir, ürək-dirək verirdi.

Hermesin ilk şəkli akademiya dekabrda təhvil verildi. Amma bu şəkil müsabiqədən keçmədi. Bir ildən sonra ikinci işimi yolladım – Mikelancelonun Satir heykəlinin şəklini. 1880-ci ilin dekabrında qəbul üçün ərizə vermiş yüz tələbə arasında Kral Akademiyasının təsviri sənət və heykəltəraşlıq məktəbində təqaüdə layiq görülən altı nəfərin arasına düşdüm. Fil sümüyündən olan bir lövhə üzərində qazılmış tələbə biletimi əlimə aldım. Bu bilet mənə bir sıra üstünlüklər verirdi. İndi mən o zamanlar dünyada ən yaxşı vəhşi heyvan kolleksiyası olan zooloji bağa tamamilə pulsuz gedə bilərdim. Orada heyvan şəkilləri çəkərkən çox bəxtiyar saatlar yaşadım.

Amma maddi vəziyyətim yaman ağır idi. Evdən göndərdikləri pul əlimə müntəzəm yetişmirdi; kitablara illüstrasiyalar çəkməklə bir az qazanmağa müvəffəq olurdu, amma bu, az idi. Hər şeydə qənaət etməyə məcbur idim. Ət həddindən artıq baha idi deyə, mən ondan tamam imtina etdim. Səhərlər, adətən, südlü sıyıq, qəhvə və kərə yağıyla bir tikə çörək yeyirdim. Qəhvəni özüm hazırlayırdım. Kəpəkdən, patkadan və üyüdülmüş paxladan. Bütün bunları qatışdırıb yoğururdum, sonra bərkləşənə kimi bişirirdim, amma əvvəlcə hazırladığım xəmiri, təxminən, qoz boyda hissələrə ayırırdım – onların hərəsi bir fincan qaynar su üçün nəzərdə tutulmuşdu. Bu içki həm görkəmindən, həm də dadından əsl qəhvəni xatırladırdı.

Muzeydəki işimə fasilə verəndə, adətən, yarım funt ağ lobya yeyirdim, hərdənbir də onu bir ovuc kişmiş, ya da xurmayla əvəz edirdim.

Axşam evə qayıdanda isə gündəlik sadə naharımı yeyirdim – südlə çörək. Nadir hallarda üstünə kərə yağı çəkilməmiş çörək də yeyə bilirdim.

Mənim yeməyə xərclədiyim həftədə iki dolları aşmırdı. Otaq üçün də bir dollar yarım verirdim.

Səhər yeməyim saat yeddidə idi. Bundan sonra saat doqquzda açılan muzeydə iş başlayanadək parkda gəzişirdim. Evə, adətən, saat beşdə dönürdüm və nahardan sonra yenə şəkil çəkməyə başlayırdım – ya naturadan ətrafımdakı əşyaları çəkir, ya da güzgülüyə baxa-baxa öz portretimi işləyirdim.

Londona gələndə özümlə bir neçə zəmanət məktubu da gətirmişdim, amma onları ünvanlandığı şəxslərə təqdim etməyə ürəyim gəlmirdi: xarici görkəməmdən yaman utanırdım, çünki nimdaş, kasıb geyinirdim.

Tezliklə həyatımda sevindirici bir hadisə baş verdi. Uşaqlıq illərindən mən təbiətşünaslığa həsr olunmuş kitablarım olmasını çox arzulamışam, kitab kasadlığını həmişə duymuşam. Bir dəfə yoldaşlarımdan eşitdim ki, hər gün çalışdığım muzeylə eyni dam altında təbiət və tarix elmləri üzrə dünyada ən zəngin kolleksiya saxlanılır. Sən demə, orada iki milyona yaxın kitab da varmış. Bu, Britaniya muzeyinin məşhur kitabxanası idi, yer üzündə nə vaxtsa çıxan qiymətli kitabların hamısı orada toplanmışdı.

Kitabxanaya giriş pullu idi. Və mən ora xəlvətçə, bir qrup turistlə bir yerdə keçdim ki, dünyanın bu məşhur möcüzəsinə gizlincə tamaşa edim.

Heyrətdən sarsılmışdım. Uşaqlıqdan məni narahat edən bütün arzularım yenidən çalxanaraq içimdə qəflətən cana gəlmişdi.

Elə o dəqiqə qapının ağzındakı masada oturmuş növbətçiyə yaxınlaşıb ondan oxucu bileti istədim. Lakin böyük təəssüf hissiylə öyrəndim ki, yaşı iyirmi birdən az olanlar bu kitabxanaya buraxılmırlar. Mənim isə on doqquz yaşım lap yaxınlarda tamam olmuşdu. Yəni gizlincə, oğrun-oğrun nəzər saldığım, indicə məni qovacaqları bu cənnətə bir daha qədəm basmaq üçün hələ iki il də gözləməliydim?

Amma mən təslim olmağa öyrənməmişdim.

Baş inzibatçının yanına getdim və ondan da eyni cavabı eşitdim:

– Təəssüf ki, xahişinizi rədd etməliyəm, çünki iyirmi bir yaşına çatmayanlara oxucu bileti vermirik.

– Sizin direktorun kabinetini hansıdır?

– Binanın qərb qanadındakı dəhlizin sonunda.

Ləngimədən ora yollandım. Dəhliz boyunca mündirlərində qızıl tikmələri olan, əllərində əsa tutmuş gözətçilər durmuşdu. Onlar məni yuxarıdan-aşağı süzdülər, amma keçməyimə imkan verdilər.

Dəhlizin axırında üzərində lövhə olan bir qapı vardı, üstündə belə yazılmışdı: Kitabxananın direktoru.

Qapını döydüm, məni içəriyə parlaq livreyə geymiş, nüfuzlu görkəmi olan bir şəxs buraxdı.

Masa arxasında direktorun özü – ser Eduard Bond əyləşmişdi. Xarici görkəmindən özündənrazılıq yağırdı. O, məni diqqətlə dinlədi, sonra isə belə dedi:

– Mən çox-çox təəssüf edirəm ki, sizi kədərləndirməliyəm, amma bizim dəmir qanunlarımız var: yeniyetmələrə oxucu bileti verməmək. Sizə deməliyəm ki, bir zamanlar kitabxanamıza məktəbliləri də buraxırdıq, amma fikir verdik ki, oğlanlar bura əsas etibarilə dərslərini hazırlamaq üçün, qızlarsa təzə macərə romanlarını oxumaq məqsədilə gəlirlər. Bu, bizim elmi kitabxananın amalına heç uyğun gəlmirdi. Bununla əlaqədar qərara aldığımız ki, oxucu zalına yalnız yetkin adamları buraxaq. Təəssüf ki, bu qərar sizin maraqlarınıza da zidd çıxır.

– Bu, sizin son sözünüzdür, ser? – mən soruşdum.

– Bəlkə, mənim müraciət edə biləcəyim daha yüksək instansiya var?

Kitabxananın direktoru gülümsünərək dedi:

– Mən buranın ən yüksəkrütbəli inzibati simasıyam. Lakin mən də muzeyin idarə heyətinin qərarlarına və tapşırıqlarına tabeyəm.

– Sizin idarə heyətinə kimlər daxildir?

– Uels şahzadəsi, Kanterberi arxiyepiskopu, lord Bikonsfild və daha bir neçə nəfər.

– Mən xahişimi onlara da çatdıracağam.

Direktor gülümsündü və biz sağollaşdıq.

Elə həmin axşam mən bu görkəmli şəxslərin hər birinə müfəssəl məktub yazdım. Bütün arzularımı təfərrüatıyla açdım, ümidlərimi şərh etdim və yazdım ki, bu bir ili itirməmək mənim üçün nə qədər vacibdir – mən ya kitabxanadan istifadə etmək hüququnu elə indi qazanmalıydım, ya da öz arzularımı birdəfəlik dəfn etməliydim.

Gecəyarısı evdən çıxdım ki, məktubları poçta salım.

Doğrusunu desəm, onlardan cavab gözləməirdim. Öz tərəfimdən nə mümkün idisə, hamısını etmişdim – bu mübarizəyə sona kimi davam gətirmişdim.

Üç gündən sonra bu ali rütbəli insanların hər birindən məktublarımın ünvana çatdığı barədə çox nəzakətli bir cavab aldım. Yazırdılar ki, mənim ərizəmi müzakirə edəcəklər.

İki həftə sonra isə muzey kitabxanasının direktoru Eduard Bonddan bir məktub gəldi. Məni görüşə çağırırdı. Təcili yanına yollandım və onun əlindən adi deyil, ömürlük oxucu bileti aldım, üstündə də muzeyin idarə heyətindən məktub vardı. Məktubda deyilirdi ki, idarə heyəti müstəsna şəraiti nəzərə alıb və yazılan məktubların dərin təsiri altında qərara alır ki, müstəsna hal kimi, ərizə sahibinə oxucu bileti təqdim olunsun.

Həmin gündən mənim taleyim də çiçək açdı. Baş kitabxanaçının köməkçisi məni himayəyə götürərək içində ədəbiyyat və elm inciləri olan saysız-hesabsız rəflərin durduğu kitab anbarına apardı. O gündən etibarən mən axşamlarımı artıq kitabxanada keçirirdim. O zamanlar kitabxana saat onadək açıq olurdu.

Gündüz vaxtım şəkil çəkməyə sərf olunur, axşamlar sevimli kitablarımın mütaliesindən zövq alırdım.

Bu əzəmətli kitabxananın divarları arasında məndə cəsarətli bir fikir yarandı: Kanada quşlarının tarixini qələmə almaq. Rossun hələ uşaq ikən aldığı və indi özümmlə İngiltərəyə gətirdiyim “Kanada quşları” kitabında mənim əlyazma qeydlərim vardı, adını “Vəhşi quşların təsnifatı” qoymuşdum. Muzeydə Kuesin “Ame-

rika quşlarının təsnifatı” (1874-cü il) kitabı ilə də tanış oldum. Onu oxuyarkən bu nəticəyə gəldim ki, mənim verdiyim təsnifat daha dəqiq idi, daha məntiqli tərtib olunmuşdu. Mən quşların səciyyəvi cəhətlərini seçərək fərqləndirirdim, Kues isə ikincidərəcəli əlamətlərə daha çox fikir verirdi. Mən quşları yaxın qohumluqlarına əsasən təsnif edirdim.

Bir neçə həftədən sonra “Vətənimizin quşları” adlandırdığım bir təsnifat kitabı işləyib hazırladım. Orada quşlar öz səciyyəvi cəhətlərinin dəqiq əlamətlərinə əsasən qruplaşdırılırdı. Hər canlıya əlavə olaraq qısa bir izah mətni də verirdim.

Bu əlyazma indiyə qədər mənim kitabxanamda qorunur. Sonradan o, doktor Frənk Çapmanın “Ornitoloji məlumat” kitabının bir hissəsi kimi çapdan çıxdı.

Çəpgözlük – uşaqlıq dövrümün mənə əziyyət verən problemi yeniyetməlik çağlarım yaxınlaşdıqca keçib-getmişdi. Amma tezliklə mənim həyatımı tamam başqa fiziki bir əzab zəhərləməyə başladı. On altı yaşım olanda mən hər bir oğlan uşağı kimi güclü olmaq istəyirdim. Buna nail olmaq üçün gimnastika ilə müntəzəm məşğul olur, hər axşam idman meydançasına gedirdim. Orada məşqçim yox idi və kim necə bacarırdısa, elə də məşq edirdi. Yoldaşlarımdan biri məni həvələndirdi ki, hündürlüyü otuz fut olan nazik tirlə tavana kimi dırmaşım. Mən tez dırmanmağa başladım, lakin tir çox sürüşkən, tavan isə hündür idi. Tirin ortasına çatanda artıq lap əldən düşmüşdüm. Lakin təslim olmaq istəmədiyimdən daha səkkiz fut qalxdım. Və bu yerdə qarnımın lap aşağı hissəsində yandırıcı bir ağrı duydum və aşağı enəsi oldum.

Ertəsi gün həkimə getdim. Məni müayinə edən həkim dedi ki, dəbəliyim var və mütləq sarğı kəməri – bandaj taxmalıyam. Ax, bu zəhləmgetmiş bandaj! O, mənim bədənimə ilan kimi sarıldı, xəstə yerimdən yapışdı. Zahirən bu, əhəmiyyətsiz bir qüsurlu idi, lakin mən dəbəliyin ucbatından getdikcə daha artıq əziyyət çəkirdim. Ağrılarımla gizlədim, ümid edirdim ki, yenidən sağlam olacağım gün mütləq gələcək.

Xəstəliyim gəzməyə, qaçmağa mane olmurdu, amma hərəkətlərimdə əvvəlki çeviklik artıq yox idi.

Mən Londonda həmişə piyada gəzirdim, bir az ona görə ki, nəqliyyata pul sərf etmək istəmirdim, bir az da piyada gəzməkdən zövq aldığım üçün belə edirdim. Bu səbəbdən ayaq əzələlərim çox inkişaf etmişdi və mən sürətli yerisdə birinci idim.

Bayram günlərini Londonun cənub-şərqində, qaldığım yerdən on mil aralı yaşayan əmioğlumgildə keçirməyi xoşlayırdım. Yola düz iki saat sərf edirdim. Uzunsürən gəzintilər, sürətli yeriş tərzini mənə çox gözəl təsir edirdi. Başım daha yaxşı, daha sürətlə işləyirdi.

Bir dəfə, necə oldusa, əmioğlumgildə gedəndə bir fikir məni ayaq saxlamağa məcbur etdi: tibbin müasir inkişaf səviyyəsində dəbəlikdən cərrahi yolla can qurtarmaq mümkündür axı.

Əmioğlumgildə bir cavan həkimlə rastlaşdım və məsləhət üçün ona müraciət etdim.

Məni müayinə edərək dedi:

– Hə, belə əməliyyatları biz keçiririk, özü də kifayət qədər tez-tez olur. Əgər sizin ümumi sağlamlığınız bundan daha yaxşı olsaydı, dəbəliyi əməliyyatla müalicə etmək çox asan başa gələrdi. Lakin sizin səhhətiniz pis vəziyyətdədir. Mənim məsləhətim budur – tələsməyin. Elə bir fürsət tapmalıyıq ki, qüvvəniz tamam bərpa olsun, onda probleminizi aradan qaldıra biləcəyimizə ümid etmək olar.

Bu sözlər mənə əhəmiyyətli, böyük mənəvi dayaq idi. İndi artıq inanırdım ki, mənim də sevinc dolu işıqlı günlərim hələ gələcəkdədir. Amma o günlər nə vaxt gələcəkdi? Hələ nə qədər gözləməliydim?

Onuncu fəsil

VƏTƏNƏ DÖNÜŞ

Londonda iki il yarım yaşayandan sonra burada həmişəlik qalmaqı düşünürdüm, amma ürəyim evə qayıtmaq, doğma yerlərə dönmək istəyirdi.

Lakin iş elə gətirdi ki, evimizə çox gözlənilməz bir məqamda, lap təcili qayıdası oldum. Dostlarımdan hansısa anama yazmışdı: “Əgər oğlunuzu sağ-salamat görmək istəyirsinizsə, onu tez bir zamanda evə qaytarın”.

Və anam mənə bir məktub yolladı. O israr edirdi ki, mən Londondakı təhsilimi və bütün qalan işlərimi buraxıb bir gün də itirmədən evə qayıdım.

1881-ci ilin 26 oktyabrında, rəngi qaçmış, zəif və xəstə halda Monreala yollanan Erl-Kinq gəmisinə mindim.

Bu çox uzun və ağır bir səyahət idi. Tufanın biri digəriylə əvəz olunurdu və biz səkkiz gün yerinə on altı gün suların qoynunda qalası olduq.

Evdə məni anam qarşıladı. İntizarıma zorla tab gətirə bilmişdi. Onun mehriban səsini yenidən eşitmək necə də xoş idi! Doğma ocaq! Bu sözlər nə qədər ilıq, necə gözəldir və sənin tavanın altına sığınmaq necə xoşdur!

Evimizə sağlamlığı sarsılmış halda, şöhrət qazanmadan, sərvət toplamadan qayıtmışdım və anamla görüşənə kimi özümü həyatda tam bədbəxt, uğursuz biri kimi hiss edirdim. Anam öz məhəbbəti və nəvazişiyə, anlamaq və dayaq durmaq bacarığıyla məni məcbur etdi ki, özümü evinə qələbəylə dönmüş bir qəhrəman kimi hiss edim.

Londonda soyuqdan, aclıqdan tir-tir əsirdim. Bu şəhər mənim yaddaşımda özünün tutqun və narahat obrazıyla qalmışdı. Orada bütün sevdiyim şeylərdən mənim üçün yalnız kitablar vardı.

İndi isə yenə günəş ölkəsindəydim. Evimiz isti, qarnım tox idi və tutduğum otağa görə kirayəhaqqını necə ödəyəcəyim barədə düşünməyə də lüzum yoxdur.

Nikbinliyim qayıtdı. Mən zəmilərin, meşələrin ənginliklərinə can atırdım, quşların nəğməsini yenidən eşitmək, uçuşlarına tamaşa etmək imkanına ürəkdən sevinirdim. Tüfəngimi çiynimə alıb bu yerlərin təbiətini yenə əvvəlki kimi öyrənməyə davam etdim. Məni rastıma çıxan bütün heyvanlar maraqlandırırdı.

Lakin quşlar! Onlar mənim ilk məhəbbətim idilər! Onlara tamaşa edəndə dünyada hər şeyi unudurdum.

Atam həmişəki kimi təmkinli, anam isə mehriban idi, baxmayaraq ki maraqlandığım şeylərdə heç o da bir mənə görmürdü. Mən isə onda zəif, xəstə idim deyə, təmiz havaya çıxmağıma səbəb olan hər nə varsa təşviq olunmalıydı.

Bir dəfə necə oldusa, bir dənə göyərçintutan qırğı vurdu. Bu, həyatımda çox böyük hadisə idi. Mən onu diqqətlə öyrənir, şəklini çəkirdim, hətta bu hadisənin necə baş verdiyini özündə əks etdirən böyük bir hekayə də yazdım.

Hava yaxşı olan günlərdə mütləq şəhər kənarına, uzaqlara gəzməyə gedərdim. Və həmişə də rastıma saysız-hesabsız lələkli dostlar çıxırdı – hörümçəkquşu, birəbitdən, arıquşu və başqaları. Onları adbaad tanıdığıma yaman sevinirdim.

Mən quşları yalnız indi kökündən, əməlli-başlı öyrənməyə başlamışdım.

Evimizdə keçirdiyim ikicə həftədən sonra tanınmaz dərəcədə dəyişdim. Qüvvəm özümə qayıdır, həyat mənə yenə gözəl, işıqlı ümidlərlə dolu gəlirdi.

Bir dəfə necə oldusa, atam məni öz kabinetinə çağırırdı. Yekə mədaxil-məxaric kitabını qarşısında açaraq mənə dedi:

– Oğlum, artıq iyirmi bir yaşın tamamıdır. Yetkinliyə çatmışsan. Bu gündən etibarən səni təmin etməkdə valideynlərinin boynundakı vəzifəni artıq öz çiyinlərinə götürməlisən. İndiyədək səni var gücümlə müdafiə edirdim və inanmıram sənə xatırlatmağıma ehtiyac qala ki, yaxşı nəyin varsa, bütün bunlara görə məhz atana borclusan. Bu borcun altından heç vaxt çıxmaq mümkün deyil. Amma işin başqa bir tərəfi də var.

O, qalın mədaxil-məxaric kitabını vərəqləməyə başladı, anadan olandan bəri mənim hesabıma yazılan bütün məsrəfləri göstərdi. Məbləğ cəmi 537 dollar 50 sent təşkil edirdi.

– İndiyə kimi mən, – atam göstərdiyi səxavətdən sevincək olduğunu açıq büruzə verən səslə dedi, – faiz hesablamamışam. Amma bu gündən etibarən məbləğin üstünə ilə altı faiz gələcək. Mən bunu yalnız öz maraqlarım baxımından zəruri saymıram, həm də ona görə zəruri sayıram ki, sən yetkin insan kimi qarşında duran vəzifəni tam mənasında dərk edəsən.

Mən qəlbimin dərinliklərinə kimi sarsılmışdım və daşa dönərək bircə kəlmə də dillənmək iqtidarında deyildim, elə öz-özümə fikirləşirdim.

Ömrümün necə ağır anıdır! İyirmi bir yaşım var, amma həyatda hələ heç nəyə nail olmamışam! Cibimdə qara quruşum yoxdur. İrəlidə heç bir perspektiv də görünmür. Bir aləm borcdan savayı irəlidə heç nə yoxdur.

Öz vəziyyətim barədə yaxşıca fikirləşmək, bir qərara gəlmək üçün uzaq gəzintiyə çıxmağa qərar verdim. Evdən bir neçə mil aralanan kimi içimdəki sıxıntı da keçdi.

Əlbəttə, atam düz deyir. Mən ona olan borcumu ödəməliyəm və öz həyatım uğrunda yalnız özüm mübarizə aparmalıyam.

Elə bu fikirlərlə də iş tapmaq məqsədilə birbaşa şəhərə yollandım. “Rolf Smit və KO” adlanan bir emalatxanada mənə Milad bayramı üçün on iki açıqca şəkli çəkməyi təklif etdilər və bir dənəsinə beş dollar ödəyəcəklərini söylədilər. Mənim üçün bu, fantastik bir qiymət idi.

Bir həftə ərzində sifariş yerinə yetirildi, açıqcalar təhvil verildi və mən elə oradaca altmış dollarımı aldım.

Hələ heç vaxt əlimdə bu qədər pul tutmamışdım. Düzünü desəm, bəsit eskizlər üçün bu qədər pul almağa bir az xəcalət çəkirdim.

Emalatxananı tələsik tərk etdim, qorxurdum ki, direktor fikrini dəyişib pulun yarısını əlimdən alar.

Bütün açıqçaların mövzusu Toronto ətrafının quşları idi. İlk dəfə idi ki, mənim sevdiyim bir iş həm də gəlir gətirirdi.

Əvvəlcə istədim pulun hamısını aparıb atama verim. Bir az sonra isə ona 37 dollar 50 sent ödəmək qərarına gəldim. Ən son qərarım isə belə oldu: hələlik ona heç nə verməyim. Çünki məni çox aydın şəkildə başa salmışdı ki, artıq ata yurdundan çıxmağın vaxtıdır və bu gündən etibarən öz ümidimə qalacağımdan mənə pul gerek olacaqdı.

Qardaşım Arturun Manitobada ferması vardı. Onun yanına getmək qərarına gəldim. Bu seçim mənə təbiətin qoynunda yaşamaq, sağlamlıq və ömür boyu can atdığım bir şey – quşlara göz qoyub onları daha dərindən öyrənmək imkanı verirdi.

Mənim hesablamalarıma görə, qazandığım altmış dollar həm yolxərcini ödəməyə və həm də ilk vaxtlar, iş tapana kimi yaşamağa bəs edərdi.

Qardaşım yazırdı ki, Manitobada hər cür iribuyuzlu, xırdabuynuzlu heyvan əlüstü satılır və mənə məsləhət görürdü ki, vəsaitimi bu işə yönəldim.

Mal-qara almaq barədə fikirləşmək əbəs idi, amma bir az toyuq-cücə və başqa quş almağa imkanım çatardı. Beləliklə, otuz dollarımı ev quşları almağa, iyirmi beş dollarımı da biletə sərf etdim. Həmin ərəfədə daha on beş dollar qazanmağa müvəffəq olmuşdum – bir şirkətin ticarət markası üçün iki dəne şir çəkmişdim.

Beləliklə, əlimdə hələ iyirmi dollar qalırdı. Elə uzun yola bu pullarla çıxdım.

Əlvida, doğma evimiz!

On birinci fəsil

QƏRBƏ, PRERİYAYA

Beləliklə, mən Torontonu tərk edib qərbə yollandım – ecazkar, cazibəli qərbə. Mənimlə birgə yoldaşım, yaşadım Vilyam Brodi də vardı. Biz fermer qatarının yaman gündə olan yeganə sərnişin vaqonuna mindik; qalan on bir vaqon mal-qara daşımaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Vaqon bələdçisi ilə toyuqlarım barədə razılaşdıq. Yükün həcminə görə on dollar ödəməli idim, amma o, sərnişin haqqını da mənim hesabıma yazdı; beləliklə, ev quşlarının Manitobaya daşınması mənə on beş dollara başa gəldi.

Vinnipeqə kimi qatar, adətən, üç gün yolda olurdu və konduktor mənzilbaşına ən yaxşı halda beş gündən sonra yetişəcəyimizi söyləyəndə bir qədər narahat olduq.

Mənim bütün var-yoxum cavanlığımdan, toyuqlarımdan, hindquşu və qazlarımdan, iyirmi beş günlük ərzaq ehtiyatından, bir də on beşini düşərkən bələdçiyə verəcəyim iyirmi dollardan ibarət idi. Lakin tükənməz enerjim, böyük ümidlərim, qızgın həyat şövqüm vardı – əsl, tam həyata bəslədiyim bir eşq yuva salmışdı içimdə.

İki gündən sonra biz Çikaqoya çatdıq.

Səyahətimizin üçüncü günü Sent-Paulda dayananda parlaq yaz günləri birdən-birə soyuq və boranlı havayla əvəz olundu.

Sent-Paulda iki gün gözləməli olduq. Yerli qəzetlər Dakota çöllərində tüğyan edən dəhşətli çovğunlar haqda xəbərlərlə doluydu.

Əlimizdəki biletlərlə istənilən qatara minə bilərdik, amma sərnişinlərin, fermerlərin əksəriyyəti bunu elə mənim kimi edə bilməzdi, çünki özümüzlə apardığımız mal-qaranın, quşların qayğısına qalmağa məcbur idik.

Yol yoldaşıma dedim:

– Sən ən yaxın ekspresslə yola düş, mən isə quşlarımla qalacağam.

O, ərzaqdan öz payını götürüb məni tərək etdi. Onunla bir yerdə vaqonumuzdakı bütün qadınlar da başqa qatara oturdular.

Bu arada isə həyəcana gəlmiş fermerlər elə hey iclas edir, məsləhətləşirdilər, amma bir çıxış yolu tapa bilmirdilər.

Adamlar arasında narazılıq isə getdikcə artırdı. Nəhayət, stansiya rəisi bəyan etdi:

– Sizə kömək etmək üçün əlimdən gələni edəcəyəm. Lakin bütün yol qar təpələriylə örtülüb. Mənim isə güclü parovozum yoxdur.

O, əlində olan maşınlardan ən yaxşısını seçdi. Bu, köhnə, nimdaş, əldən düşmüş, ömrünü başa vurmuş bir parovoz idi. O, bizim qatarı aramla çəkə-çəkə irəlilədi və Sent-Pauldan on mil aralıda durdu.

Qar isə elə hey yağır, yağır.

Xoşbəxtlikdən, biz ekspressin hərəkət etdiyi əsas yolda durmuşduq. Bir balaca elə buna arxayın idik: hər necə olsa, bizi mütləq yerimizdən tərətəməlidilər.

Üçsaatlıq üzücü intizardan sonra dəmir yolunun bir işçisi yanımıza gələrək təklif etdi ki, kürək, bel götürüb yolu təmizləyək.

Bu çox ağır, özü də səmərəsiz bir əziyyət idi. Qarı təmizləməyə macal tapmamış tərəciklər təzədən əmələ gəlirdi. Lakin buna baxmayaraq, biz inadla işləməkdə davam edirdik. Nəhayət ki, şimal tərəfdən ehtiyat qəza parovozu bizə yaxınlaşaraq qatarımızı öz yedəyinə aldı.

Sümüyümüzə kimi donmuş, əldən düşənədək yorulmuş halda vaqonumuza qayıtdıq.

Qıpqırmızı közərmiş dəmir soba vaqonu yaman isitmişdi. Öz yerlərimizi tutduq və elə oturduğumuz yerdə yuxuya getdik, çünki onsuz da, uzanmağa yer yox idi. Vaqondan çöldə isə qar çovğunu əvvəlki kimi ulayır, azğınlıq edirdi.

Gecəyarısı oyandım. Qatar saatda iyirmi mil sürətlə gedirdi. Vaqonun içində hava pis idi, dəhşət isti vardı. Özümü birtəhər hiss etdim və vaqonun axırına keçdim ki, bir az tambura çıxıb havamı dəyişim.

Qapını açanda üzümə sərt soyuq vurdu, qar gözümə doldu. Əllərimi kor kimi irəli uzadıb yoluma davam etdim, ümid edirdim ki, qonşu vaqonun tamburu qardan, küləkdən daha yaxşı qorunar.

Amma təəssüf! Qonşu vaqon yerli-dibli yox idi.

Mən aşağı uçdum və... buferdən yapışdım. Ayaqlarım düz qarın üstüylə sürünürdü...

İnanın ki, bu hadisədən sonra daha yuxum gəlmirdi.

Bütün gücümü toplayıb arxa meydançaya qalxdım və boğucu havası olan vaqona qayıtdım.

Tezliklə qatar Ferqus-Fols stansiyasına yetişdi. Parovoz bizi ehtiyat yola keçirdi.

Tufan isə kəsmək bilmirdi. Adama elə gəlirdi ki, bütün səma, bütün dünya donmuş, iynə kimi sərt, havada fırlanan qar dənəcikləriylə dolu idi.

Biz orada düz dörd gün durduq.

Sərnişinlər arasında, heç olmasa, bir iyirmi dəfə sayıə dolaşdı ki, guya, bizə kömək üçün parovozla qartəmizləyən maşın göndəriblər.

Nəhayət ki, stansiya rəisi bizi yanına çağıraraq məsuliyyətlə bəyan etdi: həqiqətən çox güclü bir parovoz gözləyir və biz, ən gec, sabah Vinnipeqə çatacağıq. Düz saat səkkizdə hamı öz yerində olmalı, yola düşməyimizi gözləməliydi.

Növbəti gün səhər hamımız toplaşdıq. Amma bütün günümüz elə boş intizarda keçdi. Nəhayət ki, artıq adət etdiyimiz təkənlərdən silkələndik – parovoz bizim vaqondan yapışaraq fısıldaya-fısıldaya yola düzəldi.

Ferqus-Folsun küləklərdən meşəylə qorunan ətraflarındakı çöllüyü sürətlə keçdik. Lakin bir saat sonra Dakota çöllərində yenə qar tufanına düşdük.

Ətrafımızdakı, köpüklənən dalğaları xatırladan qar təpəciklərinin eninə-uzununa doğradığı, göz işlədikcə uzanan qar dənizi təlatümə gəlmişdi. Təpələr hərəkətsiz idi. Amma onların başından qopan dümağ qar dənələri yüyənlərini qırmış atlar kimi dəli bir sıçrayışla irəli atılır, bəyaz yallarını havada oynadırdılar və ətrafımızdakı hər şey bu misilsiz ilxının tapdağı altında qara bələnirdi.

Və qəflətən bizim yekə, qara parovozumuz belə təpələrdən biriylə toqquşdu və elə bil, göydə uçşan qar dənəciklərinin əmriylə düz yerində mıxlanıb qaldı.

Elə dayanan kimi də həmin o təpə gözümüzün qabağında, sürətlə böyüməyə başladı. Biz kürəkləri, belləri qapdıq və bir saatdan sonra yenə yola düşdük.

Növbəti dəfə yenə təpəyə ilişəndə mən konduktor-dan soruşdum:

– Görəsən, burada çox dayanacağıq?

– Niyə soruşursunuz? Mən haradan bilim? – deyə sualımın cavabında guruladı.

– Ona görə soruşuram ki, bilmirəm özümü ən yaxın malikanəyə yetirməyə vaxtım çatır, yoxsa yox. İstəyirəm yeməyə bir şey tapım.

– Bunu özünüz bilərsiniz. Qaçın görün çatdıra bilirsiniz, yoxsa yox.

Adama elə gəlirdi ki, qar təpələrinin arasında diq-qətimi çəkmiş həmin malikanə bu ətrafda, ən azı, ikimillik ərazidə insan yaşayan yeganə məkan idi.

Özümü ora nəyin bahasına olursa olsun, yetirməliydim – bütün yemək ehtiyatlarım çoxdan tükənmişdi və kimdənsə istəmək də mümkün deyildi, çünki bütün sənişinlər qarını ac yatırdılar.

Əgər qatar mənsiz getsəydi belə, mən indi olduğumdan daha çətin vəziyyətə düşəsi deyildim və bundan da başqa, heç şübhə etmirdim ki, qatara, ən pis ehtimalla, növbəti qar təpəsiylə toqquşanda çata biləcəkdim.

Qatardan yerə atılıb qar basmış geniş çöllükdən keçməyə başladım: artıq çovğun dayanmışdı və mən hara getdiyimi tamam aydın görürdüm. Əvəzində yerdəki qar örtüyü çox qalın və xain idi. Bəzi yerlərdə qarın üstündəki nazik buz qatı mənim ağırlığıma tab gətirirdi, amma çox vaxt qarın içinə düşürdüm, qurşağa kimi bataraq zorla irəliləyirdim.

Malikanənin böyür-böyürə ucalan tikililərinə çatanda artıq günorta idi.

Mətbəxdən qızarmış donuz ətinin xoş qoxusu bütün ətrafa yayılırdı.

Qapını döyüb içəri girdim.

Qırmızıyanaq, dolu bir qadın köhnəliyindən artıq yaşıla çalan donuz içəlatını tavada qızardırdı. Lakin mən həddindən ziyadə ac idim deyə, bu cür xörək də indi gözümə xoş dəyirdi.

– Bütün bunlar nə qədər eləyər? – deyə tavaya işarə edərək soruşdum.

– Otuz beş sent.

Pulu ona uzatdım.

– Bəs nəyə qoyum? Nəsə gətirmisiniz?

Özümlə heç nə gətirməmişdim.

– Əşi, bu yarayar, – deyə qadın dillənib köhnə qəzet parçasını mənə uzatdı və tavanı kağızın üstünə boşaltdı.

İsti yağ dəlmə-deşikdən süzülməyə başladı. Mən tələsik çıxdım. Şaxtada isə xörəyim donub daşa döndü.

Bir saatdan sonra mən yenə isti vaqonumuzda oturmuşdum: qatar hələ yerindən tərpənməmişdi.

Elə hazırlaşırıdım ki, yağ içində olan bağlamamı açıb nahar edim, özümü pis hiss elədim və skamyada uzandım.

Mənimlə üzbəüz cantaraq bir kəndçi balası oturmuşdu, pis gündə olan naharıma acgözlüklə baxırdı.

– Meyliniz çəkir? – bu sualı vermək üçün özümü zorladım.

– Əlbəttə! – deyə oğlan sevincək dilləndi.

Tezliklə donuz içəlatının izi-tozu da qalmadı... Amma etiraf edim ki, buna heç təəssüflənmədim də.

Ürəyim hələ bulanırdı, elə uzana qalmışdım ki, qulağıma toyuq qaqqıltısı yetişdi. Var gücümü toplayıb birtəhər ayağa durdum və getdim ki, görüm o yanda nə baş verib.

Necə bilirsiniz, nə olmuşdu? Toyuqlarımdan biri yumurtlamışdı!

Yumurtanı götürüb qabığını qırdım və isti-isti içdim. Bütün gün ərzində boğazımdan keçən ilk tikə bu idi.

O vaxtdan etibarən mən hər gün təzə yumurta olub-olmayacağını səbirsizliklə gözləyirdim ki, bir az cana gəlim. Və intizarım da əbəs olmurdu. Hər gün düz o ana kimi gözləyirdim ki, toyuqlarımdan biri özünün uca qaqqıltısıyla yumurtladığını mənə xəbər versin.

Və baxmayaraq ki yumurtlayan fərənin acından əziyyət çəkən rəfiqələri də həmin yumurtanı səbirsizliklə gözlədiklərindən elə həmin dəqiqə o səmtə cumurdular, mən nahara bir-iki yumurta ələ keçirə bilirdim. Səyahətimizin son altı gününü ancaq çiy yumurtayla keçindim.

Torontodan çıxandan düz iki həftə sonra Vinnipeqə çatdıq.

Şəhərin kənarında qərribə bir döyüşün şahidi oldum.

Pembinnaya yaxınlaşdıqca qovaq meşəliyi sıxlaşdı. Meşə zolağı burada bir neçə mil uzanırdı və ağacların arasındakı talalar adda-budda gözə dəyirdi.

Sent-Bonifese – Vinnipeqin şərq ətrafına yaxınlaşanda qatarımız balaca bir taladan ötdü. Talanın ortasında diqqətimi özünə cəlb edən bir dəstə heyvan gördüm. İrili-xırdalı bir sürü it – qara, ağ, kürən, arıq, kök – dövrə vurub durmuşdular. Lap mərkəzlərində isə əzəmətli boz canavar dayanmışdı. Uzaqdan lap aslana bənzəyirdi. Canavar balaca bir kolun altında tək-tənha durmuşdu – əzəmətli, sakit idi və yalnız ətrafına diqqətlə göz gəzdirdi. Onun tükləri qabarmış, gərgin ayaqları yay kimi tarım idi, hər dəqiqə döyüşə hazır olduğu bütün vücudundan oxunurdu. Azacıq araladığı ağzı, sanki, nifrət ifadə edirdi.

Qəflətən itlər hücumə keçdilər; yəqin bu, onların ilk hücumu deyildi.

Boz canavar yerində atılaraq gah bu, gah da o tərəfə çönürdü.

Şaqq, şaqq, şaqq! – dişləri şaqqıldayırdı.

Düşmən sürüsündən isə ətrafa ölümqabağı iniltilər yayılır, onu əhatə edən dairə durmadan daralırdı. Boz qurdsə elə öz yerindəcə durmuşdu – sağ-salamat və məğlubedilməz.

Elə istəyirdim ki, qatarımız qar təpəsinə ilişib qalsın, mən də bu boz, nəhəng canavara bir az tamaşa edim! Lakin qarlı tala da, bu döyüşün səhnələri də tezliklə qovaq ağaclarının arxasında görünməz oldu və biz yolumuza davam etdik.

Vinnipeqə yalnız aprelin birində çatdıq.

İndi mənə qardaşımın ferması yerləşən De-Vinton stansiyasından yalnız yüz mil məsafə ayırırdı. Lakin bütün yolları qar öz ağuşuna almışdı və kimsə bilmirdi ki, növbəti qatar bir də nə vaxt yola çıxacaq.

Yalnız iki gündən sonra öyrəndim ki, axşam qərb istiqamətinə ilk sərnişin qatarı yola düşür.

Nəhayət, biz De-Vinton stansiyasına yetişdik. Yenə çovğun ulayırdı, dörd bir tərəf zülmət içindəydi.

Stansiyanın kiçik koması prerianın ortasında tənha durmuşdu. Pəncərəsindən işıq gəlirdi. Mən ora daxil olanda kətilin üstündə sakitcə mürgüləyən növbətçi bir anlıq oyandı. Ondan soruşdum ki, qardaşım Artur Seton-Tompsonun harada yaşadığını bilirmi. Növbətçinin anlaşılmaz cavabından aydın oldu ki, ünvanı bilmir və heç bilmək də istəmir, üstəlik, xahiş edir ki, onu bir də narahat etməyim.

Məndə belə bir dumanlı təsəvvür vardı ki, qardaşımın fermasını şimal istiqamətində, stansiyadan, təxminən, bir mil aralıda axtarmaq lazımdır.

Səhərə yaxın külək kəsdi, çovğun daha qarın üstündəki ləpirləri sovurmurdu. Cığır axtarmağa başladım. Tezliklə qarın üstündə dərin və geniş ayaq izləri tapdım.

“Bəlkə də, elə mənim cantaraq qardaşımın ayaq izləridir bunlar”, – fikirləşdim və əlimdən başqa bir şey gəlmədiyindən həmin izləri tutub getdim.

Azacıq sonra qarşımda çəpər və içindən baca borusu boylanan qar təpəsi gördüm.

Cığır sərt yoxuşla enirdi və mən üzərində qardaşımın adı yazılmış bir qapının ağzına çatdım.

Qapını döyüb içəri girdim. Komanın iri, yeganə otağının dərinliklərində sifəti mis qırmızısına çalan üç nəfər oturmuşdu – elə əsl hindu idilər ki, vardılar...

Və birdən bu kişilər səs-səsə verdilər:

– Ey! Ernest!

Bu, mənim qardaşlarım Artur və Karl, bir də ki dostum Vilyam Brodi idi.

Torontoda olanda, hələ qərbdəki torpaqlara səfərə çıxmamışdan əvvəl özümü çox məsələdə borclu bildiyim tanınmış təbiətşünas Vilyam Brodi mənə belə demişdi:

– Qərbə çatan kimi mütləq müşahidələrinin gündəliyini apar. Bu qeydlər sənin üçün ilbəl daha qiymətli olacaq.

Təxirə salmadan məsləhətinə riayət etdim. Həmin gündəlikdəki ilk qeydim belə idi: *Toronto, Ontario*.

Üç dənə qırmızısına qaratoyuq gördüm.

Sizə heç cür anlada bilmərəm ki, bu qısa, üç-dörd sözdən ibarət qeyd mənə nə qədər sevinc bəxş edirdi. İnanmıram ki, bu iki sətirin başqaları üçün bir əhəmiyyəti ola. Lakin mən intuitiv olaraq hiss edirdim ki, bu sətirlər mənim nə zamandan bəri arzusunda olduğum həyatın başlanğıcı, ecazkar bir dünyaya tərəf atdığım ilk addımdır.

Və mən öz qeydlərimi ara vermədən aparmağa başladım və elə bu gün də həmin işi eyni səliqəylə davam etdirirəm.

Səyahətlərimin və müşahidələrimin gündəliyi düz qarşımda, masamın üstündədir – dəri üzük çəkilmiş əlli qalın cild.

Gah qələm, gah mürəkkəb, gah da akvarellə – qısa-sı, əlimin altında nə olubsa, onunla – tələsik yazılmış, elmin mehrabına qurban verdiyim heyvanların qanına bulaşmış, tonqal qıgılcımlarından xal-xal olmuş, vaxt azlığından nadir hallarda yuyulan əllərin kirinə-pasına bulaşmış vərəqlər, necə gəldi, başdansıvdu çəkilmiş illüstrasiyalar – normal kitabsatan bunlara görə heç qara qəpiyindən də keçməzdi, mən isə, heç milyon versələr belə, onlardan ayrıla bilmərəm. Bu cildlərdə həyatımın, axtarışlarımın düz altmış ili yaşayırdı.

On ikinci fəsil

PRERİYADA BAHAR

Qardaşımın fermasından, təxminən, dörd mil cənuba qum təpələri başlanırdı, bir az da o yanda iynə-yarpaqlı ağaclardan ibarət qapqara meşə zolağı gəlirdi. Bu tanımadığım, sirli yerlər məni yaman cəzb edirdi.

Bir yaz günü qardaşım ilə bir yerdə təpələrə sarı gedərkən bir dəstə quş preriyanın üzəriylə lap alçaqdan uçub keçdi.

– Çöllük tetralardır, – qardaşım dilləndi, – preriyanın vəhşi toyuqları. Onlar meşədə qışlayır, qar eriməyə başlayan kimi isə buralara qayıdırlar.

Az sonra qardaşım barmağıyla çox da yüksək olmayan təpəliyə işarə edərək dedi:

– Bax, həmin quşlar orada rəqs edirlər.

– Kimlər? – soruşdum.

– Tetraları deyirəm.

Bilmirdim ki, onun cavabını necə başa düşüm, lakin qardaşımın o gün heç kefi yoxuydu, qaradınmaz idi deyərək daha dillənmədim.

Fermer qonşularımızdan biri də, bir dəfə necə oldusa, həmin təpə barədə mənə eyni sözləri dedi. Ona təcəssümlə verdiyim sualın cavabı isə belə oldu:

– Məgər siz bilmirsiniz ki, çöl tetraları baharda cütləşəndə əməlli-başlı rəqs edirlər? Həmin təpə də elə quşların sevimli cütləşmə yeridir.

O təpəyə nəzər salmaq kifayət etdi ki, yoldaşımın sözlərinə inanım: təpənin yalın zirvəsində, azı, əlli fut sahə quş lələkləriylə, quş peyiniylə dolu idi, otu isə, görünür, tamam tapdanmışdı.

Söhbətin üstündən neçə gün keçəndən sonra isə bir neçə tetranın təpənin yamacıyla yüyürərək quqquldayan, qırtıldayan səslər çıxardığını görmək xoşbəxtliyi elə mənim özümə də nəsib oldu.

Quşlara uzaqdan göz qoyurdum, amma bir az yaxınlaşan kimi tetralar uçub getdilər. Mənim artıq bu quşların, həqiqətən, rəqs etdiyinə heç şübhəm qalmamışdı. Çox istəyirdim ki, onların cütləşmələrini bir az yaxından seyr edim. Buna belə nail oldum.

Bizim komadan çox da uzaq olmayan bir təpə tapdım. Təpənin üzərindəki bütün əlamətlər ona dəlalət edirdi ki, çöl tetralarının cütləşmə yerlərindən biri məhz elə buradadır. Bel və kiçik balta götürüb gündüz ora yollandım, yaxınlıqda özümə bir müşahidə məntəqəsi seçdim və gizlənmək üçün üstünü kol-kosla örttdüm.

Ertəsi gün özümlə yorğan da apardım ki, gecəni orada qala bilim.

Elə ki dan yeri sökülməyə başladı, qanad səsi eşitdim. Tetra idi, ahəstə uçuşla aşağı enib düz təpənin başına qondu. Onun dalınca digərləri də gəldi.

Hava işıqlaşanda mən sakitcə gəzişən, ya da yerində hərəkətsiz donub-qalan quşlardan ibarət bir dəstə gördüm.

Və budur, onlardan biri qəflətən başını aşağı saldı, qanadlarını açaraq quyruğunu qaldırdı, lap xırda addımlar ata-ata yüyürməyə başladı. O, ayaqlarını sürətlə yerə döyərək səs-küy salır, qanadlarını çırpıb quyruğunu bulayır və eyni zamanda kəskin, quqqultulu bir səs çıxarırdı. Onun dalınca digər quşlar da rəqsə başladılar. Onlar da pəncələrini yerə döyərək quyruqlarını əsdirir və ucadan çıxırırdılar.

Səs-küy getdikcə artır, tetralar daha sürətlə hər-lənərək rəqs edirdilər. Onlar gah sıxlaşır, gah da bir-birinin üstündən sıçrayırdılar.

Sonra fasilə verdilər. Bəziləri yorğun halda oturdular, digərləri isə ya sakitcə durmuşdular, ya da əhəmiyyətli, özündənrazı bir görkəm alıb aramla gəzişirdilər.

Dincəlməkləri elə çox çəkmədi. Tezliklə başqa bir qanadlı rəqqas öz yoldaşlarını yenə rəqsə səslədi.

Mən gün batana kimi uzanıb onlara göz qoyurdum. Bütün bu müddət ərzində quşlar, azı, iyirmi dəfə rəqs etdilər. Amma elə ki pusqudan çıxdım, quşlar pərən-pərən düşüb müxtəlif səmtlərə uçuşdular.

Çöl tetraları bütün may və iyun ayları ərzində cüt-ləşdilər. Sonradan öyrəndim ki, onlar yalnız baharda deyil, həm də payızda – yem bol olanda cütləşirlər. Aydın payız günlərində onların uçaraq təpəyə gəlib rəqsə başladıklarını dəfələrlə görmüşəm.

Amma ən maraqlı hadisə məni hələ qabaqda göz-ləyirdi.

Kerberidə, qardaşımın fermasında, 1883-cü ilin yayın-da mənim on beş dənəyə yaxın tetra cücəsi varım idi – bu quşların yumurtalarını toyuğun altına qoymuşdum.

Cücələrim cəmi ikihəftəlik idi ki, Kerberi üzərindən

soyuq küləklər əsdi, dolu yağdıran bir tufan qopdu. Cücələr bərk soyuqdan tələf olmasın deyə, onları evin içinə, mətbəxə gətirib düz çuqun sobanın altına, döşəmənin dəmir örtüyü üzərinə buraxdım. İçində toyuğun özü olan qəfəsi isə bir qədər aralı qoydum.

Yarım saatdan sonra körpələr qızışdı, tüklərini qabardıb lələklərini təmizlədilər və lap məzəli görkəm aldılar.

Həmin vaxta kimi də külək artıq buludları qovmuşdu və günəş bütün gün ərzində ilk dəfə göründü. Onun parlaq şüaları sobanın üstünə düşdü, oradan da sivişib altına – cücələrin topladığı yerə keçdi. Adama elə gəlirdi ki, günəş işığı və isti onlarda qeyri-adi, sevincək bir əhval yaratmışdı.

Körpələrdən biri – boyu sərçədən böyük olmazdı, – başını, az qala, lap döşəməyə sallamışdı, gələcəkdə tüklənəcək dümbəyini məzəli bir tərzdə qaldırdı, qanadlarını açıb çəhrayı ayaqlarını yerə elə bərk döydü ki, adamın qulaqlarında, elə bil, kiçik litavra guruldamağa başladı.

Bəs sonra?

Tetra cücələrinin hamısı ayaqlarını döşəməyə tapıldıatmağa, tullanıb-düşməyə başladılar – eynən böyük quşların baharda, məhəbbət əyyamında elədikləri kimi.

Bu, təxminən, bir dəqiqə çəkdi. Sonra cücələr yorulub dincəlmək üçün yerə yatdılar. Yarım saatdan sonra isə yenə vur-çatlasın başladı. Tetra cücələri öz rəqslərinə gün ərzində neçə dəfə qayırdılar, xüsusilə də gün çıxanda və qarınları tox olanda.

Tezliklə aşkar etdim ki, mən özüm də cücələrimi rəqsə başlamağa məcbur edə bilərəm. Elə ki barmaqlarımı dəmir təbəqəyə döyəcəyəydim, o dəqiqə rəqsə başlayırdılar.

Bu, düz üç gün davam etdi – cücələri evdə saxladığım müddətdə. Mən onların bu bacarığını qonşularıma da göstərirdim. Nisbətən uzaq malikanələrdə yaşayan bir neçə dostum at belində bizə gəlmişdi ki, tetra cücələrinin rəqsinə tamaşa etsin.

Maraqlı orasıdır ki, cücələr eynən öz valideynləri kimi rəqs edirdilər, hərçənd yaşlı tetra heç görməmişdilər də. Məncə, bu rəqs onların balaca vücudlarını dolduran yaşam sevincini ifadə etmək məqsədi daşıyan təbii, ahəngdar və coşqun hərəkətlərdən ibarət idi. Sanki, bu rəqsin hərəkətlərini cücələrə hansısa sövq-təbii bir hiss deyirdi.

* * *

Həmin günlər biz adi təsərrüfat işlərinə səylə girişmişdik: torpağı şumlayır, malalayır, toxum səpir, axur və anbarları təmir edir, yolları düzəldirdik.

Mənim vəzifələrimdən biri xışın dəstəyini tutmaq idi – çətin iş deyildi, çünki tarlamız düzən yerdəydi, nəm torpağı vardı, daşlı deyildi, ağac köklərinə də rast gəlməzdin.

Qatarla qoşulmuş atların çəkdiyi xışdan ikiəlli tutub durmadan tarlanın bir başından digərinə gedirdim. Və həmişə də yan tərəfimdə, ya da daha çox arxamızca, azı, beş, çoxu isə iyirmi dənə qara sarıköynək gəlirdi. Onların “krek, krek” deyə qaqqıldaşması kəsmək bilmirdi. Digər quşlar isə ya həmin sarıköynəklərin başı üstündə hərlənir, ya da məndən on addım aralıda irəliləyirdilər. Quşlar səbirsiz, ac olduqlarına görə, sürfə, toxum, ya da hər hansı bir başqa yem tapmaq üçün torpağın hər qarışını eşməyə hazır idilər.

Uzaqda isə onların uçan qardaşlarından bir dəstəsi üfüqdə duman kimi güclə sezilirdi və quş səslərinin uğultusu mənə uzaq dəniz sahilində dalğaların sədasını xatırladırdı.

Bizim hər birimiz tarlada dan yeri söküləndən günbatana kimi çalışırıdık, bundan sonra isə hələ təsərrüfatla bağlı başqa işlər də görürdük.

Hər gün səhər və axşam mən üç dənə inəyi sağırıdım. Onyaşlı bir qız uşağının bunu necə elədiyini görəndə adama asan gəlir. Amma mənim birinci ay necə əziyyət çəkdiyimi kaş görəydiniz! Əllərim bütün günü sızıldayırdı, dan yeri söküləndə inəklərin böyürtüsündən ayılan kimi baxırdım ki, əllərim uyuşub, qıc olub. Məcbur qalır-

dım ki, barmaqlarımı açmaq, onları hərəkətə gətirmək üçün bir neçə dəqiqə ovuşdurum. Amma hər halda, həmin çağlar bitməz bir sevincə dolu günlər idi.

On üçüncü fəsil

ÇÖL QEYDLƏRİ

1882-ci ilin mayında Kerberiyə bir xeyli qohumumuz gəlmişdi. Biz üç qardaş da qərara aldığımız ki, buğda, yulaf və kartof əkmək üçün əlavə torpaq sahələri tapmaq məqsədilə axtarışlara çıxmaq.

Yola ölkü arabasıyla çıxdıq, çünki bu heyvanlar atlardan dözümlü idilər və qabaqlarına çıxan yemlə də dolana bilirdilər.

Beləliklə, özümüzə yük edib yulaf götürməyimizə gərək yox idi. Bu da yükümüzü əhəmiyyətli dərəcədə yüngülləşdirirdi.

Biraylıq ərzaq ehtiyatı, bir də düşərgə salmaq üçün təchizat – bizə lazım olan yalnız bu idi. Artur həmişəki kimi həm arabacı idi, həm də bələdçi; qardaşım Valter – onun köməkçisi; özünü təbiətşünas sayan mən isə bu səfərdə vəzifəmi həm də aşpaz qismində yerinə yetirirdim.

Assinibuon çayının mənbəyinə istiqamət götürmüşdük. Yaxın təpədəki tülkü bizi vaqıltısıyla salamlayırdı. Dörd bir tərəfdə quşlar yuvalarının böyür-başında vuruşurdular, əlləşirdilər. Balaca bir skuns yoldakı araba rizinə düşərək ilişib qalmışdı, məcbur oldum ki, oradan çıxmasına yardım göstərim.

Yol boyu sarı Riçardson sünbülqıranlarını görürdük. Bu heyvanlar çəmənlik itləri kimi koloniya şəklində yaşayırdılar. Bir də hərdən boz rəngli Franklin sünbülqıranlarına da rast gəlirdik – bu heyvanlar ahəngdar, çağırış dolu qışqırıqlarıyla adamın diqqətini çəkirlər.

Rapid-Sitiyə biz iyun ayının sonunda, tufan və ley-san altında yetişdik. Ətrafda axmaz göllər görürdük – bəzilərinin sahəsi yarım akırdan artıq olmazdı, digərləri isə yüz akırlarla ərazini tuturdu. Bu göllərin qumotu

bitən sahilləri minlərlə quş üçün sığınacaq idi. Quşların arasında xüsusilə ördək, anqut, danquşu, bataqlıq toyuğu və suqaranquşu diqqət çəkirdi.

1 iyul 1882-ci il.

Bertlə yetişdik və elə o dəqiqə də torpaq kontorunu tapdıq. Seçmək üçün bizə fermalardan ibarət böyük bir siyahı verdilər.

2 iyul.

Fort Ellisə gəldik.

Öküzləri haylayaraq yol gedəndə qarşımıza bir cüllüt çıxdı; o, həyəcanla çığırır, lap üstümüzə atılmaq istəyirdi. Tezliklə quşun narahatlığına səbəb olan məsələni anladım – yoldakı dərin araba rizində onun balası bizdən qaçmağa çalışırdı, amma yoldan çıxma bilmirdi ki, bilmirdi. Mən onu görəndə az qalmışdı öküzlərin ayaqları altında qalsın. Tez arabadan tullanıb irəli qaçdım və quşuğazı tutdum. Balaca, tükü bir top idi – qəhvəyi gözlü. O, inamla düz üzümə baxırdı, valideynləri isə qəzəblə qaraqışqırıq salmışdılar. Heç vaxt belə incə, gözəl məxluq görməmişdim – nədənsə, bu cüce mənə balaca xallı maralı xatırlatdı. Quşuğazı təhlükəsiz yerə qoydum. Artıq bir dəqiqədən sonra isə həyəcanlı valideynləri körpələrinin başının üstünü almışdılar.

5 iyul.

Silver-Krik yaxınlığında, su hövzələrindən xeyli aralı – yolda qəflətən yanında on dənə tükü balası olan bir dişi cürə quşu gördük. Bizi görən ana yaman çaşdı, qanad çalaraq balalarından aralandı, özünü axsaqlığa vurdu ki, başımızı aldadıb bizi cücelərindən uzaqlaşdırsın və onları bu minvalla xilas etsin.

Amma biz quşun balalarından altısını tutub yaxındakı gölə apardıq. Və bütün ailənin sevincində bir-birinə necə qovuşduğunu orada gördük.

Heç şübhəm yox idi ki, cürələr öz doğma yurdlarını göl quruduguna görə tərk etmişdilər.

11 iyul.

Tetranın, təxminən, ikihəftəlik, amma artıq yaxşı uçan bir balasını tutdum. Sonradan öyrəndim ki, tetra cücələri bir həftəliklərindən uçurlar. Quşun öz balalarıyla bir yerdə necə uçmasına tamaşa etmək çox maraqlıdır: adama elə gəlir ki, tetra bir dəstə sərçəylə uçur. Balaların qanadlarının ölçüsü bədənlərinə nisbətən çox iri olur; böyük quşlarda belə deyil.

27 iyul.

Ağcaqanad şimalın bəlasıdır. Bataqlıqlardan, göllərdən bulud kimi qalxıb adamın başının üstünü alır, sancır, qanını içib əziyyət verirlər. Bütün günü fəaliyyətdədirlər, günəş batana yaxın isə sayları iki dəfə artır və yaman azğın olurlar.

İnsan bu zülmkarlardan yalnız pəncərəsinə cuna, ya da narın metal tor çəkərək gizlənə bilər. Amma mal-qaranı ağcaqanaddan qorumaq üçün mütləq gərək bərk tüstülənən tonqallar qalayasan. Bunu belə edirlər. Otladaqda bir fut dərinliyi, üç fut uzunluğunu və üç fut da eni olan xəndək qazırlar və onun içində quru budaqlardan tonqal yandırırırlar. Alov güc yığılanda isə üstünə yaş saman, onun da üstünə torpaq tökürlər. Bu minvala tonqaldan qara, boğucu bir tüstü qalxmağa başlayır və bu tüstü saatlarla bitmək bilmir. Sakit axşamlarda tüstülü hava çox yuxarı qalxmır, tonqalın ətrafında üçbucaq şəklində yerə çökür. Bu tüstü ağcaqanadların qatı düşmənidir.

Biz bütün yay boyu hər axşam belə tüstülənən tonqallar çatırdıq və əldən düşmüş heyvanlar isə uzaqdan tüstünü görəndə kimi yüyürə-yüyürə düz yanımıza gəlirdilər, tonqalın yanında durub faydasından bəhrələndirdilər...

Sürünün ən güclüsü olan buğa yerin ən yaxşısını tuturdu – tüstünün ən sıx və acı olan yerini. Onun arxasında isə seyrələn tüstünün içində, adətən, iki inək görünürdü, onlardan arxada daha üçü və sairə. Və əgər külək istiqamətini dəyişsəydi, sürü də çönürdü ki, nicatverici tüstünün təsir dairəsinə düşə bilsin.

Dəfələrlə eşitmişəm ki, ağcaqanadların təqibindən ağlımı itirmiş heyvanlar birbaş tüstülənən tonqalın içinə girir, ağır yanıqlardan ölürdülər!

29 avqust.

Qardaşım meşədən bir dənə şikəst olmuş qırmızıgöz quşcuğaz – vireo gətirmişdi. Quş var gücüylə müqavimət göstərir, dimdiyini şaqqıldadaraq barmağımızı dişləyirdi. Onu qəfəsə salanda kürəyi üstə yığılıb qırğı kimi caynaqlarıyla hücumu keçməyə başladı. Sonra da barmaqlarımdan yapışdı, heç əlimi qaldıranda da buraxmadı.

30 avqust.

Vireo nə qədər desən, cırcırma qıra bilər. Qurbanını öldürəndə onu pəncəsi ilə qəfəsin çubuğuna sıxıb canını çıxarırdı. Vireo bir neçə dəqiqə ərzində altı dənə xırda cırcıramanı bütöv uddu. Lakin bir dənə çox zirpı cırcırma ona problem oldu. Yaman müqavimət göstərdi; qəfəsin döşəməsində bərk çəkişdilər.

31 avqust.

Vireo ət yeyir. Onun bugünkü yemi 12 milçəkdən, 12 mozalandan, çox da yekə olmayan qoz boyda çiy ət tikəsindən, iki-üç çəyirtkədən, bir-iki ışıldaquşdan və yarım dənədən çox sərçədən ibarət oldu.

3 sentyabr.

Vireo öldü. Bədəninin uzunluğu beş tam səkkizdə yeddi, qanadlarının açılışı doqquz tam ikidəbir düym idi. Bu quş Kuesin təsvirinə tam uyğun gəlir. Hər gün yediyi xeyli yemə baxmayaraq, vireo acıdan öldü. Onun mədəsi boş, özü isə çox arıq idi – bir dəriydi, bir sümük. Villi Brodi dedi ki, o da həşəratla dolanan bir quşu qəfəsdə saxlamaq istəyəndə başına eyni iş gəlib.

Mən vireoya dəfələrlə çöldə göz qoymuşam, onun nəğmələrinə qulaq asmışam. Onun nəğməsini təsvir etmək çox çətindir, amma bir dəfə qulaq asan heç vaxt unutmaz, çünki heç bir quş onun kimi səy və inadla

uzun serenadalar oxumur. Vireo oxuyarkən yaşıl yarpaqlar arasında tam hərəkətsiz durur. Durduğu yer, bəlkə də, boyunuzdan cəmi 2–3 fut yüksək olar. Mən nə qədər bu lələkli müğənnini oxuyarkən görmək istəsəm belə, buna heç vaxt müvəffəq olmamışam. Bu minvalla başa düşdüm ki, oxuyan yarpaqlar barədə əfsanə bizlərin arasında necə yaranıb.

18 sentyabr.

Sentyabr tez keçir. Səmanın çöhrəsi səhərlər polad rənginə çalan göy rəngdədir, qar təhlükəsi sezilən üzünə ağır, bəyaz buludlar qonub. Payızın səyyahları hər tərəfdən toplaşırlar. Qara sarıköynəklərə tək-tək deyil, böyük dəstələr şəklində təsadüf edə bilərsiniz. Bu dəstələr yazda rast gəldiklərimə nisbətən xeyli böyük, bəlkə, bir on dəfə böyükdür. Sarıköynəklər biçilmiş tarlalara bulud kimi enəndə torpağın bir-iki akrdan artıq sahəsini parlaq qara örtüklə örtürlər. Başçıların əmriylə eyni anda havaya qalxanda isə qanadlarının xışiltısı dənizdəki nəhəng dalğaların sahilə çırpılarkən çıxardığı səsi çox xatırladır. Şrey-rey-rey-rey! – zilə qalxaraq bəmə düşən ritmik səslər eşidilir. Krek-kek-kek! – səsləri də güclü bir küyə çevrilir, amma qanad xışiltısına qətiyyən bənzəməyən bir küyə.

19 sentyabr.

Yarpaqlar sürətlə tökülür. Torpağın üstünə qızılı və qəhvəyi rənglərdən ibarət payız xalısı sərilir. Hər səhər ayaz olur və artıq kiçik göllərin qıraqları buz bağlamağa başlayıb. Köçəri quşlardan ibarət dəstələr cənuba üz tutublar.

Bu gün səhər mən nəhəng bir qaz sürüsü gördüm və şəkillərini çəkdim. Onlar, azı, bir mil uzunluğunda cərgəylə uçur, elə qaqqıldadırdılar ki, adama elə gəlirdi çoxsaylı köpək sürüsüdür uçan.

Səma gömgöy olsa da, parça-parçadır – qar kimi ağ buludlar, sanki göy üzünə xain düşmənlər kəsilib.

19 oktyabr.

Bu gün səhər hündür bir ağacın başında Baltimor sarıköynəyinin yuvasını tapdım. Yuva çanta formasındaydı; 6 düym dərinliyi, 4 düym eni vardı və yuxarı ucları beş üfqi budaqdan asılmışdı. Bu yuva ağac qabığının liflərindən toxunmuşdu və baxanda adama çox möhkəm görünürdü. Onun möhkəmliyini yoxlamaq qərarına gəldim və içinə metal qırıntısı yığmağa başladım. Bundan sonra yuvadan kəndir keçirib bir vedrə asdım, içindəki yükü artırmağa başladım. Kiçik quş yuvası düz 15 funt ağırlığa tab gətirdi. Daha 2 funt qoydum, amma bunu o qədər ehtiyatsız elədim ki, ip sürüşdü və bütün ağırlıq beş budağın ən naziyinə düşdü. O budaq isə on yeddi funta davam gətirmədi. Köhnə, küləklərin aşındırdığı bir yuva idi. Əgər təzə olsaydı, heç şübhəm yoxdur ki, lap 25 funta da davam gətirərdi...

21 oktyabr.

Bu gün qoffər siçovulunun altı yuvasını, təpəciklərini və yeraltı yollarını qazaraq xəritələrini hazırladım. Bu yerlərdə məskunlaşanlar deyirlər ki, onlar qoffər siçovullarının torpağı yumşaltdığı yerlərdə iki, üç dəfə artıq məhsul götürürlər. Şübhə yoxdur ki, Amerikadakı qoffərlər Avropada soxulcanların gördüyü işi görürlər (Darvinin yazdığı kimi).

30 oktyabr.

Qara sarıköynəyin lələklərini diqqətlə saydım:

Baş – 2226

Boyunun arxa səthi – 285

Boyunun ön səthi – 300

Sinə və aşağı tərəf – 1000

Bel – 300

Hər ayaq 100 lələkdən – 200

Hər qanad 280 lələkdən – 560

Uçuşu təmin edən lələklər – 44

Cəmi 4915

On dördüncü fəsil

SEVİMLİ DİYAR

Qardaşım Artur altıotaqlı ev tikirdi. Bura təzə yerləşəndə yaşadığı taxta evdən – ilk sığınacağından köçmək istəyirdi.

O və qardaşım Çarli bütün günü tikintiylə məşğul idilər. Vili Brodi bizim aşpazımız idi. Mənim öhdəmə isə hər cür təsadüfi işlər qalırdı, onların sırasında özümlə gətirdiyim toyuqlara hin tikmək də vardı.

Amma bizim hamımız bəxtimizi lap qərbdə sınamaq fikrindəydik, istəyirdik ki, hərəməz yarım pay torpağa yiyələnək.

Fermer arabasına atlar üçün on kisə yulaf, bir kisə quru ərzaq (kartof, hisəverilmiş donuz sinəsi, çay və qənd), çadır, yorğan, qazan, tava və başqa qab-qacaq yükləyib kəşfiyyata yollandıq.

Artur, təbii ki, arabaçımız və ekspedisiyamızın rəhbəri idi. Mən yenə də aşpazlıq edir və yemək üçün ovla məşğul olurdum. Çarlinin bəlli bir işi yox idi – o, qulluğa gedirdi.

Qərbdə ilk tonqalımı Fevyudan bir az aralıda ləzzətlə yandırdım. Nahardan sonra yolumuza davam etdik.

Brendonun səkkizmilliyində yol kənarındakı mehmanxanada gecələməyə qaldıq. Brendona isə ertəsi gün saat on birdə çatdıq. Çayı bütün yükümüzlə bir yerdə, bərədə keçdik. Oradan isə cənub tərəfə, təxminən, səkkiz mil irəlilədik.

Axşam saat yeddidə düşərgə saldıq – şimal-qərbin düzəngahında mənim ilk düşərgəm...

Qardaşlarım yatandan xeyli sonra da mən hələ prerianın nəğməsinə, başımın üstündə xışıldayan qanad səslərinə qulaq asırdım.

Öz gündəliyimdə həmin gün aşağıdakı qeydi apardım:

Düşərgə: Brendondan səkkiz mil cənuba. May ayının 12-si, axşam çadırımızdan azacıq aralı tonqal

qalayarkən bir quşu qorxutdum. O, yuvasını könülsüz tərک etdi, amma çox uzaqlaşmadı – tonqalın şöləsi düşən yanmış otun üstüylə həyəcan içində otərəf-butərəfə qaçmağa başladı. Hərdən cəsərətə gəlib yuvasına da qayıdırdı. Hava işıqlaşanda onu elə yuvada tapdım.

Və elə ki tonqalı yandırmağa başladım, quş yenə də tələsmədən yuvasını tərک etdi və tezliklə öz erkəyi ilə qayıtdı. Və mən onları yalnız indi əməlli-başlı nəzərdən keçirə bildim – bu, bir cüt sahil torağayı idi.

Yuvada üç dənə qəhvəyi yumurta vardı. Yuvanın özü isə quru otlardan, çırpıdan hörülmüş, içi bu quşların qatı düşməni sayılan qırğının qəhvəyi lələkləriylə döşənmişdi.

Erkəyinin yaxınlıqda olmasından ürəklənmiş fərə yumurtalarının üstündə bir də oturdu, baxmayaraq ki mən onun cəmi səkkiz futluğunda gur alovda donuz sinəsi qızardırdım.

Səhər yeməyindən sonra çadırımızı yığışdırdıq, tonqalı söndürdük və torağayları öz yuvasında rahat buraxaraq yolumuza davam etdik.

Ertəsi gün Suri çayının sahilinə çatdıq. Çay daşmışdı deyə keçid asan olmadı. Biz qayığa əyləşdik, atlar isə üzə-üzə keçdilər və onlardan biri az qalmışdı ki, buz kimi suda batıb qalsın.

Burada saysız-hesabsız quş vardı – minlərlə, on minlərlə. Dəstələr dalbadal şimala istiqamət götürürdülər ki, o tərəflərdə yuva qursunlar.

Orada qonur durnalardan ibarət kiçik dəstələr də vardı və hərdən lap ağ durnaya da rast gəlmək olurdu. Onların şeypur səsinə andıran çığırması yüksəklərdən eşidilirdi. Vəhşi qazlar uzun sırayla, ya da üçbucaq şəklində düzülüb uçurdular. Az qala, hər təpədə tetralar yüyürüşürdü. Bir, ya iki dəfə də göy üzündə keçəl kərkəsin iti uclu qanadlarını gördük.

Gecələr tonqal yanında yazdığım qeydləri oxuyanda bu qənaətə gəldim ki, mənim indi gördüyüm iş – quşların yalnız elmi, ya da yalnız el arasındakı adını xatırlatmaqla onları quruca təsvir etmək kifayət deyil. Mən çox istəyirdim ki, həmin günlər içimdə baş

qaldıran sevinc hissini də əks etdirəm. Kveli¹ quşu barədə qeydlərimi də məhz elə bu əhvali-ruhiyyədə qələmə aldım.

Səhər tezdən səmanın ənginliklərindən qulaqlarımıza kvelinin çağırış dolu titrək çığırtısı – həzin “r-r-r, feo-feo” səsi dəydi.

Quş aşağı endikcə bu səs daha da güclənirdi.

Budur, o, qanadlarını açıb havada süzür – tərپənən yalnız qanadındakı lələklərdir.

Sonra da üzüaşağı sürətli eniş – aşağı, aşağı və budur, kveli artıq taladadır. Burada o, qanadlarını qaldırıb dümdüz açaraq ağ-qara xallarla bəzənmiş iç tərəfini göstərir, bir dəqiqə yerində donubmuş kimi durur. Sonra da aramla qanadlarını yığır ki, bir az qaçıb oynasın, otlasın və lap axırda da ya öz rəfiqəsini, ya da başqa həmcinslərini bildirçin çığırtısıyla yanına səsleyir.

Bütün gün boyu biz bu həzin çığırtını dinləyir, onların sürətli şığımalarına, qürurlu duruşlarına tamaşa edirdik.

İndi, üstündən altmış il ötəndən sonra da həmin o nəğmə və onunla əlaqədar olan hər nə varsa, yaddaşımda elə güclü şəkildə canlanır ki, bununla müqayisəyə gələ biləcək ikinci güclü təəssürat xatırlamıram.

Uzun səfərlər boyu həyatımı bəzəyən digər kiçik kəşflərim və müşahidələrim olurdu.

Bir dəfə mən düşərgənin qarovulunu çəkmək üçün tək qalmışdım – qardaşlarım həmin gün Pembinna çayının qarşı sahilinə keçmişdilər ki, oralarda boş torpaqların olub-olmadığını öyrənsinlər.

Bu çayın vadisində, düşərgəmizdən bir az aralı bir neçə palıd ağacı bitirdi. Quşlar üzərində müşahidələrimi davam etdirmək üçün ora yollandım.

Və həqiqətən də, heç ora çatmağa macal tapmamışdım ki, çox maraqlı bir hadisənin şahidi oldum. Palıd ağaclarının koğuşunda bir neçə oyuq vardı. Görünür, onları ağacdələnlər deşmişdi. Onların içində şəhər qaranquşlarından ibarət cütlüklər məskunlaşmışdı. Biz

¹ *Kveli* – Kanada bartralis cüllütünün xalq arasında adı

şərqdə, sıx məskunlaşmış diyarlarda qaranquşları anbarların, damların, insanların onlara verdiyi künc-bucağın sakini sayırdıq. Amma burada, əldən-ayaqdan uzaq yerlərdə bizim qaranquş beş yüz il qabaq, ağdərili adamlar buralara hələ gəlib çıxmamışdan necə yaşayırdısa, elə də yaşayır.

Torpaq kontorunda bizə dedilər ki, əkin üçün yararlı bütün torpaq sahələrini məskunlaşanlar arasında hələ bir il qabaq bölüblər.

Atlarımızın başını dilxor halda şimal-qərbə, Brendona, evimizə tərəf döndərdik.

Pembinna sahillərindəki vadini tərək edərək əhəngli torpağı olan geniş düzənliyə çıxdıq. Burada bir Uillet cüllütünü¹ yuvasından ürkütdük.

Bu yuva bir çəngə otları bizon sümüyünün arasındakı balaca bir çökəkdən ibarət idi. İçəridən döşənəcəyi də yox idi – görünür, quş bir şey tapa bilməmişdi – ətraf təbiət o dərəcədə kasad idi. Bozumtul zeytun rəngdə yumurtalar da elə ətrafın landşaftı kimi cansız idi. Heç şübhə etmədim ki, cüllüt uzaqdan yuvasına dönəndə onu yalnız bizon sümüyünə görə tapırdı.

Amma ən qəribəsi yumurtalar idi. Armudabənzər görkəmləri olan yumurtalar üçbucağa oxşayırdı və dördü də bir-birinin böyründə, iti ucları içəriyə tərəf elə düzülmüşdü ki, dörd bərabər hissəyə bölünmüş çevrə əmələ gətirirdi. Sonralar mən öyrəndim ki, bir çox su və bataqlıq quşlarının yumurtaları elə bu formada. Amma o vaxt bu tapıntı mənə üçün tam gözlənilməz bir şey olmuşdu.

1881-ci ilin payızında mən Billi Lon, Bill Lanq və Torontonun digər ovçularıyla tez-tez görüşürdüm. Bu insanların quşları uçuşundan dəqiq tanıması mənə həmişə heyrətləndirib. Onlar hələ lap uzaqdan bilirdilər ki, yaxınlaşan dəstə hansı quşlardan ibarətdir. Və mən soruşanda ki, bəs onları necə tanıyırsınız, belə cavab verirdilər: Təcrübədən yaranmış bir şeydir.

Belə cavab da mənə heç qane etmədi.

¹ *Uillet cüllütü* – iri boz cüllütdür, Şimali Amerikada yaşayır. Quşa bu adı nəğməsiylə səsləşdiyinə görə qoyublar: “pilin-uil-uil-let”.

Lakin tezliklə mən başa düşdüm ki, hər şeydən öncə təbii şəraitə yaxşı bələd olmaq və həm də bəlli rayonlara məhz hansı quşların nə vaxt uçub gəldiyini bilmək lazımdır.

Sonra onların uçuşundakı səciyyəvi cəhətləri və dəstədə düzülüşlərini öyrənmək lazımdır; məsələn, qazlar və durnalar yüksəkdən, uzun bir səf çəkib uçurlar. Hərdən isə bir bucaq altında düzülürlər. Vəhşi ördəklər və bəzi bataqlıq quşları da sırayla, bir-birinin dalınca, amma yerdən çox aralanmadan uçurlar. Cürə, sucüllütü və qaratoyuqlar isə bütün xırda quşlar kimi bəlli bir forması olmayan dəstələrlə uçurlar. Qısasını desək, iri quşlar, adətən, səlis sırayla uçur, yəqin, ona görə ki, onlar üçün havada toqquşma balaca quşlar üçün olduğundan daha təhlükəlidir.

Bu yaxınlarda mənim təyyarəçi dostlarımdan bir neçəsi danışdı ki, təyyarələr eskadrilya ilə uçanda, təxminən, vəhşi qazlar kimi səf qururlar. Belə düzülüşdə eskadrilyanın hər təyyarəsi aparıcının arxasında qərar tutur və hər pilot da qarşısındakı marşrutu aydın görür. Və əgər təyyarələrdən biri dala qalsaydı belə, bu düzümdə toqquşma təhlükəsi olmayacaqdı.

Ovçunun son sirri – quşların hər növü üçün lələklərin səciyyəvi xüsusiyyətlərini təyin etmək bacarığıdır. Mən bu vacib məsələni öyrənişəkillər çəkməyə başladım. Naturadan illüstrasiyalar çəkərək adını “Uçuşun təyini”, ya da “Uzaqdan portretlər” qoydum.

Mən şimal-qərb düzəngahlarında yüzə yaxın belə şəkil çəkmişəm.

Biz yolumuzun üstündə bir dənə də çəngəlbuynuz antilop görmədik – bu heyvanların sonuncu iri sürüləri bu yerlərdən üç-dörd il qabaq yox olmuşdu. Bizonlar da yoxa çıxmışdı. Əvvəllər onlar burada nəhəng sürülərlə otlayırdılar. Lakin artıq iyirmi il idi ki, bu düzlərdə bizon görünmürdü.

Yolda yalnız tülkü, porsuq, skuns görürdük.

May ayının 20-də, baharın oğlan çağı qəflətən hava soyudu və qar çovğunu başladı. Göllər bir düymün dörddebiri qalınlıqda buz bağladı.

Sərt təbiətlə mübarizə apararaq üç-dörd saat yolu-
muza davam etdik. Sonra tərک edilmiş bir ərazidə
rastlaşdığımız anbara sığındıq. Tezliklə digər torpaq
ovçuları da bizə qoşuldular.

Ətrafa bolluca saman səpələndiyinə görə tonqal
qalamağa ürək etmədən düz iki gün burada qaldıq.

Bizim anbara soyuqdan qorunmaq üçün çoxlu quş
uçub gəlirdi. Onlar tüklərini qabardıb damın tirlərində,
divarın çıxıntılarında oturmuşdular.

Orada qızılquyruqlar, vireolar, qarapapaq silviya-
quşları, bir cüt sahil qaranquşu, zeytun rəngində beli
olan qaratoyuq vardı. Yazıq qaratoyuq tezliklə öldü, elə
ondan sonra uçub gələn ikinci qaratoyuq da yaşamadı.

Bu bəd, nəhs anbarda, həqiqətən, çox çətin idi.
Hamımız soyuqdan əsir, amma heç bir şey edə bilmir-
dik; yalnız oturub havanın yaxşılaşmasını gözləmək
qalırdı.

Amma hər halda, bizlərdən heç kəs burnunu salla-
mır, ruh düşkünlüyünə düşər olmurdu. Hamımız gənc
idik, tezliklə özümüzə yaxşı torpaq tapacağımızı düşü-
nür, bu ümidlə yaşayırdıq.

Hər gün özümüz kimi yolçularla rastlaşırdıq –
bəzilərini yolda, digərlərini düşərgədə görürdük, baş-
qaları da bizi yeni qazmalarından salamlayırdı.

Köçkünlərin arabalarına baxmaq kifayət idi ki,
kasıb olduqlarını anlayasan. Onlar yarıac yaşayırdılar
– üstü dam yerinə tolla örtülmüş tüstülü qazmalarda,
kir-pas içində. Amma bu insanlar qüssəyə qərқ olmur-
dular və yoxsulluq onları əzmirdi, çünki qəlblərində
ümid yaşayırdı.

Buradakı cavan oğlanların yanında cavan arvadları
olurdu, bəzilərinin isə körpə uşaqları da vardı. Ameri-
kanın şərqində uğursuzluğa düşər olmuş yaşlı nəslin
nümayəndələri də buralarda yerləşəcəklərinə ümid
bəsləyirdilər. Onlar öz sahələrini elə səylə şumlayır,
çəpər çəkir, öz qazmalarını – köçkünlərin ilk sığına-
cağını elə cidd-cəhdlə tikirdilər, sanki, yoxsulluğa son
qoyacaq, kədəri sevincə çevirəcək nəsə sehrli bir söz
bilirdilər.

Üfüqdən günəş boylanır, bu ölməz ümid diyarının hər gününü nura qərq edirdi.

* * *

May ayının 20-si, cümə günü səhər biz ilk uğursuz torpaq axtarışlarından Kerberiyə qayıtdıq.

On beşinci fəsil

İŞƏ DÜŞMÜŞƏM

Noyabrın ortalarında, qar artıq yer üzünü örtəndə mən vəhşi heyvanların izinə düşüb gəzməyə getdim.

Tezliklə təzə tülkü izinə rast gəldim. Əgər izlər nəm torpağa, ya da qarın üstünə düşürsə, tülkünün ləpirini tanımaq çətin deyil. Ortaboylu itin izləri də tülkünün-künə bənzəyir, amma yenə müəyyən fərqlər var.

Bu şəkildə tülkü ilə itin izləri təsvir olunur. İtin qoyduğu iz ziqzaqvaridir, tülkününkü isə düz xətt təşkil edir. Bu, onunla izah olunur ki, itin sinəsi tülkünün-kündən xeyli enlidir.

Ləpirlərə baxanda anlamaq olar ki, bu it ayaqlarını qarın üstüylə sürüyərək gedib, tülkü isə onları ehtiyatla qaldırır, səliqəylə yerə basır. O, meşənin içiyə məhz belə, sakitcə gedir. Çəkdiyim şəkildə həm də onun şələ quyruğunun qoyduğu iz əksini tapıb.

Deyənlər bunu təsdiq edir ki, iz tülküyə məxsusdur. Həmin izə düşüb dördəbir mil eyni istiqamətdə getdim, sonra izlər əks səmtə yönəldi; heyvan küləyin səmtini alıb sahil yamacındaki yuvasına ziqzaqvari xətlə yollanmışdı. Burada tülkü yatmış bir boanı yuvasından çıxarıb gəmirmiş, elə sahildəcə buraxıb yoluna davam etmiş, daha yarım mil keçərək qarın dərin olduğu kolluğa düşmüşdü.

Tülkü mənzilbaşına çatanda ayaq saxlamışdı. Yəqin ki, buralarda gizlənən kəkliklərdən duyuyq düşmüşdü – onun axı çox incə duyğu üzvləri var...

Bu diyarlarda soyuq, şaxtalı gecələr tetralar və kəkliklər qarın içində gecələyirlər. Mənfi 40 dərəcədə quşlar açıq yerdə yatsalar, mütləq donardılar. Elə buna görə də kəkliklər şaxta güclü olanda, gün əyilən kimi yumşaq qarı eşib onun içinə girirlər. Külək qarı sovurub izləri itirir, quşları qar örtüyünə bələyir, odur ki kəkliklərin heç izi-tozu da görünmür.

Beləliklə, tülkü ayaq saxladı; onun incə burnu belə deyirdi: Hazır ol!

Tülkü dayanıb bir ayağını qaldırır.

Sizcə, bunu necə bildim?

Çox sadə: əvvəlcə kiçik bir iz gördüm, tülkü ayağının izi idi – qara yüngül toxunurdu.

Sonra tülkü lap sakitcə – bu yerdə addımlar qısadır – izləri qoxulaya-qoxulaya yoluna davam edir. İkinci nöqtədə o, izi itirir və üçüncü nöqtəyə tərəf yollanır.

Artıq tülkü kəkliklərin qoxusunu əməlli-başlı alıb – onlar haradasa, lap yaxındadırlar. Onun izinə düşüb gedəndə bir neçə ehtiyatlı addımından qalan, sonra isə arxa ayaqlarının iki dərin izini gördüm. Burada iki kəklik qar təpəciyinin içindən çıxıb uçanda (dördüncü və beşinci nöqtələr) tülkü irəli atılır. Lakin kəkliklərdən biri – dördüncü nöqtədən çıxan bir an ləngiyir. Tülkü onu havada tutub elə qarın üstündəcə yeməyə başlayır, qalıqlarını isə özüylə aparır.

Yalnız indi başa düşdüm ki, bayaq niyə boanu yarımçıq buraxmışdı. Soyuq ilan, özü də şaxtalı havada – bu, bəlkə də, ən pis səhər yeməyi idi! Tülkü ilanı boğdu ki, qaça bilməsin, özü isə daha ləzzətli yem axtarışına çıxdı! Əgər o, yaxşı qənimət tapmasaydı, ilanın yanına qayıdacaqdı. Biz artıq bilirik ki, tülkünün ora qayıtmasının mənası yoxdur – tülkü artıq ilıq kəklik ətiylə işini yola vermişdi...

Tülkünün bütün sərgüzəştlərini mən ona bircə nəzər belə salmadan, yalnız uzaq qərbin ənginliklərindəki qarın üstündə buraxdığı izlərdən öyrənmişəm.

Vəhşi heyvanların həyatı mənə o qədər cəlb etdi, onların sirrini açmağa kömək edə biləcək hər bir

əlaməti elə həyəcanla izləməyə başladım ki, sonralar, hətta Toronto şəhərinin ətrafında belə, sirli izlər tapıb onların mənasını özüm üçün çözürdüm.

Evimizin yaxınlığında dərin dərə və meşə zolağı vardı. Bir dəfə necə oldusa, gəzinti vaxtı mən həmin dərəyə endim. Təmiz qarın üstündəki izlər çox aydın və maraqlı idi.

Kolun altında dovşan izləri tapdım. Nəsə onu sıçramağa məcbur etmişdi. Dal ayaqlarının uzunsov izləri qabaq ayağının xırda, girdə izlərindən xeyli qabaqda idi. Bu, belə izah olunur ki, tullananda dovşan dal ayaqlarını qabağa qoyur və nə qədər sürətlə qaçırsa, bu ayaqlar bir o qədər də qabaq pəncələrdən irəli atılır. Maraqlıdır, dovşan öz sürətini on dəfələrlə artırırsa, görəsən, nə baş verərdi?

C və D adlanan nöqtələrdə dovşan yerindəcə fırlanırdı, sanki düşməni azdırmaq istəyirdi. Amma hansı düşməni? Axı orada başqa bir iz yox idi. Mən fikirləşdim ki, bu dovşanın, yəqin, ağıl çasıb: mövcud olmayan düşməndən qorxaraq iz azdırırdı. Lakin mən N nöqtəsində, çox güman ki, qanadların qoyduğu başqa bir iz gördüm. Yalnız indi anladım ki, dovşan ya qartalın, ya qırğının, ya da bayquşun caynaqlarından can qurtarmaq istəyirmiş.

K nöqtəsində isə, nəhayət ki, həmin quşun yediyi dovşandan qalıqları tapdım. Deməli, bu, qartal deyilmiş, çünki qartal ya dovşanı axıra kimi yeyərdi, ya da leşini özüylə aparardı. Bu ya qırğı idi, ya da bayquş. Amma hansı biri?

İzlərə daha diqqətlə baxmağa başladım və dovşan qalıqlarının lap yanında bayquş pəncələrinin izini gördüm, yaxındakı ağacda isə onun lələklərini.

Beləliklə, bu, bayquş idi.

Oturdum ki, həmin izlərin şəklini çəkim. Mən əyləşib işimlə məşğul olanda həmin bayquş yemək üçün bir də gəldi. Düz başımın üstündəki budaqda oturdu. Təəssüf ki, yanımda fotoaparatom olmadığına görə onun şəklini çəkə bilmədim, amma əvəzində şəkil albomum yanımdaydı. Budağa qonmuş bayquşun da şəklini ora çəkdim.

Bir dəfə, noyabr ayında, günün günortaçağı pəncərənin qabağında oturub şüşənin hələ donmamış yerindən bayıra baxırdım. Birdən nəhəng bir canavar gördüm. O, bizim həyətdən sürətlə keçərək mal pəyəsinə girdi. Canavarın arxasına kolli cinsindən olan qara bir it düşmüşdü.

Mən qışqırdım:

– Canavar! – və əlimdə tüfəng, paltosuz-papaqsız çölə cumdum.

Yüyürüb özümü yetirənə kimi it artıq canavarı mal pəyəsindən qovub çıxarmışdı və indi də arxasına düşüb heyvanı təqib edirdi. Canavarın dalınca bir güllə də atdım, amma yan keçdi.

Onda özüm də təqibə qoşuldum.

Mən hələ bu cür maraqlı təqib görməmişdim. Təxminən, hər yüz yarıddan bir it canavara çatıb arxadan ona hücum edirdi. Canavar yana atılır, it isə meşə tərəfdən hücumu keçirdi. İt hər vəchlə çalışırdı ki, canavarı meşəyə buraxmasın; canavar isə, əksinə, var gücünü qoymuşdu ki, meşədə gizlənsin.

İt canavarı getdikcə qəsəbəyə tərəf sıxışdırırdı. Axırda istəyinə nail oldu: canavar bir malikanənin cəmi əlli metrliyinə gəlib çıxdı.

Adamlar çölə töküldülər. İndi artıq yırtıcı heyvan köpək dişlərini möhkəm şaqqıldadanda belə qorxulu gəlmirdi – it ildırım sürətiylə irəli atılıb canavarı yerə yıxdı.

Mən də özümü elə həmin an yetirdim.

Güllə canavarın alınına dəymişdi.

Bəs it necə oldu?

Görəndə ki düşməni artıq ölüb, yenidən preriya cumdu – elə bil, heç yorğunluq hiss etmirdi, elə bil, o boyda qaç-qov olmamışdı. İt sahibinin qonaq qaldığı malikanəyə çatana kimi bircə dəfə də ayaq saxlamadı. Onun canavarı qovmağa başladığı yer son nöqtədən, azı, dörd mil aralı idi...

Franki – itin adı beləydi – onu bütün ətrafda tanıyırdılar. Dözümdə, sürətdə heç bir it onunla bacara bilməzdi. Heyvanın qeyri-adi zəkası və cəsarəti məni o

qədər valeh etdi ki, Frankinin küçüklərindən birini özümə götürdüm. Bu, təmizqanlı şotland kollisi idi.

Əldən-ayaqdan uzaq yerlərdə yaşamaq üçün kolli dünyanın ən yaxşı itidir. Mənə isə elə gəlirdi ki (yəqin, itsaxlayanların hamısına elə gəlir), götürdüyüm küçük yaxşılardan yaxşısıdır.

Onu Binqo adlandırdım. Binqo ilə yaxından tanış olmaq istəyənlər qoy "Mənim vəhşi dostlarım" kitabımda onun barəsində oxusun.

Dekabr ayında çox ağıllı bir tülkü ilə görüşüm oldu. Mən qarın içiylə meşəyə tərəf gedirdim və kolluqlardan o üzdə gözümə bir tülkü sataşdı. O dəqiqə ayaq saxlayıb yerimdə dondum ki, tülküyə kolların arasında gizlənmək imkanı verim.

Sonra yavaş-yavaş yaxınlaşmağa başladım – elə bilirdim ki, tülkü hələ də kolluqdadır. Qar örtüyünə diqqətlə nəzər salıb ləpirlərini görəndə anladım ki, tülkü artıq məndən, azı, yarım mil aralıdır və indi həyəcanla hərəkətlərini izləyir.

Ləpirlərdən nəticə çıxarsaq, bəlli olur ki, tülkü məni elə mən onu görən an görəndə, amma bunu bürüzə verməyərək, guya, gizlənmək üçün kolların arasına girib, amma gözdən itən kimi də qaçıb gedib. Yəqin, hələ uzaqdan baxaraq, kolların düz qabağında pusqu qurub onu gözləməyimə də əməlli-başlı gülüb.

25 dekabr 1882-ci il.

Şaxta elə hey güclənir. Termometr daim məni 20°, 30° göstərir. Nə anam, nə də atam belə şaxtaya öyrəncəli deyillər və bu yerləri tərk edib Torontoya getdilər. Onlarla bir yerdə əmim qızı Meri Berfild də çıxıb getdi.

Tezliklə qardaşlarım da yola düşdülər – Arturla məni tək qoyub getdilər...

Üçüncü ilimizi ikilikdə başa vurduq. Mən ona təsərrüfat işlərində kömək edirdim, mal-qara, toyuq-cücəylə məşğul olurdum və eyni zamanda aşpazlıq da edirdim. Yazda torpağı şumlayır, yayda məhsul yığımında iştirak edirdim.

8 yanvar 1883-cü il.

Dünən talada tülkü gördüm, evdən çıxanda isə anbarın yanında üç canavarla rastlaşdım.

14 yanvar 1883-cü il.

Dünən kifayət qədər bərk çovğun vardı. Gün ərzində, azı, səkkiz canavar gördüm. Onların hamısı şimaldan cənuba doğru gedirdi. Külək cənub-qərbdən əsirdi.

* * *

Materikimizin şimal-qərbində tüğyan edən qar çovğunlarından, yəqin, bütün amerikalıların xəbəri var. Lakin yalnız burada olanlar bilir ki, əsl çovğun nədir.

Bu yerlərdəki ilk qışımız ərzində biz – təzəgələnlər elə hey gözləyirdik ki, görək qar tufanı nə vaxt başlanacaq.

Milad bayramları yetişdi. Qar örtüyü getdikcə dərinləşirdi. Güclü şaxtalar bitmək bilmirdi, lakin külək sən deyən güclü əsmirdi.

Amma gün gəldi, elə bir külək başladı ki, Ontarioda da buna bənzər bir şey görməmişdik. Qar basmış kələ-kötür çöllərdə bəyaz təpələr getdikcə daha da ucalırdı. Onların yamaclarından isə külək vıylıtı və ulartı ilə bütöv qar buludları gətirir, lap uzaqları da bəyaz örtüyə bələyirdi.

Çox, lap çox soyuq oldu.

Təlatimə gəlmiş qar dənizinə baxanda bizlərdən – təzəgələnlərdən hansısa soruşdu:

– Artur, bu, borandır?

Həqarətlə “Yox!” – cavab yalnız bundan ibarət oldu.

Çovğunlar getdikcə daha tez-tez qopurdu, amma burada kimsə onları, elə bil, görmürdü, həyat öz axarında davam edir və insanlar evlərində gizlənmirdilər.

Yanvarın ortasında daha bir güclü qar çovğunu gəldi. Temperatur mənfi 30°-yə düşdü. Bütün gecəni evimizin yanında küləklər tüğyan edir, oradan preriyaaya soxulurdu. Qar təpələri anbaan böyüyürdü və nəhayət,

evlərin çəpərləri də görünməz oldu. Şaxtadan adamın sifəti donurdu və açıq havada burnunu, ya da qulağını dondurmada bir saatdan artıq çöldə qalmaq mümkün deyildi. Harasa getmək də müşkül idi.

Bizlərdən hansısa kəsmək bilməyən küləyin qar buludunu qovaraq fırladığına baxıb soruşdu:

– Artur, bu, deyəsən, doğrudan qar boranıdır, ha!

– Yox, – deyə qardaşım kinayə ilə dilləndi.

Fevral gəldi. Artıq dərin qar ətrafda hər şeyi öz altına almışdı. Külək nəhəng qar təpələr ucaltmışdı.

Bir dəfə, fevralın axırında dan yeri sökülərkən göy üzündə buludlar göründü. Havanın sakit olmasına baxmayaraq, hərdən külək qopur, yerdəki qarı havaya qaldırırdı. Sonra külək kəsir və havada oynayan qar dənəcikləri yenə yerə yağırıdı.

Axşama hava əməlli-başlı pisləşdi. Külək şimaldan əsir, get-gədə daha sərt olurdu. Boran qopdu. Temperatur 40 dərəcəyə düşdü.

Bütün gecəni küləyin viyılıtısına, dama çırpılan donmuş qarın xışılıtısına qulaq asdıq.

Səhər vəziyyət daha pis oldu. Biz qapıdan boylananda artıq hava işıqlaşmalı idi, amma heç iyirmi addımlığını da görə bilməzdin.

Bu, burulan qar dənəciklərinin əsl xaosu, iynə kimi sancan küləyin kəsmək bilməyən ulartısı idi – yuxarıda qar, ətrafda qar, aşağıda qar, hər yanda qar – adamı sümüyünə kimi donduran, iliyinə işləyən qar. Külək dağınıq buludları lap yerin üzüyə sürüyür, qar-dan dağlar yaradırdı.

Küləyin gurultusundan qulaq batırdı, hava şaxtadan alov kimi yandırırdı. Adama elə gəlirdi ki, bütün yer üzünü qar çovğununun təzyiqi altında məhv olub. Sanki, nə yer vardı, nə göy – bu azgın küləkdən, dəhşətli çovğundan başqa heç bir şey yox idi...

Hər yan zülmətə qərq olmuş, gündüzümüz gecəyə çevrilmişdi.

Mənim daha deməyə sözüüm yoxdur. Boran – şahidi olduğum mənzərənin fonunda bu söz necə də miskin idi!..

İki gün evdə qıfılandıq. Üçüncü gün səhər hər şey sakitləşdi. Və biz ölmüş mal-qaranı qarın altından qazıb çıxaranda qardaşımdan soruşdum:

– Artur, boran idi o?

Qardaşım cavab vermədi.

* * *

1882-ci ildə mənim çox maraqlı sərgüzəştlərim olub, vəhşi heyvan və quşları çox izləmişəm. Gündəliyimdə çoxlu qeydim, tələsik çəkdiyim şəkillər qalıb.

Getdikcə mənim sağlamlığımı özümə qayıdırdı, səhhətim düzəlir, özümü yaxşı hiss edirdim. Və martın əvvəlində qar tənəkquşunu görəndə və onların zərif yaz nəğmələrini eşidəndə qərara aldım ki, cərrahi əməliyyatın vaxtı çatıb, o, məni gecə-gündüz içimi gəmirən, gənclik illərimin sevincini oğurlayıb aparən qara ilandan – dəbəlikdən xilas edəcək.

Öyrəndim ki, bu yerlərdə ən yaxşı cərrah doktor Müzes Qunidir. Çikaqoda yaşayırdı. Onun adı ölkəmizin sərhədlərindən uzaqlarda belə tanınırdı.

Pullarımı saydım və Çikaqoya gedən sərnəşin qatarının ən ucuz biletini aldım. Ora 1883-cü il martın 15-də, səhər saat yeddidə çatdım. Vağzalda məni qardaşım Corc və əmiqızım Meri Berfild qarşıladılar. Elə həmin gün də tanınmış cərrahın qəbuluna getdik.

Əməliyyat uğurlu keçdi və artıq altı həftədən sonra sevincdən qanadlanaraq Manitobaya tələsirdim.

Gəncliyimi qaraldan qara bulud, nəhayət ki, dağıldı.

On altıncı fəsil

QUŞLARLA GÖRÜŞLƏRİM

Yenidən Kerberidəyəm. Hərçənd ki hələ zəifliyimi hiss edirəm, amma ruhlanmış, sevincə köklənmişəm – əməliyyat uğurla nəticələndi, mən artıq sağlam idim.

Anemon çiçəkləyirdi və preriya bu gözəl libasda

elə misilsiz görünürdü ki! Quşların bahar nəğmələri onun gen sinəsində cingildəyir, meşənin hər tərəfindən eşidilirdi.

Təpələrdə, nağıl kimi gözəl şam meşəsində gəzdiyim, qəlbimi təsviredilməz bir sevinc hissəsinin çulğadığı may günlərinin birini heç vaxt unutmaram. Ətrafımdakı hər şey məni çaşa gətirir, sevindirirdi, amma mənə, hər şeydən çox ona sevinirdim ki, hər quşun səsinə tanıyır, adını bilir, nəğməsini anlayırdım.

Bataqlıqdan özüm düzəltdiyim keçidlə – tirlərin üstüylə ötürkən çox gözəl bir qürub mənzərəsi vardı.

Birdən qulağıma ecazkar bir nəğmənin səsi yetişdi. Köhnə dostumu tanıdım – kral quşunu. Tanış, mənim üçün sevimli nəğməsini oxuyurdu, amma belə ürəklə oxuduğunu heç vaxt eşitməmişdim; ona diqqət kəsildim.

Nəğmənin səsləri axır, ucalır, güclənirdi, sonra daha ahəstə, pəsdən gəldi bu səslər və axırda cəh-cəhə dönüb dağıldı.

Mən heç vaxt olmadığım kimi həyəcanlanmışdım və bu sehrli nəğmənin ecazi altında evimizə apan uzun yolun qalan hissəsini necə keçdiyimi bilmədim.

* * *

Uşaqılıq illərimin keçdiyi Ontario ştatının Lindseyində vəhşi heyvanlar artıq yox idi, amma əvəzində quş bol idi. Quş yuvaları xüsusilə meşə yangınlarında alışan ağacların budaqlarında daha çox olurdu. Orada bəyaz qanadlı jelquşu, qırmızıqanad qaratoyuq, Amerika müşkülü və bir çox digər xırda quşlar bala çıxarırdı. Yangın yerində, gün işığının bol düşdüyü sahələrdə moruq qol-qanad açırdı. Hər yay biz bura əlimizdə vedrə gəlib moruq yığırdıq. Moruq iyul ayında dəyirdi. Bu qara, kömürləşmiş ağacların altında dözülməz isti olurdu və sıx moruq kollarının içindən, yığılmış ağacların üstündən adlamaq çətin idi. Burada yaman çox eşşəkərisi olurdu. Onların sancması mənim beynimə moruğun iştahagətirən qoxusu və ağac ördəklərinin, sərçə qırğısının uca çığırtılarıyla bir yerdə yazılıb.

Amma tez-tez başqa səslər də eşidilirdi. Yaxınlıqdakı bataqlıqda qaraşam bitirdi və o ağacların arasından qulaqlarımıza fitəbənzər quş nəğməsi dəyirdi. Bu nəğmə qarğaların qarılıtısına, meşəxoruzunun banlamasına o qədər bənzəməzdi ki, istər-istəmər ona diqqət kəsilərdik.

Xırda, boz quş misilsiz müğənniydi və onun qüssəli nəğməsi incə, təmiz səslərlə dalğa-dalğa süzülürdü.

Bunun hansı quş olduğunu bilmirdik. Adını öyrənə biləcəyimiz kitablarımız da yox idi. Biz də həmin quşun adını bataqlıq nəğməkarı qoyduq. Üstündən iki, ya da üç il keçdi. Və hər dəfə yay gələndə bizi qaraşamlar bitən, sevimli müğənnimizin yuva qurduğu həmin yerlər özünə möhkəm cəzb edirdi. Hətta ən zülmət gecələrdə belə onun nəğməsini dəfələrlə eşitmişdim.

Bir dəfə erkən baharda, hələ qar əriməmiş həmin tanış quş başımızın üstündən uçarkən yenə öz nəğməsini oxuyurdu. Nədənsə, onun nəğməsi qarlı meşədə məni moruq yığdığımız isti iyul günlərindən daha çox cəlb etmişdi.

Amma bizlərdən kimsə onun adını bilmirdi. Mən də bu quşun sirrini açə bilmədiyimə yaman kədərlənirdim.

Bu, ötən əsrin 60-cı illərinin sonu – 70-ci illərin əvvəllərində olmuşdu. İlbəil mən quşların tədqiqatı ilə daha çox maraqlanırdım. Məktəb illərində Amerika təbiətşünaslarından bir neçə görkəmli xadimin adını da öyrəndim.

Sonra mənim həyatımda böyük bir dəyişiklik baş verdi: təhsil almaq üçün Londona getdim. Orada akademiyanın nəzdindəki böyük elmi kitabxanada artıq adlarını bildiyim təbiətşünas alimlərin elmi araşdırmalarını oxumaq imkanı qazandım. Kitablارın vərəqlərini acgözlüklə çevirir, sevimli bataqlıq nəğməkarının adını öyrənə biləcəyim hər hansı bir qeyd axtarırdım.

İngiltərənin quş həvəskarlarından biri nəğməsiylə məni valeh edən həmin quşun adını necə inadla öyrənmək istədiyimi görəndə halıma yanıb kömək etmək üçün belə bir mülahizə yürütdü ki, həmin quş oxuyan qaratomyuq da ola bilər.

Mən bilmirdim ki, onun mülahizəsi həqiqətəuyğun idi, yoxsa yox.

“Bu, nəşə yeni bir quşdur, – deyə düşünürdüm. – Burada, yəqin, kimsə onun nəğməsini hələ eşitməyib. Mən özüm o quşu təsvir edib siyahıya salacağam”.

Artıq xəbərdar idim ki, alimlər elmə bəlli olmayan quşların səciyyəvi xüsusiyyətlərini qələmə alaraq özləri onlara ad qoyurlar.

Mən onu Kanada bülbülü, ya da qaraşam bülbülü adlandıracağam. Mütləq gərək o quşun hinduca adını da öyrənib uşaqlıq dostlarıma xəbər verim.

Sonra həyatımın tamam başqa mərhələsi başladı. Mən Amerikanın şimal-qərbinə getdim və orada, həyatımda ilk dəfə ornitologiyaya həsr olunmuş kitabı əlimdə rəhbər tutaraq quşları öyrənməyə girişdim – Kuesin “Quşların təsnifatı” kitabını almışdım.

Amerikanın bütün quş həvəskarlarına bu kitabın bəxş etdiyi sevinci təsvir etmək çətindir. Kitabda səhv də az deyildi. Mən bunu bilirdim. Amma əvəzində bu kitab bütün quşsevənlərə, canlı quşlar barədə müqəvvalardan deyil, kitabdən öyrənərək hər şeyi bilmək istəyənlərə dəqiq məlumat vermək sahəsində ilk cəhd idi.

Bu kitabın ilhamlandırıcı təsiri altında mənim tədqiqatlarım daha sürətlə davam edirdi və artıq ətrafımda quşları elə mənim qədər sevən, onlar barədə daha çox bilmək istəyən, amma heç kəsdən kömək görməyən oğlanlardan ibarət dəstə də toplanmışdı.

Lakin qaraşam meşəsində nəğmə oxuyan o kiçicik quş mənim üçün hələ də üzücü sirr olaraq qalırdı...

Dostlarımdan biri dedi ki, o nəğmələri oxuyan quşu özü izləyib və yüz faiz oxuyan qaratoyuq olduğuna əmindir. Digəri belə bir mülahizə irəli sürürdü ki, bu, yəqin, qızılbaş qaratoyuq olacaq. Üçüncüsü isə bu fikirdəydi ki, haqqında söhbət gedən çox nadir, hələ elmə bəlli olmayan bir quşdur və onu mütləq bülbüllər ailəsinə aid etmək lazımdır.

Həmin zamanlar mən çox səyahət edəsi olurdum. Assinibon çayının üst tərəflərinə də yolum düşmüşdü. Bu barədə gündəliyimdə aşağıdakı qeydləri tapdım:

Bu gün axşam biz Yer kürəsindəki ən iri, dibindən Rakovin çayı axan çatın lap qırağında düşərgə saldıq. Uçurumlu sahilboyunca gedərkən oralardakı günəşin qırmızı-bənövşəyi buludlar arasında batmasına ləzzətlə tamaşa edirdim ki, kiçik bir quş uçub gəldi, qurumuş ağacın budağına qondu. Günəşin gözqamaşdıran şüaları altında öz nəğməsinə başladı və bu nəğmə mənim içimdə neçə-neçə həyəcanlı xatirələr oyatdı.

Sonra o, meşədə gözdən itdi və artıq incə nəğməsinin sədası mənim qulaqlarıma lap uzaqdan yetişirdi.

Bu, uşaqlıq əyyamından tanıdığım həmin nəğməydi. Amma quşun özünü heç vaxt yaxından görməmişdim, kimsə də mənə onun adını deyə bilmirdi. Amma həmin an bununla təsəlli tapdım ki, quşun qızılbaş qaratomyuq olmadığını artıq tam əminliklə deyə bilirdim.

Mən onu çox asanlıqla vura bilərdim və onda çoxdankı arzum çin olardı – sirli balaca dostum haqda çox şey öyrənərdim.

Amma ona güllə atmağa əlim gəlmədi.

Həmin yay bataqlıqları gəzəndə quşun hüznü çağırışını dəfələrlə eşitdim...

1883-cü il may ayının birində Çikaqodaydım. Asudə günüm olduğuna görə zooparkda gəzirdim. Orada içində adi yerli quşlar olan bir qəfəs də vardı. Həmin qəfəsdən, təxminən, əlli addım aralı idim ki, canıma üşütmə salan bir səs qulağıma dəydi. Dəmir torun o üzündən bataqlıq nəğməkarının sakit, zərif nəğməsi axırdı.

Mən irəli atıldım. Qəfəsdə cürbəcür sərçələr, qaratomyuqlar, birəbitdən və başqa quşlar vardı.

Görəsən, onlardan hansı idi oxuyan?

Bir saat durub gözlədim, lakin nəğmə təkrar olunmadı.

Şübhələrin içində başımı itirərək qatara minib evə qayıtdım.

Sirr elə yenə də sirr olaraq qaldı.

Təxminən, on gün sonra Kerberi ətrafında gəzib-dolaşırdım. Gözəl hava vardı və meşənin kənarı quşla doluydu. Mən artıq öz kolleksiyam üçün çoxlu quş dərisi toplamışdım ki, çox qəşəng bir baltadimdik

uçub gəldi. O, yaxındakı ağaca qonub həyəcanla kimi-sə çağırmağa başladı. İstədim onu vuram, amma elə həmin an ağaca qırğı qondu; mənə elə gəldi ki, ilanyeyən qırğıydı. Cəmi bir patronum vardı və sakitcə yaxınlaşmağa başladım ki, öz kolleksiyamı qırğının daha bir növüylə zənginləşdirim.

Tətiyi çəkməyə macal tapmamış düz başımın üstündəki ağacdən tanış nəğmənin sakit avazı eşidilməyə başladı, onunla bir yerdə isə xatirələr məni öz ağuşuna çəkdi...

Qırğını da, baltadimdiyi də unuttum və ovçu ürəyimə bir daş bağlayıb tufəngimi qaldırdım. Oxuyan quşu nişan alanda əllərim möhkəm əsirdi.

Atəş açdım.

Quş cansız halda, lap daş kimi yerə düşdü. Budur, elmin mehrabına gətirdiyim ən təmiz qurbanım...

İrəli atıldım.

Nə görsəm yaxşıdır?

Məni valeh edən ecazkar nəğməkar ağboyun sərçə imiş. Şimalda onu gözəl nəğmələrinə və bir də gecələr oxumasına görə bülbül adlandırırlar¹.

Gündəliyimdə bu sevimli quşa həsr olunmuş qeydlərimi tapdım:

7 oktyabr 1883-cü il.

Yenə də Rakovin çayının sıldırım sahillərindəyəm. Uzun illər boyu mənə çox əziz olmuş nəğməni ilk dəfə burada eşitmişəm. Tutqun, soyuq bir payız axşamı biz bura gələndə artıq qaranlıq idi. Çay guruldayır, gecə bayquşu qəmgin-qəmgin çığırdı və yalnız bir quşcuğazın incə fiti adamın ürəyini sakitləşdirirdi.

Hər dəfə mən bu nəğməni eşidən kimi ürəyimdə tək uşaqlığımın deyil, həm də qızıl yeniyetməlik çağlarının ən əziz xatirələri oyanırdı.

¹ Bu quşun latınca adı belədir: – *zonotrixia-albikollis*

On yeddinci fəsil

ASSİNİBUON ÇAYINDA

1883-cü ilin iyulunda bizə İngiltərədən olan yoldaşım, təbiətşünas Miller Kristi gəldi. Bir neçə həftə bizdə qonaq qalmaq istəyirdi. Kristi hamıyla tez dostlaşdı və həyatımıza bir rəvnəq verdi. Mən Darvinin böyük kəşfləri barədə ilk dəfə ondan eşitdim və Millerin tanınmış alim haqda söhbətləri məni lap nağıl kimi özünə cəlb edirdi.

Kristi ilə mən preriya, meşə və bataqlıqda, gözəl göllərin sahilində çox gəzirdik, xüsusilə də çox sevdiyim Çaska gölündə. Kristinin razı qaldığını, kefinin yaxşı olduğunu görəndə səmimi-qəlbdən sevinirdim. Kristi məndən yaşca böyük idi, çox da maraqlı həmsöhbət sayılırdı.

Avqustun 6-da bizim yerlərlə Assinibuon çayı arasındakı əldən-ayaqdan uzaq torpaqlardan keçmək məqsədilə uzaq səfərə piyada çıxdıq. Özümüzlə yorğan, qazan, parç və bir dənə tüfəng götürdük.

Ertəsi günün axşamı, insan yaşayan yerlərin tam sərhədində durmuş bir kombaynın altında gecələmək üçün yerləşdik. Bütün gecəni yorğanımızın altında yüngül vızıltı eşidirdik.

Dan yeri söküləndə aydın oldu ki, gecəni eşşək arısı yuvasının üstündə yatmışıq. Görünür, bu həşəratlar gecələr lap köməksiz olurlar. Yəqin, elə buna görə də ova gecələr çıxan skuns öz yuvasına heç vaxt əliboş dönmür. Səhər tezdən isə arılar bizi öz yuvalarından qovdular.

O yerlərin ən böyük gölü Çaskaya getdik. Kerberinin cənub-qərbində, açıq preriya ilə qum təpələrinin sərhədində yerləşir. Göl uzununa iki mil, eninə isə yarım mil uzanır. Şərq tərəfdən ona əlli növdən çox quş yaşayan bataqlıq birləşirdi. Gölün dərin yerində qara suqaranquşuların üzən yuvaları görünürdü. Onlar quru qamışdan toxunmuş, su bitkilərinin zoğlarına bağlanmışdı.

Qərbdə və şimalda gözəl şam meşələri, adda-budda

ağcaqovaq bitən yaşıllıqlarla zəngin qum təpələri ucaldı. Buralarda maral, sığın, canavar, porsuq vardı. Bu yerlər getdikcə mənim üçün daha qiymətli olurdu. Əgər daha əvvəl tanısaydım, buralarda mütləq özümə bir koma qurardım.

Burada ən xoşbəxt, maraqlı macərayla dolu günlər keçirdim.

Burada mən ömrümdə ilk dəfə Çaska adlı hindu ilə qarşılaşdım və gölü də onun şərəfinə adlandırdım. Burada mən maral ovuna çıxdım, həyatımın ilk və sonuncu sığını vurdu.

Təbiətin gözəlliklərindən ilhamlanıb şeir yazırdım. Hərdən mənə elə gəlirdi ki, həyatımda maraqlı, gözəl nə varsa, bu göllə bağlıdır. Oraların sakinləri bu vəhşi, ecazkar yerləri Setonun çarlığı adlandırmışdılar.

* * *

Oktyabrın birində biz yenə torpaq axtarmağa yollandıq – bu dəfə də Pelli qalasına tərəf. Üç nəfər idik: Con Duf, Corc Riçardson və mən. Qoşqu Conunku idi – yüngül arabaya qoşulmuş bir cüt cavan və son dərəcə zirək buğa. Corc bizim aşpazımız idi. Çadır qurmalı, yol üçün lazım olan şeylərin qayğısına qalmalıydım. Bundan savayı, bələdçilik də mənim boynuma düşürdü, çünki bu yerləri mən onlardan yaxşı tanıyırdım.

Yolumuz şimala idi. Kerberidən günorta çıxdıq. On beş mil gedəndən sonra kiçik bir çayın kənarında dincəlmək üçün dayandıq. Elə gecəni də orada qaldıq. Səyahətimiz belə başlandı.

On gün yol gedəndən sonra gözəl bir vadidə düşərgə saldıq. Dörd tərəfimiz məhsuldar preriya idi, bir qədər uzaqda, təpənin o üzündə meşələr görünürdü.

Qardaşım ilə mən burada özümü zə torpaq seçdik. Mənə düşən payda kiçik bir göl vardı, çay da ərazinin tən ortasından keçirdi. Və bu sahə üzərində torpaq hüququmu təsbit etmək üçün yerə bir paya basdırıb dedim:

– Bu, mənim torpağım olacaq.

Axşam düşürdü. Biz çadır qurub yemək hazırlamağa başladıq. Göyün üzü bozarırdı, kəskin soyuq birdən düşdü. Tezliklə, yoldaşlarımdan ikisi də məni tonqalın yanında tək qoyub yatmağa getdi.

Mən oturub xəyallarına qərq olanda buludlar seyrəldi, ay göründü. Qulaqlı bayquş ayı salamlayırdı: huhuhu.

Haradansa koyotun sürəkli ulartısı eşidildi.

Ətraf lap nağıllardakı kimi gözəl idi.

Və mənim yadıma düz iki il qabaq Londonda, Temza kənarında tamaşaya durmağım düşdü: üfüqdən ay boylanır, kilsə zənglərinin səsi gəlir, gəmilər fit verirdi...

Cəmi iki il keçib! Adama elə gəlirdi ki, o zəmandan, heç olmasa, on il ötüb.

Necə kövrək oğlan idim onda! Cəmi iki yaş böyümüşdüm, amma həyat təcrübəm on ilə bəs edəcək qədər artmışdı. Mən indi tam sağlam idim – cərrahi əməliyyat məni daimi əzablardan qurtarmışdı. Yalnız fiziki deyil, həm də mənəvi cəhətdən möhkəmlənmişdim – mən özümü tapa bilmişdim, özümə həyat yolu seçmişdim.

“Bir də heç vaxt Londona qayıtmayacağam – öz-özümə dedim. Və buna heç təəssüflənmirəm də.

Kəmərimdən hinduların şüşə müncuqlarla bəzədiyi çanta asılmışdı, içində qiymətli əşyalarım vardı. Başladım onları bir-bir çıxarıb baxmağa. Budur, anamın məktubu, bu işə Kral Akademiyasının kitabxanasına fil sümüyünün üstündə qazılmış biletim, Uels şahzadəsinin, Kenterberi arxiyepiskopunun, lord Bikonsfildin məktubları və nəhayət, Britaniya muzeyinə ömürlük bilet... Elə pullarımı da həmin çantada saxlayırdım.

Mən muzey bileti, məktublar da daxil olmaqla, həyatımda Londonla əlaqədar nə varsa, hamısını yığıb tonqalın közlərini qarışdırdım... Amma son anda tərəddüd etdim, fil dışından olan bileti və anamın məktubunu bir qırağa qoydum; qalanlarını oda atdım.

İndi mənə elə gəlir ki, ağıllı iş deyildi. Amma hər necə olsa, bu, mənim London həyatımın sonu, yeni həyatın başlanğıcı idi. Həmin gündən mən öz cıgırımıla

getməyə başladım və heç kəsdən də soruşmadım ki, seçdiyim yol həqiqətən yaxşıdır mı, yoxsa yox? Mən yalnız bir şey bilirdim: bu, mənim öz yolum idi...

* * *

Oktyabr ayının 10-da, lap Pelli qalasına çataçatda nahar etmək üçün durduq. Bizə yarım saat bəs edərdi, lakin öküzlərimiz yolboyu yalnız qabağına çıxanlarla kifayətləndiyi üçün, azı, iki saat otlamalıydılar. Heyvanları otlağa buraxıb gəzməyə getdik.

Şimala tərəf nə qədər çox gedirdiksə, təbiət də bir o qədər zənginləşirdi. O, indi mənə qeyd-şərtsiz gözəl gəlirdi. Hara baxsan, yüksək, dizə çatan otla örtülü preriyanın tükənməz ənginliyini görürdün. Hər tərəfdə kiçik meşələr, göllər.

– Gəlın o tərədən açılan mənərəyə baxaq, – deyər mən təklif etdim.

Və biz ən yaxındakı tərənin başına qalxdıq.

Buradan daha gözəl mənərə açılırdı. Dalğavari, dərətərəli relyef bir qədər uzaqda preriyanın düzənliyi ilə əvəz olunurdu. Meşələr adda-budda ləkə kimi görünürdü. Və bütün bu gözəlliklər bu yerlərdə məskunlaşanların ixtiyarına tamamilə pulsuz verilir!

– Mən sahəmi bu tərədən götürəcəyəm, – Con dedi.

– Mən də o tərəfi seçirəm, – Corcun səsi eşidildi.

– Bu sahə atamıza yarayar, o birisi isə qardaşımıza.

Beləliklə, biz özümüzü külli-ixtiyar sayaraq torpağı da böldük.

Növbəti tərəyə kimi daha bir mil keçdik. Buradan açılan mənərə bayaqından da gözəl idi.

Nə qədər uzaqlaşırıdığsa, torpaqlar bizə daha gözəl gəlirdi. Və bir-birimizə deyirdik:

– Gəl o biri tərədən açılan mənərəyə də baxaq.

Beləliklə, hiss etmədən arabanı qoyduğumuz yerdən neçə mil aralandıq.

Və yalnız günəşin batdığını görəndə özümüzdə gəldik. Göyün üzünü qara buludlar alırdı.

Üst paltarımız arabada qalmışdı və oktyabr yağışı bizə yaman soyuq gəldi. Tələsik geriye dönmək lazım idi.

Mən bələdçi kimi qabaqda gedirdim. Arxada isə mənimlə zorla ayaqlaşan iki yoldaşım gəlirdi.

Təxminən, bir saat biz sürətlə təpik döydük. Bu zaman ərzində axşamın ala-toranı ətraf təpələri bələməyə başladı, biz isə bircə tanış əlamət də görmürdük ki, arabanın səmtini müəyyənləşdirə bilək.

– Dayanın, uşaqlar, mən gərək bir şeyə baxım, – deyərək kompasımı çıxardım.

Sonra sukeçirməyən qutudan kibrit götürdüm və hamımız kompasın üzərinə əyildik ki, onu yağışdan qoruyaq. Kibrit çöpünü yandırdım. Bəlli oldu ki, mənim şimala ən qısa yolum bizi qərbə tərəf aparıb.

İstiqamətimizi düzəldib bayaqkindan da sürətlə getməyə başladıq. Amma yenə də ərazidə oriyentir tapmaq üçün mənə kömək ola biləcək heç nə görmürdüm.

Beləliklə, yarım saatdan sonra yoldaşlarıma dedim:

– Dayanın, qardaşlar, gəlin bir də baxaq.

Yenidən kibritin alovunu yağışdan, küləkdən qorumaq üçün kompasın üzərinə əyildik və yenə gördük ki, xeyli qərbə getmişik.

Bu dəfə tamamilə şərq istiqamətinə dönmək qərarına gəldim.

Yenə də gecənin zülməti içində tələsirik. Tezliklə irəlidə yolumuzu kəsən boz rəngdə qərribə bir zolaq gözümə sataşdı.

– Dur! – deyə komanda verdim. – Görək qarşıda bozaran nədir elə...

Mən yerə uzanıb əlimi qabağa uzadaraq süründüm; çalışırdım ki, qabaqdakı bozluğun nə olduğunu əllərimlə duyum. Heç cür anlaya bilmirdim ki, qabağımızı kəsən göldür, yoxsa duman...

Son dərəcə ehtiyatla iməkləməkdə davam edirdim.

İki-üç dəqiqədən sonra hər şey aydınlaşdı.

– Hə, dostlar, gizlətməyin nə mənası – biz azmışıq. Harada olduğumuzu elə mən də sizin qədər bilirəm. Bircə şeyi dəqiq deyə bilərəm: biz böyük bir uçurumun lap kənarındayıq.

Kibrit qutusunu çıxardım – içində bircə dənə çöp qalmışdı.

– Kimdəsə kibrit yoxdur ki?

– Yox. Arabada qoyduq; plaşlarımızın cibində.

– Neynək, məndə bir dənə çöp var. Amma bilmirəm nə edim: hara getdiyimizi təyin etmək üçün kompassa baxım, yoxsa tonqal qalayıb burada gecələyək?

Qarşımızı kəsən dəhşətli uçurum barədə fikirlər hamımızı qorxutmuşdu. Odur ki tonqal qalayıb səhərə qədər burada qalmaq fikri yekdilliklə qəbul olundu.

Qaranlıqda birtəhər çırpı topladıq, bıçaqla nəm qabıqlarını təmizləyib xırdaladıq.

Kifayət qədər yanacaq toplayandan sonra sonuncu kibrit çöpünü çıxarıb yandırmaq istədim.

Lakin Riçardson inamla dedi:

– Qulaq as, Seton, Con köhnə tənəkə çəkəndir, sənə yox. Mənə elə gəlir ki, sonuncu kibritimizi Cona etibar etsək, daha ədalətli olar.

Bu, ağlabatan təklif idi, mən, həqiqətən, heç vaxt siqaret çəkməmişdim, odur ki sonuncu kibriti məmnuniyyətlə artıq neçə min dəfə bu işi uğurla görmüş yoldaşıma uzatdım.

Alışan kibritin alovu parladı və bir dəqiqədən sonra artıq tonqalımız çırtaçirt yanırdı.

Alovun şöləsində xeyli odun, çır-çırpı yığıldı və tonqalımız lap gur, parlaq yanmağa başladı.

Artıq uçurum aydın görünürdü. Çox dərin idi, sıldırım qayaları vardı. Amma nə qədər geniş, nə qədər dərin olduğunu heç cür təyin edə bilməzdik.

Yaxınlıqda iki dənə təzə qəbir gördük; bir-birinin yanında idi. Hər ikisinin baş tərəfində xaç vardı.

– Elə bil, lap bizim üçün düzəldiblər bunları, – deyə Conun boğuc səsi eşidildi.

Qonşuluqdakı dərədə küləyin yıxdığı xeyli ağac tapdıq və mən bu yerlərdə öyrəndiyim bir fokus yoldaşıma göstərmək fikrinə düşdüm.

Düz bir saat odun toplayaraq elə düzdük ki, uzun bir tonqal qalamaq mümkün olsun.

Tonqalımız yanıb qurtaranda közərən kömürləri hər iki tərəfdən elə düzdük ki, bir-birindən altı fut aralı iki uzun sıra köz əmələ gəldi. Bundan sonra tonqalın yerini təzə budaqlardan düzəltdiyim süpürgəylə süpürdüm və bir-birimizin böyründə isti torpağın üstünə uzandıq. Aclığa, soyuğa, yağışa baxmayaraq, həmin gecə pis yatmadıq.

Dan yeri söküləndə göyün üzü açıldı və biz ətrafımıza göz gəzdirdik.

Hə, həqiqətən, uçurumun kənarında idik. Bu uçurumu Assinibuon-Kanyon adıyla tanıyırlar. Dərinliyi dörd yüz futdur.

Əgər bir az da irəli getsəydik, mütləq məhv olacaqdıq.

Buradan tamamilə sərgüzəştisiz öz düşərgəmizə yetişdik. Öküzlər otdan doyunca yemişdilər, indi də sakitcə gövşəyirdilər.

Hər şey elə qoyub getdiyimiz kimiydi: plaşlarımız arabanın qollarından asılmışdı, tüfənglər təkərə söykənmişdi, qab-qacaq və ərzaq yerindəydi, heç nə itməmişdi – elə bil, heç yana getməmişdik.

Aşpazımız səhər yeməyi hazırlamağa başladı, arabamız öküzlərinin yanına getdi, mən – bələdçi isə düşərgəni dolaşaraq ətrafdakı hər şeyi diqqətlə nəzərdən keçirdim.

– Aha! Bəs bu nədir?

Yağışın azacıq nəmləndirdiyi tozda hindu mokaşininin izi qalmışdı, onun yanında daha neçə ləpir gördüm – irili-xırdalı. Qısa, biz burada olmayanda düşərgəmizə hindular gəlmişdi.

Amma hər şey yerindəydi. Görünür, onlar şeyşüyümüzü nəzərdən keçirib, heç nəyə toxunmamışdılar. Bu, mənə qətiyyənlə təəccübləndirmədi – bilirdim ki, vəhşi hindular düzgünlükləriylə fərqlənirdilər.

Təzliklə aşpazımız bizi səslədi. İnanın ki, aramızda ikinci dəvəti gözləyən olmadı.

Elə iştaha ilə yeməyə girişmişdik ki, qonşu meşədən iki hindu çıxdı. Hər ikisi belinə kisə şəlləmişdi.

Onlar, adətləri üzrə, “Ho” deyə bizi salamlayıb açıq əllərini irəli uzatdılar.

Onları işarəylə yeməyə dəvət etdim. Hindular mənə işarə diliylə təşəkkür edib başa saldılar ki, yemək yeyiblər, amma qəhvədən imtina etməzdilər.

Hərəsinə bir fincan qəhvə verdik və biz yeməyimizi bitirənə kimi oturub sakitcə qəhvələrini içdilər.

İndi isə hindu adətinə uyğun olaraq işgüzar söhbətə başlamaq mümkün idi.

Hindulardan yaşlısı ayağa qalxdı. İşarəylə bizi başa saldı ki, həmin ərəfədə, təxminən, gündüz saat dördüdə onun qəbiləsindən olan adamlar şimaldan cənuba aparıcı yolla bura gəliblər. Onlar burada ağdərillilərin heç kim tərəfindən qorunmayan düşərgəsini aşkar ediblər.

Hinduları maraqlandıran şeylərimiz arasında uşaqların çox sevdiyi patka da olub. Patkanı görə uşaqlar ağlayaraq onun dadına baxmaq üçün valideynlərindən icazə istəyiblər. Valideynlər isə düşərgə sahiblərinin qayıtmasını gözləmək qərarına gəliblər və elə qonşu meşədə gecələyiblər. Və indi, düşərgədə adam görəndə danışmalar aparmaq üçün öz elçilərini bura göndəriblər.

Hinduların birinin kisəsində kartof, digərininkində arpa vardı. Onlardan biri əlindəki kiçik vedrəni irəli uzadıb işarəylə anladı ki, bir kisə kartof və bir kisə arpanı yarım vedrə patkaya dəyişmək istəyirlər.

Mən işarəylə razılığımı bildirdim və vedrələrini ağzına kimi doldurdum. Kartof lap yerinə düşmüşdü, arpanı isə öküzlərə verə bilərdik...

* * *

Tezliklə Bertlə çatdıq. Buradakı torpaq kontorunda ərazimizi qeydə aldırıb, geri döndük. Kerberiyə isə ilk qar düşən ərəfədə yetişdik.

On səkkizinci fəsil

SIĞIN VƏ MARAL OVU

Dəfələrlə bataqlıq yerlərdə quş yuvası axtaranda maral izləri görmüşəm. Amma maralın özünə bir dəfə də olsun rast gəlməmişəm. Qar yağanda özümə söz verdim ki, bir dənə maral vurana kimi ova çıxacağam.

Beləliklə, oktyabrın axırında uzaq yola çıxdım. On beş mil keçdim, amma heç nə görmədim. Ertəsi gün daha uzaqlara yollandım, yenə bir şey çıxmadı.

Üçüncü gün dərin qarın içiyə iyirmi mil keçdim, iki dənə köhnə siğın ləpiri tapdım. İzlər məni meşəyə apardı; oradakı təzə izlərdən bəlli olurdu ki, marallar bir qədər əvvəl buradan keçib.

Ertəsi gün dan yeri söküləndə qardaşım ilə bir yerdə maralları axtarmağa yollandıq. Mən yeddi maral gördüm, o isə ikisini. Gördüyüm heyvanların birini yüngülcə yaralasan da, ovlaya bilmədim.

İlk dəfə idi ki, vəhşi maral götürdüm. O dəqiqələri heç vaxt unutmaram.

Bir də təzə izlər görəndə biz tərəni aşırıdık. Qardaşıma dedim:

– Gəl bu izlərə düşək, lap təzəyə oxşayırlar.

Bir neçə addım atmağa macal tapmamış qardaşım çığırdı:

– Dur! Bu da maral! Düz qabağındadır.

Həqiqətən də, aşağıda, kol basmış dərədə iki maralın ağ quyruqları görünürdü – özləri isə elə payız vaxtı kollar hansı rəngdə olursa, o rəngdə idilər. Lakin dik qaldırdıqları bəyaz quyruqları sarı-qırmızı rəngin içində lap aydın sezilirdi.

Bu incə məxluqlara tamaşa etmək üçün bir dəqiqə yerimdən tərənmədim. Amma budur, onlar qeyri-adi, qərribə, yüngül sıçrayışlarla irəliləməyə başladılar. Məncə, oynayırdılar, çünki hərəkətlərində tələskənlikdən, həyəcandan əsər-əlamət yox idi.

Adama elə gəlirdi ki, marallar yerlərində atılıb-düşürdülər. Və yalnız sonra, daha diqqətlə baxanda anladım

ki, onlar qaçırdı; incə ayaqları gah bu, gah o təpənin zirvəsinə toxunur, özləri isə get-gedə kiçilirdilər.

Onlar getdikcə daha hündürə sıçrayır, sonra zərif bir hərəkətlə aşağı sürüşüb yüsək zirvədən ötürdülər. Bu qanadsız quşlar uçurumun üstündən sıçrayanda isə bəyaz quyruqları ağ bayraqlar kimi havadan asıla qalırdı.

Marallar gözdən itənə kimi mən bu gözəl mənzərənin sehrinə düşüb yerimdə donmuşdum. Tüfəngin tətiyini çəkmək üçün əlim də qalxmadı.

Sonra maralların elə yerlərindəcə sıçradığını güman etdiyim təpəciyə qalxdım. Budur, bir dənə iz tapdım. Bəs o biri ayağınkı hanı? Ətrafı ələk-vələk elədim və ikinci izi, ən azı, on beş fut aralıda tapanda son dərəcə təəccüb qaldım. Mən yoluma davam etdim. Yenə eyni məsafə, yenə, yenə...

Sonra ləpirlər arasındakı məsafə on səkkiz futa, lap axırda isə iyirmi beş futa yetişdi. Bu yüngül, oynamağa bənzəyən hər sıçrayışda heyvan on beşdən iyirmi beş futadək məsafə qət edirdi. Bu necə olur? Belə qaçmaq olar? Onlar qaçmırlar, uçurlar və yalnız öz incə dırnaqlarını təpələrin zirvəsinə toxundurmaq üçün hərdənbir yerə enirlər!

Axşama yaxın daha üç maral gördüm, iki dəfə güllə atdım, amma hər ikisi yan keçdi.

Səkkizinci gün ova bütöv bir dəstəylə çıxdıq və acığa bütün gün ərzində bircə dənə də maral görə bilmədik! Amma qayıtmamışdan əvvəl Cim Duf məni həvəsləndirərək dedi ki, bəxtini bir daha sınısan, pis olmaz.

Çaska gölünün meşəli sahillərinə yaxınlaşmağa macal tapmamış qəflətən qarşımıza üç dənə gözəl maral çıxdı. Onlar, təxminən, bizdən yüz yard aralı, düz qarşımızdan ötdülər. Hər ikimiz atəş açdıq və birini yaraladıq. Lakin güllə onu saxlaya bilmədi və yaralı heyvan da yoldaşlarına qarışıb külək kimi uçdu.

Biz də maralın qanlı izinə düşüb qaçmağa başladıq, yorğunluq duymadan təpələri bir-bir keçdik. Təpələrdən birinin başına dırmanıb aşağı baxanda artıq neçə mil qaçmışdıq. Baxdım və baxan kimi də özümü üzü üstə düz qarın içinə yıxdım.

– Budur, buradadırlar! – deyər nəfəsimi zorla dərib dillənə bildim.

Biz tərənin başıyla irəli süründük, bəs görəsən, marallar haradaydı? Aşağıda, lap yaxınlığımızda iki maral durub bizə baxırdı.

Həyəcandan titrəyən əllərimizlə tez tüfəngi qapdıq və atəş açdıq.

Marallar yerlərindən tərənəməyib bizə baxmaqda davam edirdilər.

Tələsik tüfənglərimizi doldurub tətəyi bir də çək-dik. Güllələr bu dəfə də yan keçdi.

Heyvanlar çönüb oynaya-oynaya uzaqlaşanda isə dallarınca daha bir güllə yolladım.

O da vıyıldayıb hədəfdən yan ötdü.

Pertliyə bir bax! Axı tələsməsəydik, iki dənə gözəl maral qənimətimiz olacaqdı!

Hər necə olsa, yaralı maralın izini itirməməyə çalışaraq irəliləyirdik.

Qəflətən, yəqin, elə həmin maralın ovuna çıxmış bir hindu gördük.

Bu, sifət cizgiləri ciddi olan, ucaboy, qamətli, hindulara xas qartalburunlu bir şəxs idi. Ayaqlarında mokasin vardı, çiyinə əldə toxunmuş ağ örtük salmışdı. Uzun saçları hörülmüş, bürünc halqalar, üzüklərlə bəzədilmişdi. Başında qırmızı sarğı, çiyində tüfəng, kəmərinde bıçağı vardı.

Çaska – hindunun adı belə idi – kri qəbiləsinin gənc başçısı imiş.

Dünyagörmüş bir insan idi, ingilis dilində yaxşı danışırdı.

Biz elə həmin dəqiqə bir-birimizə qarşı hüsnrəğbət duyduq. Onun sakit, vüqarlı hərəkətlərində nəsə mübhəm məlahət vardı və mən bilirdim ki, Çaskadan öyrənəsi çox şeyim var – o, mənə meşənin yeni-yeni sirlərini açacaq.

Bəlli oldu ki, Çaska həmin üç marala atəş açaraq onları ürküdüb. Hara qaçdıqlarını bilirdi və hindulara xas olmayan bir açıqlıqla bizə maralların yerini söyləyib əlavə etdi.

– Heyvanlar orada gecələyəcəklər, səhər isə mənim qənimətim olacaqlar; yaralı maral çox uzağa gedə bilməz.

Sağollaşıb yola düzəldik. Özümüzü elə göstərdik ki, guya, evə qayıdırıq. Bir qədər gedəndən, Çaskanın bizi gözdən itirdiyinə əmin olandan sonra, təzədən geri döndük ki, maralların gecələmək üçün seçdikləri meşəyə girək.

Ora çatanda artıq hava qaralmaq üzrəydi. Qorxmuş marallar yerlərindən qopub qaranlıqda yox oldular.

Qoy indi Çaska axtarsın. Hələ baxarıq bu marallar kimin qəniməti olacaq!

Yorğun və ac halda evə qayıtdıq – irəlidə hələ on iki mil qarlı yol vardı.

Ertəsi gün, dan yeri sökülən kimi hindunu qabaqlamaq üçün maralları gördüyümüz meşəyə yollandıq. Biz yaxınlaşanda maralların hərəsi bir tərəfə qaçdı.

Birinin arxasına düşdük; ondan, təxminən, bir mil məsafəmiz qalırdı ki, arxadan hinduların qışqırıqlarını eşitdik. Mən Çaskanın səsini tanıdım. Yoldaşlarına tapşırıq verirdi. Atəş səsi eşitdik, Çaska yenə öz adamlarına nəşə tapşırıq verirdi. Daha bir atəş səsi. Və bunun dalınca hinduların necə sevindiğini tamamilə aydın duydum. Biz geri döndük. Hindular maralların ikisini vurmuşdular, üçüncüsü isə qaçmışdı.

Günorta Çaska ilə rastlaşdım – hər ikimiz bir izi tutub qaçırdıq.

Ona dedim:

– Sən niyə mənim maralımı ovladın?

Çaska qaşqabağını tökdü:

– Necə yəni, mənim maralımı?

– Mən axı onu birinci yaralamışdım.

– Yaralamışdın? Yaralamaq azdır. Qənimət səninki deyil, qənimət onu öldürəndir.

Mübahisə etmədim, amma bunu gələcək üçün yadımda saxladım.

Ovu birgə davam etdirdik və mən Çaskadan axşama kimi ayrılmadım. O, gözəl oğlan olmaqla yanaşı, təbiətin əla bilicisi idi.

Ertəsi gün Çaska ilə yenə görüşdüm və yenə izə düşüb bir yerdə getdik. Mənim piyada yeriməyim onun-kundan pis deyildi, amma burada da ondan öyrənməli nəşə vardı.

Mənim qar üstündəki izlərimdə pəncələrim yana açılırdı, Çaskanın pəncələri isə, əksinə, içəri baxırdı. Hindular, adətən, belə yeriylər.

Mən hesabladım ki, Çaskanın üsulu ilə yeriyəndə hər addımın uzunluğu, azı, bir düym artır və adamın sürəti əhəmiyyətli dərəcədə qalxır. Bundan savayı, belə yeriyəndə ayağın, çəçələ barmaq da daxil olmaqla yanaşı, bütün barmaqları işləyir, bədənin ağırlığı bərabər paylanır, yorulmursan.

Biz iri bir maralın izinə düşüb gedirdik. İzlər sıx meşəli düzənlikdən keçir, sonra da təpəyə qalxırdı. Mən təpəyə qalxməğın tərəfdarı idim, lakin Çaska dedi:

– Yox, maral təpədən qaçaraq keçir, sonra da durub baxır ki, görsün təpədə kimsə varmı.

Təpənin yanından ötdük. Çaska haqlıydı.

Bir azdan qamış basmış açıqlığa çıxdıq. Maral buradan da yan ötmüşdü, mən isə düz getmək istəyirdim.

Çaska dedi:

– Yox, yox, oradan getmə, ayaqlarını isladacaqsan.

Qamışlıqda su gözə dəymirdi, amma buz bağlamış, nazik torpaq qatının altında donmamış lil vardı; ora ayaq basmaq mokasinlərin islanması və bir saatdan sonra ayaqların donması demək idi. Tezliklə mən bunu acı təcrübəmdə də yaşadım.

Sonra adda-budda qaraşamlar bitən açıqlığa çıxdıq. Maral o istiqamətdə qaçmışdı, amma Çaska dedi:

– Yox, yox, maral ora getməz. Qaraşam harada bitirsə, oralar bataqlıq olur. Maral bataqlığı sevmir. Bax, o tərəfə gedər.

Çaska bir az aralıdakı palıd meşəsinə işarə etdi.

– Maralın palıddan xoşu gəlir. Palıd bərk torpaqda bitir. Maral dırnaqlarıyla torpağı eşib palıdın qozalarını yeyir. Maral palıd qozalarını xoşlayır.

Həqiqətən elə idi. Maral palıd meşəsində dırnaqlarıyla yeri eşib qoza yeyirdi. Amma burada onun izləri

o qədər qarışıq idi ki, onun hara getdiyini heç cür anlaya bilmirdik.

Durub bu barədə fikirləşdiyimiz yerdə mavi zığ-zığ çığırdı: “Cey-cey-cey!” – və şimala sarı uçdu.

– Aha, – Çaska dilləndi. – Deməli, maral oradadır; zığ-zığ dedi.

Mavi zığ-zığın xəbərçiliyindən bəhrələnib yolumuzu düz bir mil qısaltdıq.

Mən öyrəndim ki, Çaska maralla məsafəmizi bir sadə əlamətə görə təyin edir – cığırda nəcisin vəziyyətinə görə. Adətən, maral saatda bir dəfə qığlayır. Şaxta möhkəm olanda onun qığları bir saat ərzində donub daşa dönür, bu isə o deməkdir ki, maral, təxminən, bir mil bizdən aralıdır. Əgər qığlar soyuyub, amma donmayıbsa, maral dörd-dəbir millik məsafədə olmalıdır. Tapdığımız qığlar ilıq olanda isə Çaska pıçıldayırdı:

– Dayan, o, buradadır.

Bir dəfə maralın iziylə alçaqboy kolluqların içinə girdik. Qığlar lap isti idi, amma maral gözə dəymirdi. Çaska dedi:

– O uzanıb.

Hindu yaxınlıqdakı kötüyün üstünə qalxıb ucadan fit çaldı.

Elə həmin an düz beş-on addımlığımızdakı kolların arasından maral qalxdı. O, gözlərini geniş açaraq qulaqlarını şəkəyib diqqətlə ətrafına baxırdı; görünür, heç cür anlaya bilmirdi ki, fit çalan kimdir.

Çaska tətiyi çəkdi və maral yerə yığıldı.

Çaska daim küləyin səmtinə fikir verirdi, amma mən bir dəfə də görmədim ki, küləyin istiqamətini müəyyənləşdirəndə bizlərin – ağdərili ovçuların arasında yayılmış üsuldan – barmağını tüpürcəklə isladıb yuxarı qaldırmaq (külək həmişə barmağın soyuğu duyduğun tərəfdən əsir) – istifadə etsin. Amma bu da təbii idi, çünki o şaxta adamın barmağını bir göz qırpımında dondurardı.

Çaska başqa cür edirdi. O, yerdən bir çəngə quru ot qoparıb başının üstünə atırdı. Və bu yolla nəinki küləyin səmtini, həm də onun gücünü təyin edə bilirdi. Qış vaxtı torpağı qar bələyəndə və quru ot tapmaq

mümkün olmayanda Çaskanın otu həmişə çantasında olurdu. Mən eşitmişəm ki, bəzi ovçular yanlarında bu məqsədlə quş lələyi də götürürlər.

Çaskanın bir xüsusiyyəti vardı. Qərara gəlməkdə tərəddüd edəndə yerə oturur, səfər çantasından özünün kinni-kinik¹ və qəlyanını çıxarır, tələsmədən doldurub çəkməyə başlayırdı. On beş dəqiqədən sonra ayağa qalxıb ovunu davam etdirirdi. Görünür, qəlyan çəkərkən o, gələcək addımlarını götür-qoy edirdi.

Bir dəfə hündür bir təpənin zirvəsində durmuşduq. Çaska əliylə geniş bir jest edib şimalı göstərdi və dedi:

– Bizonlar yoxdur... çoxdan... böyük sürülər... lap çoxdan.

Noyabrın sonunda yerli dükana siu qəbiləsindən olan altı hindu gəldi; hamısı bir nəfər kimi ucaboydu, döyüşçü görkəmindəydilər. Onların gəlişi həyəcan doğurdu. Hindular Tısbəğa dağından enmişdilər ki, buradakı meşələrdə ov etsinlər. Yerli hindular özlərini zorla dolandırırıdılar və siular burada çağırılmamış qonaq sayılırdı. Onlarla dil tapmaq həmişə çətin olub, kri qəbiləsi ilə isə lap qədimdən ədavətləri vardı. Odur ki ertəsi gün Çaska mənə bir söz deyəndə heç təəccüb-lənmədim:

– Biz gedirik.

– Hara? – deyə soruşdum.

– Maral dağına, orada maral çoxdur. Burada isə siular çoxalır.

– Bəs bu nədir belə? – deyərək Çaska ilə yoldaşlarının düşərgəsində ağacdan asılmış iki maral cəmdəyinə işarə etdim.

– Bunları Brendona göndər.

– Necə göndərim?

Brendon otuz mil buradan aralı idi. Mən çarəsiz-çarəsiz kirşəyə baxdım.

Çaska etiraz əlaməti olaraq başını buladı. O, dəmir yoluna işarə etdi və daha aydın olsun deyə dedi:

– Puf-puf!

¹ *Kinni-kinik* – quru yarpaqlardan və ağac qabığından ibarət qarışıq. Hindular ondan qəlyan çəkmək üçün istifadə edirlər.

O, bir az əvvəl vurduğu iki maralın da məsələsini belə həll etdi. Onları Hudzon-Bey və Kompanii ticarət şirkətinə satmışdı, aldığı on beş dollara özünə kifayət qədər ərzaq toplamışdı ki, Maral dağına çata bilsin.

Çaska ilə dostluğum zamanı mən bir dəfə necə oldu-
sa, ova tək yollandım. Yeni yağmış qarla örtülü təpəyə
qalxanda meşəyə, şərçə aparən maral izləri gördüm.

“Görəsən, hansı izə düşüm?” – deyə fikirləşməyə
başladım. Birdən qulaqlarıma diqqətimi yayındıran bir
səs dəydi; mənə elə gəldi ki, maral buynuzunu ağacın
budağına sürtürdü. Başladım sakitcə həmin səmtə
yaxınlaşmağa, lap ehtiyatla yaxınlaşdım...

Cavan ağac yaman tərpnəirdi, aşağıda, kolların
arasında isə, elə bil, nəşə yekə bir heyvan vardı.

– Aha, düşdün əlimə, daha qaça bilməzsən!

Nişan aldım və artıq atəşə hazır idim ki, birdən
qırmığı sarğı və qatran kimi qara hindu saçlarını gör-
düm. Tüfəng əlimdən düşdü, çığırdım:

– Çaska!

Mənim hindu dostum buradaydı. Sən demə,
o, özünə kinni-kinik kəsirmiş.

– Çaska, – deyə hələ özümə gəlməyə macal tapma-
dığımıdan pıçıldadım, – az qalmışdı səni öldürüm. Elə
bildim maraldır, buynuzunu ağaca sürtür.

Çaska gülümsündü, barmağıyla başını qulaqdan
yuxarı örtən qırmızı sarğıya işarə etdi və dedi:

– Biz hamımız bundan taxırıq. İndi başa düşürsən
də, nəyə görə, elə deyil?..

Çaska ilə sonuncu dəfə Kerberidə, poçtda görüşdük.
Köhnə dostlarım Harri Perley və doktor Gilbert də
mənəmləydilər. Çaska onların da hüsnrəğbətini qazandı.

Məndən tez-tez soruşurlar ki, Fenimor Kuperin
əsərlərində təsvir olunan hindular həqiqətən olubmu?
Mən də belə cavab verirəm ki, bəli, olublar və indi də
vardırlar, Çaska da onlardan biridir. Mən şadam ki,
saysız-hesabsız qiymətli xatirələrimlə bağlı olan o
gözəl gölü də dostumun şərəfinə adlandırma bilmişəm.

Günorta dostlarım evlərinə yollandılar, mən isə şər
qarışnadək ov etdim, sonra da piyada evə yollandım.

Səhəri bütün günü tənha dolaşdım. Ondan bir gün sonra isə ova Cim Dufla yollandım, deyəsən, yoldaşlarımın arasında bircə inadkarı o idi. Kaş axşama kimi, heç olmasa, bircə maral görəydik! Həmin gün bütün uğursuzluqlarla yanaşı, üstəlik, hələ iki ayağımı da dondurdum. On ikinci gün xəstə ayaqlarıma baxmayaraq, yenidən ova çıxdım, amma bu dəfə tək idim. Üç dənə maral ürkütdüm və onları düz on iki mil bihudə yerə təqib elədim. Səhəri qardaşım ilə bir yerdə yollandıq. Birbaşa dünən təqibi dayandırdığımız yerə getdik. Təxminən, iki saat izi tutub gedəndən sonra yenə iki dənə maral gördük. Onların arxasınca düşüb daha beş mil keçdik. Qardaşımı bu gizlənqaç tamam təngə gətirdi. Nahar etmək üçün düşərgəyə qayıtdıq, ondan sonra da qardaşım çıxıb getdi. Mən isə geri dönərək yenə izi tutub getməyə başladım.

Axşamtərəfi təpənin arxasından ehtiyatla boylananda mənə elə gəldi ki, kolluqda uzanmış maral görürəm. Bir neçə dəqiqə diqqətlə baxdım və heyvanın qulağının hərəkətini sezə bildim. Daha şübhəm qalmadı. Aramızda yüz əlli yarda yaxın məsafə vardı. Tüfəngi qaldırdım. Amma təəssüf! Tüfəng həmin dəqiqələrdə heç sözümə baxmaq istəmirdi!

“Əllərim əsir, onsuz da, heç nə çıxmayacaq” – deyərək təəssüflə fikirləşdim və silahı endirdim.

Bir neçə dəqiqədən sonra özümü ələ alıb atəş açdım.

Maral yerindən dik atılıb ətrafa göz gəzdirməyə başladı. Tətiyi daha bir neçə dəfə çəkdim. Maral götüləndə isə yandığımdan dalınca da güllə yağdırdım. Amma əbəs idi. Mənim birinci gülləm maralın başı üstündən viyıldamışdı. İkincisi qalxdığı yerin tən ortasından dəymişdi. Üçüncü və dördüncü güllənin hara getdiyi isə heç özümə də bəlli deyildi. Əgər mənim ikinci gülləm birinci atılsaydı – yəni maral yerindən qalxmamış olsaydı – qənimət mənim idi. Amma bu baş vermədi. Maral incə hərəkətlə qaçıb məndən uzaqlaşdı, mən də onun dalınca düz on mil yüyürdüm.

Tələsik təpəyə dırmaşarkən ayağım büdrədi, yıxılıb torpaqdan boylanmış iti ağac köküylə dizimi

yaraladım. Evə çatanda artıq tamam qaranlıq idi. Lap əldən düşmüşdüm.

Beləliklə, artıq on dörd gün idi ki, ova çıxırdım, təxminən, iki yüz altmış beş mil məsafə qət etmişdim (onlardan iki yüz on beşini piyada), marala on iki dəfə atəş açmışdım, ayaqlarımı dondurmuşdum, arıqlamışdım, amma bütün bunlara baxmayaraq, hələ bircə dənə də maral vura bilməmişdim.

Dizim getdikcə daha bərk ağrıyırdı və bir həftə dincəlmək qərarına gəldim ki, bu dəfə tam sağalam, əməllicə güc yığıb ova çıxam.

Vaxtımı boş yerə itirməmək üçün tufəng atmaq məşqlərinə başladım. Ağacdən maral fiquru düzəldib evimizin qapısından iki yüz əlli yard aralıda yerləşdirdim və atəş açmağa başladım.

O qədər məşq etdim ki, artıq hər beş dəfədən üçündə gülləm boşa çıxmırdı. Yalnız bundan sonra ova çıxmaq ehtirasım yenidən baş qaldırdı, lakin xəstə dizimin ucbatından əl-ayağım kilidlənmişdi, özümü yaman pis hiss edirdim – yəqin, qanadı qırıq quşlar da özlərini elə hiss edərdilər...

Nəhayət ki, dizim də sağaldı və budur, mən artıq yenidən ovdayam.

Bu, mənim maral izinə düşüb sərgərdan dolanmağımın on beşinci günü idi. Təpələrdən yan keçib yoluma davam edərkən Duf və onun üç dostuyla rastlaşdım. İndi artıq beş nəfər idik, qatarla meşəyə yollandıq. Kəkliklər, dovşanlar bizə addımbaşı tuş gəlirdi, amma mənim işim onlarlıq deyildi – tətiyi bircə dəfə də çəkmədim.

Təxminən, üç mil keçmişdik ki, təzə maral izi gördüm. Axşam tərəfi idi, düz qaranlıq düşsənə kimi izi tutub getdim.

Yoldaşımız Qordon Rayt bizi evə aparmaq üçün dalımızca kirşədə gəlmişdi. Təyin olunmuş vaxtda yoldaşlarımızın hamısı artıq hazır idi, bir məndən savayı. Dostlar belə qərara gəldilər ki, bu oğlanı gözləməyə dəyməz – bəlkə də, maralın izinə düşərək, dalınca iyirmi mil yüyürüb. Beləcə məni tək qoyub evə yollandılar. Nədən belə uzaqlara tək-tənha getməyimin

mənasını onların heç biri anlaya bilmirdi. Məni isə uzaqlara qarşısızalmaz bir qüvvə çəkirdi – axı yenə sağlam, güclü idim. On mil qaçmaq mənim üçün heç nə idi. Yorgunluq nə olduğunu bilmədən, bütün günü gəzib-dolaşmaq iqtidarındaydım. Və bu gözəl yerlərdə tək qalanda həmişə içimdə ecazkar bir hiss baş qaldırırdı, bütün bələlar harasa yoxa çıxır, mən həzzin ən yüksək zirvəsinə çatırdım.

Al rəngli günəş qarlı çölü qırmızıya boyayaraq üfünün arxasında gizlənirdi. Şərqdəki çəhrayı üfünədən qızılı ay çıxırdı. Bəyaz gövdələri mərmər sütunlara bənzəyən ağcaqovaqlardan ibarət meşənin ucu-bucağı görünmürdü. Burada məskunlaşanların hələ balta vurmadiğı meşə elə misilsiz idi ki, ondan ayrılıb Ontarioya getməyə adamın heyfi gəlirdi.

Yolun üç mili sıx meşəlikdən keçirdi. Meşənin kənarına yaxınlaşanda mənə elə gəldi ki, yoldaşlarım nəse çığırır. Artıq gec idi, hava da qaralırdı.

Görəsən, səhv etməyəm ki?..

Cavab verdim. Səsim meşənin içində əks-səda verib ətrafa yayıldı. Diqqət kəsilmişdim, dinləyirdim. Uzaqdan kədərli, sürəkli bir ulartı gəldi, sonra yenə də, yenə də...

Canavarların səsidir ki... Yəqin, ova hazırlaşıblar...

Mən də səsimi çıxardım, amma bu dəfə elə canavar kimi. Heyvanların cavab ulartısı qulağıma çatanda anladım ki, canavarlar sürətlə yaxınlaşır.

– Sən məgər ova çıxmamısan? Elə deyil? – deyə öz-özümə mızıldandım.

Meşənin kənarına da lap az qalırdı. Səslər isə inadla yaxınlaşmaqdaydı. Ayaq saxlayıb fikirləşdim: “Neynək, bu sürü əlində Vinçester tufəngi olan adama hücum çəkmək istəyirsə, qoy olsun, qoy bir cəhd eləsinlər...”

Gözləyirdim ki, görtüm nə olacaq.

Onlar isə yaxınlaşmaqdaydılar. Budur, canavarlar lap meşənin qırağındadırlar. Bizi bir-birimizdən əlli yard ayırır. Və birdən boğuş bir mırıltı eşidilir. Sonra bir də, yenə də...

Bütün səslər qəflətən kəsilir.

Yəqin, məni görüb qayıtmışdılar. Bir az da gözləyib yoluma davam etdim.

Üç gün sonra yolum həmin yerlərə bir də düşdü. İzlərdən nəticə çıxardam ki, canavarların sayı üç imiş.

Ertəsi gün iyirmi beş mil keçdim, amma elə əvvəlki kimi – uğursuz. On yeddinci gün tamam təzə istiqamət seçdim; şamağacılar, qaraşam bitən bataqlıqlar tərəfə getdim. Yolüstü bir dovşan, üç dənə kəklik vurdu. Bataqlığın içiylə xeyli uzaqlaşandan sonra dörd dənə sığınin izlərini gördüm. Amma artıq qaranlıq olduğuna görə yenə evə qayıtdım.

Bu qarlı izlərdə nə ecazkar qüvvə var! Bu danışan ləpirlər adamı nə qədər qərribə əhvalatlardan hali edə bilər! Yer üzündəki izlərdən ibarət xəttin o biri başında onları qoyan heyvanın varlığı, zaman sərf edib ona üstün gəlməyin mümkünlüyü haqda fikrin özündə də ecazkar nəşə var. Hər hərəkətin izlərdə qeydi irad tutulmayacaq dərəcədə elə dəqiqdir ki, hərdən lap heyranlıq içində donub-qalırsan.

Vaxt keçirdi, lakin maral hələ vurulmamışdı. Qorxurdum ki, bu ov mövsümü mən andımı yerinə yetirənədək başa çatır. Odur ki daha gecələmək üçün evə dönməmək və bu minvalla zamana qənaət etmək qərarına gəldim.

Beləliklə, kirşəyə üçgünlük ərzaq yığıb ova Qordon Raytla bir yerdə çıxdıq. Yolüstü Cim Dufun dalınca getdik. O, özünün üçgünlük ərzağını kirşəyə tullayıb bir böyrümüzə oturdu.

İki saatdan sonra biz bir qum təpəsinin ətəyindəki meşədə durduq.

Təpə başdan-ayağa şamağacıydı və ora düşərgə üçün yaxşı yer sayılırdı. İşə girişdik. Təpənin zirvəsindəki ağacları qırıb şam budaqlarından küləyin qarşısını kəsmək üçün maneə düzəlttik. Tezliklə Qordon bizi tərk etdi.

Cimlə mən nahar edib iki gün qabaq sığın ləpəri gördüyüm yerə getdik. Bir xeyli dolaşandan sonra, nəhayət, bir qovaqlığa, təzə ləpirlərin olduğu yerə çatdıq.

İzlər fırlanır, kəsişir, gah bu, gah da digər tərəfə aparırdı. Onlardan baş çıxarmaq qeyri-mümkün idi. Üç saatlıq əzab-əziyyətdən sonra, nəhayət, fikirləşdik ki, bayaqdan eninə-uzununa gəzib axtardığımız bir yerdə sığınların qalıb bizi gözləməsi heç ağlabatan deyil. Yeni planımız belə idi: bitki örtüyünün sərhədini dolaşıb buradan uzaqlaşan izləri tapmaq, daha doğrusu, sığınlar bu məşəliyi tərk edib gedəndə qoyduqları izləri...

Bu səyahətimiz iki mil məsafəni əhatə edəcəkdik. Axşam düşənədək işimizi başa çatdırma bilmədik; meşəliyin üç tərəfini yoxlasaq da, bir iz görmədik.

Beləliklə, axtarışlarımızı ertəsi günədək təxirə salıb düşərgəyə qayıtdıq.

Mən döşəmənin üstündə yatırdım. Gecəyarısına yaxın çox gümrəh halda yuxudan oyandım. Duf çöl şəraitinə öyrəncəli deyildi. Elə tonqal kənarında oturub səhərin açılmasını gözləyirdi. Mən duranda isə fikirləşdik ki, yəqin, havanın işıqlaşmasına az qalıb, başladığımız səhər yeməyi hazırlamağa.

Dan yeri söküləndə və artıq izləri görmək mümkün olanda düşərgədən çıxdıq. Yarım saatdan sonra sığınların meşəlikdən çıxdığı yeri tapdıq. İzlər bataqlıq sahədən keçirdi. Qaraquyruq maraldan fərqli olaraq, sığın bataqlıqdan qorxmur, baxmayaraq ki söyüd bitən, dərin, lakin səthi möhkəm buzla örtülmüş bataqlıqla kiçik tozağacqlarla örtülü, dayaz, amma dibinin istənilən canlı bətninə çəkməyə qadir olan bataqlıqların fərqi də, yəqin, yaxşı bilir... Biz lap təzə izlər görmüşdük deyə, ayaqlarımızın altındakı qarı xırtılatmamaq üçün lap ehtiyatla irəliləyirdik. İndi artıq heç şübhə yox idi ki, məqsədimizə çox yaxındıq.

Budur, zığ-zığ quşunun şikayətli çığırması eşidildi. Haradasa yaxınlıqda budaq şaqıldadı. Qeyri-müəyyənlik getdikcə daha üzücü olurdu. Aydın idi ki, qarşımızda nəşə hərəkətdədir. Biz burada bir-birinin arxasına düşüb qaçan üç nəhəng sığın izlərini tapdıq.

Ümidimizi itirməyərək izlər aparən səmtə yüyürdük. Sığınların iki dırnağından qalan izlər arasındakı məsafəni qət etmək üçün iki iri addım atmalı olurduq.

Heç iki dəqiqə keçmədi ki, uzaqdan – gup! gup! – iki atəş səsi eşitdik.

Ayaq saxlayıb bir-birimizə baxdıq. Sığınları başqa ovçuların gülləsinə ürcah olmaq üçün qovduğumuz barədə fikrin özü belə çox ağırlı idi. Güllələrin gurultulu səsinə əsasən, atəşi hindular açmışdı: axı qoşalülə tüfəng onların adi silahı idi. Lakin özümüzü gümanlarımızda yanıldığımızı inandıraraq təskinlik taparaq qaçmaqda davam etdik.

Birdən ağılıma belə bir fikir gəldi: bəlkə, güllə səsinə eşidən sığınlar əvvəlcə yoldan çıxaraq kənara qaçmış, sonra yenə yollarına davam etmişlər? Cim mənimlə razılaşıdı və ikimiz də diqqətimizi səfərbər edib irəlilədik.

Heç ikicə dəqiqə keçmədi ki, ağacların arasındakı cığırda, bizdən, təxminən, iki yüz addım irəli nəhəng bir qırmızı-qonur sığın gördük: heyvan kolları qırmaqla özünə yol açaraq düz üstümüzə gəlirdi.

Mən biçilmiş ot kimi qarın içinə sərildim. Yoldaşım bir şey görməsə də, eynən mənim kimi etdi.

Səlis hərəkətlərlə ağacların yanından ötən nəhəng qonur heyvan löhrəm at sürətiylə kolların içindən düz bizə tərəf gəlirdi. Başını qaldıraraq, buynuzlarını arxaya yönəltdi, tükləri pırpırdı – onun bütün simasından güc, əzəmət yağdı.

Qarın üstüylə düz sığın tutub gəldiyi cığıra sarı sürünəndə beynimdə min cür fikir dolaşırdı. “Necə eləyim ki, heyvanı əldən buraxmayım!” – elə hey bunu düşünürdüm.

Sığın bizimlə qırx addım arası qalanda yerimdən dik qalxıb qışqırdım:

– Cim, məqamdır!

Gup, gup! – tüfənglərimiz guruldadı. Heyvan dik dönüb özünü meşənin içinə təpdi. Mənim ürəyim sancdı. Yəni bu dəfə də qaçacaq? Və birdən – gözlərimə inanmadım – sığın, təxminən, iyirmi addımlığımızda yerə mıxlanıbmiş kimi durdu.

– O, Seton, bu dəfə güllən yayınmasın! – mən Conun iltimas dolu səsinə eşitdim.

Sığın çiyindən nişan alıb atdım.

Heyvan yel kimi yerindən götürüləndə isə üçüncü gülləmi göndərdim.

İçimizdəki türkək ümidlə, uğurumuza əmin olmağa özümüzə cəsarət tapmadan sığın cığına düşdük. Və orada – o-o, qanıçənlərin vəhşi sevinci! – addımbaşı heyvanın qan izləri vardı...

– İndi o, bizimdir, Cim, lap Brendona kimi qaçası olsaq da, bizimdir.

Və biz yırtıcı heyvan kimi sığın qanına boyanmış cığırla yüyürürdük.

Neçə dəfə oxumuşam ki, sığın, ölümcül yaralı olsa belə, ovçusundan çox-çox uzaqlara qaçmağa qadirdir. Elə fikirləşirdim ki, yaralı heyvanın dalınca, azı, on mil yüyürəsi olacağıq. Amma heç dörd yüz yard qaçmağa macal tapmamışdıq ki, Cim mənə müraciətlə qışqırdı:

– Odur, oradadır!

Və həqiqətən də, sığın ayaqlarını otlaqda olan öküzlər kimi altına qatlayıb düz qarşımızda uzanmışdı.

Yaxınlaşanda heyvan çiyinin üstündən başını çevirib sakitcə bizə baxdı.

– Gəl onun qanını axıdaq, – Cim dedi.

– Yaxşısı budur, risk etməyə, çünki ona yaxınlaşmaq elə yaralı aslana yaxınlaşmaq kimi bir şeydir.

– Onda gəl onu bir-iki gülləyə qonaq edək.

Hər ikimiz atəş açdıq. Sığın sakitcə uzanmışdı, sanki, güllələr ondan yan ötürdü.

Ön tərəfdən yaxınlaşdıq, amma yenə təhlükəsiz məsafədə durmuşduq.

Cim daha bir güllə atmaq istədi, lakin sığın başı yerə endi, sonra da daş kimi qarın üstünə düşdü.

Mən onun alınına bir güllə də sıxdım.

Sığın ayaqlarını uzatdı, titrəyib sakitləşdi.

Və öldü...

Biz əmin deyildik ki, qənimət bizim olacaq: axı hindular da həmin cığırla gəlirdilər. Elə bu fikirlərlə də sığın ilk dəfə gördüyümüz cığırla geri döndük. Biz atəş açana kimi cığırdakı qarın üstündə qan izi yox idi. Bu, bizi sakitləşdirdi.

– Gəl püşk ataq, – Cimə dedim, – görək Kerberiyə kirşə dalınca kim gedəcək, sığının qarovulunu kim çəkəcək...

– Bilirsən nə var, Seton? Sən sığının yanında qal: birdən hindular gəlib iddia elədilər ki, heyvanı onlar vurub, sən onlarla daha yaxşı dil taparsan, mən isə kirşə dalınca gedim.

Beləliklə, mən sığının yanında qalası oldum.

Əvvəlcə onu yaxşıca nəzərdən keçirdim, tədqiq etdim, heyvanın boyunu ölçdüm.

Mənim hesablamama görə, onun çiyin bərabərindən boyu altı fut üç düym olardı, buna yalındakı tüklərini də gərək əlavə edəsən, deməli, altı futdan çox idi. Çəkisi isə təxminən, səkkiz yüz funt gələrdi.

Bir azdan sığının cığırına döndüm. İstəyirdim ki, atduğumuz hər güllənin hara tuş gəldiyini öyrənəm.

Bir az getmişdim ki, birdən mənə elə gəldi kimsə meşənin içiyə irəliləyir. Tezliklə bir hindu gördüm. O, sürətlə üzbəüz gəlirdi. Mən cəld səmtimi dəyişdim ki, sığını vurduğum yerə qayıdım, amma hindu məni qabaqladı, heyvanın cəmdəyinə məndən daha tez çatdı.

Hindu məni anlaşılmaz bir donquldanmayla salamladı. Mən də buna bənzər bir cavab verdim. Onun bildiyi ingilis sözləri az idi. Mənim hindu dilində bildiklərim isə onunkundan da az olardı. Əsas etibarilə işarələrin köməyindən istifadə edirdik.

Hindu dedi:

– Sığın.

Mən cavab verdim:

– Hə.

Heyvan leşinə yaxınlaşanda bir də dedi:

– Sığın.

Və başladı barmağıyla özünü və tufəngini göstərməyə – anlatmaq istəyirdi ki, qənimət onunkudur.

Mən etirazımı bildirərək onu itələdim. Hindu diqqətlə mənə baxdı və bir neçə saniyə sonra yenə öz iddialarını irəli sürdü. Başa saldı ki, iki dəfə atəş açıb, sonra da heyvanın bədənindəki yaraları və mənim

tüfəngimin lüləsini göstərərək deşiklərin çox böyük olduğuna işarə etdi.

Mən özümü itirmədim və barmağımla Dufun elə buradaca ağaca söykədiyi tüfənginə işarə etdim. Bununla hindunun dediklərini təkzib elədim.

İki dəfə sığına yaxınlaşmaq istədi, lakin mən onun yolunu tüfənglə kəsdim.

Onda hindu əllərini əsəbi şəkildə havada oynadıb çəmkirdi:

– *Vaa niçi Siç!* – bu, o deməkdir ki, yəni: Yox, qardaş, sən çox pissən!

Mən zor tətbiq etmək istəmirdim, lakin hinduya aydınca anladım ki, öz qənimətimi qoruyuram və onu kimsəyə güzəştə getmərəm.

Onda hindu taktikasını dəyişməyə qərar verdi və təklif etdi ki, sığını bölək.

Lakin mən ona belə cavab verdim:

– *Vaa! Kauain!* – Mənə elə gəlir ki, bununla belə dedim: Yox, heç vaxt!

Axırda başımı üç dəfə qollarımın üstünə qoydum, sonra sığına işarə etdim, havada enişli-yoxuşlu bir yol cızdım, tüfəngimə toxunub beş dəfə əl çaldım.

Sözlərin dilində hərəkətlərimin mənası bu idi: Üç gün ərzində sığını təqib etmişəm. Onu beş güllə atandan sonra öldürmüşəm. O, mənimdir. Sən isə öz yoluna davam etsən, daha yaxşı olar.

Bundan sonra hindu qamətini dikəltdi (o, azı, altı düym məndən hündür olardı) və bəyan etdi ki, siu qəbiləsindəndir və yaxınlıqdakı düşərgədə elə özü kimi güclü dörd yoldaşı da var, bura bir yerdə qayda-caqlar. Bunları anladandan sonra mənə sarı təhdidlə dolu sonuncu dəfə nəzər salaraq çıxıb getdi.

Mən isə öz postumda qaldım və indi də Dufun geri dönməsini səbirsizliklə gözləyirdim.

Qərarım qəti idi – onun dalınca lap bütöv bir qəbilə də gəlsəydi, sığını verəsi deyildim. Beş saat ərzində irəli-geri addımlayıb həm sığını qoruyur, həm də yad gözlərdən kolların arasında gizlənməyə çalışırdım.

Birdən qulaqlarıma silah cingiltisi, onun ardınca da

it hürüşü yetişdi, sonra da Cim, Qordon Rayt və daha iki yoldaşları göründü. Tezliklə sığına kirşəyə yüklədik və artıq qalib bir görkəmlə geri dönməyə hazır idik.

Kerberiyə saat yeddiyə yaxın çatdıq.

Bizim uğurlu ovumuz haqda söz-söhbət artıq oralarda dolaşırdı və qonşular bir-birinin ardınca Qordonun yanına tələsirdilər ki, sığına tamaşa etsinlər və bizi uğurlu ov münasibətilə təbrik eləsinlər.

* * *

Beləliklə, qarın içində üç yüz mil keçəndən, on doqquz gün ağır səfər şəraitindən sonra, nəhayət ki, mən andımı yerinə yetirib Amerika meşələrində dolaşan ən əla heyvanı ovlaya bildim.

Mən bir ovçunun tərsliyi ucbatından cəmdəyə çevrilmiş gözəl sığına baxaraq xəcalət çəkməyə başlamışdım. Onda öz-özümə and içdim: tüfəngimi bir də bizim meşələrin bu ən gözəl və ən nadir canlısına sarı qaldırmayacağam! Və bu andımı indiyə kimi pozmamışam...

On doqquzuncu fəsil

NYU-YORKDA

Bəli, mən Londonla, oradakı həyatımla tamam qurtarmışdım. Amma bu ucqar yerlərdən heç çıxmadan kənddəki taxta daxmada da həmişəlik yaşamaq istəmirdim.

Amerikanın şərqinə – Nyu-York şəhərinə getmək qərarına gəldim.

Bu nəhəng şəhərə 1883-cü ilin 23 noyabrında gəldim.

Heç vaxt burada olmamışdım və kimsəni də tanı-mırdım. Cibimdə heç üç dollarım da yox idi.

Körpüdən fikir içində gəlirdim ki, işıq dirəyində bir lövhə gördüm: Brodvey. Hə, məşhur, səs-küylü Brodvey buraymış! Nyu-Yorkun həyatı burada çağlayırmış.

Lakin mənim bütün diqqətim qapıların üstündəki yazılara yönəlmişdi: Otaq kirayə verilir. Brodvey bahalı rayondur və buradakı otaqlar mənim cibimə uyğun deyildi. Yenə yoluma davam etdim, ta ki mənə ikincidərəcəli kimi gələn bir küçəyə çatdım. Burada həftəsi iki dollara otaq kirayələdim. Pulun bir dollarını ev sahibəsinə qabaqcadan verdim. Kiçik sandığımı gəmidən götürmək üçün səksən sent ödədikdən sonra cibimdə cəmi doxsan sent pulum qaldı.

Mən bu böyük, tanımadığım şəhərdə dəhşətli dərəcədə tənha idim.

Əsitmışdim ki, məktəb yoldaşlarımdan biri, Çarlz Brouton bir neçə il qabaq Nyu-Yorkda babat yerləşib. Amma dəqiq harada yaşadığı – məhz hansı küçədə, hansı evdə – mənə bəlli deyildi, onun ünvanını öyrənmək isə heç cür nəсібim olmadı.

Ertəsi gün içində şəkillər olan qovluğumu qoltuğuma vurub özümə bir rəssam-illüstrator işi tapmaq ümidiylə nəşriyyatları gəzməyə başladım. Lakin ümidlərim doğrulmadı. Şənbə günü idi – həftənin son iş günü və demək olar ki, bütün müəssisələr ya günorta saat on ikiyədək işləyirdi, bəziləri isə bu gün heç açılmamışdı.

Axşam tərəfi, Vaşinqton meydanından keçərkən xarici görünüşündən Van-Deyki xatırladan – uzun saçlar, saqqal – və davranış tərzindən əsl rəssama bənzəyən bir şəxs gördüm.

Onu saxlayıb soruşdum:

– Bağışlayın, ser, səhv etmirəmsə, siz rəssamsınız?

– Bəli. Hər halda, olmağa çalışıram.

– Onda, keçib əziyyətdən, mənə deyin görüm, bir yoldaşınız Nyu-Yorkda olsaydı və siz onun harada yaşadığını öyrənmək istəsəydiniz, nə edərdiniz?

Tanımadığım şəxs cavab verdi:

– Hər şey ondan asılıdır ki, həmin şəxs necə rəssamdır, – adlı-sanlı, yoxsa təzə başlamış, hələ tanınmayan.

– Cavan rəssamdır, hələ öyrənir, amma eyni zamanda həm də işləyir.

– Əgər belədirsə, mən onun ünvanını Gənc Rəssamlar Liqasından öyrənməyə cəhd edərdim. Liqa

İyirmi üçüncü küçədə, Altıncı avenyuya yaxın yerdedir.

– Ora axşamlar da açıq olur?

– Deyəsən, hə.

Biz sağıllaşmış müxtəlif səmtlərə getdik. Bir neçə ildən sonra öyrəndim ki, həmin şəxs Nyu-Yorkun ən tanınmış rəssamlarından biriymiş.

Beləliklə, axşam həmin ünvanı yolladım və orada bir təsviri sənət məktəbi tapdım. Amma bircə tələbə də görmədim. Yalnız qapının ağzında qapıçı vardı. Yoldaşım barədə sorğu-sualıma belə cavab verdi:

– Brouton? Adı tanışdır. Deyəsən, bizdə o adda cavan bir rəssam var. Dayanın, ünvan kitabından yoxlayım. Belə, belə, hə, bu da o – Çarlz Brouton.

– Bəs o, harada yaşayır? – deyə səbirsizliklə soruşdum.

– Allah bilir harada yaşadığını. Bizdə yalnız onun iş ünvanı var: Litoqrafiya işləri, Hatç və Kompani, yerləşdikləri ünvan Vezey-strit, Nyu-Yorkun işgüzar məhəllələrindədir. Orada belə müəssisələr çoxdur. Kimdənsə soruşun, mütləq taparsınız.

Bəxtim gətirmirdi. Yoldaşımın yanına gedənə kimi hələ iki gün gözləməliydim – qabaqda iki bayram vardı. Əgər onun ev ünvanı əlimdə olsaydı, hər şey çox gözəl və sadə başa gələcəkdi. Amma nə etməli, əlim hara çatacaqdı ki? Mən qapıçıya təşəkkür edib evə getdim. Geri dönərkən sonuncu on üç sentimə iki dənə bulka aldım. Balaca otağıma çatanda bulkanın birini bazar gününə saxladım, ikincisini – yəni bazar ertəsi yeyəcəyimi sandıqda gizlətdim ki, iştahalanıb vaxtından qabaq udmayım.

Bazar günü tezdən qalxdım, bulkanın yarısını Medison-skverdəki fontanın çiy suyuyla yedim. Suyu pulsuz içmək mümkün olan yeganə yer ora idi.

Sonra, bazar günü olmasına rəğmən, Vezey-stritə yolladım – həmişəki kimi piyada.

Bir mil keçəndən sonra, nəhayət ki, həmin müəssisəni gördüm. Amma qapıları bərk-bərk bağlı idi. Nəhayət ki, qapıçını da tapa bildim. O dedi:

– Hə, mən Broutonu tanıyıram, bizim gənc rəsamlardan biridir.

– Onu görə bilərəm?

– Bu gün burada deyil. Yaşadığı yer isə haradasa Cerdzeydədir, amma dəqiq ünvanı bizdə yoxdur.

– Bəs onu burada nə vaxt görmək olar?

– Bazar ertəsindən tez görə bilməyəcəksiniz. Yox, mən nə deyirəm, bazar ertəsi bayramdır axı! O, burada həftənin ikinci günü olacaq, lap dəqiq.

Gözləməkdən başqa çarəm yox idi. Cibimdə bulkanın səhər yeməyindən qalmış yarısı vardı və mən qərara aldım ki, Mərkəzi parka gedib bulkanı orada yeyim.

Polis nəfərindən soruşdum ki, parka necə gedə bilərəm.

– Üçüncü avenyu ilə gedin, orada tramvaya otursunuz.

Cibimdə bircə sent belə olmadan tramvaya necə minəcəkdim?

– İstəyirəm gəzə-gəzə gedim, – deyə bir az utana-raq dilləndim.

– Əcəb gəzintidir! – polis nəfəri güldü. – Park buradan bir neçə mil aralıdır.

– Eybi yoxdur, mən piyada gəzməyi xoşlayıram. Gedərəm.

– Öz işinizdir. Hər halda, bütün yolu şimala tərəf gedin.

Heç bir saat keçmədi, mən artıq parkda gəzirdim və günortanın yetişməsinə gözləyirdim ki, bulkanın ikinci yarısını da yeyə bilim.

Bir yerdə gördüm ki, uşaqlar parkdakı dələlələrə qoz-fındıq, peçenyə verirlər. Biləydiniz onda bu heyvanlara necə həsəd apardım!..

Bir də baxdım ki, dələ tikanlı bir ağaca dırmanıb qozasını qopardı və içindəki toxumları yeməyə başladı.

“Qoy bir mən də yeyim, görüm necə şeydir”, – fikirləşərək bir dənə qoza qopardım. Nəsə tanımadığım ağac idi – Kentukki qəhvəsiydi-nəydi. Qozaların içindəki toxumlar daş kimi və tamamilə dadsız idi; yemək olmurdu.

Çərşənbə axşamı səhər tezdən yenə yoldaşımın çalışdığı yerə getdim. Mənə dedilər ki, Brouton saat on ikidən tez gəlməyəcək.

Vaxtı öldürmək üçün günortaya kimi o həndəvərdə gəzib-dolaşdım.

Nəhayət ki, görüşdük. Mən öz qarşımda ucaboy, şax qamətli bir cavan gördüm və o, dörd il əvvəl tanıdığım nataraz oğlana qətiyyən bənzəmirdi.

Çarlz mənim ağır vəziyyətdə olduğumu o dəqiqə anladı və guya, təsadüfən dedi:

– Mən elə səhər yeməyinə hazırlaşırıdım. Mənimlə getməzsən ki?

Getmərim?! Hələ ömrüm boyu yemək mənə ondakı kimi ləzzətli gəlməmişdi.

Çarlz özü barədə çox danışmırdı. Elə hey məni danışdırır, niyyətim, planlarımla maraqlanırdı. Mən açıq etiraf etdim ki, cibimdə bircə sentim belə yoxdur, amma ümid edirəm ki, şəkillərimi göstərsəm, naşirlərdən birinin məni illüstrator-rəssam kimi işə götürməsinə nail olaram.

Broutonla qərara aldığımız ki, bir yerdə yaşayaq. İki yanaşı otağı kirayəyə götürüb, xırda-para mətbəx avadanlığı aldığımız və bəsit təsərrüfatımızı birgə idarə etməyə başladığımız.

Xoşbəxtlikdən, mən elə ilk günlərdə Torontodan, qardaşımdan pul aldım.

Vaxt itirmədən özümə iş axtarmağa başladım. Şəkillərimdən birində mağaraya soxulan bir quldur təsvir olunmuşdu. O, qalaq-qalaq qızıla, gümüşə əhəmiyyət vermir, acgözlüklə siqar qutusunun üstünə atılırdı. Bu şəkil Saket, Vilhelm və Besiq litoqrafiya nəşriyyatı bədii şöbəsinin müdürünü valeh etdi. Mənə beş dollar verərək tapşırıdılar ki, şəkillərimdən yenə gətirim.

Tezliklə Saket, Vilhelm və Besiq məndən soruşdular ki, illüstrator-rəssam kimi nə qədər maaş almaq istədim. Dedim: “Həftədə qırx dollar”. Onlar isə mənə on beş dollar təklif elədilər. Razılaşmağa məcbur oldum.

Hər səhər saat səkkizdə yazı masamın arxasına keçib şəkil çəkir, yeni-yeni mövzular fikirləşirdim.

Bir dəfə necə oldusa, təsadüfən Besiqlə incəsənət şöbəsinə rəhbərlik edən şəxsin, bir də ki şirkətin kommersiya agentinin söhbətini eşitdim.

– Əgər biz, – agentin səsi gəldi, – siqar qutusunun üstünə qonmuş bir davakar qarğanın şəklini tapa bilsəydik, bu işdə min, bəlkə də bir az da çox qazanardıq...

Öz-özümə fikirləşdim:

“Fürsəti fəvta vermə, belə imkan bir də ələ düşməz, tale özü sənə qapı açır”.

Çox düşünmədən rəisin kabinetinə girdim və dedim:

– Mister Besiq, əgər mənə şərait yaratsanız ki heyvanxanaya gedib qarğanın şəklini naturadan çəkim, o sifariş sizə təqdim edəyəm.

Rəis mənə baxıb iltifatla gülümsündü.

– Yaxşı, sabah səhər sizə icazə verərəm. Şəkil hazır olanda mənə xəbər verin.

Heyvanxanada mən bir dənə qəşəng qarğa tapdım, onun şəklini reklam üçün çəkdim və tezliklə böyük bir sifariş aldım.

Fürsətdən istifadə edib Besiqə dedim:

– Sizinlə danışanda mən həftədə qırx dollar istəmişdim, siz isə mənə şagird kimi on beş verdiniz. İndi maaşımın artırılması barədə danışmağın vaxtıdır, mənə, elə deyilmi?

– Yaxşı, – Besiq cavab verdi, – nəyə təzə, maraqlı bir şey fikirləşənədək sizə iyirmi dollar verəcəyəm.

Mənim yeni həyatım bax beləcə davam edirdi – bütün günü kontorda, masa arxasında. Bəs evdə? Səhərlər Broutonla səhər yeməyi, axşamlar şam yeməyi hazırlayırdıq. Bütün məsrəflərim həftədə beş dolları aşmırdı. Mən borclarımı ödədim və pul yığmağa başladım.

Axşamlar heyvanların həyatından hekayələr yazır, onların çap olunmasını möhkəm arzulayırdım. Amma yanında söhbətçil yoldaşın olanda yazı yazmaq bir az müşkül məsələdir.

Bir dəfə Brouton birhəftəlik səfərdən sonra evə qayıdanda onun xətrinə dəyməmək üçün çox ehtiyatla dedim ki, yazı yazma bilməyim üçün mən mütləq tək

yaşamalıyam. Yoldaşıma bu sözümlə qəti xoş gəlməsə də, bir dost kimi ayrıldıq.

Axşamın sakitliyində bir neçə hekayə yazdım: “Benni və tülkü”, “Xizəkli dovşan” və başqalarını. Onlar bir-birinin dalınca müxtəlif jurnallarda dərc olunmağa başladı.

Yaz gəldi. Məni preriya yenə öz ağuşuna çəkməyə başlamışdı.

Öz şefimin yanına girib xəbər verdim ki, Nyu-Yorkdan getməyə hazırlaşırım. Besiq çox pis oldu və soruşdu ki, əgər həftədə iyirmi beş dollar versələr, burada qalarammı? Məsələ pulda deyildi – məni preriya çağırırdı və indi qarşımı kəsə biləcək qüvvə bütün yer üzündə mövcud deyildi.

Nyu-Yorku sakit qəlblə tərək etdim – artıq bilirdim ki, istədiyim an fırça və qələmlə özümü dolandıra bilərəm.

Bu hiss necə fərəhli, necə sevindiricidir... Və bunu yaşayırıq iyirmi üçə yenicə çatmış, özünü həmişə uğursuz sayan cavanlar daha yaxşı anlayar...

İyirminci fəsil

AZADLIQ VƏ SEVİNC

1884-cü il mənim yaddaşımnda cavanlığımın ən gözəl çağları kimi əbədi qalacaq. Sağlamlığım çiçəklənirdi, özümdə böyük mənəvi və fiziki güc duyurdum. Kitablaram, quşlarım – arzu etdiyim nə vardısı, hamısı indi yanımdaydı.

Beləliklə, mən yenə Kerberidəyəm. Köhnə, vərəqləri nimdaş gündəliyim yenə qarşımdadır. Onun səhifələrində tələsik qeydlər, yeni heyvan və quş növlərinin kobud, lakin ifadəli təsvirləri vardı.

Mən içimdə çox doğma xatirələr oyadan bir qeydin üzərində dayanıram:

“Düz iki ildir ki, məni nəğməsinə haradasa yüksəklərdə, lap göyün üzündə oxuyan kiçik bir quş

həyəcanlandırır, əzablara düşər edirdi. O quş sahil torağayının qısa, aydın avazını xatırladan bir nəğməylə titrək qanadlarını açıb yerə enirdi. Sonra nəğməsini bitirib yenidən yüksəklərə qalxır, yenidən oxumağa başlayırdı. Mən onun şəklini bircə dəfə də çəkə bilməmişəm, mən onu heç uçanda belə görməmişəm. O quş mənim üçün böyük cazibə qüvvəsi olan ecazkar bir sirr kimi qalıb”.

Lakin nəhayət, elə bir gün yetişdi ki, bu sirr də açıldı. Bu, belə oldu.

14 may 1884-cü ildə mən qeyri-adi qüvvəylə səslənən tanış nəğmə eşitdim və bir qədər sonra səmanın mavi fonunda oxuyan bir ləkə gördüm.

Mahir nəğməkar öz serenadasını ifa edə-edə qanadlarını əsdirib yerə enirdi. Sonra səsini birdən kəsib yenidən qanad çalaraq ağır-ağır göyə qalxırdı ki, təzədən avazla ensin. Mən saymağa başlayanda quşcuğaz öz mahnısını artıq, azı, iyirmi dəfə oxumuşdu. Bundan sonra isə dalbadal səksən iki dəfə də oxudu...

Və budur, səksən üçüncü dəfə oxumalı olanda qəflətən qanadlarını yığıb daş kimi yerə düşdü. Gözlərim göyün üzünə baxmaqdan yaxşı görmür, boynum gərginlikdən ağrıyırdı və mənə elə gəldi ki, gözümə bir anlıq Simurq quşu göründü və yox oldu – quş tappılıyla otun içinə düşdü. Amma düşdüyü yeri görmüşdüm və gözlərim bir qədər dincələndən sonra ehtiyatla ora yaxınlaşdım. Lələklərinin xarakterik şəklini o dəqiqə seçmək mənim üçün çətin idi – sevimli nəğməkarım xırdaca qəhvəyi bir quş imiş. Lakin bir qədər sonra, sakitcə yaxınlaşanda baxdım ki, mənim səma jonqlyorum məşhur Missouri torağayı imiş; onun barəsində Odubon və bu yerləri başdan-ayağa dolaşmış digər səyyahlar da öz əsərlərində heyranlıqla söhbət açırdılar...

May ayı belə keçdi. Quşlara göz qoyub onları öyrəndə, demək olar ki, hər gün yeni-yeni fərəhli tapıntılara imza atırdım.

* * *

İyul ayında qardaşım Arturla mən atlarımıza minib Peli qalasına tərəf yollandıq ki, ötən payız adımıza yazdırdığımız torpaqlarda işə başlayaq. Bizim dalımızca öküz arabasında Cim, Con Duf, Corc Riçardson və Braunlardan biri də gəlirdi. Amma atlarımız sürətli olduğuna görə tezliklə onları gözdən itirdik.

Nəhayət ki, öz sahəməzə çatdıq. Mənim payımda kiçik gölün sahilində bir təpə, xırdaca çay və bir neçə ağac da vardı. Şərq tərəfdə, bir qədər aralıda isə ətəklərində sıx şam meşəliyi olan Ördək dağı ucalırdı.

Hər şeydən qabaq biz hindu üsulu ilə quyu qazmağa başladıq – düz çayın yanında, eni iki fut, dərinliyi dörd fut. Və təbii ki, elə quyunu qazan kimi onun içi çaydan süzülən buz kimi təmiz suyla doldu.

Növbəti vəzifəmiz koma tikmək idi. Əla dülgər olan qardaşım özüyü yalnız balta və mişar deyil, həm də bir neçə sırf dülgər aləti də götürmüşdü, bu isə o demək idi ki, mütləq pəncərə, qapı çərçivələri düzəldəcəkdi.

Mən onun köməkçisi idim. Ağac kəsmək lazım olanda mən əvvəlcə həmin sahəni cavan pöhrələrdən təmizləyir, ağacı bir tərəfdən baltalayırdım. Qardaşıma isə təcrübəli meşəqıran kimi əks tərəfdən həlledici balta zərbəsini endirmək qalırdı. O, ağacı istədiyi səmtə dəqiq yıxırdı. Daha bir neçə dəqiqə və ağacın gövdəsi artıq budaqlardan təmizlənir, onun üzərinə müəyyən məsafədə balta ilə köndələninə kəsiklər qoyulurdu. Başdakı budaqlara axıra kimi dəymirdik, çünki sonra onlardan yapışıb ağacı hər tərəfdən yonacaqdıq. Qardaşım baltayla heyrətəməz dərəcədə məharətlə işləyir, iş sürətlə gedirdi.

Baltanın cingiltili səsi indiyə kimi qulaqlarımdan çəkilmir və içimdə həyəcanlı xatirələr kəhkəşanı oyadır. Amma gör o günlərdən nə qədər keçib...

Gövdəni yonandan sonra biz 12 fut ölçüb kəsirdik və mən bu işlə məşğul olanadək qardaşım növbəti ağacı seçirdi. Buralarda məskunlaşanların komasının

adi ölçüsü 12 futun 8 futa idi. Belə bir komanı tikmək üçün on dörd dənə 8 fut uzunluğunda, on dörd dənə də 12 fut uzunluğunda tir hazırlamaq lazım idi. Bu, divarlar üçün. Bir dənə də 14 futluq ağac kəsdik – damın çatısına.

Materialı hazırlamağa iyunun 10-da başlamışdıq, artıq həmin ayın 17-də isə komamız qapılarıyla bir yerdə hazır idi. Damı necə düzəltdiyimizdən söz açım. Əvvəlcə onun çatısını, yeni komanın tən ortasından keçən uzun tiri bərkitdik, üzərinə hər iki tərəfdən ağaclar düzdük – sıx şəkildə. Həmin ağacların üzərinə samandan qalın bir örtük sərdik, üstündən də xeyli gil çəkdik. Belə dam soyuq, şaxtalı günlərdə əla qoruyurdu, amma leysanlar yağanda hərdən damdığı da olurdu.

Qapıları kobud taxtalardan düzəlttik. İlk vaxtlar pəncərəsiz, döşəməsiz keçindik. Tirlərin arasındakı yarıqların üstündən əvvəlcə nazik taxtalar vurduq, sonra da hər iki üzündən sıyıq gillə malaladıq. Komamız artıq yaşamaq üçün hazır idi.

Biz onu cəmi yeddi günə tikmişdik.

* * *

Bu zaman ərzində yulaf ehtiyatımız tükəndiyinə görə atları yemləməkdə çətinlik çəkirdik. Qardaşım Kerberidəki təsərrüfatın nigarançılığını çəkirdi. Mən də bu qərara gəldim ki, yeni məskunlaşan birisi kimi öhdəmə düşən vəzifəni yerinə yetirmişəm və bu diyarı bir müddətlik tərk edə bilərəm. Beləliklə, biz daşınan əmlakımızı arabaya yükləyib yola çıxdıq – şimala.

Hə, biz bura qayıtmağa hazırlaşırıdık, lakin planımız özümüzdən asılı olmayan səbəblərdən dəyişdi və mən bir də öz komamızı görmədim.

Ora kimin yerləşdiyini bilmirəm. Amma hər kim olsa, qapı tirinin üzərində bu komanı kimin və nə vaxt tikdiyini tapacaq:

E.T.SETON. 1884.

Geriyə dönərkən qardaşım heç danışmırdı, yəni demək istəyirəm ki, bircə dənə də anlaşılan cümlə demədi. Düzdür, o, atları qovarkən üstlərinə çığıranda nəsə deyirdi, lakin mənə ünvanlanmayan bu əmrlər əksərən lal jestlərdən, ən yaxşı halda isə anlaşılmaz donqudamalardan ibarət olurdu. Qəhvə istəyəndə də parçını taqqıldadıb mənə uzadırdı. Könlünə çörək düşəndə isə əlinin tınıyla lap hindular kimi şerti işarə göstərirdi – yəni kəs. Bütün bunlarla heç də onu demək istəmirəm ki, qardaşımın əhvali-ruhiyyəsi və yaxud aramızdakı münasibət pis idi. Mənim qardaşım təbiətən qaradınmazdı və bu əqidənin yiyəsi idi ki, susmaq qızıldır...

Biz hindular üçün ayrılmış Kotay qoruğundan keçdik və Assinibuon çayının sahilinə yetişdik. Burada çaydan bələdçisiz keçmək cəhdimiz boşa çıxdı. Biz suyun içindəki həmişəki keçidi tapa bilmədik və qərb sahilinə yaxın yerdə dərin çalaya düşüb ilişdik. Xoşbəxtlikdən, kri qəbiləsindən olan Çita adlı bir hindu köməyimizə çatdı. O olmasaydı, nəinki hər şeyimizi itirəcəkdik, bəlkə, hələ özümüz də tələf olacaqdıq.

Mən Çitanı bizimlə yeməyə dəvət etdim və fürsətdən istifadə edərək hinduların davranış etiketlərini yoxlamaq qərarına gəldim: Başqasının evində özünün yox, oranın adətlərinə uyğunlaş.

Beləliklə, mən fincandakı qəndi çay qaşığıyla üç dəfə döyəclədim. Çayı içəndən sonra da fincanı çevirib dibindəkini prerianın otu üzərinə tökdüm. Sonra əlimdə üç dəfə çevirib uzatdım ki, yenə çay süzsünlər. Çəngəl-qaşığı da gah elə, gah da belə – müxtəlif cür tutmağı sınaqdan keçirdim. Hindu mənim hərəkətlərimə diqqətlə göz qoyur, oyunbazlıqlarımı çox ciddi şəkildə, birbəbir təkrar edirdi. Əgər vicdanım əzab verməsəydi, mən, əlbəttə, daha fantastik nəsə uydura bilərdim, amma artıq böyük qardaşım da mənə hindu tərzində işarə edirdi: Qurtar.

Kerberiyə iyunun axırında çatdıq.

Həmin yayın gündəliyi quşlar, heyvanlar haqda qeydlərlə, canlıların, bitkilərin şəkilləriylə zəngindir.

Avqust gələn kimi məhsul yığımı başladı. Dan yeri söküləndə durur, hava tam qaralanda isə yatırıdım. Amma çöl işlərindən nə qədər yorulsam da, axşamlar gündəliyimi davam etdirir, macərələrimi, təbiəti müşahidələrimi qeydə alırdım.

Gündəliyin 26 iyun səhifəsində, az qala, ölümümə səbəb olmuş bir hadisə qeyd olunub.

Kerberidən cənub-qərbə, təxminən, üç mil aralı böyük bir qum təpəsi var. Ətrafdakı bütün təpələrdən ucadır və yamaclarında da ən hündür şamağacılar bitir. Sakinlər bu təpəni Ağ atlar təpəsi, hindular Camış dağı adlandırırlar.

Birinci dəfə bu yüksək təpənin zirvəsinə dırmaşılıb ətrafa göz gəzdirdim. Uzaqda Tısağa dağı və bir neçə başqa hündür dağlar görünürdü. Onları hətta yetmiş, yüz mil məsafədən belə aydın seyr etmək olurdu.

Və birdən, heç gözləmədiyim halda, meşənin dərinliklərinə işləmiş məşhur Kennedi çölünü gördüm. Aramızda cəmi bir mil məsafə vardı və qərara aldım ki, ora kəsə yolla, düzünə gedim.

Tezliklə böyük bir bataqlığa çatıb durdum. Amma bataqlıqdan keçmək heç də çətin olmadı. Meşəylə bir az da gedib başqa, nəhəng bir bataqlığa yetişdim; ortası iki enli göl arasındakı kanal kimi daralardı.

Mənə elə gəlirdi ki, keçidi məhz o dar boğazda axtarmaq lazımdır.

İlk dəfə deyildi ki, bataqlıqdan keçirdim. Ayağımı qəliz, bulanıq suya basan kimi dizədək batdım. Bir qədər irəlilədim. Budur, artıq yolun ortasında yam. Və birdən hiss etdim ki, bataqlığın dibi harasa gedir. Ayaqlarım da yosunların kökünə ilişirdi, elə bil, mənə qəsdən aşağı çəkirdilər. Bataqlıq bədənimə getdikcə daha dərinə sümürürdü. Su kəmərimə çıxdı, sonra bir az da yuxarı qalxdı, indi dirsəklərim islanırdı. Budur, artıq çiyinlərim də suyun içindədir. Hər şey bitdi. Nicat yolu heç görünmür. Kömək gözləmək də əbədir...

Və birdən bu çıxılmaz vəziyyətdə, artıq həyatla vidalaşmağa hazırkən ayağım bərk yerə dəydi. Daha batmurdum. Xoşbəxtlik!

Çiynimdən yük götürülübümüşi kimi nəfəsimi dərib yosunların əsarətindən qurtuldum və sevimli, təhlükəsiz sahilə tələsdim...

İyirmi birinci fəsil

YENİDƏN ŞƏRQƏ!

1885-ci ilin yanvarında Torontoya gəlib valideynlərimin yanında yerləşdim.

Mən burada “Manitobanın quşları” kitabımı bitirmək, təxirə salmadan çapa vermək istəyirdim. Elə fikirləşirdim ki, bu işin öhdəsindən bir aya gələrəm.

Günümü masa arxasında keçirir, yazılarıma əl gəzdirir, onları sistemləşdirirdim. Amma işin içinə nə qədər çox girirdimsə, onun başa çatacağı gün bir o qədər uzaqlaşır. Avqust gəldi, kitabın bitməsinə isə hələ çox vardı.

Atam isə mənə getdikcə daha israrla xatırladırdı ki, artıq müstəqil yaşamağımın vaxtıdır.

Beləliklə, əlyazmalarımı da götürüb içimdə acı bir hiss Nyu-Yorka getməli oldum.

Hər şeydən qabaq özümə kiçik imkanlarıma uyğun bir sığınacaq tapmalıydım. Təcrübəmdən bilirdim ki, şəhərin köhnə ticarət qisminə yaxın yerlərdə ucuz ev tapmaq daha asandır. Varlıların malikanələri bu səsküylü yerlərdən uzaqlarda yerləşirdi.

Bu barədə fikirləşə-fikirləşə Beşinci avenyu ilə üzüaşağı enirdim, ta ki Doqquzuncu küçənin şərq məhəllələrinə yetişdim. Buralar mənə bab idi – kasıblar yaşayırdı burada, amma hər halda, gecəqondu məhəlləsi də deyildi.

Başladım üzərində kirayə otaq verilir lövhəsi olan hər qapını tıqqıldatmağa.

Qeyd dəftərçəmdə bir cədvəl düzəltdim, baxdığım evlərə cədvəllər üzrə qiymət qoyurdum: ev sahibəsi, otaq, qiymət. Azı, otuz ev gəzdim və onların yalnız biri bütün cədvəllər üzrə əla qiymətə layiq idi.

Ev sahibəsiylə razılığa gəldik ki, ona həftədə iki dollar beş sent pul verəcəyəm. Yeməyimi isə haradasa başqa yerdə yeyəcəyəm, hərçənd ki elə buranın özündə də tam pansion üsulu ilə razılaşa bilərdik. Ev sahibləri yaxşı adam idilər və bir həftədən, bir az pul qazandıqdan sonra elə yeməyimi də onlarda yeməyə başladım, bu da həftədə otaqla bir yerdə altı dollara başa gəldi.

Axşamlar şam yeməyi vaxtı yaşadım olan gənclərlə – stenoqrafist qızlar və ticarətçi cavan oğlanlarla görüşürdüm. Bu şən insanlarla bir yerdə olanda evimiz üçün heç darıxmırdım.

Henri Still adlı oğlanla da elə burada tanış oldum. Orta məktəbi bitirərək stenoqrafist peşəsinə və çap makinasında yazmaq sənətinə yiyələnəndən sonra Nyu-Yorka xoşbəxtlik dalınca gəlmişdi. Biz Henri ilə dostlaşdıq və bütün ömrümüz boyu dost olaraq qaldıq. Dörd il keçdi və Henri Still tanınmış Amerika jurnallarından birinin incəsənət şöbəsinin müdiri oldu.

Beləliklə, mən hələ öz mansardamda yaşayırdım. Nyu-Yorkda nə dostlarım vardı, nə də kiməsə təqdim edəsi zəmanət məktublarım. Əvəzində bir yeşik rəngim, şəkil çəkmək üçün albomum və cəsarətim vardı.

Mənə demişdilər ki, Mərkəzi parkdakı məxsusi yerlərdə maraqlı heyvanlar saxlayırlar. Bura gəlməyimin səhərişi günü pay-piyada ora yollandım. Özümə belə yerlərdən birinin qarşısında mövqe seçib çox nadir növdən olan cavan bir Virciniya maralının şəklini çəkdim. Bu şəkli götürüb dövrü mətbuatda birinci yer tutan Sençuri jurnalının redaksiyasına üz qoydum.

İncəsənət şöbəsinin müdiri Luis Frezer məni gülərlə qarşıladı. Şəklimi diqqətlə nəzərdən keçirdi və dedi:

– Belə. Təəssüf ki, bu heyvanın özünü görməmişəm, amma mənə elə gəlir ki, yaxşı oxşatmışınız. Elə bilirəm, sizinlə işbirliyimiz baş tutacaq.

Bir neçə görüşdən sonra Luis Frezer mənə biri beş dollardan min dənə şəkil sifariş etdi. Bu şəkillər Sençurinin elə bu redaksiyasında nəşr edilən ensiklopedik lüğətin illüstrasiyaları olacaqdı.

Daha dolanışığ barədə düşünməyə bilərdim – bir gün ərzində əlimə həftəlik məsrəfimi üstələyəcək qədər pul gələcəkdi.

Tezliklə həyatımda daha bir gözəgəlimli hadisə baş verdi: Nyu-Yorkun məşhur Təbiət Tarixi Muzeyinə ayaq açdım. Orada tanınmış Amerika ornitoloqları və digər görkəmli şəxslərlə tanış oldum.

Noyabrın 18-də həmin muzeydə Amerika ornitoloqlarının konfransı keçirildi və mən ilk dəfə hələ uşaqlıq çağlarımdan sevdiyim bir kitabın müəllifi Kueslə tanış oldum. İki il sonra, elə həmin muzeydə ornitoloq Frank Çapmanla münasibətimiz yarandı; o, tezliklə həmin muzeyin quşlar şöbəsinin müdiri təyin ediləcək və düz əlli il ərzində Amerikanın ən aparıcı ornitoloquna çevriləcəkdi. Mən Çapmanın Amerika quşlarının təsnifatı kitabının illüstrasiyalarını hazırladım və onun xahişinə əsasən tez-tez naturadan çəkilişlər də aparırdım. Dostluğumuz bütün ömrümüz boyu davam etdi.

1886-cı il ərzində Sençurinin ensiklopedik lügəti və digər müxtəlif jurnallar üçün animalist şəkillər üzərində cidd-cəhdlə çalışdım. Elə həmin il “Manitobanın məməliləri” broşürasını yazdım və çap etdirdim.

Lakin ürəyim yenə qərbin geniş ənginliklərinə can atırdı.

1886-cı ilin 6 oktyabrında yelkənli qayıqda Böyük gölə doğru yola çıxdım; məqsədim Artur limanı (Ontario ştatı) və daha uzaqlara – Meşə gölüne çatmaq idi. Həmin yerlərdə bir aya yaxın qaldım, quşlardan, məməlilərdən ibarət kolleksiya topladım. Oranın hindu sakinləriylə maraqlı görüşlərim olurdu, araşdırdığım canlıların hindu dilində olan adlarını da qeyd etirdim. Sonra da məni Kerberidəki tanış yerlər özünə cəzb etdi.

Kerberidə köhnə dostum Qordon Raytın yanında, Gəlmələr üçün otaqlarda qaldım.

Və budur, gəncliyimin nağılı yenidən başlandı, mən yenə də tanış meşələrin qoynunda heyvanların izinə düşüb dolaşırdım.

Həmin il dovşan yaman çox idi. Hətta təcrübəsiz ovçu belə bir-iki saata iyirmi-otuz dənəsini vura bilirdi.

Elə kifayət qədər maral da görə bilərdin, kəklik isə lap addımbaşı rastına çıxırdı.

Noyabrın 23-ü mənim üçün kədərli, çox kədərli bir gün idi.

Evdən səhər erkən çıxdım. Qalın qar örtüyünə bələnmiş təpələri tənha dolaşırdım. Günorta dərələrin birində düşərgə saldım, tonqal qalayıb çay qaynatdım, özümə bir tikə donuz döşü qızartdım. Burada təzəcə ayaq saxlayanda mənə əməlli-başlı isti idi, külək isə hələ o dərədə azgınlıq etmirdi.

Birdən dizimdə dəhşətli ağrı duydum. Bir azdan yenə yola çıxmağa hazırlaşanda isə gördüm ki, ayağım heç açılmır. Lap xırdaca bir hərəkət belə dəhşətli ağrı verirdi. Kömək gözləyəsi yerim də yox idi. Mən ya özümü birtəhər evə yetirməliydim, ya da burada qalıb ölməliydim.

Axsaya-axsaya, xəstə ayağımı çəkə-çəkə yola düzəldim. Evdən cəmi beş mil aralı idim, lakin hər addımda dözülməz ağrı çəkdiyimdən bu yolu düz beş saata qət etdim.

Məcbur oldum yerli həkimlərdən birini çağırım. O dedi ki, dizimdəki bağlardan biri dartılıb, müalicə də yazdı, amma bu müalicənin, deyəsən, mənə heç köməyi dəymirdi.

Yalnız bir neçə gündən sonra düzgün diaqnoz qoydular – məndə podaqranın kəskin forması imiş.

Sevimli oyaqlarda uzaq məsafələrə piyada gəzintilərim bax beləcə başa çatdı. Həmin kədərli gündən etibarən yola ya at belində çıxırdım, ya da qayıqla. Yaman xəstəlik imiş. Ağrılarım yalnız iyirmi il ərzində müntəzəm müalicədən sonra toxtadı – ayağımı, sanki, mənə təzədən qaytardılar.

Yanvar ayında Torontoya gəldim. Anam məni Nyu-Yorka buraxmaq istəmirdi, xahiş edirdi ki, işlərimi öz evimizdə davam etdirim.

Elə həmin vaxt qardaşım Jozef Toronto yaxınlığında bir parça torpaq almaq fikrinə düşdü. İstəyirdi orada yerli əhali üçün bağçılıq təsərrüfatı yaratsın. Bu təsərrüfata başçılığı mənə təklif elədi və söz verdi ki,

rəssam kimi fəaliyyətimi davam etdirməyim üçün orada hətta bir emalatxana da tiksin.

Ontario sahillərində böyük bir ferma aldı. Oralarda bolluca çaylar axan meşələr, bataqlıqlar vardı. Çoxlu quş, heyvan yaşayırdı. Mən də gələcək hekayələrimin bir çox qəhrəmanı ilə məhz orada tanış oldum – “Springfild tülküsi”, “Qulağacı”, “Niyə arıquşu ildə iki dəfə dəli olur”, “Qızılbaş qaratoyuğun nəğməsi” və başqaları.

Üç ilə yaxın orada yaşadım. Amma bir fikir beynimi getdikcə daha artıq işğal edirdi: əgər əsl rəssam olmaq istəyirəmsə, həyatım mütləq tamam başqa şəraitdə keçməlidir.

İyirmi ikinci fəsil

MƏNİM ŞƏKİLLƏRİM

1890-cı ilin payızında Parisə – dünyanın incəsənət mərkəzinə yola düşdüm.

İlk günlər mehmanxanada yaşayır, şəhəri tək-tənha, çaşqınlıq içində dolaşırdım. O zamanlar tanınmış Amerika rəssamı Henri Mozler də Parisdə yaşayırdı. Mənim çaşqınlığıma, düşdüyüm əsəbi vəziyyətə diqqət yetirən rəssam bir dəfə gülərək dedi:

– Parisdə sərgərdan dolaşmağınıza davam edin. İnanın mənə, burada havanın özü, bu şəhərin bütün düzəni sizi bir rəssam kimi yetişdirəcək. Bir ildən sonra özünüz buna şahid olacaqsınız.

Mən ayda otuz franka hər cür məişət xidməti göstərilən otaq kirayələyə bildiyim Hotel de Yunion mehmanxanasının üst mərtəbəsində yerləşdim və tezliklə incəsənət məktəbinə daxil oldum.

Tələbələr mənə səs-küylü, qərarlı bir toplum kimi gəldi – bir zalda altmış adam öz molbertinin arxasında işləyirdi. Diqqətimi işə vermək mənim üçün çətin idi – hər şey mane olurdu: uca səslə aparılan söhbətlər də, divarlardakı şəkillər də, oxunan mahnılar da, çaldıqları gitaranın melodiyları da. Zaldakı bütün qarışıqlığa

baxmayaraq, belə hesab olunurdu ki, tələbələr öz işləriylə məşğuldurlar.

Bir qədərdən sonra öyrəndim ki, məktəbə yalnız səhərlər də gəlmək olar. Bu imkandan o dəqiqə istifadə etdim, boş vaxtlarımda isə heyvanxanaya gedirdim ki, naturadan şəkillər çəkim.

Mənim şəkillərimdə canavarlar ən sevimli yerlərdən birini tuturdu. Heyvanxanadakı gözəl canavarların arasında, adətən, eyni yerdə uzanılı qalan birisi mənə xüsusilə xoş gəlirdi. Yerindən heç tərpənmir, sanki, şəklinin yaxşı çıxması üçün rəssama məxsusi poza verirdi. Böyük bir lövhə üzərində “Yatmış canavar” tablosunu çəkməyə başladım.

Bir aydan sonra şəkil artıq hazır idi. Onu çərçivəyə saldırıb hər bahar Böyük incəsənət salonunda təşkil olunan təsviri sənət sərgisinə apardım.

Sərginin açılışı ərəfəsində burada, bir qayda olaraq, rəssamlardan ibarət böyük bir ordu toplanırdı və əksəri əlində fırça, öz şəkillərinə son ştrixlər üzərində işləyirdilər.

O dövrdə biz – Amerika rəssamları Parisdə cəmi on beş nəfər idik və təbii ki, heç birimiz sərgiyə öz şəklini təqdim etmək imkanından vaz keçmədik. Robert Henri də aramızdaydı. Bu rəssamın adı Amerikada çox məşhur idi, məni isə bir rəssam-illüstrator kimi tanıyırdılar. Bilmirəm necə oldu, amma Robert Henrinin tablosunu münsiflər heyəti rədd etdi, mənim “Yatmış canavar” şəklim isə sərgidə fəxri yer tutdu.

Sərgi iştirakçıları əvvəlcə nahara, sonra da vernisaja – sərginin qapalı nümayişinə dəvət aldılar. Mən Robert Henrini həmin təntənəli nahara öz qonağım kimi apardım və biz bir yerdə tələyin bu qərribə oyununa ürəkdən güldük.

Bir dəfə sərgi salonunda öz tablomun yanında durmuşdum və o zamanlar bütün Parisi həyəcana gətirən bir əhvalat barədə eşitdim.

Fransanın cənub sərhədindəki Pireney dağlarında fransız canavarlarından bir neçəsi hələ də qalırdı. Son zamanlar bu heyvanların bir qismi meşə kənarındakı

komada tənha yaşayan bir ovçunun qurbanına çevrilmişdi. Bir qış gecəsi necə olursa, ovçu gecələmək üçün öz komasına qayıtmır. Ertəsi gün onun axtarışına çıxan adamlar yerdəki izlərdən öyrənirlər ki, ovçunu canavarlar parçalayıbmış...

Mən bu mövzuda bir tablo işləmək qərarına gəldim. İstəyirdim onu gələnlə sərbəst təqdim edim.

Rəssam dostum Henri Mozlerin məsləhətinə qulaq asıb gələcək tablomun xırdaca eskizlərini hazırladım. Sonra isə sərgidə daha kiçikölçülü şəkillərə yer tapmağın asan olduğunu nəzərə alıb, onu iki futun dörd futa ölçülü kətan üzərində işləmək qərarına gəldim, amma Mozler dedi:

– Yox, tablonun ölçülərini iri eləyin. Canavarları necə gözəl tanıdığınızı, eskizlərinizdə nümayiş etdirdiyiniz ekspressiyanı nəzərə alsaq, mənim heç şübhəm yoxdur ki, işiniz böyük əks-səda doğuracaq. Kiçik şəkildə bütün bunları ifadə etmək çox çətinidir.

Beləliklə, mən dörd yarım futun yeddi futa ölçülü bir kətan alıb tablo üzərində işə başladım. Şəklın ayrı-ayrı detalları və fonun landsaftı üzərində iş iki aya yaxın bir vaxt apardı. Yalnız bundan sonra özümdə irihəcmli tablo üzərində işləmək cəsarəti tapdım və döyüş meydanına uzun müddət məşq edən qladiator kimi ürəklə çıxdım.

Lakin otağım bu ölçüdə tablo üçün həddindən ziyadə balaca olduğuna görə yoldaşlarımdan biriylə danışdım ki, öz emalatxanasında mənə də yer ayırsın.

Bir aydan sonra artıq şəkil hazır idi. Dostlarıım bu tablonun böyük uğur qazanacağını qabaqcadan söyləyirdilər. Mən əsərə “Canavarların intiqamı” adını qoymaq istəyirdim, lakin yoldaşlardan əslən fransız olan biri belə dedi:

– Yox, başqa ad qoyun. Onu “Bihudə intizar” adlandırın. Bir fikir verin, tablonun arxa planında koma görünür. Bacasından da tüstü çıxır. Ev sahibəsi, yəqin, şam yeməyi hazırlayıb, indi də ərini gözləyir. Amma o gəlib çıxmaq bilmir. Görəsən, niyə yubanır? Qadın qapıya çıxıb uca səslə onu çağırır. Lakin yenə cavab

gəlmir. Baxın, onun səsinə canavarlardan yalnız biri biganə görkəmlə başını çevirib. Meşədə tam sükut hökm sürür. Baş verən faciəni mən dediyim ad daha çox vurğulayar.

Bir qədər fikirləşəndən sonra mən bu adı qəbul etmək qərarına gəldim.

1892-ci ilin yazında mən tablomu Böyük təsviri sənət salonuna gətirdim. Bir aydan sonra onlardan çox qısa bir rəsmi məktub aldım. Məktubdan bəlli olurdu ki, tablomu rədd ediblər. Bu, mənə çox ağır zərbə oldu.

Tablom həmin salondan asıldığı müddətdə onun ünvanına belə ifadələri tez-tez eşidirdim: Dəhşət!, Baxmaq da olmur!, Bu şəkil insan hissələrini təhqir edir!, Görünür, bu müəllifin canavarlara məxsusi hüsnrəğbəti var!...

Yayı Manitobada keçirdim, payızda isə Torontoya, valideynlərimin yanına getdim. Elə evə çatan kimi də həmin böyük şəkli Parisdən gətirdim. Atam onu öz kabinetindən asmağa icazə vermişdi.

Tezliklə şəhərdə bir səs-küy qopdu. Qəzet müxbirləri evimizə ayaq açdılar. Onlar tabloya baxmağa gəlir, sonra da qəzetlərində böyük məqalələr verirdilər.

Getdikcə bizim evimizə daha çox tamaşaçı gəlməyə başladı və nəhayət, mən də məcbur oldum ki, şəhərin mərkəzində bir yer tapıb şəkli orada sərgiləyim.

Hər gün ora çoxlu adam gəlirdi – bəziləri dəhşətlənir, digərləri heyran qalırdılar.

Bir dəfə necə oldusa, rəssam dostum Corc Rid həmin sərgiyə özüylə bir qəşəng qız gətirdi. Xarici görünüşündən mənşəcə hindulardan olduğu aydın sezilirdi. Corc mənə dedi:

– Qulaq as, Ernest, bu xanım Polina Consondur. Siz mütləq bir-birinizlə yaxından tanış olmalısınız.

Qız hər iki əlimdən tutub çox qaynar bir ahənglə dilləndi:

– Bilirəm ki, ruhlarımız bir-birinə çox yaxındır. Mən Canavar qəbiləsi sayılan irokezlərdənəm. Çəkdiyiniz şəkildən görünür ki, sizin vücudunuza da canavarın ruhu dolub. Bizi bir-birimizlə taleyin özü

görüşdürüb ki, çiyin-çiyinə çalışaq. Mənim irokez adım belədir: Tekaxion-Uek-e. Lakin məni ürəyiniz istəyən kimi çağıra bilərsiniz...

Həmin yay Çikaqoda beynəlxalq sərgi açılmalıydı. Açılış günü 1893-cü ilin 1 iyununa təyin olunmuşdu. Bütün rəssamlara təklif olunmuşdu ki, ən yaxşı saydıqları tablolarını sərgiyə yollasınlar. Mən də sərgi komitəsinin Toronto bölməsinə öz irihəcmli “Bihudə intizar” tablomu göndərdim.

Şəkil səs çoxluğuyla burada da rədd edildi. Lakin eşitdim ki, müzakirələrdə Toronto bölməsinin sədri O’Briyen mənim tərəfimi saxlayıb. Onun müsbət münasibətindən istifadə edərək xahiş etdim ki, qəzetə bir məktub yazsın.

O, bunları yazdı:

Təəssüflər olsun ki, biz sərgiyə kifayət qədər şit, soyuq cızmaqaralar toplamışıq və şəxsən mən istərdim ki, “Bihudə intizar” tablosundakı kimi cəsarətli, kişiyana təsvir tərzini indi daha çox dəbdə olsun.

Bu məktub dərc olunandan sonra elə bir qəzet qalmadı ki, bu qalmaqala qoşulmasın. Axırda məni Ottavaya – maarif departamentinə çağırıldı.

Torontoya dönəndən az sonra isə mən sərgi komitəsinin qısa bir rəsmi məktubunu aldım: Tablonuzu göndərin.

Beləliklə, mənim tablomu Çikaqoya göndərildi və ekspozisiyanın Kanada bölməsində mərkəzi yerlərdən birini tutdu.

İndi bu şəkil Nyu-Meksikanın Seton-Santa-Fe qəsəbəsindəki villamda fəaliyyət göstərən qalereyada nümayiş etdirilir.

1895-ci ilin əvvəllərində mən daha bir tablo çəkmək fikrinə düşdüm. Düşüncələrimdə onu belə canlandırırdım: meşədir, qarın üstündə iz salan rus kirşəsi sürətlə şütüyür, onun dalınca isə on iki canavardan ibarət sürü düşüb...

On iki canavardan hər birinin ayrıca etüdlərini çəkdim, şəklın kompozisiyası, rəng həlli üzərində xeyli işlədim.

İşin ilkin mərhələsi bitəndən sonra tablону böyük kətan üzərinə köçürməyə başladım. İşlər yaxşı gedirdi və tezliklə şəkil hazır oldu. Onun adını “Təqib” qoydum.

Paris salonunun münşifləri məndən altı etüd qəbul elədi, böyük tablону isə yenə rədd etdilər. Buna baxmayaraq, bu tablo böyük uğur qazandı və mən onun barəsində hər tərəfdən çox sevindirici rəylər eşidirdim.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının özü ehtiraslı bir ovçu olan prezidenti Teodor Ruzvelt¹ tablo qarşısında ayaq saxlayaraq şövqlə demişdi:

– Mən hələ canavarların bu dərəcədə gözəl təsvir olunduğu bir şəkil görməmişəm! Bu şəkli necə alardım!..

– Bəs niyə almırsınız? – deyər tələsik soruşdum.

– O-o, təəssüf ki, mənim buna maddi imkanım yoxdur, – prezident cavab verdi.

Ruzvelt məndən xahiş etdi ki, tablunun mərkəzi hissəsinin – canavar sürüsünün başçısı təsvir olunan yerin surətini onun üçün çıxarım. Bu şəkil indiyədək Teodor Ruzvelt adına qalereyadan asılıb.

* * *

Təxminən, həmin zamanlar mən bir amerikalı qızla – cavanlıq çağlarımla dostuyla rastlaşdım. O da Parisə mənim kimi təsviri sənətdə təkmilləşmək üçün gəlirdi, o da elə mənim kimi preriyada yaşamağı sevirdi, tezliklə ora dönməyi arzulayırdı. Biz ilk cavanlıq çağlarımızın qızıl dövrünü xatırlayaraq doğma yerlərdə görtüşəcəyimizə sözləşdik. Mən yayı Kerberidə keçirmək qərarına gəlmişdim, o isə atasının Kanadada Amerika konsulu işlədiyi de-Vinston şəhərinə sentyabr ayında gəlmək istəyirdi.

Beləliklə, mən Kerberiyə gəlib mehmanxanada yerləşdim. Şəhər böyümüş, xeyli dəyişmişdi. Lövhlərdəki adların çoxu mənə yad idi. Bir zamanlar hamını tanıdığım dəmir yolu stansiyasının platformasında bircə dənə tanış sifətə belə rast gəlmədim. Görün cəmi on il ərzində necə böyük dəyişikliklər baş vermişdi.

¹ Teodor Ruzvelt 1901-ci ildə ABŞ prezidenti seçildi.

Dostum Qordon Raytgilin şəhərin mərkəzində mehmanxana açdığından xəbər tutan kimi onlara köçdüm və özümün atlı-piyada ekskursiyalarına başladım.

İndi hər tərəfdə əkin sahələriydi. İncə rayihəli çiçəkləri bol olan vəhşi preriya yavaş-yavaş yoxa çıxmaqdaydı. Bəzi yerlərdə isə artıq yox idi. Onun geniş ənginlikləri üzərində daha Missuri torağayının nəg-məsi səslənmirdi və mən bircə dəfə də olsun, bir zamanlar bu diyarı başına götürmüş kvəli cüllütünə rast gəlmədim.

Bizim de-Vintondakı köhnə evimiz on iki il qabaq əkdiyim ağacların kölgəsində itib-batmışdı.

Bir zamanlar küləklərin tüğyan etdiyi, adda-budda cavan şamağacıları görünən yalçın qum təpələri indi əməlli-başlı meşəlik idi. Vinnipeqdən Qayalı dağlara kimi qərar tutmuş milyonlarla kiçik göl isə elə dayazlaşmışdı ki, onlarda daha ördək görmək mümkün deyildi. Ördəklər harasa yox olmuş, yəqin, daha uzaqlara, lap şimal-qərbə köç etmişdilər. Hə, çox gözəl canlı preriyanı tərək edib getmişdi...

Amma buna baxmayaraq, mən qələmim və karandaşım üçün addımbaşını maraqlı mövzular tapırdım. Elə bir gün olmurdu ki, hansısa eskizimi cızma-qara etməyim, ya da maraqlı bir fotosəkil çəkməyim. Onda Vaşinqtonda nəşr olunan biologiya elminə dair tədqiqatlar kitabı üçün on iki böyük tablo çəkdim və bu da məni maddi baxımdan bütün yay ərzində təmin etdi.

Amma kədərlənirdim. Məni sıxan bu idi ki, hərəkət baxımından əl-qolum bağlıydı – daha qabaqki kimi vəhşi heyvanların izinə düşüb quş tək səkə bilmirdim. İndi mən xəstə ayağımın üstündə zorla taytayır, ya da at belində gəzirdim. Cavanlıq çağlarının sevinci məni birdəfəlik tərək etmişdi; bunu addımbaşını hiss edirdim. Uzun ömür sürmüş ağsaqqalların öz gənclik çağlarını nədən belə yüksək qiymətləndirdiklərini mən indi necə də gözəl anlayırdım...

Ah, cavanlıq, cavanlıq! Xoşbəxtliyin tükənməz mənbəyi, insan sənin naminə həyatından da keçər!..

İyirmi üçüncü fəsil

LOBO

1893-cü ildə yolum bir neçə dəfə Nyu-Yorka düşdü və hər dəfə də Fits Randolf ailəsini, onun Parisdə tanış olduğum qızı Virciniyanı görmək fürsətindən bəhrələndim.

Bir dəfə necə oldusa, qızın atası mənə belə dedi:

– Nyu-Meksikada, Kleyton yaxınlığındakı fermama gedib oğlanlarıma canavar ovlamağı öyrətməyə razı olsanız, bütün məsrəfləri öz boynuma götürərdim və ovlanmış heyvanların dərilərini də sizə verərdim.

Bu təklif mənim üçün çox əlverişli olduğuna görə onu məmnuniyyətlə qəbul etdim.

Xırda şəkillər üzərində sutkada on səkkiz saat işləməyim gözlərimi əməlli-başlı gücdən salmışdı və həkimlər israr edirdilər ki, işlərimi yarımçıq qoyub harasa dincəlməyə gedim.

Kurrumpo vadisi Kleyton yaxınlığındakı ən yaxşı maldarlıq rayonu hesab olunurdu. Dörd bir tərəfdə yamyaşıl şirəli otlar, yaxşı naxır bulaqları və günortanın istisində heyvanların dincələ bildiyi qalın kölgəli meşələr...

Mal-qara çox olan yerdə də canavar mütləq bol olur. Mənə danışdılar ki, buradakı sürünün başcısı nəhəng, qeyri-adi dərəcədə güclü və ağıllı bir canavardır. O, Lobo adıyla tanınırdı.

Mən həmin canavarı ovlamaq qərarına gəldim.

İki kovboy – Billi Allen və Çarli Uin ilə bir yerdə arabaya minib Kurrumpo vadisinə istiqamət götürdük. Özümüzlə yüzədek iri tələ də aparmışdıq.

Köhnə, atılmış bir komada yerləşdik və hər gün ova çıxmağa başladım.

Lap əvvəldən anladım ki, həmin canavarı bu tufənglə heç cür vura bilməyəcəyəm, çünki onu görmək elə də asan deyildi.

Lobo bilirdi ki, insanların əlində tufəng olur – ölüm-saçan, dəhşətli bir silah və bu silaha qarşı mübarizədə o gücsüzdür, elə buna görə də bütün gün ərzində

təpələrdə gizlənirdi. Məhz harada gizləndiyini tapa bilmirdik. Amma gecələr mütləq üzə çıxırdı.

Biz onu səsindən tanıyırdıq. Onun ulartısı başqa canavarlarınkindən bir oktava aşağı idi. Və bu səs uçurum üzərindən eşidiləndə kovboylardan biri deyirdi:

– Odur! Harada peyda olur-olsun, onu – Lobonu mütləq tanıyaram.

Biz yaşadığımız komanın qapısından səs gələn tərəfə atəş açmağı da sınaşmışdıq – güllə ən yaxşı halda inəklərdən birinə dəyirdi. Canavar isə yoxa çıxır, sonra da tamam başqa yerdə peyda olaraq özünə yeni qurban seçirdi – inəklərin ən yaxşısını...

Mən başa düşəndə ki bu canavarı ovlamaq üçün tufəngin heç bir xeyri yoxdur, başladım heyvanı zəhərli tələ yeməyə necə cəlb edə biləcəyim barədə fikirləşməyə.

– Zəhər boş şeydir. O, bütün bu biclikləri bizdən yaxşı bilir. Onu aldada bilməzsən. Zəhərli yemə nə özü yaxın gələr, nə də canavarlarını qoyar. Bunu neçə dəfə sınaşmışam...

Amma mən özümə bununla təsəlli verirdim ki, əlimdə təzə alətlər vardı, canavarı onların köməyi ilə, bəlkə də, tələyə sala bilərdim. Bir aydan sonra əmin oldum ki, Lobonu bu üsullarla ələ keçirmək mümkün deyil. Qoyduğumuz tələ yemlərinə nifrətlə dağıdır, onları öz ifrazatlarıyla murdarlayırdı. Bunu məhz Lobonun elədiyini nəhəng izlərdən anlamışdım – onun ləpirləri adi canavar izlərinin üçdəbiri qədər böyük idi.

Ovun bu növündən də imtina etmək məcburiyyətində qaldım. Amma yenə ruhdan düşmərdim; hələ əlimdə güclü, tamam yeni bir vasitə – ikiyaylı tələlər vardı. Vaxt itirmədən bulaqlara aparən yolların hamısına, dərələrin kəsişdiyi nöqtələrə tələ düzdüm. Mən artıq bu üsulla neçə dəfə ov etmişdim. Tələlərin üzünə, onları ağaclara bərkidən zəncirlərə təzə qan sürtdüm, həmin qandan çəkmələrimin altına, dəri əlcəklərimə də çəkdim. Ov edərkən heç nəyə yalın əllə toxunmurdu. Tələlər düz cığırın üstündə qurulmuş, bir-birindən bir fut aralı düzülmüş və üstü torpaqlanmışdı. Zəncir bağladığım ağır kötükləri də cığırın hər iki tərəfinə yerləşdirirdim.

Hər şey hazır idi, bütün izlər aradan götürülmüş, üstləri səylə ört-basdır edilmişdi, torpağın üzərinə ot düzülmüş, cıdır adı vəziyyətinə qaytarılmışdı, hətta ot da elə əvvəlki kimi – öz yerində bitirdi. İnanmırdım ki, kimsə burada tələ gizlədildiyini anlaya bilər. Hərdən öz köpəklərimiz də qurduğumuz tələlərə əsir düşürdülər¹, biz də məcbur olurduq ki, onları elə hey azad edək.

Lakin qoca canavar qarşısındakı təhlükəni o saat duydu. Heç şübhəsiz, Lobo'nun həssas burnu irəlində nəşə təhlükə olduğundan onu xəbərdar etmişdi. Canavar yeri çox ehtiyatla eşməyə başladı. Və birdən zənciri gördü. İndi artıq tələnin harada qurulduğunu da bilirdi, təhlükənin nədən ibarət olduğunu da. Heyvan isə yer eşməyindən daşınmırdı. Ta ki tələnin özünü tapdı. Sonra da onu ağzı üstə çevirib yoluna davam etdi, sürüyə soxuldu və ən qiymətli cins inəklərdən biriylə qəlyanaltısını elədi. Təbii ki, inəyi bütöv yeyə bilməzdi, bu, hətta Lobo üçün belə həddindən ziyadə olardı. Odur ki cəmdəyin qalıqlarını, bir qayda olaraq, koyotlar yeyirdi.

Belə oyunlardan Lobo tez-tez çıxırdı. Axırda mən diqqət yetirdim ki, Lobo yaxınlaşanda mütləq ayaq saxlayıb, əvvəlcə küləyin istiqamətini müəyyənləşdirir, sonra isə cıdırdan çıxıb yolunu küləyin səmtinə əks istiqamətdə davam etdirir.

Bu, mənim ağılıma təzə bir ideya saldı. Mən tələləri cıdırın hər iki tərəfinə düzməyə başladım – hər tərəfdə üç tələ. Ortalarında da birini yerləşdirdim. Beləliklə, tələlər H hərfi şəklində qoyulmuşdu. Mən ehtimal edirdim ki, canavar təhlükəni hiss edib küləyin səmtinə dönəcək və təbii ki, yan tərəfdəki tələlərin birinə düşəcək. Səhv edə bilməzdim, mümkün deyildi, ən azından, mənə elə gəlirdi...

Lobo elə ertəsi gün gecə gəldi. O, cıdırı ilə üzüaşağı irəliləyirdi, özü də çox ehtiyatla. Və burada – mən heç bilmirəm ki, heyvan niyə belə etdi – o, mənim güman etdiyim kimi cıdırdan yana çıxmırdı, təhlükəli yeri tərk etməyə kimi öz izləriylə daldalı çəkildi. Sonra tələlərə

¹ Bu tələlər heyvanı öldürmür, ayaqlarından tutub saxlayırdı.

yan tərəfdən yaxınlaşıb torpağı arxa pəncələriylə, it kimi atmağa başladı, kötüklər və daşlar tələlərin üstünə töküldü, onlar şaqqıltıyla bağlandılar. Bundan sonra isə canavar yolunu davam etdirib yenə sürtiyə soxuldu və daha bir cins inək onun şam yeməyinə çevrildi.

Bilmirdim nə edim. Bu canavarın dalınca güman etdiyim kimi, iki həftə deyil, dörd ay düşmüşdüm və hələ də məqsədə buradakı istənilən kovboydan daha artıq yaxınlaşa bilməmişdim.

Bir müddət canavarlar qətiyyənlə gözü dəymədilər. Meksikalı çobanlar isə gecələr, tonqal işığında onları dəfələrlə görürdülər. Bir dəfə çobanlardan biri mənə dedi ki, dəstəyə bir təzə canavar da qoşulub – balaca və tamamilə ağ. Çobanlar belə düşündülər ki, o, dişidir. Adını da Blanka qoymuşdular.

Mən canavarların izini diqqətlə tədqiq etməyə başladım. Rastlaşdığım sonuncu izlər məni əməlli-başlı çaşdırırdı. Tələlərin lap yanında, dəstə başçısının izlərindən qabaqda çox kiçik canavar izləri görürdüm. Heç nə başa düşmürdüm, dərk edə bilmirdim ki, kiçik izlərin sahibi burada dəstəylə bir yerdə olub, yoxsa tək.

Amma tezliklə kovboylardan biri gəlib belə dedi:

– Mən bütün dəstəni günün günortaçağı gördüm. Xırda izlər dəstə başçısından qorxmayan, meksikalıların Blanka adlandırdığı həmin o diş canavarındır.

– Belə de! – deyə dilləndim. – Hə, dostum Lobo, indi mən bilirəm səni necə ilişdirmək olar!

Komamızın yaxınlığında bir düyü kəsdim və onu tələ yemi kimi orada qoydum. Cəmdəyin ətrafında bütün ehtiyat tədbirlərinə ciddi riayət etməklə dörd dənə tələ qurdum. Heyvanın başını isə kəsib iyirmi beş yard aralı yerləşdirdim. Burada daha iki tələ qurub, kəlləni bərk-bərk onlara bağladım; hər şeyin üstünü səliqəylə ört-basdır elədim: torpaq səpdim, üstünə ot düzdüm, kaktusları əvvəlki yerinə əkdim ki, hər şey elə əvvəlki kimi görünsün. Sonra bir dənə koyot pəncəsi götürüb mal kəlləsinin ətrafına izlər saldım ki, qoca canavarı aldadıb bura gətirə bilim.

Dan yeri söküləndə gecə baş verənlərdən xəbər tutmaq üçün baxmağa gəldim. Kəllənin yerində olmadığı, kiminsə onu apardığı məni əməlli-başlı sevindirdi.

Yerdə qalmış izləri diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladım və tezliklə mənzərə mənim üçün tam aydın oldu: bura Lobo gəlmişdi, buna şübhəm yox idi. Təzə ətin iştahagətirən qoxusu onu cəmdəyin ətrafına dolaşmağa məcbur eləmişdi; həmişəki kimi ehtiyatlı olan canavar tələdən təhlükəsiz məsafədə dururdu. Budur, bu yerdə o, tələni də aşkar edir və bütün dəstə geri çəkilir. Canavarların hamısı başçıların iradəsinə tabe olur, yalnız ən balacasından, çox güman ki, həmin o dişi canavardan başqa. O, kənara qaçır ki, bir qədər aralıda qaralan əşyanın nə olduğuna baxsın. Heyvan bir ayağıyla tələyə düşür və mal kəlləsini də tələylə bir yerdə sürüyə-sürüyə qaçıb gedir...

Tez yəhərə sıçradım, Allen də öz atına mindi və biz izlə düşüb bacardığımız qədər sürətlə irəliləməyə başladıq.

Heç bir mil keçməmişdik ki, balaca dişi canavarı gördük. Bu, həqiqətən, Blanka idi. Lobo da yanında idi. Yanaşı qaçırıldı. O, dişi canavarı atıb getməmişdi.

Amma əlitüfəngli insanların onlara yaxınlaşdığını görəndə kimi mübarizəyə gücü çatmayacağını anlayıb, dik yamacla təpəyə qalxmağa başladı. Dişi canavar da onun dalınca düşdü və mal kəlləsinin buynuzları qayalara ilişib onu saxlayana kimi qaçdı. Dişi canavar artıq dayanmağa məcbur idi. Üzünü bizə tərəf çevirdi. Elə həmin an günəş çıxıb heyvanın üzünü işıqlandırdı. Yalnız indi mən Blankanı bütün gözəlliyi ilə gördüm. O, qar kimi bəmbəyaz idi. Fotoaparatumu çıxarıb onun şəklini çəkdim. Sonra isə – indi mənə elə gəlir ki, bu, qəddarlıq idi – kəməndi boynuna atıb, atları dəhəmlədik. Atlar yerindən qopanda kəndir gərildi.

Blankanı yəhərimə atıb komamıza tərəf çapdım. Deyəsən, həmin an keçirdiyim təntənə hissini ömrüm boyu heç yaşamamışdım. Bütün bu illər ərzində heç kəsə hələ həmin dəstədən olan hər hansı bir heyvanı vurmaq nəsb olmamışdı. İlk qənimət mənimkiydi...

Həmin gün axşama kimi Lobonun qayanın zirvəsindən gələn çağırış dolu ulartısı qulaqlarımıza yetişirdi. O elə hey çağırır, çağırırdı. Lakin indi bu çağırış bir dəstə başçısının amiranə çağırışı deyildi – heyvanın səsinə dərin bir qüssə vardı.

Gecə düşəndə isə Lobo dağdan enib komamıza yaxınlaşdı; biz bunu da canavarın səsinə duyduq. Budur, o, Blankanın öldüyü yerə yaxınlaşdı və həmin an qüssə, xiffət dolu ulartı səsləndi. Deyəsən, artıq o, hər şeyi anlamışdı...

– Lənət şeytana, – kovboylardan biri dedi, – bilmirdim ki, canavarlar da xiffət nə olduğunu başa düşürmüş.

Sonra qoca canavar atlarımızın izinə düşüb irəlilədi. Bilmirəm bizdən intiqam almaq istəyirdi, yoxsa dışı canavarı tapmaq.

Axşam saat ona yaxın itimiz hürməyə başladı. Özünü komanın qapısına çırpırdı. Çıxdım ki, onu içəri buraxım, amma tapa bilmədim. Nə qədər çağırdımsa, xeyri olmadı. Ertəsi gün səhər öyrəndim ki, it nəyə görə çağırışlarıma cavab vermirmiş. Lobo onu tutub aparmış, elə bir az buradan aralı parça-parça etmişdi.

Qoca canavar həmin gecə tək gəlmişdi – bunu izlər xəbər verdi – və həmişəki adətində rəğmən, son dərəcə ehtiyatsız davranmışdı.

İndi mənim üçün bəlli bir məsələydi ki, Blanka onun sevgilisiymiş. Mən həm də başa düşürdüm ki, nə qədər ki canavar hələ qüssəlidir və nə qədər ki bu vəziyyətdən çıxmayıb, mal-qaranı qorumaq üçün təcili olaraq qətiyyətli addımlar atmalıyıq.

Üçümüz bir yerdə bütün günü çalışıb uçuruma aparən cığırın hər birində dörd tələnə birdən qurduq. Hər şeyi ört-basdır edəndən sonra Blankanın pəncəsini götürüb tələlərin ətrafında izlər saldım – sanki, oraları Blanka özü dolaşmışdı...

Həmin gecə təzə bir şey eşitmədik. Ertəsi gün ata minib tələlərin ətrafını yoxlamağa çıxdım. Amma maraqlı bir şey gözümə dəymədi. Şam yeməyi vaxtı oğlanların birindən soruşdum:

– Sən bu gün Şimal dərəsində olmusan?

– Yox, – deyə cavab verdi, – olmamışam, amma bir saat qabaq orada otlayan sürünün içinə yaman vəl-vələ düşmüşdü.

Ertəsi gün dan yeri söküləndə mən Şimal dərəsinə yollandım. Tələlərimizə yaxınlaşanda gördüm ki, Lobo yerə uzanıb. O, Blankanın pəncəsinin izini almışdı. Elə bilmişdi ki, sevgilisi haradasa qabaqdadır və tezliklə tapacaq onu.

Və budur, indi heyvan hər ayağında bir tələ, zəncirlərin arasında dolaşaraq tam çarəsiz halda uzana qalmışdı.

Bir qədər kənarında isə təhlükəsiz məsafəni pozmaq fikrində olmayan mal-qara həyəcanlanaraq böyürür, sanki, tiranın məhvini bayram edirdi. Amma heyvanlardan heç biri ona yaxınlaşmağa özündə cəsəət tapmırdı.

Lobo məni görəndə ağzından uca səslə, həyəcanlı nida dolu bir çağırış qopdu, elə bil, öz dəstəsini səsləyirdi: Bura gəlin, kömək edin!

Amma kimsə dadına çatmadı.

Onda mənim üstümə atılmaq istədi, lakin zəncirlər, tələlər imkan vermədi. Gücdən düşmüş Lobo çarəsiz halda yerə uzandı.

– Ay səni, qoca quldur, gözəl heyvan! Sənə yazığım gəlir, amma bundan başqa heç nə edə bilmərəm.

Mən ləssonu fırlatdım.

Lakin halqa canavarın başına keçməyə macal tapmamışdı ki, heyvan onu havada qapdı. Sonra yenə mənə nəzər saldı, sanki, belə demək istəyirdi: Hə, bundan bir şey çıxmadı, başqa bir üsul tap.

Tüfəng yanımda idi.

Vurum? Yox, lazım deyil.

Düşərgəyə qayıdıb o biri ləssomu götürdüm. Bir də geri döndüm. İndi Allen də yanımdaydı.

Bu dəfə canavara qalın bir ağac parçası atdıq və onu ağzından buraxmağa macal tapmamış kəməndi başına saldıq. Atlarımız öz işlərini yaxşı bilirdilər.

Halqa Lobonun boynunda gərildi. Daha bir dəqiqə və heyvanın gözləri öləzəməyə başladı.

– Geriyə! – deyə birdən çığırdım. – Atı saxla. Onu diri tutmaq istəyirəm.

Biz canavarın ağzına ağac soxub alt və üst çənələrini bir-birinə möhkəm bağladıq.

Artıq Lobo silahlarını itirmişdi.

Müqavimət də göstərmirdi. Amma mənə tərəf daha heç baxmadı. Baxışları məndən ötüb haralardasa dolaşırdı. Özünü elə aparırdı, sanki, preriyada tək idi.

Biz onu kəndirlə sarıdıq, tələlərdən azad etdik və yəhərimin üstünə köndələninə yıxdıq.

Allen sağında, mən isə solunda gedirdik. Bu minvalla onu komamızadək gətirdik.

Evdə canavarın boynuna xalta salıb zəncirlədim. Böyür-başına da tələlər düzdüm. Fikirləşirdim ki, öz dəstəsindən olan heyvanları mütləq səs-ləyəcək, qoy gələndə tələyə düşüb qalsınlar.

Amma səhv edirdim. Lobo onları bircə dəfə səs-ləmişdi. Onda da kimsə cavab vermədiyinə görə bir də çağırmadı.

Onu yemləməyə bir az ət və su çıxardım; bilirdim ki, ac-susuzdur. Mənə baxmırdı. Harasa uzaqlara, dərənin dağa qovuşan tərəfinə, geniş otlaqları, meşələri olan yerə, bu qədər müddəti soltanlıq etdiyi oylaqlara baxırdı.

Beləcə, düz günbatana kimi uzandı.

Axşam, yatmağa getməzdən əvvəl ona baş çəkəndə gözləri lap aydın idi.

Lakin biz yaxşı bilirik ki, gücünü itirmiş şir, qəfəsdə olan qartal, sevgilisindən ayrı düşən göyərçin həmişə xiffətdən ölür. Güman etmirdim ki, Lobonun qəlbi bu qısa zaman kəsiyində başına gələnlərə tab gətirə.

Bircə bunu bilirəm: dan yeri söküləndə Lobo elə axşam onu qoyub getdiyim vəziyyətdə uzanmışdı – başı pəncələrinin üstündə, gözləri dərəyə dikili. Lakin heyvanın baxışlarında artıq həyat əlaməti yox idi – qoca Lobo ölmüşdü.

Onun zəncirini açıb xaltasını çıxardım. Kovboylar mənə kömək etməyə gəldilər. Elə ki onun leşini yerdən qaldırdıq, ən yaxın qulaqlarımıza canavarların qişsəli ulartısı yetişdi. Bəlkə də, heyvanlar ova çıxmışdılar, acından ulayırdılar, amma həmin an bizə elə gəlirdi ki, onlar Lobo ilə vidalaşırdılar.

Biz Lobonun cəsədini Blankanın – onun Blankasının leşini qoyduğumuz talvarın altına apardıq və ikisini də yanaşı uzatdıq.

Kovboy dedi:

– Elə hey onu gəzirdin. Budur, indi yenə bir yerdəsiniz.

İyirmi dördüncü fəsil

MƏNİM KİTABLARIM

Köhnə dostum Henri Still Çarlz Skribner və oğlanları nəşriyyatında bədii tərtibat şöbəsinə rəhbərlik edirdi. Still məni naşir Kimbal və ədəbiyyat dünyasının bir çox görkəmli simasıyla tanış etdi.

Həmin vaxtlarda Nyu-Yorka Şotlandiyadan olan yazıçı Ceyms Barri də gəlmişdi və Kimbal onun şərəfinə şəhərin ən dəbdəbəli klublarının birində nahar vermişdi. Dəvətilər arasında həm də Amerika Birləşmiş Ştatlarının gələcək prezidenti Teodor Ruzvelt vardı.

Qonaqların diqqətini mənə yönəltmək üçün Still məcbur elədi ki, canavarlar haqda danışım. Həmin gün yaman qızıışmışdım, əvvəlcə bir hekayə, sonra da ikincisini oxudum. Əl çalanlar arasında özü də ehtiraslı ovçu olan Teodor Ruzvelt xüsusilə canfəşanlıq edirdi.

Sonra o, mənə yaxınlaşdı dedi:

– İstərdim ki, yaxın günlərin birində mənimlə nahar edəsiniz.

Nahar Metropoliten klubunda baş tutdu, orada da böyük uğurla çıxış edib heyvanlar barədə hekayələrimi oxudum.

Əgər bir yazıçı jurnallarda dərc olunaraq oxucuların diqqətini çəkmiş hekayələr silsiləsi qələmə alıbsa, təbii ki, onun növbəti addımı onları bir kitabda birləşdirmək olacaq.

Mən kitab tərtib etmək fikriylə səkkiz hekayəmi seçdim: “Lobo”, “Springfild tülküsi”, “Yorğa mustanq”, “Vulli”, “Qırmızıboğaz”, onların arasına illüstrasiyala-

rımı da əlavə edib “Çarlz Skribner və oğlanları” nəşriyyatına apardım.

Redaktor hekayələrimi bəyəndi. Onda mən şəxsən Skribnerin yanına getdim ki, qalan məsələlər barədə də razılığa gələk.

Skribner öz söhbətinə nəşriyyat işinin çox riskli bir iş olması barədə şikayətlərindən başladı və məni inandırmağa çalışdı ki, kitabların əksəriyyəti başdan-ayağa ziyandır və elə buna görə də müqavilə imzalananda bunu unutmaq olmaz. Elə bu səbəbdən kitabın satış qiymətindən on faiz və bir də illüstrasiyalara görə kiçicik qonorar – onun mənə təklif edə biləcəyi bu idi.

– Nəşriyyat xərclərini ödəmək üçün siz neçə nüsxə satmalısınız? – deyə mən maraqlandım.

– İki min nüsxədən az olmamalıdır, – Skribner cavab verdi.

Onda mən öz təklifimi dilə gətirdim:

– Sizə demək istəyirəm ki, mən öz kitabımı yüzlərcə təzə çıxan kitabların sırasına qatmaq istəmirəm. Mən öz kitabım haqda danışacağam, müxtəlif şəhərlərdəki oxucular qarşısında hekayələrimlə çıxış edəcəyəm və camaat bu kitabı həvəslə alacaq. Bununla yanaşı, həm də şəkillərimdən ibarət sərgilər də təşkil edəcəyəm. Bu kitabın uğuruna o qədər inamım var ki, ilk iki min nüsxənin satışından bir sent belə almayacağam, lakin həm də belə bir şərt qoyuram: siz mənə kitabın sonrakı satışından dediyiniz kimi on faiz deyil, iyirmi faiz verəcəksiniz.

Mənim şərtlərim qəbul edildi, müqavilə imzalandı. Kitab 1898-ci ilin 20 oktyabrında “Mənim vəhşi dostlarım” adı altında çap olundu.

Kitabın uğuru bütün gözləntilərdən artıq oldu – onu qısa bir zaman ərzində bir neçə dəfə nəşr edərək yaydılar.

Heç şübhə yoxdur ki, bu kitab heyvanlar barədə ədəbiyyatın tamamilə yeni – realist istiqamətinin təməlinə çevrildi. Həmin zamanlara kimi oxucular yalnız heyvanlar haqda təmsillər, nağıllar və özlərini heyvan cildinə girmiş adam kimi aparən vəhşilər barədə əsərlər görmüşdülər.

Amerika yazıçısı Klarens Hoks öz kitabını mənə bağışlayarkən iç səhifəsində bu sözləri yazmışdı:

“Yaradıcılığı yeni naturalist-yazıçılar məktəbinin yolunu işıqlandıran, on minlərlə adamı vəhşi təbiətin vurğuna çevirən Ernest Seton-Tompsona – dostum və təbiətşünas qardaşıma”.

İlk toplunun dalınca başqa kitablarım da işıq üzü gördü: “Təqib olununların taleyi”, “Qəhrəman heyvanlar”, “Aynın tərcümeyi-halı”, “Yorğa mustanq” və başqaları.

Kitablar mən elə onları yazıb bitirən kimi, illüstrasiyalarımınla bəzəməyə macal tapan kimi çapdan çıxırdı. Oxucularım müəllifi görmək istəyirdilər. Nyu-York klublarından biri mənə çıxış üçün yüz dollar qonorar təklif etdi. Bu təklifi qəbul elədim və tədbirə sərf etdiyim bir saatdan hekayələrimi oxumaqla, ya da oxucularımın diliylə desəm, heyvanlara çevrilməklə zövq alırdım. Təbiət mənə güclü səs və səhnədə özümü aparmaq bacarığı veib. Çox vaxt özümdən asılı olmadan heyvanları əsl aktyor kimi təsvir edirdim. “Lobo” hekayəmi bağışladığım dostum bir dəfə mənə belə dedi:

– Seton, sən bu hekayənlə ürəyin istəyən qədər çıxış edə bilərsən. Bir nəsil böyüyənədək artıq ikincisi sənin hekayəni dinləmək üçün yetişəcək.

Dostum düz deyirdi – mən elə indiyə kimi görüşlərimdə neçə-neçə başqa hekayəmlə yanaşı, “Lobo”nu da oxuyuram.

Amerikanın hər tərəfindən oxucular qarşısında çıxış etmək təklifi gəlirdi. Axırda bu yazışmalar çox böyüyüb mənə əziyyət verməyə başladı.

Və günlərin bir günü mən özüm də gözləmədən bu mükəlləfiyyətdən qurtuldum. Bu, belə baş verdi. Bir dəfə necə oldusa, mühazirələrin tanınmış təşkilatçısı, Mark Tven və Amerikanın bir çox digər məşhurlarının çıxışlarını təşkil edən mayor Ceyms Pond mənim çıxışımı dinləməyə gəldi.

Fasilədə mənə yaxınlaşıb dedi:

– Sizə deyim ki, əməlli-başlı tapıntısınız. Əgər ürəyiniz istəsə, sizinlə bir yerdə böyük işlər görə bilərik.

Kiçik söhbətdən sonra o, mənə belə bir təklif verdi:

– Sizin bütün məsrəflərinizi, yolhaqqını, mehmanxana xərcini, afişaları, sehrli fənəri, zalın kirayəsini öz üzərimə götürürəm. Bir nəfər də dəvət edəcəyəm ki, sizə katiblik və köməkçilik etsin. Əvəzində sizdən xahiş edəcəyəm ki, həftənin beş günü, hər gün də iki dəfə olmaqla çıxış edəsiniz. Bunun müqabilində həftədə altı yüz dollar qonorar vəd edirəm. Təklif olunan müqavilənin müddəti belədir – Yeni il ərəfəsindəki iyirmi və Miladdan sonrakı on həftə.

Mən bu təklifi tərəddüdsüz qəbul etdim və biz bir yerdə bir neçə il işlədik. Bu əməkdaşlığa yalnız mayor Pondun ölümü son qoydu.

Əgər bu səyahətlərim ərzində bütün gülməli hadisələri, işlərin tərs getdiyi məqamları, yorğunluğuma və qar çovğununa baxmayaraq, təyin olunan vaxtda təyin olunan yerə çatmaq üçün daim yaşadığım tələskənliyi və stresslərimi geniş təsvir etsəm, əməlli-başlı qalın bir kitab alınardı.

* * *

Artıq çoxdan bəri ildə iki dəfə vəhşi təbiətin qoynuna çıxaraq orada bir neçə ay vaxtını keçirməyi özüm üçün adət şəklinə salmışam. Bu proqramımı yerinə yetirməyə həmişə müvəffəq olmurdum, amma əlimdən gələni edirdim ki, təbiətin qoynuna çıxa bilim. Həmişə də belə səfərlərdən zəngin təəssüratla dönürdüm.

1898-ci ilin payızında dağlıq sahələrdən ötərək Vayominq ştatından axan Küləklər çayı – Vind-Riverin vadisinə yollandım.

Orada indi danışmaq istədiyim macərələrim oldu.

Oktyabr ayının 1-i idi. Düşərgədən səhər səkkizdə çıxdım. Ətraf təpələr yumşaq ağ örtüyə bələnmişdi. Qar isə yağmaqda davam edirdi. Ətraf lap üfucə kimi ağappaq idi və mən yolu seçməkdə çətinlik çəkirdim.

Şimal istiqamətində artıq iki mil keçmişdim ki, köhnə sığın izləri gördüm. İzlər, təxminən, bir mil şimal tərəfə aparır, sonra isə cənuba dönərək çayı keçirdi.

Hələ buz bağlamamış, kiçik, daşlı bir çay idi. Sonra sığın çay boyu yuxarı qalxır, oradan da meşəyə girirdi. Və o an, çox güman ki, sığın dincəldiyi yer diqqətimi çəkdi, oradan azacıq aralı isə daha kiçik iki heyvanın da dincəldiyi yeri gördüm – yəqin, dişi sığınlardı. İzlər lap təzəydi. Yəqin, mən gələrkən şıqqılıya yerlərindən qopub həyəcan içində qaçmışdılar. Amma çox uzağa qaça bilməzdilər. Bəliydi ki, qoxumu uzaqdan almaqları da qeyri-mümkün idi, çünki külək üzümə vururdu. Gördüklərinə də heç güman yox idi. Odur ki heyvanların tezliklə qayıdacağını düşündüm.

İzlərdən biri açıqlıqla təpədən enirdi, digəri yuxarı, meşəlik olan zirvəyə qalxırdı. Atın başını çevirib üzünə baxırdım. Səhv etməmişdim. Nəhəng sığın burada idi. Mənim yaxınlaşdığımı hiss edərək başını dik qaldırmış, qulaqlarını şəklemişi. Bu gözəl heyvanın fotosəklini çəkmək üçün hava çox qaranlıq idi. Sığını heç öldürmək də istəmərdim. Beləliklə, çığurdım:

– Huun!

O, mənə sarı çönlüb yerindən ox kimi sıçradı və lap uzaqlara qaçdı.

Bunun dalınca qələm-kağızımı çıxarıb qarın üstündə üç sığın dincəldiyi yerin təsvirini çəkməyə başladım.

Birdən təəcüblə baxdım ki, şəkli boz kağızda çəkirməm, amma mənə elə gəlirdi ki, özümə ağ vəraqələri olan dəftərçə götürmüşdüm. Yalnız diqqətlə baxandan sonra anladım ki, kağız, həqiqətən, ağ imiş, sadəcə olaraq, alatoranda ətrafdakı hər şey kimi onu da boz rəngdə görmüşdüm.

Əşyalarımı tələsik yığışdırıb yəhərə qalxdım. Düşərgədən mənə neçə mil ayırdığı barədə təsəvvürüm yox idi, heç mənzilbaşına apararıq ən qısa yolu da tanımırdım. Məni bura gətirən cığırla qayıtmaq ağılabatan iş olmazdı, çünki gələrkən sığın izinə düşüb o qədər otərəf-butərəfə çapmışdım ki... Bir də, onsuz da, öz izlərimi tapa bilməyəcəkdim – bütün günü qar yağıb hər tərəfi ağuşuna almışdı.

Daha fikirləşməyə vaxt sərf etmədən birbaşa düşərgə istiqamətində getmək qərarına gəldim. Heç şübhəm

yox idi ki, seçdiyim yol ən kəsəsidir. Kefi kök halda yarım saata yaxın at çapdım. Nəhayət, yenə çayın sahilinə yetişdim.

Amma görtün həmin çayın indi də əks səmtə axdığına baxanda necə təəccübləndim!

Aman Tanrı, dəhşət! Kimsəsiz, əldən-ayaqdan uzaq yerlərdə səyahət edən hər bir kəs bunun nə olduğunu gözəl anlayır. Çay yolunu aza bilməz. Deməli, səyyah azıb!

Fikirləşə-fikirləşə hərəkətimin istiqamətini bir də yoxlamağa başladım, amma nə qədər çox düşündürdümsə, bir o qədər də çox dalana dirənirdim. Qar buludları günəşin üzünü bütün günü tutmuşdu və mənim istiqaməti düzgün təyin etməyim üçün heç bir imkan yox idi.

Bax onda bədəni uçunduran qorxu hissi bütün vücuduma hakim kəsildi. Amma həmin dəqiqə özümü ələ alıb başqalarına söylədiklərimi özüm üçün də təkrar etdim: Azmış adamın üç düşməni var: aclıq, soyuq və sonuncu, ən dəhşətli düşmən – qorxu. Qorxma, hər şey yaxşı olacaq. Ovçu instinkti sənə deyir ki, düşərgə bax orada, şamağacıları görünən o təpənin səmtindədir; təpəni aşıb düzünə getməlisən.

Artıq atımı həmin istiqamətdə çapmağa hazır idim ki, beynimə tamam başqa fikir gəldi: “Axı yanımda hər şeyi məndən də yaxşı bilən dostum var – mənim atım. O, hər şeydən xəbərdardır, yalnız ondan soruşmaq lazımdır. Və mən soruşdum.

Bunu necə edim?”

Atımın quyruğunu şamağacıları bitən təpəyə tərəf çevirdim və düzənliklə əks istiqamətə çapdım. Sonra yüyəni buraxıb lap kırımışcə oturdum – tərənəmədən, cıncırımı belə çıxarmadan.

At o dəqiqə çönüb meşəli təpəyə sarı çapdı. Mən bir də onun başını çevirib tamam başqa səmtə yönəldim, yenə quyruğu təpəyə tərəf saxladım.

Heyvan bir də yerində fırlanıb eyni yolla getdi.

Onda mən öz-özümə dedim: “Beləliklə, qərar qəbul olundu. O sarsaq çay axa-axa lap ağacların təpəsinə

dırmaşa belə, vecimə deyil – qoy hara istəyir, ora da axsın, mənə dəxli yoxdur. Mən öz yolumla gedəcəyəm – şamağacılar bitən həmin o təpəyə tərəf”.

Atı dəhmərlədim və bir saatdan sonra müvəffəqiyyətə yetişdim. Yalnız burada aydınladı ki, niyə bu qərribə çay təbiətin bütün qanunlarına rəğmən, tərsinə axırmış. Bəlli oldu ki, mən tamam başqa çayın sahilinə çıxıbmuşam və bu çay haqda heç bir bilgim yox imiş.

İyirmi beşinci fəsil

CON BERROUS

Bir dəfə, hələ Londonda olarkən axşam həmişəki kimi Britaniya muzeyinin nəzdindəki kitabxanaya gəldim, kitabxanaçı kitabı mənə uzadıb dedi:

– Buyurun, Amerika yazıçısının əsəridir, sizin xoşunuza gəlməlidir.

Bu, Con Berrousun “Yay səyahəti” adlı yeni kitabı idi. Mən onu həyəcanla və təsvirəgəlməz sevinc hissiylə oxudum. O vaxtdan bəri Con Berrous mənim ideallarımdan birinə çevrildi.

Uzun illər ötdü. Mən artıq özüm də yazıçı idim. Mətbuatda çıxan hekayələrim ədəbi dairələrdə canlı əks-səda doğururdu. Nəyin bahasına olur-olsun, məni Con Berrousla tanış etmək qərarına gələn “Sençuri” jurnalının nəşiri Riçard Gilder ikimizi də öz evinə qonaq çağırmışdı.

Bu, mənim üçün əlamətdar gün idi. Con Berrousun gözəl simasına heyranlıqla baxaraq öz-özümə fikirləşirdim ki, bu insanın sifəti də əsərlərinin klassik gözəlliyi ilə səsləşir. Mənimlə davranışında bir soyuq nəzakət vardı. Onu qınamırdım. Tanınmış yazıçının öz kiçik həmkarına belə münasibəti mənə hətta təbii də gəlirdi. Mənim ona münasibətimi isə pərəstiş və dərin hörmət səciyyələndirirdi.

Bir qədər keçdi və Con Berrousun “Atlantik Monsli” jurnalında mənə və daha bir cavan həmkarıma qarşı çox kəskin və ədalətsiz tənqidinə lap təəccüb qaldım. Bu uzun məqalə o qədər ədalətsiz və qərəzli idi ki, mən redaksiyanın onu necə nəşr etdiyinə də mat qalmışdım.

Məqaləni oxuyan kimi dostuma dedim:

– Belə yazılara cavab verməyə dəyməz.

Sonra isə ünvanıma yazıçı dostlarımdan, alimlərdən məktublar, teleqramlar gəlməyə başladı. Onlar bir ağızdan deyirdilər: “Bu ədalətsiz hücumlara bir kəlmə də cavab verməyin, heç olmasa, indi”.

Qəzet müxbirləri sensasiyalı məqalə yazmaq üçün məni lap mühasirəyə alırdılar.

Mən isə onların hamısına belə cavab verirdim:

– Deməyə sözüm yoxdur.

Bunu qəlbimdəki ağrını gizlədərək, kinayə ilə deyirdim. Sonra isə maraqlı bir hadisə baş verdi.

Endrü Karnegi Nyu-Yorkun görkəmli yazıçılarının əllisi üçün ziyafət təşkil etmişdi. Ziyafətə çağırılanlardan ikisi – Hamlin Harland və Klarens Stedman mənim arxamca gəlmişdi ki, tədbirə birlikdə gedək.

Hamlin elə o dəqiqə soruşdu:

– Con dayının hücumlarına qarşı nə tədbirlər görürsən?

– Heç bir şey, – deyə cavab verdim.

– Necə yəni, heç bir şey?!

– Sadəcə: o tənqid elə kəskindir ki, bununla özünü də təkzib edir.

– Bu çox yaxşı! – Hamlin Harland əl çəkmək bilirdi və Stedman da onun tərəfində idi. – Bütün bunlar yaxşıdır, əgər ümumi götürsək və bəlkə də, Con heç kəs olsaydı, kara gələrdi, amma hamıya bəllidir ki, o, Olimpın zirvəsindədir, ağızından çıxan hər kəlmə dünyanı dolaşır. Kimsə ona cavab verməlidir – axı o, elə pis, elə qəddar bir hücum edib ki, cavabsız qoymaq olmaz. İstəyirsən mən verim cavabını?

– Bu, sənin öz işindir. Necə istəyirsən, elə də hərəkət elə. Mən isə öz nöqtəyi-nəzərimdə qalırım və səni

də bu məsələdə vəkil etmək istəmirəm, çünki özüm heç bir addım atmaq niyyətində deyiləm. Onsuz da, sonda qələbə mənim tərəfimdə olacaq.

Avtomobilimiz Karneginin Beşinci avenyu ilə Doxsan birinci küçənin tinində yerləşən malikanəsinin qarşısında dayananaqədək söhbətimiz davam etdi.

Evin sahibəsi və sahibi ilə salamlaşdıq və zalın dərinliklərində nə barədəsə qızgın söhbətləşən kiçik bir dəstə diqqətimi çəkdi. Hamısı ağsaçlı şəxslər idi. Mark Tven, Vilyam Din Hauels və Con Berrous. Sonradan öyrəndim ki, onlar mənim barəmdə danışmışlar. Harlanda tərəf çönüb dedim:

– Hamlin, dostum, indi də mən hücumla keçəcəyəm. Burada qal, bax gör nə olacaq...

Söhbət edənlərə yaxınlaşdıq onları ümumi bir təzimlə salamladım. Hər üçü ilə çoxdan tanış idik.

Hauels və Mark Tven əlimi dostcasına sıxdılar. Berrous isə dalını mənə çevirib özünü divardakı kiçik bir şəkli diqqətlə süzürmüş kimi göstərdi.

Ona yaxınlaşdıq dedim:

– Qurtarın, Con dayı, niyə gizlənqaç oynayırdıq ki?

Yumşaq və mülayim adam olan Hauels qalmaqal qopacağından qorxub aradan çıxdı. Mark Tven maraqla başını qaldıraraq qulaqlarını şəkələdi.

Berrous başa düşdü ki, geriye yol yoxdur. Bərk qızarıb kəkələyə-kəkələyə dilləndi:

– Qulaq asın, Seton, ümidvaram bunu şəxsən sizə qarşı yönəlmiş bir münasibət kimi qəbul etmirsiniz və məndən incimirsiniz.

– Mən söhbətin nədən getdiyini anlamıram.

– Necə yəni? Sizin xəbəriniz var axı.

– Nədən? – deyərək heç nə olmayıbmiş kimi maraqlandım.

– “Atlantik Monsli”də sizi necə qılınclamağımın xəbəriniz yoxdur?

– Doğrudan, qılınclamısınız?

Berrous davam edirdi:

– İnanın ki, o məqalədə şəxsi heç nə yoxdur, sadəcə, akademik bir tənqiddir.

– Mən lap təcəüb qalmışam...

Sözümü bitirməyə macal tapmamış ev sahibi, mister Karnegi yaxınlaşdı, qoluma girib söylədi ki, mənə kiminləsə tanış etmək istəyir və salonun qarşı tərəfinə apardı.

Fürsətdən istifadə edib soruşdum:

– Mister Karnegi, masa arxasında mənim yerim harada olacaq?

O, mənə masanın şərq tərəfini göstərdi.

– Bəs Con Berrous harada oturacaq?

Karnegi qərb tərəfə işarə etdi.

Mən etirazımı bildirdim:

– Yox, yox, xahiş edirəm, bizi yanaşı əyləşdirin, görəcəksiniz necə maraqlı alınacaq.

– İşə bir bax! Heç gözləməzdim. Amma nə deyirəm, qoy siz istəyən kimi olsun.

Karnegi bunu deyib üzərində mənim adım olan lövhənin yerini dəyişdi. Mən Con dayıyla yanaşı əyləşdim. Hamının diqqəti bizdə idi.

Berrous əsəbiydi, mən isə özümü bacardığım qədər ələ aldığımıza görə sakitcə ondan soruşdum:

– Mister Berrous, siz nə vaxtsa canavarların həyatını və davranışını öyrənməyə cəhd etmisiniz?

– Yox.

– Bəs canavar ovuna necə, getmisiniz?

– Yox.

– Bəlkə, onların fotosəklini çəkibsiniz, ya da naturadan portretlərini işləmişiniz?

– Yox.

– Heç canavarın dərisini soymusunuz?

– Yox.

– Bəs nə vaxtsa vəhşi canavarı azadlıqda görməmişiniz ki?

– Yox.

– Elə isə söyləyin: bəs hansı haqla mənə o dərəcədə qəddar bir tənqiddə məruz qoydunuz?

Berrous qızarıb dedi:

– Bütün heyvanlara eyni dərəcədə tətbiq oluna bilən ümumi bioloji qanunlar var.

– Sizə bunu demək istərdim: mənim üzüm üzlər görüb və sizin tənqidinizdən qətiyyənlə çəkinmirəm. Amma gənc Lonqun üzərinə elə qəddar hücumla keçməyə sizi nə vadar etdi? Onun üçün bu, bir faciədir, çox ağır fəsadlar baş verə bilər və əgər onun başına bir iş gəlsə, özünüzdən küsün.

Con Berrous özünü elə itirdi, elə həyəcanlandı ki, gözlərinin kənarlarında yaş parladı.

Bu söhbətin nəticələrindən biri Con Berrousun “Atlantik Monsli” jurnalında çıxan məqaləsi oldu. Məqələdə deyilirdi:

“Bizim təbiətşünas-yazıçılardan bəziləri elmi həqiqətlərə həddindən artıq uyaraq çox quru yazırlar, digərləri sentimental, başqaları sensasiyabazdırlar və onların yalnız az bir qismi sənətin həqiqi zirvəsinə yüksələ bilər. Mister Seton-Tompson həm bir rəssam, həm də hekayə ustası kimi, həqiqətən, əvəzolunmazdır”.

Tezliklə mən Con Berrousdan Hudzon çayının sahilindəki malikanəsində qonaq olmaq barədə təklif aldım. Orada aramızda əsl dostluq münasibəti yarandı. Mən də, öz növbəmdə, onu Konnektikutdakı Kok-Kob malikanəmə dəvət etdim.

Qonağı dəmir yolu stansiyasında qarşılayıb avtomobildə meşədən keçən – mənim meşəmdən – yolla apardım. Yol boyu onun təəccüb və heyranlıq duyuran sözlərini eşitmək mənə xoş idi.

Lakin Con Berrousa beş minə yaxın kitab, mənim çəkdiyim iki yüzədək heyvan fotosəklindən ibarət kitabxanamı, minlərlə məmli heyvan, iki minə yaxın quş dərisi, min dənə əllə işlənmiş şəkil və eskiz toplanmış muzeyimi və nəhayət, gündəliyimi – otuz qalın cildəndən ibarət, otuz il ərzində bütün səyahətlərim, bütün tədqiqatlarım barədə müfəssəl qeydlər apardığım gündəliyimi ona göstərəndə birdəfəlik ram oldu.

Con Berrousla toqquşmam haqda eşidən prezident Teodor Ruzvelt bir dəfə mənə belə söylədi:

– Axı yazılarınızda necə nəhəng faktoloji materiala əsaslandığınızı heç kəs bilmir. Siz mütləq öz qeydlərinizi də çap etdirməlisiniz.

Mən işə girişdim və dörd ildən sonra iki böyük cilddən ibarət “Şimal heyvanlarının həyatı” adlı elmi işim işıq üzü gördü. Bu kitaba görə məni qızıl Tonqal medalına layiq bildilər. Lakin o kitab on il sonra çıxacaq dörd iri cilddən ibarət “Vəhşi heyvanların həyatı” əsərimin yalnız müjdəçisi idi.

Bu dəfə isə məni Berrous adına qızıl medalla və Milli Elmi İnstitutun qızıl Elliot medalıyla təltif etdilər. Bu, Amerikada elmi işlərə görə verilən ən ali mükafatdır.

Amerikanın şərqində mən şöhrət və sərvət tapdım. Lakin vəhşi Qərbin çağırışı mənim qəlbimi elə əvvəlki kimi həyəcana gətirirdi.

1930-cu ildə mən yaşamaq üçün Amerikanın qərb ucqarlarına – hinduların hələ də ibtidai həyatlarını sürdüüyü, dənizə çıxmağa can atan Rio-Grandenin özünə Qayalı dağlardan yol açdığı Nyu-Meksikaya köçdüm.

Və indi oxuduğunuz bu kitabımı da elə burada, Santa-Fe yaxınlığındakı villamda, 1940-cı ildə, artıq səksən yaşım tamam olarkən bitirdim.

HEKAYƏLƏR

YORĞA MUSTANQ

1

Co Kalon yəhəri tozun içinə tullayaraq atları azadlığa buraxdı və səs-küylə evə girdi.

– Nahar hazırdır? – deyə soruşdu.

– On yeddi dəqiqədən sonra, – aşpaz lap dəmir yolu stansiyası rəisinin əhəmiyyətli görkəmiylə saata baxıb cavab verdi.

Aşpaz sözdə həmişə çox dəqiq idi, amma əməldə bu dəqiqlikdən əsər-əlamət yox idi.

– Hə, işlər necədir? – deyə yoldaşı Skrat Codan soruşdu.

– Əla, – Co cavab verdi. – Mal-qaranın vəziyyəti, deyəsən, yaxşıdır, xeyli buzov var. Mən bir ilxı mustanq gördüm, su içməyə Antilop bulağına gəlirlər. Aralarında bir neçə dayça da var. Bir dənəsi – qara rəngdə olanı yaman gözəldir, lap anadangəlmə yorğaya oxşayır. Düz iki mil dalınca qarabaqara düşdüm, bircə dəfə də yorğasına haram qatmadı. Məzə üçün atımı da dəhmərlədim, amma yenə bir şey çıxmadı!

– Bəlkə, yolda bir az çox vurmusan?

– Buna bax ey, guya, dünən sərxoşluqdan iməkləyən özü deyildi!

– Nahara! – deyə aşpaz qışqırdı və söz-sözbət o dəqiqə kəsildi.

Ertəsi gün kovboylar sürülərini başqa otlığa sürdülər və mustanq ilxısı yaddan çıxdı.

Bir ildən sonra mal-qaranı təzədən Yeni Meksikanın elə həmin yerlərinə sürdülər və kovboylar yenə o mustanq ilxısını gördülər.

Qara dayça artıq nazik, düz ayaqlı, sağrıları parılayan qara ata dönmüşdü və kovboylar onun qəribə xüsusiyyətini artıq öz gözləriylə görə bildilər: o, həqiqətən də, anadangəlmə yorğa idi.

Co da oradaydı və elə o dəqiqə ağına gəldi ki, bu atı tutmaq heç də pis olmazdı. Şərqdəki ştatların sakinini bu fikir təəccüb qoymazdı, lakin qərbdə – atların çox ucuz olduğu yerlərdə vəhşi mustanq tutmaq ideyası heç bir kovboya cəlbədicə gəlməzdi. Mustanqı tutmaq asan deyil, hətta buna nail olsan belə, o, axıra kimi vəhşi, tamamilə faydasız, ipəyatmaz olaraq qalacaq.

Əksər maldarlar mustanq öldürməyi özlərinə peşə eləyiblər, çünki bu atlar təkcə otlaqları korlamır, həm də bəzən çobanların əhliləşmiş atlarını özləriylə aparır, həmin heyvanlar da vəhşi həyata tez öyrəşir, həmişəlik itib-gedirlər.

Vəhşi Co Kalon atlara, onların bütün xüsusiyyətlərinə əla bələd idi. O, belə deyirdi:

– Mən ömrümdə üzüyola olmayan ağ at görməmişəm! Ya da kəhər ola, kəhgir olmaya... Qara at isə həmişə eşşək kimi tərs, iblis kimi kinli olur. Caynağı olsa, şirin də öhdəsindən gələr!

Beləliklə, əgər mustanq tam xeyirsiz heyvandırsa, qara mustanq iqiqat faydasızdır. Skrat Conun biryaşar mustanqa yiyələnmək, onu əhliləşdirmək arzusunda heç bir mənə görmürdü.

Lakin Co bu istiqamətdə ikinci il də heç bir addım ata bilmədi.

Co adi çoban idi, ayda iyirmi beş dollar məvacib alır, boş vaxtı, demək olar ki, qalmırdı.

Kovboy yoldaşlarının çoxu kimi o, bir zamanlar ranço sahibi olmaq, özü üçün mal-qara saxlamaq arzusuyla yaşayırdı. Onun Santa Fe şəhərində lazımı qaydada qeydiyyatdan keçirdiyi şəxsi damğası da vardı. Lakin sürüsündə bu damğanı basa biləcəyi yeganə iribuynuzlu heyvan bir qoca inəkdən doğulmuş buzov idi.

Damğası olmayan hər bir heyvana öz damğasını vurmaq Conun qanuni haqqı idi. Lakin payızda əmək-haqqını alanda o, şəhərdə kef etməyə yaman şirniklənirdi. Odur ki Conun bütün əmlakı elə qabaqkı kimi yəhərdən, yatacaqdan və həmin qoca inəkdən ibarət idi. Amma o, heç vaxt ümidini itirmirdi ki, nə vaxtsa bir oyun çıxarib varlanacaq. Bir dəfə necə oldusa,

ağlına belə bir fikir yerləşdirdi ki, həmin qara mustanq ona mütləq xoşbəxtlik gətirəcək və atı tutaraq ona yiyələnmək üçün əlverişli fürsət gözləməyə başladı.

Lakin artıq güclü, üçyaşar ata dönmüş, gözəlliyi ilə lap gözə girən qara mustanq barəsində nə qədər eşitsə də, Co özü ona heç vaxt tuş gəlməmişdi.

Antilop bulağı düzənlikdə, hər tərəfdən açıq çöllükdə yerləşirdi. Bulaq çağlayıb daşanda ətrafını qumotu basmış kiçik gölə dönürdü. Suyun səviyyəsi düşəndə isə bulağın ətrafında səthi qara lillə örtülmüş, addabudda ağ duz ləkələri parlayan, ortasındakı çuxurdan isə bulaq qıjldayan böyük bir düzənlik qalırdı. Bulağın suyu təmiz, içməli idi. Ətrafdakı neçə millik ərazidə başqa bulaq da yox idi.

Bu çöllük qara aygırın sevimli oylağına çevrilmişdi, hərçənd ki mal-qara da, ev atları da elə burada otlayırdı.

Burada, əsasən, damğalı sürülər olurdu. Sürü sahiblərindən biri, fermanın işlər müdiri Foster işgüzar adam idi. Hamını inandırmağa çalışırdı ki, bu yerlərdə ev heyvanlarının yaxşılaşdırılmış cinslərini artırsalar, gəlirlər mütləq çoxalacaq. Özünün artıq qarışıq cinsdən olan on dənəyə yaxın qamətli, düzgün bədən quruluşlu, ceyrəngöz madyanı da vardı. Onların yanında tük basmış adi atlar lap tör-töküntüyə bənzəyirdi.

Bu gözəl madyanlardan biri həmişə iş üçün tövlədə qalırdı, digər doqquzu isə dayçalara süd verəndən sonra, adətən, sərbəst gəzib-dolaşır.

Atlar ən yaxşı otlaqların yolunu həmişə tapır. Doqquz madyan da Antilop bulağına aparən yolu çox asan tapdı. Sonralar, yayda Foster öz yoldaşlarıyla onları axtarmağa gedəndə atlarını lap tez tapdı. Amma heyvanların yanında olan kömür kimi zil qara aygır bu sürünü lap sahibi kimi qoruyurdu. O, sürünün ətrafında çaparaq atları bir yerə toplayırdı və onun parlaq qara rəngi madyanların qızılı dərisindən çox kəskin fərqlənirdi.

Madyanlar yumşaqxasiyyətli idilər və təbii ki, əgər qara aygır olmasaydı, onları qovub evə qaytarmaq çox asan iş idi. Görünür, heyvan öz vəhşi xislətiylə bu madyanları da xəstələndirmişdi. Onlar da belində

süvarilər olan yöndəmsiz atları lap geridə buraxaraq dördnala qaçıb uzaqlarda gözdən itdilər.

Atların bu hərəkəti hər iki maldarı özündən çıxardı. Onlar tufənglərinə əl ataraq andıra qalmış aygırı vurmaq üçün fürsət gəzməyə başladılar. Lakin gülləni necə atasan, əgər aygırı vurmaq şansı cəmi ondabirə bərabədirsə?

Bütün gün faydasız cəhdlərlə başa çatdı. Aygır mustanq – bəli, o idi – ailəsini gözündən qoymurdu və elə onlarla bir yerdə də cənubdakı qum təpələrinin o üzündə yoxa çıxdı.

Dilxor maldarlar uğursuzluqlarının baskarından mütləq intiqam alacaqlarına söz verərək əldən düşmüş atlarının belində evlərinə döndülər.

Qara yallı, yaşılımtıl, parlaq gözlü nəhəng aygır isə bütün əyalətin çöllərinə sahiblik edir və müxtəlif yerlərdəki madyanları özüylə apararaq ilxısını durmadan böyüdüdü. Nəhayət ki, onun ilxısı, azı, iyirmi atdan ibarət oldu.

Onun dalınca düşən madyanların əksəriyyəti sakit, arıq atlar idi və onların arasında aygırın ilk dəfə apardığı doqquz cins madyan boy-buxunu ilə yaman fərqlənirdi.

Bu kiçik ilxı elə cidd-cəhdlə, elə qısqançlıqla qorunurdu ki, ora düşən istənilən madyan maldar üçün birdəfəlik itirilmiş sayılırdı və maldarlar özləri də tezliklə başa düşdülər ki, onların yerində məskunlaşmış mustanq hamıya əməlli-başlı ziyan vurur.

2

Bu hadisə 1893-cü ilin dekabrında baş verdi. Furqonla Pinyavetitodakı rançodan Kanada çayına tərəf yola düşəndə hələ ölkədə təzə idim.

Foster məni yola salanda dedi:

– Bura baxın, əgər o lənətə gəlmiş mustanqı görəsəniz, əliniz əsməsin, təpəsinə bir güllə sıxın.

Bu, mənim aygır haqda eşitdiyim ilk sözlər oldu və yalnız yolbələdçim Bernsdən həmin atın tarixçəsini

öyrəndim. Maraqdan ölürdüm. O mustanqı görməyi yaman istəyirdim və ertəsi gün çatdığım Antilop bulağında nə atı, nə də onun ilxısını görməyəndə bir az pərt oldum.

Ertəsi gün Alomozo Arroyo çayından keçib yenə dalğalı düzənliyə tərəf qalxanda irəlində gedən Cek Berne birdən atının boynuna sinib mənə sarı çöndü və dedi:

– Tüfəngini hazırla! Bu da aygır!

Mən tüfəngi qapıb irəli tələsdim. Aşağıdakı yarığanda at ilxısı otlayırdı. Madyanların arasında iri, qara bir mustanq da vardı.

O, yəqin ki, bizim səsimizi eşidib təhlükəni duymuşdu. Başını, quyruğunu qaldırıb durmuşdu. Burun pərələri geniş açılmışdı.

Bu mustanq mənə vəhşi gözəlliyin ideali kimi, nə vaxtsa bu çöllərdə çapan ən nəcib at kimi gəlmişdi və bu qənirsiz gözəlliyin cansız bir leşə çevriləcəyi barədə fikrin özündən belə məni dəhşət bürüdü.

Cek istəyirdi ki, tez atəş açım, mən isə ləngiyirdim.

Mənim cirtqoz yoldaşım ləng tərpməyimə görə deyindi. Əsəbi bir tərzdə donquldandı: “Tüfəngi mənə ver!” – və lüləsindən yapışdı, mən isə tüfəngin lüləsini yuxarı yönəltdim deyə, güllə qeyri-iradi açıldı.

İlxı diksindi. Qara mustanq kişnəyib finxırdı və çaparaq ilxının ətrafına dolanmağa başladı. Madyanların hamısı bir-birinə sıxıldı və çaparaq başçılarının dalınca düşdü. Yerdən qalxan toz dumanı atları görünməz etdi.

Aygır dəstənin gah bu, gah da digər tərəfində çapırdı. Hər madyana ayrılıqda göz qoyurdu. Mustanq atları lap uzaqlara apardı.

İlxı tamam yox olana kimi gözümü onlardan çəkəmədim və söyləyim ki, deyəsən, aygır yorğasına bir dəfə də haram qatmadı.

Cek, təbii ki, mənim ünvanıma atdığı sərt sözlərdə xəsislik etmədi, mən isə bu qara aygırın gözəlliyi və gücü barədə sevinc içində düşündümdü. Yox, qaçır-dığı madyanlara görə mən onun atlaz dərisini korlaya bilməzdəm!

3

Vəhşi atları tutmaq üçün bir neçə üsul mövcuddur. Həmin üsullardan biri bundan ibarətdir ki, gülləni elə atasan, peysərini yalayıb keçərək heyvanı bir anlıq huşdan eləyə və kəməndi boynuna salasan. Bu üsula atı əzmək deyirlər.

– Hə, hə! Bunu etmək istəyən adamların öz boynunu sındırmasının, azı, yüz dəfə şahidi olmuşam, amma bir dənə də mustanq görməmişəm ki, belə üsulla əzilsin, – Vəhşi Co kinayə ilə deyirdi.

Hərdən yerin relyefi imkan verirdisə, ilxını bəndə salırlar. Əlində yaxşı atlar olsa, bəzən ilxiyə çatmaq da mümkündür, amma ən sadə üsul, ilk baxışdan nə qədər qərribə görünsə də, mustanqı əldən salmaqdır, yəni yorulanadək qovmaq.

Yorğa qaçışını bircə dəfə də dördnala yürüşə dəyişməmiş məşhur mustanqın şöhrəti getdikcə genişləndirdi. Onun özü, sürəti, addımını atması və inkişaf etmiş duyğusundan ən ağılasıqmaz əhvalatlar danışdırlar. Üçbucaq rançosundan olan qoca Montqomeri Uelsin Uleytondakı aşxanasına gələrək şahidlərin yanında deyəndə ki qifilli furqona salınmış bu mustanqa görə min dollar verməyə hazırdır, on nəfərədək cavan çoban iş müqavilələrinin vaxtı bitən tək bəxtlərini sınamaq arzusuyla alışıb-yandı.

Vəhşi Co onların hamısını qabaqlamaq qərarına gəldi. Daha vaxt itirmək olmazdı. Hərçənd ki hələ xidmət müddəti başa çatmamışdı, o, bütün gecəni ova hazırlıqda keçirdi.

Dostlarından bir qədər borc götürüb iyirmi yaxşı minik atından, mətbəx furqonundan və üç nəfər – özü, yoldaşı Çarli və aşpaz – üçün ikihəftəlik ərzaq ehtiyatı da daxil olmaqla ekspedisiya təşkil etdi.

Hazırlığı başa çatdırıb Kleytonu bu yorğa, ecazkar mustanqı əldən salmaq əzmiylə tərk etdi. Artıq səfərinin üçüncü günü Antilop bulağına çatdı və günortaya yaxın olduğundan qara mustanqın bütün dəstəsiylə bir yerdə su içməyə enməsi onu təəccübləndirmədi.

Co gizləndi və atların hamısı sudan içib doyana kimi özünü bürüzə vermədi, çünki susuz heyvanın içdiyi sudan ağırlaşmış heyvana nisbətən daha yaxşı qaçdığını gözəl bilirdi.

Bundan sonra Co pusqudan çıxaraq sakitcə irəlilədi. Mustanq həyəcan siqnalını, təxminən, ilxıya çatmasına yarım mil qalmış verdi və o dəqiqə də dəstəsini cənub-şərq tərəfdəki meşəliyə apardı. Co da atını ilxının dalınca çapdı və onları yenidən görəndə kimi geri qayıdıb həm də arabaçılıq edən aşpaza tapşırırdı ki, cənuba, Alamozo Arroyo çayına tərəf yollansın. Özü isə yenə də cənub-şərqə, mustanqın dalınca getdi.

İki mil gedəndən sonra yenidən yorğanı gördü. Atını addım-addım sürüb ilxıya o qədər yaxınlaşdı ki, atlar qorxub cənuba tərəf qaçdılar. Lakin Co kəsə yolla getdi və bir saatdan sonra təzədən ilxını gördü. Ehtiyatla atlara yaxınlaşdı və hər şey yenidən təkrar olundu: yenidən həyəcan və qaçış. Bütün gün belə keçdi.

Mustanqlar dövrə vura-vura cənuba tərəf hərəkət edirdilər və artıq günəş üfüqə enəndə ilxı yenə də Alamozo Arroyo çayının yaxınlığında idi, elə Co da buna ümid bəsləyirdi. Mustanqlar yenə də əlinin altındaydı və Co onları bir də qorxudub furqonun yanına döndü. O vaxta kimi yaxşıca dincələndən yoldaşı təqibi başqa atla davam etdirdi.

Şam yeməyindən sonra furqon, əvvəlcədən qərarlaşdırdıqları kimi, Alamazonun üst keçidinə tərəf hərəkət etdi və Co orada gecələməyə qaldı.

Həmin vaxt isə Çarli ilxının dalınca gəldi. Artıq vəhşi atlar təqib başlayanda olan kimi sürətlə qaçmırdılar, çünki onların dalınca düşmüş atlı hücumu keçmək istədiyini heç bürüzə vermirdi və heyvanlar yavaş-yavaş onun yaxınlıqda olmasına öyrəşməyə başladılar. İlxını alaqaranlıqda tapmaq daha asan idi, çünki dəstədəki madyanların birinin rəngi qalanlarından xeyli açıq idi, aydın seçilirdi. Təzə çıxmış ay da ilxını təqib etməkdə bir kömək idi və Çarli öz atının duyğusuna əminliklə cilovu buraxdı və heyvan açıq-rəngli madyanın bir kabus kimi seçildiyi ilxının dalınca

çaparaq getdi. Nəhayət ki, ətrafdakı hər şey gecənin zülmətində qərq oldu. Onda Çarli də atdan endi, yəhərini çıxarıb onu otlamağa buraxdı, özü isə yorğanına bürünərək tezliklə yuxuya getdi.

Dan yeri söküləndə Çarli də artıq ayaqda idi və həmin açıqrəngli madyanın köməyi ilə ilxını tez tapdı; aralarında heç yarım mil də məsafə yoxuydu. Onu görün kimi yorğa ucadan kişnədi və ilxı qaçmağa başladı.

Lakin elə ilk təpədə atlar ayaq saxladılar ki, onları belə ısrarla təqib edənin kimliyinə baxsınlar. Bir dəqiqədən sonra mustanq artıq özünə lazım olan hər şeyi öyrəndiyini düşünərək yalını yelə verdi və özünün yorulmaz, nizamlı yorğasıyla qara meteor kimi irəli cumub bütün ilxını dalısınca apardı.

Atlar qərbə tərəf çöndülər və həmin oyunun – qaçış, təqib, görüş və yenə də qaçış – bir neçə təkrarından sonra günortaya yaxın qədim hindu qülləsinə çatdılar. Co ilxını orada gözləyirdi. Çarli yüksəklərə qalxan nazik tüstüdən bildi ki, yolunu gözləyən var və elə həmin dəqiqə günəş şüalarını əks edən cib aynasıyla cavab signalı verdi. Co at belinə qalxıb təqibə başladı, Çarli isə yemək, dincəlmək üçün oturdu.

Bütün ertəsi gün Co mustanqları tən ortasında furqon hərəkət edən böyük bir çevrə ətrafında saxlamağa çalışaraq qovurdu. Gün batana yaxın o artıq Çarlinin təzə at və yeməklə gözlədiyi keçidə yaxınlaşdı. Co təqibi bütün axşam, hətta gecənin bir qismi də davam etdirdi. Vəhşi ilxı, görünür ki, tanımadığı, amma onlara ziyansız gələn adamlara alışır. Bundan başqa, yorğunluq da özünü göstərirdi. İlxi artıq yaxşı, sulu otlı çöllərdə deyildi, təqibçilərin atları isə yulaf yeyirdilər. Daimi əsəbi gərginlik də özünü bürüzə verirdi. Bu gərginlik vəhşi atların iştahasını küsdürür, yangısını isə artırır. Təqibçilər atların tez-tez, uzun-uzadı su içməsinə imkan verirdilər. Bolluca su içmiş at isə çətin qaçır: onun ayaqları, sanki, ağaca dönür, nəfəsi tənqiyir. Elə buna görə də Co öz atına, demək olar ki, su vermirdi. Nəhayət ki, gecələmək üçün dayananda nə özü, nə də atı heç yorulmamışdı.

Dan yeri söküləndə Co mustanqları asanlıqla tapdı. Onlar əvvəlcə çaparaq, sonra isə addım-addım getdilər. Artıq bu qarşıdurmada qələbə, demək olar ki, lap yaxın idi, çünki belə təqibdə ən çətin iş ilk iki-tüç gün ərzində, mustanqlar hələ yorulmamış onları göz-dən itirməmək idi.

Bütün səhəri Co ilxını gözdən qaçırmır, demək olar ki, daim atların yaxınlığında olurdu. Saat ona yaxın isə Çarli onu Xoze dağının ətəyində əvəz etdi. Həmin gün mustanqlarla aralarındakı məsafə cəmi dörd-dəbir mil idi və atlar artıq əvvəlki kimi yüngül getmirdilər.

Axşam Çarli yenə atını dəyişib təqibi davam etdirdi.

Ertəsi gün mustanqlar artıq başlarını aşağı dikib gedirdilər və qara yorğanın bütün səylərinə baxmayaraq, təqibçilərlə aralarındakı məsafə bəzən yüz addımdan artıq olmurdu.

Dördüncü və beşinci gün də eyni qayda ilə keçdi. İlxi artıq yenə Antilop bulağına çatırdı. O zamana kimi hər şey elə nəzərdə tutulduğu qayda ilə davam edirdi: təqib böyük çevrə ətrafında davam edir, furqon isə çevrənin daxilində çox qısa yol gedirdi. Vəhşi ilxi bulağa yaxınlaşanda tamam əldən düşmüşdü, ovçular isə din-cəlmişdilər, atları təzə idi.

Bütün gün ərzində, düz axşama kimi mustanqları suya yaxın buraxmadılar, heyvanlar Antilop bulağına çatanda isə doyunca içmək imkanı verdilər. Burada atları yulaf yeyən və güc yığan təcrübəli ovçular üçün belə uzun təqibin gözlənilən kulminasiyası gəlirdi. Çoxlu su içmiş atı tutmaq da, onu çidarlamaq da asandır.

O vaxta kimi hər şey gözəl gedirdi. Lakin qara aygır, sanki, poladdan döyülmüşdü. Onun müntəzəm, incə addımları dəyişməmişdi və onun ilk günü kimiydi. O, daim ilxının böyrüylə irəli-geri çapır, kişnərtisiylə, öz nümunəsiylə atları qaçmağa həvəsləndirirdi. Lakin qüvvələr artıq tükənirdi. Ovçulara ilxını qaranlıqda tapmağa kömək olan açıqrəngli madyanı dəstə artıq bir neçə saat qabaq tərək etmişdi, onun artıq son nəfəsi idi. Qalan madyanlar, görünür, artıq süvarilərdən heç

qorxmurdular və aydın idi ki, onlar çox tezliklə Conun qurbanına çevriləcəkdilər.

Bütün bu əziyyətlərin mənası saydıqları ayğır isə elə əvvəlki kimi əlçatmaz olaraq qalırdı.

Conun yoldaşları onun tez qızıışan birisi olduğunu yaxşı bilirdilər və əgər günlərin birində o, qəflətən qəzəblənib məğlubedilməz qara ayğırı gülləylə vurmağa cəhd etsəydi, təəccüblənməzdilər. Lakin Co bu fikirdən tamam uzaq idi.

Bir həftə ərzində onu təqib edərkən bir dəfə də görməmişdi ki, qara ayğır dördnala çapsın. Conun içində heyranlıq vardı – yaxşı at sürən adamın belə qeyri-adi heyvan qarşısındakı heyranlığı və bu hiss durmadan artmaqda idi; o, indi ona güllə atmaqdan, özünün ən yaxşı atını vurmağa hazır idi.

Yorğanın tutulması üçün təyin olunmuş mükafatı almağa heç dəyərdi? Co artıq tərəddüd keçirirdi. Məbləğ az deyildi, lakin bu atın özü də bütöv bir sərvət idi, çünki təzə, yorğa cinsin yaradıcısı ola bilərdi.

Amma başına mükafat təyin olunmuş at hələ də azad idi. Onun öz atı isə damarlarında Şərç qanı axan, preriya böyümüş bir heyvandı. Əlbəttə, əgər bu atın çox qəribə bir qeyri-adiliyi olmasaydı, Co heç vaxt belə gözəl heyvana sahiblənə bilməzdi. Buralarda loko adlı zəhərli bir ot bitirdi. Mal-qara həmin otu heç vaxt yemirdi, amma hər hansı bir heyvan təsadüfən onun dadına baxsa, mütləq hər yanda onu axtaracaqdı. Bu otun təsiri bir az morfinin təsirinə bənzəyirdi və onu yeməyə dadanmış at da iki ildən sonra quduzluqdan ölməliydi. Belə heyvana yerli əhali loko düşküni deyirdi. Conun da ən yaxşı atı gözlərindəki vəhşi parıltı ilə fərqlənirdi və həmin bu parıltı məsələnin nə yerdə olduğunu anlamaq üçün bütün bilicilərə ipucu verirdi. Lakin bu at güclü, zirək heyvan idi və Co da onun son mərhələsi üçün məhz onu seçmişdi.

Co atını irəli, ilxıya sarı çapdı. Lassosunu yerə atıb bir keyli sürüdü ki, kəndir düzəlsin, sonra da onu sol əlinin ətrafına səliqəylə halqa-halqa yığdı və bu günlər ərzində ilk dəfə atını məhmızlayıb birbaşa ayğırın üstünə sürdü.

Dəli bir qovhaqov başladı. Ürkmüş madyanlar yoldan çəkilərək müxtəlif səmtlərə qaçdılar. Yaxşıca dincəlmiş at çöllüklə dördnala gedirdi, irəlidə isə aralarındakı məsafəni qısaltmağa imkan verməyən aygır həmişəki kimi özünün məşhur yorğa yerisiylə qaçır, qətiyyənlə çəşmirdi.

Bu, sadəcə, ağlasığmaz idi. Co öz atını həm qışqırıqlarıyla, həm də mahmızlarla qovurdu. At lap quş kimi səkir, lakin aygırla arasında olan məsafə bircə düym belə qısalırdı.

Qara aygır düzənliyi, ot basmış təpəni keçdi, marmotların hürüşdüyü qumsal çöldən ötdü. Co ondan əl çəkmirdi. İndi o, gözlərinə inana bilmirdi. Aralarındakı məsafə nəinki azalmamışdı, hətta elə bil, bir az artmışdı da. Co taleyinə nifrinlər yağdırır, bədbəxt atını mahmızlayır, onun üstünə çığırırdı. Nəhayət, heyvanı lap dəli olmaq dərəcəsinə çatdırırdı. Atın gözləri, az qala, hədəqəsindən çıxır, başı oyan-buyana yellənirdi, o artıq yerə baxmır, yolunu seçə bilmirdi. Və birdən qabaq ayağı porsuq yuvasına girdi. At yıxıldı və onunla bir yerdə süvari də yerə sərildi.

Co möhkəm əzilmişdi, amma yenə də ayağa qalxdı, çəşqin atını qaldırmağa da cəhd göstərdi. Yazıq ayağını sındırmışdı.

Co yüngüləyən heyvanın əzablarına revolverdən açılan atəşlə son qoyaraq yəhəri çiyinə alıb geriye, düşərgəyə apardı. Yorğa isə öz qaçışını tamam gözdən itənə kimi davam etdirdi...

Amma bunu, hər halda, məğlubiyət saymaq olmazdı, çünki artıq onların əlində madyanlar vardı. Çarli ilə birlikdə atları sahibinin ağılına apararaq ondan yaxşı mükafat istədi.

Amma bu, Coya azlıq edirdi. O, aygıra yiyələnmək arzusu ilə alışıb-yanırdı. İndi bu atın bütün məziyyətlərini görəndən sonra o, nəşə təzə bir plan qurmağa çalışırdı.

Bu səfərdə aşpaz Bets idi – kimsənin yollamadığı məktub və pul dalınca müntəzəm olaraq gəlidiyi poçt şöbəsində özünü təqdim etdiyi kimi desək, mister Tomas Bets. Kovboylar ona Hindquşu izli Tom deyirdilər, çünki damğasında hindquşu izi çəkilmişdi. Bets hamını inandıрмаğa çalışırdı ki, şimaldakı nəhayətsiz düzənliklərdə otlayan saysız-hesabsız mal-qara sürüləri, at ilxıları yanbızlarında onun damğasını daşıyırlar.

Betsə bu ekspedisiyada şəriklik təklif edəndə o, kinayə ilə söyləmişdi ki, indi atların bir düjününə on iki dollar verirlər. Həqiqətən də, həmin il atın qiyməti yaman düşmüşdü deyə o, az da olsa, bəlli bir maaş almağa üstünlük vermişdi.

Lakin bu yorğa aygırı bircə dəfə görmüş hər hansı bir şəxs ona biganə qala bilməzdi. Elə Hindquşu İzinin də başına bu gəldi. İndi artıq o özü də mustanqa yiyələnmək istəyirdi, amma bilmirdi ki, bunu necə etsin. Lakin bir dəfə damğası at nalı şəklində olduğundan daha çox Nal Bill ləqəbiylə tanınan Bill Smit adlı birisiylə rastlaşdı. Çörəklə ət yeyərək üstündən də keyfiyyətsiz qəhvə içərkən Nal Bill dedi:

– Mən bu gün həmin yorğanı görmüşəm, özü də elə yaxından görmüşəm ki, istəsəm lap quyruğunu da hörə bilərdim!

– Bəs atəş açmadın?

– Az qalmışdı açım.

– Sarsaq! – deyə masanın o biri başında oturmış iki H damğasının sahibi olan çoban söhbətə müdaxilə etdi. – Mən elə fikirləşirəm ki, təzə ay çıxanadək o aygır mənim damğamı daşyacaq.

– Bir qədər tələsməli olacaqsan, yoxsa bu dəfə onu görəndə yanbızında nöqtəli üçbucaq tapacaqsan.

– Bəs harada gördün onu?

– Belə oldu da. Antilop bulağının yanındakı çöllüklə gedirdim, birdən gördüm ki, qamışlıqda nəşə uzanıb. Fikirləşdim ki, yəqin, bizim sürüdən olan inəkdir, amma yaxınlaşanda yerə sərilmiş bir at gördüm.

Külək üzü mənə əsirdi deyə lap yaxınına gedə bildim. Nə görsəm yaxşıdır? Həmin yorğa idi, özü də, elə bil, ölmüşdü! Amma bədənində leşə xas şişkinlik-zad gözə dəymirdi, heç yaralı da deyildi. Burnum irin, qan qoxusu hiss eləmədi. Bilmirdim ki nə düşünəm, birdən heyvan milçək qonmuş qulağının birini tərptədi. Burada anladım ki, ölməyib, yatıb. Onda kəndirimi götürüb əlimə doladım, amma fikir verdim ki, bəzi yerlərdən yaman sürtülüb. Onda tapqırım da bir dənə idi və mən fikirləşdim ki, mənim atımın çəkisi yeddi yüz funta yaxın olar, aygır isə, azı, min iki yüz gələrdi. Ona görə də öz-özümə dedim: Sınamağa dəyməz, kovboy! Tapqırı qırarsan, yıxılıb yəhərini də itirərsən. Yəhərin qaşına qamçının dəstəyi ilə bir dənə ilişdirdim – və... kaş mustanqı görəydiniz! O, yerdən, azı, altı fut hündürlüyə sıçradı, parovoz kimi finxıra-finxıra qaçıb getdi. Gözləri az qalırdı hədəqəsindən çıxsa və bu minvalla lap Kaliforniyaya kimi qaça bilərdi. Əgər sürətini azaltmayıbsa, indi, yəqin, oradadır. Amma and içirəm ki, bircə dəfə də olsun yenə yorğasına haram qatmadı!

Bill söhbətinə arabir söyüş-zad da qatırdı. Eyni zamanda durmadan yeyir, içirdi, çünki özü də çox sağlam adam idi. Ona hamı inandı, çünki etibarlı bir oğlan kimi bu yerlərdə ad çıxarmışdı. Oradakı adamlardan yalnız qoca Hindquşu İzi dillənmədi, lakin söhbətə hamıdan çox diqqət verdi, çünki beynində tamam təzə bir plan yaranırdı.

Nahardan sonra qəlyanını çəkə-çəkə həmin plan üzərində əməlli-başlı fikirləşdi, amma bu işin öhdəsindən təkbaşına gələ bilməyəcəyini dərk etdiyindən sirrini Nal Billə açdı. Beləliklə, yorğa aygırı tutmaq, daha doğrusu, vəd edilmiş min dollar mükafatı qazanmaq üçün yeni birlik yarandı.

Antilop bulağı mustanqın hələ də su dalınca gəldiyi yer olaraq qalırdı. Suyun səviyyəsi düşmüşdü və qumotu kollarıyla su hövzəsinin arasında artıq qurumuş qara lildən ibarət enli bir zolaq vardı. Bu zolağı bura su içməyə gələn heyvanların saldığı iki cığır kəsirdi. Atlar və vəhşi heyvanlar, adətən, həmin cığır-

larla gedirdilər, iribuynuzlu mal-qara isə birbaşa qumotunun içindən keçirdi.

İki yoldaş bu cığırlardan birini seçib onun düz üstündə bellə uzunluğu on beş, eni altı və dərinliyi yeddi fut olan xəndək qazdı. Bunun üçün iyirmi dörd saat dincəlmək bilmədən işləyəsi oldular, çünki hər şeyi mustanq su dalınca gələnə kimi bitirmək lazım idi. Ağır iş idi. Xəndək qazıldıqdan sonra üstünə şüvül-lər düzdülər, çırpı, torpaq tökdülər ki, görmək mümkün olmasın. Bu işlərini bitirəndən sonra özləri üçün bir az aralıda qabaqcadan hazırladıqları xəndəklərdə gizləndilər.

Günortaya yaxın yorğa suya gəldi. O artıq tək idi, çünki bütün ilxısını əsir götürmüşdülər. Bulağın əks tərəfində ikinci cıdır vardı, amma izlərdən nəticə çıxarsaq, atlar bu cığırdan çox nadir hallarda istifadə edirdilər. Amma qoca Tom ehtiyat üçün onun üstünə qamış qırıb tökmüşdü ki, at mütləq xəndək qazılan cığırdan istifadə etsin.

Vəhşi heyvanların təhlükəsizliyini hansı dahi zəka qoruyur, görəsən? Yorğa xəndəkdən yox, qamışlıqdan keçdi. Sakitcə suya yaxınlaşıb içməyə başladı.

Ovçuların bir üsulu da qalmışdı. Yorğa ikinci udum suyu almaq üçün başını aşağı salanda Betslə Smit çalalarından çıxaraq mustanqın arxasına keçib revolverdən atəş açdılar.

Mustanq özünün məşhur yorğasıyla birbaşa onun üçün qurulmuş tələnin üstünə yeridi. Bircə saniyədən sonra o, mütləq xəndəyə düşəcəkd! Budur, o artıq həmin cığırdadır... Ovçular artıq heyvanın ələ keçdiyini güman edirlər. Tezliklə aygır onların əlinə keçəcək.

Lakin ağlasığmaz bir şey baş verdi. Mustanq bir əzəmətli sıçrayışla xəndəyin üstündən atıldı, torpağı dırnaqlarıyla eşib uzaqda gözdən itdi. O, bir də Antilop bulağına dönməmək üçün qaçıb getdi.

Vəhşi Co uzaqgörən adam idi. O, başqalarının da bunu etmək istədiyindən xəbər tutanda mustanqı nəyin bahasına olursa olsun, ələ keçirmək qərarına gəldi və yeni planın icrasına başladı. Bu dəfə çaqqalın ayaqdan iti dovşanı, hindunun antilopu tutmaq üçün istifadə etdiyi üsulu işə salmaq fikrinə düşdü. Bu qədim üsul dəyişmə adlanır.

Yorğa mustanqın dolaşdığı ərazi altmış kvadratmil sahəsi olan üçbucaq təşkil edir, cənubdan və şimaldan çaylar, qərbdən isə dağlarla məhdudlaşır. Belə güman edilirdi ki, mustanq bu ərazidən heç vaxt çıxmır, Antilop bulağı isə onun daimi məskənidir.

Co bu yerləri əla tanıyırdı. Bütün bulaqlarına, bütün dərələrinə bələd idi.

Əgər əlli dənə yaxşı atı olsaydı, onları elə bölərdi ki, bütün mühüm məntəqələr əhatə olunardı. Lakin o yalnız iyirmi yaxşı at və elə o qədər də yaxşı süvari yığa bilərdi. Bundan artığına ümid etməyə dəyməzdi.

Atları ova iki həftə qalmışdan yulafla yemlədilər. Sonra onları yola saldılar və hər süvariyə də nə etməli olduğu barədə müfəssəl göstərişlər verdilər. Onlar təqibə bir sutka qalmış artıq yerlərində idilər.

Təyin olunmuş gün Co furqonla Antilop bulağına yollandı və kənardakı kiçik dərədə yerləşib hadisələrin inkişafını gözləməyə başladı.

Nəhayət ki, kömür kimi qara aygır gəlib çıxdı. O, cənub tərəfdəki qumsal təpələrin o üzündən tənha gəlib sakitcə bulağa endi. Əvvəlcə bulağın ətrafına dolaşdı, burada düşmənlə gizlənib-gizlənmədiyini bilmək üçün havanı iylədi. Sonra suya cıgır olmayan səmtdən yaxınlaşıb içməyə başladı.

Co ona baxır və istəyirdi ki, çoxlu, lap bir çəllək su içsin. Mustanq ot qırmaq üçün yan tərəfə çevriləndə Co atını mahmızladı. Aygır nal səslərini eşidib süvarini görən kimi qaçmağa başladı.

At özünün məşhur ləngərli yorğasıyla düz cənuba istiqamət götürdü. Onunla təqibçilər arasındakı məsafə

durmadan artırdı. Qumsal təpələrə çatıb addımlarına haram qatmadan yoluna davam etdi. Conun yorulmuş atı addımbaşı quma batır, getdikcə daha da geri qalırdı.

Buradan o üzə düzənlik idi, Conun atı itirdiyi məsəfəni bir qədər azalda bilirdi, amma sonra uzun eniş başlanırdı deyə at tam sürətlə qaçmağa ürək eləmirydi və yenə geriləməyə başladı.

Lakin Co yorğanı təqib etməkdə idi, nə qamçısına, nə də mahmızlarına qızırqalanırdı. Bir mil... ikincisi... üçüncüsü... Və budur, artıq uzaqdan Arridanın qayaları görünürdü.

Orada Conu təzə atlar gözləyirdi və o, yeni qüvvələ təqibi davam etdirdi. Lakin gecənin zülməti kimi qara yalını havada oynadan heyvan ondan get-gədə daha çox aralanırdı.

Və budur, nəhayət ki, Arrida dərəsi yetişdi. Orada pusquda durmuş kovboy gizləndi və mustanq ötübkəçdi; o, əvvəlcə yel kimi enişəsağı, sonra üzüyoxuşa özünün yorğa yeriyşylə yüyürdü.

Co təzə atın yəhərinə qalxıb irəli cumdu. Atı təkrar-təkrar mahmızlayaraq elə hey çapır, çapırdı, amma aralarındakı məsafə bir addım da azalmaq bilmirdi ki bilmirdi.

Qa-lump, qa-lump, qa-lump... – yorğa dırnaqlarını yerə müntəzəm ahənglə döyür, addımlarını yavaşıtırdı. Bir saat keçdi, sonra biri də, biri də – və artıq yaxınlıqda Alamozo Arroya göründü; orada Conu əvəzləyici gözləyirdi. O, atının üstünə qışqırır, hər vəchlə daha bərk çapmağa məcbur edirdi. Qara aygır düz lazım olan yerə gedirdi, amma ona iki mil qalmış, sanki, qəribə bir duyğuya tabe olaraq sola döndü. Mustanqın aradan çıxdığını hiss edən Co əldən düşmüş atını var gücüylə çapıb aygırı nəyin bahasına olursa olsun, qabaqlamaq istəyirdi. Bu, həddindən artıq çətin təqib idi. Conun nəfəsi kəsilirdi. Hər sıçrayışda yəhərin dərisi cırıldıyırdı. Kəsə yolla çapan Co, deyəsən, yorğa aygırı haqlamaq üzrəydi. Onda tüfəngini qapıb dalbadal atəş açmağa, toz dumanı qaldırmağa başladı və nəhayət ki, yorğanı sağ tərəfə, əvəzləyicinin gözlədiyiyə yerə dönməyə məcbur etdi.

Budur, onlar çaya tərəf endilər. Mustanq irəli getdi, Co isə yerə tullandı. Onun atı otuz mil çapandan sonra tamam gücdən düşmüşdü, elə özü də çox yaxşı deyildi. Gözləri tozdan qıpqırmızıydı və o, demək olar ki, heç nə görmədən Toma əl elədi və o da Alamazonu keçib təqibi davam etdirdi.

Təzə atlı yaxşı dincəlmiş möhkəm atda düzənliklə irəli-geri çapmağa başladı, qara aygır isə ondan irəlidə gedirdi. Onun sağrıları ağappaq köpüklə örtülmüşdü, səs-küylü nəfəsi və sürətlə qalxıb-enən böyürləri isə vəziyyətinin o qədər də ürəkəçən olmadığına dələlət edirdi. Amma yenə də qaçmağında idi...

Əvvəlcə Tom, elə bil ki, məsafəni qabaqlamağa başladı, sonra isə geri qaldı. Amma bu yerdə onu başqa ata minmiş süvari əvəz etdi. Təqib qərbə tərəf yönəldi, marmotlar yaşayan yerlərdən ötüb sabun otu və atların ayağını tikanlarıyla dağım-dağım edən kaktuslar bitən ərazidə davam etdi.

Qara aygır tozdan və tərdən kəhərə döndü, amma yorğasına haram qatmadı. Cavan kovboy öz atını yarığandan sıçramağa məcbur elədi, amma alınmadı və hər ikisi – süvari də, at da aşağı yumalandı... Oğlan salamat qurtardı, at isə tələf oldu. Onun leşi indi də həmin yarığanda qalıb. Vəhşi qara aygır isə yel kimi uçmağında idi...

Qoca Qalleqonun rançosu tərəfdə artıq dincəlməyə macal tapmış Co təqibi davam etdirdi və heç yarım saat keçmədi ki, artıq aygırın izində idi.

Uzaqda, qərb tərəfdə Karlos dağları görünürdü. Orada onun yolunu köməkçiləri gözləyirdi – təzə atlar, təzə adamlar. Bunu bilən yorulmaz süvari təqibi qərbə tərəf çevirməyə çalışdı. Lakin yorğa özünün qəfil fantaziyasına, bəlkə də, daxili hissiyyatına uyub şimala çöndü. Onun yorulmaz, bacarıqlı təqibçisi qışqıraraq, atını mahmızlayaraq, gülləylə toz qopararaq dalınca qarabaqara düşmüşdü.

Qara meteor təpənin döşüylə üzünəşağı üz qoydu və Conun onun dalınca düşməkdən başqa çarəsi qalmadı.

Bu yerdə təqibin ən çətin, ən yorucu qismi başlandı. Mustanqa qarşı son dərəcə qəddar olan Co özünə, atına nisbətdə daha qansız idi. Günəş şüaları aman vermədən yandırır, qızmış çöl dəhşətli istidən, sanki, dumana bürünürdü; Conun gözləri yanırıdı, dodaqları isə duzlu tozdan çat-çat olmuşdu. Təqib isə elə hey davam edirdi. Uğur qazanmaq üçün yeganə şans mustanqı geriye, Alamozo Arroyo çayı üzərindəki böyük keçidə sarı qovmaq idi.

Təqibi başlayandan bəri ilk dəfə idi ki, Co qara ayğırda yorğunluq əlamətləri görürdü. Onun quyruğu və yalı küləkdə qabaqkı kimi yellənmirdi və heyvanı Codan ayıran yarım millik məsafə iki dəfə qısalmışdı. Lakin yenə də irəliddə idi, qaçır, qaçırıdı – yorğasına haram qatmadan qaçırıdı...

Bir saat, iki saat keçdi, ayğır qaçmağında idi. Lakin onlar artıq düz xətdən çıxmışdılar. Axşam, düz iyirmi mil çapandan sonra Alamozo Arroyodakı böyük keçidə yaxınlaşdılar. Co geri qalmırdı. Keçiddə yolunu gözləyən təzə atın belinə qalxıb yoluna davam etdi.

Buraxdığı at nəfəsi kəsilə-kəsilə suya cumdu və canını tapşırana kimi içdi.

Co qara ayğırın da su içəcəyinə ümid edib bir qədər ayaq saxladı. Amma haradaydı! O yalnız bir qurtum alıb suyu şappıldada-şappıldada o taya keçdi. Co da qarabaqara dalınca düşdü. Yoldaşlarının gördüyü sonuncu şey dəli bir yürüş oldu: irəliddə yaydan çıxmış ox kimi əlçatmaz olan qara ayğır, dalınca isə Co çapırıdı...

Artıq səhər Co düşərgəyə piyada döndü. Bunun tarixçəsi lap qısa idi: nəticədə səkkiz at qovulmaqdan canını tapşıraraq, beş nəfər tamam əldən düşmüşdü, qeyri-adi yorğa mustanq isə əvvəlki kimi sağ-salamat azadlıqda gəzib-dolaşırıdı.

– Nə edəsən! Ona çatmaq mümkün deyil və mən təəssüf edirəm ki, imkanım olanda o lənətə gəlmişin dərisini deşik-deşik etmədim! – deyə Co dillənərək bu təqibi davam etdirməkdən, yorğanı tutmaq cəhdlərindən vaz keçdi.

Sonuncu ekspedisiyada aşpaz yenə də qoca Hindquşu İzi idi. O da təqibə başqalarıyla eyni marağı göstərirdi və Co uğursuzluğa düşər olanda o yalnız qazana baxa-baxa kinayə ilə qımışıb burnunun altında mızıldandı:

– Əgər o mustanq mənim olmasa, qoy lənətə gəlim!

Daimi təqibdən yorğa aygır bir az da vəhşiləşmişdi. Amma yenə də daim Antilop bulağına qayırdı. Bu, su içmək üçün hər tərəfdən tam açıq olan yeganə yer idi, ətrafında düz bir mil məsafədə düşmən gizlənə biləcək bir yer yox idi. Mustanq hər gün günortaya yaxın bura gəlir və ətrafa diqqətlə göz gəzdirəndən sonra bulağa yaxınlaşırdı.

İlxısından məhrum olandan sonra bütün qışı tənha yaşadı. Qoca Hindquşu İzi bunu yaxşı bildiyindən öz planlarını da uyğun qururdu. Tanışlarından birinin qiyamət kəhər madyanı vardı. Özüylə möhkəm at cidarı, bel, ehtiyat lasso və qalın bir tir götürüb qoca aşpaz həmin madyanı yəhərləyib bulağa tərəf getdi.

Bir neçə antilop çöldə çapır, inəklər otun üstündə uzanmışdı, torağay nəgməsi səslənirdi. Aydın, qarsız qış bu yerlərdən artıq çəkilməmişdi və yaz tələskən, iri addımlarla yaxınlaşırdı.

Tom balaca kəhər madyanı bağladı ki, ot qırpmasına imkan versin, heyvan isə durmadan başını qaldırır, ara vermədən, uzun-uzadı kişnəyirdi.

Qoca Hindquşu İzi küləyin səmtini və yerin relyefini diqqətlə araşdırmağa başladı. Bax, onun qazmağa kömək etdiyi xəndək hələ durur. İndi o, tamam açıq idi, içinə ölü marmot, siçan leşləri üzən su dolmuşdu. Su içməyə gələn heyvanlar özlərinə təzə cıdır salmışdılar.

Yamyaşıl talada qumotu basmış təpəcik seçib dirəyin bir ucunu yerə yaxşıca basdırdı, sonra içində gizlənmək mümkün olan qədər böyük çala qazdı və yorğanını içinə sərdi.

Balaca kəhər madyanın çidarını o qədər qısaltdı ki, hərəkəti tam məhdudlaşsın, lasso nu yerə sərdi, uzun

ucunu dirəyə bağlayıb üstünə torpaq, ot tökdü. Bu işlərini bitirəndən sonra yuvasına girdi.

Bir xeyli gözləyəndən sonra günorta bayaqdan çağırış dolu kişnərtisiylə ətrafa səs salan kəhər madyan, nəhayət ki, cavab aldı. Qərbdəki yüksək təpələrdən eynən onun kişnərtisini xatırladan bir səs gəldi və məşhur mustanqın səmanın fonunda qaralan silueti göründü.

O, özünün nizamlı yorğasıyla yaxınlaşırdı, amma tez-tez ayaq saxlayıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa göz gəzdirir, səsini çıxarırdı. Madyanın kişnərtisi, görünür, onun qəlbində əks-səda verirdi. O, bir qədər də yaxına gəldi, yenə kişnədi, lakin qəflətən həyəcana gəlib madyanın ətrafında böyük çevrələrlə qaçmağa başladı – yəqin, yaxınlıqda düşmən olub-olmadığını aydınlaşdırmaq istəyirdi. Lakin bu yerdə kəhər madyan təzədən kişnədi. Mustanq daha bir dövrə vurub ona yaxınlaşdı və kişnədi. Madyanın cavabı, görünür, bütün qorxuları susdurdu və ayğırın qəlbi alışdı.

O, kəhər madyan Solliyə oynaya-oynaya yaxınlaşırdı, axırda burun-buruna gəldilər.

Ayaqlarını bir-bir ataraq Sollinin ətrafında oynayırdı və birdən arxa ayağını xain halqanın içinə basdı. Tom kəndiri cəld dartdı, halqa daraldı və mustanqın dal ayağı ilişib qaldı.

Qorxu atın gücünü ikiqat artırdı. O, geri sıçradı, amma kəndir onu buraxmadı, at çarəsiz, məğlub görkəmlə yerə yıxıldı.

Qoca Tomun balaca, donqar silueti çaladan çıxdı. O, təbiətin gözəl məxluqunu məğlub etmişdi. Atın yenilməz gücü bəstəboy, zəif qocanın ağı qarşısında yenmişdi. Mustanq fırxırdı və azad olmağa çalışaraq barışmaz bir mübarizəyə girişdi, amma hər şey əbəs idi: kəndir onu möhkəm tutmuşdu.

Tom cəld atın qabaq ayaqlarına dolaşan ikinci lasonu da atdı. Sonra usta bir hərəkətlə bütün ayaqlarını bir yerdə sarıdı. Qəzəblənmiş heyvan birçə dəqiqədən sonra axta donuz kimi kəndirə sarılıb çarəsiz halda yerdə uzanmışdı.

Bədbəxt heyvan uzun müddət, tamam əldən düşənə kimi çapaladı. Bütün bədəni hıçqırıqlardan əsim-əsim əsir, gözlərinin yaşı sifətindən axırdı.

Tom dayanıb baxırdı və qoca çobanın qəlbində qəribə şeylər baş verirdi. Başdan-ayağa kimi titrəyirdi; ilk dəfə lasso atıb özünün birinci buğasını tutandan bəri başına belə bir şey gəlməmişdi. Və indi bir neçə dəqiqə yerindən tərpənə bilmədi, yalnız durub öz gözəl əsirinə tamaşa etdi.

Lakin içindəki bu hisslər tezliklə dağılıb çəkildi. Tom mənhus rolunu yaxşı oynamış madyanını yəhərlədi və təzə lasso götürüb mustanqın başına keçirdi. O, madyanı aygırın yanına çəkdi. Mustanqın daha əlindən qaça bilməyəcəyinə tam əmin oldu. Tom kəndirləri açmaq istəyirdi, amma bu yerdə ağılına gözlənilməz bir fikir gəldi. O, bir mühüm məsələni büsbütün unutmuşdu və özüylə bütün gərəkləri gətirməmişdən işə girişmişdi.

Qərbin qanunlarına əsasən, vəhşi mustanq ona ilk damğanı basan şəxsin malına çevrilir. Amma yorğanın özünə məxsus olduğunu sübut etmək üçün bunu indi necə edə bilərdi, əgər iyirmi millik ərazidə mal-qara damğalamaq üçün bir dənə də cihaz tapmaq mümkün deyilsə?

Lakin qoca Tom fəndgir idi. Öz madyanına yaxınlaşb növbəylə bütün dırnaqlarına, nallarına baxdı. Həqiqətən də, nalların biri yerində möhkəm deyildi, bir az laxlayırdı. Tom nalı tərpətməyə başladı, onu dırnaqdan ayırmaq istəyirdi, axırda elə ayırdı da.

Tonqal üçün yanacaq tapmaq bu çöllükdə çətin deyildi. Çırpı, quru ot bəs deyincə vardı, elə buna görə də ocağı tez bir zamanda qalmaq asan iş idi. Tom nalı götürdü, bir ucundan corabıyla yapışb digər ucunu alovda közərttdi. Bunu edəndən sonra onu köməksiz mustanqın sol çiyinə yapışdırdı və heyvanın dərisində Hindquşu İzinin kobud damğasının izi qaldı; ilk dəfəydi ki, bu damğa təyinatı üzrə istifadə olunurdu.

Közərmiş metal bədəninə toxunanda mustanq diksindi. Amma iş artıq bitmişdi və qürurlu, azad yorğa adi ev atları kimi damğalanmışdı.

İndi yalnız onu evə aparmaq qalırdı. Tom kəndirləri boşaltdı. Bunu hiss edən mustanq elə bildi ki, artıq azaddır: ayağa qalxıb sıçradı, amma elə o dəqiqə də təzədən yığıldı. Onun qabaq ayaqları bir-birinə möhkəm bağlıydı və o yalnız tullana-tullana gedə bilərdi. Qaçmağa cəhd edən kimi bağlı ayaqları mane olur və o yığılırdı. Tom özünün yüngüləyən madyanında mustanqı arxasınca aparmağa çalışırdı. Atı dartır, üstünə qışqırır, yeriməyə məcbur edirdi, lakin şiltaq, qəzəbli və bütün bədəni köpük içində olan əsiri tabe olmaq istəmirdi. O, dəli kimi kişnəyir, qəzəblə finxırır, çırpınaraq azad olmağa çalışırdı.

Bu çox uzun, qəddar bir qarşıdurma idi. Mustanqın parlaq böyürləri köpüklə qanın qarışığından islanmışdı. O, dəfələrlə yığıldı. Uzun günlərin təqibindən artıq əldən düşmüşdü, halsız idi. Gah bu, gah da o tərəfə sıçrayırdı, lakin bu sıçrayışlar getdikcə daha zəif olur, burun pərələrindən çıxan köpük qana boyanırdı. Qəddar, amiranə, soyuqqanlı qalib isə onu elə hey teyləyir, irəliləməyə məcbur edirdi.

Hər addım uğrunda mübarizə apara-apara artıq yamacdan dərəyə tərəf enmişdilər və uçuşlarından keçirən yeganə cığırın başlanğıcında idilər. Buralar yorğa mustanqın keçmiş ərazilərinin şimal sərhədi idi. Buradan ranço da, onun çəpərləri də görünürdü. Tom sevinc içindəydi, lakin mustanq azadlığını qaytarmaq uğrunda sonuncu çarəsiz cəhdi üçün güc yığdı. İplərini qırıb arxasında viyıldayan kəndirlərə, onun dəli qaçışını dayandırmaq üçün açılan atəşlərə baxmayaraq, üzüyamaca, getdikcə daha yüksəklərə qaçdı.

Mustanq lap zirvəyə qalxırdı və sonda sıldırımın lap kənarına qalxdı. Oradan isə aşağı, düz uçuşuma sıçradı, iki yüz fut yüksəklikdən qoparaq aşağı, lap aşağı uçdu... və nəhayət, daşlara, qayalara çırpıldı. Elə orada da qaldı. Cansız, amma... azad.

ARIQUŞU NİYƏ İLDƏ BİR DƏFƏ AĞLINI İTİRİR?

Çox qədim zamanlarda, hələ Amerikanın şimalında qış olmayan dövrlərdə arıquşular meşələrdə öz qohumlarıyla birgə heç nəyin dərini çəkmədən şən yaşayıb kefə baxırdılar.

Lakin bir payız ana təbiət bütün lələkli müğənniləri xəbərdar etdi ki, tez bir zamanda cənuba uçmalıdırlar, çünki bu yerlərə güclü düşmənlər – qar, şaxta və aclıq gəlir və onlarla mübarizə aparmaq quşların çoxu üçün çətin olacaq.

Arıquşuların qohumları hara uçmağın yaxşı olduğu haqda bəhsə girişdilər. Yalnız bütün dəstənin başçısı olan arıquşu əyləşdiyi budağın üstündə gülməkdən mayallaq vurub özündən gedirdi.

– Elə uzağa getmək? – deyə civildəyirdi. – Yox bir! Bizim üçün elə bura da yaxşıdır. Yalan deyirlər, nə qar olacaq, nə şaxta, nə də aclıq! Mən bütün ömrüm boyu heç qocalardan da belə bir şey haqda eşitməmişəm.

Amma başqa quşlar elə həyəcanlanır, elə qorxurdular ki, axırda onların nigarançılığı arıquşuların çoxuna da sirayət etdi. Onlar hətta bir müddət əyləncələrindən də əl çəkib qohumlarından nə baş verdiyini öyrənməyə girişdilər. Onlar da bacarıqları kimi anladılar ki, bəs təhlükə yaxınlaşır, tez bir zamanda hökmən isti ölkələrə uçmaq lazımdır.

Öz ağıllı qohumlarına qulaq asandan sonra arıquşular yenə qəhqəhə çəkib gülməyə, nəgmə oxumağa, bir-biriylə ötüşərək əylənməyə girişdilər.

Digər quşlar isə artıq uzun səfərə hazırlaşır, cənuba aparan yolları öyrənməyə çalışırdılar. Cənuba axan böyük, enli çay, göydəki ay və isti ölkələrə köç edən vəhşi qazlar onlar üçün bələdçi rolunu oynayacaqdı.

Onları çalağan görməsin deyə yola gecə çıxmağı qərara aldılar. Tufan başlanırdı, lakin köçkünlər buna əhəmiyyət vermək fikrində deyildilər.

Axşam getməyə hazırlaşan quşlar ağaclara qonaraq ayın çıxmasını gözləyirdilər. Arıquşular öz sərəsəmləmiş qohumlarını yola salmaq üçün toplaşib onları lağa qoyurdular.

Elə ki soyuq ay üfünün üzərində göründü, lələkli köçkünlərdən ibarət əzəmətli dəstə qanad çalaraq havaya qalxdı, arıquşularla vidalaşib aramla cənuba istiqamət götürdü.

Onlara rahat yol yerinə, tezliklə qayıtmaq arzulayan məsuliyyətsiz arıquşular bir-birini qova-qova, havada mayallaq vura-vura, səs-küylə boşalmış meşəyə üz qoydular.

– Bu başıboşlar olmasa, işimiz daha yaxşı gedəcək! – deyə cibbildəşirdilər. – Genişlikdir, bütün yem özümüzə qalacaq.

Onlar əvvəlkindən də möhkəm oynamağa, əylənməyə, kef etməyə başladılar.

Bu arada isə bərk tufandan sonra, həqiqətən də, möhkəm qar yağdı və soyuqlar düşdü. Belə havaya adətkərdə olmayan arıquşular özlərini itirdilər. Görəsən, onların bayaqkı şadyanalığı hara yox olmuşdu?! Onlara soyuq idi, qorxurdular, aclıq əziyyət verirdi. Onlar çarəsiz halda meşədə uçuşur, məsləhət istəməkdən ötrü, cənubun yolunu öyrənmək üçün bələdçi axtarırdılar. Amma – təəssüf! – əzəmətli meşədə onlardan başqa bircə dənə də oxuyan quş qalmamışdı. Onlar xatırladılar ki, köçkünlər çayın üzəriylə uçmuşdular, amma indi, hər şeyin qara bələndiyi zamanda çayı necə tapasan?

Bir dəfə necə oldusa, cənubdan ilıq meh əsməyə başladı və dəmdəməki arıquşuları hali etdi ki, onların ana təbiətin məsləhətlərinə qulaq asmış qohumları indi isti, bol yemli cənubda yaxşıca məskən salıblar. Həm də bunu anladılar ki, elə həmin ana təbiət arıquşuların sözbəxmazlığından əsəbiləşərək onlara əmr edir ki, cənuba köçmək fikrindən bilmərrə uzaq olsunlar, öz vətənlərində qalib dəyişən iqlimə öz bildikləri kimi uyğunlaşsınlar. Vaxtında qulaq asmaq istəmədiniz – günah özünüzdədir.

Bu xəbərdə təskinlikverici bir şey yox idi, lakin arıquşular, sanki, birdən ayıldılar: xəbər onları düşünməyə və yeni şəraitlə barışmağa məcbur etdi.

Arıquşuların əhvali-ruhiyyəsi düzəldi, kefləri açıldı. Elə qarlar arasında da yaşamağın mümkün olduğunu söyləyib yenə şən bir tərzdə cikkildəməyə, bir-birini qovmağa, ayaz vurmuş budaqlarda atılıb-düşməyə başladılar. Onlar özlərini yenə də xoşbəxt hiss edirdilər. Çovğunlar olanda, şaxta düşəndə onlar qoca ağacların koğuşlarında qurduqları isti yuvalarından çıxmır, sakitcə gözləyirdilər. Və elə ki sərt qışdan sonra havadan bahar müjdəçisi, ilıq meh qoxusu gəlirdi, onlardan biri sevinclə “yaz gəlir!” deyər nəğməsinə başlayır, qalanları da bu təranəni xor kimi davam etdirirdilər.

İnsanlar isə qar basmış meşədə şən quş səslərinin necə cingildədiyini eşidən kimi tezliklə yetişəcək bahara sevinirdilər. Onlar bilirdilər ki, bu balaca müjdəçilərin öncəgörmələri həmişə doğru çıxır.

Lakin ildə bir dəfə, payızın lap oğlan çağında, boşalmış meşə səltənətində soyuq küləyin viyıldayıb səs saldığı günlərdə bütün arıquşuların başına nəsə qəribə bir şey gəlir: onlar bir neçə günlüyünə ağullarını itirib ağacların arasıyla dəli kimi uçmağa, hara gəldi, hətta ən təhlükəli yerlərə belə girməyə başlayırlar. O vaxt onları çəmənlərdə də, çöllərdə də, şəhərlərdə də, zirzəmilərdə, anbarlarda, daxallarda da görmək olur – bir sözlə, balaca meşə quşu harada olmalı deyilsə, oralarda.

Əgər siz ilin həmin dəmi belə yerlərdə arıquşu görəsəniz, bilin ki, müvəqqəti olaraq ağullarını itiriblər. Onların bu sərəsəmləməsi bir zamanlar başqa köçəri quşlarla bir yerdə məhsuldar cənubun isti məmləkətlərinə köçməkdən axmaq kimi imtina etdikləri dövrlə əlaqədardır – yadlarına salaraq dəli olublar.

ÇINK

1

Çink o qədər böyük kiçik idi ki, özünü yetkin it sayırdı, amma yetkin itə hələ heç bənzəmirdi. Nə qəzəbli idi, nə də əzəmətli görkəmi vardı, nə gücü, nə də sürəti baxımından fərqlənirdi. O, sadəcə olaraq, sahibinin çəkməsini nə vaxtsa çeynəmiş səslü-küylü, mehriban və sarsaq kiçüklərdən biri idi. Onun sahibi Bill Obri idi – o zamanlar Yellouston parkında, Qarnet dağının ətəklərində yaşayan qoca dağlı idi. Bu, səyyahların sevdiyi yollardan uzaqda, çox sakit bir güşə idi. Və Billin öz çadırını qurduğu məkan ən sakit insan məskəni saymaq olardı, əgər onun tüklü, daim qaynayan küçüyü Çink olmasaydı.

Çinkin, heç olmasa, beş dəqiqə sakit qaldığını kimsə görməmişdi. O, bütün tapşırıqları həvəslə yerinə yetirirdi. Ona çox sadə, adi bir şey tapşırılanda ən ağılaşmaz, ən qeyri-mümkün oyunlar çıxarır, bütün işi mütləq zay edirdi; məsələn, bir dəfə bütün səhərini budaqlarında dələ gördüyü hündür, dümdüz şamağacına dırmanmaq üçün zay etmişdi.

Bir neçə həftə ərzində Çinkin ən böyük arzusu kisəli siçovul tutmaq olmuşdu.

Kisəli siçovullar Billin çadırının ətrafında yaman çox idi. Bu balaca heyvanlar qamətlərini dümdüz saxlayaraq arxa pəncələri üstə tərپənmədən oturub əllərini sinələrində cütleyirlər və bu xasiyyətlərinə görə onları uzaqdan torpaqdan çıxan ağaca bənzədirdilər. Gecə vaxtı atlarını bağlamaq üçün yer axtaran səyyahlar çox vaxt siçovulu ağac bilirdilər. Səhv yalnız onda aşkarlanırdı ki, siçovul qərribə bir çıxıntıyla qaçıb torpağın altına girirdi.

Vadiyə gəlişinin ilk günü Çink belə siçovullardan birini mütləq tutmaq qərarına gəlirdi. Həmişəki kimi də

min dənə sarsaqlığı birdən etdi. Siçovula çatmasına hələ dörd-dəbir mil qalmış o, yerində donaraq, azı, yüz addımlıq məsafəni qarnı üstə sürünə-sürünə keçdi. Lakin tezliklə onun həyəcanı elə bir həddə çatdı ki, dözə bilmədi və ayağa qalxıb birbaş yuvasının üstündə həmişəki vəziyyətdə oturmuş siçovula tərəf getdi. Bir dəqiqədən sonra Çink artıq yüyürdü; nəhayət, özünün əzəmətli pozalarından birini alıb hər cür ehtiyatı tam unudaraq hürə-hürə düşməninin üzərinə cumdu. Siçovul lap son məqamədək tərpenmədən durmuşdu, sonra isə qəflətən ciyildəyərək arxa pəncələriylə bir xeyli torpağı düz Çinkin açıq ağızına atıb yuvasına soxuldu.

Günlər belə mənasız cəhdlərdə ötürdü. Lakin Çink ruhdan düşmürdü, əmin idi ki, inad göstərsə, məqsədinə çatacaq.

Günlərin birində lap qeyri-adi bir siçanın qarşısında özünün pozalarından birini alaraq bütün sarsaq fəndlərini işə salan, sonra da bunların hamısını qəzəbli bir hücumla bitirən Çink, həqiqətən də, qurbanını tutdu. Amma bu dəfə elə alındı ki, itin ağızına adi ağac parçası keçdi.

Sarsaq vəziyyətdə qalmağın nə olduğunu it də gözəl anlayır. Buna şübhə ilə yanaşan hər kəs kaş quzu kimi ürkək addımlarla çəkilib sahibindən çadırın arxasında gizlənməyə çalışan Çinkə baxaydı.

Lakin bu uğursuzluq anadangəlmə ehtiras sahibi olmaqla yanaşı, həm də kifayət qədər inadkar təbiətilə seçilən Çinkin köpünü uzun müddətə ala bilmədi. Ruh yüksəkliyini onun əlindən almaq qeyri-mümkün idi. O, daimi hərəkətdə olmağı, nəşə etməyi xoşlayırdı. Oraldan ötən hər furqon, hər süvari, hər otlayan inək, heyvan onun təqibinə məruz qalırdı, əgər yaxınlıqdakı gözetçi daxmasında yaşayan pişiyə tuş gəlsə, mütləq onu evlərinə qovurdu. O, Billin, adətən, arı yuvasına ataraq ona "Gətir!" əmri verdiyi köhnə şlyapasının dalınca gündə lap iyirmi dəfə yüyürməyə hazır idi.

Saysız-hesabsız xoşagəlməz hadisələrdən özünü ələ almağı öyrənənədək xeyli vaxt keçdi. Furqonlarla yanaşı yer üzündə uzun qırmancların və yekə, qəzəbli

itlərin varlığını, atların ayağında dişə bənzəyən nələrinsə olduğunu, inəklərin başında möhkəm dəyənəklərin bitdiyini, pişiklərin görüldüyü qədər zəif olmadığını, arılarla kəpənəklərin tamam fərqli məxluqlar olduğunu Çinkin öyrənməsi xeyli vaxt apardı. Bəli, bunun üçün zaman gərək oldu, amma axırda o hər bir itin bilməli olduğu şeylərin hamısını öyrəndi. Tədricən onun içində bir tumurcuq – lap kiçik olsa da, sağlam it məntiqinin ilk tumurcuğu cücərməyə başladı.

2

Çinkin törətdiyi bütün sarsaqlıqların ən qəribəsi onun başına çaqqallarla olan macərəsində gəlmişdi. O çaqqal bizim düşərgənin yaxınlığında yaşayırdı və görünür, Yellowstone parkının bütün vəhşi sakinləri kimi gözəl başa düşürdü ki, qanunun himayəsi altındadır. Qanun isə bu yerlərdə atəş açmağı, ov etməyi yasaqlamışdı. O, parkın elə yerində yaşayırdı ki, orada gözətçi daxması vardı və əsgərlər qanunun keşiyində ayıq-sayıq durmuşdular.

Cəzasızlığına əmin olan çaqqal hər gecə düşərgənin ətrafını yemək qalıqları tapmaq ümidiylə gəzib-dolaşırdı. Onun izlərini görəndə anladım ki, o, düşərgənin başına neçə dəfə dolanır, amma lap yaxınlaşmağa ürək etmirdi. Sonralar gün batanda, bir də dan yeri söküləndə tez-tez onun necə vaqqıldadığını eşidirdik. Gecələr bura hansı heyvanların gəldiyini bilmək üçün hər səhər çölə çıxanda zibil vedrəsinin yanında onun izləri aydın görünürdü. Bir müddətdən sonra o, bir qədər də ürəklənərək düşərgəyə hərdən lap günorta da gəlməyə başladı, əvvəlcə çəkinə-çəkinə, sonra isə lap açıq-aşkar; nəhayət, o, bura yalnız gecələr gəlmirdi, həm də bütün günü yaxınlıqda dolaşır, dişinə dəyəsi bir şey axtarırdı. Hərdən də hamının gözü qabağında bir qədər aralıdakı kötüklərdən birinin yanında oturub gözləyirdi.

Bir səhər o, yenə düşərgəmizin əlli qədəmliyində ayləşmişdi və aramızdan biri zarafatla Çinkə dedi: "Çink, o çaqqalı görürsən? Get onu qov!"

Çink həmişə ona deyiləni edirdi. Fərqlənmək istəyən it o dəqiqə aradan çıxmağa çalışan çaqqalın dalınca düşdü.

Bu, dörddəbir mil məsafəyə əla qaçış yarışı idi; amma qəflətən çaqqal ayaq saxlayıb onu təqib edən iti gözləməyə başladı. Çink o dəqiqə başa düşdü ki, işlər fırtındır və üzü düşərgəyə qaçdı. Lakin çaqqal daha sürətli qaçır və tezliklə küçüyə yetişdi. Əvvəlcə bir, sonra isə o biri böyründən dişləyən çaqqalın görkəmindən məmnunluq yağırdı.

Çink zingildəyə-zingildəyə, ulaya-ulaya var gücüylə qaçır, onun qənimi isə nəfəsini belə dərmədən küçüyü düz düşərgəyə kimi təqib etdi. Utanırım deməyə, amma biz çaqqala qoşulub küçüyə gülürdük və Çink bizdən heç bir mərhəmət görmədi. Bu təcrübədən daha kiçik bir nümunə Çinkə bəs elədi ki, bir də çaqqala tərəf baxmasın.

Amma əvəzində çaqqal özünə gözəl əyləncə tapdı. Artıq hər gün düşərgənin lap yanında aşkar dolaşır, çünki kimsənin ona güllə atmayacağını yaxşı bilirdi. Həqiqətən də, bizim tufənglərin qoruyucusunu dövlət məmuru möhürləmişdi, hər tərəfdə mühafizə vardı.

Bu çaqqal elə Çinki gözləyirdi ki, küçüyə əziyyət versin. Küçük isə gözəl bilirdi ki, düşərgədən yüzcə addım aralansa, çaqqal onun qarşısını kəsərək dişləyəcək və düz sahibinin çadırına kimi qovacaq.

Günlər belə müsibət içində keçib-gedirdi və nəhayət, Çinkin həyatı əzaba çevrildi. O artıq çadırdan əlli addım da aralanmırdı. Hətta bizim ətraf ərazilərə səfərlərimiz zamanı yanımızda olanda belə sırtıq və kinli çaqqal onu qarabaqara izləyir, yazıq Çinkin başına oyun açmaq üçün fürsət gəzir, səfərdən aldığı ləzzəti Çink üçün əzaba çevirirdi.

Bill Obri öz çadırını çayın yuxarı axarına, bizdən iki mil aralıya keçirdi, çaqqal da onların yanına köçdü. Müqavimət görməyən hər bir yırtıcı kimi o, günbəgün sırtqlaşır. Çinkin isə qorxusu durmadan artır, sahibinin kinayəli münasibətinə səbəb olurdu. Bizdən aralanmaq qərarını Obri atı üçün daha yaxşı yem axtarmasıyla izah

edirdi, amma tezliklə aydınlaşdı: kişi, sadəcə, tənhalıq axtarırdı ki, haradansa tapdığı araç şüşəsini təkbəşinə boşaltsın. Bir şüşə onu doyura bilmədiyini üçün ertəsi gün səhər atını yəhərleyərək küçüyünə belə dedi: “Çink, çadırı qoru!” və atını dağların o üzündə yerləşən ən yaxın aşxanaya sarı çapdı. Çink isə çadırın girəcəyində yumrulanıb yerini rahatlayaraq qarovul çəkməyə başladı.

3

Özünün bütün kiçik yöndəmsizliyi ilə bərabər, Çink əsl qarovul itiydi və sahibi bilirdi ki, gücü yetən qədər öz vəzifəsini icra edəcək.

Həmin günün ikinci yarısı oralardan keçən bir dağlı, adəti üzrə, çadırdan bir qədər aralıda ayaq saxlayıb çığırdı:

– Bill! Ey, bir mənə bax, Bill!

Lakin cavab almadığından çadıra tərəf gedəndə Çink onu necə lazımdırsa, elə qarşılıdı: tüklərini qabartdı, yetkin köpək kimi mırıldamağa başladı. Dağlı məsələnin nə yerdə olduğunu anlayıb yoluna davam etməyə üstünlük verdi.

Axşam yetişdi, sahibi isə qayıtmaq bilmirdi. Çink möhkəm acmışdı. Çadırdan bir torba vardı, içində vətçinə olurdu. Amma sahibi Çinkə buradakı hər şeyi qorumağı tapşırırmışdı, kiçik acından ölər, amma onun torbasına toxunmazdı.

Aclıqdan əziyyət çəkən it, nəhayət ki, öz postunu buraxıb çadırın ətrafında siçandan-zaddan tutmaq, yeməli bir şey tapmaq ümidiylə dolaşmağa başladı. Amma gözlənilmədən həmin o mənfur çaqqal yenə də ona hücum çəkdi və geriye, çadıra qaçmağa məcbur etdi.

Burada Çink birdən-birə dəyişdi. O, sanki, öz vəzifə borcunu qəflətən xatırlamışdı və birdən gücə gəldi. Təxminən, pişik balasının bircə çığırtısı ürək anasını yırtıcı pələngə necə çevirirsə, Çink də elə dəyişdi. O, hələ kiçik idi, sarsaq və yöndəmsiz, amma içində ona irs kimi keçən sərt xarakter yaşayırdı və bu xarakter zaman keçdikcə özünü bürüzə verməliydi. Çaqqal

onun dalınca çadıra – Çinkin sahibinin çadırına girməyə cəhd göstərəndə Çink üzünü düşməninə çevirdi – indi o, şeytan balası kimi qorxuluydu.

Çaqqal gerilədi. O, qəzəblə mırıldanaraq küçüyü tikə-tikə edəcəyini nümayiş etdirməyə çalışır, amma yenə də çadıra girməyə ürək etmirdi.

Elə bu yerdə əsl mühasirə başlandı. Çaqqal dəqiqə-başu qayırdı. Çadırın başına hərlənir, nifrət əlaməti olaraq arxa pəncələriylə torpağı cırmaqlayırdı və birdən birbaş girişə tərəf yönəlirdi. Qorxudan, az qala, ölmüş Çink isə ona tapşırılan əmlakı kişi kimi qorumaqla məşğul idi.

Bütün bu müddət ərzində Çink heç nə yeməmişdi. Gün ərzində bir-iki dəfə yaxınlıqdan axan çaya yüyürüb qarnını suyla doldurmuşdu, amma yemək tapmaq üçün vaxt gərək idi. O, çadırdakı torbanı yırtıb hissə verilmiş ətdən yeyə bilərdi, lakin sahibinin ona etibar etdiyi bir şeyə toxunmağa cəsarəti çatmırdı. O, heç olmasa, fürsət tapıb özünü bizim düşərgəyə yetirə bilərdi, təbii ki, biz də onun qarnını yaxşıca doyurardıq. Amma yox, o, nəyin bahasına olursa olsun, sahibinin etimadını doğrultmalı idi!

Düşmənin təzyiği ondan əməlli-başlı qarovul köpəyi yetişdirmişdi. Elə bir köpək ki, sahibinin haradasa, dağların o üzündə əyyaşlıq etməsinə rəğmən, öz postunda ölməyə hazır idi.

Bu kiçik qəhrəman dörd gecə və gündüz postundan əl çəkmədən çadırı, sahibinin sərvətini çox qorxduğu çaqqaldan dəyanətlə qorudu.

Beşinci günün səhəri qoca Obri ayılaraq başa düşdü ki, evində deyil və çadırını bir küçüyün ümidinə buraxıb. O artıq əyyaşlıqdan çoxdan bezmişdi deyə həmin dəqiqə atını yəhərləyib yola çıxır. Yolun yarısında ağına birdən gəlir ki, deyəsən, Çinki tamam ac qoyub.

“Yəni bu balaca yaramaz mənim vətçinamın hamısını yeyib?” – düşündü və həyəcan içində evə tələsdi. Çadırı görünən təpənin başına çatanda əvvəlcə ona elə gəldi ki, hər şey öz yerində, qaydasındadır. Sonra bir-

dən nə görsə yaxşıdır: çadırın lap astanasında tüklərini qabardıb bir-birinin üstünə mırıldayaraq burun-buruna duran iki canlı – yekə, qəzəbli çaqqalı və balaca, yazıq Çinki gördü.

– Ay mənim başım batsın! – deyə Obri xəcalət içində dilləndi. – Mən bu murdar çaqqalı tamam unutmuşam. Yazıq Çink, gör nələr çəkib! Nə yaxşı ki, bu çaqqal hələ onu da, çadırımı da parça-parça etməyib.

Bəli, cəsur Çink çaqqalın təzyiqinə, bəlkə də, sonuncu dəfə davam gətirirdi. Onun ayaqları qorxudan və acılıqdan tir-tir əssə belə, özü ən davakar görkəmdə idi və heç şübhə yoxdur ki, öz postunu qoruyaraq ölməyə hazır idi.

Bill Obri hər şeyi ilk baxışdan anladı. Atını çadırın yanına çaparaq, toxunulmamış vetçina torbasını görəndə başa düşdü ki, Çink o gedəndən bəri heç nə yeməyib. Yorgunluqdan və acından əsən kiçük sürünə-sürünə onun yanına gəldi, üzünə baxıb əlini yaladı. Sanki deyirdi: Sən nə tapşırırdınsa, hamısını etdim. Qoca Obrinin buna dözsəsi halı yox idi və çantasından balaca qəhrəman üçün yemək çıxaranda gözlərində yaş gilələnmişdi.

Sonra küçüyə tərəf çönüb dedi:

– Çink, dostum, mən sənə pis münasibət göstərdim, sən isə sədaqətini qoruya bildin. Sənə söz verirəm ki, bir də harasa gəzməyə getsəm, tək qalmayacaqsan. Heç bilmirəm səni necə sevindirirəm, axı sən ara qıçmırsən. Bəlkə, əvəzində sənə ən böyük düşməninə məhv edim...

O, çadırın ortasındakı payadan çox fəxr etdiyi tufəngini – bahalı, ayrıca darağı olan karabinini aldı. Sonrasını düşünmədən üzərindəki möhürü qırdı və qağıdan çıxırdı.

Çaqqal, adəti üzrə, yaxınlıqda oturmuşdu, dişləri iblisvari bir təbəssümdən ağarırdı. Amma atəş guruldadı və Çinkin qorxulu yuxularına son qoyuldu.

Özünü yetirən gözətçilər aşkar etdilər ki, parkın qanunları pozulub: qoca Obri buranın vəhşi sakinlərindən birini güllələyib. Onun karabinini alıb məhv

etdilər, özünü və dördayaqlı dostunu isə parkdan qovaraq bir daha qayıtsa, həbsxanaya salınacağını söylədilər.

Amma Bill Obri heç nəyə heyifsilənmirdi.

– Olsun, – dedi. – Nə deyirsiniz deyin, amma mənə heç vaxt satmayan bir dostuma xoş gələn iş görmüşəm.

GÜMÜŞXAL

1

Sizlərdən hansınızınsa vəhşi bir heyvanla yaxından tanışlığı olubmu? Heyvanlarla təsadüfi görüşlərinizi və yaxud qəfəsdə yaşayan canlıları nəzərdə tutmuram. Mən azad şəraitdə yaşayan hər hansı bir vəhşi heyvanı uzun müddət tanımağınızı nəzərdə tuturam. Adətən, bir heyvanı onun həmcinslərindən fərqləndirmək yaman çətin olur. Hər bir tülkü, hər qarğa başqa tülkü və qarğalara o qədər bənzəyir ki, sən hər dəfə elə eyni heyvanı gördüyünü düşünürsən. Amma elə də olur ki, hər hansı bir heyvan özünün gücüylə, ağılıyla öz həmcinslərindən yüksəkdə durur. Böyük başçıya çevrilir. Biz ona dahi də deyə bilərdik. Əgər bu heyvan digərlərindən iridirsə, əgər insanlar onu hansısa əlamətlərinə əsasən tanıya bilirsə, o, tezliklə öz ölkəsində məşhurlaşır.

Belə görkəmli heyvanlar sırasına aşağıdakılar daxil olub: Kurtland – XIV əsrin əvvəllərində, təxminən, on il ərzində bütün Paris şəhərini dəhşətə gətirən canavar; Kluborut – Sakramento çayının yuxarı axarında cəmi iki ildə bütün donuzçuları müflis edən, fermerlərin tən yarısını işini buraxaraq o yerlərdən getməyə vadar etmiş heyvan; Lobo – Yeni Meksikada beş il boyu hər gün bir inək öldürən canavar və nəhayət, iki ildən də az vaxt ərzində üç yüz insan həyatına son qoymuş Sene adlı panter. Gümüşxal da həmin məşhurlardan idi və mən indi onun tarixçəsini sizə qısaca danışmaq istəyirəm.

Gümüşxal qoca, müdrik bir qarğa olub. Öz adını sifətinin sağ tərəfində, gözüylə dimdiyi arasındakı, xırda pul boyda gümüşü-bəyaz ləkəyə görə almışdı. Bu ləkə onu başqa qarğalardan seçməyimə, həyatının ayrı-ayrı dövrlərini bir sapa düzməyimə kömək oldu.

Yəqin, bilirsiniz ki, qarğalar ən ağıllı quşlardır. Qoca qarğa kimi müdrik ifadəsi əbəs yerə deyilmir ki. Qarğalar nizam-intizamın nə qədər vacib olduğunu yaxşı bilirlər və bir əsgər kimi intizamlı olurlar. Onların dəstəsinin başında yalnız ən yaşlı, ən ağılları deyil, həm də ən güclü və ən cəsurları durur, çünki dəstə başçısı istənilən dəqiqə hər hansı bir özündənrazi qiyamçı ilə haqq-hesab çəkməyi də bacarmalıdır.

Haqqında danışdığım Gümüşxal özünə yaşayış yeri kimi Toronto yaxınlığında çoxlu şamağacı ilə örtülmüş Kestl Frank təpəliyini seçmiş böyük qarğa sürüsünün başçısıydı. Onun sürüsündə iki yüzə yaxın quş vardı. Qış sərt keçməyəndə qarğalar Niaqara sahillərində qalırdılar, şaxtalı qışlarda isə daha cənuba köç edirdilər. Lakin hər il fevralın son həftəsi qoca Gümüşxal özünün bütün dəstəsini toplayıb quşları Torontonu Niaqaradan ayıran qırx millik su hövzəsinin üzərindən cəsərlə keçirirdi. Amma heç vaxt düz xətt boyunca uçmur, bir qədər qərb tərəfə meyillənərək şamağacıyla örtülmüş təpəni görənədək özü üçün nişanə kimi seçdiyi Dendas dağına gözdən qaçırmırdı. Hər il öz sürüsüylə bu təpəyə gəlib altı həftəyə yaxın bir müddəti orada yaşayırdı. Hər il səhər qarğalar üç dəstəyə bölünür, yem dalınca çıxırdılar. Dəstələrdən biri cənuba – Atbric buxtasına, digəri şimala – Don çayı səmtinə, üçüncüsü, ən böyüyü isə şimal-qərbə uçurdu. Üçüncü dəstəyə Gümüşxalın özü başçılıq edirdi. Digər dəstələrin başında kim dururdu, bundan xəbərim yoxdur.

Əgər səhər açılanda hava sakit olurdusa, qarğalar lap göyə millənir, tez də uçub gedirdilər. Küləkli havalarda isə quşlar küləkdən dərədə qorunaraq alçaqdan uçurdular. Mənim pəncərələrim də elə həmin dərəyə açılırdı. Qoca dəstəbaşını ilk dəfə 1885-ci ildə gördüm.

Bu yerlərə yaxınlarda gəlmişdim və burada çoxdan yaşayan birisi dəstəni göstərərək belə dedi:

– Bax, o qoca qarğa bu dərənin üstüylə iyirmi ildən çoxdur uçur.

Gümüşxal həmişə inad göstərib köhnə yoluyla uçurdu, baxmayaraq ki dərədə artıq məskunlaşanlar

vardı, evlər tikilmişdi və mən də tezliklə onu yaxşı tanıyaraq başqa quşların arasından seçməyə başladım. Mart ayında və aprelin birinci yarısında hər gün, sonra isə yayın axırı və payızın əvvəlində hər gün iki dəfə mənim yanımdan ötürdü.

Onun bütün hərəkətlərinə göz qoyur və dəstəsinə necə əmrlər verdiyini eşidirdim. Yavaş-yavaş anladım ki, qarğalar çox ağıllıdırlar, özlərinin dili və insanlarınkına çox bənzəyən ictimai quruluşları var.

Bir dəfə dərənin üstündən keçən hündür körpüdə durmuşdum. Küləkli bir gün idi, birdən gördüm ki, qoca qarğa sərgərdan dəstəsinin başında evə dönür. Hələ yarım millik məsafədən onun razılıq dolu, mənası "Hər şey yaxşıdır, yolunuza davam edin!" olan qarılığını eşidə bildim.

Gümüşxal "qar, qar!" edərək qarılıdır, onun köməkçisi isə dəstənin lap axırından başçının komandasını təkrarlayırdı. Onlar alçaqdan uçurdular, çünki yuxarılarda bərk külək vardı. Lakin üzərində durduğum körpü quşları daha yüksəklərə qalxmağa məcbur etdi. Gümüşxal məni gördü və onlara diqqətlə baxmağım heç xoşuna gəlmədi. Uçuşunu ləngidib qışqırdı: "Qar!", yəni "Ehtiyatlı olun!" və elə həmin an da yuxarı milləndi.

Lakin mənim silahlı olmadığımı görəndə aşağı enərək lap başımın üstündən keçdi və qalan quşlar da eyni trayektoriya ilə uçdular. Körpünün üstündən keçən kimi dəstə əvvəlki hündürlüyə endi.

Ertəsi gün həmin yerə gəlib yenə körpünün üstündə dayandım. Qarğalar yaxınlaşanda əlimdəki ağacı qaldırıb özümü elə göstərdim ki, guya, quşları nişan alıram. Qoca dəstə başçısı elə o dəqiqə öz çığırtısıyla hamını xəbərdar etdi. Elə bil, deyirdi: "Özünüzi gözləyin – tüfəng!"

Köməkçisi bu çığırtını təkrar etdi və dəstədəki hər bir quş yüksəyə qalxıb güllə mənzilindən uzaqlaşdı. Təhlükəli yeri keçəndən sonra onlar yenə özlərini təhlükəsizlikdə hiss etdikləri vadiyə sığındılar.

Başqa bir dəfə vadi üzərindən ötürkən onların yolunun üstündə olan ağaca bir qızılquyruq qırğı qondu.

Qoca qarğa elə həmin an çığırdı: “Qırğı! Qırğı!” – və uçuşunun sürətini azaltdı. Qalan qarğalar da ona çatanda eyni şeyi etdilər. Bütün dəstə sıxlaşdı. Qarğalar sıx uçanda qırğı təhlükəli olmurdu. Lakin dörddebir mil sonra quşlar əlitişəngli adam gördülər və elə həmin an məxsusi, ciddi təhlükədən xəbərdar edən qarılı səsləndi. Sanki, başçı öz dəstəsinə belə deyirdi: “Ehtiyatlı olun!” Tüfəng! “Müxtəlif səmtlərə dağılın!” Bu çığırtı kəskin idi, bir neçə dəfə təkrarlandı: “qa, qa, qa, qa, qarr!”

Və qarğalar o dəqiqə yuxarı, yanlara seyrələrək çağırışa tabe oldular və bu minvalla güllə məsafəsindən uzaqlaşdılar.

Bu dəstə ilə uzun müddət tanışlıqdan sonra qoca başçının siqnallarından çoxunu öyrənmişdim, onları fərqləndirə bilirdim. Əmin oldum ki, zahirən bir-birindən az fərqlənən səslər, əslində, tamam başqa mənaları ehtiva edir; məsələn, bəlli vəziyyətdə qarılı qırğının, ya da hər hansı başqa təhlükəli heyvanın göründüyünə dəlalət edirsə, başqa halda “Döndər!” mənasında olur. Görünür, burada iki siqnal qarışır: biri – təhlükə bildirən, ikincisi – geri çəkilməyə işarə edən. Sadə qarılı: qar, qar isə “Salam” mənası daşıyır və yanından ötən yoldaşa ünvanlanır. Daha bir qarılı var və bu komanda, adətən, bütün dəstəyə verilir, onun mənası isə “Diq-qət!”dir.

Aprelin ilk günlərində qarğalar arasında yaman çaxnaşma başladı. Qarğalar səhər açıldandan axşamədək yem dalısınca uçmaq əvəzinə, günün yarısını şamağacıların arasında keçirirdilər. İki bir-üç bir-birini qovur, hərdən isə, elə bil, uçuşda yarışdılar. Onların sevimli əyləncəsi yüksəklikdən qoparaq budaqda əyləşən başqa bir qarğanın üstünə şığımaq, lap çatanda isə son anda, aralarında tük qədər məsafə qalanda yolunu dəyişərək qəflətən sürətlə göyə millənmək idi. Qalxanda elə bərk qanad çalırdılar ki, səsi uzaqdan eşidilən şimşəyin sədasını andırırdı. Bəzən görürdün ki, qarğalardan biri lələklərini qabardıb başını yana əyir və başqa qarğaya lap yaxın uçaraq sürəkli bir qarılı çıxarır: Qr-r-r-ay!

Bütün bunların mənası nə idi? Tezliklə məsələnin nə yerdə olduğunu öyrəndim. Bu, erkək quşların dişilərə qulluq göstərdiyi mövsüm olurdu. Erkək qarğalar qanadlarının, səslərinin gücünü nümayiş etdirirdilər. Və görünür ki, nümayiş etdirdikləri istedadları layiqincə qiymətləndirilirdi, çünki aprelin ortasında qarğalar cüt-cüt bölüşərək müxtəlif səmtlərə uçub getdilər ki, bal aylarını sakitlikdə keçirələr.

Kestl Frankın tündrəngli, qoca şamağacıları boşaldı.

2

Şəkər dağı adlı təpə Don çayının vadisində tənha ucalır. Onun üzəri Kestl Frankın meşələrinə qovuşan meşəliklə örtülüb. Bu iki meşə arasındakı sahədə təpəsində tərk edilmiş qırğı yuvası olan bir şamağacı var. Torontodakı hər məktəbli bu yuvaya yaxşı bələddir, amma kimsə onun yaxınlığında həyat nişanəsi görməyib; bircə mən bir dəfə orada qara dələ vurmuşam. Bu köhnə, yarıuçuq yuva illər uzununu orada idi. Amma hər halda, hələ sona kimi dağılmamışdı.

Bir may səhəri dan yeri söküləndə evdən çıxaraq meşənin içiyə sakitcə getməyə başladım. Yerə tökülərək örtüyə çevrilən sarı yarpaqlar elə islanmışdı ki, bircə xışılı belə eşidilmirdi. İş elə gətirdi ki, mən düz köhnə yuvanın altından keçəsi oldum və yuvadan qara quş quyruğunun çıxdığını görəndə yaman təəccüb qaldım. Ağacın gövdəsinə bir zərbə endirdim, yuvadan bir qarğa uçdu. Sırr açılmışdı. Mən çoxdan şübhələnirdim ki, hər il bu şamağacılar hansısa qarğa cütlüyü öz yuvasını qurur, amma indi gördüm ki, bu, Gümüşxal ilə rəfiqəsi imiş. Onlar bu köhnə yuvaya yiyələnmişdilər, lakin o qədər uzaqgörən idilər ki, onu hər bahar yeniləmir, məskun görkəm vermirdilər. Bu yuvada tam təhlükəsizlik içində yaşayırdılar, baxmayaraq ki onun altından hər gün əlitüfəngli, qarğa vurmaq həsrətiylə alışıb-yanan kişilər, oğlanlar keçirdi. Amma qoca qarğanı orada bir də görmək heç mənə də nəşib olmadı, hərçənd ki yuvanı hətta durbinlə belə süzürdüm.

Bir dəfə, adətim üzrə, müşahidələrimlə məşğul olanda Don çayı vadisi üzərindən uçan qarğa gördüm. Dimdiyində nəsə ağ bir şey tutaraq çaya tərəf uçurdu. Çayın kənarında həmin ağ şeyi dimdiyindən buraxdı. Bir qədər də diqqətlə baxanda köhnə dostumu – Gümüşxalı tanıdım. Bir dəqiqədən sonra o, buraxdığı ağ şeyi təzədən götürdü – bu, balıqqulağı idi – və yoluna davam etdi. Çayın üstündən keçərək bataqlıq otlarının arasında torpağı eşib bir yığın balıqqulağı, ağ, parıldayan daşlar çıxardı. Onları günün altına düzür, çevirir, növbəylə dimdiyinə alıb qaldırır, təzədən yerə qoyur, quş yumurtasıymış kimi üstünə oturur, xəsis tacir sərvətinə baxan kimi acgözlüklə baxır, əylənirdi. Bu, onun şəkəri idi. Təbii ki, niyə belə etdiyini, bu qərribə əşyalardan niyə xoşu gəldiyini izah edə bilməzdi, necə ki hər məktəbli nədən poçt markaları topladığının, nədən bir qız yaqutdan çox mirvarini sevdiyinin səbəbini izah edə bilməz. Amma hər halda, bununla məşğul olarkən aldığı zövq ən səmimi bir hiss idi. Yarım saata yaxın oynayırdan sonra o, öz sərvətinin üstünü yenidən torpaqla, yarpaqlarla basdıraraq uçub getdi.

Mən elə həmin dəqiqə o yerə yollandım, qarğanın anbarına baxdım. Orada bir qalaq ağ daş, balıqqulağı, tənəkə qırıqları vardı. Aralarında bir çini çaydan qulpu da görünürdü. Yəqin, bütün kolleksiyasının ən qiymətli nümunəsi də məhz o idi. Amma bu sərvəti bir də seyr etmək mənə nəsib olmadı. Gümüşxal mənim onları tapdığımdan haradansa xəbər tutdu və anbarının yerini dəyişdi. Təzə anbarının harada olduğunu isə bir daha öyrənə bilmədim.

Gümüşxal çox macərə görmüşdü, təhlükədən dəfələrlə qurtula bilmişdi. Bir dəfə bir qırğının onun dalınca necə düşdüyünü görmüşəm. Dalınca düşüb onu ovlamaq istəyən yırtıcı quşlardan tez-tez qaçası olurdu. Xüsusilə də meşə xoruzu lap zəhləsini tökürdü. Əlbəttə, bu xoruzlardan ona nəsə bir ziyan dəydiyini söyləmək olmazdı, amma bu quşlar o qədər səs-küylü idilər ki, onlardan tez uzaqlaşmağa çalışırdı. Yaşlı adamlar da səs-küylü, zəhlətökən oğlanlardan beləcə qaçırırlar.

Onun özünün də bəzi qəddar adətləri vardı; məsələn, hər səhər balaca quşların yuvalarını axtarmağa yollanır və tapdığı yumurtaların hamısını yeyirdi. Qarğa bunu xəstəni bəlli vaxtlarda müayinəyə gələn həkim dəqiqiyyə ilə edirdi. Amma bu şəkərinə görə onu qınaya bilmərik: axı özümüz də hinə girib eyni işi görür, öz toyuqlarımızla eləcə davranırıq.

Onun fərasəti məni tez-tez mat qoyurdu. Bir dəfə onun dimdiyində bir tikə çörək yağın boyu uçduğunu gördüm. Həmin vaxt aşağıda, düz onun altında fəhlələr kərpicdən boru tikirdilər. Çayın iki yüz yardlıq bir hissəsi artıq tamam bağlanmışdı. Gümüşxal çayın açıq hissəsi üzərindən uçarkən qəflətən çörəyi dimdiyindən yerə saldı. Çörək axara düşüb çayaşağı getdi və tuneldə gözdən itdi. Gümüşxal aşağı endi. Əvvəlcə diqqətlə tunelin zülmətinə baxdı, sonra isə, elə bil, qəflətən ağına xoşbəxt bir fikir gəldi. O, üzüaşağı, axar boyu tunelin o biri başına uçdu, orada durub suyun çörəyi çıxarmasını gözlədi.

Gümüşxal, həqiqətən, bəxtəvər qarğa idi; bəxti daim ona yar olurdu. Özü elə bir yerdə yaşayırdı ki, təhlükəylə dolu olsa belə, yem sarıdan heç kasadlıq yox idi. O hər il öz rəfiqəsiylə köhnə, yarıuçuq yuvada məskunlaşırdı və bu yuvanı heç mən belə əməlli-başlı müşahidə edə bilmirdim və qarğalar öz balalarını məhz orada sağ-salamat çıxarırdı, böyüdürdülər. Qarğalar yenidən dəstələrdə birləşəndə isə o, yenə quşların hamısı tərəfindən qəbul edilən başçı olurdu.

Dəstənin toplanışı, adətən, iyun ayının axırlarında olurdu. Valideynlər özləriylə qısaquyruq, yumşaqqanad və cır-cır səslili, lakin boy etibarilə artıq böyüklərə çatmış balalarını qoca şam meşəsinə, dəstənin toplandığı yerə gətirirdilər. Qarğalar üçün həm məktəb, həm də bir qala olan bu qoca meşədə cavanlar ilk dəfə cəmiyyətə daxil olurdular. Burada onlar tam təhlükəsiz şəraitdə idilər, çünki hündür budaqlarda etibarlı qorunan sığınacaqlar da burada idi və onların təhsili məhz burada başlanırdı. Cavanlar hər qarğanın bilməli olduğu sirlərə burada yiyələnirdilər.

Əvvəlcə gənc qarğalar bir-biriylə tanış olurdu, çünki qarğa cəmiyyətinin qanunlarına görə, dəstədəki hər qarğa onun bütün üzvlərini mütləq tanımalıdır. İndi valideynlər balalarını yedirtməkdən, tərbiyələndirməkdən dincələ bilərdilər, çünki körpələri artıq böyümüşdü, özlərinə yem tapa bilərdi.

Təxminən, iki həftədən sonra tük tökümü başlayırdı. Belə günlər qoca qarğalar, adətən, çox əsəbi, qəzəbli olurdular. Onlar gəncləri öyrətməkdə davam edirdilər; cavanların isə tükü tökülən müəllimlərdən heç xoşları gəlmirdi. Qoca Gümüşxal çalışqan müəllim idi. Bəzən, sanki, tələbələri qarşısında nitq söyləyirdi. Onun nə dediyini, təbii ki, mən tapa bilməzdim, amma nitqinə dinləyicilərin münasibətindən nəticə çıxarsam, deyə bilərəm ki, onun çıxışları hazırcavablığı ilə fərqlənirdi.

Cavan qarğalar hamısı bir yerdə yox, lap insanların məktəbi kimi, sinif-sinif bölünərək dərs keçirdilər: bir qədər böyük qarğa balaları bir sinifdə, onlardan cavanları digərində toplanırdı. Sentyabr ayı üçün səs-küylü, sarsaq qarğa balalarının başına artıq ağıl qoymaq mümkün olurdu. Gözlərinin körpələrə xas olan incə mavi rəngi yetkin qarğaların tünd-qəhvəyi rəngiylə əvəz olunurdu. Onlar artıq cücə deyildilər, yaşlı qarğanın bilməli olduğu hər şeyi öyrənmiş, ehtiyatlı olmuşdular. Onlar tufəngin və tələnin nə olduğunu, zəhərli həşəratları yemənilərdən ayırmağı öyrənmişdilər. Öyrənmişdilər ki, qoca fermerin gonbul arvadı on beş yaşlı oğullarından xeyli yekə olsa da, daha az təhlükə kəsb edirdi. Onlar qardaşı bacıdan seçməyi bilirdilər. Onlar öyrənmişdilər ki, çətir tufəng deyil. Onlar artıq altıyadək saya da bilirdilər və bu, cavan qarğalar üçün çox yaxşı göstəricidir, hərçənd ki Gümüşxal özü, az qala, otuzadək saya bilirdi. Artıq barıt qoxusu da onlara tanış idi və ağacların cənub tərəfini də seçə bilirdilər. Axırda, təbii ki, başladılar öz nailiyyətləriylə qürrələnməyə, özlərini böyük kimi aparmağa. Uçuşdan sonra yerə enəndə qanadlarını mütləq üç dəfə bükürdülər ki, yaxşıca büküldüyünə tam əmin olsunlar. Onlar tülkünün öz naharının yarısından imtina etməsinə necə nail olma-

ğın da yolunu bilirdilər və başqa quşlar – meşəxoruzu, suquzğunu hücum çəkəndə tez gizlənmək lazım olduğundan da xəbərdar idilər, çünki bu balaca düşmənlərlə vuruşmaq eynən zənbilindən alma oğurlanmış gonbul bir arvadın almanı oğurlayan balaca oğlanı tutmağa cəhd göstərməsi kimi bir şey idi. Bütün bunları cavan qarğalar artıq öyrənmişdilər, lakin başqasının yumurtasını oğurlamağı hələ bilmirdilər. Onların balıqqulağı haqda təsəvvürləri də hələ yox idi, hələ heç vaxt at gözünü dimdikləyib dadına baxmamışdılar, buğda görməmişdilər və ən yaxşı məktəb olan səyahətlər barədə heç bir məlumatları yox idi.

Sentyabr ayı qoca qarğaları çox dəyişdi. Tük tökülmü başa çatdı. Onların lələkləri yenə çıxdı və qocalar yenə də öz gözəl geyimləriylə qürrələnməyə başladılar. Sağlamlıqları da bərpa olmuşdu, indi daha şux idilər. Hətta ciddi müəllim olan Gümüşxalın da kefi kök idi və artıq çoxdan ona hörmət bəsləməyi öyrənmiş cavanlar indi öz başçılarını, həqiqətən, sevməyə başlamışdılar.

Onları yaxşı tərbiyələndirmişdi, bütün siqnallara, əmrlərə öyrətmişdi və indi səhər tezdən onlara baxanda ləzzət alırdı.

Birinci dəstə! – deyə qoca komandır qarğa dilində qışqıracaq və birinci dəstə də ona bir ağızdan hay verəcək.

Uçun! – və dəstə başçısının dalınca irəli uçur.

Qalxın! – və elə həmin an quşların hamısı göyə millənir.

Toplanın! – və hamı sıxlaşır.

Dağılışın! – və hamı bir göz qırpımında ağacdan qopan yarpaqlar kimi müxtəlif səmtlərə dağılır.

Sıraya düzülün! – və hamı bir xətt üzrə düzülür.

Yem axtarın! – və quşlar yerə qonub müxtəlif tərəflərə dağılırlar, iki daimi gözətçi isə qarovul çəkir: biri sağ tərəfdəki ağacda, digəri soldakı təpədə. İki dəqiqədən sonra Gümüşxalın “Tüfəngli adam!” demək olan qarılısı eşidilir. Gözətçilər onun siqnalını təkrar edirlər və bütün dəstə elə o an qanad çalaraq dağınıq şəkildə

ağaclara tərəf uçar. Ağacların arxasındakı təhlükəsiz yerə çatan kimi yenə sıra düzəldib öz doğma şam meşələrinə uçurlar.

Hər il noyabrda bütün dəstə cənuba uçar ki, müdrik Gümüşxalın başçılığı altında yeni ölkələrlə, təzə yemlə tanış olsunlar.

3

Qarğa yalnız gecə sarsaq olur və yer üzündə onun üçün təhlükəli bircə quş var, o da bayquşdur. Qaranlıqda bayquş ulartısı eşidiləndə qarğaların bütün vücudunu dəhşət götürür. Bayquşun hətta lap uzaqdan gələn ulartısı da qarğaları qorxudur. Onlar həmin dəqiqə başlarını qanadlarının altından çıxarıb oturur, bütün gecəni bu səsə qulaq verərək tir-tir əsirlər. Bərk şaxtalar düşəndə hərdən qarğaların gözü donur. Əgər qarğa başını qanadının altında gizlətməsə, kor olar.

Səhər açılanda qarğaların da cəsarəti qayıdır. Kefi kökələn quşlar meşələri dolaşmağa çıxırlar. Ulartısı ilə onları qorxutmuş bayquşu tapıb ya öldürür, ya da yarımcan edib, azı, iyirmi mil qovurlar.

1893-cü ildə qarğalar həmişəki adətlərinə uyğun Kestl Franka gəldilər.

İki gün sonra, dan yeri söküləndə onların arasında çaxnaşma başladı. Mən quşların nədən həyəcanlandığını öyrənmək üçün evdən tez çıxdım və birdən qarın üstündə küləyin sovurduğu bir neçə qara lələk gördüm. Küləyə qarşı getdim ki, bu lələkləri haradan gətirdiyini bilim və tezliklə bir qarğanın qanlı leşinə rast gəldim; yanında iri caynaqların qoşa izi vardı və bu iz mənə qarğanı bayquşun öldürdüyünü söyləyirdi. Burada baş vermiş döyüşün izləri hər tərəfdə görünürdü. Lakin quduz qatil, görünür ki, bədbəxt qarğadan qat-qat güclü idi. Onu oturduğu budaqdan gecənin zülmətində qapmışdı, qaranlıq isə düşməyə əməlli-başlı müqavimət göstərməyə imkan verməmişdi.

Mən quşun qalıqlarını çevirdim.

Birdən onun başını görüb qeyri-ixtiyari qışqırdım.

Əfsuslar olsun ki, bu, köhnə tanışım Gümüşxalın başı idi!

Gümüşxalın uzun, bütün dəstəsi üçün faydalı həyatı bitdi. Yüzlərcə cavan qarğanı qoruduğu bayquş öldürdü onu.

Şəkərdağ təpəsindəki köhnə yuva boşaldı. Qarğalar yazda elə əvvəlki kimi Kestl Franka gəlirlər, lakin məşhur başçıları daha onlarla deyil. Onun ölümü ilə qarğaların sırası yaman seyrəlməyə başladı və çox güman ki, tezliklə neçə əsrlərdən bəri əcdadlarının yaşadığı, həyat dərsi aldığı şam meşəsində qarğaların kökü tamam kəsiləcək...

SNAP¹ BULTERYERİN ƏHVALATI

1

İlk dəfə onu axşamın ala-toranında gördüm. Səhər tezdən məktəb yoldaşım Cekdən bir teleqram aldım:

“Sənə gözəl bir kiçik göndərirəm. Onunla nəzakətli ol. Nəzakətsiz adamları xoşlamır”.

Cekin elə bir xarakteri vardı ki, mənə kiçik yerinə cəhənnəm makinası da göndərə bilərdi, quduz safsar da, odur ki bağlamasını bəlli bir maraqla gözləyirdim. Bağlama gəlib çıxanda gördüm ki, qutunun üstündə belə yazılıb: “Təhlükəlidir”. Qutunu azacıq tərpedən kimi içərisindən deyingən bir zingilti eşidilirdi. Üzərində barmaqlıqlar düzəldilmiş deşikdən baxanda mən pələng balası deyil, adi, ağ bulteryer küçüyü gördüm. O, məni dişləməyə can atır, elə hey mırıldanırdı. Mırılısı mənə xüsusilə xoş gəlmirdi. İtlər iki tonda mırıldana bilirlər: birincisi, bəm, sinə səsiylə – bu, nəzakətli xəbərdarlıq, ya da nəyəsə qürurlu bir cavabdır; ikincisi, ucadan, yüksək tonda – bu isə hücum ərafəsində sonuncu söz anlamı daşıyır. Mən bir itbaz kimi elə fikirləşirdim ki, bu heyvanları idarə edə bilirəm. Odur ki yükdaşyanı buraxıb cib bıçağımı, çəkicimi, baltamı və alət yeşiyimi, ocaq maşasını çıxarıb barmaqlıqları sökdüm. Körpə şeytan balası çəkicin hər zərbəsinə qəzəbli mırılıyla cavab verirdi və yeşiyi böyrü üstə çevirən kimi birbaş ayaqlarıma soxuldu. Əgər balaca pəncəsi məftil tora ilişməseydi, işlərim fırıq olacaqdı. Onun boyu çatmayan masanın üstünə dırmaşıb küçüyü sakitləşdirməyə cəhd göstərdim. Mən həmişə heyvanlarla danışmağın tərəfdarı olmuşam. Və

¹ *Snap* – qapdı (ing.)

deyirəm ki, bircə söz belə anlamasalar da, onlar bizim söylədiklərimizin, niyyətlərimizin əsas qayəsini dərk edirlər. Lakin görünür, bu kiçük məni ikiüzlü saydığından ona yarınmagımı nifrətlə qarşıladı. Mən tam əmin idim ki, bircə baxışımı kiçiyi itaətə məcbur edə bilərdim, amma başını bir yerdə saxlamırdı ki, gözlərinin içinə baxım. Odur ki elə masanın üstündə qalası oldum. Mən soyuqqanlı insanam. Axı dəmir-dümür əşyalar satan bir şirkətin nümayəndəsiyəm, bizimkilər isə ruh düşkünlüyünü qətiyyənlə yaxına buraxmamaqlarıyla məşhurdurlar və bu sahədə, bəlkə də, yalnız hazır paltarlar satan cənablardan geri qalarlar.

Beləliklə, mən masanın üstündə türksayağı bardaş quraraq siqar çıxarıb alışırdım, balaca despot isə aşağıda, ayaqlarımın altında gözləyirdi. Sonra cibimdən teleqramı çıxarıb bir də oxudum: “Gözəl kiçükdür. Onunla nəzakətli ol. Nəzakətsiz adamları xoşlamır”. Elə bilirəm ki, mənim soyuqqanlılığım bu vəziyyətdə nəzakətli davranışı uğurla əvəz etdi, çünki yarım saatdan sonra mırıltı kəsdi. Artıq bir saatdan sonra isə onu yoxlamaq üçün masanın üstündən ehtiyatla yerə saldığım qəzetə cummurdu. Ola bilər ki, qəfəsdə keçirdiyi müddətdə gərilməmiş sinirləri artıq azca sakitləşmişdi. Üçüncü siqarımı alışırdanda isə o, yırğalana-yırğalana kaminə tərəf gedib uzandı, amma məni diqqətdən kənar qoymurdu; bundan şikayətlənə bilməzdim. Gözlərinin biri bütün bu zaman kəsiyində məni izləyirdi. Mən isə iki gözle onun özünə deyil, qısa quyruğuna baxırdım. Quyruğu bircə dəfə tərپənsəydi, qələbə çaldığımı hiss edərdim. Lakin quyruq hərəkətsiz qalmışdı. Mən əlimə kitab götürüb ayaqlarım uyuşana, sobanın odu sönməyə başlayana kimi masanın üstündə oturdum. Saat on üçün otaq artıq soyumağa başladı, on birin yarısında isə ocaq tamam söndü. Dostumun hədiyyəsi yerindən qalxdı, əsnəyə-əsnəyə, gərnəşə-gərnəşə çarpayımın altına girdi – orada xəz ayaqaltı vardı. Masadan asanlıqla bufetin, oradan kaminin üstünə çıxıb çarpayımaya yetişdim, səssizcə soyunaraq uzanmağa nail oldum və bütün bu işləri sahibimi qətiyyənlə narahat etmədən

həyata keçirməyə müvəffəq oldum. Hələ yuxuya getməyə macal tapmamış yüngülcə bir xışıltı, kiminsə əvvəl çarpayının, sonra da ayaqlarımın üstüylə gəzdiyini hiss elədim. Yəqin, çarpayının altı Snapa çox soyuq gəlmişdi.

Ayaqlarımın düz üstündə, mənim üçün narahat bir vəziyyətdə yumurlanıb uzandı. Mən öz yerimi nahaqdan rahatlamağa çalışırdım, çünki tərpənmək istəyən kimi o, ayağımdan elə qəzəblə yapışırdı ki, yalnız üstümdəki qalın yorğan olmasaydı, ağır yara alardım.

Ayağımı yavaş-yavaş, bir tük qədər tərpədərək yerimi rahatlayana kimi düz bir saat keçdi, yalnız bundan sonra yuxuya gedə bildim. Gecə bir neçə dəfə küçüyün qəzəbli mırıltısı məni yuxudan oyatdı – bəlkə də, onun icazəsi olmadan ayağımı tərpətməyə cəsəret etdiyimə, bir az da hərdənbir xoruldadığıma görə etiraz bildirirdi.

Səhər Snapdan tez oyanmaq istəyirdim. Bilirsiniz, mən onun adını Snap qoydum...

Onun tam adı Cincersnap¹ idi. Bəzi itlərə adı zorla tapırsan, başqalarına isə ad axtarmağa ehtiyac olmur – elə öz-özünə tapırsan.

Beləliklə, mən saat yeddidə qalxmaq istəyirdim. Snap isə oyanmağını saat səkkizə saxladı, ona görə də səkkizdə durduq. Kamini yandıрмаğıma, geyinməyimə etiraz etmədi; məni bircə dəfə də masanın üstünə qovmadı. Otaqdan çıxaraq səhər yeməyinə hazırlaşarkən dedim:

– Snap, mənim dostum, bəziləri səni döyməklə tərbiyə etməyə üstünlük verərdilər, amma mənə, mənim planım daha yaxşıdır. İndiki həkimlər səhər ac qoymaq adlanan yeni sistemi tövsiyə edirlər. Mən bu üsulu sənin üzərində sınaqdan keçirəcəyəm.

Onu bütün gün ərzində ac qoymaq qəddarlıq idi, amma mən bunu etdim. O, bütün qapını cızıq-cızıq etdi və mən onu sonra təzədən rəngləməli oldum, amma əvəzində həmin axşam mənim əlimdən bir qədər yemək qəbul etməyə razılaşdı.

¹ Cincersnap – zəncəfilli xırtıldayan peçenye

Heç bir həftə keçmədi ki, dostlaşdıq. İndi o, mənim çarpayımında yatır, yerimdə bir balaca qurcalanan kimi məni şikəst etməyə can atırdı. Səhər ac qoymaq adlanan müalicə sistemi möcüzələr yaratmışdı və cəmi üç aydan sonra artıq aramızdan su da keçmirdi.

Adama elə gəlirdi ki, qorxu hissi ona tamam yad-dır. Balaca itlə rastlaşanda qətiyyənlə fikir vermirdi, amma elə ki yekə bir köpək göründü, kəsik quyruğunu sim kimi gərib arxa ayaqlarını etinasız bir görkəmlə sürütləyə-sürütləyə ətrafında hərlənməyə başlayırdı və bu zaman həmin o tanımadığı məxluqdan savayı hara desən – göyə, uzaqlara, lap üfük xəttinə baxır, onun varlığını yalnız yüksək notlarda tez-tez mırıldanmasıyla bürüzə verirdi. Əgər həmin köpək çıxıb getməyə tələsmirdisə, mütləq dava düşürdü. Döyüşdən sonra rəqibləri əksərən tez yox olurdular. Hərdən Snap da döyülürdü, amma heç bir acı təcrübə onu lap azacıq da olsa ehtiyatlı davranmağa məcbur edə bilmirdi.

Bir dəfə it sərgisində arabada gəzən Snap filə oxşayan bir senbernar gördü. Onun ölçüləri küçüyü elə heyran qoydu ki, arabadan yerə atılıb senbernarın dalınca qaçmaq istəyəndə ayağı qırıldı.

Onda qorxu hissi yox idi. Mənə bəlli olan itlərdən heç birinə oxşamırdı; məsələn, əgər bir oğlan ona daş tolazlasaydı, o dəqiqə qaçırdı – təhlükədən qaçmırdı, əksinə, üstünə cumurdu. Əgər həmin oğlan daşın birini də atsaydı, Snap onun dərşini təxirə salmadan verirdi və bu xasiyyətiylə artıq hamının rəğbətini qazanmışdı. Onun yaxşı cəhətlərini yalnız mən görə bilirdim və bir də kontorumuzun kuryeri. İt yalnız bizim ikimizi öz dostluğuna layiq bilirdi. Artıq yayın ortasında Karnegi, Vanderbilt və Astor¹ bütün var-yoxlarını bir yerə yığsalar belə, balaca Snapı məndən almaq üçün kifayət qədər pul toplaya bilməzdilər.

¹ *Karnegi, Vanderbilt və Astor* – məşhur Amerika milyarderləri

Baxmayaraq ki səyyar ticarətlə məşğul deyildim, çalışdığım şirkət payızda məni səyahətə yolladı və Snap yaşadığım evin sahibəsiylə qalası oldu. Onların xasiyyətləri tutmadı. İt qadına ikrah hissi bəsləyir, arvad isə ondan qorxurdu; onların hər ikisi bir-birinə nifrət edirdi.

Mən şimal ştatlarında sim satmaqla məşğul idim. Adıma gələn məktubları həftədə bir dəfə gətirirdilər. Bu məktublarda ev sahibəsi daim Snapdan şikayətlənirdi.

Şimali Dakotanın Mendoza şəhərinə gələndə məftil satmaq üçün əla bazar tapdım. Təbii ki, əsas razılaşmalarım iri tacirlərlə olurdu, amma fermerlərin arasında da dolaşırdım ki, onlardan əməli fəaliyyət üçün lazımı məlumat toplaya bilim və Penruf qardaşlarının ferması ilə də elə bu yolla tanış oldum.

Əhalisinin əsasən maldarlıqla məşğul olduğu elə bir yer yoxdur ki, orada hansısa bic və çox quduz canavarın əməlləri barədə əhvalatlar eşitməyəsen. Bu yırtıcıların zəhərli tələ yemlərinə aldandıqları zamanlar çoxdan keçmişdi. Penruf qardaşları bütün uzaqgörən kovboylar kimi zəhər və tələlərdən vaz keçərək cürbəcür itləri canavar ovuna öyrətməyə çalışırdılar ki, həm yaxın ətrafları bu yolla düşməndən təmizləsinlər, həm də bir qədər əylənə bilsinlər.

Tazılar qəti döyüş üçün çox həlim, Danimarka doqları çox yöndəmsiz idilər və üstəlik, düşməni görməyəndə onu təqib etmək bacarıqları da yox idi. Hər cinsin özünün böyük bir çatışmazlığı vardı. Kovboylar yalnız qan qarışığı olan it sürüləri hesabına müəyyən uğur qazanmaq niyyətindəydilər və məni ova dəvət edəndə bu prosesdə iştirak edən növbənöv itlərin davranışına göz qoyaraq əməlicə əylənirdim. Onların arasında mələzlər də çox idi, amma təmizqanlı köpəklər də vardı – yeri gəlmişkən, itlərin arasında, yəqin, bir aləm qiyməti olan bir neçə rus qurdbasanı da diqqət çəkirdi.

Qardaşların böyüyü – Gilton Penruf onlarla məxsusi qürrələdir, bu köpəklərdən böyük qəhrəmanlıqlar gözləyirdi.

– Tazıların dərisi canavar ovu üçün çox zərifdir, doqlar yavaş qaçır, amma görəcəksiniz, mənim qurdbasanlarım işə qarışanda mərəkə qopacaq.

Beləliklə, tazılar yırtıcıyı qovmaq, doqlar ehtiyatda qalmaq üçün nəzərdə tutulurdular, əsas döyüş isə qurdbasanların üzərinə düşürdü. Bundan başqa, iki-üç tazi da canavar gözdən itsə, özünün incə qoxubilmə qabiliyyətiylə onun yerini tapmaq üçün nəzərdə tutulurdu.

Aydın bir oktyabr günü təpələrin arasıyla yola düzələndə qiyamət mənzərə vardı! Hava şəffaf, təmiz idi, ilin sonuna yaxınlaşmağımıza baxmayaraq, nə qar görünürdü, nə də şaxta. Kovboyların atları bir az hövsələsizlik edirdi və bir-iki dəfə mənə bellərindəki süvaridən necə qurtulduqlarını nümayiş etdirdilər.

Düzənlikdə iki-üç boz ləkə gördük. Gilton dedi ki, onlar ya canavardır, ya da çaqqal. İtlər ucadan hürüşə-hürüşə irəli cumdular. Axşama kimi yüyürsələr də, kimsəni tuta bilmədilər. Yalnız tazılardan biri canavara çatmış, çiyindənən yara alaraq geri çəkilmişdi.

– Gilt, mənə elə gəlir ki, sənin qurdbasanların da bir fayda verməyəcək, – deyə Qarvin, qardaşların kiçiyi dilləndi. – Qanı qarışıq olsa da, o birilərinə baxanda mən balaca qara doqa üstünlük verərdim.

– Heç nə başa düşmürəm! – Gilton deyindi. – Bu tazılardan heç çaqqal da qaçıb qurtara bilməyib, o ki qalmış canavar ola. Elə ov itlərimiz də əladır, lap üçgünlük izləri belə ala bilirlər. Doqlarımız isə ayının da öhdəsindən gələr.

– Mübahisə etmirəm, ola bilər, – ataları dilləndi, – sənin itlərin təqib edə, axtarıb tapa bilərlər, yeri gəlsə, lap ayı ilə baş-başa gələrlər, amma məsələ burasındadır ki, onların canavara baş qoşmağa həvəsi yoxdur. Bu çər dəymişlər, sadəcə, qorxurlar. Onlara xərclənmiş pulu məmnuniyyətlə geri alardım.

Onlarla vidalaşib yola davam edəndə aralarında belə söhbət gedirdi.

Tazılar güclü, ayaqdan iti idilər, lakin canavarın görkəmi, yəqin, bütün itlərin canına üşütmə salırdı. Onunla baş-başa gəlmək üçün cəsərləri çatmırdı və

istər-istəmər son bir il ərzində yatağımı bölüşdüyüm cəsur kiçük düşürdü yadıma. Onun yanımda olmasını çox istərdim. Bu yöndəmsiz, zırpı itlər cəsarətini heç vaxt itirməyən bir rəhbər tapardılar.

Barokda növbəti dayanacağım zamanı poçtdan ev sahibəsinin son iki məktubunu gətirdilər: birincisində deyilirdi ki, bu alçaq it mənim otağımı abırdan salır, digəri isə daha hərəratlı, daha yangılı idi – Snapı təcili olaraq rədd etməyim tələb olunurdu.

“Niyə onu Mendozaya gətirməyim axı?” – fikirləşdim. – Cəmi iyirmisaatlıq yoldur. Penruflar mənim Snapıma sevinərlər.

3

Mənim Cincersnapla növbəti görüşüm ilk görüşü-müzdən heç də gözlədiyim qədər fərqlənmirdi. Mənim üstümə atıldı, özünü elə göstərirdi ki, guya, dişləmək istəyir, ara vermədən mırıldanırdı. Amma mırılıtsı bəm sinə səsiydi, qısa quyruğu isə elə hey tərənirdi.

Penruflar onlarda yaşadığım müddətdə canavar ovuna bir neçə dəfə çıxmışdılar və daimi uğursuzluqlardan yaman təngə gəlmişdilər. İtlər hər dəfə canavarı tapır, lakin öhdəsindən heç cür gələ bilmirdilər, ovçular isə o dərəcədə yaxında olurdular ki, heyvanların nədən qorxduğunu başa düşə bilsinlər.

Qoca Penruf əmin idi ki, bu yaramaz it sürüsünün içində heç dovşanla dartışmağa qadir heyvan da yoxdur.

Ertəsi gün yola dan yeri söküləndə çıxdıq – elə həmin yaxşı atlar, elə həmin bacarıqlı süvarilər, elə həmin göyümtül, sarı, xallı itlər. Lakin bu dəfə onlardan başqa, bir dənə balaca, ağ itimiz də vardı; yanımdan çəkilmir, öz dişləriylə yalnız başqa köpəkləri deyil, mənə yaxınlaşmağa cəsarəti çatan atları da tanış edirdi. Deyəsən, Snap həmin ətrafdakı bütün adamlar, itlər, atlarla artıq küsüşmüşdü.

Hamar zirvəsi olan böyük bir təpənin başında ayaq saxladıq. Ətrafa durbinlə göz gəzdirən Gilton birdən qışqırdı:

– Onu görürəm! Skell, odur, çaya tərəf gedir. Yəqin, çaqqaldır.

İndi obyektə tazılara göstərmək lazım idi. Bu, asan iş deyil, axı itlər durbinlə baxa bilmirlər, çöllük isə başdan-ayağa bu heyvanlara boy verməyən kolluqlarla örtülüdür.

Vəziyyəti belə görəndə Gilton səsləndi: “Bura gəl, Dander!” – və ayağını irəli uzatdı. Dander cəld bir sıçrayışla yəhərin üstünə qalxaraq atın belində müvazinətini saxlamağa çalışdı, Gilton isə ona ovun səmtini israrla göstərməyə çalışır, deyirdi:

– Odur, Dander, oradadır! Kıs, kıs, Dander, kıs!

Dander gözlərini sahibinin göstərdiyi səmtə zillədi, sonra isə, deyəsən, nəşə gördüyündən yüngül bir hürüşlə yerə tullandı və qaçmağa başladı. Digər itlər də onun dalınca düşdülər. Biz də irəli atıldığımız, amma heyvanlardan çox dala qalırdıq, çünki torpaq yarpaqları, porsuq yuvalarıyla, daş-kəsəklə, kolluqlarla doluydu. Atlarımızı çox möhkəm çapsaydıq, xəsarət alardığımız.

Beləliklə, hamımız dala qaldığımız; mən isə yəhərə adət-kərdə olmayan birisi kimi, hamıdan arxada gəlirdim. Hərdən bir itləri görürdük: gah düzənliklə qaçır, gah yarpaqların içində gözdən itir, sonra o biri ucundan çıxırdılar. Dəstənin hamı tərəfindən qəbul olunan başçısı Dander adlı tazı idi və növbəti tərənin qaşına çıxanda ovun bütün mənzərəsini gördük: tullana-tullana qaçan çaqqal, ondan dörd-dəbir mil aralı, lakin artıq ovlarına çatmaqda olan itlər. Onları bir də görəndə çaqqal artıq ölmüşdü və iki tazıyla Cincersnapdan başqa bütün itlər dövrə vurub leşin ətrafında oturmuşdu.

– Ziyafətə gecikdilər! – deyə Gilton dala qalmış ov itlərinə nəzər salaraq dilləndi. Sonra isə Danderi qürurla sığalladı: – Gördüyünüz kimi, hər halda, sizin küçüyə heç ehtiyac qalmadı.

– Pah, siz bir qəhrəmanlığa baxın: on dənə zırpq köpək balaca bir çaqqala hücum çəkib! – deyə ataları kinayə ilə dilləndi. – Dayan bir, qoy canavara tuş gələk, onda bəlli olar.

Ertəsi gün yenə yola çıxdığımız.

Təpənin üstünə çıxanda hərəkətdə olan boz bir nöqtə gördük. Hərəkət edən ağ nöqtə antilop, qırmızısı – tülkü, bozu isə – canavar, ya da çaqqal deməkdir. Obyektin məhz canavar, yoxsa çaqqal olması isə quyruğundan bəlli olur. Sallaq quyruq çaqqalındır; quyruq yuxarı qalxdımı – mənfur canavardır.

Danderə eynən dünənki kimi, ovu nişan verdilər və o da bütün rəngbərəng dəstəni – tazıları, qurdbasanları, ov tularını, doqları, bulteryeri və süvariləri elə dünənki kimi öz arxasınca apardı. Bir anlıq bütün təqib prosesini gördük: heç şübhəsiz, canavar idi; itlərdən qabaqda, uzun sıçrayışlarla irəliləyirdi. Nədənsə, mənə elə gəlirdi ki, irəlidə gedən itlər çaqqalı təqib edəndəki kimi sürətlə qaçmurdular. Sonra nə baş verdiyini kimsə görmədi. İtlər bir-birinin dalınca geri döndülər, canavar isə yox oldu.

İndi artıq bütün kinayə obyektini köpəklər olmuşdu.

– Eh! Qorxdular, vəssalam! – deyə ataları ikrahla dilləndi. – Çox asanlıqla çata bilərdilər ona, amma elə ki heyvan üzünü itlərə çevirdi, aradan çıxdılar. Tfu!

– Bəs o misilsiz, qorxu-ürkü bilməyən teryer necə oldu? – Gilton həqarətlə soruşdu.

– Bilmirəm, – dedim. – Çox güman ki, o, canavarı heç görməyib də. Amma nə vaxtsa görsə – mərc gəlirəm ki, seçimi belə olacaq: ya qələbə, ya da ölüm.

Həmin gecə fermanın yaxınlığında canavar bir neçə iribuynuzlu heyvanı məhv etdi və biz yenə ova hazırlığa başladıq.

Hər şey elə ötən dəfə olduğu kimi başladı. Günortadan xeyli sonra biz quyruğunu qaldırmış boz igidi lap yarım millik məsafədən öz gözlərimizlə gördük. Gilton Danderi yəhərə oturtdu. Mən də ondan nümunə götürüb Snapı çağırdım. Onun ayaqları o qədər qısa idi ki, atın belinə qalxa bilməzdi. Nəhayət ki, ayağımın köməyi ilə birtəhər dırmaşdı. Mən canavarı ona göstərüb elə hey “kıs, kıs!” deyirdim. Düz o ana kimi dedim ki, o, nəhayət, canavarı görüb artıq ona tərəf qaçan tazıların dalınca cumdu.

Bu dəfə təqib kolluq yerlərdə yox, çayboyu açıq düzənlikdə gedirdi. Biz hamımız bir yerdə yaylaya

qalxdıq və təqibin o anını gördük ki, Dander canavara çatıb düz qulağının dibində qəzəblə hürdü. Boz quldur döyüşmək üçün ona sarı çevrildi və gözlərimiz qarşısında qiyamət bir mənzərə açıldı. İtlər ikibir-üçbir yetişib yırtıcını üzük qaşu kimi dövrəyə alaraq üstünə hürməyə başladılar, ta ki sonuncusu – mənim balaca itim özüntü yetirdi. O, hürməyə vaxt itirmədən irəli atıldı – düz canavarın boğazından yapışmaq üçün sıçradı, amma dişləri heyvanın boğazından yan ötüb onun burnuna sancıldı. Onda on dənə yekə köpək canavarın başının üstünü aldı və iki dəqiqədən sonra artıq heyvan ölmüşdü. Biz çaparaq gedirdik ki, hadisələrin zirvəsini qaçırmayaq və uzaqdan olsa da, gördük ki, Snap mənim verdiyim zəmanəti tamamilə doğrulda bildi.

İndi mənim qürrələnmək zamanım gəlmişdi. Snap itlərə canavarı necə tutmaq lazım olduğunu göstərmişdi və Mendoza itləri, nəhayət ki, yırtıcının işini adamların köməyi olmadan bitirmişdilər.

Bu qələbənin təntənəsinə bir qədər kədər qatan iki amil vardı: əvvəla, öldürülmüş heyvan lap cavan, az qala, canavar balasıydı. Elə buna görə də qaçanda düzənliyi seçərək təcrübəsizliyini göstərmişdi. İkincisi isə, Snap yaralanmışdı – çiyində dərin çapıq vardı.

Biz təntənəylə geri dönəndə itin bir balaca axsağına diqqət yetirdim.

– Gəl bura! – qışqırdım. – Snap, yanıma gəl!

O, iki dəfə yəhərin üstünə sıçramağa cəhd göstərdi, amma bacarmadı.

– Gilton, onu mənə verin, – deyə xahiş etdim.

– Çox sağ olun, amma zıncırovlu ilanınızla özünüz məşğul olsanız, daha yaxşıdır, – deyə Gilton cavab verdi, çünki Snapa baş qoşmağın təhlükəsiz olmadığını artıq bilirdi.

– Bura, Snap, al! – deyib qamçıyı ona uzatdım.

İt dişlərini qamçıya sancdı və mən onu bu minvalla yəhərin üstünə qaldırıb evə gətirdim. Ona balaca uşaq kimi qulluq edirdim. Mənim itim bu kovboylara göstərmişdi ki, sürülərində çatmayan nədir. Tulaların əla burunları olur, tazıların iti ayaqları, qurdbasanlar,

doqlar güclüdürlər, amma onların hamısının bir yerdə elə bir dəyəri yoxdur, çünki cəsarət yalnız bulteryerdə olur. Həmin gün kovboylar canavar məsələsini çözdülər, əgər Mendozaya yolunuz düşsə, özünü də bunun şahidi olarsınız, zira həmin hadisədən sonra ova çıxan hər it surüsündə mütləq bir dənə bulteryer olur.

4

Ertəsi gün Snapın mənə bağışlanmasından düz bir il ötürdü. Hava aydın, günəşli idi. Hələ qar yağmamışdı. Kovboylar yenə də canavar ovuna hazırlaşdılar. Hamının təəssüfünə səbəb bu idi ki, Snapın yarası sağalmırdı. O, adəti üzrə, mənim ayaqlarımın üstündə yatırdı və yorğanda qan ləkələri qalırdı. Təbii ki, bu vəziyyətdə onlara qoşula bilməzdi. Odur ki Snapsız getmək qərarına gəldik. Onun başını aldadıb anbara saldıq, qapısını qıfıladıq. Sonra da yola çıxdıq. Hamımızın içində nəşə mübhəm narahatlıq vardı. Mən bilirdim ki, Snapsız uğursuzluqla qarşılaşacağıq, amma bu uğursuzluğun nə boyda olacağını təxmin edə bilməzdim.

Təpələrin arasıyla dolaşa-dolaşa lap uzaqlara getmişdik ki, kolluqların arasından balaca ağ top özünü bizə yetirdi. Bir dəqiqədən sonra Snap düz atımın ayaqları altına atıldı; donquldandır, kəsik quyruğunu bulayırdı. Onu geri göndərə bilməzdim, çünki onsu da, sözümə baxan deyildi. Yarası yaman gündə idi. Onu çağırıb qamçını uzatdım, yəhərin üstünə qaldırdım, “Evə qayıdana kimi, – fikirləşdim, – elə yanımda oturacaqsan”. Amma haradaydı... Giltonun “atu, atu!” çığırması canavarı gördüyündən xəbər verirdi. Danderlə onun rəqibi Rayl ikisi birdən irəli sıçradılar, toqquşub yerə sərildilər. Snap isə diqqətlə baxaraq canavarı gördü və mən heç ətrafa göz gəzdirməyə macal tapmamış yəhərdən sıçrayıb ziqzacaqvari trayektoriya ilə kolların üstündən, altından, yanından ötürüb birbaşa düşmənin üstünə cumdu. Bir neçə dəqiqə bütün köpək sürüsünü dalınca apardı. Amma çox çəkmədi. Yekə tazılar uzaqda hərəkət edən nöqtəni görən kimi itləri səf çəkib həmin səmtə cumdular. Təqib, deyə-

sən, maraqlı olacaqdı, çünki canavar lap yaxında idi deyə itlər var qüvvələriylə qaçırdılar.

– Onlar Ayı dərəsinə döndülər! – Qarvin qışqırdı.
– Ardımca! Kəsə gedək!

Beləliklə, hamımız atların başını çevirib təpənin şimal yamacıyla əks istiqamətdə çapdıq, təqib isə yəqin ki, təpənin cənub yamacı boyunca davam edirdi.

Biz qaşa qalxdıq və artıq enməyə hazırlaşırıdık ki, Gilton qışqırdı:

– O buradadır! Düz üstünə çıxmışıq!

Gilton atdan yerə sıçradı, cilovu buraxıb irəli yüyürdü. Mən də eyni hərəkəti etdim. Düz bizimlə üz-üzə yekə bir canavar yanlarını basa-basa qaçırdı. Başını aşağı salmış, quyruğunu dümdüz uzatmışdı, əlli addımlıq məsafədə isə Dander onu təqib edərək qırğı kimi şığıyır, yırtıcıdan iki dəfə sürətli qaçırdı. Bir dəqiqə sonra tazı ona yetişib ucadan hürdü, lakin canavar üzünü ona tərəf çevirən kimi gerilədi. Onlar indi düz bizdən aşağıda idilər, aramızda əlli fut məsafə ancaq olardı. Qarvin revolverini çıxardı, amma bədbəxtlikdən, Gilton onu saxladı:

– Yox, yox! Görək nə olacaq.

Bir an sonra ikinci tazı yetişdi, dalınca da qalan itlərin hamısı. İtlərin hər biri qəzəbdən və qan hərisliyindən alışıb-yanaraq, sanki, uçur, boz qulduru tikə-tikə etmək üçün tələsirdi. Lakin onların hamısı bir-birinin dalınca ayaq saxlayıb təhlükəsiz məsafədən hürməyə üstünlük verirdi. İki dəqiqə sonra rus qurdbasanları da özlərini yetirdi – qiymətli, gözəl itlər. Hələ çatmamışdan, heç şübhəsiz ki, qoca canavarın üstünə atılmaq həsrətiylə yanırdılar. Lakin onun qorxubilməz görkəmi, əzələli boynu, ölümsəçən çənələri canlarına hələ birbaşa təmasadək qorxu saldı və onlar da umumi dəstəyə qoşuldular, mühasirəyə salınmış yırtıcı quldur isə gah bu, gah da digər tərəfə çönür, itlərin hər biriylə ayrı-ayrılıqda və hamısı ilə birdən boğuşmağa hazır olduğunu nümayiş etdirirdi.

Budur, doqlar da çatdılar, hər birinin çəkisi elə canavar qədər olan ağır məxluqlar. Onların sinələrindən

qopan xırıltılı, təhdidedici səs yaxınlaşdıqca daha ucadan səslənirdi, canavarı parçalamağa hazır olduqlarına dəlalət edirdi. Amma onu – qaşqabaqlı, ürksüz, qüvvətli çənələri olan sifətini, yorulmaq bilməyən pəncələrini yaxından görən, bütün vücudundan oxunan, ölməyə hazırlığını, lakin qətiyyətlə təkməyəyini duyan kimi bu zırpı doqlar da başqa itlər tək qəflətən sıxılıb utandılar: Bəli, onun üzərinə mütləq atılacaqlar, amma indi yox, bir azdan, nəfəslərini dəyəndən sonra. Təbii ki, onlar canavardan qorxmurlar. Onların səsində bir cəsarət çaları vardı. Onlar yaxşı bilirdilər ki, yırtıcıya birinci cumanın başından bəla əskik olmayacaq və bunun onlar üçün elə bir fərqi yox idi, nə olursa, qoy olsun, amma indi yox. Onlar hələ bir az da hürəcəklər ki, özlərinə ürək-dirək versinlər.

On dənə zırpı köpək cıncırını belə çıxarmayan heyvanın ətrafında faydasız vurnuxmada ikən uzaqdakı kolluqdan şıqqıltı səsi gəldi. Sonra qar bəyazı rəngdə rezin bir top tullana-tullana gəldi və bu top tezliklə balaca bulteryerə çevrildi. Dəstənin ən kiçiyi olan və ən yavaş qaçan Snap ağır nəfəs-ala-ala – nəfəsini elə ağır alırdı ki, elə bil, boğulurdu – birbaş heç kəsin soxulmağa ürək etmədiyi bu yırtıcının ətrafında düzələn halqaya yetişdi. Görəsən, bircə anlıq belə təəddüd etdimi? Yox, qətiyyətlə. Hürüşən itlərin halqasını dələrək təpələrin qoca despotunun düz xirtdəyini nişan alıb irəli atıldı. Və canavar ona özünün iyirmi köpək dişiyə birdən zərbə endirdi. Lakin balaca onun üstünə bir də atıldı və həmin an baş verənləri dəqiq söyləmək çətinidir. İtlər bir-birinə qarışdı. Mənə elə gəldi ki, balaca bəyaz itin indi bütün köpəklərin hücum çəkdiyi canavarın burnundan birinci yapışdığını gördüm. Biz itlərə kömək edə bilməzdik, amma onların bizə heç ehtiyacları da yox idi. Onların başsıyını yenilməz cəsarətə malik birisiydi və döyüş başa çatandan sonra bizim qarşımızda nəhəng canavar və onun burnundan yapışmış balaca ağ it uzanmışdı.

Biz dayanmışdıq, müdaxilə etməyə hazır idik, amma buna imkanımız yox idi. Nəhayət ki, hər şey başa

çatdı: canavar artıq ölmüşdü. Mən Snapı çağırdım, amma o tərpənmədi. Ona tərəf əyildim.

– Snap, Snap, hər şey bitdi, sən öldürdün onu!

Amma it tərpənmirdi. Mən onun bədənindəki iki dərin yaranı yalnız indi gördüm. Onu qaldırmağa cəhd etdim:

– Burax, dostum, hər şey bitdi!

O, zəif səslə donquldanıb canavarı buraxdı.

Kobud maldarlar onun ətrafında dizləri üstə durmuşdular və qoca Penruf titrək səsiylə dedi:

– Kaş mən iyirmi dənə öküzümü itirəydim!

Mən Snapı qucağıma aldım, adını çəkib onu səsledim, başını sıgalladım. O, yüngülcə donquldandı, görünür, vidalaşdı, əlimi yaladı və həmişəlik susdu.

Evə dönərkən kədər içindəydik. Nəhəng heyvanın dərisini də götürmüşdük, amma bu, bizə təskinlik verə bilməzdi. Qorxmaz Snapı fermanın arxasındakı təpədə basdırdıq. Yanımda durmuş Penrufun dodaqaltı dediklərini eşitdim:

– Bax cəsur belə olar! Bizim işdə cəsarətin olmasa, heç nə əldə edə bilməzsən.

VULLİ

Balaca, sarı həyəət itinin adı Vulli idi. Amma sarı həyəət itinin tükləri vacib deyil ki, tam sarı olsun. Həyəət itləri açıq-aşkar təbiətin həddindən ziyadə sarı rəng sərff etdiyi it cinslərinə aid deyil.

Hər həyəət itində bütün it cinsləri birləşib, odur ki o özü heç bir cinsə aid olmadan bütün cinslərin ittifaqını təmsil edir.

Eyni zamanda hər bir həyəət iti özünün digər zadəgan qohumlarından daha qədim və daha yaxşı cinsə aiddir, çünki təbiətin ilkin çaqqalı – bütün it nəslinin əcdadını bərpa etmək cəhdidir.

Həqiqətən də, çaqqalın elmi adı – *Canis aureus*, sadəcə, sarı it deməkdir. Bu heyvanın çox səciyyəvi cəhətlərinə elə həyəət itlərində rast gəlmək mümkündür. Bu it çox ağıllı, hərəkətli, cəsəətəlidir, həyəət uğrunda mübarizəyə özünün tərbiyəli qohumlarının hamısından daha yaxşı uyğunlaşib.

Siz bir tazını, buldoqu və həyəət itini kimsəsiz adada qoyun. Bu itlərdən hansını yarım ildən sonra sağ-salamat tapa bilərsiniz? Heç şübhəsiz, bu məhz həyəət iti olacaq. O, tazi kimi sürətli deyil, amma əvəzində öz içində ciyər, dəri xəstəliklərinin rüşeymlərini də daşımır. Təbii ki, o, gücdə, dəli cəsəətdə buldoqla çəkişə bilməz, amma əvəzində onda min dəfə bunlardan qiymətli bir keyfiyyət – sağlam məntiq var. Sağlamlıq və ağıl həyəət uğrunda mübarizədə az əhəmiyyət daşımır və əgər itləri öz ümidlərinə buraxsaq, həyəət itlərindən başqa hamısı ölər.

Bəzən itlər çaqqala yaman bənzəyir və anadan iti, uzun qulaqlı doqulurlar. Belə itlərdən aralı gəzin! Belə it bic və cəsür olur, canavar kimi dişləyə bilir. Bütün itlərə xas olan gözəl, insanın məhəbbətini qazandıran keyfiyyətlərə baxmayaraq, onda qəribə bir vəhşilik, qəddar davranış, ya da uzun məhrumiyyətlərin təsiri altında ən alçaq xəyanətə çevrilə bilən bir vəhşilik var.

Balaca Vulli uzaqlarda, Çeviot dağlarında anadan olub. Bütün kiçüklərdən yalnız ikisini saxlamışdılar: qardaşını, çünki o ətrafdakı ən yaxşı itə bənzəyirdi və Vullini, çünki o, balaca, gözəl, sarı bir it idi.

Özünün ilk uşaqlıq çağlarını Vulli ona öz sənətini öyrədən təcrübəli bir çobanitin və ağıldan onların hər ikisindən geri qalan qoca bir çobanın yanında keçirmişdi. Vullinin iki yaşı tamam olanda o artıq lap böyük it idi və artıq qoyunların xasiyyətini yaxşı öyrənmişdi. O, öz sürüsündə hər qoyunu tanıyırdı və qoca çoban Roben – onun sahibi çox vaxt gecələr sübhədək aşxanada oturub sarsaq, tüklü qoyunları təpələrdə otarmağı Vulliyə buraxırdı. Vulli ağıllı tərbiyə almışdı və gələcəyinə yaxşı ümidlər bəslənən istedadlı kiçük idi.

Vullinin başıboş qoca Robenə heç nifrəti yox idi. Bu qoca çoban bütün çatışmazlıqlarına, əyyaşlığa meylinə baxmayaraq, Vulli ilə nadir hallarda kobud davranırdı. Vulli ona möhkəm bağlıydı və ölkənin ən böyük, ən müdrik adamı belə onun bu münasibətini qazanmaq fikrinə düşsəydi, bütün səyləri əbəs olacaqdı – Vulli Robenə belə dərindən bağlanmışdı.

Vulli ondan daha böyük adam tanımırdı, amma bununla yanaşı, Robenin həm əqli, həm də fiziki gücü büsbütün çox da böyük olmayan bir heyvandara məxsus idi; Roben onun yanında həftəsi beş şillinqə çalışırdı.

Bu heyvandar Vullinin qoruduğu sürünün əsl sahibi idi. Bir dəfə o, Robenə özünün üç yüz yetmiş dörd baş qoyundan ibarət sürüsünü kiçik dayanacaqlarla Yorkşir çəmənlərinə aparacağı tapşırırdı.

Nortumberlenddə səyahət macərəsiz ötüşdü. Sırr çayından qoyunları bərədə keçirdilər və tüstü-dümanlı Cənubi Şilds sahilinə çıxardılar. Nəhəng fabrik boruları gündüz işığı boğan qara tüstü burumları buraxır, tüstü küçələrin üzərində şimşək buludları kimi asılıb qalırdı. Qoyunlara elə gəldi ki, tezliklə bərk şimşək çaxacaq. Bu, onları həyəcana gətirdi, qarovulçuların

bütün səylərinə baxmayaraq, heyvanlar başlarını itirib üç yüz yetmiş dörd istiqamətdə şəhərə dağıldılar.

Roben miskin qəlbinin dərinliklərinə qədər hiddətlənmişdi. O, qoyunların dalınca sarsaq-sarsaq baxdı və sonra əmr etdi:

– Vulli, qaytar onları!

Beyninə verdiyi bu əqli yükdən sonra daha heç nəyin fikrini çəkmədən qəlyanını yandıraraq oturmağa başladı və əlindəki yarımçıq corabı toxumağa başladı.

Vulli həmin dəqiqə əmri yerinə yetirməyə cumdu. O, üç yüz yetmiş dörd müxtəlif istiqamətdə qaçıb üç yüz yetmiş dörd qaçqını bərənin yanındakı evciyə, corabını toxuyaraq gözləyən Robenin yanına gətirdi. Axırda Roben yox, Vulli siqnal verdi ki, bütün qoyunlar artıq yerindədir. Qoca çoban onları saymağa başladı: 370, 371, 372, 373...

– Vulli, – deyə itə qınaqla müraciət elədi, – hamısı burada deyil! Biri çatmır. Yenə axtar!

Və dəhşətli dərəcədə utanan Vulli çatmayan qoyunu bütün şəhərdə axtarmağa başladı.

O gedəndən az sonra balaca bir oğlan Robenə səhvini göstərdi. Üç yüz yetmiş dörd qoyunun hamısı yerində idi. Qoca özünü itirdi. Bəs indi nə edəcək? Ona tapşırılmışdı ki, Yorkşirə tələssin, amma eyni zamanda bilirdi ki, Vullinin it qeyrəti öz sahibinin yanına qoyunsuz qayıtmağa imkan verməyəcək, lazım gəlsə, lap haradansa qoyun da oğurlayacaq.

Buna bənzər hadisə qabaqlar da baş vermiş, müxtəlif fəsadlar doğurmuşdu.

Roben çətin vəziyyətə düşmüşdü. Nə edəydi? Axı, Allah göstərməmiş, həftədə beş şillinqini itirə bilirdi! Düzdür, Vulli gözəl it idi və onu itirməyə çox heyfi gəlirdi, lakin sahibinin əmri yerinə yetirilməliydi. Bundan da başqa, əgər Vulli başqasının qoyununu öz sürüsünü tamamlamaq üçün oğurlasa, Robenin başına bu yad ölkədə nələr gələcək?

Bu fikirlər ona səbəb oldu ki, Roben Vullini buraxıb yola qoyunlarla davam etmək qərarına gəldi. Öz səyahətini uğurla başa çatdırıb-çatdırmadığını bilmirik.

Amma Vulli itmiş qoyunu əbəs yerə axtararaq şəhərin bütün küçələrini qaçaraq dolaşdı. O, bütün günü axtardı və gecə düşəndə ac və yorğun halda, günahkar görkəmlə təzədən keçidə qayıtdı və orada gördü ki, sahibi də, qoyunlar da yoxa çıxıb.

Onun dərdi o qədər böyük idi ki, adamın baxanda yazığı gəlirdi. O, şikayətlə dolu zingiltiyə irəli-geri qaçır, sonra isə bərəyə minib qarşı tərəfə keçdi və hər yerdə gəzərək Robeni axtarmağa başladı. Bu axtarırlarının faydasızlığına inanandan sonra yenidən Cənubi Şildsə qayıdaraq sahibini gecə də gəzdi. Bütün ertəsi gün o, Robeni axtararaq bir neçə dəfə bərədə oyan-buyana keçdi. O, bərəyə gələn hər kəsi qoxulayır və bütün qonşu aşxanaları gəzir, Robeni haradasa, oralarda tapacağına ümid edirdi. Elə ertəsi gün də eyni işi gördü: bərəyə yaxınlaşanların hamısını müntəzəm şəkildə iyləyirdi.

Bu bərə gündə əlli reys edir və orta hesabla hər dəfə yüz nəfəri o biri sahilə keçirirdi, lakin Vulli daim taxta pilləkənin önündə durduğundan torpağı basan hər ayağı qoxulayırdı. Həmin gün o, beş min cüt, ya da on min dənə ayaq iylədi. İkinci gün də, üçüncü gün də, bütün həftə də belə davam etdi. O, daim postunda olur, hətta yeməyi də unudurdu. Arıqladı, çox əsəbi oldu. Gündəlik işini yerinə yetirməyə – ayaqları iyləməyə – hər hansı bir maneçilik onu bərk qəzəbləndirirdi.

Günbəgün, həftəbəhəftə Vulli baxır, öz sahibini gözləyirdi. O isə qayıtmadı. Bərəçilər onun bu sədəqətinə hörmətlə yanaşırdılar. Əvvəlcə o, təklif olunan yeməyə və sığınacağa nifrətlə baxırdı və heç kəs bilmirdi ki, o, nə yeyir, amma axırda aclıq onu sədəqələri qəbul etməyə məcbur qoydu. Bütün dünyaya qarşı qəddarlaşan it öz sahibinə sadıq qalırdı.

Mən Vulli ilə on dörd ay sonra tanış oldum. O, hələ də öz postunda idi: sahibinin qayıtmasını güdürdü. Amma artıq kökəlmiş, yaxşılaşmışdı. Onun parlaq gözlü, itiqlə ağıllı sifəti diqqəti qeyri-ixtiyari özünə çəkirdi. Görəndə ki ayaqlarım axtardığı deyil, mənə tərəf heç baxmadı da. Növbəti on ay ərzində onunla dostlaşmağa

nə qədər çalışsam da, heç nəyə nail ola bilmədim. Onun üçün mən bütün başqa yoldan ötənlərlə eyni idim.

Beləliklə, düz iki il ərzində bu sadıq varlıq bərə qabağında qaldı. O, yolda azmaqdan qorxduğu, ya da məsafənin ona çox uzaq gəldiyindən deyil, öz ilahi sahibinin – Robenin onun burada qalmasını arzuladığına inandığı üçün doğma təpələrinə qayıtmırdı! Odur ki qalırdı da.

Lakin yenə də fikirləşəndə ki bunun axtarışa bir köməyi dəyə bilər, bərədə qarşı sahilə keçirdi. Adətən, it üçün bir penni alırdılar və bərəçilər hesablamışdılar ki, it səfərlərini başa çatdırana kimi şirkətə artıq bir neçə yüz funt borcu vardı.

Vulli ayağını körpüyə basan bir piyadanı da ayağını iyləməmiş buraxmamışdı, qıçası, ümumi götürəndə bu qeyri-adi ekspert altı milyona yaxın ayaq tədqiq etmişdi. Özü də tamam əbəs yerə. Lakin onun sarsılmaz inamı bircə dəfə də laxlamadı, hərçənd ki belə uzun intizar onun xasiyyətini, heç şübhəsiz, yaman korlamışdı.

Biz heç vaxt öyrənə bilməzdik ki, Robenin başına nə gəldi. Lakin bir dəfə bərədən bəstəboy, dolu bir çodar endi. Adəti üzrə, təzə gələnləri qoxulayan Vulli qəflətən ildırım vurubmuş kimi yerində dondu. Tükləri biz-biz durdu və o titrədi. Sonra yavaşdan mırıldadı və sanki, bütün hissələri bir yerdə təzə gələn şəxsə yönəldi.

Məsələnin nə yerdə olduğunu anlamayan bərəçilərdən biri ona çıxırdı:

– Qulaq as, oğlan, bizim itin xətrinə dəymə!

– Kim onun xətrinə deyir, sarsaq? O, mənim xətrimə daha asan dəyər.

Amma daha söhbətə ehtiyac qalmadı. Vullinin davranışı o dəqiqə dəyişdi. O, tanımadığı həmin şəxsə yaltaqcasına mehribanlıq göstərir, quyruğunu var gücüylə bulayırdı; bütün bu illər ərzində onda belə bir şey görənlər olmamışdı.

Hər şeyin bir neçə sözdən ibarət izahı vardı: bu çodar – Dorli Robeni yaxşı tanıyırdı; şərəf və əlcəkləri də onun üçün elə Robenin özü toxumuşdu. Vulli bunu duymuşdu və onun özünü nə vaxtsa görəcəyindən

bədgüman olaraq bərənin qarşısındakı postunu buraxmış, əlcəyin yiyəsi ilə getmək qərarına gəlmişdi.

Dorli bundan çox razı qaldı və Vullini özüylə Derbişir dağlarına apardı. Vulli isə köhnə peşəsinə qayıdaraq qoyun sürülərini güdməyə başladı.

2

Monsaldel Derbişirdə bir vadinin adıdır. Bu yerlərin yeganə aşxanası “Donuz və fit” adlanırdı, sahibi də Co Qretoreks idi – gonbul, zirək bir yorkşirli. Onun qaçaqmalçılığa meyli vardı, lakin həyat ondan aşxanaçı düzəlmişdi. Amma anadangəlmə meylləri onu məcbur edirdi ki... Əşi, bu, mühüm deyil! Bircə onu demək kifayətdir ki, Yorkşirdə qanunsuz ov çox inkişaf edib.

Vulli indi vadinin şərq yamacında, düz Conun aşxanasının üst tərəfində yaşayırdı. Mən bu aşxanada oturmağı xoşladığıma görə vadiyə tez-tez enirdim. Vullinin təzə sahibi Dorlinin vadidə kiçik bir ferması vardı. Buradakı otlaqlarda onun çoxlu qoyunu otlayırdı. Vulli onları da özünün əvvəlki sürüsü kimi ayıq-sayıq qoruyur, otlayarkən göz qoyur, axşam isə qovub evə qaytarırdı. O, adamayovuşmaz, qaraqabaq köpək idi və yadları görəndə dişlərini məmnuniyyətlə qıcaırdı. Lakin sürünü o qədər diqqətlə güdüdü ki, Dorli il ərzində bircə dənə də quzu itirməmişdi, baxmayaraq ki qonşuları qartalların, tülkülərin əlindən möhkəm ziyan çəkirdilər.

Bu yerlərdə tülkü ovlamaq çətinidir. Sıldırım qayalıqlar, uçurumlar at belində ov etməyə imkan vermirdi. Tülkü isə belə şəraitdə özünü lap evindəki kimi hiss edir.

1881-ci ilədək tülkülərdən şikayətlənən yox idi. Amma qəflətən bu sıx otlaqlarda bir dənə qoca, bic tülkü özünə pendirin içinə girmiş siçan kimi rahat məskən saldı. O, ovçuların tazılarını, fermerlərin qarovul itlərini lap ələ salırdı.

Pikin tazıları bu tülkünün dalınca çox düşmüşdülər, lakin o, hər dəfə Şeytan dəliyində nicat tapırdı. Qayalarının qırıqları millərlə uzanan bu dərədə tülkü özünü tam

təhlükəsiz hiss edirdi. Fermerlər deyirdi ki, Şeytan dəliyində şeytanın özü yaşayır. Orada bu tülkünün tutmasına azacıq qalmış bir tazını bu hadisədən sonra quduzluq vurmuşdu və artıq kimsə şübhə etmirdi ki, həmin tülkü elə şeytanın doğma bacısıdır.

Bu arada isə tülkü son dərəcə cəsarətli basqınlarından əl çəkmir, quzu oğurluğunu davam etdirirdi. Tez-tez ölümün bir addımlığında olur, hər dəfə də canını sağ-salamat qurtarırdı. Axırda bir çox qoca tülkələr kimi o da quzuları boş-boşuna, yalnız peşəsinə olan məhəbbətdən öldürməyə başladı. Diqbi adlı bir fermer bir gecədə düz yeddi quzu itirdi, növbəti gecə Karolun quzularından yeddisi əskik gəldi, sonra da keşişin ördək gölü dağım-dağım oldu. Bir sözlə, çox nadir hallarda olurdu ki, kimsə səhər-səhər quşlarının, qoyunlarının, ya da lap buzovlarının qırılmasından şikayətlənməsin.

Bütün bu hadisələr isə Şeytan dəliyində yaşayan tülkünün ayağına yazılırdı. Bu tülkü barədə yalnız onun çox yekə olduğunu bilirdilər, çünki yerdəki izləri, həqiqətən, iri idi. Lakin ovçulardan heç biri onu əməlli-başlı görə bilməmişdi. Tazı sürüsünün ən yaxşı itləri Tender və Bell onun izini tapanda səslərini çıxarmır, izə düşərək tülkünün təqib etməkdən boyun qaçırırdılar.

Bu tazılardan biri quduzluq tutanda onların sahibi olan Pek Monsaldel vadisində ova çıxmaqdan birdəfəlik imtina elədi. Lakin yerli fermerlər Conun başçılığı altında yığışaraq qarlı qışı gözləmək, o tülkünün işini birlikdə bitirmək qərarına gəldilər.

Amma qar yağmaq bilmir, kürən tülkü isə öz həyat tərzini davam etdirirdi. O çox dəqiq, səliqəylə işləyirdi. Heç vaxt iki gecə dalbadal eyni fermaya hücum etməzdi. Heyvan öldürdüyü yerdə heç nə yeməz, hansı səmtə getdiyini göstərən izlər qoymazdı. Adətən, özünün gecə yürüşlərinin son nöqtəsini yol kənarındakı otların arasında qoyardı.

Amma mən onu bir dəfə görmüşəm. Bir dəfə gecədən xeyli keçmiş, Bekuelldən Monsaldelə gedirdim, bərk çovğun vardı. Stedin qoyun ağılına çatanda şimşək

çaxdı və ətrafı ani olaraq nura qərq edən işıqda gördüyüm mənzərəni həmişəlik yadda saxladım. Məndən iyirmi addım kənarında, yol qırağında yekə bir tülkü arxa ayaqlarının üstündə oturub qəzəbli baxışlarını düz üzümə zilləmişdi, baxa-baxa dodaqlarını yalayırdı. Daha heç nə görmədim. Ertəsi gün səhər həmin ağılda iyirmi üç quzu və qoyun leşi tapdılar.

Amma bu basqınlardan zərər çəkməyən bir nəfər də vardı: bu, Dorli idi. Şeytan dəliyindən cəmi bir mil aralı yaşasa da, tülkü ona dəymirdi. Sadiq Vulli o yerlərin bütün itlərindən dəyərli olduğunu artıq sübut etmişdi. Hər axşam o, sürüsünü qovub evə gətirir, bütün heyvanlar qoz kimi sanılı, yerində olurdu. Bircə dənəsi də itmirdi. Quduz tülkü Dorlinin fermasının böyür-başında nə qədər desən dolaşa bilərdi. Cəsur, ağıllı, zirək Vulli onunla çəkişə bilirdi və həmişə nəinki öz sürüsünü qorumağa müvəffəq olur, həm də özü sağ-salamat qalırdı.

Vulliyə hamı hörmət edirdi, əgər şıltaqlığı olmasaydı, ümumiyyətlə, hamının sevimlisinə çevrilə bilərdi. O, heç vaxt özünün şən xarakteri ilə fərqlənmirdi, amma getdikcə xasiyyəti daha sərt, daha qaraqabaq olurdu. İt Dorliyə, onun böyük qızı, bütün evi idarə edən, iti yemləyən gözəl, şən Quldaya möhkəm bağlanmışdı. Ailənin digər üzvlərinə Vulli birtəhər dözürdü, ətrafdakı qalan adamları, itləri isə heç görünən gözü yox idi, onlara nifrət edirdi.

Bir dəfə Dorlinin evinin arxasındakı bataqlıqdan cığırla keçirdim. Vulli kandarda uzanmışdı. Mən yaxınlaşanda o qalxdı, məni gördüyünü sezdirmədən cığıra çıxdı və on addımlığımda yolu kəsdi. O, hərəkətsiz durmuşdu, harasa uzaqlara baxırdı və yalnız boynunda azacıq qabarmış tükləri onun daş heykəl deyil, canlı it olduğuna dəlalət edirdi. Onun bərabərinə çatanda tərpənmədi. Ona baş qoşmaq istəmədiyimdən geniş çevrə cızıb yanından ötdüm, yoluma davam elədim. Onda Vulli tərpəndi. Təhlükəli sükutunu qoruyaraq, təxminən, iyirmi addım qaçıb yenə yolunu kəsdi. Mən bir də onun bərabərinə çatdım və cığırdan çıxıb lap burnunun

altından keçdim. Cıncırını belə çıxarmadın dabanımdan tutdu. İstədim onu digər ayağımla vuram, amma zərbədən yayındı. Yanımda ağac olmadığından yerdən yekə bir daş götürüb ona atdım.

Daş yançağından dəyib onu arxa yıxdı. Yıxılarkən Vullinin ağzından vəhşi bir mırıltı çıxdı, lakin arxdan birtəhər dırmaşib yenə də dinmədən yolunu kəsdi.

Vulli bütün dünyaya qarşı nə qədər qəzəbli, qaraqabaq olsa da, Dorlinin qoyunlarıyla çox mehriban davranırdı. Camaat arasında onun qəhrəmanlıqları barədə çox söz-söhbət dolayırdı.

3

Monsaldel fermaları hələ də quduz tülküyə hər gecə xərac ödəməkdə idi ki, nəhayət, qar yağdı. Biçarə dul qadın Celt iyirmi baş sürüsünü tamam itirdi və onun ertəsi günü, səhər dan yeri söküləndə kəndin bütün əhalisi kəşfiyyata çıxdı. Cüssəli fermerlər əllərində tufəng qarın üstündə tapdıqları tülkü izini tutub gedirdilər. Tülkü ləpirlərini sonadək izləyib bu qəddar heyvan qatilini, nəhayət ki, tapmaq niyyətləri qəti idi.

Əvvəlcə izlər lap aydın görünürdü, amma çayın kənarında tülkünün həmişəki bicliyi özünü göstərdi: heyvan iti bucaq altında suyun axarı istiqamətində enib dayaz, hələ donmamış balaca çaya girdi. Qarşı tərəfdə isə heç bir iz görünmürdü və yalnız uzun axtarışlardan sonra ovçular tülkünün sudan çıxdığı yeri tapa bildilər. Buradan iz dimdik yuxarı aparırdı; üzərində qar olmayan, divar kimi dik qayaya. Lakin inadkar ovçular axtarışlarını yarımcıq kəsmək istəmirdilər. İz divardan geniş yola sarı yönəldə ovçuların fikri haçalaşdı: bəziləri inandırmağa çalışırdılar ki, izlər yolla yuxarı aparır, digərləri isə əksinə – tülkünün üzüaşağı getdiyinə əmin idilər. Lakin Co hamını düz çölə apardı və uzun axtarışlardan sonra ovçular yenidən izə düşdülər. Görünür, bu elə həmin iz idi, hərçənd ki bəzilərinin fikrinə əsasən, bu ləpirlər daha iri idi. Bu iz yoldan ağılın çəpərinə tərəf aparırdı. Bataqlıqdan keçib Dorlinin fermasına çıxdılar.

Həmin gün qar yağdığına görə qoyunlar evdə qalmışdı və bikar olan Vulli taxtaların üstündə uzanıb özünü günə verirdi. Ovçular evə yaxınlaşanda it qəzəblə mırıldayıb birbaşa yox, dolayı yolla özünü qoyunlar olan yerə çatdırdı.

Co Qretoreks onun dalınca getdi. İtin qoyduğu izlərə baxanda yerində dondu. Sonra uzaqlaşan Vulliyə işarə edərək çığırdı:

– Dostlar, biz elə bilirdik tülkü izinə düşmüşük!
Dul qadının qoyunlarını qıran bu imiş!

Ovçulardan bəzisi Co ilə razılaşdı, digərləri isə yoldakı izi görəkən keçirdikləri tərəddüdü xatırlayıb axtarışları davam etdirmək üçün qayıtmaq istəyirdilər.

Elə bu vaxt Dorlinin özü də evdən çıxdı.

– Tom, – Co Qretoreks ona müraciətlə dedi, – sənün itin keçən gecə Celtin iyirmi qoyununu boğub və mən elə düşünürəm ki, bu, onun ilk əməli deyil.

– Qulaq as, dostum, – deyə Tom Dorli etiraz etdi, – deyəsən, sənün başın xarab olub! Mənim Vulli kimi qarovulçum hələ olmayıb. O, qoyunları doğma balaları kimi sevir.

– Yalan deyirsən! Biz dul qadın Celtgildə gördük ki, sənün itin öz balalarının başına nə oyunlar gətirir! – Co cavab verdi.

Ovçular əbəs yerə səhərdən bəri axtarışlarının necə getdiyindən söz açaraq Dorlini inandırmaq istəyirdilər. O, heç nəyə inanmaq istəmirdi və deyirdi ki, siz yalnız paxıllıqdan dilbir olub Vullini öldürmək istəyirsiniz.

– Vulli hər gecə mətbəxdə yatır, – deyirdi, – və onu ancaq qoyunları qorumaq üçün bayıra buraxırıq. Axı o, bütün ilboyu qoyunlarla yaşayır. Və biz bircə dəne də heyvan itirməmişik. Bunu başa düşürsən, dostum?

Tom Dorli ovçuların bu hərəkətində Vullinin təmiz adına və həyatına təhlükə duyduğundan çox həyəcanlanmışdı. Co və onun tərəfdarları da getdikcə qızırsırdı və yalnız Quldanın söhbətə müdaxiləsi mübahisəyə son qoydu:

– Ata, – Qulda Tom Dorliyə müraciət etdi, – mən bu gecə mətbəxdə yatacağam. Vulli aradan çıxsas,

görəcəyəm. Əgər o, heç yana getməsə və qonşulardan hansınınsa qoyunları ölsə, deməli, bu məsələnin Vulliyə heç bir dəxli yoxdur.

Qulda dediyini elədi. Yatmaq üçün mətbəxdəki divanın üstünə uzandı, Vulli isə, adəti üzrə, mətbəx masasının altında idi. Bir azdan Vulli narahat olmağa başladı. Altındakı palazın üzərində sakit uzana bilmirdi, iki dəfə ayağa durub gərnəşdi və Quldaya baxıb yenidən uzandı.

Gecə saat ikiyə yaxın, görünür, Vulli artıq içindəki izahedilməz, mübhəm çağırışa müqavimət göstərə bilmirdi. O, sakitcə yerindən qalxır, pəncərədən çölə boylanır, sonra hərəkətsiz uzanmış cavan qıza nəzər salır. Qulda yatmış adam kimi aramla, sakit nəfəs alırdı. Vulli ona bir az da yaxınlaşır, qızı iyləyib nəfəsini onun üzünə verir. Qız tərpənmir. Onda köpək burnu ilə qızı ehmallica itələyir, sonra isə başını yana əyir, qulaqlarını şəkleyib sakitcə uzanmış qızın sifətini diqqətlə süzməyə başlayır.

Qulda tərpənmirdi. Onda Vulli sakitcə pəncərəyə yaxınlaşır, burnunu yüngül çərçivənin altına soxub o qədər qaldırır ki, pəncəsini dürtə bilsin. Sonra çərçivəni elə burnuyla qaldıraraq bayıra sivişir. Çərçivəni buraxanda beli və quyruğu ilə onu elə saxlayır ki, səzad çıxmasın. Elə bil, o, pəncərəni hər gün beləcə açır. Vulli çölə çıxan kimi qaranlıqda yox olur.

Qulda gördüklərinə heyran qalıb heyvanı izləmək fikrinə düşür. Onun qaçıb getdiyinə əmin olmaq üçün bir az gözləyəndən sonra Qulda ayağa durub atasını çağırmaq istəyirdi. Amma bir az fikirləşib bu fikrindən vaz keçir, gözləmək qərarına gəlir. O, gecənin zülmətinə tam diqqət kəsilmişdi, amma Vullini görə bilmirdi.

Sobaya odun əlavə edib yenə divanına uzandı. Beləcə, düz bir saat yatmadan, hər şıqqılıya diksinərək, mətbəxdəki saatın çıqqılısına qulaq asaraq yerində qaldı.

Qulda çaşıb-qalmışdı, Vulli barədə fikirləşirdi: yəni dul qadının qoyunlarını boğan, həqiqətən, o imiş?

Elə bu çaşqınlıq Vullinin öz qoyunları ilə necə mehriban, necə qayğıkeş olduğunu yadına salarkən daha da artıdı.

Bir saat da keçdi. Qulda pəncərədən o üzdə şıqqıltı eşitdi, ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı.

Çərçivə yenə qalxdı və bir dəqiqədən sonra Vulli artıq mətbəxdə idi; pəncərəni də örtmüşdü.

Yanan odunların sayrışan işığında Quldanın diqqətini onun gözlərindəki nəşə qeyri-adi, vəhşi bir parıltı cəlb etdi və qız onun ağzının, ağ sinəsinin təzə qana bulaşdığını gördü. O, tənənfəs idi, lakin yenə nəfəsini saxlayıb qıza diqqətlə baxmağa başladı. Tərpənmirdi. Onda sakitləşərək yerinə uzandı və nəyisə xatırlayır-mış kimi zingildəyərək, mırıldanaraq üzünü, pəncələrini təmizləməyə başladı.

Artıq Quldanın içində heç bir tərəddüd qalmamışdı ki, Co Qretoreks haqlıdır. Elə bu yerdə beyninə tamam yeni bir fikir gəldi. Qız qəflətən anladı ki, Monsaldelin təlsimli tülküsi burada, onun qarşısındadır!

Tez ayağa qalxıb Vullinin gözlərinə baxdı və çığırdı:

– Vulli! Vulli! Demək, bu həqiqətdir?.. O, Vulli, qəddar heyvan!

Onun səsi mətbəxdə şimşək kimi çaxdı. Vulli güllə dəymiş kimi laxladı. Bağlı pəncərəyə çarəsiz bir nəzər saldı. Gözləri parladi, tükləri qabardı. Döşəməyə sərilib aman diləyirmiş kimi süründü.

İt qıza yaxınlaşır, yaxına, daha yaxına gəlirdi, elə bil, ayaqlarını yalamaq istəyirdi, lakin lap yaxınlaşan kimi bir pələng qəzəbiylə, bircə səs belə çıxarmadan onun üstünə atılıb boğazından yapışmağa çalışdı. Qulda boğazını qorumaq üçün əllərini vaxtında qaldırdı və Vullinin parlaq köpək dişləri onun qollarına işləyərək lap sümüyünə çatdı.

– Kömək edin! Kömək edin!.. Ata! Ata!.. – deyə çığırdı.

Vulli yüngül idi və qız onu bir göz qırpımında kənara tullaya bildi. Lakin itin niyyəti bəlliydi: heyvan uduzduğunu anlayırdı və bu məğlubiyyət ya ona, ya da qıza həyatı bahasına başa gələcəkdi.

– Ata! Ata! – deyə qız çığırarkən qəzəblənmiş sarı heyvan onu qətlə yetirməyə çalışaraq ona həmişə yemək verən əlləri dişləyir, parçalamağa çalışırdı...

Qız əbəs yerə itdən can qurtarmağa çalışırdı. Köpək tezliklə dişlərini onun boğazına sancacaqdı ki, qızın atası özünü qaçaraq mətbəxə yetirdi.

Vulli yenə də səsinə çıxarmadan birbaşa onun üstünə atıldı. Kişinin qollarını, əllərini dəli kimi gəmirməyə başladı, ta ki baltanın zərbəsi onu daş döşəməyə saldı; köpək isə ölümqabağı əzablar içində yerdən qalxmağa, mübarizəni davam etdirməyə cəhd göstərirdi.

Baltanın yeni, sürətli zərbəsi onun kəlləsini dağıtdı və köpəyin beyni ocağın daşlarına sıçradı – bu qədər müddət etibarla qulluq etdiyi ocağın. Vulli – ağıllı, qəzəbli, sadıq, məkrli – titrəyərək dartınıb həmişəlik susdu...

OĞLAN VƏ VAŞAQ

1. OĞLAN

Torbernin on beş yaşı yenicə tamam olmuşdu. O, ovu çox sevirdi. Mavi gölün üzərində bütün günü vəhşi göyərçinlər dəstə-dəstə uçur, meşə qırılan yerə yaxın qurumuş ağaclara qonurdular. Elə istəyirdi ki, göyərçin vursun! Amma onlara neçə saat pusqu qursa da, bütün səyləri boşa çıxırdı. Adama elə gəlirdi ki, bu quşlar köhnə ov tüfənginin hansı məsafəyə vurduğunu dəqiq hesablamışdılar və hər dəfə ona yaxınlaşmaq imkanı vermədən qanadlarını bərk-bərk şappıldadıb uçurdular. Nəhayət, quşların kiçik dəstəsi onun yaşadığı komanın yaxınlığında kolluqlara səpələndi. Torbern komanın arxasında gizlənib ehtiyatla, oğrun-oğrun onlara yaxınlaşdı. Dəstədən aralı düşmüş bir quşu səylə nişan alıb atəş açdı. Demək olar ki, elə eyni anda daha bir atəş səsləndi və quş yerə düşdü.

Torbern qənimətini götürmək üçün irəli yüyürdü, lakin bu dəm kolların arasından bir cavan oğlan çıxıb quşu qaldırdı.

– Ey, Korn! Sən mənim quşumu götürdün!

– Sənin quşunu? Səninki o tərəfə uçdu! Mən quşların bura necə qonduğunu gördüm və göyərçinlərin birini vurmaq qərarına gəldim.

Diqqətli araşdırma isbat etdi ki, göyərçinə eyni anda həm tüfəng gülləsi, həm də köhnə qoşaltülənin qırması dəymişdi. Atıcılar eyni hədəfi nişan almışdılar. Hər ikisi bu təsadüfə ürəkdən güldü, hərçənd bu hadisədə gülməli məqamlardan çox, kədərli anlar vardı, çünki meşədəki komada ərzaq da tükənirdi, barıt da.

Korni böyük bir ailənin ilk oğlu idi. Özünə ev qurmaq arzusu ilə meşədə bir torpaq sahəsi götürmüşdü. Onun iki böyük bacısı – təmkinli Marget və şən Lu qurduğu təsərrüfatı idarə etməyə girişmişdi. Torbern Older

onlarda qonaq qalırdı. Ağır xəstəlikdən təzəcə özünə gəlmişdi və qohumları onu meşədə ibtidai həyatla yaşamaq üçün göndərmişdilər ki, bəlkə, özünün sağlam dostlarına, az da olsa, bənzəyə. Onların koması yonulmamış tirlərdən düzəlmişdi, döşəməsi yox idi, dama çim döşəmişdilər, üzərində, az qala, cəngəllik bitirdi. Bu yerlərdəki meşələrin bakirəliyini yaxınlıqdan keçən bəsit yol və daşlı sahilləri olan, arxasından ən yaxın qonşunun evi görünən, səthi günəş şüaları altında bərq vuran göl pozurdu.

Həyat yeknəsəq keçirdi. Kornı dan yeri söküləndə qalxır, ocağı qalayır, bacılarını oyadıb onlar səhər yeməyini hazırlayanadək atları yemləməyə gədirdi. Saat altıda artıq yemək bitir və Kornı işə yollanırdı. Günortanın yetişdiyindən Marget ağaclardan birinin kölgəsi çaya düşəndə xəbər tuturdu, Lu isə həmin vaxt ağ əsgi parçasını şivülün ucuna bağlayıb qaldırırdı və Kornı də bu siqnalı görəndə kimi ya əkindən, ya da biçindən kir-pas içində, gündən yanmış və pörtmüş halda qayıdırdı. Tor hərdən bütün gün ərzində komada olmurdu. Axşam, hamı masa arxasında toplaşanda o ya göldən, ya da uzaq dağların birindən qayıdaraq, əslində, səhər yeməyindən və nahardan heç fərqlənməyən şam yeməyini yeyirdi; burada yemək də elə həyat tərzinin özü kimi yeknəsəq idi: donuz əti, çörək, kartof və çay, hərdən isə kiçik at tövləsinin yanında küllənən bir düjün toyuğun yumurtladığı yumurtadan bir neçə dənəsi. Ov əti nadir hallarda olurdu, çünki Tor yaxşı güllə ata bilmirdi, Kornının də başı fermanın işlərinə qarışmışdı.

2. VAŞAQ

Meşədə bir dənə nəhəng söyüd ağacı öz ömrünü başa vurmaq üzrəydi. Ölüm ona ürəyigenişlik göstərərək üç xəbərdarlıq göndərmişdi: əvvəla, o, bütün bacılarından böyük idi, ikincisi, balaları artıq özü boydaydı və nəhayət, ağacın gövdəsi içindən boşalmışdı. Qış mövsümünün tufanları onu qıraraq özək olmalı yerdəki böyük koğuşu aşkarlamışdı. İndi söyüd

ağacı meşə qırılmış talada, günəş şüaları altında uzun, taxta bir kaha kimi düşüb qalmışdı və onun içində özünün gələcək balaları üçün etibarlı yer axtaran bir vaşaq yerləşmişdi.

Bu vaşaq həm qoca idi, həm də üstəlik, çox arıq. Çünki həmin il yırtıcı heyvanlar üçün çox qıt gəlmişdi. Ötən payız azar onların əsas yemini – dovşanları qırılmışdı. Qəfil şaxtalarla müşayiət olunan qarlı qış kəkləklərin, demək olar ki, hamısını məhv etmişdi. Uzunsürən yağıntılı bahar bütün gölləri, çayları ağzına kimi doldurmuşdu, odur ki balıqlar və qurbağalar caynaqlı pəncələrin çatdığı yerdə deyildi və bizim ana vaşaq da bütün başqa heyvanlardan az əziyyət çəkmirdi.

Zəif vaşaq balaları anaları üçün yalnız artıq yük idilər – heyvanın ova sərf edə biləcəyi vaxtını əlindən alırdılar.

Vaşağın sevimli yemi dovşanlardır. Elə illər olurdu ki, günə əlli dənəsini tuturdu. Amma həmin il hələ bircə dənəsini də ovlaya bilməmişdi.

Bir dəfə necə oldusa, söyüdüün koğuşuna girmiş qırmızı dələni tutdu. Başqa gün isə əlinə keçən yeganə yem pis iy verən bir koramal oldu. Sonra heç bir şey tapmadığı gün gəldi və körpələr şikayətli səslə ciyildəyirdilər, çünki analarının südü onlara bəs etmirdi.

Bir dəfə xoşagəlməz, amma tanış qoxusu olan yekə, qara bir heyvan gördü. Səsini belə çıxarmadan cəld üstünə atılıb burnundan yapışdı. Lakin oxlu kirpi başını əydi, quyruğunu dik qaldırdı və ana vaşaq on yerdən yandırıcı yara aldı – kirpi düşməninə balaca iynələr atmışdı. Vaşaq iynələri dişləklə çıxardı, çünki oxlu kirpinin əməlləriylə artıq çox illər qabaq tanış idi və yalnız kəskin ehtiyac onu bu heyvana hücumu məcbur edə bilərdi.

Həmin gün o, qurbağadan savayı heç nə tuta bilmədi. Ertəsi gün, uzunsürən yorucu ovdan sonra qərribə, çağırış dolu bir səs eşitdi; bu səsə heç bələd deyildi. Küləyin əksi istiqamətindən səs gələn yerə ehtiyatla yaxınlaşanda çoxlu təzə qoxu, bir neçə tanış olmayan səs duydu. Ucadan səslənən aydın çağırış ana vaşaq

açıqlığa çatanda təkrar olundu. Talanın ortasında iki dənə böyük desman¹, ya da qunduz yuvası vardı. Belə yekə yuva ömründə görməmişdi. Yuvalar ağacdən idi, özü də su kənarında yox, qurquru talada düzəlmişdi.

Bu yuvaların yanında bir neçə kəklik gəzişirdi; daha doğrusu, kəkliyə bənzəyən, amma bir qədər yekə və rəngbərəng quş: qırmızı, sarı və ağ.

O, həyəcədən tir-tir əsirdi. Yemək, çoxlu yemək! Və qoca ovçu yerə sindi. Onun sinəsi otun üstüylə sürünürdü. Pusquda duraraq yaxınlaşarkən onun dirsəkləri belindən yuxarı qalxırdı. Bu kəkliklərdən birini mütləq tutmalıydı, nəyin bahasına olursa olsun. Belə ovda kiçik bir diqqətsizliyə də yol vermək olmaz, heç bir fəndi, heç bir bəliyi diqqətdən kənar qoymayasan gərək. Qoy lap bunun üçün neçə saatını, lap bütün gününü sərf etsin, eybi yox. Əsas məsələ qələbəni təmin edəcək həddə ova yaxınlaşmaqdır.

Məşə ilə qunduz yuvasının arasında bir neçə sıçrayışlıq məsafə vardı, lakin vəşaq o məsafəni sürünərək keçmək üçün düz bir saat sərf elədi. Kötükdən kola, tirdən ot qalağına yerə sərilərək keçirdi və kəkliklər duyuc düşmürdülər. Onlar nəsə dənləyirdilər və kəkliklərin ən yekəsi hərdən bir vəşaqın hələ məşədə ikən eşitdiyi çağırışı təkrarlayırdı. Elə bir an oldu ki, kəkliklər, sanki, təhlükəni hiss etdilər, lakin uzun intizar yenicə yaranmış nigarançılığı soyutdu. İndi quşlar artıq əlçatan məsafədəydilər və vəşaq acından, ovçu yangısından titrəyirdi. Onun baxışları ağ quşun üzərində cəmləşmişdi; ən yaxındakı o deyildi, amma rəngi, nədənsə, çox cəlbedici gəlirdi.

Qunduz yuvası ağaclardan, kollardan təmizlənmiş yerdə idi. Bir qədər aralıda adda-budda ağac kötükləri gözə dəyən otluqlar başlanırdı. Ağ quş otların arasına girdi, uca səslili qırmızı quş isə qunduz yuvasının üstünə qonaraq bayaqki kimi çığırmağa başladı. Ana vəşaq yerə bir qədər də sıxıldı. Qırmızı quşun çığırtısında o bir həyəcan notu duydu. Amma yox, ağ quş hələ də yerində idi – odur, saplaqlar arasından bəyaz lələkləri görünür.

¹ *Desman* – köstəbəklerin bir növü

İndi vaşaqın qarşısında açıqlıq idi. İçiboş dəri kimi yerə sərilən ovçu cıncırını belə çıxarmadan boynundan qalın olmayan bir tirin arxasına süründü. Əgər o, həmin ot çəngəsinə çataraq oradan otluğa girə bilsə, artıq sıçrayardı. İndi quşların qoxusunu da duyurdu – ilıq və güclü həyat, qan, ət qoxusunu. Bu qoxunu hiss edən kimi o, yenə titrədi, gözləri par-par alışıb-yandı.

Kəklilər torpağı eşə-eşə dimdikləyirdilər. Onlardan biri qanad çalaraq uca şüvülün başına qalxdı, lakin ağ quş yerindən tərpənmirdi. Daha beş səssiz addım və otun üstüylə sürüşən vaşaq artıq ağ lələklərin görünməyən otluğun düz içindədir. O, məsafəni gözəyarı ölçdü, torpağın möhkəmliyini yoxladı, arxa pəncələriylə sıçramağa maneçilik edən çırpını kənara çəkdi və tullandı. Ağ quş nədən öldüyünü heç bilmədi də. Haradansa boz bir kölgə peyda oldu, sürətli və ölümsəçən caynaqlar bədəninə yeridi və başqa quşlar düşməni görüb uçmağa macal tapmamışdı ki, vaşaq ağzında da bəyaz quş yoxa çıxmışdı.

Qəzəb və heyranlıqdan nərildəyərək tullana-tullana meşəyə cumdu və birbaşa evinə yollandı. Qurbanının bədənindəki son titrəyişlər də artıq susmuşdu ki, vaşaq ağır ayaq səsləri eşitdi. O, tirin üstünə sıçradı. Ovun qanadları gözlərinin qarşısını kəsmişdi deyə toyuğu qarşısına qoyaraq bir pəncəsiylə möhkəm tutdu. Səs yaxınlaşdı, kollar aralandı və bir oğlan göründü.

Qoca vaşaq adamları tanıyır, onlara nifrət bəsləyirdi. Gecələr hərəkətlərinə göz qoyur, onlardan qaçır və adamlar bir dəfə onu yaralamışdılar da.

Təxminən, bir dəqiqə oğlanla vaşaq üz-üzə durdular. Heyvan mırıldadı: bu səsdə həm xəbərdarlıq, həm də meydan oxumaq vardı. Sonra quşu götürüb ağacdən birbaşa gizlənə biləcəyi kolların arasına atıldı. Evinə hələ iki milə yaxın məsafə qalırdı, lakin ana vaşaq böyük söyüd olan günəşli talanı görəndə kimi yemək üçün dayanmadı. Yalnız burada sakitcə səslənən “pr-r, pr-r!” koğuşun içindəki körpələri çağırırdı və ziyafət başlandı.

3. VAŞAQIN EVİ

Əvvəllər şəhərdə böyüyən Tor meşənin dərinliklərinə ayaq basmağa ürək etmirdi. Əgər meşədən Korninin baltasının səsi gəlmirdisə, oğlan evə dönürdü. Amma günbəgün daha içərilərə gedərək istiqaməti günəşlə, kompasla təyin edirdi. O, vəhşi heyvanları öldürmək yox, onları öyrənmək istəyirdi, amma təbiətşünas da, təxminən, ovçu kimi bir şeydir deyə tufəngini əlindən qoymurdu.

O talanın yeganə görünən sakini marmot idi: komadan yüz addım aralıdakı kötüyün altında saldıqı yuvada yaşayırdı. Günəşli səhərlər həmin kötüyün üstünə çıxıb dincəlməyi xoşlayırdı. Amma meşədə yaşayan hər bir məxluq daim ehtiyatını əldən verməməlidir. Marmotun da qulaqları daim şək idi və Tor çox əbəs yerə onu gülləylə vurmağa, ya da heç olmasa, tələyə salmağa cəhd göstərirdi.

– Bilirsən nə var, – bir səhər Kornii dilləndi, – artıq təzə ət yeməyin vaxtıdır.

O, qədim üslublu, dar lüləsi olan tufəngini götürdü, təcrübəli ovçu diqqətiylə onu doldurub komanın qapısını açdı və atəş açdı. Marmot arxası üstə yıxılıb tərənəmədi. Tor yüyürərək özünü ona yetirdi və əlində heyvan sevinə-sevinə geri dönəndə qışqırırdı:

– Yüz iyirmi addımlıqdan düz kəlləsinə!

Korni özündənrazı gülüşünü zorla saxladı; amma ağzının kənarları gərilməmiş, parlaq gözləri isə alışb-yanırdı.

Bu, qətl xətrinə öldürmək deyildi: axı marmot zəmiyə yaman ziyan vururdu. Dostlar heyvanın dadlı ətiylə nahar etdilər və Kornii Tora onun dərisiylə necə davranmaq lazım olduğunu göstərdi. Əvvəlcə dərinii iyirmi dörd saatlığa ağac külünün içinə qoydu – bütün tükləri töküldü, sonra dərinii üç gün sabunlu suda islədib düz quruyana və bir parça ağ, möhkəm dəri əldə edənə kimi barmaqlarıyla övkələdi.

Meşədə gəzib-dolaşarkən Tor hərdən lap uzaqlara gedirdi. O, macərə axtarırdı, amma qeyri-adi hadisələri,

görüşləri nə qədər gəzsə də, onlar rastına lap qəfil çıxırdı. Günlərin əksəriyyəti boz-bulanıq, digərləri macərayla dolu olurdu, axı ovun da ən başlıca xüsusiyyəti, ən böyük gözəlliyi elə gözlənilməzlikdədir.

Bir dəfə Tor dağı aşılıb açıq yanğın yerinə çıxdı; orada nəhəng bir söyüd gövdəsi yerə yıxılmışdı. Gövdənin böyüklüyü onu heyran qoydu. Bir qədər də irəliləyib uzaqdan görünən gölə tərəf yollandı və bir azdan bir şamağacının üstündə, yerdən otuz fut yüksəkdə yekə, qara bir heyvan görəndə qəflətən ürpəndi. Ayı! Budur, bu da bütün yayı gözlədiyi macəra! Gör neçə illərdən bəri ayı ilə rastlaşarkən özünü necə aparacağını təsəvvür etməyə çalışırdı!

Tor yerində donub-qaldı. Sağ əli cibinə sarı yönəldi. Oradan bir neçə iri qırma çıxarıb tufəngə doldurduğu xırdalarının üstünə qoydu və tıxacladı ki, qırmalar yerə tökülməsin.

Ayı hərəkət etmirdi. Oğlan onun başını görə bilmirdi, amma indi heyvanı diqqətlə süzürdü. Əslində, o qədər də iri deyildi... yox, bu, balaca ayıdır, lap balaca: ayı balası. Deməli, yaxınlıqda mütləq ana ayı da gizlənilib. Tor müəyyən qorxu içində ətrafa göz gəzdirdi, amma ana ayıdan əsər-əlamət görmədiyindən tufəngini qaldırıb atəş açdı.

Təəccübünə səbəb bu oldu ki, heyvan tappılıyla yerə düşərək həyat nişanəsi göstərmədi. Bu heç də ayı deyil, yekə oxlu kirpi imiş. Oğlan onu təəccüb və təəssüf içində seyr edirdi, çünki belə günahsız bir məxluqu öldürmək arzusunda deyildi. Oxlu kirpinin gülməli sifətində iki-üç dənə uzun cızıq vardı və onlar sübut edirdi ki, heyvanın yeganə düşməni heç də Tor deyilmiş. Getməyə hazırlaşanda oğlan şalvarında qan ləkəsi gördü və yalnız onda başa düşdü ki, kirpinin iynələri əlini yaman pis cızıb.

Lu eşidəndə ki Tor oxlu kirpini meşədə qoyub, onu yaman danladı. Mütləq gərək dərisini soyaydı, axı qış üçün xəz yaxalığ bu qıza çox vacib idi!

Növbəti dəfə Tor meşəyə tufəngsiz getmişdi. Qəflətən qərribə bir səs eşitdi, sonra ona elə gəldi ki, ağacın

gövdəsində nəşə yeriir. O, budaqları aralayıb yekə bir vəşağın başını, quyruğunu aydınca gördü. Heyvan da onu görüb gözlərini parıldada-parıldada mırıldandı. Onun pəncəsinin altında ağ quş vardı və bir azca yaxşı baxandan sonra özünün qiymətli toyuqlarından birini tanıdı. İndi Torun gözlərində bu heyvan necə də qaniçən, necə də azğın idi! Oğlan ona ürəkdən nifrət edirdi. Tüfəng götürmədiyinə yandığından dişlərini təəssüflə bir-birinə sıxmışdı, özü də indi – belə qiymətli bir heyvanla rastlaşanda. Üstəlik, hələ əməllicə qorxmışdu da, yerində donaraq nə edəcəyini bilmirdi. Vəşağ daha bərk nərildədi. Onun seyrək quyruğu qəzəb içində dardındı, sonra ovunu götürüb meşənin dərinliklərində gözdən itdi.

Yağışlı yay idi, torpaq nəm idi və gənc ovçu quru havada görə bilməyəcəyi izlərlə tez-tez rastlaşırdı. Bir dəfə meşədə donuz dırnaqlarının izinə bənzəyən bir iz gördü. Heyvanı asanlıqla tapa bilərdi, çünki çox güman ki, buradan azacıq əvvəl keçmişdi. Bütün qalan izləri təzəcə kəsmiş leysan yuyub aparmışdı. Yarım milə yaxın gedəndən sonra bir yarığana yetişdi və yarığanın o tərəfində ağ ləkələr dəydi gözüne. Oğlanın iti gözləri xallı maralın və onun balaca balasının siluetini aydın seçdi; heyvanlar maraqla ona baxırdılar. Oğlan bura məhz bu heyvanların iziylə gəlməsinə baxmayaraq, onları tapdığına əməllicə təəccüb qalmışdı. Ağzını ayıraraq marallara baxırdı. Ana maral çöndü və həyəcan signalı verərək – bəyaz quyruğunu dikəltti – tufanın yıxdığı ağacların üzərindən yüngül sıçrayışlarla ötərək, alçaq budaqların altından pişik kimi sivişərək balasını da özüylə götürüb oradan uzaqlaşdı.

Onlara atəş açmaq imkanı bir də əlinə düşmədi, baxmayaraq ki eyni izləri tez-tez görürdü. Maralların ikisini bir yerdə heç vaxt görmədi, amma ana maralla yenə bir dəfə rastlaşdı. O, havanı qoxulayır, yeri eşirdi, həyəcanlı, qayğılı görünürdü; deyəsən, balasını axtarırdı. Tor Kornidən öyrəndiyi fəndi xatırladı. Ehtiyatla əyilib yerdən enli bir ot götürdü, barmaqlarının arasında tutub bu əldəqayırmə fiti üfürdü. Fitin səsi kəskin,

qırıq-qırıq mələrtini xatırladırdı. Maral xeyli uzaqda olsa da, çaparaq Tora yaxınlaşdı. O, tüfəngini qaparaq atəş açmağa artıq hazır idi, amma tərpenən kimi maral onu görərək ayaq saxladı. Tükləri azacıq qabarmışdı. Heyvan fırxırıb sual dolu nəzərlərini ona zillədi. İri məsum gözlərin ifadəsi onun qəlbinə işlədi, əlini daşa döndərdi. Maral bir qədər də yaxınlaşdı, havanı bir də qoxuladı və nəhayət ki, qarşısındakının düşmən olduğunu anladı və oğlan içində baş qaldıran mərhəmət hissəsinə üstün gələne kimi ağacın gövdəsinin arxasına keçib yox oldu.

– Yazıq heyvan! – Tor düşündü. – Yəqin, körpəsini itirib.

Oğlan vaşaqı meşədə bir dəfə də gördü. Balasını itirmiş xallı maralla görüşündən yarım saat sonra komalarından bir neçə mil şimalda yerləşən sıra dağlardan keçdi. O artıq koğuşlu söyüdüən olduğu yangın yerindən ötmüşdü ki, quyruğukəsik yekə pişik balası qarşısına çıxıb sadələvhəcəsinə ona tamaşa etməyə başladı. Tüfəngi qaldırdı, amma pişik həmişəki kimi yalnız başını azacıq yana əyərək qorxmada onə baxırdı. Elə bu zaman bayaqdan görmədiyi ikinci pişik birincisiylə oynayaraq pəncəsiylə quyruğundan vurub güləşməyə çağırırdı.

Onların gülməli sıçrayışlarına tamaşa edən Tor tüfəngini tamam unuttu. Amma tezliklə keçmiş düşmənçilikləri yadına düşdü. O artıq tüfəngini qaldırmaq istəyirdi ki, qəfil səslənən uca nəritidən diksindi və qarşısında – cəmi on fut aralıda yekə və lap pələng kimi qəzəbli qoca vaşaq peyda oldu. İndi vaşaq balalarından hansınasa güllə atmaq axmaqlıq olardı. Oğlan titrəyə-titrəyə tüfənginə iri qırma tökür, deyingən mırılıtnın gah kəsməsinə, gah da təzədən başlamasına qulaq asırdı. Lakin nişan almağa macal tapmamış vaşaq ayaqlarının altındakı nəyisə qapdı. Oğlan tündrəngli dərinin üstündəki ağ xalları seçməyə macal tapdı – bu, körpə xallı maralın cansız cəsədi idi. Sonra vaşaq balalarıyla bir yerdə meşənin qaranlığında gözəndə itdi. Onunla bir də onda görüşdü ki, hər ikisi öz həyatını tərəzinin müxtəlif gözlərinə qoyası oldu.

4. MEŞƏLƏRİN KABUSU

Altı həftə keçdi. Bir dəfə səhər Kornı həmişəki kimi durub atlara yem verməyə getdi, amma sonra, bacıları səhər yeməyini hazırlayana kimi təzədən yerinə girdi. Bir azdan canına cəfa basıb işə yollandı, amma həmişəkindən daha tez qayıtdı. Başdan-ayağa titrədirdi. Yayın isti havasına baxmayaraq, canını heç cür qızdırı bilmirdi. Bir neçə saatdan sonra qızdırması möhkəm qalxdı. İndi artıq hamıya aydın idi ki, Kornı xəstələnib. Marget tərlətmə otu yığdı, dəmləyib ona içirtirdi, amma nə etsə də, oğlanın vəziyyəti düzəlmirdi ki, düzəlmirdi. On günə möhkəm arıqladı, daha əlini ağdan-qaraya vura bilmirdi. Nəhayət ki, günlərin birində, halı müvəqqəti olaraq yaxşılaşanda o, bacılarına qətiyyətlə belə dedi:

– Bilirsiniz, bacılarım, daha qüvvəm qalmayıb. Yaxşısı budur, evə qayıdım. Bu gün özümü yaxşı hiss edirəm, atları, heç olmasa, yolun yarısına kimi sürə bilərəm. Halım pisləşsə, furqonda uzanaram, atlar məni mənzilbaşına çatdırarlar. Anamız bir həftəyə məni ayağa qaldırar. Əgər yemək sarıdan qıtlıq çəksəniz, qayıqla Ellertonun yanına gedib, ondan alarsınız.

Beləliklə, qızlar atları qoşdular, furqona saman qoydular və solğun bənizli, zəif Kornı ona minib çalacuxur yollarla səfərə çıxdı. Biz isə özümüzü kimsəsiz adada tərk edilmiş adamlar kimi hiss etdik.

Heç iki gün keçmədi ki, hər üçü – Marget, Lu və Tor dəhşətli qızdırmadan yatağa düşdü.

Kornı günaşırı bir balaca babatlaşırdı, amma üç təzə xəstə yaxşılaşmaq nə olduğunu heç bilmirdi və evdə artıq tam ruh düşkünlüyü hökm sürürdü.

Yeddi gün keçdi və artıq Marget yataqdan heç qalxa bilmirdi, Lu isə bir otaqdan o birisinə keçmək üçün özündə zorla güc tapırdı. Lu iradəli qız idi, onun təbiətən güclü yumor hissi vardı və xəstələri ruhdan düşməyə yalnız bu qoymurdu. Lakin özü elə arıqlayıb əldən düşmüşdü ki, şən zarafatları adamı artıq dəhşətə gətirirdi. Tor isə özü də xəstə və zəif olsa belə, qalan-

larından babat idi və hər gün bir qədər yemək hazırlayıb onları yedirdirdi. Gündə bir dəfə yeyirdilər, çünki iştahaları yox idi. Amma buna da şad idilər. Ərzaq ehtiyatı zəngin deyildi, Kornı isə qayıtmaq bilmirdi. Tezliklə yataqdan qalxmağa özündə gücü ancaq Tor tapırdı.

Bir səhər bir tikə donuz piyi dalınca gedəndə gördü ki, göz bəbəyi kimi qoruduqları məhsul yoxa çıxıb. Heç şübhə yox idi ki, onu hansısa vəhşi heyvan yeşikdən aparmışdı. İndi komada yalnız çay və un qalırdı. Tor çarəsizlikdən çaşıb qaldı. Birdən gözləri at tövləsinin yanındakı toyuqlara sataşdı. Amma çifayda? Elə zəif idi ki, onun üçün indi toyuq tutmaq elə maral, qırğı tutmaq qədər çətin bir iş idi. Qəflətən tufəngini xatırladı. Budur, tezliklə toyuqların ən yağlısının tüklərini yolurdu. Onu bütöv bişirdi və son günlər ərzində dillərinə dəyən ən gözəl, ən dadlı yemək elə həmin toyuq bulyonu oldu.

Bu toyuq onları üç gün dolandırdı və artıq yeməyə heç nə qalmayanda Tor yenə tufənginə əl atdı; indi tufəng oğlana daha ağır gəlirdi. Anbara tərəf getdi, amma zəiflikdən elə əsirdi ki, bir dənə toyuq vurana qədər neçə atəş açdı. İndi artıq onun cəmi üç gülləsi qalmışdı.

Tor toyuqları dörd dənə görəndə təccübləndi, çünki on iki dənədən artıq olmalıydılar. Üç gün sonra yenə anbara səfər etdi və orada bircə dənə toyuq gördü, elə son gülləsini atıb onu da vurdu.

Onun həyatı son dərəcə yeknəsəq idi. Səhərlər, özünü nisbətən yaxşı hiss edəndə özü və xəstə qızlar üçün yeməyə bir şey hazırlayır və qızdırmalı gecəyə hazırlaşaraq hər çarpayının baş tərəfində bir vedrə su qoyurdu. Günorta düz saat birə yaxın titrətmə başlayırdı. Oğlan təpədən dırnağa kimi titrədir, dişləri şaqquldayırdı və soyuq onun içini də, çölünü də dəlib keçirdi. Heç cür qızına bilmirdi – görünür, alovun da əvvəlki hərərəti artıq yox idi. Uzanıb titrətməkdən, donmaqdan savayı bir şey qalmırdı. Altı saat beləcə sürürdü. Soyuğa dəhşətli ürəkbulanması da qatılırdı.

Axşam saat yeddi, ya da səkkizdə vəziyyət dəyişirdi: indi də möhkəm qızdırma gəlirdi və artıq buz parçası da ona sərın gəlməzdi. Su, su – başqa heç nə istəmirdi və o elə hey içir, içirdi. Səhərə yaxın, tamam əldən düşəndən sonra yuxuya gedirdi.

“Əgər yemək sarıdan qıtlıq çəksəniz, qayıqla Ellertonun yanına gedin”, – qardaşı gedərkən qızlara belə bir məsləhət vermişdi. Bəs avarları kim çəkəcək?

İndi onlarla acından ölmək arasında yarım dənə toyuq dururdu. Kornidən isə xəbər-ətər yox idi.

Artıq bu məşəqqət üç həftəydi bitmək bilmirdi. Hər gün eyni şey, amma vəziyyətləri günbəgün daha pis olurdu. Daha bir neçə gün keçsə, heç oğlan da yataqdan qalxmaq iqtidarında olmayacaq. Bəs onda nə edəcəklər?

Çarəsizlik onları boğurdu. Hər biri dəhşət içində düşünürdü: “Yəni Kornı heç vaxt qayıtmayacaq?”

5. OĞLANIN EVİ

Həmin günün bütün səhərini Tor üç vedrə su gətirməyə sərf etdi. Üşütmə həmişəkindən tez başlanmışdı və hərərəti də həmişəkindən çox idi.

O, yatağının baş tərəfindəki vedrədən tez-tez, bolluca su içirdi. Vedrəni axşamdan doldurmuşdu, lakin saat ikiyə yaxın, qızdırması düşəndən sonra yuxuya gedəndə artıq onun içində bir şey qalmamışdı.

Dan yeri sökülənədək onu lap yaxından gələn bir səs yuxudan oyatdı – su şappıltısı. Başını çevirəndə, demək olar ki, lap sifətinin önündə iki dənə yanar göz gördü: yekə bir heyvan yatağının yanındakı vedrədən su içirdi.

Tor dəhşət içində ona baxdı, sonra gözlərini yumdu; əmin idi ki, hələ yatır və yuxuda Hindistanı, çarpayısının yanına gəlmiş bir pələngi görür. Lakin suyun səsi hələ davam edirdi. O, başını qaldırdı: hə, elədir ki var, həmin heyvan hələ buradadır. Qışqırmağa çalışdı – boğazından yalnız zəif xırıltı çıxdı. İri, tüklü baş tərpendi, heyvanın bəbəkləri alışıb-yandı, finxırtı

səsi gəldi. Qərribə məxluq dörd ayağı üstə enib otağın düz ortasından keçərək masanın altına girdi. Tor artıq tam oyanmışdı. Güclə dirsəyi üstə qalxıb cısqırdı: Ş-ş-ş! Yanar gözlər stolun altından ona zillənmişdi, sonra isə heyvanın boz fiquru da göründü. Heyvan sakit addımlarla divara yaxınlaşdı, dəlikdən keçib yox oldu.

Bu nə heyvan idi, görəsən? Xəstə oğlan hər şeyi zorla anlaya bilirdi: heç şübhəsiz, nəsə bir yırtıcı idi. O, iradəsini tamam itirdi. Qorxudan, çarəsizliyindən titrəyir, gah yuxuya gedir, gah da oyanıb gözlərini qaranlığa zilləyərək həmin o dəhşətli gözləri, oğrun-oğrun hərəkət edən boz fiquru axtarırdı.

Bütün gecə belə keçdi və səhər artıq oğlan əmin deyildi ki, sayıqlamır. Buna baxmayaraq, zirzəmiyə açılan çıxışın qabağına odun parçaları yığıdı.

Hər üçünün iştahası pis idi, amma yeməyə yarım dənə toyuqları vardı, onunla kifayətləndilər. Heç şübhəsiz, Kornı elə fikirləşirdi ki, onlar Ellertonun yanına gedərək zəruri ərzaq məhsulları gətiriblər.

Ertəsi günün gecəsi qızdırmadan əldən düşmüş Tor təzəcə mürgüləməyə başlamışdı ki, onu otaqdakı səs oyatdı – elə bil, sümüük xırçılısı gəlirdi. Diqqətlə baxanda masanın üstündə oturmuş yekə heyvanı gördü. Tor çıxırıb əlinin altındakı çəkməni ona atmağa çalışdı. Heyvan masanın üstündən atılıb həmin deşiyə girərək yox oldu.

Vaşaqdır! İndi o artıq bilirdi ki, gördükləri yuxu deyil. Qızlar da ona inandılar, çünki yalnız heyvanın səsini eşitməmişdilər, həm də sonuncu toyuqdan qalan tikələri də itirmişdilər.

Yazıq Tor bütün gün ərzində yataqdan qalxmadı. Lakin xəstə qızların şikayətləri, nəhayət ki, onu ayağa durmağa məcbur etdi. Özünü birtəhər çay kənarına çatdırıb bir az giləmeyvə yığıdı, evə gətirdi. Sonra titrətmə və qızdırma üçün zəruri hazırlıq işlərini gördü, amma daimi siyahısına daha bir şey əlavə etdi: öz yatağının yanında talaşa, bir neçə kibrit və balıq vurdularını köhnə çəngəli də qoydu – əllərində olan yeganə silahlarını; gülləsiz tüfəng heç karə gəlməzdi. O bilirdi ki,

heyvan qayıdacaq, özü də ac qayıdacaq. Yeməyə heç nə tapmayanda qarşısında köməksiz uzanmış adama hücum çəkməyə nə var ki?! Torun gözləri qabağında bu qəddar çənələrin sıxıb öldürdüyü maral balasının çeynənmiş ayaqları canlandı.

Zirzəmiyə açılan yolun qarşısına yenə də odun parçaları qalaqladı və bu dəfə gecə sakit keçdi: yırtıcı qonaq peyda olmadı. Ertəsi gün onlar un horrası yedilər; onu bişirmək üçün axşamdan qurduğu barrikadanın bir hissəsini sökəsi oldu. Lu zarafat etməyə cəhd göstərdi, onları inandırmağa çalışırdı ki, indi uçmaq dərəcəsinə yüngüldür, amma yerindən durmaq istəyəndə heç çarpayından aralanmağa halı olmadığını gördülər.

Horranı yeyəndən sonra Tor yuxuya getdi. Gecə, demək olar ki, başa çatmışdı, amma səhərə yaxın Tor yenə də su səsinə oyandı və yenə alışıb-yanan gözləri, yekə başı və işaran pəncərənin fonunda zorla seçilən boz silueti gördü.

Tor qətiyyətlə çıxırmaq üçün bütün gücünü topladı, amma zəif bir ciyiltidən başqa ağızından bir şey çıxmıdı. O, yavaşca durub qızları çağırdı:

– Lu, Marget! Vaşaq yenə gəlib!

– Biz sənə heç bir kömək edə bilmərik... – deyər qızlar cavab verdilər.

– Ş-ş-ş! – deyər Tor heyvanı qorxutmağa cəhd göstərdi.

Vaşaq pəncərənin qabağındakı stolun üstünə sıçradı və heç bir faydası olmayan tufəngi görəndə nərildədi. Bir anlıq pəncərəyə tərəf çöndü və Tor elə bildi ki, heyvan şüşəni qırıb çölə qaçacaq. Amma yox, təzədən çönüb alışan gözlərini oğlana zillədi. Tor aramla yataqdan qalxdı. O başa düşürdü ki, ya öldürməli, ya da ölməlidir, çünki başqa çarə qalmayıb. Kibriti çəkib talaşanı yandırdı. Sol əliylə talaşanı tutdu, sağ əli isə çəngəldən yapışdı, amma özündə elə bir zəiflik hiss edirdi ki, çəngələ çəlik kimi söykənəsi oldu. İri heyvan elə masanın üstündə durmuşdu, amma indi bir balaca əyilmişdi, sıçramağa hazırlaşdı. Gözləri oğlanın əlindəki məşəlin zəif işığından qırmızı parıl-

tıyla dolmuşdu, qısa quyruğu otərəf-butərəfə yellənir, mırıltısının tonu daha bərk, daha yüksək olurdu. Torun dizləri bükülürdü, lakin çəngəli qaldırıb havada yellədi. Elə həmin an vaşaq da sıçradı, lakin oğlanın fikirləşdiyi kimi, onun üstünə yox. Məşəlin işığı və oğlanın cəsarəti heyvanı qorxutmuşdu və vaşaq oğlanın başının üstündən tullanıb çarpayının altına girdi.

Amma bu, bircə dəqiqəlik fasilə idi. Tor məşəli tirin çıxıntısına yerləşdirdi, çəngəldən ikiəlli yapışdı. Ölüm-dirim savaşına girəcəkdi; bunu çox gözəl bilirdi. Arakəsmənin o üzündən qızların zəif çığirtəsi eşidilirdi. Tor yalnız çarpayının altından işaran gözləri görürdü və heyvanın getdikcə yüksələn səsini eşidirdi. Ayaq üstə zorla duraraq var gücünü cəmləyib çəngəllə zərbə endirdi.

Silah nəşə yumşaq bir şeyə girdi və dəhşətli bir çığırta qopdu. Oğlan bütün ağırlığını çəngələ saldı. Vaşaq onun üstünə atılmaq istəyirdi, Tor heyvanın dişlərinin, caynaqlarının çəngəlin dəstəyindən çıxardığı səsləri aydın eşidirdi və hiss edirdi ki, bütün səylərinə baxmayaraq, getdikcə ona yaxınlaşır. İti caynaqlı güclü pəncələr ona sarı uzanmışdı. Oğlan bilirdi ki, tezliklə tamam gücdən düşəcək, elə buna görə də olan-qalan qüvvəsini toplayaraq bütün ağırlığıyla çəngəli bir qədər də itələdi. Vaşaq dartındı, mırıltı və şaqqıltı səsi gəldi. Paslı çəngəl qırıldı, heyvan sıçradı, ona toxunmadan yanından ötərək deşiyə girib həmişəlik yox oldu.

Tor çarpayının üstünə yığılıb huşunu itirdi.

Onun nə qədər uzanıb qaldığı bəlli deyil, lakin uca-dan səslənən şən qəhqəhədən özünə gələndə artıq günəş hər tərəfi nura qərç etmişdi:

– Ey, haradasınız? Ölmüsünüz-nədir? Lu! Tor! Marget!

Torun cavab verməyə heyi yox idi, amma həyətdə at ayaqlarının tappılısını və komaya yaxınlaşanın ağır addımlarının səsini eşitdi.

Qapını Korninin güclü əlləri dabanından çıxardı və dostu həmişəki kimi mehriban və gözəl idi.

– Ölmüsünüz? – dəhşət içində soruşurdu. – Kim ölüb? Haradasınız? Tor!.. Kim ölüb? Lu? Marget?

– Kornı, Kornı! – deyə yataqdan zəif bir səs çıxdı. – Onlar komadadırlar. Vəziyyətləri çox pisdir. Yeməyə heç nəyimiz yoxdur...

– Ay sarsağam ha! – deyə Kornı ümitsiz halda qışqırdı. – Mən əmin idim ki, Ellertonun yanına gedərək ərzaq gətirmisiniz!

– Gedə bilməzdik, Kornı! Hər üçümüz eyni gündə azarladıq; elə sən gedən kimi. Sonra da vaşaq gəlib bir-bir bütün toyuqlarımızı, evdə nə varda, hamısını daşıyıb apardı.

– Sən də, yəqin, haqq-hesab çəkdin onunla! – Kornı küncdəki tirlərin yanında görünən qan ləkələrinə işarə edərək dedi.

Əla yemək, qulluq və dərman onların hamısını tez bir zamanda ayağa qaldırdı.

İki ay sonra, qızlara təzə ağac vedrə lazım olanda Tor dedi:

– Mən köğuşlu söyüd ağacının yerini bilirəm, elə çəllək kimi enli olar.

Onlar Kornı ilə bir yerdə meşədəki yanğın yerinə getdilər və ağacdən lazım olan parçanı kəsəndən sonra köğuşun ən uzaq küncündə iki vaşaq balasının qurumuş leşini tapdılar – böyründən köhnə çəngəl qırığı çıxmış analarının yanında uzanmışdılar.

KÜÇƏ NƏĞMƏKARI

1

Necə hərəkətli, qaynaşan sürüdür bu! Nə qədər həyəcan, nə qədər səs-küy!

Bir yerdən başqasına pırıldayan, bir-birinin böyründə, düz navalçanın dibində tullanıb-düşən bir neçə sərçə. Dəstənin ortası azacıq seyrələndə bütün bu qatma-qarışıqlığın səbəbkarını görmək olurdu: özünün zəhlətökən pərəstişkarlarından narazı-narazı müdafiə olunan balaca, diş sərçəni. Sərçələr, deyəsən, ona girişirlər, amma davranışları, hərəkətləri o qədər kobud idi ki, ilk baxışdan bu sevgi oyunlarını haqq-hesab çürütməyə oxşadardın. Onlar diş sərçəni qəddarcasına dimdikləyir, əzişdirirdilər, amma deyəsən, elə bir ciddi ziyan da vurmurdular. Onun özünün isə bircə istəyi var: ona əziyyət verənlərdən can qurtarmaq. Əgər imkanı olsaydı, onların hamısını heç təəssüflənmədən öldürə bilərdi.

Tamamilə belli idi ki, onların diqqət cəlb etməkçün dəridən-qabıqdan çıxmalarına baxmayaraq, ətrafındakı quşların heç birinə hüsnrəğbəti yox idi. Budur, zəhlətökən pərəstişkarlarını dimdikləriylə imkanı çatan qədər anlatmağa çalışandan sonra onun diqqətini cəlb etmək istəyən rəqiblər arasında yüngül çaşqınlıqdan istifadə edib yaxındakı navalçaya qonur. Uçarkən qanadlarının birindəki ağ lələkləri görünür. Məhz bu lələklər onu başqalarından fərqləndirir, çox cazibədar edirdi.

2

Özünün qara qalstuku və ağ yaxalığıyla qürrələnən erkək sərçənin başı çox qarışıq idi. O, bütün səyini bağın içində uşaqların düzəltdiyi evciyin səliqə-sahmana salınmasına yönəlmişdi. O, bir çox cəhətlərinə görə

görkəmli quş sayılırdı. Tikinti materialı kimi yaxınlıqdakı meydançadan daşdığı budaqlardan, çubuqlardan istifadə edirdi, işini isə yalnız səhərlər, özü də birçə dəqiqəlik kəsirdi ki, ürəkdən gələn nəğməsini lap sarıbülbül kimi ustalıqla, ucadan oxusun.

Yuvasını təkbaşına qurmaq sərçə adətindən kənardır. Lakin biz bu sərçəni nahaq yerə görkəmli adlandırmadıq. Bir həftə işləyəndən sonra o, yuvanın inşasını başa çatdırdı, çünki quş damı şəhər ağaclarından qoparılmış budaqla ağzına kimi dolu idi. Artıq onun musiqiylə məşğul olması üçün boş vaxtı daha çox qalırdı və sərçə cirkiltisinə qətiyyən bənzəməyən nəğməsi getdikcə daha tez-tez səslənir, eşidənləri mat qoyurdu. Və bizim sərçə təbiətin açılmaz sirlərindən biri kimi tarixə düşəcəkdə, əgər quş həvəskarlarından biri – Altıncı xiyabandan olan bir bərbər bu sərçənin həyatının ilk günləri barədə bizim üçün danışmasaydı.

Sən demə, bu şəxs sərçə yumurtasını söyüd çubuqlarından hörülmüş, sarıbülbüllər üçün yuva rolunu oynayan zənbilə qoymuşdu və həmin yumurtdan çıxan körpəni ögey valideynləri tərbiyə etmişdilər. Nəğmə oxumaq onların sənəti idi. Quşcuğazın möhkəm bədəni, əla ciyərləri vardı. Sarıbülbüllər də onun təlimi ilə əməlli-başlı məşğul olurdular. Ondan elə bir müğənni alındı ki, təbii istedadın kasadlığını özünün tükənməz enerjisi bahasına heçə endirirdi. Güclü, davakar və musiqi duyumundan xali olmayan bu zirək quş tezliklə bütün qəfəsin sahibinə çevrildi. O heç tərəddüd etmədən melodiyanın mükəmməlliyində ötə bilmədiyi sarıbülbülü susmağa məcbur edirdi və hər belə qələbədən sonra onun nəğməsi o qədər gözəl olurdu ki, ev sahibi sarıbülbülün başına istənilən oyunu açmasıyla barışırdı, tək qonaqlarını Rendinin – sərçənin adı beləydi – qələbə nəğməsiylə əyləndirə bilsin.

Rendi onunla bir qəfəsə salınan istənilən sarıbülbülü susdururdu. Ayrıca qəfəsdə olanda isə yaxınlığında hansısa rəqib müğənninin olmasından və onu susdura bilməməsindən yamanca əsəbiləşirdi. Belə vəziyyət-

lərdə öz nəgməsini büsbütün yaddan çıxarır, əsl sərçə kimi qəzəblə cikkildəyirdi.

Zaman keçdikcə, onun sinəsində qara yaxalıq əmələ gələndən sonra Rendi həmin bərbərxananın ən diqqətəlayiq obyektinə çevrildi. Lakin bir dəfə qəfəslərin düzüldüyü rəf qırıldı, bütün qəfəslər yerə töküldü və bu dağıntılar quşların çoxunun azadlığa çıxmasıyla nəticələndi. Onların arasında Rendi də vardı. Sarıbülləllər ya öz qəfəslərinə könüllü qayıtdılar, ya da ki tutulmaqlarına imkan verdilər, Rendi isə pırıldayıb pəncərəyə qondu, bir qədər cikkildədi, sonra şəhər dəmir yolunun parovozunun fitinə çağırışla dolu bir cavab nəgməsi səsləndirdi və tutulmasına imkan verməyərək o ətraflarda kəşfiyyata başladı. O, əsir olmaq üçün doğulmamışdı və özünün yeni vəziyyətinə qısa bir zamanda uyğunlaşdı. Bircə həftədən sonra artıq nəslinin bütün qalan quşları kimi vəhşi idi və küçələrdə daim dalaşan davakar sərçələrdən birinə dönmüşdü. Onlara zərbələrini dalbadal endirirdi. Hərdən isə dinləyicilərini sarıbüllələrdən öyrəndiyi gözlənilməz musiqi qammasıyla heyran qoyur, amma əsl sərçə həvəsiylə oxuyurdu.

3

Quş damını özünə yuva seçən həmin o sərçə – Rendi bax beləydi. İndi aydın olmuşdu ki, bu qədər budağı nəyə görə yığmış. Həyatı boyu gördüyü yeganə yuva toxunma zənbildə yerləşirdi. Elə buna görə də öz yuvasını budaqlardan, çubuqlardan qururdu.

Bir neçə gündən sonra Rendi öz rəfiqəsiylə bir yerdə gəldi yuvaya. Mən navalçanın yanında izlədiyim səhnəni tamam unudardım, əgər Rendinin rəfiqəsinə diqqətlə baxanda balaca Biddini – dava-dalaşa səbəb olmuş bəyazqanadlı xanımı tanımasaydım.

Görünür, Rendidən xoşu gəlirdi, amma yenə də özünü tox tutur, erkək quş yaxınlaşan kimi ona dimdik atırdı. O isə qanadlarını, quyruğunu sallayıb rəfiqəsinin başına dolanır, bütün başqa erkəklər kimi nəsə cikkildəyir və yalnız nəgmə oxumaq üçün ayaq saxlayırdı.

Nəhayət ki, onun müqavimətini qırmağa, bəlkə də, məhz elə özünün musiqi istedadına görə nail oldu və budur, artıq irəlində uçaraq yuvasına aparan yolu rəfiqəsinə göstərir, ona bələdçilik edirdi. Dişi sərçə onun dalınca yuvaya girdi, amma elə həmin an da bayıra sıçradı, Rendi də onun dalınca; cikkildəyərək rəfiqəsinə yalvarırdı. Onu qaytarana kimi uzun-uzadı nəse cikkildədi, amma dişi sərçə bu dəfə də çölə çıxdı: nədənsə narazı qaldığı aydın görünürdü. Rendi yenə də onu inandırmağa çalışdı və nəhayət, dişi sərçə yuvaya girdi, lakin yenə də bayıra çıxanda dimdiyində bir budaq vardı; onu yerə saldı, uçub getdi. Rendi də bayıra çıxdı. O artıq öz eviylə qürrələnmişdi. Bu, onun üçün böyük, sarsıdıcı zərbə idi. Qüssə içində kandarda oturub bir dəqiqə nəse cikkildədi və bu cikkiltisinin mənası, təxminən, belə olmalı idi: “Qayıt, qayıt!”, amma rəfiqəsi qayıtmırdı ki qayıtmırdı. Sonra o, yenə içəri tullandı. Yüngül cırmaq səsləri gəldi, Rendi dimdiyində yekə bir budaq çıxaraq, onu qapının ağzında yerə tulladı. Başqa budağın dalınca qayıtdı, onu da birincisinin ardınca yolladı və bu minvalla, bir zamanlar səylə, qayğıyla topladığı budaqların hamısını yerə tökdü. Syuz meydanından min əziyyət bahasına gətirdiyi əyri budağı da, analığının yuvasında gördüyü budaqlara bənzəyən bu iki çubuq parçasını da – hamısını tulladı, qoy cəhənnəm olsun!

Öz yuvasını dağıtması bir saata yaxın vaxt apardı, tək-tənha çalışdı, cıncırını belə çıxarmadan çalışdı. Nəhayət ki, iş başa çatdı. Aşağıda, yerdə isə bir yığın cır-çırpı vardı – lap kiçik tonqala bənzəyirdi.

Rendi birhəftəlik əməyinin bəhrəsini dağıtdı, boş yuvaya qəzəblə nəzər saldı, ağzından qısa, kobud bir cikkilti qopdu – yəqin, sərçə dilində nəse bir söyüş idi – və uçub getdi.

Ertəsi gün qaçqın rəfiqəsi də yanında qayıtdı; başına hərlənir, həyəcanla nəse cikkildəyirdi. Onu yenə də yuvanın yanına gətirdi. Biddi içəri girdi, sonra çıxaraq aşağıdakı budaqlara nəzər saldı. Bir də içəri girdi və dimdiyində kiçik bir budaq, kandarda göründü –

deyəsən, Rendi bu budağı unutmuşdu – budağı aşağı tullayıb yerə necə düşməsinə məmnuniyyətlə tamaşa etdi. Yuvanın içində xeyli vurnuxmadan sonra hər ikisi uçub getdi və tezliklə birlikdə qayıtdılar: Bididi dimdiyindəki bir çəngə quru otları, Rendi isə saman çöpüylə. Bütün bunları yuvanın içinə apardılar və görünür, inşaat sənətinin bütün qanunlarına uyğun olaraq yerləşdirdilər. Sonra bir də quru ot dalınca getdilər, bundan sonra Bididi səliqə-sahman yaratmaq üçün evdə qaldı, Rendi isə ot daşımaqla məşğul idi və yalnız hərdənbir, o gecikəndə kömək üçün dişi sərçə də uçası olurdu.

Nəhayət ki, onların zövqünü yoxlamaq üçün əlimə münasib fürsət düşdü. Onların yuvasının yaxınlığındakı eyvanımda otuz dənə qısa lent, köbə qoydum. Onların on beşi adi parça cırığı idi, səkkizi gözəl parçadan, yeddisi isə parlaq rənglərdə olan ipəkdən idi. Açıqrəngli hər parçanın yanına tündrənglisini qoymuşdum. Bu sərgini ilk görən Bididi oldu. Aşağı uçub parçaları hər tərəfdən əvvəlcə sol, sonra da sağ gözüylə süzdü və sonra qərara aldı ki, heç nəyə dəyməsə yaxşıdır. Amma bu yerdə Rendi özünü yetirdi: əvvəllər otaq quşu olmuş birisi kimi belə şeylər ona yaxşı tanış idi. O, əvvəlcə bu tərəfə, sonra o tərəfə tullandı, parçaların birinə toxundu, sonra geri sıçradı, təzədən yaxınlaşdı, otərəf-butərəfi dimdikləyib axırda qənimətini götürərək uçub getdi. Sonra yenə də Bididi gəldi və bu dəfə hərəsi birini götürüb uçdu. Üstünlüyü tündrəngli parçalara verirdilər, amma onlar qurtaranda Bididi bir neçə dənə açıqrəngli parça da apardı. Ən əlvan rəngli-ləri isə elə orada toxunulmamış qaldı.

Yuvanın yarısı artıq hazır idi ki, Rendi bir dənə budaq gətirmək üçün son cəhdini də göstərdi. Lakin bircə an sonra o budaq aşağı atıldı, Bididi isə qalib görkəmlə onun yerə necə düşməsinə tamaşa edirdi. Yazıq Rendi! Onun istəyinə heç bir güzəşt göstərilmirdi. Bütün gözəl çubuqlar, budaqlar zibilliyə tullanmışdı! Anasının budaqlardan hörülmüş gözəl yuvası vardı! Lakin rəfiqəsinə tabe olmağa məcbur idi. İndi evlərində

otdan, samandan başqa heç nə qalmamışdı – bircə çöp də yox idi, yalnız yumşaq şeylər idi. Və o, buna tabe oldu: azadlığa tabeolma dərslərini ona hər gün keçirdi. Əvvəllər elə bilirdi ki, dünya bərbərxanadan ibarətdir, o – Rendi isə bu dünyada yaşayan ən vacib məxluqdur. Lakin indi bu anlayışları dağılmışdı. Biddiyə elə gəlirdi ki, onun tərbiyəsində əməli baxımdan bəlli səhvlər buraxılıb və məcbur olurdu ki, həyat yoldaşını addımbaşılıq nəyəsə təzədən öyrətsin.

Yuvanın üçdəikisi başa çatandan sonra qiyamət planları olan Biddi haradansa yekə, yumşaq lələklər daşıyıb gətirməyə başladı. Lakin indi Rendiyə elə gəlirdi ki, rəfiqəsi lap ağ eləyir və buna bir yolla son qoymaq lazımdır.

İlk yuvasında görmədiyi lələklərdən olan yataq ona heç xoş gəlmədi və o, bəzi yataq əşyalarının atılmasıyla məşğul olmağa başladı. Biddi dimdiyində daha bir lələk yuvaya yetişəndə bayaqdan daşıyıb gətirdiklərini aşağıya, çır-çırpy qalağının üstünə atılmış gördü. Lələklərin dalınca atıldı və sonuncusunu hələ havada ikən tutaraq qapının ağzında, dimdiyində atmağa hazırlaşdığı lələklər olan həyat yoldaşıyla üz-büz gəldi. Beləcə üz-üzə dayanaraq ucadan cikkildəşməyə başladılar: hər ikisinin ağzında lələklər, ürəklərində qarşılıqlı inciklik.

Əvvəlcə səs-küylü, həyəcanlı bir səhnə cərəyan etdi: lələkləri gah içəri aparır, gah da çölə çıxararaq atırdılar, külək isə onları qapıb ağacların arasıyla uçururdu. Sonra ortaya sakitlik çökdü, ertəsi gün isə bütün lələklər yenidən yuvaya qaytarıldı. Razılığa hansı yolla gəldikləri, yəqin, həmişəlik sirr olaraq qalacaq. Hər halda, işin çox hissəsini Rendi özü yerinə yetirdi və yeşik ağzına kimi yekə lələklərlə dolmayanaq rahatlıq nə olduğunu bilmədi.

Ər-arvad, adətən, bir yerdə olurdular, amma bir dəfə necə oldusa, Biddi uçub gedərək xeyli müddət qayıtmadı. Rendi ətrafa göz gəzdirdi, cikkildədi, əvvəlcə yuxarı, sonra da aşağı baxaraq toplanmasına bir xeyli əziyyət çəkdiyi budaqları yenə gördü. Gözəl

budaqlardı, lap anadan olduğu beşikdəkilər kimi! Rendi aşağı uçdu. Buruqları olan gözəl budaq da hələ yerində idi və yenə şirnikləndi. Rendi onu qapıb yuvalarına tələsdi, içəri girdi. Bu budaqla davranmaq həmişə çətin olurdu – onun bir qolu qapıya ilişirdi. Lakin son zamanlar həmin budağı dəfələrlə içəri salası olmuşdu deyə nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirdi. İçəridə yarım dəqiqə əlləşəndən sonra yenə çölə çıxdı, qürurla ətrafına göz gəzdirib lələklərini təmizlədi, silkələndi, sonra sarıbülbül nəğməsini bir neçə dəfə başdan-ayağa oxudu və mahnıya xoşbəxt görkəmlə bir neçə yeni not da əlavə elədi.

Biddi dimdiyində lələklər qayıdanda uzaqgörənlik edib içəri daşınmasına yardım göstərdi. Yuva artıq hazır idi.

İki gün sonra mən yuvaya qalxanda içərisindən yumurta tapdım. Sərçələr mənim yuxarı necə çıxdığını görürdülər, lakin başqa quşlar kimi qışqırıq salıb başımın üzərində uçuşmurdular, əksinə, təhlükəsiz məsafəyədək uzaqlaşıb hərəkətlərimə bacanın o üzündən həyəcanla göz qoyurdular.

Üçüncü gün evciyin içərisində nəsə hərəkət başladı, sakit bir mübarizənin sədaları, cikkilti səsləri eşidildi və yuvanın qapısından iki-üç dəfə quyruq göründü – sanki, bu quyruğun sahibi nəyisə çölə dartmağa çalışırdı. Nəhayət ki, quyruğun sahibi çölə kifayət qədər çıxdı və mən Biddini tanıdım. Amma onu yenə içəri çəkdilər. Görünür, ailə-məişət zəminində nəsə bir münaqişə baş verirdi. Bütün baş verənlərin mənasını heç cür başa düşmək olmurdu, lakin Biddi, nəhayət ki, dimdiyində Rendinin sevimli budağı ilə yuvadan çıxanda hər şey aydınlaşdı. Dişi sərçə çıxardığı budağı qəzəblə aşağı atdı. O, Rendinin haradasa gizlətdiyi budağı qəflətən tapmışdı.

Hə, sən demə, küsüsməklərinin səbəbi bu imiş! Amma bir şeyi başa düşə bilmirdim: Rendi müqavimət göstərə-göstərə Biddi budağı bayıra necə çıxara bilmişdi? Elə düşünürəm ki, erkək sərçə ailədəki sülhü pozmamaq üçün tabe olmağa məcbur qalmışdı.

Dava-dalaşda budaqla bir yerdə yumurtanı da çölə itələmişdilər. O, indi yerdəydi – nəm, sarı fonda bəyaz çinini xatırladan qırıqlar. Zahirən sərçələr yumurtanın aqibətindən qəti narahat deyildilər. O yumurta yuvalarından çıxan kimi də həyatlarından silinmişdi.

4

Həmin hadisədən sonra bizim cütlük neçə gün hüzur içində yaşadı. Yuvada yumurtalar dalbadal peyda olurdu. Bir həftədən sonra yumurtaların sayı artıq beşə çatmışdı və ər-arvad zahirən çox xoşbəxt görünürdülər. Rendi bütün ətrafı heyran qoyaraq nəğmələr oxuyur, Bididi isə getdikcə daha çox lələk daşıyıb gətirirdi, elə bil, qısa hazırlıq görürdü. Ağlıma gəldi ki, kiçik bir təcrübə aparım. Bir axşam, şər qarışana yaxın əlverişli bir fürsət tapıb onların gözəl yuvasına bir dənə mərmər yumurta qoydum. Bunun dalınca nə baş verdiyindən xəbərim yoxdur.

Ertəsi gün gəzməyə çıxdım. Bazar günü idi və küçədə sakitlik hökm sürürdü, yalnız bir neçə adam navalçanın yanında nəyəsə diqqətlə tamaşa edirdi. Yaxınlaşanda cikkilti səsləri eşitdim, oradakıların çiyinləri üstündən boylananda yerdə qəzəblə dalaşan iki sərçə gördüm. Onlar bir-birini dimdikləyir, zərbələr endirirdilər. Bir müddət fırlanaraq dalaşdılar, tamaşa edənlərə heç fikir də vermirdilər. Lakin nəfəslərini dərmək üçün davaya ara verəndə və haldan düşmüş vəziyyətdə quyruqları üstə çökəndə Bididi ilə Rendini tanıyaraq mat qaldım. Döyüşdən sonra tamaşaçılarından biri onları ürkütdü, yəqin, bazar günü dalaşmaqları qətiyyənlə ürəyindən deyildi. Onda quşlar ən yaxındakı damın üstünə qalxdılar ki, savaşılarını maneəsiz davam etdirlsinlər.

Elə həmin gün yuvanın altında nəinki mənim mərmər yumurtamı, hətta beş dənə əsl yumurtanın da qırıqlarını gördüm; onları da yad yumurta ilə bir yerdə yuvadan atmışdılar. Mənə isə elə gəlir ki, bu hadisənin səbəbi elə həmin o daş yumurta olmuşdu.

Görünür, bu yuvada nə xoşbəxtlik, nə də sülh ola bilərdi, çünki sərçələr onu bütün içindəkilərlə, o cümlədən lələklərlə bir yerdə buraxıb getdilər. İdeyalarının orijinallığı ilə fərqlənən Bididi bu dəfə yuva kimi meydanın ortasındakı fənərin qapağını seçmişdi. Möhkəm küləyə baxmayaraq, düz bir həftə çalışıb inşaat işlərini başa çatdırdılar. Gecələr belə işıqda necə yata bildiklərini anlamaq çətin idi. Amma buna baxmayaraq, Bididi razı görünürdü, Rendi isə öz fikrini bildirməməyi artıq öyrənmişdi. Hər şey yaxşı olacaqdı, əgər ilk yumurtanı əmələ gətirənədək fənər sönməsəydi. İşıqçı fənəri təmir edərkən Bididi ilə Rendinin bütün qurğusunu zibil yeşiyinə yolladı.

Torağay bu hadisədən heç cür özünə gələ bilməzdi, lakin sərçənin enerjisi və özünəinamının həddi yoxdur. Görünür, yuva uğursuz idi, bəlkə də, səhv material seçimində idi. Hər halda, təzədən yerləşsələr yaxşıdır.

Harasa getmiş qonşusunun yuvasından bir neçə saman çöpü çırpışdıran Bididi onları meydandakı qarağacın hündür budağına qoyaraq bu hərəkətiylə Rendiyə seçdiyi təzə yeri nişan verdi. Və onun qərarlarına tabe olmağın daha sakit başa gəldiyini şəxsi təcrübəsindən bilən Rendi sarıbülbul nəgməsini iki dəfə oxuyaraq zibil qalaqlarında eşələnib tikinti üçün işə yarayası bir şey axtarır, rastına yaxşı bir budaq çıxanda isə yanından istəmədən ötüb-keçirdi.

5

Meydanın əks tərəfində bir quş yuvası vardı və orada çox pis ad çıxarmış sərçə ailəsi yaşayırdı. Xüsusilə də erkək sərçəni kimsənin görməyə gözü yox idi. O, boy-buxunlu və yekə qara qalstuku olan gözəl, çox öcəşkən quş idi. Bu davakar sərçə yalnız öz gücünə görə ürəyi istəyən quşu özünə arvad seçmiş, yuva üçün ən əlverişli yeri tutmuş, üstəlik, meydandakı ən yaxşı tikinti materiallarını manşırlamışdı. Mənim sərçələrim təklif etdiyim rəngbərəng lentlərdən imtina etsələr də,

hər halda, müəyyən incə zövqləri vardı. Heyvanxanadan təsadüfən bura düşmüş Qvineya toyuğunun quyruğu oğurluq yoluyla yuvadan-yuvaya keçirdi və həmin lələklər, nəhayət, gəlib Davakarla arvadının yaşadığı ələ evə çıxdı; quşlar onları təzə bankın mərmər sütunlarının birinə bəzək kimi yapışdırdılar.

Davakar parkın sərhədləri daxilində ürəyi istəyəni edirdi və bir dəfə Rendinin nəğməsini eşidəndə onun üstünə cumdu. Rendi sarıbülbüllərin kabusu idi, amma Davakarla bacara bilməzdi. O, cəsərlə dalaşırdı, amma yenə də məğlub oldu və canını qaçmaqla qurtardı. Qələbəbindən ürəyi dağa dönən Davakar birbaşa Rendinin təzə yuvasına tərəf uçdu və oraları ötəri nəzərdən keçirəndən sonra evdə işinə yaraya biləcək çubuqları çıxarmağa başladı. Rendi möhkəm döyülmüşdü, lakin belə quldurluq bizim nəğməkarın qəlbində cəsərlət dalgası oyatdı və bu dəfə o özü Davakarın üstünə hücum çəkdi. Dalaşarkən quşların hər ikisi budaqdan yerə düşdü. Davaya digər sərçələr də qoşuldu və – adam deməyə də utanır! – quşlar tanımadıqları birisiylə dalaşan Davakarın tərəfində idilər.

Rendinin halı fənalaşdı və artıq lələkləri tökülməyə başlamışdı ki, dalaşanların tən ortasına qanadında ağ lələklər olan balaca dişi sərçə düşdü. “Çirik, çirik, vur, əzişdir!” – Biddi özünü yetirmişdi. Hə, o, özünü incitməyə imkan verməz! Davaya əvvəlcə əylənmək üçün qoşulan sərçələr o dəqiqə aradan çıxdılar: buradan artıq zarafat qoxusu gəlmirdi, əsl döyüş idi və mənzərə o dəqiqə dəyişdi. Davakar özünün bütün döyüş əzmini itirərək balaca buldoq kimi quyruğundan yapışmış Biddi ilə bir yerdə geri döndü. Beləliklə, o, yekə sərçənin quyruğundan əl çəkmir, sallanmağına davam edirdi, axırda onun quyruğundan bir lələk də qopardı və təzə yuvasını bəzəyərkən oğurladığı başqa materiallarla yanaşı, ondan da istifadə etdi.

Bu hadisədən iki gün sonra Qvineya toyuğunun Davakarın yuvasının əsas bəzəyi olan lələkləri artıq Biddinin evini bəzəyirdi və kimsə onun bu haqqını tanımamaq kimi bir sayğısızlıq göstərmirdi.

Yay sona çatırdı, lələk tapmaq artıq müşkül işə çevrilmişdi və Bididi öz yatacağı üçün bir şey tapmırdı. Lakin lələyi əvəz edə bilən tamam təzə bir şey taparaq özünün yeniliyə olan məhəbbətini daha bir dəfə isbat elədi. Meydanda karet dayanacağı vardı. Atların yanında həmişə tüklər yerə tökülürdü və onlardan yaxşı yatacaq çıxardı. Bu, əla fikir idi və bizim sakitlik bilməyən cütlüyümüz tükənməz bir səylə at tükü topla- mağa girişdi: onları iki-iki, üç-üç yuvalarına daşımağa başladı. Bəlkə də, tamam başqa cinsdən olan sərçələrin parklardan birindəki yuvalarında görmüşdülər bunu. Həmin cins – Çippi həmişə at qılından istifadə edir və yuvanın içində yumurlanmış tüklərdən əsl yaylı yatacaq düzəldir. Yaxşı işdir, amma bunu bacarmaq da lazımdır. Hər şey yaxşı olacaqdı, əgər bizim sərçələr tüklə davran- mağı qabaqcadan öyrənsəydilər. Çippi tük toplayanda heç vaxt bir dənədən artıq götürmür və onun bir ucun- dan ehtiyatla yapışıb aparır, çünki tamam ziyanlıq görünən tük hərdən təhlükəli də ola bilər. Bizim sərçələr yalnız samanla davrana bilirdilər. Bididi tükü ortasından yapışaraq götürürdü və həddindən artıq uzun olduğunu görəndə tutduğu yeri bir neçə düym dəyişirdi.

Çox vaxt bu hərəkət onunla bitirdi ki, sərçənin başı üzərində, ya da dimdiyinin altında yekə bir halqa əmələ gəlirdi. Və bu, uçuş vaxtı onun üçün rahat idi, ilk zamanlar heç bir problem də yaratmırdı, baxmayaraq ki bu qorxulu halqanı görəndə Çippinin tükləri qabarırdı.

Ev quruculuğunun son günü yetişdi. Bididi özünə- məxsus tərzdə Rendiyə anladı ki, daha heç nə gətirmək lazım deyil. Yır-yığışını çox həvəslə bitirir, sonuncu tükü yerləşdirirdi. Rendi isə bağdakı heykəllərdən birinin təpəsinə qonaraq özünün ən gözəl nəğmələrini oxu- yurdu. Birdən qulaqlarına həyəcanlı bir cikkilti yetişdi. Evə sarı baxanda gördü ki, Bididi yuvanın içində nəşə qeyri-adi bir tərzdə vurnuxur, çölə çıxmağa can atır. Onun başı özünün düzəltdiyi təhlükəli halqaların birinə keçmişdi, dartınanda halqa daralmış, quş tələyə düş- müşdü. Azad olmaq üçün nə qədər çox çapalaydısa, bir o qədər də möhkəm ilişirdi.

Rendi indi sübut etdi ki, balaca, tərs rəfiqəsinə bağlılığı nə dərəcədədir. Dəhşətli dərəcədə həyəcanlanıb ucadan cikkildəyə-cikkildəyə köməyə tələsdi. Biddini azad etməyə çalışaraq, pəncəsindən yapışıb dartmağa başladı, lakin bu hərəkəti vəziyyəti lap ağırlaşdırdı. Onların bütün səyləri əbəs idi və tükə yalnız yeni-yeni düyünlər, halqalar əlavə edirdi. Yuvada olan-qalan tüklər də, sanki, bu qəsdə qoşulmuşdu, onlar bir-birinə dolaşır, burulur, yazıq sərçəni öz ağuşlarına daha çox çəkirdi. Bir azdan aşağıda, parkda oynayan uşaqlar budaqdan asılmış hərəkətsiz tük yumagını heyrtlə seyr edirdilər – küy-kələkli, uzaqgörən Biddidən qalan yalnız bu idi.

Yazıq Rendi dərindən sarsılmışdı. Onun həyəcan signalına qonşu sərçələr də toplaşaraq çığırtilarına qoşulmuşdular, amma heç bir kömək göstərə bilmirdilər. İndi isə onlar yenə öz yuvalarına dağılışdılar, Rendi isə elə orada gah atılıb-düşür, gah da qanadlarını sallayıb dinməzəcə otururdu. Rəfiqəsinin öldüyü ilə xeyli müddət barışmadı və bütün günü çalışdı ki, onun diqqətini özünə cəlb etsin, adi, gündəlik qayğılarla maraqlandırsın. Gecəni tənhalıqda keçirdi, səhər açılan kimi isə yenə cikkildəməyə, vurnuxmağa başladı; bəduğur at tükündən sevgilisi Biddinin sakit, artıq daşlaşmış cəsədi asılan yuvanın ətrafında nəğmələrini oxuyurdu.

6

Rendi başqa sərçələr kimi ehtiyatlı deyildi. Sarıbüllərlə bir yerdə böyüdüyündən ehtiyat göstərməyə adət-kərdə deyildi. Nə uşaqlardan qorxurdu, nə də faytonlardan.

Onun xarakterindəki bu cəhət indi özünü daha artıq büruzə verirdi, çünki çox kədərli, əzgin idi. Elə həmin gün özünə yem axtara-axtara bir velosipedçidən vaxtında yayına bilmədi və quyruğu velosipedin təkəri altına düşdü. Quyruğunu qurban verib canını qurtarmağa çalışanda isə sağ qanadı arxa təkərin

altına girdi. Oğlan yoluna davam etdi, qanadı sınımış Rendi isə vurnuxmağa, xiyabanın ətrafındakı ağaclara tərəf sıçramağa başladı. Və burada onu balaca bir qız tutdu. Quşu evlərinə apardı, qəfəsə salıb qardaşlarının dediyi kimi, çox yersiz, mənasız bir səylə ona qulluq göstərməyə başladı. Günlərin bir günü, artıq sağalarkən Rendi hamını özünün bülbül nəğmələriylə mat qoydu.

Yerli qəzetlərdən birinin reportyoru bu barədə eşitdi. Qəzətdə Rendi barədə bir yazı çıxdı. Həmin məqalə bərbərin əlinə keçdi. Bərbər də bir neçə şahidlə gələrək qəribə quş üzərində sahiblik hüququnu bərpa elədi və Rendini geri aldı.

Bələliklə, Rendi yenə də qəfəsdədir, onu göz bəbəyi kimi qoruyur, yedirirlər, o, yenə də bu kiçik dünyanın birinci simasıdır. Özünü isə qətiyyənlə bədbəxt hiss etmir. O, heç vaxt əsl vəhşi quş olmayıb. Azadlığı da tam təsadüf idi. Elə Biddi ilə də təsadüf nəticəsində rastlaşmışdı. Onların qısa birgə həyatı həyəcan və təsadüflərlə doluydu. Rəfiqəsini elə təsadüf məhv etdi, başqa bir təsadüf isə onu yenə də qəfəsə qaytardı. Qəfəsdəki sakit və hüzurlü həyat indi ona musiqi qabiliyyətini artırmaq imkanı vermişdi. Burada, özünün köhnə müəllimləri və tərbiyəçiləriylə yanaşı, o lap konservatoriyada yaşayırdı.

Hərdən tək qalanda budaqlardan yuva quraraq oynamağa başlayır, lakin kiminsə yaxınlaşdığını görəndə kimi qəfəsin həmin küncündən günahkar görkəmlə uzaqlaşır. Əgər ona bir neçə dəfə lələk versən, görərsən ki, onları əvvəlcə yuvasına yerləşdirir, lakin ertəsi gün səhər hamısını mütləq çıxarıb çölə tullayır.

Bu inadkar evcik-evcik oyunları adamların ağına saldı ki, Rendi özünə rəfiqə istəyir və onlar sərçənin yanına cürbəcür quşlar salmağa başladılar, amma nəticə heç yaxşı olmurdu. Hər dəfə ona adaxlı seçdikləri quşu xilas etmək üçün cəld müdaxiləyə ehtiyac yaranırdı. Nəhayət, bu təcrübələrə son qoydular, çünki nəğməkarın subay qalmaq arzusu aydın görünürdü. Onun nəğmələrində məhəbbət yangısından daha çox,

davakar bir ahəng vardı və tezliklə bərbər kəşf etdi ki, Rendi sarıbülbüllər üzərində deyil, erkək sərçənin müqəvvası üzərində hər qələbəsindən sonra daha böyük şövqlə oxuyur. Müqəvvanı döyərək Rendi lap ucadan səslənir, xüsusilə də əgər onun boynunda böyük, qara qalstuku varsa...

BİNQO

1

Bu, 1882-ci il noyabrın əvvəlində baş verdi. Manitobada qış öz taxtına təzəcə çıxmışdı. Mən stula yayılaraq komamızın yeganə pəncərəsindən görünən mənzərəyə – preriyanın bir tikəsiylə tövlənin küncünə tənbel-tənbel baxırdım.

Lakin tövləyə girən yekə heyvanı və onu qarabaqara izləyən balaca, ağ-qara xalları olan canlıyı görəndə xəyalpərvər tənbelliyimdən əsər-əlamət qalmadı.

– Canavar! – deyə çığırıb tütəngi qapdım və itin köməyinə tələsdim.

Lakin mən yetişənə kimi it də, canavar da tövlədən güllə kimi çıxdılar. Qarın üstüylə bir az qaçandan sonra canavar müdafiəyə hazırlaşaraq itə sarı çöndü. Bizim qonşunun şotland cinsli çobaniti canavarın ətrafında oyan-buyana qaçaraq hücumu keçmək üçün əlverişli məqam gözləyirdi.

Uzaq məsafədən iki dəfə atəş açdım, amma güllələrım yan keçdi və təqib çöllükdə davam etdi. Cəsur it hər dəfə canavara yaxınlaşıb onun qorxulu çənəsindən qurtularaq belindən yapışırdı. Canavar əvvəlcə müdafiəyə keçir, sonra aradan çıxırdı. İt canavarı açıq-aşkar insanlar yaşayan yerə qovmağa çalışırdı, heyvan isə çalışırdı ki, canını qurtarıb geriyə, şərq tərəfdə qaranlıq bir xətt kimi görünən meşəyə qaçsın. Nəhayət, gah boğuşmaq üçün ayaq saxlayan, gah da yenidən qaçan heyvanlar bu minvalla bir mil məsafə qət edəndən sonra onlara çata bildim və it mənim köməyimə güvənərək qəti hücumu keçdi.

Bir neçə saniyə ötdü. Boğuşan heyvanlardan ibarət heç nə seçmək mümkün olmayan yumaq dağıldı və mən arxası üstə uzanmış canavar, onun boğazından bərk-bərk yapışmış, qan içində olan iti seçə bildim.

İndi artıq bu mübarizəyə canavarın başına bir güllə sıxmaqla son qoymaq mənim üçün asan idi.

Qeyri-adi duyğuya malik bu qəribə it düşməninin ölü olduğunu görəndə ona tərəf heç nəzər də salmadı. Qarın üstüylə çaparaq buradan dörd mil aralı olan fermaya – sahibinin yanına qaçdı.

Əla it idi; hətta mən onun köməyinə çatmasaydım belə, canavarın öhdəsindən təkbaşına da gələrdi. Sonra öyrəndim ki, bu, ilk belə hadisə deyildi. Canavarlar keyli yekə olsalar da, onlara həmişə qələbə çalırdı.

Bu itin cəsaretinə heyran qalmışdım və elə həmin dəqiqə nə qədər desələr pul verib onu almaq qərarına gəldim. Lakin itin sahibi qaşlarını çatdı, təklifimi rədd edərək belə cavab verdi:

– Bəlkə, məndən küçük alarsınız?

Adı Frenk olan it satılmırdı və mən naçar qalıb onun küçüyü ilə kifayətlənməli oldum. Məşhur atanın bu oğlu bir çəngə qara tükədən ibarət idi və küçükdən daha çox, uzunquyruq ayıya bənzəyirdi. Amma eynən Frenk kimi kürən xalları vardı. Mən ümid edirdim ki, bu əlamət və bir də burnunun kənarlarındakı xarakterik ağ halqa onun gələcək əzəmətinin göstəricisidir.

Küçüyü alandan sonra ona ad qoymağım qalırdı. Bu, çətin iş deyildi: adını Binqo qoydum.

2

Bu qışın sonunu Binqo bizim komada tənbel, gəbul və tərbiyəsiz küçük həyatı sürərək keçirdi. Partlayana kimi yeyir və günbəgün daha böyük, daha yöndəmsiz olurdu. Heç acı təcrübəsi də ona pişikdən uzaq dolanmağın zəruri olduğunu qandıra bilməmişdi. Onun pişiklə dostlaşmaq üçün atdığı ən dostyana addımlar da qətiyyənlə anlaşılmırdı və bu mövqə az sonra öz yerini hər bənbir müharibəylə pozulan silahlı neytrallığa verdi.

Nəhayət ki, müstəqilliyini tez göstərməyə başlamış Binqo komadan yan gəzərək anbarda gecələməyə üstünlük verdi.

Lakin yazın gəlişi ilə mən onun tərbiyəsinə ciddi girişdim. Amma bu, mənə xeyli əziyyət, ona isə əzab verdi, lakin hər halda, mənim əmrimlə preriya da sərbəst otlayan sarı inəyimizi tapmağa nail oldu.

Axırda ondan nə istədiyimi başa düşəndən sonra bu işi əməlli-başlı bəyəndi və inəyi evə qovmaq əmri kimi heç nə ona xoş gəlmirdi. Əmri eşidən kimi qurbanının harada olduğunu uzaqdan görmək üçün tullana-tullana, sevinc dolu hürüslə preriya da cumurdu. Və çox qısa müddətdən sonra inəyi qabağına salıb dördnala qova-qova gətirir və heyvan yalnız fınxıra-fınxıra tövlənin ən uzaq küncünə girib gizləndən sonra ondan əl çəkirdi.

Əlbəttə, əgər bu işə bir qədər az enerji sərf etsəydi, biz ona qətiyyənlə mane olmazdıq. Amma iş o yerə çatmışdı ki, o, qoca Donnini heç bir əmr olmadan da evə qovurdu. Axırda bizim çalışqan çobanımız inəyi tövləyə gündə on iki dəfə qovmağa başladı. Elə oldu ki, itin qaçmaq həvəsi olanda, ya da bir neçə dəqiqə boş vaxtı qalanda və bəzən də, sadəcə, fantaziyası ona buyuranda Binqo tələsik preriya da qaçır və bir neçə dəqiqədən sonra yazıq sarı inəyimizi qabağına qatıb çaparaq gətirirdi.

Əvvəl-əvvəl bu, bizə o qədər də pis gəlmirdi, çünki inək evdən çox uzaqlaşa bilmirdi. Amma tezliklə əmin olduq ki, heyvan qarnını doyura bilmir: o, arıqlamış, südü də azalmışdı. Görünür, bu hal onun ruhi vəziyyətinə də pis təsir göstərirdi, çünki ətrafa daim həyəcanla göz gəzdirir, itin peyda olmasını gözləyirdi. Səhərlər isə tövlədən çıxmaq istəmirdi, elə bil, yenidən hücumla məruz qalmamaq üçün heç preriya da çıxmaq istəmirdi.

Artıq məsələnin şiti çıxırdı. Binqonun səylərini məhdudlaşdırmaq üçün bütün addımlarımız faydasız oldu və axırda məcbur olduq ki, itin bu oyunlarına zorla son qoyaq. Binqoya artıq inəyi tövləyə qovmaq ixtiyarı verilməmişdi, amma it yenə də bu heyvana böyük maraq göstərir və sağım qurtarana kimi tövlənin qapısında yumurlanıb uzanırdı.

Yay gələndə miğmığalar həyatımızı zəhərləməyə başladılar, amma bundan da dözülməzi sağım vaxtı onların ucbatından inəyin quyruq çırpması idi.

Adətən, inəklərimizi sağan, fəndgir olduğu qədər də hövsələsiz olan qardaşım Fred inəyin quyruq çırpması üçün çox sadə bir üsul fikirləşdi: o, heyvanın quyruğuna kərpic bağlayıb sakitcə öz işini görməyə başladı; əmin idi ki, heyvan artıq öz quyruğuyla ona mane olmayacaq. Biz isə onun bu əməlinə bir qədər inamsız yanaşdıq.

Budur, mığmığa dumanının o üzündən qulaqlarımıza küt bir zərbə və söyüşlə dolu qışqırıqlar yetişdi. İnek sakitcə gövşəməyində idi, Fred isə yerindən sıçrayıb altındakı kətli qəzəblə heyvanın başına çırpmaq istəyirdi. Necə qəzəblənməyəsən ki, bu qoca, kütbeyin inək kərpici onun qulağının dibinə ilişdirmişdi! Tamaşaçıların bədxah kinayələri isə qardaşımı lap özündən çıxarmışdı.

Səs-küyü eşidən Binqo hadisə yerində olmasını zəruri sayaraq inəyin üstünə əks tərəfdən atıldı. Sakitliyi bərqərar etməyə müvəffəq olana kimi artıq süd dağılmış, vedrə və kətli sınımış, inək və it isə möhkəm döyülmüşdü.

Yazıq Binqo günahının nədən ibarət olduğunu heç cür anlaya bilmirdi. O, bu inəyə artıq çoxdan nifrət edirdi, indi, lap hirslənəndən sonra isə qərara aldı ki, tövlənin qapısına bir də baxmasın, atların yanına köçsün.

İnek mənimki idi, atlar isə qardaşımınkı və pəyəni at tövləsi ilə əvəz edən Binqo bu minvalla, elə bil, məndən də imtina etmiş oldu. Bizim gündəlik təmaslarımız kəsildi, amma buna baxmayaraq, əgər ciddi bir şey baş verirdisə, Binqo həmişə qardaşımın yox, mənim üstümə yüyürürdü. Və elə bil, hər ikimiz hiss edirdik ki, insanla it arasındakı əlaqə yalnız həyatın bitməsiylə başa çata bilər.

Binqo yalnız daha bir dəfə çoban rolunda çıxış etdi. Bu, keçən payız Kerberridəki yarmarkada baş vermişdi. Orada itlərin yarışması keçirilirdi və inəyi tapşırılan yerə ən yaxşı qovan çobanitinə iki dollar mükafat vəd edilmişdi.

Bir məkrli tanışın tərəfindən şirnikləndirilib Binqonu yarışda iştirak edən itlərin sırasına yazdırdım və

təyin olunmuş gün səhər tezdən inəyi düz kəndin arxasında preriya çıxardılar. Yarış başlananda mən Binqoya inəyi nişan verib dedim:

– Get inəyi gətir!

Təbii ki, mən itdən inəyi olduğum yerə, hakimlər oturan yerə gətirməsini istəyirdim.

Lakin heyvanlar nə etməli olduqlarını, adətən, bizdən yaxşı bilirlər. Əbəs yerə bütün yayı öz rollarını məşq etməmişdilər ki. Donni var gücüylə ona sarı cuman Binqonu görəndə anladı ki, xilas olmaq üçün yeganə ümid pəyədir, Binqo isə əmin idi ki, həyatının yeganə məqsədi inəyin pəyə istiqamətində qaçışını sürətləndirməkdir. Və budur, onlar preriya buradan iki mil aralı olan pəyəyə istiqamət götürərək bir-birinin dalınca qaçışa başladılar – eynən canavar xallı maralın dalınca düşən kimi və tezliklə də gözdən tamam itdilər. Hakimlər bir də nə iti, nə də ki inəyi görmədilər. Mükafat Binqonun yeganə rəqibinə – başqa çobanitinə çatdı.

3

Binqonun tərbiyəsinə yazın əvvəllərində girişdim, amma tezliklə o, məni öyrətməyə başladı.

Bizim koma ilə kəndin arasındakı yolun tən ortasında, bizdən iki mil aralı fermamızın sərhədini müəyyənləşdirən dirək vardı. Kiçik təpənin üstünə basdırılmış iri, qalın bir tir idi, uzaqdan yaxşı görünürdü.

Tezliklə fikir verdim ki, Binqo bu dirəyi son dərəcə diqqətlə tədqiq etməmiş heç vaxt onun yanından ötmür. Bir qədər keçəndən sonra əmin oldum ki, həmin dirəyə çaqqallar və qonşuluqda yaşayan bütün itlər də müntəzəm olaraq baş çəkir.

Durbinin köməyi ilə məsələnin nə yerdə olduğunu aydınlaşdırmağuma və Binqonun şəxsi həyatıyla əsaslı şəkildə tanışlığıma imkan verən bir sıra müşahidələr apardım.

Heyvanların qarşılıqlı razılaşmasına əsasən, bu dirək itlər üçün, bir növ, ünvan masası rolunu oynayırdı. Özünün qeyri-adi duyğusu hər bir itə imkan

verirdi ki, izlərə və qoxuya əsasən burada hansı itin olduğunu o dəqiqə təyin etsin. Qar yağandan sonra isə bir çox başqa şeylər də öyrəndim. Sən demə, bu tir bütün ətrafı tor kimi əhatə edən vahid ünvan masaları sisteminin bir qanadı imiş.

Qısası, buralarda bir-birindən bəlli məsafədə işarə nöqtələri vardı. Onlar uzaqdan görünən cürbəcür əşyalarla qeyd olunmuşdu. Bu ya dirək, ya da daş olurdu. Hər it, yaxud çaqqal yolunun üstündə olan belə məntəqələrə mütləq baş çəkirdi ki, burada kimin olduğundan xəbər tutsun. Bu, təxminən, şəhərə qayıdan klub üzvünün qonaqların qeyd olunduğu kitabı götürərək özü burada olmayan müddətdə kluba kimlərin baş çəkdiyini öyrənməsinə bənzəyir.

Mən Binqonun dirəyə necə yaxınlaşdığını, onu necə iylədiyini, ətrafdakı torpağı necə diqqətlə yoxladığını görürdüm. O mırıldanır, tüklərini qabardır və gözlərini parladaraq dal ayaqlarıyla torpağı qəzəb və nifrətlə eşməyə başlayırdı. Sonra isə çox əhəmiyyətli bir görkəmlə çəkilib gedir və gedə-gedə də hərdən çönüb arxasına baxırdı. İnsan dilinə tərcümə edəndə bu hərəkətlərinin mənası, təxminən, belə idi:

– Mrrr! Hauuf! Yenə Mak-Kartinin murdar küçə iti burada olub! Hauff! Gecə ona göstərərəm! Hauuf! Hauuf!

Hərdən də tiri qoxulayandan sonra həyəcan içində çaqqal izlərini tədqiq etməyə başlayırdı. Belə vəziyyətlərdə Binqonun nə dediyini mən də sonralar öyrəndim:

Şimaldan gələn çaqqalın izi, özü də inək leşinin iyi gəlir ondan... Hə! Polluartın inəyi, qoca Brindl, nəhayət ki, canını tapşırırdı! Bunu bir az diqqətlə öyrənməyə dəyər.

Bəzən isə quyuğunu bulamağa başlayır, tirin ətrafında otərəf-butərəfə yüyürüb yenə də onun yanına qayıdırdı ki, burada olduğu barədə daha bariz izlər qoysun – bəlkə, ona görə ki, Brendondan indicə qayıtmış qardaşı Bill də onu tanıсын. Beləliklə, heç təsadüfi deyil ki, bir axşam Bill Binqoya qonaq gəldi, sonra da birlikdə təpələrə tərəf yollandılar ki, görüşlərini təzə at leşinin üstündə əməlli-başlı qeyd etsinlər.

Elə də olurdu ki, Binqonun tirin yanında öyrəndiyi xəbər onu qəlbinin dərinliklərinə qədər sarsıdırdı. Onda növbəti stansiyayaqədər qaçırdı ki, daha təzə xəbərləri öyrənsin.

Hərdən götürdüm ki, it tiri lap diqqətlə süzür, sanki, özündən soruşurdu: “Bu nədir belə? Görəsən, kim olar bu?..”

Ya da tiri tədqiq edə-edə, elə bil, fikirləşirdi: “Deyəsən, mən onunla keçən yay çayın keçidində rastlaşmışam”.

Bir səhər Binqo tirə yaxınlaşan kimi tükləri qabardı, quyruğunu sallayıb titrədi; ürəkbulanmasının qəfil təzahürləri isə yaşadığı dəhşətin bariz göstəricisi idi. O, həmin izə düşüb getməyə, onu tədqiq etməyə meyil göstərmədi, birbaşa evə cumdu; yarım saat sonra belə hələ sakitləşə bilməmişdi: boynundakı tükləri qabarmış, baxışlarından qorxu və nifrət yağırdı.

Onda mən həmin dəhşətli izləri araşdırdım və öyrəndim ki, boğazdan gələn Mrr! Hauuf! Binqonun dilində “canavar!” deməkdir.

Bax, Binqo mənə bunları öyrətdi. Sonralar görəndə ki özünün at tövləsinin qarşısındakı soyuq yatağından qalxaraq dartınır, üstünün qarını təmizləmək üçün silkələnir, sonra da pəncələrini yerə müntəzəm ahənglə – drot-drot-drot – vuraraq gecənin zülmətində yoxa çıxır, öz-özümə düşünürdüm:

“Aha, qoca köpək! Bilirəm hara qaçırsan və niyə damın altında gecələmək istəmədin! İndi mənə aydındır ki, nədən sənin bu ətrafdakı gecə gəzintilərin daim vaxtında olur və niyə sən həmişə dəqiq bilirsən ki, axtardığını necə, nə vaxt və harada tapa bilərsən!”

4

1884-cü ilin payızında da Vintonun fermasındakı komanın qapısı mismarlandı və Binqo yaşayış ünvanını dəyişdi. O, başqa yerə köçdü – qonşumuz, dostum Qordon Raytın tövləsinə.

Binqo hələ körpəlikdən, şimşək çaxan vaxtlar istisna olmaqla, heç bir vəchlə evə girmək istəmirdi.

Şimşək səsi və tufəngin görünüşü onu yaman qorxudurdu. Heç şübhə yoxdur ki, o, ildırımından tufənglərlə tanışlığından sonra qorxmağa başlamışdı. Binqo həmişə həyətdə, tövlənin yanında gecələyirdi, hətta ən soyuq havalarda belə və aydın idi ki, onun yalnız həyətdə yaşayarkən maneəsiz bəhrələyə biləcəyi qeyri-məhdud azadlıqdan xoşu gəlir.

Gecələr Binqo neçə-neçə mil uzaqlara gedirdi. Buna sübut çox idi. Çox-çox uzaqlardakı fermaların sahibləri qoca Qordona deyirdilər ki, əgər onun iti gecələr onların fermasında veyllənsə, qırmaqla vura-çaqlar. Görünür, bu təhdidlərini həyata keçirmişdilər: Binqo elə bu səbəbdən tufəngdən qorxurdu.

Çox uzaqda – Petreləyə yaşayan bir nəfər danışırdı ki, bir dəfə bir qış axşamı çaqqalı parçalamış yekə, qara canavar görüb. Lakin sonra öz fikrini dəyişərək demişdi ki, çox güman, o heç canavar deyilmiş, Raytın itiymiş.

Qışın şaxtasında donmuş öküz, ya da at leşi harada olsa, Binqo mütləq hər gecə ora yollanır, çaqqalları qovub qarnı doyunca yeyirdi.

Bəzən o, evdən hansısa uzaq qonşunun itiylə boğuşmaq üçün çıxırdı. Lakin qonşuların bütün hədələrinə baxmayaraq, biz Binqonun ölə biləcəyindən, nəslinin kəsiləcəyindən hes vaxt ehtiyat etmirdik. Hətta bir nəfər bizi inandırmağa çalışırdı ki, yanında üç balası olan dişi çaqqal görüb və onun küçükləri anasından iri, anasından qara imiş, burunlarının qıraqlarında isə ağ halqalar da varmış.

Bir dəfə, martın axırlarında kirşədə gedirdik, Binqo isə dalımızca qarabaqara yüyürürdü. Birdən dərədən çaqqal çıxdı. Heyvan qaçdı, it də onun dalınca cumdu. Lakin ilk baxışdan aydın idi ki, çaqqal heç də təqibdən canını qurtarmağa çalışmır. Tezliklə Binqo ona çatdı, amma təəccüblü burasıdır ki, aralarında boğuşma-zad da olmadı. İt onun yanına düşüb qaçırdı, sonra da dostyana üzünü yaladı.

Biz dəhşətə gəlmişdik və Binqonu çaqqalın üstünə qısqirtmaq üçün çıxırırdıq. Bizim qısqırıqlar çaqqalı qorxudur, daha bərk qaçmağa məcbur edirdi, lakin

Binqo yenə onun dalınca düşür və məhrəm bir görkəmlə yanında qaçırdı.

– Dişidir! İt ona dəyməyəcək! – deyə qışqırdım; nəhayət ki, məsələnin nə yerdə olduğunu anlamışdım.

Məcbur olduq Binqonu tutub zorla özümüzlə apararaq.

Həmin hadisədən sonra bir neçə gün diş çaqqalın hücumlarına məruz qaldıq: o, bizim cücələrimizi oğurlayıb, anbardan donuz ətinin tikələrini aparır və bir neçə dəfə də böyüklər evdə olmayanda pəncərələrdən boylanıb uşaqlarımızı qorxutmuşdu.

Binqo isə həyəti qorumaq fikrində deyildi və çaqqalın basqınlarına qətiyyənlə mane olmurdu. Nəhayət ki, çaqqalı öldürdük və it yaman qəzəbləndi. Binqo rəfiqəsinin qatili Oliverə əməlli-başlı müharibə elan etdi.

5

İnsanın itlə dostluğu çox qəribə, çox maraqlı bir şeydir! Uzaq Şimalda yaşayan, daxili çəkişmələr ucbatından, demək olar, tamam məhv olmuş bir hindu qəbiləsi haqda maraqlı şeylər danışdılar. Hər şey ondan başlanmışdı ki, hindulardan birinin iti qonşusu tərəfindən öldürülmüşdü. Bizdə də axı itə görə narazılıqlar, çəkişmələr, hətta döyüşlər baş verir. “İtə sahibinə görə hörmət edərlər” məsəli bizim üçün də keçərlidir.

Qonşularımızdan birinin Tan adlı gözəl bir tazısı vardı. Sahibi onu yer üzünün ən yaxşı, ən qəşəng iti sayırdı. Mən həmin şəxsi çox istədiyimə görə onun itini də sevirdim. Bir dəfə yazıq Tan evə ağır yaralı halda, sürünə-sürünə gəlib elə kandardaca canını tapşırırdı. Onun sahibi çox hiddətlənmişdi, itinin ölümünə görə qisas alacağını deyirdi və mən onu başa düşürdüm deyə caninin axtarışlarında özüm də iştirak etdim, onun tapılması üçün mükafat təyin elədim. Şübhələndirdim ki, Tanı bizdən cənubda yaşayan bir fermer öldürmüşdü. Faktlar həmin şəxsin əleyhinə idi və biz ümid edirdik ki, yazıq qoca Tanın alçaqcasına qətlinə görə onu cəzalandıra biləcəyik.

Lakin bu məqamda elə bir şey baş verdi ki, hadisəyə baxış bucağımı tamam dəyişdi və mən artıq qoca köpəyin öldürülməsinə güzəştə yanaşmağa hazır idim.

Qordon Raytın ferması bizdən cənub tərəfdə yerləşirdi və bir dəfə onlara gedəndə qatili axtardığımı bilən kiçik Qordon məni bir kənara çəkdi, ətrafına qorxu içində göz gəzdirib faciəvi bir səslə pıçıldadı:

– Tanı Binqo öldürüb...

Məsələ bununla da bitdi, çünki etiraf etməliyəm ki, həmin dəqiqədən etibarən əlimdən gələni edirdim ki, hüquq-mühafizə orqanlarını çaşıdırım. Amma əvvəlcə, əksinə, canını tapmaq üçün bacardığımı əsirgəməirdim.

Binqonu çoxdan vermişəm, amma dostluğumuz bitməyib.

Qordonla Oliver çoxdan yoldaş idilər. Onlar bir yerdə meşə qırmağa yazılmışdılar və qışın ortasına kimi birlikdə can-dildən çalışmışdılar. Lakin sonra Oliverin qoca yabısı öldü, o da bundan babat qazanc götürmək üçün heyvanın leşini çöllüyə sürüyərək ətinə canavarlar üçün zəhər qatıb hazır qoydu.

Əfssuslar olsun! Yazıq Binqo! O, canavar həyatı yaşamaq istəyir, canavarların məruz qaldığı təhlükələr daim onun da ətrafında hərlənirdi. O da özünün vəhşi qardaşları kimi leş yeməyi xoşlayırdı. Elə həmin gecə Qordon Raytın Kerli adlı köpəyi ilə ölü atın yanına yollandı.

Qarın üstündəki izlər zəhər öz təsirini göstərməyə, dəhşətli sancılar başlayana kimi burada cərəyan edən ziyafətdən söz açırdı. İtlər özlərini birtəhər evə çatdırdılar. Kerli qıc olmuş halda Qordonun ayaqları altına yığılıb dəhşətli sancılar içində öldü.

İtə yiyəsinə görə hörmət edərlər!

Heç bir izahat kömək etmədi. Hər şeyin təsadüfən baş verdiyini sübuta yetirmək belə əbəs idi. Binqonun Oliverlə köhnə düşmənçiliyi ortaya təkzibolunmaz dəlil kimi qoyulurdu. Meşə qırmaq barədə müqaviləyə nöqtə qoyuldu və onların dostluğu da sona yetdi. Bu günə kimi də bu yerlərdə Kerlinin ölümü səbəbindən yaranan iki düşmən partiya var.

Binqo zəhərin təsirindən tam özünə gələnə kimi bir neçə ay keçdi. Biz həтта qorxurduq ki, o daha heç vaxt əvvəlki kimi güclü, cəsur olmayacaq. Lakin baharın gəlişiyə Binqo sağalmağa başladı.

6

Həyatımdakı bəzi dəyişikliklər məni Manitobadan getməyə vadar etdi, lakin 1886-cı ildə yenidən ora dönəndə Binqo hələ Qordon Raytın evində yaşayırdı. Elə bilirdim burada olmadığım iki ildə məni unudub. Amma sən demə, yanılırmışam.

Bir dəfə, qışın lap əvvəlində iki gün yoxa çıxmışdı; nəhayət, ayağında ağır kötöklü canavar tələsi sürünə-sürünə, zorla evə qayıtmışdı. Tələyə düşmüş ayağını don vurmuşdu, daş kimi idi. Kimsə ürək edib tələdən çıxarmaq üçün ona yaxınlaşmırdı, çünki bircə addım irəli atan kimi o, qəzəbdən dəli olurdu. Vəziyyəti belə görəndə artıq Binqoya tamamilə yad olan mən ona yaxınlaşıb bir əlimlə tələdən, digəriylə ayağından yapışdım. İt o dəqiqə əlimi qapdı.

– Binqo, məni tanıyırsan?

O, səsimi eşidən kimi əlimi buraxdı. Daha heç müqavimət göstərmədi, hərçənd ki tələni çıxaranda yaman zingildəyirdi. Heyvan hələ də məni özünün ağası sayırdı, baxmayaraq ki artıq onun ixtiyarını lap çoxdan başqa adama vermişdim, hələ də mənim itim olduğunu düşünürdü.

Binqonu iradəsinin ziddinə olaraq evə gətirdilər və donmuş pəncəsi əridi. Bütün qışı axsadı, şaxta vurmuş iki barmağı isə quruyub qopdu. Lakin havalər hələ istiləşməmişdən tamam sağaldı.

7

O qış mənim tələlərimə çoxlu çaqqal, tülkü düşürdü. Tələləri yazda da yığırdım, çünki yırtıcıları tutmağıma görə pul mükafatı alırdım.

Kennedi vadisi tələ qurmaq üçün çox əlverişli yer idi, çünki insanların yolu o yerlərə gec-gec düşərdi.

Vadi meşə ilə kəndin arasında yerləşirdi. O yerlərdə keyli xəz əldə etdim.

Aprel ayının sonunda müntəzəm olaraq həyata keçirdiyim baxışların birində ora baş çəkdim.

Tələləri möhkəm poladdan düzəldirlər. Onların iki yayı olur və hər yayın sıxma gücü yüz funta bərabərdir. Hər bir tələ yeminin ətrafında dörd dənə tələ qurub yaxşıca gizlətdiyin kötüyə bağlayırsan. Bundan sonra tələlərin üstünə pambıq sərir, pambığın üstünə isə narın qum səpirsən.

Tələlərimdən birinə çaqqal düşmüşdü. Heyvanı dəyənək zərbəsi ilə öldürüb bir kənara atdım və tələni təzədən qurmağa başladım. Artıq bəlkə də, yüzüncü dəfə idi ki, eyni işi götürdüm.

Tezliklə hər şey hazır idi. Mən tələnin açarını atımı bağladığım yerə atıb yaxınlıqda yaxşı qum gördüyümdən onu əlimlə süpürərək toplamağa başladım.

Nə uğursuz fikir! Nə sarsaq ehtiyatsızlıq! Bu narın qum qonşu tələnin üstündə imiş və mən bir göz qırpmında əsir düşdüm.

Yaralanmamışdım, çünki bu tələlərin dişli olmur, qalın ov əlcəklərim isə məngənənin gücünü azaldırdı, amma hər halda, polad çənələr məni möhkəm tutmuşdu.

Əvvəlcə çox qorxmadım, çalışdım ki, açara sağ ayağımı çatdırım. Yerə uzandım, tələdə sıxılmış əlimi boyum çatan qədər uzatdım. Eyni zamanda həm baxa, həm də açarı tapmaq üçün eşələnə bilməzdim, amma ayağımın baş barmağına ümid edirdim; fikirləşirdim ki, balaca dəmir açara toxunsa, hiss edərəm.

Mənim ilk cəhdim uğursuz oldu. Ayağımı nə qədər uzatsam da, açara çatdıra bilmirdim. Ayağımı nə qədər ehtiyatla hərələsəm belə, bir şey çıxmırdı. Onda başladım ayağımı kor-koranə ətrafda gəzdirməyə ki, bəlkə, açarı bu minvalla tapam. Budur, başım sağ ayağıma qarışdığından sol ayağımı tamam unuttum. Şaqqıltı səsi gəldi və üçüncü tələnin möhkəm çənəsi ayağımı sıxdı.

Vəziyyətimin nə qədər acınacaqlı olduğunu həmin dəqiqə anlamadım, amma tezliklə əmin oldum ki, bu tələlərdən qurtula bilməyəcəyəm. Mən onları heç yerin-

dən belə tərpedə bilmirdim; eləcə torpağa mismarlanmış kimi uzanıb qalmışdım.

İndi mənim başıma nə gələcək, görəsən? İlin bu vaxtında donmaqdan qorxmurdum, amma bilirdim ki, Kennedi vadisinə odunçulardan başqa yolu düşən olmur; onlar da yalnız qışda gəlirlər. Mənim hara getdiyimi kimsə bilmir və əgər tələlərdən qurtula bilməsəm, ya canavarlar parçalayacaq, ya da acından öləcəyəm.

Uzanıb fikirləşirdim, qırmızı günəş artıq ağacların başında idi. Məndən bir neçə addım aralı, təpəcikdə sahil torağayı öz axşam nəğməsini eynən o günlər komamızın qapısı ağzında olan kimi cikkildədi. Əlimdən küt ağrı qoparaq çiynimə sarı qalxmasına, öldürücü soyuğun bütün bədənimi sarmasına baxmayaraq, quşun başının yan tərəflərindəki bir çəngə uzun lələk diqqətimi çəkdi.

Bundan sonra düşüncələrim Raytun evindəki rahat masanın ətrafına yönəldi. Fikirləşirdim ki, yəqin, elə bu dəqiqə onlar ya şam yeməyi üçün donuz əti qızardırlar, ya da artıq masa arxasına keçirlər. Atım elə qoyduğum yerdə durmuşdu, cilovu sallanırdı və hövsələylə mənim evimizə aparacağını gözləyirdi. O, başa düşə bilmirdi ki, nədən bu qədər ləngiyirəm. Səsimi çıxarıb atı çağıranda dodaqlarını otdan aralayıb lal təəccüblə mənə baxdı.

Kaş o, evə qayıdaydı! Yəhərini boş görəndə başıma bədbəxtlik gəldiyindən şübhələnərdilər. Başlayardılar məni axtarmağa və tapıb xilas edərdilər. Lakin atın sadıqlıyı onu saatlarla gözləməyə vadar edir, mən isə soyuqdan, acından ölürdüm.

Burada qoca canavar ovçusu Jirunun ölümünü yadıma saldım.

Onun skeletini yalnız növbəti yaz tapmışdılar; ayağından ayı tələsinə düşmüşdü. Mən isə skeletimi tapanda paltarımın hansı hissəsindən məni tanıyacaqları haqda fikirləşirdim...

Birdən ağılıma yeni fikir gəldi. İndi başa düşürdüm ki, tələyə düşmüş canavar nə hiss edir! Gör həyatım boyu onlara nə qədər əzab vermişəm! İndi bunun cəzasını çəkirəm...

Gecə yavaş-yavaş düşürdü. Haradasa çaqqal vaq-qıldadı. At qulaqlarını şəkləyib mənə yaxınlaşdı, yanımda dayanaraq başını salladı. Başqa bir çaqqalın səsi gəldi, sonra üçüncü... Başa düşdüm ki, buralarda, yaxınlıqda toplaşır. Mən isə yerə sərilmişdim, çarəsizlik içində düşünürdüm ki, əgər onlar bura gəlib məni parçalasalar, yaman ədalətsizlik olar.

Onların çağırış dolu ulartılarını uzun müddət eşitdim, sonra isə qaranlıqda dumanlı siluetlərini gördüm. At onları birinci gördü və qorxmuş heyvanın fınxırtısından əvvəlcə bir az gerilədilər. Lakin sonra yenə yaxınlaşıb ətrafımda dövrə vuraraq oturdular. Tezliklə onlardan biri, ən cəsarətli bayaq öldürdüyüm çaqqalın leşinə yaxınlaşıb dartışdırmağa başladı. Mən qışqırdım, o da mırıldanıb geri sıçradı. At dəhşət içində kənara qaçdı. Az sonra çaqqal yenə qayıtdı; azacıq tərəddüddən sonra leşi bir kənara sürüdü, bütün dəstə bir göz qırpmında atılaraq bir neçə dəqiqəyə onu yeyib qurtardı.

Bundan sonra çaqqallar daha çox yaxınlaşdılar, məni diqqətlə süzərək ətrafımda dövrə vurub oturdular. Onlardan ən cəsarətli hətta tüfəngimi də iylədi və üstünə bulaşmış torpağı cırmaqladı. Qışqıraraq sərbəst ayağımı yelləyəndə qaçdı, amma mən gücdən düşdükcə o daha çox ürəklənir, lap üzümə mırıldanırdı. Bunu görəndə digər çaqqallar da mırıldaşaraq mənə yaxınlaşdılar. Başa düşdüm ki, düşmənlərimdən ən murdarları tərəfindən parçalanmaq təhlükəsi çox realdır, lakin həmin an ətrafın zülmətindən küt bir nərliti ilə yekə qara çaqqal sıçrayıb çıxdı.

Çaqqallar elə o dəqiqə müxtəlif səmtlərə pərən-pərən düşdülər; qaçmaq fikrində olmayan cəsarətli birisindən başqa. Onu da təzə gələn tutub parçaladı. Lakin – aman Tanrım! – dəhşətli heyvan bundan sonra mənim üstümə atıldı və... Binqo, mənim nəcib Binqom – tüklü böyrünü mənə sürtən, buza dönən sifətimi yalayan o idi!

- Binqo! Binqo! Köhnə dostum! Açarı gətir ver!
- İt o dəqiqə qaçıb tüfəngimi sürüyə-sürüyə gətirdi.
- Yox, Binqo! Açarı gətir!

Yenə qaçıb qurşağımı gətirdi. Amma axırda açarı da tapıb gətirdi və nə istədiyimi düzgün tapdığına görə quyruğunu sevincək bulayırdı.

Sərbəst əlimi uzadaraq tələnin qaykasını böyük çətinliklə açdım. Tələnin çənələri aralandı, əlim azadlığa çıxdı, bir dəqiqədən sonra isə artıq özüm də tam azad idim. Binqo atı qovub yanıma gətirdi. Ayaqlarımın qan dövrənini bərpa etmək üçün aramla gəzişəndən sonra, nəhayət ki, yəhərə qalxa bildim.

Biz evə yollandıq, əvvəlcə aramla, sonra qaçaraq. Binqo irəlində qaçır, əsl carçı kimi uca, təntənəli hürüsiylə qayıdışımızı müjdələyirdi.

Evdə öyrəndim ki, həmin axşam bu qərribə it özünü qeyri-adi, narahat aparırmış, hərçənd ki heç vaxt onu özümlə tələləri yoxlamağa aparmamışdım. O zingildəyir, gözlərini meşə yolundan çəkmirmiş. Nəhayət, gecə düşəndə onu saxlamaq cəhdlərinə rəğmən, qaçaraq qaranlıqda yox olmuşdu.

Mənim sədaqətli qoca Binqom! Necə qərribə köpək idi! O, heç şübhəsiz, mənə çox bağlı idi, amma buna baxmayaraq, elə ertəsi gün üzümə də baxmadı. Elə sona kimi də belə qaldı.

Canavar həyatı da axıra kimi sürdü və qışda ölənlərin leşlərini elə canavar kimi də axtarıb tapırdı. Onun ölümünə elə bu şəkəri səbəb oldu. İt yenə də zəhərli at leşinə rast gəldi və qarnını eynən elə canavar acgözlüyü ilə doyurdu. Sonra, ölümqabağı cançəkışmələri vaxtı isə Qordon Raytın deyil, mənim qapıma süründü.

Ertəsi gün evə dönəndə onu qarın üstündə ölmüş gördüm. Binqo son nəfəsinə kimi mənim itim olaraq qalmışdı və ölümqabağı əzablarında köməyi yalnız məndən gözləyirdi, əbəs yerə gözləyirdi...

VİNNİPEQ CANAVARI

1

Mənim Vinnipeq canavarı ilə ilk görüşüm 1882-ci ilin böyük çovğununda baş vermişdi. Martin ortalarında mən iyirmi dörd saat ərzində preriyaдан keçərək Vinnipeq çatmaq ümidiylə Sen-Poldan çıxdım. Lakin küləklər padşahı başqa fərman verdi və yer üzünə quduz tufan yolladı. Qarın arası neçə saat kəsmədi, yağdıqca yağdı. Mən hələ ömrümdə belə çovğun görməmişdim. Bütün dünya qara qərç oldu – qar, qar, qar, sovru lan, dişləyən, sancan, sayrışan, uçuşan qar. Və fısıldayaraq irəliləməyə çalışan parovoz bu qanadlı, saf, ləkəsiz təmizliyin uçuşan kristallarının əmriylə durmağa məcbur oldu.

Yolumuzu kəsmiş qar təpələriylə bacarmaq üçün neçə güclü əl beldən, kürəkdən yapışdı və bir saat sonra parovozumuz yalnız növbəti qar təpəsinə dirənib durmaq üçün yerindən tərpəndi. Asan iş deyildi: günlər, gecələr uzunlu biz ya qar təpələrinin içinə girir, ya da onu zəhmət bahasına təmizləyib birtəhər çıxırıdık, külək isə qarı elə hey sovurur, sovururdu.

Emersona iyirmi dörd saat yolumuz qalıb – dəmir-yolunun təmsilçisi belə dedi, lakin qar çovğunundan ən yaxşı müdafiəsi qovaq meşələri olan Emersona çatana kimi iki həftə ötdü. Oradan qatar sürətlə hərəkət etməyə başladı. Kiçik qovaq meşəliyi getdikcə sıxlaşır, neçə millərlə uzanan, adda-budda talaları ağaran əsl meşəyə keçirdi.

Vinnipeqin şərq ətraflarına yaxınlaşanda biz meşənin qırıldığı, əlli addım eni olan bir açıqlıqdan ötdük və onun tən ortasında gördüyüm mənzərə məni qəlbimin dərinliklərinə qədər sarsıtdı.

Açıqlıqda böyük bir it şüriüsü vardı – cürbəcür, irilixirdalı, kürən, ağ, qara. İtlər həyəcanlanır, nədənsə çəkinirdilər. Bir dənə balaca, sarı it isə qarın üstünə

yıxılmışdı. Bir kənardə isə iri, qara bir it hürərək dartırır, amma digər itlərin əhatəsində qalmağa çalışırdı. Tən ortada isə yekə, qaşqabaqlı bir canavar durmuşdu.

Canavar? O, az qala, mənə şir kimi gəldi. Tək-tənha durmuşdu – qətiyyətli, sakit, boynunun tükələrini qabartmış, ayaqlarını yerə möhkəm dirəyərək durmuşdu və gah ora, gah da bura baxırdı, bütün istiqamətlərdə hücumə hazır idi. Dodaqlarının ifadəsindən kinayəli bir təbəssüm oxunurdu, hərçənd bu ifadə, çox güman ki, adi döyüş pozası idi. Öz satqınlığından utanmalı olan canavarəbənzər yekə köpəyin rəhbərliyi altında bütün it sürüsü onun üstünə, bəlkə də, iyirminci dəfə cumdu. Əzəmətli yırtıcı isə ora-bura soxularaq yalnız dəhşətli çənəsini şaqqıldadırdı: şaqq, şaqq, şaqq. Canavar zingildəmir, ulamır, hürmürdü. Amma bu arada bütün dəstə onu elə əvvəlki kimi hərəkətsiz, ipəyatmaz, sağ-salamat və kinayəli təbəssümlə qoyaraq geri çəkilənədek düşmənlərinin sırasından neçə dənə ölümqabağı inilti ucaldı.

Kaş qatarımız burada da qar təpəsinə tuş gələydi! Mənim könlüm boz canavara doyunca baxmaq istəyirdi. Onun köməyinə tələsməyə hazır idim. Lakin bəyaz tala yanımızdan ötdü, qovaq ağaclarının gövdələri baxışlarımızın qarşısını kəsdi və biz yolumuza davam etdik.

Vəssalam. Mənim gördüyüm çox şey deyildi, elə bu idi. Lakin bir neçə gündən sonra öyrəndim ki, mən nadir tamaşanın şahidi olmuşam – günün günortaçağı qeyri-adi bir heyvanı – şəxsən Vinnipeg canavarının özünü seyr etmişəm.

Qəribə bir şöhrəti vardı bu heyvanın: o, meşələrə nisbətən şəhərə üstünlük verir, qoyunların yanından biganə tərzdə ötüb-keçirdi ki, itləri öldürsün və ova həmişə tək çıxırdı.

Sehrbazın (onu bəziləri belə adlandırır) tarixçəsindən söz açarkən mən onun həyatı haqda yerli əhaliyə yaxşı tanış olan bir şey kimi danışırım. Buna baxmayaraq, heç şübhə yoxdur ki, şəhərlilərin çoxu onun barəsində heç vaxt eşitməyib; məsələn, əsas küçədəki varlı baqqal o canavar haqda sallaqxananın qarşısındakı sonuncu səhnə baş verənə kimi, heyvanın

nəhəng cəsədi müqəvvə ustası Haydın yanına gətirilənə kimi çox dumanlı məlumata malik idi. Hayd isə canavarın müqəvvasını Çıkaqo sərgisində nümayiş etdirmək üçün düzəltdi.

2

Bir dəfə necə oldusa, suyuşirin veyl, avara ovçu, skripkaçalan Pol Deroş əlinə tufəngini alıb Qırmızı çayın sahillərində dolaşmağa çıxmışdı. Bu, 1880-ci ilin iyununda baş vermişdi. Sahildəki xəndəkdən çıxan boz canavarı görəndə kimi bəxtəbəxt atəş açıb heyvanı öldürmüşdü. Yuvada yekə canavarın qalmadığına əmin olmaq üçün itlərini kəşfiyyata göndərəndən sonra özü çalaya girib içəridə səkkiz dənə canavar balası taparaq möhkəm sevinmişdi. Biri on dollardan düz doqquz dənə mükafat düşürdü ona! Nə qədər eləyir? Bütöv bir sərvətdir ki! Dəyənəyini işə salıb sarı itin köməyi ilə körpələrin sonuncusundan savayı hamısını öldürmüşdü: belə bir inanc var ki, balaların axıncısını öldürmək adama bədbəxtlik gətirir. Beləliklə, Pol diş canavarın və onun yeddi körpə balasının dərisini, üstəlik, bir dənə də diri balanı götürüb şəhərə gəlir.

Tezliklə bu avaranın qazandığı bütün pullara yiyələnən aşxana sahibi satılan canavar balasını görəndə onu da alır. Heyvan zəncirdə böyüyür, amma bu, böyüyəndə şəhərin bütün itlərinin həsəd apara biləcəyi çənələrə və sinəyə yiyələnməsinə heç də mane olmur. Onu müştəriləri əyləndirmək üçün aşxananın həyətinə saxlayırdılar və bu əyləncə yalnız əsir yırtıcının üstünə itləri qışqırmaqdan ibarət idi. Cavan canavar bir neçə dəfə, az qala, ölünməyə dişlək-dişlək edilmişdi, amma hər dəfə qalib gəlir və aybaay onunla boğuşmaq həvəsində olan köpəklərin sayı azalırdı. Onun həyatı çox ağır idi. Heyvanın, bəlkə də, yeganə təsəllisi aşxana sahibinin kiçik oğlu Cimlə aralarında yaranmış dostluq sayırdı.

Cim bildiyini dədəsinə də verməyən haramzadənin biriydi. Canavara ona görə bağlanmışdı ki, o, bir dəfə oğlanı dişləyən iti gəmirib öldürmüşdü. O vaxtdan

etibarən oğlan canavarı yedirtməyə, əzizləməyə başlamışdı. Canavar da oğlanın başqalarından qətiyyənlə götürmədiyi hər cür sərbəst davranışına imkan verirdi.

Cimin atası nümunəvi valideyn sayılmazdı. Adətən, oğlunu ərköyün öyrədir, amma hərdən də qəzəblənərək lap boş şeylərin üstündə qəddarcasına döyürdü. Uşaq çox tez anlamışdı ki, onu tutduğu işə görə yox, atasının kefinin pis olduğuna görə döyürlər. Odur ki bilirdi: qısa müddətə bir yerdə gizlənsə, dərd-sərdən uzaq olar. Bir dəfə atasının əlindən qaçanda canavarın yuvasına təpilməmişdi. Yuxudan vaxtsız oyanmış boz dostu başını yuvasından çıxarıb iki sıra ağappaq dişlərini göstərərək kişiyyə çox aydın bir işarə vermişdi: “Uşağa toxunmağa cəsərət etmə!”

Aşxanaçı həmin an heyvanı güllələməyə hazır idi, amma güllənin oğluna dəyəcəyindən çəkinərək onların hər ikisini rahat buraxmışdı. Yarım saatdan sonra isə baş vermiş hadisəyə özü də gülürdü. O vaxtdan etibarən balaca Cim hər dəfə təhlükə duyanda canavarın yuvasına cumurdu və hərdən yalnız qaşqabaqlı əsirin arxasında gizlənəndə bilirdilər ki, nəsə günah işlədib.

Aşxanaçı xəsis idi, odur ki kontorunda bir çinlini çalışdırırdı. Heç kəsə ziyanı dəyməyən, fəqir bir adam idi, skripkaçalan Pol da onu görəndə çəkinmirdi. Bir dəfə çinlini aşxanada tək görəndə, artıq əməlli-başlı vurmmuş Pol bir az da nisyə kefiyə keçməyə istəyir. Lakin sahibinin göstərişlərindən heç vaxt çıxmayan Tunq-Linq müştərinin bu istəyini rədd edir. Pol təhqir olunduğuna görə qisas almaq üçün piştaxtaya sarı atılır. Əgər skripkaçalanın ayağının altına ağac uzadaraq onu yerə sərən Cim yaxınlıqda olmasaydı, yazıq çinli əməlli-başlı xəsarət alacaqdı. Yerdən qalxanda Pol hamının yanında and içmişdi ki, oğlan buna görə həyatı bahasına cavab verməli olacaq. Cim isə qapının yaxınlığından istifadə edib yenə canavar yuvasına soxulmuşdu.

Uşağın belə havadarı olduğunu görəndə Pol uzun bir ağac alıb canavarı təhlükəsiz məsafədən döyməyə başlayır. Boz yırtıcı zəncirini qırmağa can atır, çoxsaylı

zərbələri dəf edərək ağacdan dişləriylə tuturdu. Birdən Pol götürür ki, dilini bir dəqiqə belə saxlamayan Cim nəsə heyvanın xaltasıyla əlləşir və canavarın tezliklə azadlığa çıxacağını başa düşür.

Həyətdə qəzəblənmiş yırtıcı ilə üz-üzə qalacağı barədə fikir cəsur Polu tir-tir əsdirir.

Elə bu yerdə Cimin yaltaq səsinə eşidir:

– Bir az döz, dostum, azca qalib, nahara onu yeyərsən. Hə, tut onu, dostum!

Elə bu bəs idi: skripkaçalan arxasınca bütün qapıları çırpa-çırpa qaçıb gedir.

Cimlə dostu arasındakı xoş münasibət dərinləşirdi. Canavar nə qədər böyüyürdüsə, bir o qədər də itlərdən, araq iyi verən adamlardan zəhləsi gedirdi. Əvəzində Cimə və bütün uşaqlara məhəbbəti günbəgün artırdı.

O zamanlar, 1881-ci ilin payızında fermerlər canavarların həddindən artıq çoxalmasından, sürülərindəki itkilərdən yaman şikayətlənirdilər. Zəhər də, tələ də fayda vermirdi və belə vaxtda Vinnipeq klubunda peyda olan tanınmış bir alman səyyah onda bütün ölkəni canavarlardan xilas etməyə qadir itlərin olduğunu söyləyərkən sözləri böyük maraq doğurdu. Axı maldarların çoxu ov həvəskarı idi və əyaləti canavarlardan bir sürü çobaniti vasitəsilə təmizləmək fikri onlara çox cəlbədicisi gəlirdi.

Alman tezliklə yanında bir cüt qiyamət Danimarka doqu gətirdi; biri ağ, digəri qara xallı noxudu rəngdəydi. Bu nəhəng itlərin hər biri iki yüz funt gələrdi. Əzələləri pələnginkinə oxşayırdı və hamı almanın dediyi sözlərə inanırdı – bu köpəklərdən ikisi bəs edər ki, ən iri canavarın öhdəsindən gəlsinlər. Alman onların ova çıxmasını belə təsvir edirdi:

– Onlara izi göstərmək kifayətdir, istəyir lap birgünlük ləpir olsun, o dəqiqə cumacaqlar canavarı axtarmağa. Heç cür yayındıra bilməzsən. Canavar necə gizlənir-gizlənsin, hara hərələnir-hərələnsin, onsuz da, tapacaqlar. Elə ki qaçmağa cəhd elədi, noxudu köpək onun belindən yapışdı, bax belə tullayır, – və alman əlindəki çörək tikəsini havaya atdı, – heç yerə düşməyə

macal tapmamış bu ağ köpək onun başından yapışacaq, noxudu it isə quyruğundan, ortasından cıracaqlar.

Bütün bunlar həqiqətə çox oxşayırdı. Hamı bu itləri əməldə yoxlamaq istəyirdi. Yerlilərdən çoxu canavarları Asinibuanda görməyin mümkünliyinə inanırdı və ovçular ləngimədən ora ekspedisiya təşkil etdilər. Amma əbəs yerə, çünki üç gün ərzində canavar axtararaq artıq ovdan imtina etməyi düşünəndə kimsə yada saldı ki, aşxanaçının zəncirdə saxladığı canavarı var, onu lap ucuz da almaq olar və həmin heyvanın cəmi bir yaşı olsa da, itlərin bacarığını yoxlamağa yarayardı.

Aşxanaçı öyrənəndə ki bu canavar ovçuların nəyinə gərəkdir, heyvanın qiyməti yaman qalxdı. Bundan başqa, canavarı satmağa vicdanı da yol vermirdi. Ovçularla qiymətdə razılaşan kimi vicdan da səsini kəsdi.

İndi isə balaca Cimi buralardan uzaqlaşdırmaq lazım idi. Onu nənəsigilə yolladılar. Sonra canavarı bir yeşiyin içinə qovub qapağını mismarladılar, arabaya qoyaraq açıq preriya çıxardılar.

İtləri zorla saxlayırdılar – canavarın qoxusunu alan kimi cummağa hazır idilər. Lakin bir neçə güclü kişi onların xaltasından bərk-bərk tutmuşdu, furqon buradan yarım mil uzaqlaşana kimi saxladılar.

Canavarı yeşikdən zorla çıxardılar. Əvvəlcə heyvan çaşqın, çaşqabaqlı görünürdü. Heç kəsi dişləməyə çalışmırdı, yalnız gizlənməyə yer gəzirdi. Qışqırıqlardan, fit səsələrindən özünü otərəf-butərəfə vuranda anladı ki, azadlıqdadır və oğrun addımlarla cənuba tərəf yollandı.

Elə həmin an itləri buraxdılar, onlar qəzəbli hürüşlə onun təqibinə başladılar.

Adamlar da sevinc içində qışqırışa-qışqırışa itlərin dalınca düşdülər. Lap əvvəldən bəlliydi ki, canavarın işləri fırtındır. Doqlar ondan çox zirək idilər. Ağ köpək istənilən tazıdan heç də pis qaçmırdı. Alman sevimli köpəyinin preriya ilə yüyürərək canavara dəqiqəbədəqiqə necə yaxınlaşdığını görəndə öz heyranlığını çığırtıyla bildirirdi.

Çoxu mərc gələrdi ki, itlər qələbə çalacaq, amma bu, zahirən o qədər bəlli bir şey idi ki, onlarla mərc

gəlmək istəyən də tapılmazdı – yalnız canavarı məhz hansı itin öldürəcəyi barədə mərc gəlirdilər. Cavan canavar isə artıq var gücüylə qaçırdı, lakin ağ köpək tezliklə ona yetişdi.

– İndi baxın, – alman çığırdı, – görün canavar havaya necə uçacaq!

Bir an sonra canavar da, it də bir-birinə soxuldu və elə həmin dəqiqə ikisi də geri çəkildi. Onların heç biri havaya uçmadı, ağ köpək isə çiyindən aldığı ağır yarıdan sıradan çıxaraq ağzını ayırıb yerə sərildi, bəlkə də, artıq ölmüşdü. Onca saniyə sonra ikinci – noxudu köpək də ağzını geniş açıb özünü yetirdi. Heyvanlar bir-birinə girdilər. Döyüş elə bayaqkı kimi çox qısa oldu və nə baş verdiyi elə eyni dərəcədə anlaşılmaz qaldı. Heyvanların təması lap qısamüddətli oldu. Boz canavar kənara sıçradı. Noxudu köpək isə qan içində olan böyrünü ovçulara göstərüb səndirlədi.

Adamların çığırtısı onu bir də irəli atılmağa sövq etdi, amma burada ikinci yarasını aldı və bu yara artıq onun ağlını başına gətirdi.

Elə həmin an yanında dörd dənə zırpı köpəyi olan qarovulçu özünü yetirdi. Onları da canavarın üstünə buraxdılar, əlində kəmənd, zopa olan adamlar isə irəli atıldılar ki, boz quldurun işini birdəfəlik bitirələr. Birdən düzənliklə mindiyi poninin belində çaparaq gələn balaca bir oğlan göründü. O, yerə sıçradı, canavarı dövrəyə alanların arasından dürtülərək keçib heyvanın boynunu qucaqladı. Oğlan onu sevimli dost, əziz dost deyə əzizləyir, canavar isə onun üzünü yalayır, quyruğunu bərk-bərk bulayırdı. Sonra oğlan göz yaşlarından islanmış üzünü oradakı adamlara tərəf çevirdi və dedi... Yox, yaxşısı budur, onun dediklərini çap etməyə. Onun cəmi doqquz yaşı vardı, amma aşağı səviyyəli bir aşxanada böyüdüyi üçün orada daim eşitdiyi söyüşlərin hamısını əla əzbərləmişdi.

Onların hər birini təklikdə və hamısını bir yerdə söyürdü, heç doğma atasına da güzəşt eləməirdi.

Belə təhqiramiz, tərbiyəsiz ifadələri ağzından çıxaran böyüklər ağır cəzadan yaxa qurtara bilməzdilər.

Amma uşağa nə edəsən? Axırda ovçular qarşılarında duran yolların ən yaxşısını seçdilər: ucadan gülüşdülər – təbii ki, özlərinə gülmürdülər, özünə gülməkdən kimin xoşu gəlir ki, – onların hamısı bir nəfər kimi məşhur köpəkləri cavan bir canavar qarşısında təslim olan almına gültürdü.

Onda Cim kirli, göz yaşlarından islanmış yumruğunu cibinə dürtüb eşələndi, oradakı tənbəki, kibrit, tapança gülləsi və digər kontrabanda məhsullarına qarışmış şüşə şarların və konfetlərin arasından nazik bir ip çıxarıb canavarın boynuna bağladı. Sonra hələ də hıçqıraraq heyvanın ipindən tutub atına mindi, evlərinə çapdı və gedərkən alman zadəganın ünvanına vida təhdidlərindən də çəkinmədi:

– Mənə iki sent versəydilər, onu sizin üstünüzə qısqırdardım ki, dadını görəsiniz!

3

Qışın əvvəllərində Cim xəstələndi.

Canavar dostunu həyətdə görmədiyindən şikayətli bir səslə ulayırdı və nəhayət, xəstənin xahişi ilə onu oğlanın yanına, otağa buraxdılar. Burada böyük vəhşi it – axı canavar vəhşi itdən başqa bir şey deyil – dostunun yatağı yanında daim keşik çəkdi.

Xəstəliyi əvvəlcə heç kəsə ciddi gəlmirdi və oğlanın vəziyyəti qəflətən pisləşəndə, Milad bayramlarına üç gün qalmış o, dünyasını dəyişəndə hamı sarsıldı.

Canavar onun üçün hamıdan səmimi ağlayırdı. İri boz heyvan kilsə zənglərinə özünün şikayət dolu ulartısı ilə cavab verir, Milad axşamı qəbiristana yollanan dəfn mərasiminin dalınca düşüb gedirdi. Tezliklə canavar yenə də aşxananın ətrafında göründü, amma onu zəncirləməyə cəhd göstərən kimi çəpərdən atılıb gözənd itdi.

Elə həmin qış qoca tələ ustası Reno Ninetta adlı qəşəng bir qızla çay kənarındakı ağac komada yerləşdi.

Onun Cim Qoqan barədə təsəvvürü yox idi və şəhərin lap yaxınlığında, çayın hər iki sahilində canavar izləri görəndə yaman təəccüblənmişdi.

Qoca Hudzon cəmiyyətində çalışan qulluqçuların qonşuluqda yaşayan, hərdən lap şəhərə girməkdən çəkinməyən və müqəddəs Bonifasi kilsəsinin yanındakı meşəni xüsusilə çox sevən canavar barədə söylədikləri əhvalatlara maraq və inamsızlıqla qulaq asırdı.

Milad axşamı, kilsə zəngləri səslənən kimi həmin meşədən tənha, kədərli bir ulartı yüksəldi və bu, Renonu bütün danışılanların həqiqət olduğuna inandırdı. O, canavarların bütün nəğmələrini əzbər bilirdi: kömək çağırışı, məhəbbət nəğmələri, tənhalıq çağırışı, döyüşə dəvət. Bu ulartı məhz tənhalıq çağırışı idi.

Qoca çaya tərəf enib heyvana elə eyni ulartı ilə cavab verdi. Uzaq meşədən bir kölgə ayrılıb buzun üzəriylə kötüyün üstündə elə kötüyün özü kimi hərəkətsiz oturmuş adama tərəf getməyə başladı. Kölgə ona yaxınlaşdı, ətrafına hərlənib qoxuladı. Qoxulayan kimi də gözləri alışıb-yandı, qəzəblənmiş it kimi mırıldayıb yenidən zülmətdə görünməz oldu.

Beləliklə, Reno və onun dalınca şəhərliklərdən çoxu xəbər tutdular ki, küçələrdə nəhəng bir boz canavar dolaşır və o, bir zamanlar Qoqanın aşxanasının həyətidə zəncirlənmiş heyvandan, azı, üç dəfə yekədir. O, itlərin bəlası idi, əlinə fürsət düşən kimi onları boğurdu və əllərində sübutları olmasa da danışdırdılar ki, şəhər kənarında sünlənən neçə-neçə iti parçalayaraq yeyib.

Bax onda qarlı meşədə gördüyüm Vinnipeq canavarı belə idi. Mən tənha heyvanın işinin pis olduğunu düşünərək ona kömək etmək istəyirdim. Lakin sonradan eşitdiklərim ilk təəssüratımı tamam dəyişdi. Bilmirəm ki, şahidi olduğum döyüş necə qurtardı, amma həmin canavarı o döyüşdən sonra görənlərin çox olduğu, bəzi itlərin isə izsiz-soraqsız yoxa çıxması mənə belli idi.

Beləliklə, hələ heç bir canavar bu cür qərribə həyat yaşamamışdı. Bu qərribə heyvan çöllərdə, meşələrdə yaşamaq imkanı ola-ola, şəhərdə çox riskli həyat tərzinə üstünlük verir, hər gün ölümün bir addımlığında olur, hər gün qəhrəmanlıq, cəsarət nümunəsi göstərirdi. İnsanlara və itlərə dərin nifrət bəsləyərək hər gün it

sürülərini dağdır, tək tutduğu heyvanları isə boğurdu. O, əyyaşları qorxudur, əlində tufəng olan adamlardan gen gəzir, tələləri, zəhərli yemləri diqqətlə öyrənirdi – bu təcrübəyə necə yiyələndiyi bəlli deyil, amma zəhərli tələ yemlərinin dəfələrlə yanından ikrahla ötüb-keçdiyi bəlli idi.

Vinnipeqdə elə bir küçə yox idi ki, oradan keçməsin; elə bir polis nəfəri yox idi ki, səhərin boz işığında onun sayrışan, çətinliklə seçilən kölgəsini görməsin; elə bir it yox idi ki, qoca Sehrbazın qoxusunu xain küləkdən alanda qorxusundan tir-tir əsməsin. O, müharibə hərisiydi və düşməni bütün dünya idi. Amma birçə dəfə də olmamışdı ki, həmin canavar hansısa uşağın xətrinə dəysin.

4

Ninetta çöllükdə doğulmuşdu. Anası hindu qızı idi. Boz gözləri ona normandiyalı atasından miras idi və indi o, on altı yaşında gözəl bir qız idi – bütün əyalətin birinci gözəli. O, həmin ətrafların ən varlı, ən nüfuzlu adamına da ərə gedə bilərdi, amma qəlbinə sahib seçdiyi insan Pol Deroş olmuşdu. Suyuşirin oğlan, yaxşı rəqqas və babat skripka ustası olan Pol bütün ziyafətlərə, qonaqlıqlara daim dəvətlər alırdı, islaholunmaz əyyaş idi. Qıza elçi gələndə Reno onu qovmaqda düz etmişdi. Amma bunun bir nəticəsi olmadı.

Bütün qalan məsələlərdə müti olan Ninetta sevdiyi oğlandan vaz keçmək istəmirdi. Atası oğlana rədd cavabı verəndən sonra Pola vəd vermişdi ki, həmin günün səhəri onunla çayın qarşı sahilindəki meşədə görüşsün. Dərin qar örtüyünün içindən danışdıqları yerə gedəndə Ninetta arxasınca yekə, boz bir itin gəldiyinə diqqət yetirdi. Heyvan ona kifayət qədər mehriban təsir bağışladı və qız (o, həqiqətən də, hələ qız idi) qəti qorxmadı. Lakin Polun gözlədiyi yerə yaxınlaşanda yekə it qəzəblə mırıldayaraq irəli çıxdı. Pol diqqət yetirəndə canavarı tanıdı və sonuncu qorxaq kimi qızı qoyub qaçdı. Sonradan deyirdi ki, guya, tufəngini

gətirmək üçün qaçırmiş. Yəqin, silahının yerini də unutmuşdu, çünki evə getmək əvəzinə, yüyürtüb ağaca dırmaşmışdı. Ninetta isə Polun məruz qaldığı təhlükədən camaatı xəbərdar etmək üçün buzun üstüylə evlərinə qaçmışdı. Ağacda tıfəng tapmayan cəsur cəngavər bir budaq kəsib ucuna bıçağını bağlayaraq canavarın başına ağırlı bir yara vurmağa müvəffəq oldu. Heyvan qəzəblə mırıldayıb bir az gerilədi, amma adamın ağacdan yerə enməsini gözləməkdə israrlı olduğunu aydın göstərdi. Lakin ora bir dəstə adamın yaxınlaşması onun qərarını dəyişdi və heyvan çıxıb getdi.

Skripkaçı Pola öz hərəkətinin mənasını Ninettaya izah etmək başqalarına açıqlamaqdan asan idi: qız onu hələ də sevirdi. Lakin atası ona elə hədsiz nifrətlə dolu bir münasibət bəsləyirdi ki, cavanlar Polun it qoşqusunun sürücüsü kimi yollandığı Aleksandr fortundan qayıdan tək gizləncə nikaha girəcəkləri barədə qərar verməyə məcbur olmuşdular. Pol it kirşəsinin təcrübəli sürücüsü sayılırdı, çünki həddindən artıq qəddar idi.

Səhər tezdən, səfərqabağı bir qədər vurandan sonra Pol çayaşağı tərpendi. Buzov kimi güclü və hündür, quldur kimi qəzəbli üç laykanın qoşulduğu kirşə buzun üstüylə şütiüyüdü. Onlar Renonun sahildəki komasının yanından tam sürətlə keçdilər və Pol qamçısını şaqıldadaraq kirşənin dalınca yüyürə-yüyürə evlərinin kandarında durmuş Ninettaya əl elədi.

Tezliklə qəzəbli itlərdən və sərxoş sürücüdən ibarət qoşqu çayın döngəsində gözdən itdi və həmin vaxtdan bəri skripkaçalan Polu bir daha görənlər olmadı.

Həmin axşam itlər Harri fortuna tək qayıtdılar. Onlar bir neçə yerdən yaralanmışdılar, üstləri başdan-ayağa laxtalanmış qan idi, amma nə qədər qərribə olsa da, heç ac deyildilər. Onların iziylə kəşfiyyatçılar yollandı. Onlar buzun üstündə Polun apardığı paketləri tapdılar; sahildə kirşənin qırıqları oyan-buyana səpələnmişdi; paketlərdən azacıq aralıda isə skripkaçalana məxsus paltarın qalıqları vardı.

Aydın idi ki, itlər sahiblərini parçalamış, öz sürücülərini yemişdilər.

İtlərin sahibi baş vermiş hadisədən yaman dilxor olmuşdu – buna görə itləri əlindən çıxma bilərdi axı. Şayiələrə inanmamaq qərarına gələrək hər şeyi özü yoxlamağı qət etdi, Reno isə onu müşayiət etmək üçün göndərildi; həmin yerə heç üç mil ötməmiş çatdılar və qoca kirşənin arxasındakı izlərə – çayın şərq sahilindən qərb sahilinə keçən çox iri izlərə işarə etdi. İtlərin sahibinə tərəf çönüb sınıq-salxaq ingilis dilində dedi:

– Böyük canavar kirşənin dalınca gedirdi.

Vəziyyəti belə görəndə izləri tutub çayın qərb sahilinə keçdilər. Gildonun meşəsindən o üzdə canavar çaparaq addımlarını yavaşıtmuşdı, kirşəni təqib etməkdən vaz keçib, deyəsən, meşəyə üz tutmuşdu. Lakin Pol burada nəyisə yerə salır – bəlkə də, paketlərdən birini. Yerə düşmüş əşyanı qoxulayan canavar kirşədəkinin bir zamanlar başını yarmış sərxoş Pol olduğunu anlayır.

Bir mildən sonra canavarın buz üstündəki ləpirləri onun düz kirşənin dalınca getdiyinə dəlalat edirdi. Adam izləri artıq yox idi, çünki sürücü kirşəyə atılıb itləri qovurdu. Kirşəni yüngüllətmək üçün o, yükün kəndirlərini kəsir. Elə buna görə də paketlər yolboyu səpələnmişdi.

Aman Tanrım, gör itlər qamçı altında necə qaçır-lar! Budur, Polun bıçağı qarın üstünə düşüb. Görünür, özünü canavardan qorumağa çalışanda əlindən salmışdı. Burada isə canavarın izləri yox olur, amma kirşə tam sürətlə gedir: canavar kirşəyə atılıb. Dəhşət içində olan itlər qaçıqlarını sürətləndirirlər, amma canavar artıq kirşənin üstündədir. Bir dəqiqədən sonra hər şey bitir. Adam da, canavar da kirşədən yerə yıxılırlar. Canavarın izi sonra qərb sahilə yenidən görünür və tezliklə meşədə yox olur. Kirşə isə sol sahilə tərəf şütüyür, elə orada da ağacın kökünə dəyib parça-parça olur.

Qar qoca Renoya itlərin qoşquya dolaşaraq bir-biriylə boğuşmasından, sonra itlərin qoşqunun yan qayıqlarını qırıb azad olmasından, bir qədər gedəndən sonra da onlara əzab verən insanın meyitini taparaq necə ziyafət etdiklərindən söz açır.

Burada yaxşı bir şey az idi, amma hər halda, itlərin üzərindən ağır ittiham götürülürdü. Məsuliyyət, heç şübhəsiz, canavarın boynunda idi və ilk qorxu dəmi keçəndən sonra Reno yüngülləşibmiş kimi nəfəsini dərərək belə deyir:

– Bu, Vinnipeq canavarıdır. Mənim qızımı Poldan xilas etdi. O, uşaqlara qarşı həmişə mehriban olub.

5

Polun ölümü Milad bayramlarına təyin olunan sonuncu böyük ov üçün bəhanə oldu. Ov balaca Cimin ölümündən düz iki il sonraya təyin olundu. Adama elə gəlirdi ki, bu ova ölkənin bütün itlərini gətirmişdilər. İtlərin arasında Polun idarə etdiyi qoşqudakı üç layka da vardı – itlərin sahibi bunu zəruri sayırdı – doqlar, ov itləri, nəslini tanımayan bir sürü heyət iti... Bütün səhər müqəddəs Bonifasi meşələrindən şərqdə yerləşən meşələrdə apardıqları uğursuz axtarışlarda ötdü. Lakin telefonla xəbər yetişdi ki, canavar izini Asinibuan meşələrində, şəhərin qərbində görüblər və artıq bir saatdan sonra ovçular Vinnipeq canavarının isti izlərinə düşüb təqibə başlamışdılar.

Budur, sürətlə irəliləyirlər – bir sürü it, bir dəstə süvari, xeyli piyada kişi və oğlan. Canavar itlərdən qorxmurdu, amma bilirdi ki, adamların təhlükəli silahı – tufəngi olur. O, Asinibuan meşələrinin uzaqdan görünən tündrəngli xəttinə doğru yüyürdü, süvarilər üçün isə çöllük çox rahat idi və onlar tezliklə canavara çatıb ötərək onun ağzını geri çevirməyə müvəffəq oldular. O, Koloni-Kriq yarıqanı boyunca var gücüylə yüyürüb başının üstündə viyıldayan güllələrdən qurtula bildi. Sonra üzünü tikanlı məftildən ibarət çəpərə tutub onun üstündən sıçradı və süvarilərdən canını müvəqqəti olaraq qurtardı. Heyvan yenə də güllə yetişməyən dərəylə gedirdi. İtlər artıq ona yaxınlaşırdılar. Bəlkə də, onlarla təkbətək qalmaq canavarın ən böyük arzusu idi, qoy lap qırx-əlli köpəklə birdən qarşılaşsın. İndi artıq onu mühasirəyə almışdılar, amma heç biri yaxınlaşmağa

cəsərət etmirdi. Arıq tazi öz sürətinə güvənərək yan tərəfdən soxulmaq istədi, amma canavarın kəllə zərbəsi onu yerə sərđi. Süvarilər dolayı yolla getməyə məcbur oldular və indi ov şəhərə bir qədər də yaxınlaşmışdı. Bu əyləncədə iştirak etmək istəyən adamlar, itlər şəhərdən tökülüşüb gəlirdilər.

Canavar yaxşı bələd olduğu şəhər sallaqxanasına tərəf döndü və atəş səsləri müvəqqəti olaraq kəsildi, çünki ovçular güllələrin itlərə dəyəcəyindən qorxurdular. İtlər isə canavarı üzük qaşı kimi elə sıx əhatə etmişdilər ki, daha qaçmağa yeri yox idi. O, sonuncu döyüşü üçün bir sığınacaq tapmaq ümidiylə ətrafına göz gəzdirdi və küçədəki arxın üstündən keçən ağac körpünü görən kimi onun altına girib gizləndi. Onda adamlar ling gətirib körpünü sökdülər. O, ölüm saatının yetişdiyini anladı və son nəfəsinin pişvazına, döyüşsüz təslim olmamağa hazır vəziyyətdə açıqlığa çıxdı. Və burada adamlar onu ilk dəfə gündüz işığında yaxşıca seyr etdilər. Budur o, itlərin sirli cəlladı, müqəddəs Bonifasi meşələrinin sədası, ecazkar Vinnipeq canavarı!

6

Nəhayət ki, üçillik mübarizədən sonra o, silahlı insanların kömək etdiyi qırx itlə üz-üzə durmuşdu. Amma düşmənlərini heç də bir zamanlar meşədə ilk dəfə şahidi olduğum hadisədəkindən az cəsərlə qarşılamırdı. Dodaqlarını yenə də kinayəli təbəssümün işarəsi əymişdi, batmış böyürləri nəfəs alarkən azacıq qalxıb-enirdi, sarımtıl-yaşıl gözləri əvvəlki parlaqlığındaydı. İtlərin mühasirə dairəsi qapandı. Onlara tüklü, təcrübəsiz laykalar deyil, buldoq başçılıq edirdi. Neçə-neçə ayağın tappılması birdən eşidildi. İt sürüsünün hürüşü bir anlıq qarışıq donqultuyla əvəz olundu. Canavarın çal dodaqları qalxaraq qırmızı çənələrini aydın göstərdi. İtlər ətrafa səpələndilər və canavar meydanda yenə tək qaldı. Bu güclü, qoca, qaraqabaq quldur hər cür hücumu hazır idi. İtlər üç dəfə ona soxuldular, hər üçündə də hücumları dəf olundu.

Döyüşçülərdən ən ürəkliləri artıq yerə sərələnmişdi. İlk ölən buldoq oldu. Artıq təcrübə toplamış itlər bir qədər geriləyirdilər, canavar isə heç yorğunluq əlaməti göstərmirdi. Birdəqiqətlik hövsələsiz intizardan sonra o, bir neçə addım irəlilədi və təəssüf ki, atıcılara bayaqdan gözlədikləri əlverişli mövqeyi vermiş oldu! Üç atəş səsləndi və canavar özünün döyüş yolunu başa vurub sakitliyə qərğ oldu.

Canavarın ruhunu kim dərk edə bilər? Kim deyər ki, o, həmin an nə haqda düşünürdü?

Niyə o, bir belə məhrumiyyətlərə düşər olduğu şəhərin yaxınlığında yaşamağa üstünlük verirdi? Axı bütün ətraf sıx meşələr idi, nə qədər desən yet tapardın. İnanmıram ki, onun seçiminə qisas hissi təsir etmişdi: heç bir heyvan bütün ömrünü qisasa sərf etməz – bu xislət yalnız insana məxsusdur. Heyvanlar isə hüzur istəyirlər.

Beləliklə, onu şəhərə bağlayan bircə zəncir qalır və bu zəncir yer üzündəki hakimiyyətlərin ən qüdrətli, ən güclüsüdür – məhəbbət.

Canavar öldü. O vaxtdan bəri çox illər keçib, amma indi də müqəddəs Bonifasi kilsəsinin qarovulçusu israr edir ki, Milad axşamı, kilsə zəngləri çalınan kimi qonşuluqdakı meşəli məzarlıqdan, canavara sevmək öyrədən yeganə məxluqun – balaca Cimin əbədi sükunətə qovuşduğu məkandan cavab səslənir: çox kədərli və dərin dəhşət doğuran canavar ulartısı.

LOBO

1

Yeni Meksikanın şimalında maldarlar yaşayan böyük əyalət Kurrumpo adlanır. Oralar zəngin otlaklar, nəhəng sürülər diyarı, adını bütün əyalətə vermiş Kurrumpo çayına tökülən irili-xırdalı təmiz, şəffaf sular ölkəsidir. Bütün bu ölkənin hökmdarı qoca, boz bir canavar idi.

Qoca Lobo Kurrumpo vadisini uzun illərdən bəri çapıb-talayan boz canavarlardan ibarət sürünün nəhəng başçısı idi. Bütün çobanlar, bütün maldarlar onu gözəl tanıyır və başının sadıq dəstəsiylə harada görünürdüsə, orada dəhşət bərqərar olurdu. Sürü yiyələri çarəsizlik içindəydilər. Qoca Lobo başqa canavarlardan boy-buxunuyla fərqlənir, bicliyi, gücü də elə qamətinə tuş gəlirdi. Onun gecə ulartısı bütün yerli sakinlərə əla tanış idi. Səsi bütün başqa canavarlardan uca çıxırdı. Adi canavar çobanların düşərgəsi yaxınlığında saatlarla ulayar, amma özünə diqqət cəlb edə bilməzdi, lakin dərədən qoca dəstəbaşının uca nəriltisi gələndə çobanların canına vicvəcə düşürdü; onlar bilirdilər ki, ertəsi günün səhəri sürülərində çatmayan heyvanların hesabını aparacaqlar.

Lobonun sürüsü o qədər də böyük deyildi. Heç cür anlaya bilmirdim ki, niyə. Adətən, canavarlardan hansısa görkəmli yer tutanda ətrafına çoxlu tərəfdar yığır. Lakin Lobo, deyəsən, sürüsündə ürəyi istəyən qədər tərəfdar saxlayırdı; amma bu da ola bilərdi ki, onun qəzəbli xasiyyəti sürünün böyüməsinə əngəl olurdu. Bir şey bəllidir ki, həyatının son illəri Lobonun sürüsü yalnız beş canavardan ibarət idi, lakin onların hər biri özünün əzəmətli ölçüləriylə fərqlənirdi. Onların biri, Lobonun köməkçisi isə əsl nəhəng idi. Lakin o da Lobodan gücdə, zirəklikdə geri qalırdı.

Bu dəstənin bir çox başqa üzvləri də kifayət qədər tanınırdı. Onlardan birinə – ağ rəngli gözəl canavara meksikalılar Blanka adı qoymuşdular. Güman edirdilər ki, o, dişi canavar, həm də Lobonun rəfiqəsidir. Digəri, sarı canavar sürətli qaçışı ilə fərqlənirdi və ovçular danışırdılar ki, o, ayaqdan iti antilopu belə neçə dəfə qovaraq tutub.

Bu canavarların həyatı onları məmnuniyyətlə məhv etməyə hazır olan heyvandarların həyatı ilə sıx əlaqəli idi. İstənilən sürü yiyəsi Lobonun dəstəsindən hər hansı bir canavarın dərisinə çox buğasından keçərdi. Lakin onları heç bir üsulla öldürmək mümkün olmurdu. Canavarlar, sanki, ovçulara lağ edir, tələ yemlərinə yaxın durmur və azından son beş il ərzində Kurrumpo maldarlarından gündə bir inək xərac alırdılar. Vəziyyətdən çıxış edərək hesablasaq, canavarlar artıq iki mindən çox heyvan tələf etmişdilər. Onlar həmişə sürüdəki ən yaxşı inəyi aparırdılar.

Canavarın daim ac olması və nəyi desən yeyə bilməsi barədə qədim inanc həqiqətə heç uyğun gəlmirdi, çünki bu yırtıcılar kök, ətli-canlı, yeməklərində son dərəcə ehtiyatlı idilər. Onlar heç vaxt öz əcəli ilə ölən, xəstə, kirli, çobanların öldürdüyü heyvanlara yaxın durmurdular. Adətən, nahara parçaladıqları biryaşar diyənin ən dadlı yerlərini seçirdilər. Qoca öküz, ya da inəkdən iyənirdilər. O da məlumdur ki, qoyun ətiylə heç araları yox idi, baxmayaraq ki məzə üçün qoyunları öldürdükləri də tez-tez olurdu. Bir dəfə 1893-cü ilin noyabrında Blanka və sarı canavar iki yüz əlli qoyunu parçalamışdılar, amma bircə dənəsinin də dadına baxmamışdılar.

Mən burada həmin dəstənin maldarları müflis edən basqınlarına nümunə kimi çox hadisədən misal gətirə bilərdim. Hər il onları öldürmək üçün yeni üsullar fikirləşir, sınaqdan keçirirdilər, amma heç birinin faydası olmurdu və canavarlar düşmənlərinin bütün fəndgirliyinə, bütün söylərinə baxmayaraq, kefikök həyatlarına davam edirdilər.

Lobonun başına böyük mükafat təyin olunmuşdu. Onu zəhərləməyə çalışırdılar, amma heyvan zəhərdən

həmişə xəbər tutur, yemə dəyməyərək canını qurtarırdı. Yalnız bir şeydən qorxurdu – odlu silahdan. Əyalətin bütün sakinlərinin yanında silah gəzdirdiyini bildiyindən Lobo heç vaxt adamlara hücum etmir, onlarla üzbəüz gəlməməyə çalışırdı. Dəstə öz kəşfiyyatçılarından adam gördükləri barədə siqnal alan kimi yaxınlaşan şəxsın hansı məsafədə olmasından asılı olmayaraq, həmişə qaçmağa üstünlük verirdi. Lobo sürüsünə yalnız özünün öldürdüyü heyvanları yeməyə icazə verirdi və bu, heyvanların nicatı idi. Onun incə duyğusu insan əlinin, zəhərlərin qoxusunu o dəqiqə hiss edirdi. Məhz elə buna görə də Lobonun sürüsü daim təhlükəsizlikdə idi.

Bir dəfə bir kovboy qoca Lobonun ona çox yaxşı tanış olan çağırış dolu ulartısını eşidir və xəlvətcə yaxınlaşanda canavar sürüsünün bir dəstə inəyi mühasirəyə aldığı görür.

Lobo bir kənardə, təpənin üstündə oturubmuş, Blanka isə qalan canavarlarla bir yerdə cavan bir inəyi tutmağa çalışmış. Lakin inəklər sıx durub düşmənin qarşısına buynuzlardan sipər çəkibmişlər.

Axırda Lobo hövsələdən çıxıb təpədən enir, boğuc bir nəriti ilə sürüyə cumur.

Qorxmş heyvanlar onun qarşısından çəkirlər və o, sürünün düz ortasına girir. Inəklər partlayan bombanın qəlpələri kimi pərən-pərən düşürlər. Canavarların tutmaq istədiyi inək də qaçmaq istəyir, amma heç iyirmi beş addım da atmağa macal tapmamış Lobo ona çatır. Düyənin boynundan yapışaraq var gücüylə ona bir zərbə endirib yerə yıxır. Zərbə elə qüvvətli imiş ki, düyənin ayaqları göydə qalır. Lobo da yığılır, amma elə həmin an sıçrayıb yerindən qalxır. Qalan canavarlar o dəqiqə yazıq düyənin üstünə cumurlar və bir neçə saniyədə işini bitirirlər. Lobo bu qətdə iştirak etmir. Öz qurbanını yerə yıxanda o biri canavarlara, sanki, bunu demək istəyirdi:

“Niyə sizdən kimsə bunu məndən əvvəl etmədi? Niyə boş yerə bu qədər vaxt itirdiniz?”

Bütün bunların şahidi olan kovboy ucadan qışqıra-qışqıra atını onların üstünə sürür və canavarlar həmişəki

kimi qaçıb dağılırlar. O, cibindən strixninlə dolu şüşə çıxarıb zəhəri cəld cəmdəyin üç yerinə tökür və canavarların özləri öldürdüyü düyəni yemək üçün qayıdacağını dəqiq bildiyindən çıxıb gedir. Lakin ertəsi gün səhər zəhərin qurbanlarına baxmaq üçün gələndə görür ki, canavarlar düyəni yesələr də, bütün zəhərli hissələrini səliqəylə ayıraraq bir kənara tullayıblar.

Bu nəhəng canavardan qorxu maldarların arasında getdikcə daha çox yayılırdı və ilbəil onun başı üçün ayrılan mükafat da arta-arta gedərək, nəhayət, min dollara çatmışdı. Bu, bir canavarı öldürmək üçün təyin olunmuş misilsiz məbləğ idi.

Mükafata şirniklənən texaslı ovçu Tennerey bir dəfə Kurrumpo dərəsinə gəlir. O, canavar ovu üçün lazım olan hər şeyin əlasını yanında götürmüşdü, gözəl tüfəngi, əla atları və güclü çobanitilərindən ibarət bir dəstə köpəyi vardı. Texasda öz itləriylə bir yerdə az canavar öldürməmişdi və elə buna görə də arxayın idi ki, bir neçə gündən sonra qoca Lobonun dərisi yəhərinin qaşından sallanacaq.

Budur, səhər tezdən, dan yeri təzə söküləndə cəsərlə ovuna başlayır və tezliklə köpəklər izə düşdüklerini sevincək hürüsləriylə xəbər verirlər.

Canavarları iki mil aralıda görmüş, görən kimi də ciddi təqibə başlamışdılar. Qoyun itləri yırtıcıları yalnız ovçu yetişənədək ləngitməliyidilər. O isə çatan kimi heyvanları güllələyəcəkdi. Bunu Texasın düzənliklərində etmək çətin deyildi, amma bu yerlərin şəraiti tamam başqa idi. Qoca Lobo yer seçməkdə mahir idi. Kurrumpo çayının və onun qollarının qayalı dərələri düzənliyi bütün istiqamətlərdə kəsirdi. Qoca canavar təqibi duyan kimi bu dərələrin ən yaxındakına üz qoydu və ondan keçərək ovçudan yayındı. Lobonun sürüsü müxtəlif tərəflərə dağıldı, heyvanların dalınca düşmüş itlər də pərən-pərən oldular. İtlər təzədən birləşəndə isə, təbii ki, neçəsi əskik gəldi. Tennerey axşam itlərini çağıranda yalnız altısını gördü və onlardan ikisi də bərk yaralı idi. Lakin ovçu öz niyyətindən yenə əl çəkmədi və Kurrumpo kralının skalpını ələ keçirmək

üçün daha iki cəhd göstərdi, hər ikisi də uğursuz oldu. Sonuncu cəhdi onun ən yaxşı atının yıxılıb tələf olması bahasına başa gəldi. Vəziyyəti belə görəndə Tennerey artıq Lobonu ovlamaq fikrindən daşındı, Kurrumponu Lobonun despotik hakimiyyətinə buraxıb Texasa döndü.

Növbəti il mükafata şirniklənen daha iki ovçu peyda oldu.

Onların hər biri bu məşhur canavarın öhdəsindən məhz özünün gələcəyini düşündürdü.

Onlardan biri bunu yenicə kəşf edilmiş, məxsusi yolla tətbiq olunan zəhərdən istifadə etməklə həyata keçirmək istəyirdi. Digəri – Kanadadan olan bir fransız isə zəhərlə yanaşı, tilsimə də ümidvar idi, çünki Lobonun adi canavar deyil, məhz qulyabanı olduğuna, onu bəsit yollarla öldürməyin qeyri-mümkünlüyünə möhkəm əmin idi.

Lakin nə ustalıqla hazırlanmış zəhərlər, nə də cadu, tilsim boz yırtıcının öhdəsindən gələ bilmədi. O, gündəlik basqınlarını elə əvvəlki kimi ustalıqla həyata keçirərək ziyafətlər verirdi. Heç bir neçə həftə keçmədi ki, ovçular naümid olaraq öz cəhdlərindən əl çəkdilər və ov üçün başqa yerlərə üz tutdular.

Co Kalonun ferması Kurrumponun xırda qollarından birinin üzərində, qayalar arasındakı gözəl dərədə yerləşirdi.

Onun evindən haradasa cəmi min yard aralıda isə Lobo ilə rəfiqəsi Blanka yuva qurub dünyaya balalarını gətirmişdilər.

Onlar bütün yayı orada yaşayaraq Coya məxsus mal-qaranı, heyvanları qırmaqla məşğul oldular: inəklərini, qoyunlarını, itlərini; elə bil, onun bütün fəndlərinə, zəhərlərinə, qurduğu tələlərə güldürdülər. Canavarlar mağaralar və qayalı uçurumların arasında tam təhlükəsiz şəraitdə yaşayırdılar, Co isə heyvanları yerlərindən çıxarmaq üçün, onları dinamitlə öldürməkdən ötrü nəşə yeni bir üsul düşünmək üzərində baş sındırırdı. Lakin yırtıcılar onun əlindən sağ-salamat qurtulur və elə əvvəlki kimi basqınlarını davam etdirirdilər.

– Bax, Lobo bu yayı burada keçirib, – Co qayalı sıldırma işarəylə dedi. – Əlimdən heç bir şey gəlmədi. Axmaq yerinə qoydu məni.

2

Kovboyların söhbətləri məni elə də inandırmırdı, ta ki 1893-cü ilin payızında özüm bu fəndgir quldurla şəxsən tanış olana, onu başqalarından yaxşı tanıyanadək.

Bir neçə il qabaq, hələ Binqo sağ olanda mən canavar ovuyla məşğul olurdum. Lakin həmin vaxtdan etibarən məşğuliyyətim dəyişmişdi, mən artıq stula, yazı masasına bağlanmışdım. Həyat tərzimi dəyişməyə çox ehtiyacım vardı və Kurrumpoda ferması olan bir dostum məni Yeni Meksikaya, bu qarətçi canavar sürüsünün öhdəsindən gəlib-gəlməyəcəyimi yoxlamağa dəvət elədi və bu dəvətini o dəqiqə qəbul etdim.

Səbirsizlikdən alışıb-yanaraq Kurrumpoya tələsdim. O yerlərlə tanış olmaq üçün ilk günlər at belində hər tərəfi gəzib-dolaşdım. Bələdçim tez-tez hələ üstündə dərisi qalmış inək sümükləri tapıb mənə nişan verir, deyirdi: Bax, bu, onun işidir!

Mənə aydın oldu ki, belə vəhşi qayalıqlarda Lobonu itlərlə, at belində təqib etməyin heç mənası yoxdur. Bu məqsədlə yeganə yararlı vasitə tələ və zəhər ola bilərdi.

Bu qulyabanı-canavarın öhdəsindən gəlmək üçün əl atdığım bütün mümkün üsulların, fəndlərin təfərrüatına varmaq istəmirəm. Strixnin, arsen və sinil turşusunun elə bir qarışığı qalmadı ki, Lobonu zəhərləmək üçün istifadə etməyim. Elə növ ət qalmadı ki, tələ yemi kimi qoymayım. Lakin hər səhər əməyimin nəticəsini öyrənmək üçün yollananda əmin olurdum ki, bütün cəhdlərim boşa çıxıb. Canavarların qoca sultanı həddindən ziyadə bic idi və mən onu aldada bilmirdim.

Onun qəribə duyumunu göstərmək üçün birçə misal gətirmək kifayətdir.

Mən bir qoca ovçunun məsləhətiylə azca pendiri indicə öldürülmüş düyünün böyrək yağıyla əritdim;

pendiri sümük bıçaqla kəsdim ki, dəmir iyi verməsin. Qatışıq soyuyandan sonra onları tikələyib hər parçasında deşik açdım, içinə böyük doza strixnin və kalium-sianid dolu, heç bir qoxusu olmayan kapsullar qoydum. Sonra deşikləri pendirlə tutdum. İşimi görəndə düyənün ilıq qanına bulaşdırdığım əlcəklərimi əlimdən heç çıxarmadım və çalışırdım ki, öz nəfəsimi düzəltdiyim tələ yeməyə verməyəm. Hər şey hazır olandan sonra yemi xam dəridən olan, tamam qana bulaşdırdığım kisenin içinə qoydum və arxamca öküzün qaraciyəri və böyrəklərini ipə bağlayıb sürüyə-sürüyə apardım. On millik bir dövrə vurdum, hər dördübir mildə tələ yemənin bir tikəsini əlimi vurmada tulladım.

Lobo bu yerlərdə hər həftənin əvvəlində görünürdü, qalan vaxtlarını isə, görünür, haradasa Syerra Qrandenin ətlərində keçirirdi.

Hadisə bazar ertəsi olmuşdu və elə həmin axşam, biz artıq getməyə hazırlaşanda mən canavar ulartısı eşitdim. Kovboylardan biri qısaca dedi:

– Hə, bu da o! İndi baxaq görək nə olacaq.

Ertəsi gün mən fəndlərimin nəticəsinə baxmağa tələsərək qayıtdım. Lobonun başçılıq etdiyi dəstənin izinə çox tez düşdüm. Onun ləpirlərini seçmək çətin deyildi, çünki adi canavar izindən xeyli iriydi.

Canavarlar dalımca sürüdüyüm ətin qoxusunu tez almışdılar. Əmin oldum ki, Lobo yemə birinci yaxınlaşıb, onu qoxulayıb və axırda götürüb.

Mən sevincimi gizlədə bilmədim.

– Nəhayət ki, ilişdi! – çığırdım. – Tezliklə onu ölmüş vəziyyətdə görəcəyəm.

Gözlərimi Lobonun tozlu torpağa saldığı yekə izlərdən çəkməyərək atımı irəli çapdım. İzlər məni ikinci yemi atdığım yerə apardı, bu yem də yerində deyildi.

Necə sevinirdim!

– Hə, indi əlimə keçəcək! Hələ, yəqin, sürüstünün başqa canavarları da olacaq.

Lakin enli izləri yoldan kənara çıxmırdı və mən yəhərdən nə qədər boylansam da, heç yanda ölü canavar görə bilmirdim.

Yoluma davam etdim və üçüncü yemin, dalısınca da dördüncüsünün yox olduğunu gördüm. Artıq burada inandım ki, Lobo onların heç birini udmayıb, sadəcə, ağzına yığaraq aparıb, sonra da bir yerdə qalaqlayaraq özünün nəcisi ilə murdarlayıb ki, mənim fəndimə bu yolla nifrətini göstərsin. Bunu eləyəndən sonra tamam başqa səmtə dönüb, ayıq-sayıq qoruduğu sürüsüylə bir yerdə öz işlərinin dalınca gedib...

Mən bu quldurların öhdəsindən zəhərlə gəlməyin qeyri-mümkünlüyünü isbat edən çoxlu hadisədən birini misal gətirdim. Özüm isə tələ sifariş etdim və onlar gəlib çıxana kimi preriyaadakı adi canavarları və digər yırtıcıları qırmaqla başımı qatdım.

Bir dəfə isə Lobonun qeyri-adi bicliyinə dəlalət edən daha bir hadisənin şahidi oldum. Ona tabe olan canavarlar hərdən yalnız əylənmək xatirinə qoyunları qorxudub qaçırır, öldürürdülər, amma onları çox nadir hallarda yeyirdilər. Qoyunlar, adətən, bir neçə min baş sürülərlə, çobanların nəzarəti altında otlayırdılar. Gecələr onları haradasa qonşuluqda yerləşən etibarlı ağıllara salır və ağılın hər tərəfində çoban yatır. Qoyunlar o qədər kütlə heyvandırlar ki, hər xırda şeydən qorxub hara desən qaça bilirlər, amma hər halda, onların da öz başçılarının dalınca düşmək adətləri var. Çobanlar, adətən, qoyunların bu şəkərindən istifadə edərək sürüyə yarım düjün keçi də qatırlar. Qoyunlar bu saqqallı qohumlarının ağıl sarıdan üstünlüyünü qəbul edirlər və əgər gecə nəsə bir hadisə baş versə, mütləq onların ətrafına toplaşırlar.

Noyabrın axırlarında bir gecə hər iki çoban canavarların basqınına oyanır. Baxanda görürlər ki, bütün sürü kütlənin, qorxaq olmayan, öz mövqelərini cəsərlə müdafiəyə hazır keçilərin ətrafında sıxlaşıb. Lakin təəssüf ki, bu basqına başçılığı adi canavar etmirdi. Qoca Lobo – bu qulyabanı-canavar çobanlardan pis bilmirdi ki, sürünün bütün mənəvi gücü məhz keçilərdədir və ona görə də bir-birinə sıxlaşmış qoyunların bellərindən cəld sıçrayıb başçılarına hücum çəkərək onun işini bir göz qırpımında bitirir. Biçarə qoyunlar isə hərəsi bir tərəfə dağılır.

Həmin hadisədən sonra neçə həftə ərzində həyəcanlı çobanlar mənə bu sualla müraciət edirdilər:

– Sizin rastınıza Oto damğası olan qoyun çıxmayıb ki?

Mən də onlara, demək olar ki, həmişə belə cavab verməli olurdum:

– Hə, Brilyant bulağının yanında beş-altı qoyun leşinə rast gəlmişəm.

Ya da:

– Yox, mən özüm görməmişəm, amma Xuan Meyr iki gün qabaq Kedr təpəsində canavarların təzəcə boğduğu iyirmiye yaxın qoyun görüb.

Nəhayət, canavar tələləri gəlib çıxdı və mən öz köməkçilərimlə düz bir həftə işlədik ki, onları quraşdırmaq. Heç nədən qızırqalanmırdıq və mən uğurumuzu təmin edə biləcək bütün yollardan istifadə etməyə çalışırdım. Tələləri quraşdırandan bir gün sonra onlara baş çəkməyə çıxdım və tezliklə Lobonun izinə düşdüm: bir tələdən o birisinə aparırdı. Bu izlərdən onun gecə sərgüzəştlərini oxudum.

Tələlərin yaxşıca gizlədildiyinə baxmayaraq, o, qaranlıqda dolaşıb onlardan birincisini tapır. Sürüsünü dayandırır və tələnin ətrafındakı torpağı səylə qazmağa başlayır və tələnin özünü, zəncirini və kötüyü də aşkarlayır. Tələni elə açıq qoyaraq yoluna davam edir və qalan tələlərin başına da eyni oyunu açır. Tezliklə fikir verdim ki, o, yolda şübhəli bir şey görəndə tək ayaq saxlayıb səmtini dəyişirdi.

Burada ağılıma yeni plan gəldi: tələləri H hərfi şəklində, yəni cığırın hər tərəfində sırayla yerləşdirdim, ortasında isə daha birini qurdum. Lakin növbəti uğursuzluğumu anlayana kimi çox çəkmədi.

Lobo cığırda getmişdi və artıq iki paralel sıranın ortasına çatanda yolu kəsən həmin o tək tələni görmüşdü. Heyvan vaxtında dayanmışdı.

Məsələnin nə yerdə olduğundan necə xəbər tutduğunu deyə bilmərəm. Amma Lobo dayandığı yerdən nə sağa, nə də sola çönməmişdi; ayaqlarını ehtiyatla öz izlərinə basaraq təhlükəli yerdən çıxana kimi daldalı

getmişdi. Sonra tələlərə əks tərəfdən yaxınlaşaraq dal ayaqlarıyla onların üstünə torpaq-daş tökməyə başlamış və tələlərin hamısı şaqqıltıyla qapanmışdı.

O, eyni işi bir çox başqa hallarda da edirdi və mən nə qədər rəngarəng üsullardan istifadə etsəm də, o, həmişə canını salamat qurtarırdı. Yəqin, o, öz soyğunçu basqınlarını indiyədək davam etdirəcəkdi, əgər onu ölümə aparan, təklildə məğlubedilməz qalaraq yalnız inandığı bir dostunun ehtiyatsızlığı ucbatından həlak olan qəhrəmanlardan ibarət əzəmətli siyahıya yazılmış uğursuz bağlılığı olmasaydı.

3

Mən bəzi əlamətlərdən bilirdim ki, canavar sürüsündə hər şey yaxşı deyil; məsələn, hərdən o qədər də böyük olmayan bir canavarın qoca dəstə başçısından qabaqda qaçdığını görmək olardı. Bu, mənim üçün anlaşılmaz idi. Amma bir dəfə kovboylardan biri dedi:

– Mən onları bu gün gördüm. Qabaqda, dəstədən ayrı qaçan Blankadır.

Bu yerdə hər şeyi anlayıb əlavə etdim:

– İndi mən bilirəm, Blanka dişidir, çünki əgər erkək olsaydı, Lobo onun işini elə o dəqiqə bitirərdi.

Bu məsələ mənim ağıma tamam yeni bir fikir saldı. Bir düyə kəsib cəmdəyin yanında iki dənə tələ qurdum. Sonra heyvanın gərəksiz sayılan, canavarların diqqətini cəlb etməyən başını kəsib bir qədər aralıda qoydum, ətrafına isə qoxusu duyulmasın deyə yaxşıca küləyə verdim altı dənə polad tələ yerləşdirib üstünü basdırdım. Bu işləri görərkən əllərim, çəkməm və istifadə etdiyim alətlərin hamısı təzə qana bulaşmışdı. Mən həm də ətrafa bu qandan çilədim, sanki, düyənin başından axmışdı. Tələlərin üstünü basdırandan sonra mən onların üstünə səpdiyim quma çaqqal dərisiylə toxundum, onun pəncəsiylə də ətrafa çoxlu iz saldım. Kəlləni elə qoydum ki, onunla kolluğun arasında dar bir keçid qaldı. Bu keçiddə özümün ən yaxşı tələlərimi quraraq onları inək başına bərkitdim.

Canavarların yemək fikirləri olmasa da, duyduqları hər leşə yaxınlaşmaq adəti vardı; odur ki ümid edirdim Kurrumpo sürüsü də bu adətə sadıq qalaraq mənim tələmə düşəcək. Heç şübhə etmirdim ki, Lobo mənim ətlə çıxardığım oyunları aşkarlayacaq, sürüsünü ora yaxın buraxmayacaq. Amma hər halda, inəyin kəlləsinə müəyyən ümidlərim qalırdı. O isə kənardan elə görünürdü ki, sanki, tamam lazımsız bir şey kimi tullamışdılar.

Ertəsi günün səhəri biz qabaqca tələləri yoxlamağa getdik.

Və budur – ura! – orada canavar izləri aydın görünürdü, amma kəllə qoyduğum tələ yerində yox idi. Tələsik izlərə baxıb əmin olduq ki, Lobo, həqiqətən, öz dəstəsini ətə yaxınlaşmağa qoymamışdı, amma bir dənə nisbətən kiçik canavar, çox güman, kəlləni qoxulamaq üçün yaxınlaşıb və elə o dəqiqə də tələyə düşüb.

Biz izləri tutub getdik və heç bir mil keçməmiş həmin bədbəxt canavarın Blanka olduğunu gördük. Lakin o, qaçışını davam etdirirdi, düyənin ağır kəlləsi ona mane olsa da, o, mənim piyada gedən yoldaşımdan sürətli hərəkət edirdi. Qayalığa çatacatda onu haqladıq, çünki düyənin buynuzları daşlara ilişərək dişi canavarı tərpənməyə qoymurdu.

Mən ömrüm boyu Blanka qədər gözəl canavar görməmişdim. Onun narın sıx tükləri, demək olar ki, bəyaz idi.

O, bizə tərəf çöndü ki, mübarizəyə başlasın və uladı. Bu, sürəkli, çağırış dolu bir ulartı idi. Budur, uzaqdan, düzənlikdən qoca Lobonun cavab ulartısı səsləndi. Lakin o, dişi canavarın sonuncu ulartısını eşitmişdi, çünki biz onu artıq sıx mühasirəyə almışdıq və bütün qüvvələrimiz onunla mübarizəyə yönəlmişdi.

Sonra isə labüüd faciə baş verdi və hər dəfə onu xatırlayanda bütün vücudumdan üşütmə keçir. Biz lassonu yazıq dişi canavarın başına atdıq və atlarımızı müxtəlif səmtlərə sürdük. Onun ağızından qan gəldi, gözləri dondu, pəncələrini əvvəlcə uzatdı, sonra halsız şəkildə salladı. Arxamızca ölü canavarı sürüyərək geri

döndük. Sevinirdik ki, Lobonun sürtüsünə, nəhayət ki, ölümcül zərbə vura bilmışdık.

Lobonun ulartısını mütəmadi eşidirdik. Görünür, o, Blankanı axtarırdı. O, dar ayaqda rəfiqəsini tərک etmək istəmirdi, lakin onu xilas etmək iqtidarında olmadığını anlayaraq odsaçan silahlar qarşısında qorxusuna üstün gələ bilmədi: geri çəkildi.

Bütün həmin gün ərzində onun şikayət dolu ulartısını eşiddik və mən kovboylardan birinə dedim:

– İndi mən artıq şübhə etmirəm ki, Blanka, həqiqətən, onun rəfiqəsi imiş.

Axşamayaxın, deyəsən, Lobo bizim dərəyə yaxınlaşmağa başlamışdı, çünki səsi getdikcə daha yaxından gəlirdi. Bu səsdə qüssə vardı. O, qabaqkı kimi qəzəblə deyil, şikayətlə ulayırdı. Sanki, öz rəfiqəsini çağırırdı: Blanka, Blanka! Axırda, görünür, onun izini tapdı və öldürüldüyü yerə çatanda onun ağzından adamın ürəyini parçalayan, şikayətli bir ulartı çıxdı. Əvvəllər heç bilməzdim ki, bu səsə qulaq asmaq mənim üçün bu dərəcədə çətin olar. Sərt kovboylar da bu ulartıya məəttəl qalmışdılar.

Lobo gözəl başa düşdü ki, nə baş verib, çünki Blankanın qanı bulaşmış torpağı da görmüşdü. O, atların izinə düşüb düz fermaya kimi gəlmişdi. Bəlkə də, ümid edirdi ki, Blankanı orada tapacaq, ya da, bəlkə, elə intiqamını almaq istəyirdi – bilmirəm. Lakin qisasını ala bildi: darvazanın ağzında itimizi tutaraq apardı, fermadan əlli addım o tərəfdə tikə-tikə parçalandı. Bəlli idi ki, bu dəfə tək gəlmişdi, çünki səhər yalnız onun izlərini gördüm. İzlərdən nəticə çıxarsaq, canavar fermanın ətrafında dəli kimi dolaşmış. Mən də buna ümid edirdim və ona görə də bütün otlağa əlavə tələlər yerləşdirdim. Sonradan gördüm ki, Lobo həmin tələlərin birinə düşmüş, lakin güclü olduğundan canını qurtara bilməmişdi.

Mən təxmin edirdim ki, Lobo Blankanın leşini tapana kimi buraları axtaracaq; odur ki canavarı hələ sakitləşənə kimi tutmağa çalışırdım. Burada başa düşdüm ki, Blankanı öldürməklə necə böyük səhvə yol

vermişəm. Ondan canlı tələ yemi kimi istifadə edib Lobonu elə ilk gecə tuta bilərdim.

Bütün tələlərimi topladım. Yüz otuz dənə polad canavar tələsi varım idi və onları dərəyə apararı hər cığırın üstünə dörd-dörd qoydum. Hər tələ ayrılıqda bir tirə bərkidilmişdi və tirin üstü torpaqlanmışdı. Onları basdıranda mən ot örtüyünü səliqəylə brezentin üstünə elə düzürdüm ki, sonradan qaytarıb yerinə qoyanda heyvan bura insan əli dəydiyindən heç xəbər tutmasın.

Tələləri gizləyəndən sonra mən yazıq Blankanın leşini onların arasından çəkib apardım. Sonra pəncələ-rindən birini kəsərək hər tələnin üstündə izlərini saldım. Bütün ehtiyat tədbirlərini görmüşdüm, bildiyim bütün bicliklərə əl atmışdım və nəhayət, axşamdan xeyli keçmiş çıxıb getdim. Gecə mənə elə gəldi ki, Lobonun səsinə eşitdim, amma buna əmin deyildim. Ertəsi gün at belində tələləri yoxlamağa yollandım, lakin bütün nöqtələri gəzməyə macal tapmamış qaranlıq düşdü, əliboş geri döndüm. Şam vaxtı kovboylardan biri dedi:

– Bu gün səhər şimal dərəsindəki mal-qara yaman narahat idi. Görəsən, tələyə heyvan düşməyib ki?

Yalnız ertəsi günün səhəri həmin kovboyun bəhs etdiyi yerə, nəhayət ki, yetişdim. Yaxınlaşanda gördüm ki, yerdən iri, boz bir kölgə qalxaraq qaçmaq istədi. Bir də gördüm ki, qarşımda Kurrumponun dəhşəti Lobo durub. Tələlər onu möhkəm tutmuşdu. Yazıq qoca qəhrəman! O, öz rəfiqəsini axtarırdı və onun bədəninin izlərini görəndə ağlını itirib irəli atılmış, tələyə düşmüşdü. Dörd polad məngənə onun bütün ayaqlarını sıxmışdı. O, tamamilə köməksiz, zavallı bir vəziyyətdə idi və ətrafındakı saysız-hesabsız izlər isə ona dəlalət edirdi ki, mal-qara ona sataşmaq üçün başına yığışmış, amma lap yaxınlaşmağa yenə də ürək etməyiblər.

İki gün və iki gecə orada qalaraq canını qurtarmağa çalışıb özünü lap gücdən salmışdı. Amma buna baxmayaraq, mən yaxınlaşanda o qalxdı, tüklərini qabardaraq

uladı, sürüsünü son dəfə köməyə çağırırdı. Amma kim-sədən cavab gəlmədi və bəlaya düşmüş heyvan mənim üstümə atılmaq üçün son səyini göstərdi. Hər şey əbəs idi! Hər tələnin uç yüz funtdan artıq çəkisi vardı. Polad çənələr canavarın ayaqlarını bərk sıxmışdı. Onun iri köpək dişləri sərt zəncirlərdən yapışanda necə xırçıldayırdı! Mən ona tufəngin lüləsiylə toxunmaq istəyəndə isə onun üzərində indiyə kimi də yaxşı seçilən diş izləri qoydu. Gözləri qəzəb və nifrətdən qaralmışdı, məni və ölüncə qorxmuş atımı tutmaq istəyəndə çənələri qəribə, boş bir səs çıxarırdı. Lakin heyvan acından, çoxlu qan itirdiyindən gücdən düşmüşdü və tezliklə halsız şəkildə yerə yığıldı.

Onun da başına başqa canavarların başına gətirdiyimi açmaq istəyərkən qəlbimdən peşmançılıq dalğası keçdi.

– Əzəmətli qoca yırtıcı, ey saysız-hesabsız qanunsuz basqınların qəhrəmanı, – ona müraciət etdim, – bir neçə dəqiqədən sonra sən leşə çevriləcəksən. Mən sənənlə başqa cür davranma bilmərəm!

Başının üstündə viyıldayan lassomu hərlədim.

Amma haradaydı! O, hələ tam tabe olmamışdı və əsnək halqa onun boynuna keçməyə macal tapmamış dişləriylə ondan yapışdı, bircə qəzəbli hərəkətlə möhkəm liflərini kəsib ayaqlarının altına atdı.

Təbii ki, mənim tufəngim vardı, lakin istəmirdim gözəl dərisini korlayım. Odur ki atımı geriye, düşərgəyə çapdım və köməkçimlə, təzə lasso ilə qayıtdım.

Biz qurbanımıza bir parça ağac atdıq, canavar dişləriylə ondan yapışdı və Lobo ağacı buraxmağa fürsət tapmamış lassolarımız havada viyıldayıb onun boynuna dolandı. Lakin Lobonun qəzəbli gözləri solmağa başlayanda köməkçimə çığırdım:

– Dayan, gəl onu öldürməyə! Diri tutub düşərgəyə aparaq.

Heyvan o qədər gücdən düşmüşdü ki, çənələrinin arasına köpək dişlərinin arxasından qalın ağac keçirib ağzını qalın kəndirlə bağlamaq çətin olmadı. Kəndirin özünü isə ağaca bağladıq. Ağac kəndiri, kəndir isə ağacı

saxlayırdı və beləliklə, o artıq bizim üçün heç təhlükəli deyildi. Elə ki ağzının bərk-bərk bağlandığını hiss etdi, artıq müqavimət göstərmədi, heç cıncırını belə çıxarmadı, yalnız sakitcə üzümüzə baxır, sanki, deyirdi:

– Yaxşı. Nəhayət ki, mənə üstün gəldiniz, indi nə istəyirsiniz edin!..

Elə həmin dəqiqədən etibarən o artıq bizə heç əhəmiyyət vermədi.

Ayaqlarını möhkəm bağladıq, lakin bircə dəfə də inildəmədi, ulamadi, başını bizə tərəf çevirmədi. Sonra onu çətinliklə atımın belinə yıxdıq. Aramla, sakit, lap yuxudaymış kimi nəfəs alırdı və gözləri yenidən parlaq, aydın oldu. Amma bu gözlər bizə heç baxmırdı. Onun baxışları uzaqlara, məşhur sürüsünün dağıldığı geniş çöllərə yönəlmişdi.

Yolu aramla, tələsmədən gedib fermaya çatdıq. Orada boynuna möhkəm xalta, xaltaya da zəncir taxıb onu otlaqda bağladıq, ayaqlarından ipləri açdıq.

Burada mən ilk dəfə onu əməlli-başlı nəzərdən keçirdim və inandım ki, qəhrəmanlar haqda nağıllara nə qədər az inanmaq lazımdır. Onun böyründə Tenneseyin, bütün çobanitilərin başçısı Yunonanın köpək dişlərinin qoyduğu enli çapığı gördüm. Bu, Yunonanın cansız cəsədi uçurumun qumlarına sərilənə kimi onun bədənində qoyduğu izlər idi.

Mən onun yanına su, ət qoydum, amma yeməyə sarı heç baxmadı. O, sinəsini yerə verib sakitcə uzanmışdı, diqqətli sarı gözlərini məndən o yana, dərənin girişinə, daha uzağa – sultanlıq etdiyi çöllərə yönəlmişdi. Mən ona toxunanda o heç tərpənmədi də. Günəş qüruba doğru enəndə belə onun gözləri nəhayətsiz çölləri diqqətlə süzürdü.

Mən gözləyirdim ki, gecə o, öz sürüsünü çağıracaq və hətta bu görüşə hazırlaşırıdım da. Lakin o artıq bir dəfə, çıxılmaz vəziyyətdə olanda çağırmışdı və onda kimsə bu çağırışa cavab verməmişdi. O daha çağırmaq istəmirdi.

Deyirlər ki, gücünü itirmiş aslanın, azadlığı əlindən çıxmış qartalın və sevgilisindən ayrı düşmüş göyərçinin

ürəyi partlayır. Məgər fikirləşmək olardı ki, bu qəzəbli yırtıcının ürəyi üçqat imtahana dözəcək? O, gücünü də, azadlığını da, rəfiqəsini də itirmişdi. Səhər açılanda o, istirahət edirmiş kimi sakitcə uzanmışdı. Amma artıq diri deyildi... Onun boynundan zənciri açdım. Kovboylardan biri onun cəsədini Blankanın leşini qoyduğumuz talvarın altına çəkməyə kömək etdi. Biz onu dişi canavarın yanına uzatdıq və kovboy dilləndi:

– Sən onu tapmaq istəyirdin? İndi daha heç kəs sizi ayıra bilməz!..

ARNO

1

Tövləyə yan qapıdan girdik. Təmiz saxlanan bölmələrin zəif qoxusu samanın incə rayihəsində əriyib itirdi. Pillələrlə qalxıb uzun çardağa çatdıq. Onun cənub tərəfi bağlanmışdı və tanış “ku-u-u, ku-u-u, ruk-et-e-ku” qanadların “uirr, uirr, uirr” səsiylə qarışanda başa düşdük ki, göyərçin damındaydıq.

Bu göyərçin damında məşhur quşlar yaşayırdı və əlli cavan quş arasındakı yarış da elə həmin günə təyin olunmuşdu. Quşxananın sahibi məni həmin yarışda hakimlik etmək üçün çağırmışdı.

Göyərçinlərin məşq etməsi üçün yarış keçirmək gərəkdir. Onları artıq bir-iki dəfə valideynləriylə bir yerdə çölə aparıb uçurmuşdular ki, öz damlarına dönməyi öyrənsinlər. İndi isə böyüklərin iştirakı olmadan, tam sərbəst uçmalıydılar. Qərarlaşdırmışdılar ki, quşları Elizabet kəndinə buraxsınlar. Cavan göyərçinlərin lap başdan belə uzaq məsafəyə uçmağa məcbur edilmələri məni təəccüb qoydu.

– Məsələ burasındadır ki, – məşqçi dilləndi, – bu üsulla biz sarsaq quşlardan qurtuluruq. Qayıdan yalnız ən yaxşılardan olur və bizə də elə onlar gərəkdir.

Göyərçin damının bütün işçiləri və bu işin həvəskarları olan qonşular müxtəlif quşlardan mərc gəlirdilər. Onlar öz aralarında qalib üçün mükafat da təyin etmişdilər. Bir hakim kimi mən göyərçinlərdən hansının qalib gəldiyini təyin etməliydim. Qalib gələnin birinci qayıdan yox, quş damına birinci girən olmalıdır, çünki öz evinə deyil, qonşuluqdakı harasa qayıdan göyərçin yaxşı məktubdaşıyan sayılmaz.

Həmişə, hər yerdən evinə dönməyə çalışan quşlara qayıdan göyərçin deyirlər. Bu quşların sərgilərdə tələb olunan məxsusi rəngi, qərribə bəzək-düzəkləri olmur. Onları

nümayiş etdirmək üçün yox, itiqanadlı və ağıllı olduqlarına görə çoxaldılar. Onlardan tələb olunan doğma yerlərinə bağlılıq və öz evini səhsiz tapmaq bacarığıdır. İndi başa düşüblər ki, istiqamət hissi qulaq içində olan burumlarda yerləşir. Yer üzündə bu hissi qayıdan göyərçinlərdən iti bir dənə də canlı yoxdur. Belə göyərçini qulaqlarının üst tərəfindəki şişlərdən və güclü qanadlarından həmişə tanımaq olur.

Nəhayət, budur, indi biz quşların yeni nəslinin bacarığını sınaqdan keçirməliydik.

Çoxlu şahidin orada olduğuna baxmayaraq, mən quş damındaki qapıların birindən savayı hamısını bağlamaq və birinci göyərçin qayıdan kimi həmin qapını örtmək üçün hazır vəziyyətdə gözləmək qərarına gəldim.

Həmin gün yaşadıklarımı heç vaxt unutmamam. Məni xəbərdar etmişdilər ki, göyərçinləri saat on ikidə buraxırlar. Saat birin yarısı üçün bura çatmalıydılar, amma gərək ayıq-sayıq gözləyəydin – onlar yel kimi uçurdular. Yaxınlaşarkən görməyə macal tapmamış quş damına girirdilər.

Biz içəridə divarın dibində yerləşdik və tamaşaçıların hər biri divardakı yarıqlardan, ya da kip örtülməmiş qapıların arasından gözlərini cənub-şərq tərəfdəki üfüqə zilləyərək durmuşdu ki, kimsə çığırdı:

– Baxın, budur onlar!

Evlərin damları üzərindən bəyaz bir bulud keçib uzun bacanın yanından ötdü və heç ikicə saniyə keçməmiş göyərçinlər artıq mənzilbaşındaydılar. Bəyaz buludun görünməyi, qanad səsləri – bütün bunlar o qədər gözlənilməz, o qədər tez baş vermişdi ki, nə qədər hazırlaşsam belə, yenə qəfil yaxalanmışdım. Mənim yerim açıq olan yeganə qapının önündəydi. Mavi ox düz qulağımın dibindən fişiltıyla keçdi, sifətimə qanadları toxundu və qapını təzəcə örtmüşdüm ki, kimsə hay-küy qopardı:

– Arno! Arno! Sizə dedim ki, o qələbə çalacaq! Ay mənim gözəlim! Cəmi üçaylıqdır, amma artıq mükafatı var! Sevincim mənim!

Arnonun sahibi mükafatdan çox, quşunun gəlişinə sevinərək tullanıb-düşürdü.

Hamı göyərçinin ətrafında çömbələrək oturmuşdu; çatan kimi xeyli su içən, sonra isə dənliyə üz qoyan qalibi müti heyranlıqla süzürdülər.

– Siz bir bunun gözlərinə, qanadlarına baxın! Heç belə sinə görmüsünüz? Hə, əjdahadır, vallah! – Arnonun sahibi ağzını belə açmayan uğursuz quş yiyələrinə müraciətlə dil boğaza qoymurdu.

Bu, Arnonun ilk qəhrəmanlığı idi. O, əlli cins göyərçinin arasında ən yaxşısı çıxmışdı və qarşısında inkişaf üçün geniş üfüqlər açılırdı.

Quş ən yaxşı göyərçinlərin layiq görüldüyü gümüş üzüyü aldı. Üzüyün üzərində onun nömrəsi oxunurdu: 2590 S – quşbazların indi də ehtiramla yad etdikləri nömrə.

Quş damına cəmi qırx göyərçin qayıtdı. Demək olar ki, həmişə belə olur. Quşların bəziləri əldən düşərək geri qaldı, digərləri yollarını azdılar. Göyərçin sahibləri seçimin bu sadə üsulu ilə cinsin yaxşılaşmasına nail olurlar. On quşdan beşi izsiz-soraqsız itdi, qalan beşi isə elə həmin gün, amma xeyli gec qayıtdı; özü də bir yerdə yox, müxtəlif vaxtlarda gəlib çıxdılar. Gəlib çıxan sonuncu göyərçin iri, yöndəmsiz, göyümtül idi. Quşxananın işçisi onu görəndə dedi:

– Budur, bu da gəldi, Cekin ortalığa pul qoyduğu beyinsiz nataraz. Düşünməzdim ki, qayıdacaq. Onun çinədanı yaman böyükdür.

Yekə Göyümtülü həm də “küncdəki” çağırırdılar, çünki ən küncdəki yuvada doğulmuşdu. O elə ilk günlərdən başqa quşlardan öz gücüylə fərqlənirdi. Quşların hamısının “təxminən” eyni yaşda olmasına baxmayaraq, o, boy etibarilə tez bir zamanda başqalarını ötüb-keçdi, hamıdan qəşəng oldu.

Lakin göyərçinbazlar quşların gözəlliyinə az diqqət yetirirlər. O isə, görünür, tutduğu mövqe ilə qürrələnin və lap cavanlıqdan zəiflərin xətrinə dəyməyi xoşlayırdı. Sahibi bu quşun böyük gələcəyi olduğuna inanırdı, amma mehtər Billi bu quşun uzun boynuna, yekə çinədanına, yöndəmsizliyinə və izafi çəkisinə heç etibar etmirdi.

– Heç quş da boğazındakı bu boyda şarla yaxşı uça bilər? Uzun ayaqlar isə yalnız çəki artırır, – Billi səhərlər quş damını süpürə-süpürə deyirdi.

2

İlk uçuşdan sonra sınaqlar müntəzəm şəkildə, hər gün bəlli saatda keçirilməyə başladı. Məsafə hər gün iyirmi beş-otuz mil artırılır, istiqamət dəyişdirilirdi, ta ki göyərçinlər Nyu-Yorkun yüz əlli millik ətrafını yaxşı tanıdılar. Əlli quşdan cəmi iyirmisi qaldı, çünki sərt tərbiyə nəinki zəif və bacarıqsız quşları, hətta təsadüfən xəstələnmiş, bəlaya düşər olmuş, ya da yarış ərəfəsində həddindən çox yemiş göyərçinləri də çıxdaş edir.

Quşxanada gen sinəli, aydın baxışlı və uzunqanadlı, kəskin ehtiyac anında insanlara xidmət göstərmək üçün yaranmış qəşəng göyərçinlər çox idi. Onların rəngi əsasən ağ, göyümtül və qəhvəyi idi. Onların bəlli bir rəngi yox idi, amma indiyədək qalmış iyirmi quşun hər biri parlaq gözə və qayıdan ali cinsin qabarıq qulaqlarına malik idi. Onların ən yaxşısı isə yarışların əksəriyyətində qələbə çalan balaca Arno idi. Evdə oturan o, başqalarından az fərqlənirdi, çünki artıq bütün göyərçinlər qazandıqları gümüş üzüklərlə bəzənmişdi. Lakin havada onu həmin dəqiqə tanıyırdın. Zənbilləri açan kimi Arno göyə birinci uçar, lazım olan yüksəkliyə qalxıb evin səmtini müəyyənləşdirir və yolboyu nə yemək, nə içmək, nə də əylənmək üçün dayanmadan irəliləyirdi.

Billinin pessimist öncəgörmələrinə baxmayaraq, küncdəki yuvadan olan Böyük Göyümtül də iyirmi seçmə quş arasında idi. O, tez-tez yolda ləngiyir, heç vaxt birinci gəlmirdi. Bəzən də qalan quşlardan neçə saat gec gəlib çıxsasa belə, nə ac olurdu, nə susuz və bu da onun göstəricisi idi ki, artıq ürəyi istəyən qədər yeyib-içmişdi. Amma hər dəfə qayıdanda başqa quşlar kimi onun pəncəsində də nömrəli gümüş üzük görünürdü. Billinin Göyümtüldən zəhləsi gedirdi, onun sahibi isə belə deyirdi:

– Bir az döz. Tez yetişən, tez də solar. Mən həmişə görmüşəm ki, ən yaxşı quş özünü hamıdan sonra büruzə verir.

Heç bir il keçməmişdi ki, balaca Arno böyük bir rekordu təzələdi. Göyərçinlər üçün hamısından çətini dənizin üstüylə uçmaqdır, çünki istiqaməti müəyyən-ləşdirmək üçün orada heç bir əlamət-filan tapmaq mümkün deyil. Bundan da pisi günəşi belə görməyə imkan verməyən qatı dumanda uçmaqdır. Lakin yad-daş, səsbilmə və görmə qabiliyyətləri gücsüz olanda göyərçinin bircə silahı qalır – anadangəlmə istiqamət duyğusu. Bu duyğunu yalnız qorxu məhv edə bilər. Məhz buna görə də güclü qanadların arasında cəsarətli ürəyin qərar tutması vacibdir.

Arno ilə yoldaşlarından ikisi Avropaya üzən okean gəmisinə verilmişdi. Açıq dənizə çıxandan sonra onları havaya buraxmaq istəyirdilər, lakin qəfil yetişən sıx duman bütün planları pozdu. Gəmi quşlarla bir yerdə yoluna davam etdi. Göyərçinləri əks səmtə qayıdan ilk gəmiylə yola salacaqdılar. On saat üzəndən sonra mühərrik xarab oldu, duman sıxlaşdı və okean gəmisini təbii fəlakətin girdabına atılmış, çarəsiz bir vəziyyətə düşdü. Mümkün olan yeganə şey fit verərək kömək istəmək idi. Amma bundan da bir şey çıxmadı. Elə göyərçinlər də onda yada düşdü. Seçim 2592 S nömrəsini daşıyan Starbekə düşdü. Bir namə yazıb sukeçirməz kağıza sarıldılar, lülə kimi büküb quşun quyruğuna bağladılar. Starbek göyə millənərək gözdən itdi. Yarım saat sonra küncdəki yuvadan olan, 2600 S nömrəli Böyük Göyümtülü hazırladılar. O da havaya qalxdı, amma elə o dəqiqə də qayıdaraq göyertəyə qondu. Qorxudan lap yumağa dönmüşdü. Heç cür məcbur edə bilmədilər ki, quş gəmini tərk etsin. O qədər qorxmışdu ki, tutularaq təzədən qəfəsə salınmağına da asanlıqla imkan verdi.

İndi də üçüncü – xırda, amma ətli göyərçinin növbəsi yetişdi. Dənizçilər onun barəsində heç nə bilmirdilər, amma pəncəsindəki üzükdən adını və nömrəsini öyrəndilər: Arno, 2590 S. Onlar üçün bu yazının

elə bir əhəmiyyəti yox idi. Lakin onu əlində tutmuş dənizçi bu quşun ürəyinin bayaqkı quşunku kimi həyəcanla çırpınmadığına diqqət yetirdi. Böyük Göyümtülün quyruğundan açdıqları naməni onun bədəninə bərkidilər. Həmin namədə deyilirdi:

“Çərşənbə axşamı, səhər saat 10.

Mühərrik Nyu-Yorkdan 210 mil aralı, açıq dənizdə xarab oldu. Dumana düşmüşük. Buksir gəmisini bacardıqca tez yollayın. Hər altı-on saniyədən bir uzun, onun dalınca isə qısa fit veririk.

Kapitan”.

Məktub lülə kimi bükülüb sukeçirməz kağıza bələnmışdi və quyruğun alt tərəfindəki lələklərə bərkidilmişdi.

Göyərçin azad olan kimi gəminin üzərində dövrə vurdu, sonra bir az qalxaraq bir də hərləndi, ta ki gəmi tamam görünməz oldu. İstiqamət duyğusundan savayı bütün qalan duyğu üzvlərindən məhrum olan göyərçin özünü tam olaraq öz intuisiyasına tabe etdi. O qorxmurdu. Arno məqsədinə sarı tərəddüdsüz, heç bir şübhə hissi keçirmədən yönəldi, istiqaməti lap kompasın iynəsi kimi səhvsiz tapdı. Qəfəsdən çıxandan cəmi bir dəqiqə sonra o artıq işıq şüası kimi dümdüz bir xətlə onu boya-başa çatdıran, özünü evdə sandığı yeganə yerə, doğma quş damına üz tutdu.

Həmin gün quşxananın növbətçisi Billi idi. Birdən iti qanadların şappıltısı eşidildi: quş damının qapısından mavi bir şüa sivişib keçdi və düz suqabının yanına endi. Göyərçin artıq neçənci qurtumunu alırdı ki, Billi birdən özünə gəldi:

– Ah, bu sənsən, Arno, mənim gözəlim!

Sonra da göyərçin məşqçisinin adı hərəkətiylə cibindəki saati çıxardı və vaxtı qeyd etdi: saat 2:40. Elə həmin an da quşun quyruğundakı sapı gördü. Billi qapını örtüb cəld Arnonun başına tor endirdi. Bir dəqiqədən sonra artıq məktub əlində idi, iki dəqiqədən sonra isə səxavətli bir mükafat barədə fikirləşə-fikirləşə birbaşa quşbazlar cəmiyyətinin kontoruna tələsirdi. Yalnız orada öyrəndi ki, Arno dənizin üstüylə, dumanda

210 mil məsafəni dörd saat qırx dəqiqəyə qət edib və aradan heç bir saat keçməmişdi ki, qəzaya düşər olan gəminin köməyinə xilasedici qayıq yollandı.

Dənizin üstüylə, dumanda iki yüz on mil, özü də dörd saat qırx dəqiqəyə! Bu, qiyamət rekord idi! Bu nəticəni Göyərçin klubunun siyahısına daxil etdilər. Arnonu əldə tutmuşdular, klubun katibi isə rezin möhür və yuyulmayan mürəkkəblə silahlanıb onun qanadındaki bəyaz lələklərin biri üzərinə quşun qəhrəmanlığını və bu qəhrəmanlığın nə vaxt baş verdiyini qeyd etdi.

Starbek – ikinci göyərçin qayıtmadı. Heç şübhə yoxdur ki, dənizdə məhv olmuşdu.

Küncdəki yuvadan olan Göyümtülü isə buksir gəmisində qayıtdılar.

3

Bu, Arnonun ilk qəhrəmanlığı idi, amma tezliklə başqa diqqətəlayiq hərəkətləri də oldu.

Bir dəfə tövləyə bir kəret yaxınlaşdı; içərisindən ağbaş bir cənab çıxdı və tozlu pillələrlə quş damına qalxıb bütün səhəri Billi ilə bir yerdə keçirdi. O, qızıl eynəyinin şüşələri arxasından gah qarşısındakı kağızkuğuza, gah da şəhər binalarının başı üzərindən üfucə baxır, nəyisə gözləyirdi. Görəsən, nəydi gözlədiyi? Buradan cəmi qırx mil aralı olan bir yerdən özü üçün çox mühüm bir xəbər gözləyirdi. Elə bir xəbər ki, onu ya xilas, ya da ki məhv edəcəkdə. Elə bir xəbər ki, onu lap tez əldə etməliydi – teleqramdan da tez, çünki teleqram hər səmtə, azı, bir saat ləngimədən sonra çatır. Qırx millik məsafəyə özünü teleqramdan tez nə çatdırı bilərdi? O zamanlar bunun üçün yalnız bir vasitə vardı – poçt göyərçini.

Pul mühüm deyildi, ta ki qələbə çalardı. Qoca bankir bu məqsədlə ən yaxşı quşun göndərilməsini tələb edirdi, qiyməti neçə olsa, fərqi yoxdur, hazırdır. Çapar kimi qanadlarında yeddi rekordun silinməz izləri olan Arnonu seçdilər.

Bir saat keçdi, ikincisi bitdi, üçüncüsü başlanırdı ki, qanadlarının xışıltısı eşidilən mavi meteor quş damına girdi. Billi qapını örtüdü, quşu tutdu. Lələyindəki sapı qırıb naməni bankirə uzatdı. Qocanın sifətinə ölüm bəyazlığı çökdü, kağızı birtəhər açdı və üzünün ifadələri canlandı.

– Tanrıya çox şükürlər olsun! – o dilləndi.

Sonra da xoşbəxt bankir iclasına tələsdı. Balaca Arno onu məhv olmaqdan qurtarmışdı. Bankir onu almaq, nazını çəkmək, öz xilaskarının qulluğunda durmaq istəyirdi. Lakin Billi ona belə dedi:

– Bunun nə mənası var axı? Siz qayıdan göyərçinin qəlbini ələ ala bilməzsiniz. Siz onu yalnız əsir edə bilərsiniz. Amma dünyada elə bir qüvvə yoxdur ki, onu anadan olduğu köhnə quş damından çıxıb getməyə məcbur etsin.

Beləliklə, Arno Qərbi On doqquzuncu küçədəki 211 nömrəli evdə qaldı. Lakin bankir onu unutmadı.

Bizim ölkəmizdə uçan göyərçini özünün qanuni ovu sayan, onu yalnız başqa quşlardan fərqləndirə bilmədiyinə görə öldürən çoxlu əclaf var. Həyat və ölüm barədə xəbər gətirən neçə-neçə nəcib quş bədəməl insanlar tərəfindən vurularaq süfrədə adi bir xörəyə çevrilib.

Arnonun artıq üç dənə əhəmiyyətli rekord qazanmış qardaşı Arnolf xəstə üçün həkim çağırmaq məqsədilə uçarkən öldürülmüşdü. Ovçunun ayaqları altına düşəndə onun gözəl qanadları açılmış, qələbələrinin siyahısı bitmişdi. Ayağındakı gümüş halqanı görəndə ovçu vicdan əzabı çəkmişdi. O, məktubu həkimə yollamış, qətlə yetirdiyi quşu tapdığını bildirərək onu Goyərçin klubuna qaytarmışdı. Quşun sahibi ovçunun evinə gələndə həmin şəxs özünü itirərək etiraf etməyə məcbur olmuşdu ki, quşu, guya, xəstə qonşusu göyərçin ətindən piroq istədiyi üçün ovlamışdı. Goyərçin sahibinin qəzəbi göz yaşlarına qarışmışdı:

– Mənim gözəl quşum, Arnolfum! İyirmi dəfə mühüm xəbərlər çatdırmış, üç rekord təzələmiş, iki dəfə insan həyatını xilas etmiş bir məxluqu piroq bişirmək

üçün öldürürsünüz! Mən sizi qanunla cəzalandıra bilərdim, lakin sizdən belə bir qisas almağa ürəyim gəlmir. Sizdən yalnız bir şey xahiş edirəm: əgər yenə nə vaxtsa göyərçin əti istəyən xəstə qonşunuz olsa, bizim yanımıza gəlin – sizi bu məqsədlər üçün yarayan qarışıq qanlı quşlarla tamamilə pulsuz təmin edərik. Lakin əgər sizin bir damcı vicdanınız varsa, bundan sonra bizim əvəzsiz çaparlarımızı nə özünüz öldürəcəksiniz, nə də başqalarına bu imkanı verəcəksiniz.

Bu hadisə o vaxt baş vermişdi ki, bankir quş damında tez-tez olurdu və onun qəlbi göyərçinlərə qızgın məhəbbətlə ağzına kimi doluydu. O çox nüfuzlu adam idi və onun tələbinə əsasən Olbanidə (Nyu-York ştatının paytaxtı) göyərçinləri qoruyan qanunun qəbul edilməsi baş tutdu.

4

Küncdəki yuvadan olan 2600 S nömrəli Göyümtül Billinin heç vaxt xoşuna gəlmirdi. Baxmayaraq ki quş hələ də Gümüş ordenin siyahısında idi, Billi ona saymazyanə münasibət bəsləyirdi. Gəmi ilə əlaqədar baş verənlər onun qorxaqlığına dəlalət edirdi. Bundan başqa, bu quş hələ davakar da idi.

Bir səhər Billi quş damında davanın şahidi oldu. Biri böyük, digəri isə kiçik olan iki göyərçin bir-birinə soxulub döşəmənin üstündə dalaşır, toz qaldırırdı. Onları ayırmağa müvəffəq olanda Billi gördü ki, kiçik quş Arno, böyüyü isə küncdəki yuvadan olan Göyümtüldür. Arno cəsarətlə döyüşürdü, amma qələbə Göyümtülünkü olacaqdı, çünki bu quş Arnodan iki dəfə ağır gəlirdi.

Tezliklə davanın səbəbi də aydınlaşdı – xırda, gözəl bir diş göyərçin. Nataraz Göyümtül Arnonu artıq çoxdan öz kobudluğu ilə əsəbiləşdirirdi, lakin ölüm-dirim davası üçün sonuncu təkən məhz balaca göyərçin oldu. Göyümtülün nəfəsini kəsməyə Billinin ixtiyarı yox idi, amma o, sevimlisi Arno üçün əlindən gələni etdi.

Billi Arnonu balaca quşla bir yerdə iki həftəliyinə ayrıca yuvaya saldı və bunu əsaslandırmaq üçün elə Göyümtülə də uyğun bir dişi tapıb həmin şəraiti yaratdı.

Hər şey elə onun fikirləşdiyi kimi alındı. Balaca göyərçin Arnonu başının ağası sayırdı, o biri dişi isə Böyük Göyümtülü özününkü bilirdi. Quşların hər ikisi artıq yuva sahibi olmuşdu və adama elə gəlirdi ki, onlara artıq yalnız xoşbəxt yaşamaq, nəsil artırmaq qalır. Lakin Böyük Göyümtül çox iri, gözəl quş idi. Çinədanını qabardanda boynunun ətrafında günəş altında elə bir göy qurşağı əmələ gəlirdi ki, onun qarşısında heç bir dişi göyərçin davam gətirə bilməzdi.

Bizim Arno isə bədəcə düzbiçimli olsa da, boydan qısa idi, o qədər də qəşəng deyildi. Yalnız gözləri möhkəm parıldayırdı. Üstəlik, mühüm işlər ucbatından quş damını tez-tez tərk etməli olurdu, Böyük Göyümtülün isə göyərçinlərin arasında qalıb özünü göstərməkdən, üzərində göstərdiyi qəhrəmanlıqlar barədə heç bir yazısı olmayan qanadlarını nümayiş etdirməkdən başqa işi-peşəsi yox idi.

Yazıcılar heyvanlarda, xüsusilə də göyərçinlərdə cütlər arasındakı məhəbbət və sədaqət nümunəsi axtarmağa meyillidirlər. Ümumiyyətlə götürəndə düz hərəkət edirlər, amma – təəssüf! – acınacaqlı istisnalar da olur.

Arnonun arvadı lap əvvəldən Böyük Göyümtülün heyranı idi və günlərin birində, əri mühüm bir tapşırıq üçün yollananda həmin dəhşətli hadisə baş verdi.

Bostondan qayıdanda Arno gördü ki, Böyük Göyümtül özünün qanuni, küncdəki yuvada olan arvadından da imtina etməyərək onun yuvasına da yiyələnib. Quşların arasında son və qəti bir döyüş baş verdi. Bu döyüşə yalnız kənardakı biganə görkəmlə gəzişən arvadlar şahidlik edirdi. Arno gözəl qanadlarını çırpa-çırpa döyüşürdü, amma onların zirəkliyi qəhrəmanlıqlarının salnaməsinə görə artan deyildi. Onun dimdiyi də, ayaqları da bütün yaxşı poçt göyərçinləri kimi xırda idi və qəlbindəki cəsarət çəkisindəki yüngüllüyün əvəzini ödəmək iqtidarında deyildi. Döyüş onun xeyrinə bit-

məməliydi. Arvadı isə bu məsələyə qətiyyəni aidiyyəti yoxmuş kimi yuvasında oturmuşdu və əgər Billi özünü vaxtında yetirməsəydi, Arno öləcəkdi. Kişi elə əsəbiləşmişdi ki, Göyümtülün başını üzümə hazırlı idi, amma davakar aradan vaxtında çıxıb bildi.

Billi neçə gün ərzində Arnoya qayğı göstərdi. Bir həftədən sonra o, tamam özünə gəldi, on gündən sonra isə artıq yenə səfərdə idi. Görünür, arvadının hərəkətini bağışlamışdı, çünki narazılığını heç bir şeylə büruzə vermədən onunla yaşamaqda davam edirdi. Həmin ay o, iki yeni rekord göstərdi: məktubu on mil məsafədən səkkiz dəqiqəyə gətirdi və Bostondan Nyu-Yorka dörd saata uçdu. Lakin hər dəfə vətəninə məhəbbət onu evə tələsməyə məcbur edirdi.

Arnonun qayıdışı isə kədərli bir hadisəylə müşayiət olundu, çünki arvadını yenə də Böyük Göyümtüllə şirin-şirin söhbət edən gördü. Nə qədər yorğun olsa da, rəqibiylə döyüşə başladı və Billinin müdaxiləsi olmasaydı, bu döyüş Arnonun ölümü ilə bitəcəkdə. O, dalaşanları ayırdı, Göyümtülü ayrıca qəfəsə salıb ağzını kilidlədi.

Bu arada isə bütün yaş qruplarından olan göyərçinlərin böyük yarışı yaxınlaşırdı – Çikaqodan Nyu-Yorka, doqquz yüz millik uçuş.

Göyərçinləri Çikaqoya dəmir yoluyla yolladılar. Orada isə buraxdılar.

Quş nə qədər yaxşı olurdusa, onu bir o qədər gec buraxırdılar. Göyərçinlər arasında sonuncu buraxılanı Arno oldu.

Çikaqodan çıxandan sonra bir neçə quş sövq-təbii bir dəstədə birləşdi. Qayıdan göyərçinlər istiqamət hissəninə riayət edəndə mütləq düz xətt üzrə uçuş, amma artıq tanış olduğu yerlərdən keçəndə, adətən, yaddaşında iz buraxmış əlamətlərə diqqət yetirir. Quşların çoxu Kolumbus və Buffaloya gedən yolda məşq edirdi. Arno Kolumbus yolunu da tanıyırdı, Detroyt yolunu da. Ona görə də Miçiqan gölünü keçəndən sonra o, düz xətt üzrə birbaşa Detroyta istiqamət götürdü. Beləliklə, bir neçə mil qabağa düşdü.

Detroyt, Buffalo, Rocester özünün tanış qüllələri, bacalarıyla uzaqlaşaraq gözdən itdi və artıq Sirakuza yaxınlaşdı. Gün isə qüruba keçirdi. Arno on iki saatda altı yüz mil keçərək, heç şübhəsiz, hamıdan irəlidi idi. Lakin qəflətən su istədi. Şəhər binalarının damları üzərindən uçarkən gözlərinə bir göyərçin damı sataşdı və yüksəklikdən iki-üç dövrə vuraraq yerə endi, həmçinslərinə qarışıb doyunca su içdi. O, qabaqlar da belə hərəkətlər edirdi.

Göyərçin həvəskarlarının hər biri qasidlərin onların qonaqpərvərliyindən bəhrələnməsini daim arzulayır. Arno gələndə quş damının sahibi də oradaydı. Ehtiyatla elə səmtdə durdu ki, nabələd quşa göz qoya bilsin. Onun öz göyərçinlərindən biri gəlməyə ilişmək istədi və özünü müdafiə etmək istəyən Arno qanadlarını açanda rekord möhürlərini göstərdi. Quşxananın sahibi qapının ipini dartdı və Arno bir anda onun əsirinə çevrildi.

Oğru üzərində yazılar olan qanadları açdı və qeydlərin hamısını bir-birinin dalınca oxudu və gümüş halqaya – gərək o, qızıldan olaydı – baxanda ucadan səsləndi:

– Arno! Arno! Mən sənə barəndə eşitmişəm və çox şadam ki, indi mənim əlimə keçdin!

Quşun daşdığı məktubun sapını kəsib oxudu:

– Arno Çikaqodan bu gün səhər saat 4-də çıxıb. O, bütün yaş qruplarından olan quşların böyük Çikaqo – Nyu-York yarışında iştirak edir.

– On iki saatda altı yüz mil! Sən bütün rekordları təzələdin!

Və göyərçin oğrusu incə, heyranlıq dolu bir hərəkətlə əlində titrəyən quşu qəfəsə buraxdı.

– Mən səni tanıyıram, – o dilləndi, – burada könüllü qalan deyilsən, amma mən səndən nəsil almaq istəyirəm. İstəyirəm ki, cinsini artırım.

Beləliklə, Arno bir neçə başqa əsirlə bir yerdə rahat otaqda ağzıbağlı qaldı. Quş damının sahibi oğru olsa da, göyərçinləri sidq-ürəkdən sevirdi. O, öz əsirinə yaxşı baxırdı.

Düz üç ay keçdi. Əvvəllər Arno yalnız qəfəsin barmaqlıqlarının önündə irəli-geri yeriməklə, yuxarı-aşağı

baxaraq qaçmaq üçün bir çıxış yolu axtarmaqla məşğul idi, amma dördüncü ay, deyəsən, qaçmaq fikrindən artıq vaz keçmişdi və diqqətli məhbəs gözətçisi bunu anlayanda öz proqramının ikinci hissəsinin icrasına başladı. O, Arnonun yanına cavan, utancaq bir diş göyərçin saldı. Amma bir şey çıxmadı: Arno ona sarı heç baxmadı da. Bir qədər gözləyəndən sonra quşxana sahibi dişini apardı və Arno düz bir ay qafəsdə tək qaldı. Sonra yeni bir diş gətirdilər, amma bunun da faydası olmadı və bu minvalla düz bir il əlləşdilər. Arno ya gözəlçələri qəddarcasına döyür, ya da onlara nifrət dolu bir biganəlik göstərirdi; evə dönmək istəyi isə hərdən onun içində ikiqat qüvvəylə çağlayırdı və onda Arno özünü məfil barmaqlıqlara çırpır, həyəcan içində özünü oyan-buyana vururdu. Göyərçinin tük tökmək mövsümü yetişəndə isə quş damının sahibi onun hər düşən lələyini ehtiyatla götürüb yadigar saxlayır, təzə çıxan lələklərin üzərində isə Arnonun rekordlarını bircə-bircə qeyd edirdi.

İki il yaman uzun çəkdi. Quşların sahibi Arnonu təzə quş damına keçirib ona bir dənə diş də verdi. Təsədüfən bu quş evdə qoyduğu satqına yaman bənzəyirdi və Arno ona diqqət verməyə başladı. Bir dəfə quşxana sahibinə elə gəldi ki, onun məşhur əsiri gözəlçəyə biganə deyil. Hə, elə idi, budur, artıq diş quş özünə yuva da hazırlayırdı. Quşbaz gördüklərindən anladı ki, onların arasında münasibət artıq baş tutub və onda ilk dəfə olaraq Arnonun qapısını açdı, o, azadlığa çıxdı. Görəsən, çaşdı mı? Özünü itirdi mi? Qətiyyən yox.

Elə ki açıq havaya aparın yol açıldı, quş azadlığa cumdu, özünün qeyri-adi yazıları olan qanadlarını açaraq bu mənfur məhbəsdən uzağa, lap uzaqlara uçdu.

5

Yer üzündə heç bir insan öz evini Arno doğma göyərçin damını sevən tək sevməyib.

Evə, evə, sevimli evimizə! Köhnə quş damında yaşadığı bütün məhrumiyyətlər, bütün sınaqlar artıq

arxada qalıb, unudulub. Nə məhbəs illəri, nə gecikmiş sevgisi, nə ölüm qorxusu onun içindəki vətən məhəbbətini əzə bilməmişdi və əgər Arnonun nəğmə oxumaq bacarığı olsaydı, mütləq qəhrəmanlıq mahnısı oxuyardı. O, genişlənən çevrələrlə yüksəklərə qalxır, bu gözəl qanadları ram etməyə qadir olan yeganə istəyə tabe olaraq öz vətəninə, öz evinə, öz satqın rəfiqəsinin yanına can atırdı. Necə deyərlər, gözlərini də, qulaqlarını da, zəhnini də kilidləyib özünü tam olaraq sirli rəhbərinin – istiqamət duyğusunun ixtiyarına buraxmışdı.

Arno ox kimi cənub-şərqə uçurdu. Sirakuzalı oğru Arno ilə həmişəlik vidalaşmışdı.

Aşağıda, vadidə sürət qatarı tüstüləyirdi. Qatar çox qabaqda idi, lakin Arno ona həm çatdı, həm də vəhşi ördək suda üzən desmanı ötən təkni ötüb-keçdi. Vadinin üzərindən, şam meşələri küləklərlə pıçıldayan Çenanqo dağlarından keçib uzaqlara, lap uzaqlara uçurdu.

Palıd ağacındakı yuvasından bir qırğın sakitcə çıxdı; göyərçini görmüş, onu özünə qurban seçmişdi. Arno nə sağa, nə sola, nə yuxarı, nə də aşağı dönmədi; qanadının bircə tərənişi belə boşa getmədi. Qırğın gözləyirdi. Lakin Arno onun yanından güclü maral ayının qurduğu pusqunun yanından ötən təkni ötüb-keçdi. Evə, evə!

Şap, şap, şap! – parlayan qanadlar artıq tanış yollarda çırpılırdı. Bir saatdan sonra dağları görəcəkdik. Budur, artıq onların üzəriylə uçur. Tez yaxınlaşan doğma yerlər ona yeni güc verirdi. Evə! Evə! – deyən qəlbi sözsüz nəğmələr oxuyurdu. Susuzluqdan ölən yolçu uzaqda zorla sezilən palmalara baxdığı kimi, onun da parlaq gözləri Manhattanın¹ uzaqdan boy verən tüstü-dumanına zillənmişdi.

Dağdan qırğın qopdu. Öz gücünə, öz qanadlarına əmin olan, quşların ən sürətli sayılan qırğın layiqli ov tapdığına sevinirdi. Onun yuvasında az göyərçin olmuşdu və o, indi külək səmtində süzərək gücünü qoruyur, hücum üçün fürsət gözləyirdi. Ah, həmin anı necə də dəqiq seçmişdi! Ox kimi parlayıb aşağı, aşağı

¹ *Manhattan* – Nyu-York şəhərinin yerləşdiyi ada

şığdı. Onun bu hücumundan nə vəhşi ördək, nə çalağan yayına bilərdi, çünki o, qırğı idi.

Geri qayıt, göyərçin! Özünü qoru, təhlükəli dağlardan aralan!

Göyərçin yolundan döndümü? Yox, çünki bu, Arno idi. Evə, evə, evə! Başqa heç nə haqda fikirləşmirdi. Özünü qırğıdan qorumaq üçün o yalnız daha sürətlə uçurdu. Qırğı şığdı – bu parlaq ləkənin üzərinə şığdı – və əliboş qayıtdı. Arno isə vadinin fəzasını sapanddan qopan daş kimi yardı: əvvəlcə bəyaz qanadlı quş idi, sonra titrəyən bir ləkəyə, axırda isə əhəmiyyətsiz nöqtəyə çevrildi. Daha uzaqlara, sevimli Hudzon vadisi, yaxşı tanıdığı böyük yol boyunca uzaqlara... Onları son dəfə gördüyü vaxtdan iki il keçmişdi. Artıq alçaqdan uçurdu. Şimaldan meh əsir, üzərindən keçdiyi çayın sularını titrədirdi. Evə, evə, evə!.. Artıq şəhər küllələrini görürdü. Evə, evə! Alçaqdan uçmaq lazım idi, külək qalxırdı.

Alçaqdan! Təəssüf ki, o, həddindən ziyadə alçaqdan uçurdu! Ovçunu o təpənin arxasında gizlədən hansı bəd ruh idi, görəsən? Hansı şeytan idi ona mavilikdən qopub şimala sarı irəliləyən xırdaca ləkəni göstərən? Ah, Arno! Alçaqdan uçan Arno, ovçunu yaddan çıxarma! Çox alçaqdan uçur, bu təpənin üzərindən çox alçaqdan keçirsən. Çox alçaqdan.

Parlaq alov, şaqqıltı! – və ölümsəçən qırmalar Arnoya yetişdi; yetişən kimi də yaraladı, amma yenə yolundan sapdıra bilmədi. Sayrışan qanadlar üzəri yazılı qırılmış lələklərini itirdi, lələklər ehmallica yerə endi. Onun dəniz rekordunun sıfırı itdi. İndi daha 210 deyil, 21 mil görünürdü. Rekordunu oğurlamışdılar, həyasızcasına oğurlamışdılar! Sinəsində yaranan tünd ləkə böyüyüb yayıldı, lakin Arno tabe olmurdu. Evə, evə! Təhlükə arxada qalıb. Evə, yalnız evə, həmişəki kimi düz xətt boyunca evə...

Lakin qeyri-adi sürət artıq səngiyirdi: bir dəqiqə ərzində daha bir mil də alınmırdı və külək onun dağınıq qanadlarından həmişəki səsi qopara bilmirdi. Sinəsindəki ləkə gücdən düşdüyünü deyirdi, Arno isə elə hey

irəli uçurdu. Ev, irəlidə artıq evləri də görünürdü və sinəsindəki ağrını da unutdu. İndi uzaqgörən gözləri şəhərin uca qüllələrini də aydın seçirdi, o özü isə Cersinin uçurumları yaxınlığından keçirdi. İrəli, irəli! Qanad gücdən düşə bilər, göz də nurunu itirər, lakin vətən məhəbbəti getdikcə güclənir, getdikcə böyüyürdü.

O, küləkdən qorunmaq üçün əkilmiş hündür ağaclıqdan, parıldayan suyun üzərindən, ağacların üstündən və göyərçin ovlayan qırğıların yuvasının altından keçdi; qayadakı quldur yuvasında yekə, qaşqabaqlı yırtıcılar oturmuşdu. Qara maskalı dəniz quldurları kimi diqqətlə baxdılar, göyərçinin yaxınlaşdığını gördülər. Arno onları çoxdan tanıyırdı. Ünvanına yetişməyən çox namə bu yuvada son mənzil tapmış, üzərində yazıları olan çox lələk titrəyərək onun torpağına enmişdi. Lakin Arno neçə dəfə onlarla baş-baş gəlmişdi və indi də heç nə baş verməyibmiş kimi yoluna davam edirdi – irəli, irəli, sürətlə irəli, amma həmişəki kimi sürətlə uça bilmirdi. Ölümşəcan tufəng gücünü almış, sürətini azaltmışdı. İrəli, irəli! Qırğılar azca gözləyib iki ox kimi yerlərindən qopdular. Onlar əldən düşmüş, yorğun göyərçini tuturdular.

Bunu təsvir etməyin nə mənası? Cəsur qəlbin çarəsizliyini qələmə almaq nəyə gərəkdir axı? O artıq evlərini görürdü... Hər şey bir anda bitdi. Göyərçin ovçusu qırğılar sevincdən çığırırdılar. Elə havada çığırışa-çığırışa öz qayalarına qalxdılar, caynaqlarında isə bir göyərçin cəsədi tutmuşdular – balaca, cəsur Arnodan nə qalmışdısa onu.

Həmin qayada quldurların dimdikləri, caynaqları qəhrəman quşun qanına boyandı. Misilsiz qanadlar parça-parça didildi, üzərindəki salnamə daşlara səpələndi. Orada, günəşin altında qaldı lələklər, düz o zamanadək ki, quldurların özləri də gülləyə tuş gəldilər, onların da yuvası tar-mar edildi.

Bu misilsiz quşun taleyi naməlum qalacaqdı, əgər quldur yuvasının zirzibili arasında gümüş üzüyü təsadüfən tapmasaydılar – əla poçt göyərçininin müqəddəs ordenini; üzərində “Arno, 2590 S” yazısı olan üzüyü.

MARALIN İZİYLƏ

1

Çox isti idi. Yan quş ovuna çıxmışdı və meşənin bitib-tükənməz yaşıllıqlarında gəzib-dolaşırdı. Bataqlıqlı göllərdə günəş şüaları suyu qızdırmışdı və Yan İzlər bulağına – soyuq su içə bildiyi yeganə yerə yollandı.

Bulağın kənarında diqqətini lehmədə dəqiq çıxmış kiçik dırnaq ləpiri çəkdi. Yan bu cür izi əvvəllər heç vaxt görməmişdi. Bu izin vəhşi marala məxsus olduğunu düşünəndə ləzzətdən canında bir üşütmə hiss etdi.

“Marallar daha bu təpələrə gəlmir” – sakinlər Yana belə deyirdilər.

Lakin ilk qar düşəndə Yan maral dırnağının bulaq kənarında gördüyü izini xatırlayıb tüfəngini sakitcə çiyinə aldı və öz-özünə dedi:

“Maral vurana kimi bu təpələri dolaşacağam”.

Yan iyirmi yaşında boy-buxunlu, güclü oğlan idi. Hələ təcrübəli ovçu sayılmazdı, lakin piyada getməkdə mahir idi, həm də nadir inadcılığı vardı.

Hər gün maral axtarışlarında təpələrə dırmanırdı. Hər gün qarın üstüylə onlarca mil yol ölçür, gecə düşəndə isə bircə dənə də maral izi görmədən öz komasına qayıdırdı.

Amma hövsələ hər şeyə qələbə çalır: cənub tərəfin təpələrində uzun, ağır axtarışlardan sonra, nəhayət ki, Yan maral izlərinə rast gəldi – köhnə izlər idi, zorla seçilirdi, amma marala məxsus olduğu yəqindi. O, ləzzətdən eynən yayda olduğu kimi üşütmə keçirdi.

“Bu izlərlə maralı taparam”, – deyə Yan fikirləşdi.

Əvvəlcə izlər o qədər pozuc idi ki, Yan maralın hansı istiqamətdə qaçdığını da dəqiq təyin edə bilmirdi. Amma tezliklə fikir verdi ki, izin bir tərəfi yerə daha dərin işləmişdi. Yan bu qərara gəldi ki, daha dərin tərəf dırnaqların qabaq tərəfinə uyğun gəlir. Bundan savayı,

ona diqqət yetirdi ki, izlər arasındakı məsafə təpəyə dırmandıqca azalırdı. Nəhayət, qumlu torpaqda tapdığı aydın iz onun bütün tərəddüdlərinə son qoydu.

Həyəcan içində olan, saçlarının dibində qərribə vicvica duyan Yan izə düşüb irəli, daha irəli qaçmağa başladı.

Maral izləri getdikcə daha aydın, daha gözəgirən olurdu. Bütün günü Yan izə düşüb yüyürdü və gecəyə yaxın izlər onu komasının həndəvərinə çıxardı. İndi izlər tanış yerlərdən keçirdi: mişarxananın arxasından, Mitçellin otlaklarından birbaşa sıx qumotu kollarıyla örtülmüş meşəyə.

Gecə düşürdü və Yan təqibi dayandırmaq qərarına gəldi. O, öz komasından cəmi yeddi mil aralı idi və bir saatdan sonra artıq evinə yetişdi.

Səhər yenidən izi tapdı, amma bu dəfə iş çətin davam etdi: əvvəlki izin yerinə Yan müxtəlif istiqamətlərdə kəşişən çoxlu təzə izlə rastlaşdı. Amma yenə də bəxtinə güvənib irəli atıldı və tezliklə iki dənə lap təzə iz gördü. Təqib artıq elə dünənki kimi asan gedirdi. Yan izləri tutub irəlilədi.

Başını qaldırmadan, əyilə-əyilə izlərə diqqətlə baxaraq gedən oğlan qarşısına çıxan iki dənə böyük qulaqlı boz heyvanları görəndə həddindən artıq çaşdı. Heyvanlar onu görən kimi tullana-tullana uzaqlaşdılar. Təpəyə sıçrayaraq başlarını ona sarı çevirib Yana tamaşa etməyə başladılar.

Necə qeyri-adi marallar idi! Qəmli gözlərinin oğlanın görməkdən çox hiss elədiyini ifadəsiylə Yanı ayaq saxlamağa məcbur etdilər. Ovçu qarşısında hansı canlıların olduğunu anladı. Axı o, neçə həftədən bəri bu görüşü ehtirasla gözləyirdi! Buna baxmayaraq, marallarla görüş onun üçün tam gözlənilməz oldu. Onun bütün planları tüstü kimi dağıldı və o, heyranlıq içində donub-qalmışdı.

– O-o-o! – sinəsindən nəfəsi bu səslə çıxdı.

Marallar üzlərini çevirdilər, lakin Yana elə gəlirdi ki, onların baxışlarını yenə də öz üzərində hiss edir.

Marallar isə təpədən tullanıb, yenidən dırmanırdılar, elə bil, əylənirdilər. Adama elə gəlirdi ki, onlar Yanı tamam

unudublar və dırnaqlarını yerə yüngülcə toxunduraraq tamamilə əziyyətsiz altı-yeddi fut hündürlüyə sıçrayırdılar. Yan bu yüngülayaq, boz heyvanların qəribə oyununa valeh olaraq hərəkətsiz durmuşdu. Onların hərəkətlərində nə qorxu, nə də tələskənlik var idi və Yan heyvanlar qaçıb gedənə kimi onlara tamaşa etmək qərarına gəldi. Axı nə vaxtsa qorxmalıdırlar, bax onda təcrübəli ovçuların bəhs etdiyi həmin o nəhəng sıçrayışları görə bilərəm.

Yan yalnız maralların siluetinin solğunlaşdığını görəndə anladı ki, ondan qaçırılar.

Marallar təpənin getdikcə daha yüksək yerlərinə qalxırdılar. Qayaların tirəsindən yan ötəndə onların bədənini məlahətli bir tərzdə əyilirdi. Hərdən qarşılıqlarında üstündən sıçramaq lazım olan dərin yarıqan-zad açılarda bu qanadsız quşlar, sanki, bir neçə anlıq havadan asılı qalırdılar.

Marallar tamam gözdən itənə kimi Yan baxışlarını onlardan çəkə bilmədi. Güllə atmaq heç onun ağına belə gəlmədi.

Marallar görünməz olandan sonra oğlan onları ilk dəfə gördüyü yerə yaxınlaşdı. Qarın üstündə aydın izlər görünürdü, amma sonra onlar qəflətən yox olurdu. Bəs növbəti iz haradadır? Yan ətrafa göz gəzdirdi və bir məsələ təəccübünə yaman səbəb oldu – o aşkar etdi ki, əvvəlcə bir iz o birisindən on beş fut məsafədə düşürdü, amma nə qədər uzaqlaşdırsa, bu məsafə də böyüyür, on səkkiz, iyirmi, iyirmi beş, hətta otuz futa kimi artırdı. Deməli, o şən, yüngül sıçrayışların hər biri on beş futdan otuz futa kimi məsafə qət edirmiş.

– Sən demə, onlar qaçmırlar – zərif dırnaqlarını hərdən təpələrin zirvəsinə yüngülcə toxundurub uçurlar. Şadam ki, gizlənməyə macal tapdılar, – Yan pıçıldadı. – Mən bu gün kimsənin heç vaxt görmədiyini bir tamaşa seyr etdim.

Lakin səhər Yanın qəlbində ovçu instinktləri təzədən oyandı.

“Mən yenə təpələrə yollanmalıyam, – öz-özünə dedi, – yenə izlərini tapıb ov itinə dönməliyəm. Mən onların bicliyinə qarşı ağılımdan, güclərinə qarşı öz qüvvəmdən istifadə etməliyəm; sürətli uçuşları müqabilində isə mənim tufəngim var”.

Ah, bu tükənməz qumsal yamacları, gölləri, gözəl çəmənləri olan bu təpələr necə də misilsizdir! Küləyin hər əsməsində həyat çağlayırdı. Həyat eşqi Yanın vücudunu tamamilə doldurmuşdu; o, cavan, güclü, nikbin idi.

“Bu, həyatımın ən gözəl günləridir, – öz-özünə deyirdi. – Qızıl günləri!”

Bütün gün ərzində Yan canavar kimi təpələrə dırmanır, düzənliyə enir, yolüstü ağ dovşanları, kəklikləri ürkdərək maral dırnaqlarının izlərini tapmaq ümidiylə gözlərini yerdən çəkmirdi. Havadakı müvəqqəti isinmə marallara kömək oldu: qar əridi, izlər də yox oldu. Amma Yan, hər halda, növbəti iki günü də təpələrdə dolaşdı, maral izləri rastına çıxmadı.

Həftələr bir-birini əvəz edirdi. Soyuq günlərdən, şaxtalı gecələrdən çoxunu Yan qar basmış təpələrdə keçirirdi. Hərdən maralın izinə tuş gəlirdi, amma bütün axtarışları, adətən, faydasız olurdu: o, bomboş təpələri nahaqdan dolaşır, meşəqıranların adda-budda sözüylə meşələrin dərinliyinə nahaqdan girirdi. O yerləri dolaşdığı müddət ərzində cəmi birçə dəfə incə sıçrayışlarla təpənin zirvəsinə qalxan maralın siluetini gördü. Oralarda dolaşan söz-söhbət isə mişarxananın arxasındakı meşədə nəhəng bir maralın peyda olduğundan dəm vururdu. Yan onun izinə bir neçə dəfə düşmüşdü, amma maralın özünü görə bilmirdi ki, bilmirdi.

Uzunsürən inadlı təqibdən qorxuya düşmüş marallar isə o qədər ürəkək olmuşdular ki, onları ovlamaq barədə fikrin özü yersiz idi, odur ki Yanın ovçuluğu, əslində, uzun uğursuzluqlar və peşmançılıqlar zəncirindən başqa bir şey deyildi. Lakin bu uğursuzluqlar onu kədərən-

dirmirdi. Ovda Yanı ən çox təbiətlə məhəbbət dolu təmas cəlb edirdi. O, hər gün təpələrdə daha çox gəzməyə can atırdı. Bu sonu görünməyən ovun hər gününü oğlan üçün sevindirici bayram gəzintisinə çevrilirdi.

3

Bir il keçdi, yeni ov mövsümü gəldi və Yan içindəki ovçu ehtirasının oyanışını duydu.

Danışdırdılar ki, təpələrdə nəhəng bir maral peyda olub. Ona hətta ad da qoymuşdular – Qumsal təpələrin maralı. Qeyri-adi ölçüsü və sürəti, başındakı, sanki, bürüncdən tökülmüş, ucları fil sümüyü kimi parlayan nəhəng, qol-budaqlı buynuzu haqda dillərdə söz-söhbət dolaşırdı.

Təbiidir ki, ilk qar düşən kimi Yan özüylə artıq keçici ehtirasıyla xəstələndirdiyi yoldaşlarını da götürüb ova yollandı. Onlar kirşədə Şam təpəsinə yaxınlaşdılar və gün batanda görüşəcəkləri barədə sözləşərək müxtəlif səmtlərə yollandılar.

Təpənin ətrafındakı kolluqda çoxlu dovşan, tetra olurdu deyə atəş səsləri dəqiqəbaşı eşidilirdi. Lakin təpənin yaxınlığında maral izləri görünmədiyindən Yan kolluqdan çıxıb bu yaxınlarda, guya, həmin nəhəng maralın görüldüyü Kennedi vadisinə yollandı.

Bir neçə mil keçəndən sonra, həqiqətən də, qarın üzərinə dəqiq düşmüş iri izlər gördü! Sən bir sıçrayışa bax! Yan o dəqiqə başa düşdü ki, qarşısındakı haqqında o qədər söz-söhbət dolaşan Qumsal təpələrin maralından qalmış izlərdir.

Ovçu özündə qəfil bir güc duyub canavar kimi izə düşdü. Başındakı tüklərin dibində yenə də qəribə bir sancı duydu. Bu ağrını qabaqlar da yaşamışdı, amma indi onu daha güclü hiss edirdi. Yan fikirləşdi ki, yəqin, qurbanını izləyən canavarın da tükləri qabaranda həmin duyğunu yaşayır.

Yan hava qaralana kimi izə düşüb getdi. Artıq qayıtmaq vaxtı idi, ovçuların təyin etdiyi görtüş yeri – Şam təpəsi isə çox uzaqdaydı. Amma Yan bilirdi ki,

Şam təpəsinə təyin olunmuş vaxtda çata bilməyəcək: inanmırdı ki, yoldaşları onu uzun müddət gözləyələr. Lakin bundan heç narahat olmurdu: onun dəmir kimi ayaqları vardı və yaxşı ov iti qədər dözümlüydü. O, bütün günü ov edərək evə dönəndə özündə azacıq bir yorğunluq belə hiss eləmirdi.

Təyin olunmuş yerdə yoldaşlarını tapmayanda Yan özünü tam azad hiss edib həтта sevindi də. Görünür, dostları onun yorucu və uzun gəzintisində görə halına acıyırdılar. Amma yoldaşları bu bomboş təpələrdə onun necə xoşbəxt olduğundan da xəbərdar deyildilər.

Düzdür, soyuq külək Yanın üzünə vururdu, amma əslində, oğlanın sifətində sağlam cavanlıq alovunun parlaq şöləsi görünürdü. Bu gəzintilər zamanı o, xoşbəxt idi və bunu özü də anlıyırdı. İndi, evə dönərkən kirşədə soyuqdan əsə-əsə onun halına acıyan yoldaşlarını xatırlayıb qeyri-ixtiyari gülümsündü.

O-o, həmin gün Kennedi vadisində necə qeyri-adi qürub gördü! Qarın üzü qızardı və hündür qovaqlar bənövşəyi-qızılı rəngə bürünərək durmuşdu. Sürətlə qaranlıqlaşan, ala-toran düşən təki ay görünəndə meşədə gəzmək necə də gözəl idi!

“Bu, mənim həyatımın ən yaxşı günləridir! – deyərək təkrar edirdi. – Ömrümün qızıl çağları!”

Şam təpəsinə yaxınlaşanda Yan ucadan qışqırdı:
– Ura!

“Bəlkə, yoldaşlarım hələ oradadır? – fikirləşdi”. Lakin bu qışqırığın səbəbi bütün vücudunu doldurmuş həyat sevincinə çıxış nöqtəsi vermək idi.

Yoldaşlarının cavabı yerinə onun qulaqlarına canavarların uzaq ulartısı yetişdi. Yan məzələnmək üçün canavar kimi uladı. Canavarlar ona bir ağızdan cavab verdilər və bu dəfə oğlan anladı ki, heyvanlar dəstə yığaraq kiminsə izinə düşüblər. Adətən, onlar yalnız ov dalınca düşəndə belə ulayır.

Ulartı getdikcə daha yaxından eşidilirdi; meşənin əks-sədası onu durmadan təkrarlayırdı. Qəflətən Yanın beynində bir fikir işardı: “Onlar mənim izimə düşüblər! Onlar məni təqib edirlər!”

Getdiyi cığır indi kiçik bir talanı kəsib keçirdi. Belə soyuqda ağacların başında nicat tapmaq ağlasığan iş deyildi və Yan talanın ortasına çıxıb bir əliylə tütənginin lüləsini sıxaraq, digərini isə patronlarında gəzdirərək qarın içinə oturdu. Ürəyi yeni, dəhşətli hissiyyatdan sıxılırdı.

Meşədən bərk ulartı gəlirdi. Səs getdikcə yaxınlaşır, yaxınlaşırdı...

Lakin bu ulartı birdən dəyişdi və qəflətən kəsildi. Ay par-par yanırdı; ətraf gündüz kimi işıq idi. Canavarlar, görtünür, Yanı görərək talaya çataçatda ayaq saxlamışdılar. Sağ tərəfdən bir şaqqıltı gəlirdi, soldan – boğuş ulartı və sonra araya yenə sükut çökdü.

Yan hiss edirdi ki, mühasirədədir, bildirdi ki, canavarlar ağacların arxasında gizlənib ona göz qoyurlar. Lakin oğlan nişan almağa cəhd edərək əbəs yerə gözüne əziyyət verirdi: canavarlar ağıllı idilər, görünmürdülər. Yan da ağıllı idi, sakitcə oturmuşdu. Ayağa qalxıb qaçan kimi sürü onun üstünə atılacaqdı.

Yəqin ki, dəstə böyük deyildi və özünün hərbi şurasında Yanı rahat buraxmaq qərarına gəlmişdi. İyirmi dəqiqəyə yaxın gözləyəndən sonra Yan ayağa durub evə yollandı. Komaya yaxınlaşanda fikirləşdi: "İndi mən bilirəm ki, maral arxasında addım səsləri, tətik çıqqıltısı eşidəndə nə çəkir".

Qumsal təpələrdə Yan çox şaxtalı gündüzlər, sərt qış gecələri keçirdi. Buraları bütün xırdalıqlarına kimi öyrəndi. Öyrəndi ki, nədən marallar kolluqlardan gen gəzirlər və nəyə görə onların izləri palıd ağaclarının yanında belə çox olur. O öyrəndi ki, quru qamış qara sarı əyiləndə nə pıçıldayır, müşk siçovulu buzun altında necə yaşayır, susamuru təpədən niyə enir və şaxtalı gecələrdə cingiltiyə sınıyan buzlar nə söyləyir. Dələlər ona şam qozalarını necə təmizləməyi, hansı göbələkləri qorxmadan yemək mümkün olduğunu öyrətdilər.

O, ətrafdakı bütün gölləri, meşələri və təpələri tanıdı. Minlərlə ovçu bicliyi öyrəndi, lakin marala əli çatmırdı ki çatmırdı.

Yan dolaşq cıgırlarda yüz millərlə yol keçərək maral izlərini gah tapdı, gah da itirdi. Ümidini kəsmirdi, çünki öz səyahətlərində bəzən Qumsal təpələrin nəhəng maralının izlərini də görürdü.

4

Ov mövsümü sonuna yetişirdi ki, şaxtalı səhərlərin birində Yan böyük şam meşəsinə yollandı. Yolda bir odunçuyla rastlaşdı. Odunçu Yana danışdı ki, meşədə bir dişi maral, bir də təpəsində böyük ağac kimi buynuzları olan həmin o nəhəng maralı öz gözləriylə görüb.

Yan birbaşa odunçunun nişan verdiyi meşəyə yollandı və həqiqətən də, tezliklə maralların izini gördü. İzlərdən biri bir zamanlar çayın yanında gördüyü izə bənzəyirdi, digəri – böyüyü isə, heç şübhəsiz, Qumsal təpələrin maralına məxsus idi.

Yanın içində yenidən bir vəhşi oyandı: o, ovunu duyan canavar kimi ulamağa hazır idi.

İzlər meşələrdən, təpələrdən ötürdü, Yan da izləri tutub qaçırdı, daha doğrusu, qaçan ovçunun çevrildiyi canavar idi.

Marallar bütün günü yerlərini dəyişərək yem axtara-axtara dolaşır, yalnız nadir hallarda onlar üçün suyu əvəz edən qar yeməkdən ötrü ayaq saxlayırdılar.

Bütün günü oğlan izləri tutub sürətlə irəliləyir və incə müşahidə qabiliyyətiylə hər xırda təfərrüatı qeyd edir, sevinirdi ki, bu dəfə izlər yumşaq qarın üstündə daha dəqiq qalır. Artıq pal-paltardan və ona maneçilik törədən əşyalardan azad olan Yan səs salmadan irəli, daha irəli gedirdi.

Qəflətən uzaqdakı kolluqda gözünə nəsə dəydi. “Bəlkə, quşdur?” – kolun arxasına sinib diqqətlə baxan Yan fikirləşdi. Kolluğun boz fonunda boz rəngli nəsə seçilirdi və Yana əvvəl elə gəlirdi ki, bu, sadəcə, bir başında budaqları olan ağacdır. Amma budur, boz ləkə tərpendi, budaqlar yuxarı qalxdı və Yan əsim-əsim əsdi... Hər şeyi o dəqiqə anladı: kolluqdakı boz ləkə maraldır, Qumsal təpələrin maralı!

O, necə də əzəmətli, həyat işartısıyla dolu idi! Yan heyvana ecazkar heyranlıqla baxırdı.

Ona indi, təhlükədən xəbərsiz dincələrkən atəş açmaq cinayət olardı... Lakin Yan da bu görüşün neçə aylar boyu həsrətindəydi axı. Mütləq atəş açmalıydı.

Ruhi həyəcan arta-arta gedirdi və Yanın əsəbləri tab gətirmədi: qaldırdığı tüfəng əlində əsdi, o, yaxşı nişan ala bilmədi. Nəfəsi kəsik-kəsik oldu, az qala, boğulurdu.

Yan hədəfə yönəltdiyi tüfəngi aşağı saldı... Həyəcandan bütün bədəni əsirdi.

Bir neçə an keçdi və Yan özünü yenə ələ aldı. Artıq əlləri əsmirdi, gözləri hədəfi lap aydın seçirdi. Niyə belə həyəcanlanır ki – axı qarşısındakı maraldan başqa bir şey deyil!

Lakin o an maral başını çevirdi və Yan onun qayğılı gözlərini, böyük qulaqlarını və burun pərələrini aydın seçdi.

“Yəni sən məni öldürməyə cəsarət edərsən?” – maralın baxışları Yanın üzərində duranda ona elə gəldi ki, heyvan bu sözləri dedi. Oğlan yenə də özünü itirdi. Bədənindən vicvicə keçdi. Lakin o bilirdi ki, bu, sadəcə, ovçu titrətməsidir. Həmin an bu hissiyyata nifrət bəsləyirdi, hərçənd ki sonralar ona hörmət etməyi öyrəndi.

Nəhayət ki, içindəki canavar Yanı atəş açmağa məcbur etdi.

Güllə boşa çıxdı. Maral yerindən sıçradı, yanındakı dişisi də göründü. İkinci atəş – yenə dəymədi... Onun dalınca da neçə-neçə atəş... Lakin marallar bir təpədən o birisinə atıla-atıla artıq gizlənmişdilər.

5

Yan hələ bir müddət maralların izinə düşüb yüyürdü. Onları heç yaralaya da bilməmişdi – izlərdə qan yox idi.

Bir milə yaxın məsafə qət edəndən sonra Yan onu lap qəzəbləndirən başqa bir iz gördü: bu, mokasin iziydi, hindu izi. İçi qəzəblə dolmuş Yan bu təzə izi tutub getdi və təpəyə qalxanda hindu ovçunun böyürü

üstə yıxılmış ağacdan duran, ona mehriban tərzdə əl yelləyən qamətli siluetini gördü.

– Sən kimsən? – Yan kobud tərzdə ondan soruşdu.

– Çaska.

– Bizim ölkəmizdə nə edirsən?

– Bura əvvəllər mənim ölkəm idi, – hindu sərt cavab verdi.

– Axı o marallar mənimdir! – Yan dedi.

– Nə qədər ki onları öldürməmişən, vəhşi marallar heç kəsinki deyil.

– Mən sənə məsləhət görürdüm ki, mənim tutduğum izlərdən uzaq gəzəsən...

– Mən səndən qorxmuram, – hindu cavab verdi.

– Küşüşməyə dəyməz. Yaxşı ovçu maralı həmişə tapar.

Yan Çaska ilə bir neçə gün keçirdi. O, maralı vura bilmədi, amma əvəzində Çaskadan hindu ovçuların çox bicliklərini öyrəndi. Öyrəndi ki, maralları təpələrdə təqib etmək olmaz, çünki heyvanlar çox vaxt bilə-bilə təpəyə qalxırlar ki, dallarınca düşən olub-olmadığını görsünlər. Çaska tüpürcəyi ilə islatdığı barmağını havaya qaldıraraq ona küləyin səmtini təyin etməyi öyrətdi və Yan qeyri-ixtiyari düşündü: “İndi mən bilirəm ki, maralın burnu niyə həmişə nəm olur”.

Çaska ona izah etdi ki, ovun uğuru çox vaxt yalnız hövsələylə gözləməkdən asılı olur. Ona məxsusi ovçu yerini öyrətdi. Bu yerləş qar örtüyü nə qədər qalın olursa olsun, ovçuya öz izləriylə qayıtmağa kömək edirdi.

Hərdən onlar ova bir yerdə, hərdən də ayrı çıxırdılar. Bir dəfə Yan tək olanda indi Çaskanın adını daşıyan gölün yanındakı kolluqda maral izi gördü. İzlər təzə idi. Yan ətrafa diqqətlə qulaq verdi və ona elə gəldi ki, kolluqda nəsə şıqqıldadı. Bunun dalınca da budağın necə tərpendiyini gördü. Yan tüfəngini qaldırdı, nişan aldı, kolluqda növbəti hərəkəti gözləməyə başladı ki, atəş açsın. Həqiqətən, bir neçə saniyə sonra budaqların arasında nəsə boz bir şey gözə dəydi və Yan artıq tətiyi çəkməyə hazır idi ki, aydın seçilməyən boz fiqurla bir yerdə hərəkət edən qırmızı ləkə gördü. Daha bir neçə an ötdü və kolluqdan Çaska çıxdı.

– Çaska! – Yan həyəcan içində çığırdı. – Mən az qalmışdı səni vurum!

Hindu cavab yerinə barmağıyla başını sarıdığı qırmızı yaylığa işarə etdi. Yan yalnız indi başa düşdü ki, niyə hindu ovçular başlarına həmişə qırmızı yaylıq bağlayırlar və o vaxtdan etibarən özü də ovda olanda bu ehtiyat tədbirindən istifadə etməyə başladı.

Bir neçə gündən sonra onlar şam meşəsinə uçan çəmənlik kəkliklərindən ibarət böyük bir dəstə gördülər. Tezliklə onların dalınca başqa dəstələr də uçdu. Çaska onlara diqqətlə baxıb dedi:

– Kəkliklər meşədə gizlənir. Şaxta olacaq.

Həqiqətən də, bütün ertəsi günü ovçular tonqal kənarında keçirəsi oldular.

Şaxta iki gün azgınlıq etdi və yalnız üçüncü gün yenedən ova çıxma bildilər. Lakin Çaskanın bəxti gətirmədi: o, yıxılıb tüfəngini sındırdı. Axşam Yanla tonqal kənarında görüşəndə o dinmədən, uzun-uzadı qəlyanını çəkdi və sonra qəflətən sükutunu sualla pozdu:

– Sən nə zamansa Siçan təpələrində ova çıxmısan?

– Yox.

– Yaxşı ovdur... Ora gedək.

Yan etiraz əlaməti olaraq başını buladı.

Hindu qərbə tərəf nəzər salıb dedi:

– Bu gün Siu izləri gördüm... Artıq burada ov pis olacaq.

Və Yan başa düşdü ki, Çaska qəti qərara gəlib. O yox oldu və Yan hindunu bir daha görmədi. Lakin Kerberi təpələrinin arasında yerləşən göl indiyədək Çaska gölü adlanır.

6

Kerberi yaxınlığında çoxlu maral göründü. Bu yaxınlarda Kennedi vadisiylə mişarxananın arasında nəhəng bir maral görüblər.

Bu məlumatları Yan zövqünə heç uyğun olmayan yeknəsəq həyat yaşadığı Qərbə gedəndən sonra məktubdan aldı. Məktub ov mövsümünün əvvəlində

gəlmişdi və o vaxt ovçu titrətməsi, onsuz da, artıq Yana üstün gəlməyə başlamışdı. Əgər əvvəllər tərəddüd edirdisə, həmin məktub bütün tərəddüdlərinə son qoyan axırncı təkan oldu. Dəmir at onu doğma təpələrə apardı. Sonra da at belində bir neçə saat və o artıq evdə idi. Bitib-tükənməyən ovçu gəzintiləri təzədən başladı.

Tezliklə onun qulaqlarına çatdı ki, guya, göllərdən birinin sahilində yeddi heyvandan ibarət maral sürüsü görüblər, özü də sürünün başçısı əsl nəhəng imiş.

Yan üç başqa ovçuyla birlikdə kirşəyə minib həmin uzaq gölə tərəf yola düşdü.

Ovçular tezliklə maral izlərinə rast gəldilər: izlərin altısı cürbəcür böyüklükdə, yeddincisi, ən böyüyü isə, heç şübhəsiz, Qumsal təpələrin məşhur maralına aid idi.

Kaş görəydiniz bu adamların içində daş dövrünün qanıçən vəhşisi necə qətiyyətlə baş qaldırdı! Kaş görəydiniz ki, onlar izə düşüb təqibə başlayanda gözləri necə acgözlüklə alışıb-yanırdı!

Artıq gecə yaxınlaşdı. Onlar sürüyə çatmışdılar. Yanın israrlı tələblərinə baxmayaraq, yoldaşları kirşədən çıxmaq istəmirdilər.

Tezliklə qarlı bir təpənin üstündə təzə izlər gördülər. Görünür, marallar burada ayaq saxlayıb ovçulara sarı çönmüşdülər, sonra isə müxtəlif səmtlərə dağılmışdılar. Heyvanların hər sıçrayışı iyirmi beş futluq idi. Amma izə düşüb təqibi davam etdirdisələr də, maralların özünü görə bilmədilər. Gecə ovçuları haqladı və onlar qarın içində düşərgə saldılar.

Səhərisi təqib davam etdi. Onlar maralların gecələdiyi yerə çatdılar: qarı ərimiş, tündrəngli yeddi çökək ona dəlalət edirdi ki, heyvanlar məhz burada uzanmışdılar.

Yanın israrıyla kirşəni buraxdılar. O diqqət yetirdi ki, izlər böyük meşəyə tərəf gedir. Meşəxoruzu çığırtıyla ağacların üstünə qalxdı – deməli, marallar oradadır.

Yan ovçulara ümumi hərəkət planı təklif etdi, lakin hövsələsiz yoldaşları ona heç qulaq asmaq belə istəmirdilər.

Beləliklə, iki dəstəyə bölündülər: ovçulardan ikisi bir, ikisi isə digər tərəfə yollandı.

Yanla yoldaşı Duff tezliklə iki maralın izinə düşdülər. Heç şübhə yox idi ki, bu marallardan biri sürtünün oğlana iki ildən bəri rahatlıq verməyən həmin nəhəng başçısı idi.

Onlar heyvanlara meşənin dərinliklərində çatdılar; bircə anın içində indicə gördükləri marallar müxtəlif tərəflərə qaçaraq yox oldular. Yan Duffa dişi maralı təqib etməyi tapşırırdı, özü isə nəhəng dəstə başçısının yox olduğu səmtə tələsdi.

Günəş enirdi. Yan adda-budda meşəliyi olan tanımadığı bir yerdəydi. Maralı izləyərək tamam nabələd olduğu yerlərə gəlib çıxmışdı. Heyvan artıq lap yaxında idi və Yan onu elə indicə görəcəyinə əmin idi ki, uzaqdan atəş səsi gəldi, dalınca biri də. Maral sürətli sıçrayışlarla uzaqlaşdı. Ona çatmaq ağlasığan iş deyildi.

Yan qayıtdı və tezliklə yoldaşını da tapdı. Duff dişi marala iki dəfə atəş açmışdı. Deyirdi ki, yəqin, ikinci gülləsi hədəfə dəydi. Onlar da dişinin izinə düşüb irəlilədilər. Yarım mil keçəndən sonra yerdə qan damcıları gördülər, sonra daha qan görünmədi, izlər isə, elə bil, bir az böyümüşdü, lap aydın görünürdü. Çovğun başlanırdı, qar izləri sovururdu, lakin Yan aydınlaşdıra bildi ki, bu izlər yaralı dişi maralın deyil, onun buynuzlu sevgilisininindir. Buna lap əmin olmaq, bütün şübhələri dağıtmaq üçün izləri tutub bir qədər geri qayıtdılar.

Yan haqlı idi. Böyük maral bu dəfə təqibə məruz qalan heyvanların təcrübəli ovçulara yaxşı məlum olan qədim bicliyinə əl atmışdı: öz izləriylə yaralı rəfiqəsinin yanına qayıtmışdı ki, dişi maral tamam başqa səmtə gedib gizlənə bilsin.

Ovçular bu fəndə uymadılar. Onlar yaralı heyvanın izlərini tapıb ac canavar kimi təqiblərini davam etdirdilər.

Maral başa düşəndə ki təqibçilərin diqqətini yayındırmaq cəhdi baş tutmadı, rəfiqəsinin yanına dönməyə məcbur oldu.

Qürub çağı ovçular onların hər ikisini təpənin qarlı yamacında gördülər. Dişi maral başını aşağı dikərək

yavaş-yavaş gedirdi. Yoldaşı isə həyəcan içində irəli yüyürür və sanki, rəfiqəsinin niyə ondan geri qaldığını başa düşməyərək qayıtmalı olur, dişi maralı nəvazişlə yalayıb tələsdirirdi.

Lakin ovçular artıq onlara çatmışdı. Düşməni görəndə maral buynuzlarını silkələdi, otərəf-butərəfə yüyürdü və nəhayət, sanki, müqavimət göstərməyin, mübarizə aparmağın əbəs olduğunu anlayaraq qaçıb getdi.

İnsanlar yaxınlaşanda dişi maral yerindən qalxmağa cəhd göstərdi, amma o qədər zəifləmişdi ki, yenə yıxıldı. Duff bıçağını çıxardı. Yan əvvəllər heç fikirləşməmişdi ki, niyə hər ovçu kəmərinə uzun bıçaq gəzdirir. Bıçarə maral iri parlaq gözlərini düşmənlərinə zillədi; gözlərində yaş vardı. Lakin heyvan nə inildədi, nə də cıncırını çıxardı. Yan əlləriylə üzünü tutub çöndü. Əlində bıçaq olan Duff dişi heyvana yaxınlaşıb öz dəhşətli işini başa çatdırdı. Bunu sözlə təsvir etmək mümkün deyil...

Yan uçunurdu. Duff onu çağırırdı. Oğlan aramla ona tərəf çöndü.

Nəhəng maralın rəfiqəsi qarın üstündə hərəkətsiz uzanmışdı. Onlar gedəndə uzaqda nəsə iri bir kölgə görünüb elə həmin an da təpələrin arxasında yox oldu.

Bir saatdan sonra ovçular kirşəylə gəldilər və dişi maralın cəmdəyini qırmızıya boyanmış qarın üstündən qaldırdılar. Maralın olduğu yerin ətrafında, qarın üstündə təzə, yekə izlər gördülər, uzaqda, gecənin zülmətində ağaran təpədə isə böyük bir kölgə kabus kimi görünüb yox oldu.

Həmin gecə tonqal işığında oturmuş Yanın bey-nində necə qüssəli, ağır fikirlər qaynaşırdı! O, özünü qınayırdı. Sən demə, ov bu imiş!.. O, neçə vaxtdan bəri buna can atırmış?.. Uzun, həyəcanlı günlərdən, saysız-hesabsız uğursuzluqlardan sonra o, arzusuna yetmişdi: əldən düşmüş gözəl məxluq qanlı, murdar bir leşə çevrilmişdi...

Lakin səhər açılarda gecədən qalmış dilxorçu təəsürat yoxa çıxdı. Təpələrin üstündən uzun ulartı sədaları gəlir, Yan diqqətlə bu səslərə qulaq asırdı. Onu bir fikir narahat edirdi: bəlkə, onun izlədiyi heyvanın təqibini canavar davam etdirir?

Ovçular ən yaxın malikanəyə yollandılar. Yan burada tək qalmaq üçün bəhanələr uydurdu. Və yenə nəhəng maralın təzə izlərinə rast gəldi. Oğlan yenidən təqib yangısıyla alovlandı.

“Mən onu bir də görməliyəm”, – öz-özünə təkrarlayırdı.

Qalan ovçular isə sərt şaxtada donmaqdan bezdilər. Yan ümumi ərzaq ehtiyatından kiçik qazançaya doldurdu, yorğanını götürüb yoldaşlarıyla vidalaşdı.

– Əlvida! – ayrılarkən səsləndi.

– Uğur olsun!

Kirşə də, ovçular da enişli-yoxuşlu düzənlikdə görünməz oldular. Yan tək idi. Hələ özünü belə tənha hiss etdiyi olmamışdı. O, əvvəllər də həftələr, aylar uzununu sakit yerlərdə təkbaşına, yoldaşsız dolaşmışdı, amma indiki kimi əziyyət çəkdiyi olmamışdı. İndi onun üçün yaman ağır idi. Qarşısındakı nəhayətsiz qarlı çöllərə göz gəzdirəndə lap ürəyi sıxılırdı. Yoldaşlarının dalınca qaçmağa, onları səsləməyə belə hazır idi, lakin qüruru buna yol vermədi.

Onlar isə artıq gözdən itmişdilər, dallarınca qaçmaq da gec idi, onları səsləmək də. O, maralın izini tutub getdi – iki ildən bəri ona rahatlıq verməyən, onu öz təsiri altına salan ləpirlərdən ibarət bitib-tükənməz zənciri çözməyə başladı. Bu izlər bütün ətraf təpələri, çölləri yüngül və son dərəcə dolaşq bir tor kimi bələmişdi. Əgər insan onlardan baş çıxara bilsəydi, gözləri qarşısında heyvanın bir sərgərdan həyatının lal pövesti açıları. Əgər insan bu izlərin mənalarnı tam çözə bilsəydi, dəhşətli düşmənlərlə qorxulu görüşlərin, heyvanın həyatına nöqtə qoyan ölümdirim savaşıнын tarixçəsini oxuyardı. Yaxın tariximizdə – yalnız yemək fikri çəkdiyi zamanlarda insanlar vəhşi

heyvanları daha böyük ustalıqla ovlayırdılar və o vaxtlar heyvan izləri qarnı doyurmağın yeganə açarı idi. Elə bu səbəbdən də heyvan izlərini görəndə insanın qəlbində indi-yədək onu axtarıb tapmaq, ona yiyələnmək kimi mübhəm bir fikir oyanır, ibtidai ovçunun vəhşi instinkti oyanır.

Yan bu qarşısı alınmaz, qaranlıq hissə yenidən tabe oldu və maralı axtarmağa üz qoydu.

Axşama sıx ağcaqovaq meşəsinə çatdı. Yan bilirdi ki, maral burada gecələyəcək, odur ki ehtiyatla, cıncırını çıxarmadın ağacların arasından keçməyə başladı.

Lakin onun bicliyi bir nəticə vermədi. Maral onu təqib edəni gördü və gizlənməyə macal tapdı.

Pərtlik və ümitsizlik Yana üstün gəlmişdi. Gecəni şaxtaly, küləkli meşədə keçirməli olacaqdı.

Gecə isə çox soyuq, qaranlıq idi. O, yorğana bürünüb uzandı və təəssüfləndi ki, təbiət insana tülkününkü kimi isti xəz və donmuş əl-ayağını örtə biləcəyi bir quyruq verməyib.

Yer də, ağaclar da şaxtadan şaqquldayır. Adama elə gəlirdi ki, hətta göydəki ulduzlar belə soyuqdan cingildəyir. Yaxınlıqdakı göldən hərdən bir şaqqultı səsi eşidilirdi: sahilə yaxın yerlərdəki buz çatlamağa başlamışdı. Gölün, meşənin üzərindən adamın üzünü yandıran soyuq külək əsirdi.

Canavar oda tərəf gizlincə gəlirdi, amma lap yaxınlaşmadı. Yalnız şikayət edirmiş kimi ulayıb yenidən yox oldu.

Səhərə yaxın bir qədər istiləşdi. Qar yağıb maralın izlərini örtüdü.

Yan harada olduğunu bilmirdi. Meşəylə heç bir məqsəd olmadan xeyli dolaşandan sonra Şamlı çaya tərəf getmək qərarına gəlmişdi. Amma yolu necə tapaydı? Qar havada fırlanır, adamın gözlərinə dolur, üzünü iynə kimi sancıb bütün ətrafı bələyirdi. Yaxınlıqdakı ağaclar dumanlı görünür, uzaqdakı şeylər isə, sanki, bəyaz zülmətin içindəydi, heç görünmürdü. Onda oğlan ağcaqovaq meşəliyində, qarın altından qızıl rüşə adıyla tanınan bitkinin qurumuş gövdəsini tapdı. Bu bitki həmişə şimala tərəf meyillənirdi. Beləliklə, Yan

bu quru gövdədən istiqaməti öyrəndi, indi yolu tapa bilərdi. O, cənub-şərq istiqamətində, Şamlı çayın axdığı yerə yönəldi. Bundan sonra hər dəfə azdığını düşündə qarı qazıb altından qızıl rişə taparaq şimalın harada olduğunu müəyyənləşdirirdi.

Nəhayət ki, meşədən çıxaraq uzaqda Şamlı çayı gördü.

Yan bütün gününü maral izini boş-boşuna axtarmaqla keçirdi. Gecə tonqal qaladı və yenə təəssüfləndi ki, taleyi ona isti, sıx yun bəxş etməyib. Birinci gecə o, yanaqlarını və ayaq barmaqlarını dondurmuşdu. Bədəninin donan hissələri ağrıyır, alışıb-yanırdı, lakin Yan evə dönmək barədə heç fikirləşmirdi də. Bu dəfə maralı tapacağı haqda gizli ümidi onu bərk-bərk tutub saxlamışdı.

Ertəsi gün nəşə qəribə, anlaşılmaz bir hissə onu maral ayağı dəyə bilməyən bomboş düzənlikdə dolaşmağa məcbur etdi. Bəs nəticə? O, qəflətən qarşısında, çox güman ki, maralların gecələdiyi yeri – çuxuru gördü. Hələ üstünü qar basmamış altı tündrəngli çökək böyük maralla ailəsinin burada gecələdiyinə dəlalət edirdi.

Heç dördəbir mil keçməmişdi ki, dumana bürünmüş sıra təpələrin o üzündən qulaqlarını şəkəylən beş maral başı boylandı və yanlarında qiyamət qol-budaqlı buynuzları olan başçı göründü. Bu görüntü gözlərinə dəyən kimi də yox oldu. Yan nişan almağa macal tapmamışdı ki, heyvanlar qaçıb təpənin arxasında gizləndilər.

Böyük maral düşməninə görəndə artıq ailəsinə toplayaraq yenə qarlı təpələrdə dolaşırdı. O, sürüsünə çölə dağılmaq işarəsi verdi və maralların hamısı bir anda müxtəlif səmtlərə qaçdı.

Yan ancaq bir şey istəyirdi – sürünün başçısına çatmaq. O, kolluqlarla örtülmüş dar dərəyə tərəf getdi. Aşağıda Şamlı çay qıjiltıyla axırdı.

“O buradadır, burada gizlənib məni güdür, amma tutacağam onu, mütləq tutacağam”, – Yan öz-özünə təkrar-təkrar deyirdi.

Kolluqlardan gözlərini çəkmirdi. Yarım saatdan sonra tünd kölgə kollardan ayrılıb ehtiyatla təpəliklərə

qalxdı. Maral gözdən itəndə oğlan cəld düzənliyi kəsə yolla keçib heyvana qarşı tərəfdən yaxınlaşaraq onunla üzbəüz gəlməyə cəhd elədi. Lakin maral ovçudan uzaq-görən idi: onun fəndini başa düşdü və öz izləriylə qaçıb uzaqlaşdı.

Maral gözəl bilirdi ki, bu mübarizə onun həyatı üzərində gedir. Əgər təqib bir neçə gün dalbadal davam edirsə, ən güclü, ən sürətli heyvan belə yorulur. İnadkar ovçu səbirlə elə anı gözləyə bilər ki, maral özü gücdən düşüb ona təslim olar.

Beləliklə, Yan öz ovunu qarlı çöllərdə, təpələrdə yorulmadan izləyirdi. Maral onu aldadır, öz izləriylə qayıdaraq yaxınlaşan ovçunun iyini mümkün qədər tez almaq üçün küləyə qarşı dururdu. Heyvan insanı aldadır, oyan-buyana gəzdirir, qəflətən yoxa çıxaraq onun qarşısına çözülməz tapmacalar qoyurdu. Lakin Yan nəsə qeyri-adi qətiyyətlə ovunu təqib edir, bütün bicliklərini aşkarlayır, əsl izi tapıb ondan əl çəkmirdi.

Nəhəng maral, nəhayət ki, gücdən düşdü. O qədər zəiflədi ki, artıq nə yeyə, nə də yata bilirdi. Amansız təqibin ucbatından o əldən düşdü, qüvvəsini itirdi və artıq sıçrayışlarının sürəti də qabaqkı tək deyildi. O, düşməyə təslim olmağa hazır idi.

8

Nəhayət ki, maral və ovçu hər tərəfdən bataqlıqlarla əhatə olunmuş meşəyə gəlib çıxdılar. Maralla Yanın, deyəsən, sonuncu, dəhşətli görüşü üçün nəzərdə tutulmuş bu meşəliyə üç cıgır aparırdı.

Yan ikinci cıgırı tutub ehtiyatla irəlilədi, gödəkcəsini, kəmərinə çıxararaq koldan asdı, özü isə bataqlığa sarı qayıtdı.

Sonra lap ehtiyatla, ayağının altındakı quru ağac budaqlarını şıqqıldatmaqdan çəkinərək üçüncü cıgıra düşdü və kolluqda gizləndi. Bir qədərdən sonra təhlükə hiss edən zığ-zığ quşu kimi yavaşca fit çaldı.

Marallar zığ-zığ quşlarının səsinə həmişə fikir verirlər. Yan da öz sığınacağından böyük maralın ətrafa gəz

gəzdirmək üçün qulaqlarını şəkləyərək kiçik təpəliyə necə qalxdığını gördü. Oğlanın sakit fiti maralı hərəkətsiz heykələ çevirmişdi. Lakin kollar və ağaclar heyvanın qabağını tutmuşdu.

Maral bir neçə dəqiqə dayanıb burun pərələriylə havanı ciyərlərinə çəkir, uzaqlara baxırdı. O, arxası ovçuya sarı durmuşdu və Yanın bu qədər yaxınlıqda olduğu heç ağlına da gəlmirdi. Külək koldan asılmış gödəkcənin qollarını tərptdi. Maral cəld təpədən enərək ağacların arasından səssizcə keçib yox oldu.

Yan onun hansı səmtə getdiyini aydınlaşdırmaq üçün diqqət kəsilməmişdi. Qızdırmalıymış kimi əsir, ürəyi çırpınırdı, tütəngi isə atəş üçün artıq çoxdan hazır idi.

Sakitcə, ehtiyatla boylandı və elə həmin an ondan üçcə addım aralıdan Qumsal təpələrin böyük maralı eynən onun özü kimi sakitcə, sanki, yerin altından çıxırmış kimi başını qaldırdı!

İki gözəl, qara göz Yana zillənmişdi. Qol-budaqlı buynuzları heyvanın çəşəng başını bəzəyirdi. Şux bədəni hərəkətsiz idi, sanki, daşa dönmüşdü.

Nəhayət ki, Qumsal təpələrin maralı ilə Yan üz bəzi gəlmişdilər. Maralın həyatı indi Yanın əlindəydi.

Heyvan mücəssəmə kimi durmuşdu. Durub özünün iri, həyat həqiqətləriylə dolu gözlərini düz oğlana zilləmişdi.

Tütəng Yanın əlində əsdi. Oğlan tütəngini qaldırdı və yenə aşağı saldı, çünki maral özünün aydın gözlərini ondan çəkmədən hərəkətsiz durmuşdu.

Yan hiss etdi ki, həyəcanı səngiyir, artıq dişləri də bir-birinə dəyib şaqıldamırdı; indi onun içində bir hüzur və sevinc vardı.

“Atəş aç, tez ol! Axı sən buna can atırdın!” – daxilindən bir səs ucaldı. Amma bu səs çox inamsız, çox zəif idi...

Yan canavar sürüsünün onu təqib etdiyi həmin gecəni xatırladı. O gecəni ki, yorğunluqdan halsız vəziyyətdə yırtıcı heyvanların yaxınlaşmasını dəhşətlə gözləyirdi. O, öldürülmüş diş maralı və heyvanın qanına boyanmış qarı xatırladı – cinayətkar bir qətlin

bəyaz qarı boyayan qanını. Can verən dişi maralın gözləri düşdü yadına – ürkək, iltimasla dolu baxışları, sanki, soruşurdu: “Mənim günahım nə idi?”

Artıq heyvanı qətlə yetirmək fikri ona qeyri-mümkün gəlirdi. Yan marala baxır, maral da aydın, ağıllı gözlərini ondan çəkmirdi. Elə bil, onlar bir-birinin gözlərindən hər şeyi oxuyurdular. Yan onun həyatını əlindən ala bilməzdi və içində nə vaxtdan bəri yaranmağa başlayan, yavaş-yavaş yetişərək möhkəmlənən bir nəsə qəflətən ucadan, amiranə bir ahənglə diləndi. Bu səs ona deyirdi:

– Fağır, gözəl heyvan! Gör nə vaxtdan bəri biz bir-birimizə düşmən kəsilmişik: mən – ovçu, sən – qurban idin. Amma indi hər şey dəyişdi. Biz bir-birimizin gözünün içinə baxırıq, biz bir ananın – təbiətin övladlarıyıq. Bir-birimizlə danışa bilmirik, lakin bir-birimizi elə sözsüz də anlayırıq. İndi mən əvvəlki kimi deyiləm; indi səni anlayıram və əminəm ki, sən də məni anladın. Sənin həyatın mənim əlimdədir, lakin artıq məndən qorxmursan. Mənə bir maral barədə danışmışdılar. İtlər onu mühasirəyə alanda o, ovçunun üstünə yüyürüb gözləriylə nicat diləmişdi, ovçu da onu xilas etmişdi. Mən də həmin ovçu kimi neçə günlərdən bəri səni təqib etsəm də, indi qarşımda qorxusuz-hürküslü dayana bilərsən. Mənim əlim səni öldürmək üçün heç vaxt qalxmaz. Ey gözəl məxluq, biz qardaşıq, lakin mən səndən böyük, səndən güclüyəm. Əgər mənim gücüm səni qorumağa çatsaydı, təhlükənin nə olduğunu heç vaxt duymazdın.

Get, qorxmadan get və meşəli təpəliklərinə göz – mən səni bir də təqib etməyəcəyəm. Həyatı nə qədər çox tanıyırsansa, bir o qədər də mənə yaxınlaşırsan və mən sənə bir ov kimi, ləzzətli bir ət tikəsi kimi baxa bilmirəm.

Sakitcə get – qorxusuz-hürküslü.

Biz bir də görüşməyəcəyik. Əlvida!

AYI BALASI CONNİ

1

Conni anasıyla bir yedə Yellouston parkında yaşayan balaca, bamezə ayı balası idi. Anasının adı Qrempi (acıqlı) idi. Başqa ayılarla bir yerdə mehmanxananın yanındakı meşədə yaşayırdı.

Mehmanxana müdirinin göstərişiyə mətbəxdən bütün yemək qalıqlarını yaxın meşədəki talaya aparırdılar və ayılar bütün yay uzununu orada kefdirdilər.

Yellouston parkı vəhşi heyvanlar üçün qoruq elan ediləndən sonra onlar toxunulmaz sayıldığından orada ayıların da sayı ildən-ile artırdı. İnsanların atdığı xeyrixah addımlar cavabsız qalmadı və ayıların çoxu mehmanxana işçilərinə elə yaxşı uyğunlaşmışdı ki, özlərinin davranışına və xarici görünüşlərinə uyğun ləqəblər də almışdılar. Bir dənə, çox uzun ayaqları olan arıq qara ayı Arıq Cim adını daşıyırdı. Başqa qara ayını Snaffi (fıncıran) çağırırdılar və o qədər qara idi ki, elə bil, hissə vermişdilər. Fetti (gonbul) çox piyli, çənəsi daim işləyən, tənbel bir ayı idi. Birlikdə gəlib, birlikdə gedən iki yeniyetməni isə Əkizlər çağırırdılar. Lakin aralarında ən çox şöhrət tapanı Qrempi və balaca Conni idi.

Qrempi qara ayıların ən yekəsi, ən qəzəblisi idi, Conninin – onun yeganə övladının isə çox zəhlətökən, dözülməz xarakteri vardı: daim deyir, zingildəyirdi. Görünür, bunun səbəbi hansısa xəstəlik idi, çünki heç bir sağlam ayı balası, elə sağlam bəşər övladı kimi, səbəb olmadan daim zarıya bilməz. Həqiqətən də, Conni xəstəyə oxşayırdı. Deyəsən, həmişə qarnı ağrıyırdı və bu, mənə son dərəcə təbii gəldi, çünki bir dəfə zibilxanada yediklərini görmüşdüm. O nə görürdüsə, mütləq dadına baxırdı. Anası isə bunu qadağan etmək yerinə bu qarınqululuğa tam biganə yanaşırdı.

Conninin yalnız üç pəncəsi sağlam idi, solğun rəngli, səfeh xəzi, uyğunsuz görünən yekə qulaqları, sallaq qarnı vardı. Lakin anası ondan ötrü ölürdü; götünür, əmin idi ki, oğlu dünya gözəlidir və elə bu səbəbdən də yaman ərköyün böyüdüdü onu. Qrempi onun yolunda hansı məhrumiyyətlərə desən dözərdi. Oğlu isə öz hərəkətləriylə anasını nigaran qoymaqdan həmişə zövq alırdı. Xəstə, arıq Conni heç də sarsaq deyildi və anasını nəyə desən vadar edə bilirdi.

2

Mən Conni ilə 1897-ci ilin yayında, heyvanların gündəlik həyatlarını müşahidə üçün Yellouston parkına gələndə tanış oldum. Mənə danışdılar ki, Fəvvarəli mehmanxananın yanındakı meşəlikdə ayıları istədiyən vaxt görə bilərsiniz. Mən bu söhbətlərə o qədər də inanmırdım, lakin mehmanxanaya gələndən beş dəqiqə sonra qapıdan çıxarkən yanında iki balası olan yekə bir qara ayıyla toqquşanda hər şeyə inandım.

Bu görüşdən qorxaraq ayaq saxladım. Ayılar da durdular və arxa pəncələri üstə oturub mənə tamaşa etməyə başladılar. Sonra ana ayı öskürəyə bənzəyən “Koff, koff!” səsi çıxarıb yaxındakı şamağacına baxdı. Balaları, deyəsən, onun nə demək istədiyini anladılar, çünki elə həmin dəqiqə ağaca sarı qaçaraq iki dənə balaca meymun kimi dırmandılar. Özlərini təhlükəsizlikdə hiss edəndə budaqlarda yerlərini rahatladılar, oğlan uşaqları kimi bir pəncələriylə ağacdan yapışıb balaca, qara ayaqlarını yelləməyə başladılar.

Hələ də arxa pəncələri üstə oturmuş ana ayı aramla mənə yaxınlaşırdı və mən artıq ayağa qalxmış, insan baxışının ecazkar gücü barədə heç bir məlumatı olmayan tükü nəhənglə bu yaxınlıqdan çox narahat idim.

Yanımda özümü qorumaq üçün ağac da yox idi və dişli ayı yüngülcə donquldanda mən artıq aradan çıxmaq barədə düşünürdüm, baxmayaraq ki burada məni ayıların heç vaxt adama hücum etmədiyinə inandırmışdılar. Amma ayı yenə ayaq saxladı. O, məndən otuz

addım aralı idi, sakitcə baxırdı, hərəkətlərində, sanki, qətiyyətsizlik vardı. Elə bil, fikirləşirdi: “Bu adam, bəlkə də, mənim balalarımın ziyan vurmaq istəmir, amma yenə də risk etməyə dəyməz”.

O, balalarına baxıb qərribə, şikayət dolu bir səs çıxardı, təxminən er-r-r, er-r... kimi və onlar da böyük-lərdən əmr almış sözbəxan uşaqlar təkə dinməzcə ağacdən düşməyə başladılar. Onların hərəkətlərində ayı yəndəmsizliyindən əsər-ələmət yox idi. Budaqdan-budağa sıçrayır, cəld hərəkətlərlə aşağı enirdilər və axırda yerə düşdülər. Sonra hər üçü meşəyə yollandı.

Bu sözbəxan ayı balalarından yaman xoşum gəldi. Elə ki anaları onlara nəsə bir əmr verirdi, etiraz etmədən tabe olurdular. Lakin mən öyrəndim ki, onlara tabe olmağı həyatın özü öyrədib.

Beləliklə, mən elə ilk addımlarımdan ayların ailə həyatlarıyla tanışlığımın uğurla başladım. Məsələ əgər elə bununla bitsəydi belə, bura gəlməyinə dəyərdi. Lakin mehmanxanadakı dostlarım dedi ki, müşahidə aparmaq üçün ən yaxşı məkan heç də bura deyil. Mənə məsləhət gördülər ki, dördəbir mil o tərəfə, meşədəki zibilliyə gedim və əmin edirdilər ki, orada nə qədər desən ayı görə bilərəm.

Ertəsi gün səhər birbaşa ayların şamağacılardan ortasında yerləşən yeməxanasına yollandım, yaxınlıqdakı kolluqda gizləndim.

Çox gözləmək lazım olmadı. Meşədən iri, qara bir ayı sakitcə çıxdı. Zibilliyə yaxınlaşan kimi orada qalaqlanmış yemək artıqlarını eşməyə, tapdığını yeməyə başladı. Ayıq-sayıq görünürdü, bir şıqqıltı eşidən kimi arxa pəncələri üstə oturub ətrafa boylanır, ya da qorxmuş kimi bir neçə addım kənara qaçırardı. Nəhayət, başqa bir ayı görünəndə qulaqlarını şəkəylərək qaçıb aradan çıxdı. İkinci ayı da özünü yaman qorxaq aparırdı və mən onu lap yaxşı görmək üçün kolluqda tərənən kimi qaçıb getdi.

Əvvəl-əvvəl elə mən də həyəcanlı idim. Axı Yellowstone parkında silah gəzdirmək qadağan idi və mənim əlimdə heç ağac da yox idi. Lakin ayların ürəkək davranışı məni

sakitleşdirdi. Mən bu yekə, tüklü heyvanları acgözlüklə süzür, onların məişət həyatına tamaşa edirdim.

Lakin tezliklə əmin oldum ki, seçdiyim müşahidə məntəqəsi kifayət qədər uğurlu deyil, çünki zibil qalağından yetmiş beş addım aralı idi. Ondan yaxında isə bircə dənə kol yox idi ki, arxasında gizlənə biləsən. Onda mümkün olan yeganə şeyi etdim: düz zibilxanaya gəlib bir qıraqda elə bir çala qazdım ki, içində gizlənmək mümkün olsun və orada, kələm köklərinin və kartof qabıqlarının, tomat qablarının və iylənən ət tikələrinin arasında səhərdən-axşamədək oturdum. Bu yer məndən çox, milçəklərin ürəyindən idi. Həqiqətən də, ayı yeməkxanasının qoxusu o qədər xoşagəlməz idi ki, axşam mehmanxanaya dönəndə meşədə paltarımı dəyişməyə nədək içəri girməyimə icazə vermədilər.

Zibilxanada oturmaq asan deyil, amma əvəzində deyə bilərəm ki, həmin gün mən ayları həqiqətən gördüm. Zibilxanaya gələn ayların hamısını saysaydım, yəqin, qırxdan çox olardı. Amma bu, düzgün olmazdı, çünki aylar elə hey gəlib-gedirdilər. Əminəm ki, orada, azı, on üç ayı vardı, çünki onların hamısını eyni zamanda görüb saymışdım.

Bütün gün ərzində qeyd dəftərçəmi, albomumu əlimdən yerə qoymadım, gördüyüm hər ayını ora qeyd edirdim və tezliklə onları bir-birindən seçməyi də öyrəndim.

Müşahidə qabiliyyəti olmayanların çoxu elə bilir ki, eyni növdən olan heyvanların hamısı bir-birinə bənzəyir. Amma əslində, eyni növdən və cinsdən olan heyvanlar bir-birindən elə adamlar qədər fərqlənir. Yoxsa yetkin heyvanlar bir-birini, balalar analarını necə tanıyardılar? Bu ziyafətə gələn ayların hər birinin özünəməxsus cəhətləri vardı. Onların arasında görkəm və xasiyyət etibarilə eynisini tapa bilməzdin.

Mən daha bir qəribə kəşf elədim: ağacdələnin taq-qılıtsını, cırcıramanın cırıltısını, mavi zığ-zığ quşunun səsinə, hətta yarpaqların arasından keçən dələnin hənirtisini də yüz addımlıqdan seçirdim, amma aylar yaxınlaşanda heç nə eşidə bilmirdim. Onların nəhəng,

yumşaq pəncələri həmişə yerə elə ehtiyatla basılır ki, nə bir budaq qırılır, nə də bir yarpaq tərپənir – bu heyvanların meşədə səssiz davranması əsl incəsənətdir.

3

Bütün səhəri ayılar gəlir, gedirdilər, mənə heç görmürdülər. Əgər bir-iki balaca küsüşməni saymasaq, onların arasında diqqətəlayiq bir hadisə baş vermədi. Lakin günortadan sonra, saat üçə yaxın bir qədər canlanma müşahidə olundu.

Həmin vaxt zibilxanada başı yeməyə qarışmış dörd yekə ayı vardı. Tən ortadakı Fetti idi; sakit, xoşbəxt vəziyyətdə uzanmışdı. Hərdən özünü artıq hərəkətlərdən azad edərkən fisildəyir, yekə qırmızı ilana bənzəyən dilini getdikcə daha çox çıxararaq asanlıqla əllə götürə biləcəyi ləzzətli tikələri məhz diliylə çəkib ağzına aparırdı. Onun arxasında Arıq Cim qədim xərçənglərdən olan omarın anatomiyasını öyrənirdi. Omarlarla hələ tanış deyildi, odur ki nə olduğunu bilmək üçün birini yemək qərarına gəlmişdi.

İki başqa ayı qəribə bir zirəkliklə içində meyvə olan tənəkə qabları təmizləyirdi. Mütəhərrik ayı pəncəsi tənəkə qutunu saxlayır, uzun dili isə dar deşikdən irəliyə hərəkət edərək içində nə varsa hamısını ehtiyatla, iti tilişkələrə ilişmədən süpürüb aparırdı. Bu riqqətləndirici səhnə o qədər uzun çəkdi ki, mən onu alboma köçürməyə də fürsət tapdım. Proses qəfil bir hadisəylə yarımçıq kəsildi.

Əvvəlcə yamacın zirvəsində gözümə nəsə bir tərپəniş dəydi – adətən, ayıların gəldiyi yerdə. Sonra meşədən yanında balaca balası olan nəhəng, qara bir diş ayı çıxdı. Bu, Qrempi və balaca Conni idi.

Qoca ana ayı yamacdan enirdi. Conni tullana-tullana onun yanında qaçır, adəti üzrə, deyindir, donquldanır, zingildəyirdi, anası isə gözlərini ondan tək cücesini izləyən toyuq kimi çəkmirdi. Zibilxanaya, təxminən, otuz addım qalmış Qrempi oğluna tərəf çönüb, görünür, təxminən, bu sözləri dedi: “Conni, mənim balam, yaxşısı

budur, sən burada gözlə, mən də gedib bu gədələri qovum”.

Conni yerində qaldı, amma nə baş verəcəyini yaman görmək istəyirdi deyə arxa pancələri üstə qalxaraq qulaqlarını şəkələdi, gözələrini bərəltədi.

Qrempi zibilxanaya yollandı, addımlarını ağayana ata-ata xəbərdarlıq edirmiş kimi donquldandı. Lakin həmin o dörd ayının başı yeməyə elə qarışmışdı ki, ətraflarından xəbərləri yox idi. Onlar üçün nə fərqi, tutalım ziyafətlərinə daha bir ayı qoşulacaq, nə olsun ki! Onda Qrempi onlara lap yaxınlaşdı və bir neçə dəfə ucadan öskürəyə bənzəyən səslər çıxarıb hücumu keçdi. Gülməlidir, amma ayların heç müqavimət göstərmək fikirləri belə yox idi. Elə ki üzərlərinə hücum çəkənin kim olduğunu gördülər, hamısı birdən qaça-raq meşədə gözdən itdi.

Arıq Cim sürət yığıb aradan çıxanda o biri iki ayı geri qalmamağa çalışırdı, amma yazıq Fetti çox ləng tərpenir, fisıldaya-fisıldaya, bütün gombullar kimi yanlarını basabasa hərəkət edirdi. Üstəlik, bədbəxtlikdən, hələ bir Conniyə tərəf yönəlmişdi. Qrempi bir neçə sıçrayışa özünü ona yetirib bədəninə arxa qisminə ağır qapazlar saldı. Düzdür, bu qapazlar onun addımlarını sürətləndirməsə də, onu ulayaraq istiqamətini dəyişməyə məcbur etdi. Özünü daha möhkəm döyülməkdən yalnız bu yolla xilas edə bildi. Zibilxananın yeganə sahibinə çevrilmiş Qrempi oğluna sarı çönüb artıq mənə tanış olan şikayətli ahənglə səsləndi: Yer-r-r, yer-r-r... Cavabında Conni üç sağlam pəncəsinin üstündə bacardığı kimi sürətlə taytıya-taytıya yaxınlaşdı. Anasına qoşulub yeməyin üstünə elə acgözlüklə atıldı ki, hətta zingiltisini də kəsdi.

Görünür, bu zibillikdə dəfələrlə olmuşdu, çünki tənəkə qutulardan, yeşiklərdən əla baş çıxarırdı. Əgər mürəbbə şüşəsi tapırdısa, omar qutuları onu cəlb etmirdi. Bəzi tənəkə qutular ona yaman əziyyət verirdi, çünki son dərəcə acgöz, yöndəmsiz idi, qutunun iti kənarlarından qaça bilmirdi. Çox cəlbədicə görkəmi olan bir meyvə qutusunun deşiyi o qədər böyük idi ki, kəlləsini içinə soxub bir neçə dəqiqə künc-bucağını

yalayaraq ləzzət aldı. Lakin başını çıxarmaq istəyəndə bacarmadı, ilişib qaldı. Onda Conni bütün uşaqlar kimi qutunu cırmaqlamağa, çığırmağa başlayaraq ona heç cür kömək etmək iqtidarında olmayan anasını həyəcanlandırırdı. Nəhayət ki, birtəhər azad olanda acığını tənəkə qutusunda çıxmaq üçün onu əzib lap dümdüz eləyənə kimi döyəclədi.

Başqa bir yekə qutu – şirə qutusu onu bəs deyincə mükafatlandırdı. Bu qutu məxsusi qapaqla bağlanmışlardan idi, odur ki deşiyinin qıraqları çox hamar idi. Amma əvəzində Conninin başı bu deşiyə heç cür girmirdi və ayı balası dilini nə qədər çıxarsa da, onun içindəki ləzzətli xəzinəyə yetişə bilmirdi. Lakin Conni vəziyyətdən çıxış yolunu çox tez tapdı. Özünün balaca, qara pəncəsini içinə soxub divarlarında gəzdirməyə başladı, sonra da çıxararaq tərtəmiz yaladı. Bir pəncəsini yalaya-yalaya digəriylə tənəkə qutunun içində işləyirdi, düz o vaxtadək ki, qutu içəri tərəfdən lap fabrikdən indicə çıxıbmuş kimi təmiz oldu.

Sonra onun diqqətini qırıq siçan tələsi cəlb etdi. Onu qabaq pəncələriylə bərk-bərk tutaraq tədqiq etməyə başladı. Siçan tələsindən iştahagətirən pendir qoxusu gəlirdi. Lakin bu qəribə əşya onun pəncəsiylə vurduğu zərbəyə zərbəylə cavab verdi və ayı balası çığirtısını zorla boğaraq özünü ələ almaq bacarığını göstərdi.

Başını gah bu, gah da o tərəfə əyərək, dodaqlarını büzüb boru kimi uzadaraq əlindəki əşyanı diqqətlə nəzərdən keçirəndən sonra onu bayaqkı meyvə qutusuna verdiyi cəzaya məruz qoydu. Conninin səyləri bu dəfə mükafatsız qalmadı: onu vurmuş xənayətkarın içindən bir tikə pendir tapdı.

Görünür, Conni hələ heç vaxt zəhərlənməmişdi. Bütün mürəbbə və meyvə qutularını yalayandan sonra o, öz qiymətli diqqətini sardina balıqlarından, omardan olan konservlərin qutularına yönəltdi və heç ət konservlərindən də qorxmadı. Onun qarnı top kimi şişdi, pəncələri isə yalanmaqdan hamar, parlaq oldu.

Birdən ağılıma gəldi ki, seçdiyim yer çox təhlükəli ola bilər, çünki bir var tənha bir ayı ilə rastlaşasan, bir də var balasını nəyləsə qorxudaraq qəzəbli ana ayının diqqətini cəlb edəsən.

“Tutalım, – qeyri-ixtiyari fikirləşdim, – balaca şuluqçu Conni bu zibilxananın axırına çatıb məni tapdı. O dəqiqə qışqırıq salacaq, onun anası isə, təbii ki, elə biləcək balasının üstünə hücum çəkmişəm və mənə düşüncələrinin əksini isbatlamağa fürsət vermədən parkda qüvvədə olan bütün nəzakətli davranış normalarını unudacaq. Onda vəziyyət tamam xoşagəlməz istiqamətdə dəyişə bilər”.

Xoşbəxtlikdən, bütün mürəbbə qutuları zibilliyin əks tərəfində idi. Conni qutuların yanından çəkilmir, Qrempi isə balasından uzaqlaşmırdı. Görəndə ki anasının əlinə diqqətçəkən bir qutu keçib, ayı balası onu almaq üçün ağlaya-ağlaya üstünə yüyürdü və təsadüfən nəzərləri təpənin zirvəsinə yönəldi. Orada nə gördüsə, o dəqiqə arxa pəncələri üstə oturub həyəcanla öskürdü: Koff, koff, koff, koff...

Anası cəld çönüb həmin səmtə baxmağa başladı. Mən də onlar baxan tərəfə nəzər saldım və orada – aman tanrım, dəhşət! – qrizli¹ cinsindən olan nəhəng bir ayı gördüm. Bu, əsl nəhəng idi, lap xəzə bürünərək ağacların arasıyla hərəkət edən omnibusa bənzəyirdi. Conni zingildəyib anasının arxasında gizləndi. Qrempi boğuc səslə donquldandı və kürəyinin tükləri qabardı. Etiraf edim ki, mənim də tüklərim biz-biz oldu, lakin çalışırdım qımıldanmayım.

Qrizli əzəmətli yerləşilə yaxınlaşırdı. Onun enli çiyinləri və hər addımda ehtizaza gələn gümüşü xəzi adamın canına qexri-ixtiyari üşütmə salan bir dəhşət təlqin edirdi.

Conni daha bərkdən zingildədi. Mən onu başa düşürdüm, amma bəlli səbəblərdən susmağa üstünlük

¹ *Qrizli* – Amerikada ayının iki cinsi olur: qara və boz; “qrizli” sözünün ingilis dilində mənası “bozumtu!” deməkdir və boz ayıların adları məhz bu sözdən götürülüb.

verirdim. Bir dəqiqəlik tərəddüddən sonra Qrempi ağlağan balasına sarı çönüb mənə qısa öskürək təsiri bağışlayan bir neçə söz dedi: Koff, koff, koff... Lakin mən onun, əslində, nə dediyini təsəvvür edə bilərəm: "Mənim balam, sən gərək ağaca çıxıb mənim bu həyasız qovmağımı gözləyəsən".

Hər halda, Conni məhz belə etdi, elə anasının istəyi də bu idi. Lakin Conni əyləncələrindən imtina etmək fikrində deyildi. O baş verənləri görmək istəyirdi və şamağacının sıx budaqları arasında gizlənməyindən məmnun deyildi, odur ki təhlükəsiz şəraitlə hadisələri izləmək imkanını sintez etmək qərarına gəldi. O, ağacın ən hündür budağına dırmandı. İndi səmanın fonunda aydın görünərək yerində sakit qalmır, həyəcandan ucadan çığırdı. Budaq o qədər nazik idi ki, onun ağırlığı altında əyilir, hər tərənəndə otərəf-butərəfə yellənirdi və mən bu budığın sınaacağını hər an gözləyirdim.

Əgər yıxılanda Conni mənim yanıma düşsəydi, anası ilə küsüsməli olacaqdım. Lakin budaq, xoşbəxtlikdən, mən fikirləşəndən möhkəm çıxdı, Conni isə belə təmirlərdə onu sındırmayacaq dərəcədə, müvazinətini itirməyəcək dərəcədə usta idi.

Həmin vaxt Qrempi arxa pəncələri üstünə qalxaraq tüklərini qabardıb, dişlərini qıcayıb Qrizlinin üstünə irəliləyirdi. Anladığım qədərincə Qrizli ona əhəmiyyət verməyərək birbaşa zibilliyə yönəldi; sanki, burada tamam tək idi. Lakin Qrempinin yanından keçəndə diş ayı nərildəyərək onun üstünə atıldı, qulağının dibinə ağır bir qapaz saldı. Belə davranışdan qayğılanan Qrizli, hər halda, cavab zərbəsi endirə bildi və diş ayını yerə yıxdı. Aldığı zərbədən sonra belə sakitləşmək fikrində olmayan ana ayı bir az da qəzəbləndi, yerindən sıçrayıb yenə onun üzərinə atıldı.

Onlar bir-birindən yapışaraq finxıra-finxıra, nərildəyə-nərildəyə, toz buludları qaldıra-qaldıra yerdə dıgırılmağa başladılar. Lakin bütün bu səs-küyün içindən mən şamağacının təpəsində var gücüylə zingildəyən Conninin səsini aydın seçirdim. Görünür,

o, anasını həvəsləndirirdi ki, düşməniylə hesabını daha tez çəkə bilsin.

Qrizli nədən dişini ayının belini qırmadı, bunu heç cür anlaya bilmədim. Toz dumanından və dalaşanların qarışıq siluetlərindən savayı heç nə görə bilmədiyim bir neçə dəqiqədən sonra onlar, sanki, qarşılıqlı razılaşma əsasında aralandılar – bəlkə də, ayı gülüşünün qaydası beləydi – davalarını dayandırdılar, amma gözlərini bir-birindən çəkmirdilər və Qrempi yaman yorğun görünürdü.

Görünür, Qrizli bununla kifayətlənmək fikrindəydi. Onun niyyətinə nə davanı davam etdirmək, nə də Conniyə fikir vermək daxil deyildi. O yalnız bir şey istəyirdi: hüzur içində nahar etmək. Amma yox! Zibilxanaya tərəf ilk addımını atanda Qrempi elə bildi ki, ayı Conniyə sarı gedir və yenə hücumu keçdi. Lakin bu dəfə Qrizli ayıq-sayıq idi. Bir zərbəylə dişini ayını yıxaraq kökündən çıxarılmış nəhəng bir ağac kötüyünə çırpdı. İndi Qrempi dərslərini əməlli-başlı almışdı. Aldığı zərbənin gücü və buynuz kimi dik duran ağac köklərinin ona göstərdiyi sərt münasibət dişini ayının bütün döyüş əzmini başından çıxardı. Birtəhər ayağa durub gizlənmək istəyirdi. Amma indi Qrizli əsəbiləşmişdi, onu cəzalandırmaq niyyətiylə kötüyün ətrafında hərənlənən Qrempinin dalınca düşdü. Qrempi daha zirək idi və elə edirdi ki, kötük həmişə onunla rəqibinin arasına düşürdü. Ağacda qalan Conni isə hər hərə-kətiylə anasının halına yandığını nümayiş etdirirdi.

Nəhayət ki, onu bu yolla tutmağın qeyri-mümkün olduğunu anlayan Qrizli arxa pəncələri üstə oturdu; elə bil, yeni manevr fikirləşirdi. Anı sakitlikdən istifadə edən Qrempi bir sıçrayışa kötükdən uzaqlaşaraq Conninin gizləndiyi ağaca dırmaşmağa macal tapdı. Ayı balası bir qədər aşağı enmişdi, bəlkə də, anasını qarşılamaq məqsədilə, ya da budaqların ağırlıq altında sınıması üçün belə etmişdi.

Bu maraqlı üçlüyün fotoşəklini çəkəndən sonra daha bir şəkli nəyin bahasına olursa olsun, çox yaxın məsafədən çəkmək fikrinə düşdüm. Bütün gün ərzində

ilk dəfə sığınacağımdan çıxıb həmin ağacın altına yüyürdüm. Lakin bu yerdəyişmə səhv idi, çünki ağacın sıx aşağı budaqları yuxarıdakı ayıları məndən tamam gizlətdi.

Ağacın gövdəsinə sıxılaraq gözlərimi yuxarı zilləmişdim və fotoaparatumu işə salmaq üçün fürsət gözləyirdim. Birdən Qrempi ağacdan düşməyə başladı; dişlərini qıcayır, təhdidlə öskürürdü. Qətiyyətsizlik içində donub-qalmışdım ki, arxadan kiminsə səsi gəldi:

– Özünüzü gözləyin, cənab! Qoca ana ayı sizə hücum edəcək.

Çönəndə cavan bir çoban gördüm. O, hadisələrin lap kulminasiya nöqtəsində buradan at belində ötürmüş.

– Siz bu ayıları tanıyırsınız? – oğlan yaxınlaşanda soruşdum.

– Əlbəttə, gəl tanımayım! – cavab verdi. – Yuxarıdakı bala Connidir, yanındakı isə onun anasıdır – Qrempi. O, heç vaxt mehribanlıqla fərqlənməyib, lakin Conni indikinə bənzər vəziyyətlərə düşəndə onunla gərək heç zarafat etməyəsən.

– İstərdim ki, onlar aşağı enəndə şəkillərini çəkim.

– Onda belə edin, – çoban dilləndi, – mən at belində sizin yanınızda duracağam və əgər dişi ayı üstünüzə hücum çəksə, elə bilirəm qabağını alaram.

Oğlan danışdığımız kimi mənim yanımda durdu, Qrempi isə təhdidlə donquldana-donquldana budaqdan-budağa aramla enirdi. Amma mənə çatmağına lap az qalmış başqa budağa sıçrayaraq təhdidlərini həyata keçirmədən qaçmağa üstünlük verdi.

Beləliklə, Conni tək qaldı. Bayaqqı yerinə dırmaşıb şikayətli bir səslə ağlamağa başladı: Ua, ua, ua!

Kameram hazır vəziyyətdə idi və mən artıq Connini özünün həmişə algıyarkən aldığı sevimli pozasında çəkmək fikrindəydim ki, o, qəflətən boynunu uzadıb var gücüylə qışqırmağa başladı.

Conni baxan tərəfə nəzər salanda gördüm ki, Qrizli düz mənim üstümə gəlir və hələ açıq düşmən münasibəti göstərməsə də, aramızda olan məsafənin hamısını keçmək niyyəti qəti idi.

Mən çoban oğlandan soruşdum ki, bu ayını necə, tanıyırmı.

– Necə tanımayım! Bu, qoca Qrizlidir, parkın ən böyük ayısı. Adətən, o yalnız öz işləriylə məşğul olur, əgər onu narahat etməsən, kimsəyə toxunmur. Amma bu gün, özünüz gördünüz də, yaman əsəbidir, təhlükəli ola bilər.

– Onun şəklini çəkmək istərdim, – dedim. – Əgər mənə kömək göstərsəniz, bir cəhd edərdim.

– Yaxşı, – çoban üz-gözünü qırışdırıb cavab verdi. – Mən atdan düşməyəcəyəm, əgər ayı sizin üstünüzə hücum etsə, mən onu yayındırmağa çalışaram. Onu bir dəfə vura bilərəm, amma ikinci dəfə alınmayacaq. Yaxşısı budur, siz ağaca dırmaşasınız.

Lakin yaxınlıqdakı yeganə ağacda Conni oturdugundan çobanın təklifi heç ürəyimdən olmadı. Mən ağaca, Conninin yanına dırmaşmağımı, anasının isə məni qarabaqara izləməsini, aşağıda isə Qrizlinin mənim ağacdan birbaş onun qucağına yığılmağımı necə gözlədiyini təsəvvür etdim.

Qrizli yaxınlaşdı. Mən qırx addımlıqdan onun şəklini çəkdim, sonra bir də iyirmi addımlıqda, ayı isə sakitcə mənə tərəf gəlməyində idi. Mən zibil qalağının üstündə oturub gözləməyə başladım. On səkkiz addım, on yeddi addım, on iki, səkkiz... O, hələ də gəlir, Conni isə daha ucadan çıxırdı. Nəhayət, mənim beş addımlıgımda dayandı və dəhşətli, saqqallı başını yana əydi ki, ağacın başında küy-kələk salanın kim olduğunu görsün. Bu hərəkət mənə onun profilini göstərdi və mən fotoaparatu bir də çıqqıldatdım. Səsi eşidəndə o, elə dəhşətli bir nəriltiyə mənə baxdı ki, elə bildim axırım çatıb, yerimdə donub-qaldım. Bir müddət gözlərini məndən çəkmədi, bəbəklərindəki xırdaca, yaşıl alovu gördüm. Sonra yenə aramla çevrilib yekə bir pomidor qutusu götürdü.

Dəhşət! Yəni bu qutunu mənə atacaq?

Mən elə düşünürdüm. Amma ayı bunun yerinə qayğısız görkəmlə əlindəki qutunu yalamağa başladı, sonra onu bir kənara tullayıb başqa birisini götürdü.

Artıq mənə də, Conniyə də marağı tamam itmişdi, deyəsən, bizim heç birimizi öz diqqətinə layiq görmürdü.

Zibilxananın bütün sərvətini ona buraxıb aramla, meşələr kralının yanında necə etməliydim sə, eləcə daldalı getdim, Conni isə öz sığınacağında ağlamağını kəsmirdi; indi onun səsi daha çox pişik miyovultusunu xatırladırdı.

Qrempinin başına həmin gün daha nə gəldiyini öyrənə bilmədim. Conni bir az da ağlayandan sonra anladı ki, yaxınlıqda onun halına yanası kimsə yoxdur, səsinə kəsdi. Qayğısını təkbaşına çəkə bilən anasını itirəndən sonra ayı balası qərara aldı ki, özü bir hərəkət etməlidir və bu zaman ondan gözləmək mümkün olduğundan daha ağıllı davrandı. Balaca, qara sifətində bic ifadə ilə Qrizlinin ağacdən bir qədər uzaqlaşmasını gözlədi və ağacın o biri üzündən sürüşüb yerə düşdü, sonra da üç ayağı üstə dovşan kimi tullana-tullana qaçaraq ayaq saxlamadan, nəfəsini belə dərmədən o biri ağaca çatdı, təpəsinə dırmaşdı. Heç şübhəsiz, elə fikirləşirdi ki, Qrizlinin məqsədi onu öldürməkdir. Lakin balaca Conni həm də bundan xəbərdar idi ki, düşməni ağaca çıxma bilmir.

Ona qətiyyəni fikir verməyən Qrizliyə diqqətlə göz qoyandan sonra Conni yenə həmin manevrini təkrar etdi, amma rəngarənglik üçün, düşməni azdırmaq üçün bu dəfə bir qədər yana istiqamətləndi. Beləliklə, ağacdən-ağaca qaçaraq, hər birinin təpəsinə dırmaşdırmaşa, nəhayət ki, meşədə gözdən itdi. Təxminən, on dəqiqədən sonra onun şikayətli ağlamaq səsi artıq meşənin dərinliklərindən gəlirdi. Mən başa düşdüm ki, anasını tapdığından indiki şikayətləri dişi ayının içindəki övlad məhəbbətini oyatmağa yönəlmişdi.

5

Zibilxanaya düşən bütün konservlər arasında Conninin ən çox xoşuna gələn iri, qırmızı gavalılar idi. Bu meyvələrin təkə qoxusu onu həyəcanlandırmağa qadir idi.

Bir dəfə mehmanxananın mətbəxində çoxlu gavalı pirojkisi bişirəndə ağzıyırtaq külək bu xəbəri meşənin lap dərinliklərinə yaymışdı. Xəbər Conninin burnundan keçib lap ürəyinə girmişdi.

Həmin vaxt Conni, adəti üzrə, zingildəyib şikayətlənirdi. Qrempi isə oğlunu yalamaqla, onun tüklərini daramaqla məşğul idi deyə ayı balasının şikayətlənməyə ikiqat haqqı çatırdı. Lakin içində gavalı mürəbbəsi olan pirojkilərin qoxusu ona qamçı zərbəsi kimi təsir etdi. O, yerindən sıçrayıb qalxdı, anasının onu saxlamaq cəhdinə qışqırıq qopardı, hətta anasının pəncəsini də dişlədi. Bu hərəkətinə görə ona yaxşıca dərs vermək lazım idi, anası isə yalnız donquldurmaqla kifayətlənərək qalxıb balasının dalınca getdi ki, xətrinə dəymək fikrinə düşən olsa, dadına çatsın.

Qara burnunu küləyin səmtinə tutan Conni birbaş mətbəxə yüyürdü. Amma yolboyu bəlli ehtiyatını da əldən vermir, hərdən bir yüksək ağaca çıxıb ətrafa yaxşıca göz gəzdirdirdi, Qrempi isə aşağıda onun keşiyini çəkirdi. Onlar bu minvalla mətbəxə gəlib çıxdılar. Sonuncu ağacın təpəsində Conninin hövsələsi tamam tükəndi və o, aşağı enməyə cəsarət etməyərək özünün pirojki həsrətini adamın qəlbini parçalayan şikayətli ağıllamaqla izhar etdi. İnanmıram ki, Qrempi balasının nədən ağladığını başa düşürdü. Lakin ayı gözləməkdən bezib üzünü meşəyə çevirəndə Conni elə bir həşir qopardı ki, anası onu tək qoymağa ürək eləmədi, bala isə qətiyyənlə ağacdən enmək fikrinə deyildi.

Qrempi elə özü də mehmanxanaya yaxınlaşdıqca qoxusu daha çox gələn gavalı mürəbbəsinin dadına məmnuniyyətlə baxardı. Nəhayət, budur, o, bir qədər çəkinə-çəkinə mətbəxin qapısına tərəf yönəldi.

Burada qərribə heç nə yox idi. Yellouston parkında aylar mətbəxin qapısına tez-tez yaxınlaşır, işçilərdən sədəqələrini alıb sakitcə meşəyə qayıdırtdılar. Heç şübhəsiz, Conni də, Qrempi də hərəsi bir dənə pirojki alacaqdılar, əgər gözlənilməz bir hadisə baş verməsəydi.

Həmin vaxtdan azacıq əvvəl Şərq ştatlarından olan birisi mehmanxanaya özüylə pişik gətirmişdi. Pişik

hələ, demək olar ki, bala idi, amma neçə dənə körpədən ibarət bütöv bir ailəsi vardı artıq. Qrempi yaxınlaşanda pişik balalarını da yanına alıb mətbəxin artırımında özünü günə verirdi. Pişik gözlerini açdı və başının üstündəki tüklü nəhəngə təccüblə baxmağa başladı.

Bu pişik əvvəllər ayı görməmişdi: parkda bir neçə gün idi yaşayırdı. İtlərlə yaxşı tanış idi və indi gördüyü heyvan da it idisə, onda, heç şübhəsiz, yuxuda və real həyatda gördüyü itlərin ən böyüyü və ən qorxulusu idi. Pişiyin ağına ilk gələn qaçıb canını qurtarmaq oldu, amma o dəqiqə balalarını düşündü. Onları düşünməyə borclu idi, gərək, heç olmasa, elə edəydi ki, canlarını qurtara bilsinlər. Budur, balaca ana artırmanın tən ortasında durub belini əydi, caynaqlarını çıxarıb quyruğunu dikəltdi və bütün zəruri tədbirləri görəndən sonra aya son əmrini fısıldadı: “Dayan!”

Baxmayaraq ki bunu pişik dilində demişdi, dişi ayı hər şeyi anladı. Şahidlər söyləyir ki, Qrempi nəinki ayaq saxladı, hətta qabaq pəncələrini mütilik əlaməti olaraq yuxarı da qaldırdı.

Amma pişiyə yuxarıdan-aşağı baxanda heyvan onun gözünə lap balaca dəydi. Qoca Qrempi heç Qrizlidən də çəkinməmişdi, yəni indi vur-tut ağız boyda olan bir quyruqlu cırdandan qorxacaq? Hərəkətidən yaman utandı. Conninin zırlıtısı isə ona birbaşa borcunu – oğlunun qayğısına qalmaq borcunu xatırlatdı.

Onda ayı yenidən dörd pəncəsi üstə enib yoluna davam etmək istədi.

Pişik isə bir də çığırdı: “Dayan!”

Lakin Qrempi bu dəfə də qulaq asmadı. Balalarının nigaran miyovultusu pişiyi həyəcanlandırırdı və o, düşməninə döyüşə çağırırdı. On səkkiz iti caynaq və ağız dolusu diş – pişiyin bütün silahı bundan ibarət idi – işə düşdü, heyvan özünün çarəsizlikdən doğan qeyri-adi cəsarətiylə Qrempinin tüksüz, həssas burnuna – bütün ayıların ən zəif yerinə – sancıldı və sonra da beliyə quyruğuna tərəf yönəldi. Kiçik, amma vəhşiləşmiş heyvanı belindən atmaq üçün bir-iki cəhddən sonra qoca Qrempi belə vəziyyətlərdə çoxunun etdiyini elədi:

dabanlarına tüpürüb düşmən düşərgəsindən doğma meşələrinə üz qoydu.

Lakin artıq pişiyin vücudunda döyüşçü meyilləri oyanmışdı. O, düşmənin qovulmasıyla kifayətlənməyə-rək onun tam və qəti məğlubiyətinə, müticəsinə itaətinə nail olmaq istəyirdi. Qoca Qrempi var gücüylə qaçsa da, pişik onun belindən düşmür, şeytan balası kimi dişlərini, caynaqlarını işə salırdı. Dəhşət içində olan Qrempi özünü otərəf-butərəfə vurmağa başladı və bu qəribə cütlüyün getdiyi yol çəngə-çəngə cod tük və bəzən hətta qan damcılarıyla işarələndi.

Pişiyin izzəti-nəfsi bərpa olunmuşdu, amma bu, ona azlıq edirdi deyə dəli qovhaqov davam etməkdəydi. Qrempi tam çarəsizlik, çıxılmazlıq içindəydi. O, alçaldılmışdı və indi hansı şərtlərə desən tabe olmağa hazır idi, lakin pişik onun anqırtısını, elə bil, heç eşitmirdi. Conni ağacın başından tükürpərdici çığırtısıyla anasına təzə nicat planı təlqin etməsəydi, bu davanın hara çəkəcəyini bilmək olmazdı. Qrempi iki sıçrayışa özünü bir şamağacına yetirib yuxarı dırmandı.

Burada pişik hiss etdi ki, artıq düşmən düşərgəsindədir, üstəlik, onunla çəkişənlərin sayı da ikiqat artmışdı. Ağillı davranaraq təqibi dayandırmaq qərarına gələn heyvan dişi ayının belindən yerə sıçrayaraq ağacın ətrafında quyruğunu belinə qoyub, düşməni aşağı enməyə çağıran öcəşkən nəzərlərini yuxarı yönəldərək dolaşmağa başladı. Sonra pişik balaları da anasına qoşuldu və dövrə vuraraq bayaqdan aldıkları ləzzəti səsləriylə ucadan bildirdilər. Hadisənin şahidi olan şəxslər məni inandıрмаğa çalışırdılar ki, əgər pişikləri aşpaz çağırmasaydı, aylar ağacdən heç bir vəchlə enəsi deyildilər, orada qalib acından ölərdilər.

6

Mən Connini sonuncu dəfə görəndə o, ağacın tərə-sində oturub, adəti üzrə, qara bəxtinə ağlamaqdaydı. Qrempi isə o vaxt ağacların arasıyla yorta-yorta növbə-ti qurbanını gözəlti eləyirdi.

Avqust ayının əvvəli idi və artıq Qrempinin davranışında bəzi dəyişikliklər nəzərə çarpırdı. Parkın sakinləri arasında o, həmişə təhlükəli sayılırdı, Conniyə olan məhəbbəti isə bu ayının xasiyyətindəki ən səciyyəvi cəhət idi; bunu yekdilliklə etiraf edirdilər. Lakin bu arada artıq ayın sonu üçün Conni çox vaxt bütün gününü hansısa ağacın başında tək-tənha keçirməli olur və bundan özünü tam bədbəxt hiss edirdi.

Onun qısa tarixçəsinin son fəslə mənim Yellouston parkını tərk etdiyim dövrlə bağlıdır.

Bir dəfə dan yeri söküləndə Conni mehmanxananın yaxınlığında dolaşan anasının dalınca düşür. Həmin vaxt mətbəxdə işə təzə düzəlmiş bir irlandiyalı qız vardı. Pəncərədən baxanda qız elə bilir ki, gördüyü yolunu azmış bir buzovdur və onu qovmaq üçün çıxır. Mətbəxin açıq qapısı Qrempidə həmin o pişik əhvalatından sonra elə bir dəhşət doğururdu ki, heyvan o dəqiqə qaçaraq uzaqlaşır. Onun qorxusu sirayət etmiş Conni də ən yaxın ağaca cumur, amma bədbəxtlikdən, bu, ağac deyilmiş, fənər dirəyi imiş. Heyvan cəld dirəyin lap başına çıxır və yerdən, təxminən, yeddi fut yüksəklikdə öz qara bəxtinə ağılamağa başlayır, Qrempisi isə arxasına belə baxmadan qaçıb uzaqlaşır. Qız yaxınlaşanda dirəyə hansısa vəhşi bir heyvanın çıxdığını görən kimi elə öz qurbanından az qorxmur. Lakin bu yerdə mətbəxdə çalışanlar özlərini yetirirlər, qışqırıcı Connini görən kimi tanıyır və onu əsir götürmək qərarına gəlirlər.

Xalta, zəncir gətirirlər və bir neçə adamın əməlli-başlı cırmaqlanmasıyla bitən çəkişmədən sonra xaltanı erköyün ayı balasının başına keçirir, zənciri isə bərk-bərk dirəyə bağlayırlar.

Əsir düşdüyünü görən Conni elə quduzlaşmışdı ki, heç çığır da bilmirdi. O yalnız dişləyir, ətrafında nə varsa cırıq-cırıq edirdi; o qədər əlləşdi ki, axırda tamam gücdən düşdü. Onda ayı balası yenə dilə gəlib anasını çağırmağa başladı. Anası isə bir-iki dəfə uzaqdan görün-sə də, pişiklə qarşılaşmaqdan qorxaraq Connini taleyin ümidinə buraxıb meşəyə getmək qərarına gəldi.

Bütün həmin gün ərzində ayı balası ya çapalayır, ya da çıxır. Axşam tərəfi o, tamam əldən düşdü və hətta irland qızı Noranın gətirdiyi yeməyi də qəbul etdi. Bu qız özünü Conniyə analıq etməyə borclu bilirdi: axı ayı balası özünün əsl anasını məhz qızın ucbatından itirmişdi!

Gecə çox soyuq idi, Conni dırmaşdığı dirəyin başında möhkəm donmuşdu və nəhayət, aşağı düşərək onun üçün hazırlanmış isti yatağa girmək qərarına gəldi.

Sonrakı günlər Qrempi tez-tez zibilxanada görünürdü, amma deyəsən, oğlunu artıq tamam unutmuşdu. Conni Noranın himayəsində qalaraq yeməyi də ondan qəbul edirdi. Ancaq burası da var ki, ayı balası qızdan özü üçün tamam yeni şeylər də alırdı: bir dəfə ona yemək gətirəndə qıza cırmaq atdı və buna görə ömründə ilk dəfə əməlli-başlı döyüldü. Sonrakı bir neçə saat ərzində qaş-qabağını töküüb durmuşdu: o, belə davranışa adət kərdə deyildi. Amma aclıq öz işini gördü və həmin vaxtdan etibarən o, öz tərbiyəçisinə böyük ehtiramla yanaşmağa başladı. Nora yetim qalmış ayı balasını səylə tərbiyə edirdi və iki həftədən sonra Conninin xasiyyəti artıq əməlli-başlı dəyişmişdi. O, xeyli sakitləşmişdi və öz aclığını yenə də ağlamsınaraq yer-r-r, yer-r-r, yer-r-r... səsləriylə bəyan etsə də, nadir hallarda qışqırıq qoparırdı, erköyün hərəkətləri isə tamam yox olmuşdu.

Sentyabr ayının ikinci yarısı üçün xasiyyətindəki dəyişikliklər lap gözgörəsi oldu. Anası tərəfindən atılmış Conni Noraya möhkəm bağlandı, qız isə onu yedirdir, lazım gələndə dərslərini verirdi və erköyün ayı balası artıq fəvqəladə dərəcədə tərbiyəli bir məxluqa çevrildi. Hərdən Nora onu azadlığa da buraxırdı və Conni onda meşəyə deyil, analığının olduğu mətbəxə gəlirdi, özü də qızın dalınca iki pəncəsi qarabaqara gəzirdi. Mətbəxdə hətta anasını qaçmağa vadar etmiş dəhşətli heyvan – pişiklə də tanış oldu. Lakin indi Conninin qüdrətli himayədarı vardı – Nora və pişik axırda onunla sülh sazişinə girəsi oldu.

Oktyabr ayında mehmanxana qış mövsümünə bağlanmalı idi. Connini nə edəcəkləri haqda fikirləşirdilər: azadlığa buraxsınlar, yoxsa Vaşinqtondakı heyvanxanaya

versinlər. Lakin Nora öz hüququnu bəyan etdi və bu hüquqlarından heç bir vəchlə keçmək fikrində deyildi.

Sentyabrın son günləri, şaxtalı gecələr başlananda Conni möhkəm öskürməyə başladı. Onun axsayan ayağını nəzərdən keçirərək gördülər ki, bu axsaqlıq heç də zədədən qaynaqlanmır və onun səbəbi bütün orqanizmin xəstəliyi və zəifliyidir.

O, nəinki başqa əsir ayılar kimi piylənməmişdi, əksinə, möhkəm arıqlamaqda idi. Qarnı belinə yapışmışdı, öskürəyi getdikcə güclənir, güclənirdi və bir səhər onu fənər dirəyinin altında çox zəif halda, tir-tir əsən tapdılar. Onda Nora heyvanı evə gətirdi və həmin vaxtdan Conni mətbəxdə qaldı.

Bir neçə gündən sonra onun səhhəti zahirən bir qədər yaxşılaşdı və yenə də ətrafındakılara marağ göstərməyə başladı. Mətbəx sobasının gur alovu onu çox cəlb edirdi və sobanın qapısını açanda Conni arxa pəncələri üstə oturub diqqətlə alovu izləyirdi. Lakin üstündən bir həftə də keçəndən sonra hətta buna da marağı itdi və həmin gündən etibarən getdikcə daha çox zəifləyirdi. Axırda yanında nə baş verirsə versin, heyvanda qəti marağ oymamırdı.

Öskürəyi güclənirdi və Noranın dizləri üstündə oturduğu dəqiqələr istisna olmaqla qalan vaxtlarda son dərəcə bədbəxt görünürdü. Qızın qucağında olanda isə hər vəchlə nəvaziş tələb edir, sevincini müxtəlif vasitələrlə büruzə verirdi, amma hər dəfə yatağı olan iri zənbilin içinə qaytarılanda şikayətlə ağlamağa başlayırdı.

Mehmanxananın bağlanması bir neçə gün qalmış Conni özünün adı səhər yeməyindən ilk dəfə imtina etdi və Nora onu qucağına alana kimi sakitcə zingildədi. Conni qıza sıxıldı, amma incə-incə yer-r-r, yer-r-r... səsləri getdikcə daha zəif səslənirdi və axırda tamam kəsildi. Qız onu təzədən zənbilin içinə qoyduqdan yarım saat sonra Conni ətrafında baş verənləri görmək və anlamaq həvəsini həmişəlik itirdi.

DÖYÜŞ ATI CEK

DOVŞANIN SƏRGÜZƏŞTİ

1

Döyüş Atı şəhərin bütün itləriylə şəxsən tanış idi. Əvvəla, bir dənə yekə qonur it vardı ki, neçə dəfə onun dalınca düşmüşdü və onun əlindən həmişə taxta çəpərin dəliyindən sivişərək canını qurtarırdı. Bir də balaca, cəld və son dərəcə zirək bir it vardı. O, çəpərin deşiyindən keçə bilirdi, amma onun əlindən dik kənarları olan, içindən sürətlə su axan qanovun üzərindən atılmaqla qurtara bilərdin. Balaca it ondan həmişə bu qanovun yanında əl çəkirdi. Belə bir sıçrayış onun üçün yüz faizlik ölüm olardı və oğlanlar həmin o yerə indiyə kimi qoca Cekin sıçrayışı deyirlər. Amma şəhərdə Cekin özündən də yaxşı tullanan bir təzi vardı. Baxmayaraq ki Cekin dalınca çəpərin deşiyindən keçə bilmirdi, əvəzində onun üstündən asanlıqla sıçrayırdı. O, Döyüş Atının qanını o qədər qaraltmışdı ki. Lakin Cek onun əlindən həmişə canını qurtarır, tikanlı kollardan ibarət çəpərin arxasında gizlənirdi. Təzi tikanlardan yaman qorxurdu deyə o dəqiqə çəkilib gedirdi.

Bu üç düşməndən başqa, şəhərdə hələ bütöv bir ordu qədər it vardı, hamısı da bədqıliq, amma onlardan heç biri tullanmaqda dovşanla çəkişə bilməzdi.

Kənddə də it çox idi, lakin Cek üçün onlardan yalnız biri həqiqətən – uzunayaq, qəzəbli, qara həyəti iti – elə sürətli, elə inadkar idi ki, ondan qaçanda Döyüş Atı neçə dəfə ölümün düz gözünün içinə baxası olmuşdu.

Şəhər pişiklərindən heç çəkinmirdi. Amma hərdən elə olurdu ki, pişiklər də onun üçün təhlükəyə çevrilirdilər. Aylı gecələrin birində onun ot qırdığı yerə çoxsaylı qələbələriylə qürrələnən nəhəng bir pişik oğrun-

oğrun yaxınlaşdı. Cek gözləri parıldayan qara heyvanı gördü. O, sıçramağa macal tapmamış Cek ona tərəf çönüb ucadan “çur-çur!” deyə qışqırdı və irəli, pişiyin düz başına sıçrayıb arxa pəncələrinin iti caynaqlarını onun təpəsinə sancdı. Və qoca pişik bu qeyri-adi nəhəng heyvanın əlindən dəhşət içində qaçası oldu. Cek bu fəndi dəfələrlə sınımışdı, amma iki dəfə nəticə yaman acınacaqlı olmuşdu: birinci dəfə yanında balaları olan pişiklə rastlaşanda – onun əlindən yalnız qaçmaqla can qurtarmaq olardı – ikinci dəfə isə ehtiyatsızlıq edib safsarın üstünə elə bu sayaq tullananda.

Lakin ən təhlükəli düşməni yenə də həmin o tazi olaraq qalırdı və xoşbəxt bir təsadüf olmasaydı, Döyüş Atı canını, yəqin ki, onun dişlərində tapşıracaqdı.

Adətən, o, yem axtarışlarına gecə çıxırdı, düşmənlər az, gizlənmək asan olanda. Amma bir dəfə necə oldusa, dan yeri sökülənə kimi bir ot tayasının yanında ləngidi. Taladan ötərək evinə dönmək istəyəndə isə bədbəxtlikdən, şəhər ətrafını əldən-ayaqdan salan taziyla rastlaşdı. Yağmış qar və artıq işıqlaşmış hava ona gizlənmək fürsəti vermirdi. Bircə yolu vardı: yumşaq qarın üstüylə var qüvvəylə qaçmaq. İt isə qarın üstündə dovşandan yaxşı qaçır.

Beləcə, iki əla qaçış ustası dəli bir yarışa başladı. Onlar yumşaq qarın üstüylə yüyürür, hər sıçrayışda yerdən xırdaca qar dumanı qaldırırdılar. Otərəf-butərəfə, oyan-buyana. Hər şey it üçün əlverişli şərait yaratmışdı: boş mədəsi, soyuq hava, yumşaq qar. Dovşan isə tox idi, ağırlaşmışdı. Amma buna baxmayaraq, ayaqları yerdən elə tez-tez qopurdu ki, havadan eyni zamanda bir düjün qar şırnağı bir xeyli asılı qalırdı. Təqib açıqlıqda cərəyan edirdi. Cek heç yanda nicat tapa bildiyi tikanlı kol görmürdü, tazi isə onu çəpərə yaxın buraxmaq fikrində deyildi. Cekin qulaqları artıq əvvəlki kimi dik deyildi – bu, ruh düşkünlüyünün, gücün tükənməsinin bariz göstəricisi sayılırdı. Birdən onlar yarış bayraqları kimi eyni anda havaya sıçradılar. Döyüş Atı bütün qüvvəsini səfərbər etdi, amma o məqsədlə yox ki şimal tərəfdəki çəpərə çatsın; məqsədi düzənliyi şərqli istiqamətində

keçmək idi. Tazı da onun dalınca cumdu. Əlli addım qaçandan sonra dovşan qəflətən yana buruldu, qəzəbli heyvandan yayındı, sonra təzədən şərqə tərəf çöndü. Beləliklə, yönünü tez-tez dəyişərək burula-burula qaçırdı, lakin istiqaməti ən yaxın fermaya idi: oranın hündür taxta çəpərində toyuqlar üçün dəlik vardı, ikinci qəddar düşməni – qara zirpə it də məhz orada yaşayırdı. Çəpər təzədən qarşısını bircə anlıq kəsdi və Cekin toyuq deşiyindən həyəyə keçməsinə fürsət verdi. Dovşan elə orada gizləndi. Tazı birbaşa alçaq əlaqapıya cumub üzərindən sıçrayaraq düz toyuqların üstünə düşdü, onlar isə səsküylə, qaçqılıyla ətrafa səpələndilər. Qoyunlar ucadan mələməyə başladılar və onların gözətçisi olan yekə qara köpək köməyə yüyürdü. Onda Döyüş Atı təzədən deşiyə girərək o üzdən çıxdı. Arxadan boğuşan itlərin zingiltisi eşidilir, adam qışqırıqları gəlirdi. Davanın nəylə bitdiyini Cek bilmədi və heç bilmək də istəmirdi. Amma o vaxtdan etibarən həmin o tazı bir də onun dalınca düşmədi.

2

Son illər Kaskad ştatının dovşanları üçün çoxlu yenilik gətirmişdi. Keçmiş zamanlarda onlar yırtıcı heyvan və quşlarla, isti hava və şaxta ilə, xəstəlik və müxtəlif azar-bezar yayan milçəklərlə barışmaz mübarizə aparır, amma yenə də özlərini müdafiə edə bilirdilər. Lakin burada fermerlər məskunlaşanda dovşanların həyatı tamam dəyişdi.

İtlərin və tufənglərin bolluğundan dovşanların ana-dangəlmə düşmənləri – çaqqallar, tülkülər, canavarlar, porsuqlar və qırğınlar azaldı. Və dovşanlar bir neçə il ərzində görünməmiş həddə çoxaldılar. Amma əvəzində elə bir azara tutuldular ki, xeyli heyvan qırıldı. Yalnız ən güclüləri, ən dözümlüləri sağ qaldı. Bir zamanlar dovşanlar nadir heyvanlara çevrilmişdilər. Həmin zaman ərzində daha bir dəyişiklik baş vermişdi: hər yanda çəpər əvəzinə əkilən tikanlı kollar onlar üçün yeni müdafiə vasitəsinə çevrildi. İndi təqibə məruz qalan dovşan sürətindən daha çox zirəkliyinə, fəndgirliyinə

bel bağlayırdı və onların ən ağıllıları dallarınca çaqqal, ya da it düşəndə ən yaxın çəpərə soxulub dar deşiyindən o üzə keçirdilər. Tezliklə çaqqallar da bu bicliyi çözdülər: ova cüt-cüt çıxmağa başladılar. Çaqqalın biri bu tərəfdə, digəri qarşı tərəfdə dururdu və sivişib çəpərdən keçən dovşan hər iki tərəfdə düşməniylə rastlaşırdı. Dovşan yalnız o halda nicat tapırdı ki, ikinci çaqqal da vaxtında görmüş olsun və çəpərdən keçmək əvəzinə, güclü ayaqlarına güvənərək düşməninin əlindən qaçmaqla yaxa qurtarsın.

Qəribə azarla bağlı qırğından sonra dovşanlar təzədən sürətlə çoxalmağa başladılar. Ağır sınaqlardan çıxmış heyvanlar indi əcdadlarının heç bir neçə ay belə yaşaya bilməyəcəyi şəraitlərə davam gətirir, çiçəkləndirilər. Onlar geniş malikanələrin enli, açıq torpaqlarını xoşlamırdılar – daha çox bir-birinin böyründə yerləşərək böyük qəsəbələr yaradan xırda fermaların dolaşığı çəpərlərlə dolu kiçik tarlalarını seçirdilər.

Belə qəsəbələrdən biri Nyuçuzen adlanan dəmir yolu stansiyasının ətrafında əmələ gəlmişdi. Oralar yeni, seçmə dovşan cinsi ilə dolu idi. Onların arasında parlaq gözlərinə görə Aydıngöz adlandırılmış balaca diş dovşan da vardı. O, qaçmaqda zirək idi, çaqqalları əla azdırırdı. Yuva qurmaq üçün keçmiş preriyanın toxunulmaz qalmış açıq çəmənliyini seçmişdi. Balaları da elə burada dünyaya gəlmiş, burada böyümüşdü. Körpələrdən biri gümüşü-boz xəzindən və zirək gözlərindən anasına oxşayırdı, amma xasiyyəti qətiyyənlə elə deyildi. Dişi dovşanın o biri oğlu isə özündə anasının bütün gözəl xüsusiyyətləriylə yanaşı, yeni dovşan cinsinin üstünlüklərini də ehtiva edirdi.

İndi macərələrini izlədiyimiz dovşan da elə həmin dovşandır ki, qəhrəmanlıqları onu Döyüş Atı adlandırmağa imkan verir, sahibinə ümumdünya şöhrəti qazandırır. Düşmənlərini axmaq yerinə qoyaraq onların başına corab hörməyin tamam yeni üsullarını da elə özü kəşf edib.

O, hələ lap balaca olanda Kaskadın ən müdrik dovşanına layiq bir fənd tapmışdı. Bir dəfə balaca dovşanın

dalınca dəhşətli, sarı bir it düşmüşdü. Dovşan çəpərlərlə fermaların arasında dolaşaraq ondan uzaqlaşmaq istəyirdi, amma bir şey çıxmırdı. Çəpər də, ferma da çaqqaldan qaçanda işə yarayır, çünki fermerlər də, itlər də çaqqalın üstünə cumaraq dovşana qeyri-ixtiyari kömək edirlər. Amma burada heç cür alınmırdı, çünki balaca it çəpərlərin deşiyindən də keçə bilirdi və Cek – Döyüş Atı hələ çox balaca və zəif olduğundan yorulmağa başlamışdı. Artıq qulaqları da şək deyildi, əyilmişdi, hərdən isə lap sallanırdı. Nəhayət ki, o, özünü bir dəfə də çəpərin balaca deşiyinə təpdi, lakin zirək düşməni yenə ondan geri qalmadı.

Talanın ortasında yanlarında bir dənə buzovları olan balaca inək sürüsü otlayırdı.

Vəhşi heyvanların qəribə bir xasiyyəti var: çarəsiz qaldıqları anda rastına birinci çıxan məxluqa bel bağlamaq. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, dalınca gələn düşməni özüylə ölüm gətirir. Bununla yanaşı, tanımadığı, ilk dəfə gördüyü bir məxluqun ona dost ola biləcəyi haqda zəif ehtimal həmişə mövcuddur. Və çarəsiz vəziyyətindən doğan sonuncu ümid Ceki inəklərin yanına apardı.

Heç şübhə yoxdur ki, söhbət tək dovşandan getmədi, inəklər bu qeyri-bərabər mübarizənin biganə şahidləri olacaqdılar, lakin onların içində itlərə qarşı anadangəlmə nifrət yaşayır və bu sarı sandıqtulasını görəndə kimi burunlarını da, quyruqlarını da dimdik qaldırdılar. Onlar qəzəblə fırxıraq sıralarını sıxlaşdırdılar və başda buzovun anası olmaqla düz itin üstünə yeridilər, Cek isə alçaqboylu tikan kolunun altında gizləndi. Sandıqtulası yana sıçradı, qoca inək isə bu hərəkəti balasının həyatına qəsd kimi qiymətləndirərək onun dalınca elə qəzəblə cumdu ki, it canını zorla qurtara bildi.

Əla plan idi – çox güman ki, belə vəziyyət inəklə itin rolunu bizonla çaqqal oynayan zamanlardan bəri yaranırdı. Cek isə həmin hadisəni unutmadı və sonralar, ehtiyac yaranan kimi kəşf etdiyi bu üsula dəfələrlə əl atmışdı.

Döyüş Atı digər dovşanlardan yalnız ağı ilə deyil, həm də rənginə görə fərqlənirdi.

Heyvanların rəngi onları ya görünməz edərək gizlənmələrinə kömək olur – onda buna qoruyucu rəng deyirlər – ya da əksinə, onları lap gözə soxur – buna isə istiqamətverici rəng deyirlər. Dovşanların diqqətəlayiq cəhətləri odur ki, onların rəngi eyni zamanda həm müdafiə, həm də yönəltmək üçündür. Onlar boz kolluqların və təpələrin arasındakı yuvalarında oturanda görünən yalnız qulaqlarının, başının, belinin və böyürlərinin yumşaq boz rəngi olur. Onda dovşanlar zahirən elə torpağa qarışırlar və onları ancaq lap yaxın məsafədən seçmək mümkün olur. Lakin yaxınlaşan düşmənin onu mütləq görəcəyi Cekə aydın olan kimi o, yerindən qoparaq qaçmağa başlayır. Dovşan indi özünün aldadıcı libasını artıq atmış olur – boz rəngdən əsər-əlamət qalmır, ıldırımsürətli bir dəyişmə baş verir: sən demə, onun qulaqları ucunda qara xallar olan ağ rəngdə, ayaqları – ağ, bəyaz belinin fonunda görünən quyruğu isə qara imiş. O, indi artıq boz deyildi, ağ-qara dovşana çevrilmişdi. Onun indiki rəngi istiqamətverici idi. Bəs bu necə olur? Çox sadəcə. Qulağın ucu bozdur, astarı – ağla qara. Dovşan oturanda boz plaşı aşağıya doğru dartılıb əyninə tarım oturur. Yerindən sıçrayanda isə büzüşür və bütün qara, ağ ləkələr özünü bürüzə verir. Oturanda onun rəngləri belə pıçıldayır: “Mən təpəyəm”, indi isə var gücləriylə “Mən dovşanam!” deyər çığırırlar.

Bəs bu, onun nəyinə lazımdır? Niyə nicatı yalnız qaçmağında olan ürkək bir heyvan gizlənmək yerinə, kim olduğu barədə hər tərəfə car çəkməyə üstünlük verir? Görünür, bunun çox üzrlü səbəbi var. Məsələ bundadır: əgər dovşanı başqa bir dovşan ürkütsə – başqa sözlə desək, yəni həyəcan signalı yalançı olsa – o, özünün təbii rənglərini göstərməklə səhvi elə həmin an bürüzə verir. Əksinə, əgər onu çaqqal, tülkü, ya da it qorxutsa, onlar qarşılarındakının dovşan olduğunu anlayan kimi başa düşəcəklər ki, onun dalınca düşmək vaxtını əbəs yerə itirməkdən başqa bir şey olmayacaq. Bu heyvanlar, həqiqətən də dovşanı görəndə özlərinə belə deyirlər: “Hə,

bu, dovşandır; dovşanı isə açıqlıqda heç tuta bilmərəm". Bu, Cekı bir çox izafı vurnuxmadan, əziyyətdən azad edir.

Ağ-qara xalları dovşanlar üçün milli mundır, bayraqdır. Zəif dovşanlarda bu ləkələr zəif seçilir, güclü, cins heyvanlarda isə o dəqiqə gözə girir. Gizlənəndə isə boz olan Döyüş Atı indi – özünü tülkü, ya da çaq-qala göstərib onlardan asanlıqla qaçanda kömür kimi, qar kimi işarırdı. Onların gözüne əvvəlcə rəngbərəng dovşan, sonra bəyaz xallı bir məxluq və nəhayət, xırdaca ağ ləkə kimi görünərək fəzada tamam gözədən itirdi.

Fermer itlərindən çoxu başa düşmüşdü ki, boz dovşanı hələ birtəhər tutmaq mümkündür, ala-bəzəyini isə heç vaxt tuta bilməzsən. Əlbəttə, hərdən qızışaraq dovşanın dalınca düşürdülər, amma bu daha çox əylənmək üçün olurdu. Öz gücünü dərk etdiyindən Döyüş Atı çox vaxt özü köpəklərlə riskli oyuna girişirdi.

Bütün vəhşi heyvanlar kimi, Cek də bəlli bir ərazini özününkü sayır və onun sərhədlərindən kənara nadir hallarda çıxırdı. Onun çoxsaylı yuvaları, ya da bu yerlərdə deyilən kimi, – yatacaqları bütün əraziyə səpələnirdi. Bu yuvalar kolun altındakı çuxurdan, ya da üzərinə yarpaq düzülmiş bir çəngə otdan ibarət idi. Amma heyvanın rahatlığı da yaddan çıxmırdı. Yuvaların bəziləri üzü şimala idi və əsas etibarilə günəşdən qorunmaq üçün nəzərdə tutulurdu; qışıda istifadə etdikləri isə, əksinə, çıxışı cənuba olan dərin çalalardan ibarət olurdu; yağışlı havalar üçün nəzərdə tutulanların isə ağzı otları örtülür, üzü qərbə baxırdı. Gününü bu yuvaların birində keçirirdi, gecələr isə qardaş-bacılarıyla bir yerdə otlamağa çıxırdı. Dovşanlar ay işığında tullanıb-düşür, bir sürü kiçik kimi oynayırdılar, amma dan yeri söküləndə mütləq havaya münasib yatacağa qayıdırdılar.

Dovşanlar üçün ən etibarlı otlaq fermaların arasındakı ərazilər idi. Onları burada – çəpərlərin, tikanlı məftillərin arasında heç bir düşmən tuta bilməzdi. Lakin ən yaxşı yem və ən böyük təhlükə evlərin lap yaxınlığında, samanlıqların arasında olurdu. Burada dovşanlar canavarların, tülkülərin deyil, adamların, tufənglərin, itlərin, keçilməz çəpərlərin təhlükəsinə məruz qalırdılar.

Buna baxmayaraq, Döyüş Atını tanıyanlar onun bostanda, yemiş ləklərinin lap böyründə yatacaq qurmasına qətiyyənlə təəccüblənməzdilər. Burada heyvan üçün onlarca təhlükə mövcud idi, amma elə onlarca ləzzət də dovşanın yolunu burada gözləyirdi. O, saysız-hesabsız gizli yollar bilir, onların köməyinə arxalanırdı.

3

Nyuçuzen tipik Qərbi-Amerika qəsəbəsi idi. Orada hər şey eybəcər idi. Küçələr yerinə döngə-dalansız yollar uzanırdı, göz ilişəsi bircə yer belə yox idi. Buradakı evlər özlərinin eybəcərliyini açıq etiraf etməyə belə gücü çatmayan, sarsaq taxtalardan, damların üstünə çəkilən qatranlı kartondan ibarət miskin, ucuz qurğular idi. Onların hər biri əslində olduğundan yaxşı görünməyə çalışırdı. Bir evin qarşısına saxta fasad düzəltmişdilər və bu görüntü adama təlqin etməyə çalışırdı ki, mən bir yox, ikimərtəbəliyəm; başqa birisinin ön tərəfi kərpicayağı rənglənmişdi, üçüncüsü isə özünü lap mərmər məbədə bənzədirdi.

Bu evlər yer üzünün ən biabırçı yaşayış məskənləriydi və onların hər birisinin simasından sahiblərinin daha bir-iki il dözüb sonra bu yerlərdən harasa başqa diyarlara çıxıb getmək arzusu aydın oxunurdu.

Şəhəriyə bəzək-düzək vururdular, amma onda da kölgəlik üçün əkilmiş ağacların gövdələrini əhəngləməklə, budaqlarını biçərək müəyyən bir forma verməklə eybəcərləşdirirdilər.

Bu şəhərin az-çox diqqətəlayiq yeganə binası taxıl elevatoru idi. O, özünü nə yunan məbədinə bənzədirdi, nə də İsveçrənin yaylaq evlərinə – sadəcə, iri, kobud, yöndəmsiz, həqiqi taxıl elevatoru idi. Hər küçənin axırından fermalar, su nasosları, yel dəyirmanları, tikanlı kollardan ibarət uzun çəpərləri görünən preriya mənərə açılırdı. Burada tamaşa etmək üçün çox şey vardı. Möhkəm, qalın, hündür, boz-yaşıl çəpərləri yemək üçün yararlı olmayan, lakin səhrada yağış qədər ehtiyac duyulan qızılı meyvələrlə bəzənirdi. Uzun, möhkəm

budaqlardan asılan bu meyvələrin gözəlliyi gördüyü eybəcərliklərdən usanmış göz üçün bir sevinc mənbəyi idi.

Belə bir şəhərə düşəndə yalnız onun haqda fikirləşirsən ki, buradan tezliklə necə çıxıb gedəsən. Ən azından qışın axırında burada iki günlük ilişib qalan səyyahlardan biri yüz faiz belə düşünürdü. O, bu şəhərciyin diqqətəlayiq yerləriylə maraqlandı. Şüşənin altında nümayiş etdirilən ağ desman müqəvvası, qızıldərililərin qırx il qabaq skalpını soyduqları qoca Bekki Bullin və Kit Karlsonun bir dəfə tənbəki çəkdiyi çubuq ona o qədər də diqqətəlayiq görünmədi və o, qətiyyətlə qarla örtülü preriyağa tərəf yollandı.

Çoxsaylı itlərin arasında yekə bir dovşanın izi diqqətini çəkdi. Yoldan ötən birisindən şəhərdə dovşanların yaşayıb-yaşamadığıyla maraqlandı.

– Elə güman etmirəm. Mən heç bircə dənəsini də görməmişəm, – onun cavabı belə oldu.

Dəyirmanın fəhləsi də eyni cavabı verdi. Lakin əlində bir dəstə qəzet olan oğlan dedi:

– Çöllükdə dovşan əlindən tərpnmək mümkün deyil, hərdən lap şəhərə də gəlirlər. Heç uzağı demirəm, Si-Kalbanın bostanındakı yemiş ləklərinin arxasında yekə bir dovşan yaşayır – zırpı bir şeydir, özü də şahmat taxtası kimi tamam xal-xaldır.

Həmin o zırpı şey elə Döyüş Atının özüydü. Amma Kalbanın bostanında yaşamırdı, ora hər bənbir yolu düşərdi. Özünün qərb tərəfi açıq yatacağında yerləşmişdi, çünki nəmişlik gətirən şərq küləyi qalxmışdı. Bu yatağı Medison-avenyudan şərqdə idi. Tanımadığı adamı görəndə kimi dovşan ona göz qoymağa başladı. Nə qədər ki adam yoldan çıxmırdı, Cek sakit idi; amma yol bu yerdə şimala burulurdu, adam isə, nədənsə, yoldan çıxaraq düz ona tərəf yönəldi. Onda Cek narahat oldu. Elə ki tanımadığı şəxs bəlli yoldan kənara çıxdı, dovşan da öz sığınacağından qalxıb düzənliyi kəsərək şərqə sarı qaçmağa başladı.

Adətən, düşməndən qaçan dovşan hər sıçrayışına səkkiz-on fut məsafə qət edir. Hər beş-altı tullanışından

bir yuxarı sıçrayır ki, otların, kolların üzərindən ətrafi yaxşıca gözdən keçirsin. Təcrübəsiz dovşan bu hərəkəti hər dörd addımdan bir təkrarlayır və xeyli vaxt itirir; ağıllı heyvan səkkiz-on addımdan bir sıçrayışlarla kifayətlənir. Döyüş Atı isə hər on iki addımdan bir yuxarı sıçrayırdı və onun hər addımı on-on iki fut məsafəni qət edirdi. Onun yerdə qoyduğu izlərdə daha bir səciyyəvi xüsusiyyət vardı. Dovşanların başqa cinsləri qaçarkən quyruqlarını dik yuxarı qaldırır, qara toxunmasına imkan vermirdilər. Böyük şimal dovşanı isə qaçanda quyruğu lap yerə sallanır. Bəzi dovşanların quyruğu elə yerə meyillidir və beləliklə, hər sıçrayışdan sonra ayaq izlərindən arxada, qarın üstündə uzun bir cızıq qalırdı. Döyüş Atının parlaq qara rəngli quyruğu qeyri-adi dərəcədə uzun idi və bircə bu cəhət bəs edirdi ki, onun izini başqa dovşanların izlərindən fərqləndirə biləsən.

Dovşanların çoxu itsiz adam görəndə qorxmazdı, amma Döyüş Atı bir dəfə tüfəngdən açılan atəşin onun belini necə yandırdığını yaxşı xatırlayırdı deyə həmin şəxsi yetmiş beş addımlığa kimi yaxın buraxıb yerə, çəpərə sinərək qaçmağa başladı. Çəpərdən keçən kimi alçaqdan uçan qırğı tək qanadlandı və bir mil o tərəfdə, özünün ən məxfi sığınacaqlarından birinə yetişdi, bir dəfə yuxarı sıçrayıb ətrafa yaxşıca göz gəzdirdəndən sonra orada gizləndi.

Amma dincəlməyi çox çəkmədi. İyirmi dəqiqədən sonra onun yekə, həssas qulaqları aydın bir səs eşitdi – xırt, xırt, xırt – qarla yeriyən adam ayaqlarının çıxardığı səs. Yerindən sıçrayanda əlində parlaq taxtası olan həmin adamın xeyli yaxınlaşdığını gördü.

Döyüş Atı sıçrayıb sığınacağından çıxdı və çəpərə tərəf cumdu. Barmaqlıqların o üzünə keçənə kimi kəşfiyyət üçün heç bir dəfə də yuxarı sıçramadı: lakin yeri gəlmişkən söyləyək ki, bu ehtiyat tədbirləri, əslində, artıq idi, çünki adam dovşanın yalnız izlərini görürdü, özünü yox.

Lakin Cek yerdən çox aralanmayaraq getdikcə daha uzaqlara qaçır, yeni, ehtimal etdiyi düşmənlərindən qorunurdu. O artıq bilirdi ki, insan onun izini alıb və

dələlərdən qorunduqları əyyamlardan miras qalmış bir instinkt onu dövrə vurmağa vadar etdi. Uzaqdakı çəpərə tərəf qaçıb ətrafına dövrə vurdu və tamam yeni istiqamətə qaçaraq başqa sığınacağına yetişdi. O, bütün gecəni ayaq üstə keçirmişdi və indi məmnuniyyətlə dincələrdi, çünki günəş qiyamət qızdırırdı. Lakin əməllicə isinməyə macal tapmamışdı ki, qulaqlarına yetişən xırt, xırt, xırt onu düşmənin yaxınlaşdığından xəbərdar etdi və Cek oradan da uzaqlaşmalı oldu.

Yarım mil qaçandan sonra təpənin üstündə ayaq saxladı və adamın hələ də onun dalınca gəldiyini yəqinləşdirib izlərini səylə dolaşırdı. Sonra özünün sevimli yuvasının yanından ötərək ona əks tərəfdən yaxınlaşdı və dincəlmək üçün uzandı; artıq düşməninə azdırdığına tam əmin idi.

Bayaqkı qədər tez olmasa da, yenə də xırt, xırt, xırt səsini eşitdi. Cek oyandı, amma yerindən qalxmadı. İnsan izləri tutub getməkdə idi. Cek onu duyduq salmadan sığınacaqdan çıxdı; artıq başa düşürdü ki, çox fəndgir bir düşmənlə qarşılaşıb. İnsanla dovşan Döyüş Atına məxsus olan oyaqlardan böyük bir çevrə cızaraq keçirdilər və indi yekə qara köpəyin yaşadığı fermadan yarım mil aralı idilər. Bu, həmin o ferma idi ki, qiyamət taxta çəpəri, çəpərinin üstündə toyuqların keçməsi üçün deşiyi ilə məşhurdur. Dovşan bunu yadına salıb sevindi: burada dəfələrlə düşmən üzərində qələbə çalmışdı, yekə tazını məhz burada sarsaq yerinə qoymuşdu.

Və Döyüş Atı qarlı düzənlikdən qara köpəyin çəpərinə tərəf gizlənmədən qaçdı.

Toyuq deşiyi qapalı imiş. Bundan qayğılanan dovşan başqa bir deşik axtardı, amma tapa bilmədi. Çəpərin tinini burulan kimi taybatay açıq alaqaqını gördü. Alaqaqının o üzündəki taxta qalağının düz üstündə yekə qara köpək sakitcə yatırdı. Toyuqlar həyətin ən isti guşəsində toplaşib oturmuşdular, ev pişiyi isə sifətində bir ikrah ifadəsi, anbardan mətbəxə sarı qaçırdı. Döyüş Atı alaqaqının qarşısında durdu.

Onu təqib edən insanın qara fiquru qarlı düzənliklə sürünürdü. Cek sakitcə, tullanaraq həyəətə girdi. Uzun-

ayaq xoruz öz işləriylə məşğul olmaqdan, dovşanı görən kimi uca səslə quqcquldadı. Günəşin altında uzanmış köpək başını qaldırıb ayağa durdu. Cek ölümcül təhlükəyə məruz qalmışdı. Çox düşünmədən yerə sinərək boz bir təpəciyə çevrildi. Bunu ustalıqla etmişdi, amma buna baxmayaraq, əgər pişik olmasaydı, həyatıyla vidalaşacaqdı. Pişik heç özü də bilmədən onun həyatını xilas etdi. Qara köpək dovşana tərəf üç addım atdı, hərçənd ki onun həyətdə olduğunu hələ görməmişdi, amma bədəni ilə həyətin yeganə çıxışının önünü kəsdi. Amma bu yerdə evin tinindən pişik göründü və pəncərəyə sıçrayaraq oradakı gül dibçəyini yerə saldı. Bu yöndəmsiz hərəkəti bəs idi ki, onunla it arasında qüvvədə olan silahlı neytrallığa son qoyulsun. Pişik anbara tərəf qaçdı və bəllidir ki, qaçan pişik hər iti özündən çıxarar. Onlar dovşanın otuz futluğundan keçdilər. Heç gözdən tam itmələrinə macal verməmiş Cek çönərək heç pişiyə sağ ol da demədən həyətdən çıxıb yolun kənarıyla üfüqə sarı cumdu.

Dovşanı izləyən adam çatanda ev sahibəsi pişiyi itin təqibindən artıq xilas etmişdi və köpək yenə yerinə uzanıb canını qızdırırdı. Onun əlində tüfəng deyil, qalın, polad çəlik idi və bunu görəndə it tanımadığı şəxsın üstünə hücum çəkmək fikrindən vaz keçdi.

Təqibi davam etdirməyə artıq imkan yox idi. Dovşan bu fəndi bilərəkdən işə salmışdı, yoxsa yox, bilmirik, amma bu fənd ona tam uğur qazandırmışdı və Cek özünün zəhlətökən təqibçisindən canını qurtarmışdı.

Ertəsi gün həmin şəxs yenə Ceki axtarmağa getdi və bu dəfə də onun özünü deyil, izlərini tapdı. Onu quyruğunun izlərindən, uzun sıçrayışlarından, nadir kəşfiyyatlarından tanıdı. Lakin onun yanında indi kiçik bir dovşanın izləri görünürdü. Bax, bir-biriylə burada görüşüblər, orada qaçdı-tutdu oynayıblar; çünki boğuşmaq izi yox idi; bu yerdə otlayıblar, ya da yanaşı uzanaraq günəş şüalarına qızınıblar, oradan yanaşı, qaçaraq keçiblər, burada isə qarın üstündə təzədən oynayıblar...

Tanımadığı adam izlərdən hər şeyi başa düşdü. İlin elə vaxtı idi ki, ailə qurmağa əl verirdi: cüt izlərin biri Döyüş Atının, digəri onun rəfiqəsinin idi.

4

Növbəti yay dovşanlara xeyli yenilik gətirdi. Ağılsız qanun öldürülmüş hər bayquşa, hər qırğıya görə mükafat təyin elədi. Düzənliklərin bu lələkli gözətçilərini tamam qırıb qurtardılar. Və dovşanlar elə artdı ki, indi bütün ölkəni lümlüt etməyə qadir olmuşdular.

Elə özlərinin fikirləşdikləri qanundan hamıdan çox əziyyət çəkən fermerlər onda dovşanlara qarşı əzəmətli bir tədbir keçirmək qərarına gəldilər. Bütün yerli əhali təyin olunmuş gün qraflığın əsas şimal küçəsinə dəvət edildi ki, küləyin əksi istiqamətində hərəkət edə-edə oraları dolaşib dovşanları möhkəm məfillərlə çəpərlənmiş yekə ağla salsınlar. Ovda itlər iştirak etmirdi, çünki ağıldan həddindən ziyadə kasıb idilər. Heç tüfəng də götürmədilər, çünki böyük kütlə hərəkət edəndə tüfəngdən istifadə çox təhlükəli olar və heç xeyir gətirməz. Amma hər kişi və oğlan iki dənə uzun ağac və bir torba daşla təchiz olunmuşdu. Qadınlar onların dalınca ya at belində, ya da arabalarda gedirdilər. Bəzi arabalara köhnə tənəkə qablar bağlanmışdı. Hərəkət edərkən onlar təkərlərin oxlarına toxunub gurultu qoparırdı. Əgər dovşanların gözəl eşitmək qabiliyyətini nəzərə alsaq, asanlıqla anlayarıq ki, hətta adamın qulaqlarını batırmağa qadir bu hay-küy heyvanları mütləq möhkəm çaşqınlığa düşər etməliydi.

Hava aydın idi və saat səkkizdə yola çıxmaq üçün işarə verildi. Ovçuların səfi əvvəldə beş mil uzandı. Hər otuz-qırx addıma bir adam düşürdü. Arabalar və minik atları yolla getməyə məcbur idilər, ovçular isə kəsəsinə hərəkət edir, birbaş zəmilərdən keçirdilər. Adamlar, təxminən, kvadratın üç tərəfində yerləşmişdilər. Hər kəs bacardığı qədər səs salmağa, hər kolun altını axtarmağa çalışırdı. Hər tərəfdən dovşanlar qaçışmağa başladılar. Bəziləri düz ovçuların üstünə qaçdılar və

çoxlarını tələf edən daş yağışına tuş gəldilər. Hərdən tək-tük heyvan ovçuların səfindən keçərək canını salamat qurtarmağa müvəffəq olurdu, amma belələrinə nadir hallarda rast gələrdin.

Axtarış dovşanları süpürgə kimi bir yerə toplayırdı. Tezliklə hər kolun altında artıq dovşan üzündən ayaq basmağa yer qalmadı. Dəstə beş mil irəliləyəndən sonra, – buna üç saata yaxın zaman sərf olundu – sağ və sol cinahların bir-birinə tərəf hərəkət edərək birləşməsi barədə əmr verildi. Ovçular arasındakı məsafə on futadək azaldı və bu səf çəpərə tərəf istiqamət götürdü. Dovşanların hamısı tələyə düşdü. İnsanlar addımlarını sürətləndirərək lap yaxına gələn heyvanları on-on öldürürdülər. Yer üzü onların kiçik cəsədləriylə doluydu, amma dovşanların sayı arta-artı gedirdi. Və qurbanlarını çəpərə hələ tam dirəməmişdən belə, çəpərlənmiş iki akrılıq sahə ağzına kimi tullanıb-düşən, vurnuxan, qaçısan dovşanlarla dolu idi. Onlar dövrə vurub sıçrayır, çıxış axtarırdılar, çünki dairə daraldıqca acımaq nə olduğunu bilməyən dəstə də sıxlaşırdı və nəhayət, heyvanların hamısı ağıla dolduruldu. İçəridəki dovşanların bəziləri çaşaraq lap ortada oturmuşdu, digərləri isə məftildən hörülmüş çəpər boyu qaçaraq künc-bucağa dürtülməyə, bir-birinin dalında gizlənməyə çalışırdılar.

Bəs Döyüş Atı? Görəsən, bu dəhşətli əməliyyat vaxtı o nə edirdi? Ovçular onu da qalan dovşanlarla bir yerdə süpürüb ağıla saldılar və içəriyə ilk girənlərin arasında Cek də vardı.

Qərara almışdılar ki, ən yaxşı dovşanları ayırırlar.

Bu ağıl ən gözəl və sağlamlarından savayı, qalan dovşanlar üçün ölüm idi. Heyvanların çoxu gərəksiz sayıldı. Əgər vəhşi heyvanların hamısını mükəmməllik obrazı sayan şəxslər ağılın içində nə qədər axsaq, şil, arıq, öltüvay dovşan olduğunu görsəydi, heç şübhəsiz, təccüb edərdi.

Bu qələbə qədim romalıların qələbələrinə bənzəyirdi: zəiflər məhvə məhkum idilər. Seçmə dovşanlar isə meydan üçün nəzərdə tutulurdu. Meydan? Bəli, Cıdır klubunun yeşiklərini nəzərdə tuturuq.

Bu nəhəng tələnin divarları boyunca, ən azı, beş yüz xırda yeşik düzülmüşdü. Hər yeşik bir dovşanlıq idi.

Dovşanların ən zirəkləri ağıla birinci düşdülər. Onların bəziləri zirək və sarsaq idilər: içəri girəndə oyan-buyana qaçmağa başladılar. Digərləri zirək və ağıllı idilər: belələri yeşiklərdən istifadə etməyə tələsərək orada gizləndilər. Bütün yeşiklər artıq dolu idi. Ən sürətli və ağıllı heyvanları bu yolla seçdilər – heç şübhəsiz ki, tam səhvsiz bir üsul deyildi, amma ən sürətli bu idi. Bu beş yüz dovşan tazıları öyrətmək üçün nəzərdə tutulurdu. Qalan dörd min beş yüzünü qəddarcasına məhv etdilər.

Beş yüz gözüaçıq dovşanın salındığı beş yüz yeşiyi isə elə həmin gün qatara yüklədilər. Onların arasında Döyüş Atı Cek də vardı.

5

Dovşanlar talelərinin dolanbaclarına çox yüngül münasibət bəsləyirlər və elə güman etməyin ki, axtarışın səs-küyü yatandan sonra məhbuslar möhkəm qorxu hissi keçirdilər. Böyük şəhərin cıdır meydanına çatanda isə onları ehtiyatla, bir-bir yeşiklərdən çıxardılar, odur ki şikayətlənmək üçün heç bir əsasları yox idi. Onlar geniş ağıla salındılar, orada dadlı yem bol, düşmən isə heç yox idi.

Məşqlər elə ertəsi günün səhərindən başlandı.

Ağılla geniş cıdır meydanını birləşdirən qapıların bir neçəsini açdılar.

Dovşanlar meydana yayılanda bir dəstə oğlan peyda olub onları səs-küylə qovmağa başladı, düz o vaxta kimi qovdular ki, dovşanların hamısı yenə elə bayaqkı, Liman adlandırılan ağıla girdi. Bu təmrinlər bir neçə gün davam etdi və dovşanlar anladılar ki, təqibdən nicat yeri yalnız Limandır.

Onda ikinci dərs başlandı. Bütün dəstəni qovaraq yan qapıdan uzun yola çıxardılar. Oğlanlar və itlər dovşanları qovmağa başladılar. Cavan dovşanlardan bəziləri, adətləri üzrə, hərdən kəşfiyyat sıçrayışları da

edirdilər. Bu yerdə bütün dəstənin önünə yerə sinərək sürətlə qaçan qara-ağ xallı gözəl bir dovşan çıxdı. Onun düzgün biçimli ayaqlarına və parlaq gözlərinə hələ ağılda ikən fikir vermişdilər. İndi, meydana çıxanda isə o, bütün dəstəni öz ardınca aparırdı.

– Ona baxın! Əsl Döyüş Atı deyil məgər? – deyə sadə görkəmli irlandiyalı mehtər qışqırdı və bu ləqəb həmin gündən etibarən Cekə aid oldu.

Meydanın yarısını keçəndən sonra dovşanlar qəflətən Limanı xatırladılar və çovğun vaxtı qar topacıqları kimi düz ora yüyütdülər.

Elə ikinci dərsin mənası da bunda idi – onları buraxan kimi Limana qaçsınlar. Bir həftəyə bu dərsi bütün dovşanlar mənimsədilər və artıq Cıdır klubunun təntənəli yarışına tam hazır idilər.

Döyüş Atı indi burada çalışsan mehtərlərə və qonaqlara yaxşı tanış idi. Elə yalnız rəngi onu başqa dovşanlardan kifayət qədər fərqləndirirdi. Yarışa baxanlar yalnız itlərə deyil, ona da mərc qoyurdular.

– Maraqlıdır, görəsən, bu il qoca Diqnam özünün Minkisini də meydana çıxaracaq?

– Əgər çıxarsa, mərc gəlirəm ki, Döyüş Atı hətta Minki kimi qiyamət iti də ötər.

– Birə qarşı üç qoyuram ki, mənim Cenim Döyüş Atını Böyük tribunaya çatmamışdan qapazlayacaq.

– Mən mərcə hazıram, özü də elə-belə yox, dollarla, – deyə irlandiyalı Miki cavab verdi. – Hələ bu harasıdır: biraylıq məvacibimi qoyuram ki, yer üzündə Döyüş Atını meydandakı yolundan döndərəcək bir dənə də it yoxdur.

Onlar beləcə fikir yürüdür, mərcleşirdilər və Döyüş Atının qeyri-adi istedadlarına inananların sayı günbəgün artırdı.

6

Yarışlar günəşli bir gündə başlandı. Böyük Tribuna şəhərlilərlə dolu idi. İtəbaxanlar tazıları tək-tək, cüt-cüt çıxarırdılar. İtlərin beli qotazlarla bəzənmişdi, amma bu,

onların damarlı ayaqlarını, ilan boyunlarını, uzun çənəli incə başlarını və canlı sarı gözlərini görməyə mane olmurdu. Bu itlər, elə bil, qaçmaq üçün ətdən-qandan yaranmış ecazkar maşınlar idi. İtəbaxanlar onları göz bəbəyi kimi qoruyur, uşaq tək nazlarını çəkirdilər. Diqət yetirirdilər ki, nə gəldi yeməsinlər, tanımadıqları əşyaları qoxulamasınlar, naməlum adamlara yaxınlaşmasınlar. Mərcleşəndə bu itlərə xeyli pul qoyurdular və hərdən olurdu ki, məkrli niyyətlərlə heyvanlara verilən hər hansı bir yem, xüsusi üsullarla hazırlanmış ət tikəsi, hətta bəzi qoxular gözəl qaçış ustasını zorla tərpenən ölüvaya çevirir, onun sahibini müflis edirdi.

İtləri meydana cüt-cüt buraxırlar, çünki hər qaçış elə özlüyündə ayrıca yarışdır. Qalib gələn köpəklərdən yeni cütlər düzəldirlər. Hər qaçışda start xəttindən bir dovşan buraxırlar, onu isə bir-birinə rəqib olan iki tazı gözləyir. Elə ki dovşan kifayət qədər uzaqlaşdı, itəbaxanlar hər iki tazını eyni nöqtədən onun dalınca buraxırlar. Meydanda isə qırmızı kaftan geymiş hakim yaxşı bir atın belində gözləyir. O, heyvanların dalınca çapır. Mənimşədikləri dərsləri yaxşı xatırlayan dovşan əvvəlcə medianla düz qaçaraq Böyük Tribunalın qarşısından Limana cumur. İtlər isə onu təqib edirlər. Birinci it ona həddindən artıq yaxınlaşmağa müvəffəq olsa, dovşan istiqamətini dəyişərək canını qurtarmağa çalışır. Dovşan hər dəfə yolunu dəyişəndə itə bir xal verilir, tazının dovşanı tutub öldürməsi isə tam qələbə sayılır.

Bəzən dovşan start xəttinin yüz addımlığında öldürülür. Bu, o deməkdir ki, dovşan pis imiş. Lakin bu hadisə, əsasən, Böyük Tribunalın qarşısında baş verir, dovşan hərdən nadir hallarda Limana da çatıb gizlənə bilər. Yarışın dörd mümkün nəticəsi olur: dovşanın vaxtından qabaq tutulması; dovşanın Limana tez qayıtması; qızmar günəşin altında həddindən artıq qaçmış itlərin ürəyi partlamasına deyə onların dəyişdirilməsi və nəhayət, itləri barmağına dolayıb onlardan canını qurtaran, lakin Limana qayıtmaq fikrində olmayan dovşanları gülləylə vururlar. Dovşanların ağılında da elə cıdırın özü kimi saysız-hesabsız fırılcaqlar olur. Odur ki elə yarış-

dakı etibarlı hakimdən və start verəndən biri də bura təyin edilə, pis olmaz.

Növbəti yarış ərəfəsində irlandiyalı Miki ilə zəngin brilyant alverçisi arasında təsadüfi bir görüş baş verdi.

Tacir Mikini siqara qonaq etdi. Zahirən burada diqqətəlayiq nə vardı ki? Lakin siqar yaşıl kağıza bükülmüşdü (Amerika dollarları yaşıl olur) və bu kağızı mehtər siqarı alırdırmamışdan ustalıqla cibinə dürtmüşdü. Sonra da həmsöhbətlər bir neçə əhəmiyyətsiz cümlə səsləndirmişdilər:

– Əgər səhər siz itləri buraxandan sonra Diqnamın Minkisi bayraqdan o tərəfə düşsə, mən sizi daha bir siqara qonaq edərdim.

– Start xəttində mən olsam, işi elə fırladaram ki, Minki bircə xal belə almaz; elə onun rəqibi də.

– Doğrudan? – Görünür, tacir bu sözlərlə maraqlanmışdı. – Əladır ki. Onda elə də edin. İki dənə siqar alarsınız.

Startçı Slaymen düzünəqulu adam kimi tanınırdı və bu cür şirnikləndirici təkliflərin hamısını bir qayda olaraq elə həmin dəqiqə rədd edirdi – bu, hamıya bəlli idi. Ona çoxu etibar edirdi, amma hərəkətlərindən narazı olan bir neçə nəfər də vardı. Odur ki üstündə çoxlu qır-qızılı olan bir cənab təşkilatçıya yaxınlaşıb Slaymendən fırlıdaqda şübhələndiyini söyləyəndə onu müvəqqəti olaraq vəzifəsindən kənarlaşdırmalı oldular və həmin vəzifəni Miki Du icra etməyə başladı.

Miki kasıb idi deyə pulu necə qazanmasının onun üçün elə böyük əhəmiyyəti yox idi. İndi isə birillik məvacibini bir dəqiqədə qazanmaq imkanı düşmüşdü əlinə; özü də nə itə, nə də dovşana bir ziyan yetirmədən.

Hamıya bəllidir ki, dovşanlar bir-birindən çox az fərqlənirlər. Bütün məsələ dovşanı düzgün seçməkdir.

İlkin yarışlar başa çatdı. Meydana əlli dovşan buraxmışdılar, hamısı da öldürülmüşdü. Miki öz işinin öhdəsindən əla gəlmişdi: itlərin hər cütü bir dovşan öldürmüşdü. İndi final keçiriləcək, böyük mükafatın taleyi müəyyənləşəcəkdi.

Uca qamətli, gözəl tazılar öz növbələrini gözləyirdilər. Miki hamıdan qabaqda durmuşdu. Yarış indiyədək düzgün getmişdi. Onun davamında fırlaqlar baş verəcəyini kim sübut edə bilərdi ki? Miki dovşanlardan hansını istəsə meydana buraxa bilərdi.

– Üçüncü nömrə! – deyə köməkçisinə signal verdi.

Yeşikdən ala-bula qulaqlı Döyüş Atı meydana sıçradı. Onun hər sıçrayışı beşfutluq idi. Adət etmədiyi kütləyə həyəcanla baxıb qeyri-adi hündürlükdə bir kəşfiyyat sıçrayışı göstərdi.

– Qr-r-r! – deyə startçı çığırdı və köməkçisi əlindəki ağacı barmaqlıqlara döyməyə başladı.

Döyüş Atının sıçrayışlarının uzunluğu səkkiz-doqquz futa yetişi.

Otuz addım aralanan kimi tazıları buraxdılar. Otuz addım yol verilən məsafə idi, baxmayaraq ki çoxları iyirmi addımın da kifayət olduğunu söyləyirdi.

– Qr-r-r! Qr-r-r! – və Döyüş Atı artıq ondörd futluq addımlarla uçar, bircə dənə də kəşfiyyat sıçrayışı etməirdi.

Qiyamət itlərdi! Necə qaçırdılar! Lakin onlardan xeyli qabaqda Döyüş Atı ağ qağayı kimi, bəyaz bulud kimi süzürdü. Böyük tribunanın qarşısından uzağa, lap uzaqlara! İtlərlə dovşan arasındakı məsafə heç azalırdımı? Yox, əksinə, arta-artı gedirdi! Hadisələri təsvir etmək üçün lazım olan saniyələrdən də az bir müddət ərzində qara-ağ tüklü heyvan Limanın qapısından keçdi – bu qapı çəpərdəki toyuq dəliyinə yaman bənzəyirdi. Tazılar tamaşaçıların kinayəli çığırıları içində ayaq saxladılar. Kütlə Döyüş Atını ura sədalarıyla yola salırdı. Miki özü də yaman gülürdü! Kaş Diqnamın necə söyüşlər söydüyünü görəydiniz! Qəzetçilər isə elə hey yazır, yazır, yazırdılar.

Ertəsi gün bütün qəzetlərdə belə bir məqalə çıxdı:

“Dovşanın qeyri-adi qəhrəmanlığı. Döyüş Atı ləqəbli dovşan idman aləmində çox məşhur olan iki iti sarsıdıcı məğlubiyətə düçar etdi”.

İt sahibləri arasında qızğın bir mübahisə düşdü. Hər ikisi etiraf etdi ki, yarış heç-heçə başa çatdı və itlər ikinci mərhələyə buraxıldılar, lakin tazılar artıq yorulduqları üçün ikinci mərhələdə elə bir nəticə göstərə bilmədilər.

Ertəsi gün Miki brilyant alverçisi ilə görüşdü. Təbii ki, təsadüfən.

– Miki, siqar istəyirsiniz?

– Təşəkkür edirəm, ser. Siqarlarınız o qədər yaxşıdır ki, daha birisindən imtina etməzdim. Təşəkkür edirəm, ser.

8

Həmin gündən etibarən Döyüş Atı irlandiyalının qürur mənbəyinə çevrildi. Startçı Slaymeni öz vəzifəsinə təntənəylə qaytardılar, Miki isə elə əvvəlki kimi, meydana dovşan buraxırdı. Miki dovşanların tərəfində idi, itlərin yox. Hamısından da çox Döyüş Atını sevirdi, çünki axtarış tədbirlərindən canını qurtarmağa müvəffəq olmuş beş yüz dovşandan yalnız o məşhurlaşmışdı. Yarışı salamat başa vurmağa müvəffəq olan, meydana bir neçə dəfə çıxan başqa dovşanlar da vardı, lakin yalnız Cek bütün xətt boyunca yolundan bircə dəfə belə yayınmamışdı. Yarışlar həftədə iki dəfə keçirilirdi. Hər dəfəsində də qırxla-əlli arasında dovşan ölürdü. Tezliklə beş yüz əsir heyvandan, demək olar ki, sağ qalan olmadı.

Döyüş Atı hər yarışda iştirak edir və hər dəfə sağ-salamat Limana çatırdı. Miki sevimlisinin istedadından danışanda onda bir dəli heyranlığı görünürdü. O, uzun-ayaq qaçışçını səmimi-qəlbədən sevir və israrla söyləyirdi ki, hər bir it belə əjdahaya uduzmaqdan, həqiqətən, qürur duymalıdır.

Dovşanın yolundan bircə dəfə də dönmədən Limana çatması o qədər nadir hadisəydi ki, qəzetlər bunu diqqətdən kənar qoymurdular və hər yarışdan sonra qəzet səhifələrində belə bir yazı dərc olunurdu:

“Döyüş Atı yenə də yolundan bircə dəfə belə sapmadan özünü Limana yetirdi. Təcrübəli insanlar deyirlər ki, bizim dövrə yaxşı itlər artıq tamam yoxa çıxıb”.

Altıncı qələbədən sonra bütün dovşan gözətçiləri heyran qalmışdılar, onların komandiri Miki isə lap dəli kimi sevinirdi.

– Nə deyirsiniz deyin, amma bu dovşanı azadlığa buraxmaq lazımdır. O, öz azadlığını bütün amerikalılar kimi əməyi ilə qazanıb, – deyən Miki yarış təşkilatçısının və əslində, dovşanların həqiqi sahibinin vətənpərvərlik hisslərinə təsir etmək ümidiylə dilləndi.

– Yaxşı, Miki. On üçüncü dəfəsində onu öz vətəninə qaytara bilərsən, – onun cavabı belə oldu.

– Yaxşı da, ser, gəlin onu indi buraxaq!

– Yox-yox, o, mənə lazımdır ki, yarışlara bir neçə yeni it cəlb edim.

– Deməli, danışdıq, ser: cəmi on üç dəfə və o azaddır.

Həmin günlər dovşanların təzə dəstəsini gətirdilər və onların arasında biri rəngindən Döyüş Atına yaman bən-zəyirdi, hərçənd ki onun kimi qaçmağı yox idi. Miki səhv salmasın deyə Döyüş Atını yeşiyin içinə saldı ki, qulağını dələrək nişanə qoysun. Dovşanın nazik qulaq qıgırdağında ulduz işarəsi aydın göründü və Miki ucadan dedi:

– Hər yarışda bir dənə ulduz alacaqsan!

Və o, heyvanın sağ qulağına altı işarəni dalbadal vurdu.

– İndi hər şey qaydasındadır, Döyüş Atı. On üçüncü ulduzu qazanan kimi dovşanların ən azadı sən olacaqsan. Bizim bayrağımızda da on üç ulduz olanda azadlığa çıxmışıq¹.

Elə ilk həftə Döyüş Atı yeni tazıların hamısına qələbə çaldı və ulduzlar artıq sağ qulağından soldakına keçdi. Daha bir həftə ötdü və artıq onun on üç ulduzu vardı: altısı sol, yeddisi sağ qulağında.

Qəzetlər onun qəhrəmanlıqları ətrafında yaman səs-küy salmışdı.

– O-ho-ho! – Miki təntənə edirdi. – Sən artıq azad dovşansan, Döyüş Atı! On üç rəqəmi sənə də düşdü. Bu rəqəm məni heç vaxt aldatmayıb.

¹ Amerika Birləşmiş Ştatları müstəmləkəçi İngiltərədən azad olanda cəmi on üç ştatdan ibarət idi, odur ki ilk Amerika bayrağında on üç ulduz vardı; indi ştatların sayı əlliyyə çatdığından milli bayraqdakı ulduzların sayı da uyğun olaraq artmışdır.

– Hə-hə, bilirəm ki söz vermişdim, – təşkilatçı dedi, – amma istəyirəm onu meydana bir dəfə də buraxım. Mən təzə itlərdən birinin müqabilində onun üstündə mərc qoşmuşam. Bu, onun üçün təhlükəli deyil, öhdəsindən lap asan gələcək. Yaxşı da, Miki, tərslik eləmə! Axı itlər bir gündə iki dəfə, üç dəfə də qaçırlar, niyə dovşan qaçmasın ki?

– Ser, itlər üçün bu oyun canları bahasına tamam olmur.

– Əl çək!

Ağılda təzə dovşan çox idi. Aralarında həm yekəsi, həm xırdası həm davakarı, həm də sakiti vardı. Vəhşi təbiətli yekəboy bir erkək səhər-səhər Cekin Limana sürətli qayıdışını görəndə onun üstünə atılmaq üçün fürsət tapdı.

Başqa vaxt olsaydı, Cek onun başına bir dəfə pişiyin başına açdığı oyunu gətirərdi – təpəsinə bir qapaz salardı və dava da elə həmin dəqiqə bitərdi, amma indi dovşanlar arasında döyüş yaman uzandı. Yarış ərəfəsində yediyi dürtmələr, aldığı cızıqlar Cekin sürətinə xələl gətirdi.

Bu yarışın da əvvəli keçmişdəkilərdən heç bir şeylə fərqlənmirdi. Döyüş Atı çox yüngül qaçır; qulaqlarını qaldıraraq yerə sinib, sanki, uçurdu.

Onu Minki adlı köpək və bir də Fanqo ləqəbli təzə it qovurdu və startçıların təəccübünə rəğmən onlarla dovşanın arasındakı məsafə azala-azala gedirdi. Döyüş Atı qaçışını yavaşladı və düz Böyük tribunanın önündə qoca Minki onu yolundan sapmağa məcbur etdi. Tamaşaçılar heyranlıq içində çığırışdılar, çünki onların hamısı bu yarışın iştirakçılarını yaxşı tanıyırdı. Əlli addımdan sonra Fanqo da, öz növbəsində, dovşanı yolundan azdırdı və yarış indi düz start xətti səmtində davam etdi. Slaymenlə Miki də orada dayanmışdılar. Dovşan burula-burula qaçır, tazılar sıçrayırdılar.

Ölümün artıq labüd göründüyü an Döyüş Atı birbaş Mikinin üstünə tullandı. Miki onu qucağına alaraq quduzlaşmış itlərdən təpiklə can qurtarmağa çalışırdı.

İnanmıram ki, Cek Mikini öz dostu sayaydı. Onun bu hərəkətində düşmənin əlindən ehtimali dosta tərəf qaçmaq kimi qəribə bir instinktə itaət vardı, amma xoşbəxt bir təsadüf nəticəsində bəlli oldu ki, heyvan bundan ağıllı hərəkət edə bilməzdi. Tamaşaçılar öz sevimlilərini Mikinin qucağında görəndə sevinc içində uğuldaşdılar. Lakin itlərin sahibləri öz etirazlarını bildirdilər: “Düzgün deyil! Yarış sona çatdırılmalıdır!” Onlar yarışın təşkilatçısına müraciət etdilər. O isə Fanqonun müqabilində Cek üçün ortalığa pul qoymuşdu deyə uğursuzluğundan dilxor olub daha bir yarış təyin etdi.

Miki dovşan üçün, heç olmasa, bir saat fasilə alana kimi lap canı çıxdı. Və budur, Cek yenidən qaçışa başladı, Fanqo ilə Minki isə onun dalınca qarabaqara düşdülər. İndi dovşan bayaqkından daha yaxşı qaçırdı, lakin tribunadan sonra onu əvvəlcə Fanqo, sonra isə Minki yolundan döndərdi. Cek sağa, sola tullanır, özünü ora-bura vuraraq düşmənlərinin əlindən zorla qurtarırdı. Bir neçə dəqiqə elə bu minvalla davam etdi. Miki Cekin qulaqlarının artıq sallandığını göürdü. İt onun üstünə atıldı. Cek onun düz qarnının altından sivişib çıxdı və çönərkən ikinci itlə üz-üzə gəldi. Artıq qulaqlarının ikisi də belinə sərilmişdi. Amma elə tazılar da yorulmağa başlamışdılar. Ağızları, sürətlə enib-qalxan böyürləri tamam köpük içindəydi. Döyüş Atının qulaqları yenə şəkləndi. Sanki, itlərin yorğunluğu ona ikinci nəfəs vermişdi. Heyvan düz Limana tərəf yüyürdü. Lakin düz xətt üzrə qaçmaq itlər üçün daha asan idi. Odur ki Cek yenə də yolunu dəyişəsi oldu və ziqzaqlarla davam edən təhlükəli oyun bir də başladı. Tazıların sahibləri artıq öz itlərinin səhhəti üçün narahat olmağa başlamışdılar deyə meydana iki dənə yeni it buraxdılar. Hələ yorulmamış bu köpəklər dovşanın işini lap dəqiq bitirəcəkdilər. Döyüş Atı olan-qalan gücünü səfərbər etdi. Bayaqdan dalınca gələn iki tazını çox uzaqda qoydu və artıq Liman xəttinə yaxınlaşırdı ki, təzə itlər özlərini yetirdilər.

Dönməkdən başqa onu heç nə xilas edə bilməzdi. Cekin qulaqları sallandı və ürəyi çırpınaraq lap qabırğalarına dəyirdi, amma ruhu hələ ki möhkəm idi.

O, ziqzaqvari hərəkətlər edərək özünü otərəf-butərəfə çırpırdı. İtlər bir-biriylə toqquşurdular – adama elə gəlirdi ki, dovşanı elə indicə tutacaqlar. İtlərdən biri onun uzun qara quyruğundan bir çəngə tük qoparsa da, dovşan bu dəfə də onun ağzından çıxdı. Lakin artıq Limana yetişə bilməzdi. Bəxti ondan üz döndərmişdi. İstəmədən yenə gəlib Böyük Tribunalın qarşısına çıxmışdı. Minlərlə tamaşaçının gözü onda idi. Yarışın isə vaxtı bitmək üzrəydi.

İtlərin ikinci cütü də yorulmağa başlamışdı ki, qəflətən Miki onların üstünə cumaraq dəli kimi qışqırmağa başladı:

– Yaramaz məxluqlar! Murdar alçaqlar!

Meydanda çalışanlar tökülüşüb həm itlərin, həm də tamaşaçıların ünvanına olmazın təhqirlər, nifrinlər yağdıran Mikini sürüyüb apardılar. O isə dil boğaza qoymurdu:

– Təmiz oyuna bir bax! Siz təmiz oyun buna deyirsiniz?! Yalançılar, murdar oyunbazlar, qanıçən qorxaqlar!

Onu meydandan zorla çıxardılar. Mikinin sonuncu gördüyü yorulub əldən düşmüş dörd itin çıxılmaz vəziyyətdə olan bir dovşanı təqib etməsi və bir də at belindəki hakimlin tüfəngli adama verdiyi signal oldu.

Darvaza Mikinin dalınca şaqqıltıyla bağlandı. Eşitdiyi iki atəş səsi, itlərin zingiltisinə qarışmış tamaşaçı hay-küyündən başa düşdü ki, Döyüş Atı Cek üçün dördüncü sonluğu seçdilər.

Qaçış meydanına onu daha buraxmayacaqlar. Miki çox düşünmədən birbaşa Limana qaçdı. Və yarı-sallaq qulaqlarıyla taytıya-taytıya gələn Döyüş Atı Ceki görəndə başa düşdü ki, atıcının gülləsi yayınaraq tamam başqa hədəfə dəyib.

Yaralı tazılardan birini artıq aparmışdılar, ikincisinin başı üstündə isə feldşer vurnuxurdu.

Miki ətrafa göz gəzdirib bir yeşik tapdı, onu Limanın küncünə qoyaraq yorğun qaçqını içinə saldı, qapağını bağlayıb yeşiyi qoltuğunun altına aldı və ümumi qarışıqlıqda kimsə görmədən hasarın üstündən aşdı və yoxa çıxdı.

Onu, onsuz da, qovacaqdılar! Miki şəhərdən piyada çıxdı, ən yaxın stansiyada qatara minib bir neçə saat gedəndən sonra dovşanlar məmləkətinə yetişdi.

Miki ehtiyatla yeşiyin qapağını sakitcə açaraq Döyüş Atını düz çəmənlikdə, tikan kollarının arasında azadlığa buraxarkən günəş artıq çoxdan batmışdı və başlarının üstündən ulduzlu səma asılmışdı.

Döyüş Atı, təxminən, bir dəqiqə çaşqın-çaşqın ətrafına göz gəzdirdi. Sonra üç, ya da dörd iri addım qabağa tullandı və bir dənə yüksək sıçrayış etdi ki, ətrafda kəşfiyyat aparsın. Sonra da fəxri ulduzlarla bəzənmiş qulaqlarını tam açaraq belə çətinliklə qazandığı azadlığına tərəf qaçdı. O, yenə də güclü, cəsur idi və doğma çöllərin zülməti içində bir göz qırpımında əriyərək yox oldu.

Həmin zamandan etibarən onu Kaskadoda dəfələrlə görmüşdülər. Bu yerlərdə çox axtarışlar olmuşdu, amma yəqin, o, adamlardan qorunmağın nəsə yeni bir yolunu tapmışdı, çünki tutulmuş minlərlə dovşanın arasında qulaqlarında ulduzlar gəzdirən Döyüş Atı bir daha olmadı.

QIZILBOYUN

1

Meşəli Teylor təpəsinin ətəklərində ana kəklik bala çıxarmışdı. Aşağıdan kristal təmizlikdə suyu olan kiçik çay axırdı. Bu çay insanların hansısa qəribə şıltaqlığı ucbatından Lilli adlanırdı. Elə kəklik də yenicə yumurtdan çıxmış, lakin xırda ayaqları üstündə artıq möhkəm duran balalarını su içmək üçün məhz ora apardı.

Ana kəklik otların arasında əyilərək gedirdi, çünki meşə düşmənlə dolu idi və hərdən sakitcə qaqqıldayaraq balaca, rəngli tük yumağına bənzəyən cücələrini çağırırdı. Cücələr isə analarından bir neçə addım geridə qalan kimi nazik, qırmızı ayaqlarının üstündə yanlarını basa-basa tələsərək şikayətli tərzdə incə-incə civildəyirdilər.

Bu cücələr elə zərif idilər ki, cırcıramalar belə onlarla müqayisədə yöndəmsiz və yekə görünürdülər.

On iki dənə idilər. Ana kəklik onlara ayıq-sayıq göz qoyur və hər kolu, hər ağacı, hətta göyün üzünü də diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Görünür, o, hər yerdə düşmən gəzirdi, çünki dostu az idi. İndi də düşmənlərin birini tapdı.

Dümdüz, yaşıl çəmənliklə yekə bir heyvan irəliləyirdi – tülkü. Bu heyvan düz onların yolunun üstündə idi və bir neçə dəqiqədən sonra, yəqin ki, cücələri duyacaq, onların izinə düşəcəkdə. Vaxt itirmək olmazdı.

“Krr, krr!” (Gizlənin, gizlənin!) – deyə ana sakit, lakin sərt ahənglə çığırdı və balaca, palıd qozasından azacıq iri, dünyaya gəlməklərindən bircə gün ötmüş cücələr müxtəlif səmtlərə dağıldılar ki, gizlənə bilsinlər. Cücələrdən biri yarpağın altına girdi, digəri iki kökün arasında gizləndi, üçüncüsü burulmuş ağac qabığının içində, dördüncüsü xəndəkdə gizləndi. Tezliklə bir cücədən savayı hamısı gizləndi; o, özünə

uyğun yer tapa bilmirdi və yekə, sarı ağac parçasının üzərinə sərilib gözlərini yumaraq uzanmışdı; əmin idi ki, artıq bütün təhlükələrdən uzaqdır.

Cücələr qorxudan civildəşmələrini saxladılar və ətrafa tam sakitlik çökdü.

Ana kəklik cəsarətlə birbaşa dəhşətli heyvanın üstünə uçub ondan bir neçə addım aralı yerə endi, sonra qanad çalaraq özünü yaralayımış, qalxa bilmirmiş kimi göstərərək yerə sərildi. O civildəyir, civildəyir və çapalayır. Bəlkə, o aman diləyirdi – bu qanıçən, qəzəbli tülküdən aman diləmək?

Yox! Kəklik o qədər axmaq deyildi. Biz tez-tez tülkü bicliyi barədə əhvalatlar eşidirik. İndi gözləyin, görəcəksiniz ki, ana kəkliklə müqayisədə tülkü nə qədər sarsaqdır.

Övünün qəflətən düz qabağına çıxdığına heyran qalan tülkü sıçrayıb tutdu... Yox, quşu tuta bilmədi! Quş qanadının bircə hərəkətiylə bir qədər də uzaqlaşdı. Tülkü yenə tullandı və bu dəfə, yəqin ki, quşu tuta bilərdi, əgər aralarındakı balaca ağac gövdəsi olmasaydı.

Kəklik nataraz bir hərəkətlə həmin ağacın altına girdi, tülkü isə çənəsini şaqıldadıb onun üstündən ötdü. Onda quş, elə bil, bir az özünə gələrək uçmaq üçün yöndəmsiz bir cəhd elədi və enişsağı dıgırlandı. Tülkü çəkinmədən onun dalınca cumdu və az qalmışdı ki, quşun quyruğundan yapışa, amma bacarmadı, hədəfdən yenə yayındı. Tülkü nə qədər sürətlə sıçrasa da, quş ondan cəld tərpenirdi.

Bu artıq lap qeyri-adi bir şey idi. Ayaqdan iti olan tülkü yaralı bir kəkliyi tuta bilməsin? Tülkü üçün necə böyük biabırçılıq idi bu!

Lakin tülkü onu təqib etdikcə, sanki, quşun da gücü artırdı. Düşmənin dörddəbir mil kənara aparandan sonra quş qəflətən tamam sağaldı və qanadlarını qətiyyətlə çırpıb meşənin üzərindən uçaraq tülkünü axmaq yerinə qoydu. Tülkünü ən çox yandıran isə o idi ki, əvvəllər də belə vəziyyətlərə düşmüşdü.

Ana kəklik isə göy üzündə iri çevrə cızıb dolayı yolla meşənin balaca, tükli toplar gizlənən yerinə endi.

Vəhşi quşların yerin relyefinə qarşı qeyri-adi yaddaşı olur və ona görə də ana kəklik tülkü ilə üzbəüz gəlməmişdən qabaq olduğu həmin o ot basmış təpəciyə qondu. Bir anlıq dayanaraq onun əmriylə gizlənmiş balalarının necə sakit, cıncıqlarını çıxarmadan durduqlarına heyran-heyran baxdı. Onun addımlarının səsi cücələrdən heç birini, hətta ağacın üstünə sərilen körpəni də yerindən tərpətmədi. O da pis gizlənmişdi. Lakin budur, analarının səsi gəldi: “Krit!” (Bura gəlin, balalar!) və bircə anda, sanki, sehrli çubuğun bircə hərəkətiylə kiçik kəklik balaları bütün gizli yerlərdən çıxdılar və həmin o ağacın üstünə sərilməmiş körpə də gözlərini açıb “Piip, piip!” deyə incə bir səslə civildəyərək anasının quyruğu altında sığınacaq axtarmağa yüyürdü. Onun səsini, təbii ki, düşmən heç üç addımdan da eşitməzdi, amma anası məsafə bundan üç dəfə artıq olsa belə, mütləq eşidərdi. Qalan cücələr də civildəşirdilər və heç şübhə yoxdur ki, dəhşətli dərəcədə səs-küy saldıqlarını düşünürdülər. Onlar xoşbəxt idilər.

Günəş yüksəkdə dururdu, yaxşı qızdırırdı. Suya çatmaq üçün açıq taladan keçmək lazım idi. Və budur, ana kəklik yaxınlıqda düşmən olub-olmadığını bilmək üçün yaxşı-yaxşı baxandan sonra körpələrini yelpinc kimi açdığı quyruğunun kölgəsinə yığdı, günvurmadan qoruya-qoruya çay kənarındakı itburnu kolluğuna tərəf apardı.

Kolluqdan ağquyruq dovşan çıxıb kəkliyi yaman qorxutdu. Lakin arxasında gəzdirdiyi ağ sülh bayrağı onu tez sakitləşdirdi: dovşan onun köhnə tanışısı idi. Körpələr o gün öyrəndilər ki, dovşandan qorxmaq lazım deyil. Onlar öyrəndilər ki, dovşan dünyada hər şeydən çox sülhü sevir.

Sonra isə onlar axmaq adamların, nədənsə, Lilli adlandırdığı çaydan dupduru su içməyə başladılar.

Əvvəlcə körpələr su içmək üçün nə edəcəklərini bilmirdilər, amma analarını təqlid etməyə başladılar və tezliklə eynən onun kimi içmək, hər xırda qurtumdan sonra baş əymək öyrəndilər. Onlar çayın sahili boyunca səf çəkib durmuşdular – bu on iki qızılı-

qəhvəyi top iyirmi dörd balaca ayağın üstündə duraraq on iki qızılı başını aşağı əyir, sanki, kiməsə təşəkkür bildirirdi.

Sonra ana kəklik onları dayana-dayana, daim gizlə-nə-gizlə-nə çəmənliyin balaca təpə olan o biri başına apardı. O, bu təpəyə çoxdan fikir vermişdi. Belə təpələr kəkliklərə ona görə lazım idi ki, öz cücələrini böyüdə bilsinlər. Bu təpələrdə qarışqa yuvaları yerləşir.

Ana kəklik qarışqa yuvasının təpəsində ayaq saxladı, ətrafa göz gəzdirdi və şübhəli bir şey görməyəndə yuvanı caynaqlarıyla eşməyə başladı. Torpaq yumşaq idi, tez ovulurdu. Qarışqa yuvası açıldı və dağılmış yeraltı qalereyalar uçulub aşağı töküldü. Qarışqalar da yerə töküldü və görünür, nə etməli olduqlarını bilmədən bir-biriylə dalaşmağa başladılar. Onlar çaşqın halda yuvanın ətrafında döyüşürdülər və yalnız çox az bir qismi, daha ağıllıları kök, ağ qarışqa yumurtalarını bayıra daşımağa başladılar. Ana kəklik isə hazır durmuşdu – bu şirəli yumurtalardan birini qaparaq qaqqıldaya-qaqqıldaya balalarının qarşısına, düz otun üstünə atdı. Sonra bir də qaqqıldayıb yumurtanı götürdü və uddu.

Körpələr ananı mühasirəyə aldılar, çox maraqla baxırdılar. Nəhayət, balaca sarı cücə, həmin o ağac qırığının üstündə gizlə-nən, bir qarışqa yumurtasını götürdü. Onu bir neçə dəfə yerə salıb yenə qaldırdı, sonra isə qəfil və mübhəm bir çağırışa tabe olmuş kimi uddu. Yeməyi o, belə öyrəndi. Təxminən, iyirmi dəqiqədən sonra körpələr yeyə bildilər.

Ana kəklik qarışqa yuvasını eşib yeraltı qalereyaları dağıdanda torpağın içində əla qarışqa yumurtası axtarmaq yaman şən idi! Bu proses bütün cücələr öz çinədanını ağzınadək doldurana, daha yeyə bilməyə-nə kimi davam etdi.

Sonra hamısı bir yerdə, ehtiyatla çayyuxarı, çaqqal gavalısı kollarıyla sıx örtülmüş qumsal sahilə gəldi. Orada qızmış xırda ayaqlarını içinə soxduqları sərincumdan ləzzət alaraq bütün günlərini keçirdilər.

Onların anadangəlmə təqlid istedadı vardı. Lap

anaları kimi böyürü üstə uzanır, nazik ayaqlarıyla eynən anaları kimi torpağı cırmaqlayır, qanad çalırdılar.

Əslində, onların hələ qanadları yox idi, böyürlərində qanadlar bitəcək yeri göstərən xırda təpəciklər vardı.

Həmin gecə anaları onları qurumuş kolların arasına apardı və orada, xışıldayan, heç bir düşmənin onlara sakitcə yaxınlaşa bilməyəcəyi quru yarpaqların arasında, itburnu kollarının bir-birinə sıx dolaşaraq havadakı bütün bədxahlardan qoruyan budaqları altında öz balalarını yumşaq, tük döşənmiş beşiyə saldı. Kəklilik yuxuda cibildəşən və onun isti bədənində arxayınlıqla sıxılan körpələrinə baxıb sevinirdi.

2

Üçüncü gün quşcuğazlar ayaqları üstündə möhkəm dururdular. Onlar artıq palıd qozasının başına dolanası olmurdular, onlar artıq şam qozasının üstünə dırmaşa da bilirdilər və sonradan qanad bitəcək balaca təpəcikləri qanla dolduğundan gömgöy görünən şişkinliklərlə örtülmüşdü.

Daha bir gündən sonra böyürlərindəki qanlı şişlərdən lələklərin ucu boylandı. Bu lələklər hər gün çölə daha çox çıxırdı və artıq bir həftədən sonra bütün cücələrin möhkəm qanadları vardı. Amma yox, hamısının yox. Yazıq körpə Runti lap əvvəldən çox zəif idi. O, yumurtadan çıxanda qabığın yarısını düz bir saat belində daşmışdı. O, qardaşlarından yavaş qaçır, onlardan çox civildəyirdi və bir dəfə axşamçağı anası safsar görərək balalarına “Kvit, kvit!”, yəni “Uçun, uçun!” qışqıranda yazıq Runti dala qaldı.

Sonradan, bütün balalarını təpədə toplayanda isə o gəlib çıxmadı və qardaşları onu bir daha görmədilər.

Amma cücələrin tərbiyə prosesi lazımı qaydasında gedirdi. Onlar bilirdilər ki, ən yaxşı çəyirtkələr çay kənarındaki hündür otların arasında olur. Bilirdilər ki, qarağat kollarında yağlı, yumşaq yaşıl qurdlar yaşayır. Onlar bilirdilər ki, yekə kəpənəklər qiyamət ovdur, baxmayaraq ki onları tutmaq heç də asan deyil. Bilirdilər ki,

çürük ağacdan qopmuş qabıqın içində cürbəcür yaxşı şeylər olur. Bilirdilər ki, bəzi həşəratlara, məsələn, eşşəkərisinə, tükli tırtıla və qırxayağa heç toxunmasan yaxşıdır.

İyul ayı yetişdi – Giləmeyvə ayı. Cücələr böyüdülər və son bir ayda böyük inkişaf yolu keçdilər. İndi o qədər iri idilər ki, ana kəklik onları qanadının altına almaq üçün gərək bütün gecəni ayaq üstə duraydı.

Onlar hər gün çay kənarındakı qumun içində çimirdilər, amma sonra anaları bu adətini dəyişdi və onlar qum vannasını bir qədər yuxarıda – təpədə qəbul etməyə başladılar. Orada müxtəlif quşlar çimirdi və əvvəlcə ana kəklik onlarla yaxınlıqlarından o qədər də məmnun deyildi. Lakin oranın qumu o qədər narın və xoşagələn idi, balaları çimişəndə elə sevinirdilər ki, bu qonşuluqla barışmalı oldu.

İki həftədən sonra balacalar zəifləməyə başladılar, elə ana kəklik də özünü pis hiss edirdi. Həddindən artıq çox yesələr də, getdikcə daha çox arıqlayırdılar. Anaları onlardan gec xəstələndi, amma xəstəliyi daha ağır oldu. O, aclıqdan, baş ağrılarından əziyyət çəkir, özünü dəhşətli dərəcədə zəif hiss edirdi. Xəstəliyinin səbəblərini heç cür tapa bilmədi. O bilmirdi ki, cürbəcür quşların çimirdiyi, əvvəlcə təbii instinktinin hökmüylə barışmaq istəmədiyi qum, həqiqətən, ziyanlı imiş. O qumun içində parazitlər qaynaşırdı və bütün kəklik ailəsi onlardan xəstəlik tutmuşdu.

Ana kəklik bu xəstəlikdən sağalmaq üçün heç bir vasitə tanımırdı. Dəhşətli aclıq yemək üçün yararlı görünən hər şeyi yeməyə, meşədə daim sərin kölgəlik axtarmağa məcbur edirdi. Orada kəklik üzərində çoxlu zəhərli meyvəsi olan kol gördü. Bir ay əvvəl bu kolun yanından ötərdi, amma indi görkəmindən xoşagələn olmayan meyvələrin tamına baxdı. Onların turş, aşındırıcı suyu, elə bil, orqanizminin hansısa qərribə tələbatını ödəyirdi. O, bu meyvələrdən durmadan yeyirdi, balaları da ona baxaraq kolluğa təpilməmişdilər. Heç bir həkim ona daha yaxşı dərman təklif edə bilməzdi. Bu meyvələrin aşındırıcı şirəsi güclü işlətmə dərmanı imiş və

qorxulu, gizli düşmən onların bağırsaqlarından məhz həmin şirənin hesabına təmizləndi. Təhlükə sovuşdu. Lakin hamı xilas ola bilmədi. İki cücəyə dərmanın köməyi dəymədi. Onlar yangıdan əziyyət çəkərək ara vermədən su içirdilər və ertəsi günün səhəri öldülər.

Amma öz intiqamlarını da ala bildilər. Yazıq kiçik qardaşları Runtinin hara yoxa çıxdığını söyləyə bilən safsar onların leşini yedi və udduqları zəhərin təsirindən elə o dəqiqə canını tapşırırdı.

Yavaş-yavaş bəlli oldu ki, hər cücənin özünəməxsus xasiyyəti var. Onların arasında biri tənbel, axmaq idi. Ana kəklik isə balalarının bir qisminin nazıyla çox oynayırdı. Onun sevimlisi ən yekə balası – həmin o sarı ağac qırığının üstündə gizlənəni idi. O yalnız cücələrin ən yekəsi deyildi, həm də ən güclüsü, ən gözəli idi. Bununla yanaşı, hər şeydən vacibi isə – ən sözbəxanı da o idi. Anasının körpələrə yönəlmiş “rrrr!” (təhlükə!) çağırışı onları riskli addımlardan, şübhəli yemdən həmişə çəkindirə bilmirdi. Yalnız o, bu çağırışlara həmişə tabe olurdu. O, anasının mehriban “kriit!” (bura gəl!) dəvətini heç vaxt cavabsız qoymurdu.

Avqust ayı gəldi – tükleri tökmək dəmi. Cücələr artıq demək olar ki, tam böyümüşdülər. Onlar çox şeydən xəbərdar idilər və özlərini çox müdrik sayırdılar. Balaca olanda torpağın üstündə yatırdılar, anaları onları qanadlarının altında saxlayırdı, amma artıq böyümüşdülər deyə anaları da onlara böyük quşların adətlərini öyrətməyə başlamışdı. Artıq ağacların budağına qonmaq vaxtı idi. Çünki meşədə cavan dələlər, safsarlar, tülkülər və susamurular çox idi, oyan-buyana qaçırdılar.

Gecələri yerdə keçirmək günbəgün daha təhlükəli olurdu, odur ki ana kəklik qürub vaxtı həmişə “kriit!” çığırır və uçaraq alçaqboylu, sıx budaqları olan ağacların birinə qonurdu.

Balaca kəkliklər də onun hərəkətini təkrar edirdilər, yalnız həmin o tərs axmaqdan başqa; o, elə əvvəlki kimi, yerdə gecələyirdi. Bu hərəkəti bir müddət ona ucuz başa gəldi, lakin gecələrin birində qardaşları yuxudan onun çığrıtısına oyandılar. Sonra sümük xırçılısı və

ağız marçıldatmasından pozulan dəhşətli bir sükut çökdü. Balacalar aşağı, qorxulu qaranlığa baxdılar. İki par-par yanan göz gördülər, kif iyi duydular və anladılar ki, onların sarsaq qardaşlarının qatili susamurudur.

İndi analarının yanında gecələr yalnız doqquz bala otururdu. Ayaqları donanda cücələr onun belinə dırmaşırdılar.

Amma tərbiyə prosesi hələ də davam edirdi. İndi onlar səs-küylə qanad çalmağ öyrəndilər. Kəklik əgər istəsə, tamam səssiz uça bilər, amma bəzən şappılıyla qanad çalmağ yaman lazım olur. Onlar yüksəklərə qalxmaq üçün möhkəm qanad çalmağı öyrənməliydilər. Bu hərəkət quşların qarşısında böyük imkanlar yaradırdı: əvvəla, qanadların səsi hər hansı bir təhlükədən digər kəklidləri xəbərdar edirdi, ikincisi, düşmənin diqqəti səs salaraq uçan quşa yönəlir, daha başqalarını görmürdü deyə qalanları sakitcə aradan çıxsa, ya da gizlənə bilirdilər.

Kəklidlərin atalar məsəli olsaydı, yəqin, belə olardı: "Hər ayın öz yeməyi, öz düşməni var". Sentyabr gəldi. Giləmeyvələr və qarışqa yumurtaları toxumlarla, taxılla əvəz olundu və safsarın, susamurunun yerini də ovçular tutdu.

Kəklidlər tülküləri yaxşı tanıyırdılar, lakin itləri, demək olar ki, heç görməmişdilər. Onlar bilirdilər ki, tülkünün əlindən ağaca qonmaqla asanca qurtulmaq olar. Amma Ov ayında qoca Keddi ova çıxıb dalısınca quyruğukəsik sarı itini çəkə-çəkə yarığın içindən aparanda ana kəklik onları görəndə tək "kvit, kvit!" (uçun, uçun!) qışqırdı. Balalarından ikisi fikirləşdi ki, anaları bir tülküyə görə nahaqdan belə narahat olur. Onlar iti tülkü sanmışdılar deyə öz soyuqqanlılıqlarını nümayiş etdirmək istəyirdilər. Analarının həyəcanlı "kvit, kvit!" qışqırığını eşidən kimi səssizcə uçub uzaqlaşmaq əvəzinə, ağaca qondular.

Qəribə, quyruğukəsik tülkü isə ağaca yaxınlaşıb budaqlara qonmuş kəklidlərə baxaraq qəzəblə, ara vermədən hürməyə başladı. Quşlar ona maraqla baxırdılar və yaxınlıqdakı kolluqdan gələn şıqqılıya fikir vermədi-

lər. Ucadan bir “Paf!” səsi gəldi və iki kəklik qana boyanıb qanad çala-çala yerə düşdü və elə o dəqiqə də sarı it onları tutdu.

3

Keddi çay kənarındakı miskin komada yaşayırdı. Onun həyatı qədim yunan filosoflarının nöqtəyi-nəzərindən ideal mövcudiyət adlandırılı bilərdi. Onun sərvəti yox idi deyə vergi ödəməli də olmurdu. Çox az işləyir, bütün ömrü boyu əylənirdi; o, ova getməyi çox sevirdi. Qonşuları onu avara sayırdılar. O, bütün ilboyu tufənglə, cələylə ova çıxırdı. Keddi qürrələnirdi ki, vurduğu kəkliyin dadından hansı ay olduğunu təqvimə baxmadan belə söyləyə bilərdi. Təbii ki, bu, böyük təcrübə və müşahidə qabiliyyətinə dəlalət edirdi, amma eyni zamanda həm də onu qınamağa əsas verirdi. Qanuni kəklik ovunun vaxtı sentyabrın 15-də başlanır, lakin Keddi gözləmədi. Buna baxmayaraq, illər uzunu hansı yollasa cəzadan canını qurtarırdı deyə yerli qəzetlərin birinin müxbirinin də diqqətini çəkdi və həmin müxbir onunla bir müsahibə dərc edərək Keddini maraqlı tip adlandırdı.

O, uçan quşa nadir hallarda atəş açardı; sıx meşəlikdə bu, çətin idi. Quşları çox vaxt cələylə tutmağa üstünlük verirdi. Lakin yarığanda kəkliyin bala çıxardığından, nə vaxtdan bəri sakitcə yaşadıqlarından xəbərdar idi və quşları başqa ovçuların tapacağından qorxub məsələyə son qoymaq fikrinə düşmüşdü. Ana kəklik uçaraq özüylə dörd balasını da aparanda qanad səslərini eşitməmişdi. Odur ki vurduğu iki kəkliklə kifayətlənərək komasına dönmüşdü.

Lakin balalar artıq öyrəndilər ki, it tülkü deyil və onunla tamam başqa cür davranmaq lazımdır. Sözə baxmağın daha təhlükəsiz olması qədim qaydadır və bu qayda artıq onların yaddaşına əbədi yazıldı.

Sentyabrın bütün qalan hissəsini onlar ovçulardan, başqa düşmənlərdən gizlənməklə keçirdilər. Gecələr böyük ağacların uzun, nazik budaqlarına qonur, havadakı düşmənlərindən qoruyan sıx yarpaqların arasında

qalırdılar. Ağacların yüksəkliyi onları aşağıda, torpağın üstündə gəzən düşmənlərdən sığortalayırdı və qalırdı bircə ağaca dırmaşa bilənlərdən qorunmaq. Lakin aşağıdakı quru budaqların şıqqıltısı isə onları yaxınlaşan təhlükədən həmişə vaxtında xəbərdar edirdi.

Yarpaqlar tökülməyə başladı; ağacların yaşıl örtüyü günbəgün seyrəlirdi. Qoz-fındıq, bayquş əyyamı gəldi, çünki hər ayın təkcə öz yemi yox, həm də öz məxsusi düşməni vardı. Bayquşlar şimaldan uçub gəlirdilər və ağacları yatmaq artıq yerdə yatmaqdan da təhlükəli olmuşdu. Kəklik gecələmə yerini dəyişdi və ağac budaqlarının əvəzinə kolluğun sıx yaşıllığını seçdi.

Balalarından yalnız biri onun “Kriit, kriit!” çağırışına məhəl qoymayıb gecəni qarağacın, demək olar ki, lümlüt hündür budaqlarında qaldı. Səhər-səhər isə onu nəhəng sarıgöz bir bayquş apardı.

İndi ana kəkliklə cəmi üç balası qalırdı. Amma bu balalar artıq o qədər böyümüşdülər ki, ölçüdə elə analarına bərabər idilər. Ən böyüyü, həmin o sarı ağacın üstünə sərilib gizləneni isə artıq anasından iriydi.

Cavan kəkliklərin boynunun ətrafında tüklər – gələcək yaxalıqları görünməyə başladı. Hələlik bu lələklər çox kiçik, nazik idi, amma onların gələcəkdə necə görünəcəyini artıq təsəvvür etmək olurdu. Və cavan kəkliklər bu bəzəkləriylə yaman qürrələndilər.

Kəklik üçün bu yaxalıq tovuz quşu üçün quyruq nədirsə, elə odur. Bu, onların əsas bəzəkləri sayılır. Dişilərin yaxalığı yüngülcə yaşıla çalan qara rəngdə olur, erkəyin yaxalığı isə daha enli, daha qaradır və açıq-yaşıl çaları var. Hərdən elə olur ki, kəkliklərdən hansısa daha böyük əzəmətə, daha böyük gücə sahib olur – onda onun yaxalığı ya mis qırmızısı, ya da bir qədər bənövşəyi, hətta lap qızılı rəng alır.

Ağac qırığının üstünə sərilən, anasına daim qulaq asan bala hələ oktyabr – Qoza ayı gəlməmişdən böyümüşdü və indi mis qırmızısına çalan qızılı rəng yaxalığıyla öyünürdü. Bu, Qızılboyun idi – Don vadisinin məşhur xoruz kəkliyi.

Bir dəfə, oktyabrın ortalarında, bütün kəklik ailəsi doyunca yeyərək yıxılmış şamağacının yaxınlığında günəş şüaları altında qızınanda uzaqdan atılan bir güllənin səsi gəldi. Qızılboyun ağacın üstünə sıçrayıb əhəmiyyətli görkəmlə bir neçə dəfə irəli-geri getdi, sonra isə hava və işıqdan coşaraq ucadan, meydan oxuyurmuş kimi qanad çaldı. Qanadlarını o qədər şappıldatdı ki, yaxınlıqdakı meşəyə səs-küy saldı. Qardaşı və bacısı onun qanadlarının səsinə təəccüb və maraqla qulaq asırdılar. Anası isə həmin dəqiqədən etibarən ondan bir qədər çəkinməyə başladı.

Noyabr Divanəlik ayıdır. Təbiətin hansısa qəribə qanununa əsasən bütün kəkliklər, tetralar və başqa quşlar həyatlarının birinci ilinin noyabrında dəlilik edirlər. Onlarda harasa – heç fərqi yoxdur hara – qaçıb getmək arzusu yaranır! Onların ən ağıllıları da həmin dövrdə çox sarsaq hərəkətlər edirlər. Gecə vaxtı tamamilə yersiz gəzintilərə çıxır və elə tələsirlər ki, ya simlərə dəyib iki bölünür, ya da parovoz fənərləriylə toqquşaraq dağım-dağım olurlar. Səhəri ən gözənlilməz yerlərdə açırlar: anbarlarda, açıq bataqlıqda, hansısa böyük şəhərin teleqraf məfillərində, hətta sahilə lövbər atmış gəmidə.

Səyahətə bu cür meyl, görünür, payızda köç etmək kimi qədim adətin qalıqları idi.

Qızılboyunun anası üzüm yarpaqlarının qızardığını, ağcaqayın ağacının yarpaqlarını yerə tökdüyünü görəndə başa düşdü ki, məhz həmin dövr yetişib. Lakin anaya artıq yekəlməmiş balalarının sağlamlığı qayğısına qalmaq, onları meşənin ən təhlükəsiz yerində saxlamağa cəhd göstərməkdən savayı heç nə qalmır.

Vəhşi qazlar cənuba üz tutdular. Cavan kəkliklər hələ belə uzunboyunlu bir quş görməmişdilər. Əvvəlcə onları qırğı bilib təbii ki, qorxdular. Amma gərəndə ki anaları qorxmur, özləri də cəsarətlənib qazların uçuşunu böyük həyəcanla izlədilər.

Onları vəhşi qazların şaqraq çığırtıları cəlb etdi, yoxsa daxillərində qazların dalınca düşüb uçmaq kimi

qəribə bir istək baş qaldırdı – bilmirik. Onlar, sanki, şeypur çalaraq ox kimi cənuba millənərək yavaş-yavaş uzaqda gözdən itən qazlara əfsunlanmış kimi baxırdılar. Kəklilər ağacın ən yüksək budaqlarına qondular ki, uzaqlaşan qazları bir də görə bilsinlər və həmin andan onlarda böyük dəyişikliklər baş verdi.

Noyabr divanəliyi ayın bədirləndiyi gecə başladı. Ən güclü təzahürünü də daha zəiflərdə göstərdi. Kiçik ailə dağıldı. Qızılboyun gecələr tez-tez uzaq səyahətlərə çıxırdı. Onu cənubdakı torpaqlar cəlb edirdi, amma orada qarşısına Ontario gölünün sərhədsiz ənginlikləri çıxdığından həmişə geri döndürdü. Divanəlik ayının sonu onu yenə də Lilli çayın sahilində haqladı, amma bu dəfə tamam tək idi.

5

Qış gəlmişdi, yem tapmaq getdiycə daha çətin olurdu. Qızılboyun meşədəki yarğanda yaşamaqda davam edirdi. Hər ay isə özüylə məxsusi yem və məxsusi düşmən gətirir. Noyabr divanəlik, tənhalıq və üzüm salxımları gətirdi; dekabr – Qarlı ay – itburnu meyvələri, çoşqun yanvar isə çovğunlar gətirdi. Budaqların üstündə qalmaq, onların donmuş tumurcuqlarını dimdikləmək çətin idi. Qızılboyunun dimdiyi bundan yaman yeyilmişdi, heç bir-birinə əməlli sığa da bilmirdi.

Lakin təbiət Qızılboyuna sürüşkən yerdə yerimək bacarığı vermişdi. Onun nazik, incə barmaqlarında sırayla iti, buynuz qişasından əmələ gəlmiş çıxıntılar yarandı və qar yağanda o artıq qış üçün tam hazır idi: təbiət ona xizək də vermişdi, konki də.

Şaxta qırğıları qovdu və Qızılboyunun dördayaqlı düşmənlərini sakitcə yaxınlaşmaq imkanından məhrum etdi. Beləliklə, Qızılboyun, demək olar ki, artıq tam təhlükəsizlikdə idi.

Yem axtarışında gündəlik uçuşlar Qızılboyunu getdikcə daha uzaqlara aparırdı və nəhayət, o, gümüşü tozağacılardan bitdiyi Rozdel dərəsini, qarın üstündə

giləmeyvələri qızaran Çester meşələrini tapdı, oraları əməlli-başlı tədqiq etdi.

Qış başa çatmamışdı, meşələr isə artıq məşhur “Tezliklə yaz gələcək!” adlı nəğmələrini oxumağa başlamışdı və bu nəğmənin nəqarətini ən sərt qış çovğunlarında belə təkrarlamaqdan yorulmurdu. Bu minvalla Ac ay – bizim fevral da ötdü və baharın ilk əlamətləri, həqiqətən, görünməyə başladı. Onda meşə bütün dünyaya təntənəylə car çəkdi: “Mən axı sizə deyirdim!” Günəş isindi, Kestl Frank təpəsinin güneyində qarı əridərək meyvələri Qızılboyun üçün dadlı yem olan çoxlu, təzə-tər mərsin kollarını yenə göstərdi. O, qışda yediyi donmuş tumurcuqları qoparmaqdan vaz keçdi. İndi kefə baxıb piy toplaya bilərdi.

Çox tezliklə ilk çaydaçapan daşadöyən uçub gəldi və onun yanından ötəndə cikkildədi: “Yaz gəlir!” Günəş günbəgün parlaqlaşır, istiləşirdi və bir dəfə, martda – Yazın oyanış ayında, dan yeri söküləndə uca bir çığırta eşidildi: Karr! Karr! Gümüşxal Qarğa öz dəstəsiylə bir yerdə cənubdan gəlib ətrafa car çəkdi: “Yaz gəldi!”

Yazın və quşların yeni ilinin gəlişini bütün təbiət təsdiqlədi. Çəyirtkələr cır-cır cırıldaşırdılar: “Bahar! Bahar! Bahar!” Elə təkidlə, elə çox səs-küy salırdılar ki, adam onların yeməyə nə vaxt fürsət tapdıqlarına təəccüb qalırdı.

Qızılboyun bütün bədənində nəsə bir xoş titrəyiş duyurdu. O, sevincək kötüyün üstünə tullanır, qanadlarını bərk-bərk çalaraq uzaqlarda əks-səda oyadırdı və bu əks-sədanın özü də, sanki, yazın gəlişinə ünvanlanmış böyük sevinci izhar edirdi.

Aşağıda, lap uzaqda, vadidə Keddinin koması dururdu. Ucadan çalınan qanadların səhərin havasında yayılan səsini eşidəndə Keddi başa düşdü ki, bu gurltu kəklik xoruzununukudur. Tüfəngini götürüb yarığa yaxınlaşdı. Lakin Qızılboyun sakitcə uçaraq bir də Lilli çayın sahilində dayandı. Orada həmin o ilk dəfə qanad çalarkən çıxdığı tirin üstünə qonub qanadlarını elə ucadan çaldı ki, yaxınlıqdan ötən bir balaca oğlan qorxaraq dəhşət içində evlərinə qaçıb anasına söylədi ki,

hindular hücumə hazırlaşırlar, çünki elə indicə meşədə onların döyüş təbillərinin səsinə eşidib.

Oğlan niyə sevincək çıxır? Niyə yeniyetmə köksünü ötürür. Onların özləri də bunu izah edə bilməzlər və onlar da bu barədə hər gün yerə yıxılmış hansısa ağacın üstünə çıxaraq ucadan qanad çalan, bu təbil səsləriylə bütün meşəni dolduran Qızılboyundan artıq bilməzdilər. Qanad çalandan sonra isə quş yaxalığının lələklərini qabardaraq əhəmiyyətli bir görkəmlə gəzişməyə başlayırdı. Lələklərinin günəş şüaları altında qiymətli daşlar kimi bərq vuraraq necə rəngdən-rəngə düşdüyünə doyunca tamaşa edəndən sonra yenə də qanad çalmağa başlayırdı.

Kimsə ona tamaşa edib ləzzət alsın – kəkliyin bu istəyi birdən-birə haradan peyda olmuşdu onda? Və niyə bu meyil onda əvvəllər, ağacların üstündə hələ şişmiş tumurcuqlar olmayanda oyanmırdı?

Qızılboyun qanadlarını çalaraq səs-küy qoparmaqda davam edirdi...

Hər gün özünün sevimli tirinin yanına gəlirdi. O, indi daha da gözəl olmuşdu. Onun aydın, parlaq gözlərinin üstündə yeni bəzək yaranmışdı – al-qırmızı lələklər. Ayaqlarındakı nataraz qar xizəkləri tamam yox olmuşdu. Onun yaxalığı da gözəlləşmiş, gözlərinin parlaqlığı artmışdı və əhəmiyyətli görkəm alıb günəşin altında rəngbərəng lələklərini parıldadaraq gəzəndə qiyamət görkəmi olurdu.

Amma indi dəhşətli dərəcədə tənha idi!

O, əvvəlki kimi gəzir, qanadlarını şappıldadırdı. Nəhayət, mayın lap əvvəlində, ətrafda hər şey yaşıla boyananda onun qulaqlarına kolluqdan nəsə bir şıqqıltı səsi dəydi. Yerində donub-qaldı: bilirdi ki, indi ona da göz qoyan var.

İnanmıram, yəni belə bir şey ola bilər? Hə! Orada, kolların arasında balaca, ürkək bir dişi kəklik utana-utana gizlənirdi. Ona tərəf atıldı. Lap alışıb-yanırdı. Onun qarşısında necə vüqarla gəzir, lələklərini sallayaraq özünü necə öyürdü! Amma haradan bilirdi ki, bundan onun xoşu gələcək? Öz rəngbərəng yaxalığını qabardaraq çalışırdı ki, günəş şüaları onun üzərinə düşsün.

Özünü çəkə-çəkə yeriir, sakit səsle, incə-incə qaqqıldayırdı. Və diş kəkliyin qəlbi fəth olundu. O artıq çoxdan onun qəlbinə hakim kəsilmişdi. Üç gün idi qanadlarının səsini eşidərək bura gəlib uzaqdan utana-utana ona göz qoyurdu. Hətta bir az inci yirdi ki, lap yaxında olsa da, bu qədər müddətdir onu görmür. Təsadüfi deyil ki, ayaqlarının incə tappılısı, nəhayət, onun qulaqlarına yetişdi. Dişi kəklik utancaq bir jestlə başını aşağı salıb incə-incə ona yaxınlaşdı.

Üzücü boşluq artıq geridə qalmışdı və biçarə səyyah öz baharını tapmışdı.

Tənhalıq əyyamı bitdi.

Ah, bu gözəl vadidə necə şad günlər keçirdilər! Günəş əvvəllər heç vaxt hələ belə parlaq işıq saçmamışdı və qatranlı hava belə xoş rayihəli olmamışdı! Böyük nəcib quş hər gün öz ağacının yanına ya sevgilisiylə, ya da tək gəlir, içindəki, bütün vücudunu çulğamış sevinci qanadlarını çırpmaqla bürüzə verirdi.

Bəs niyə Qızılboyun həmişə onunla – öz rəfiqəsiylə birlikdə olmurdu? Nədən diş kəklik onunla saatlar uzununu oynayır, sonra isə birdən, gizləncə yox olurdu və Qızılboyun onu neçə saat, hərdən lap bütün günü görə bilmir, yalnız çırpılan qanadlarının uca səsi onun nigarançılığını göstərərək diş kəkliyi yanına dönməyə məcbur edirdi? Burada mübhəm bir meşə sirri vardı və bu sirri o aç bilmirdi.

Günlər ötdükcə diş kəklik onunla daha az qalırdı və nəhayət, günlərin birində tamam yox oldu. O görünmürdü və Qızılboyun çarəsizlik içində özünün köhnə ağacına dırmaşib qanad çalır, sonra çayyuxarı uçaraq tamam başqa bir ağaca qonub yenə qanadlarını şap-pıldadır, ya da təpənin üstündən uçur, başqa yarığa gedərək orada qanad çalır. Lakin onun çağırışı cavabsız qalırdı. Nəhayət, dördüncü gün o, yenə gəldi, rəfiqəsini əvvəllər etdiyi kimi səs-küylə çağırmağa başladı, birdən elə odəfəki tək kolluqdan şıqqıltı eşitdi və bu dəfə diş kəklik kolların arasında tək deyildi! Onun dalınca on dənə balaca, civildəşən cücələri gəlirdi.

Qızılboyun onun yanına uçdu və parlaq gözlü körpələri yaman qorxutdu. Onu qayğılandıran bu idi ki, körpələr onun rəfiqəsindən diqqət tələb edir və o da öz diqqətinin çox hissəsini onlara ayırırdı. Amma tezliklə bu dəyişikliklə barışdı və körpələrin qayğısını rəfiqəsiylə böldü, halbuki öz atası heç vaxt bunu etməmişdi.

6

Kəklilər və tetralar arasında yaxşı atalara nadir hallarda rast gəlmək olar. Adətən, dişi quş yuva qurmağı da, körpələrini böyütməyi də atanın iştirakı olmadan yerinə yetirir. O hətta yuvasının yerini belə ona bildirmir, sevgilisi ilə yalnız müəyyən yerlərdə – ya onun qanad şappıldatdığı ağacın yanında, ya balalarının yem axtardığı, ya da qumda çimişdikləri yerdə görüşür.

Qızılboyunun rəfiqəsinin adı Qonurcuq idi. Onun körpələri yumurtadan çıxanda onların qayğısına elə səylə qalırdı ki, atalarını tamam unudaraq çağırışına da getmirdi. Amma dördüncü gün, körpələr bir qədər möhkəmlənəndən sonra onları da özüylə götürüb atalarını tanış etməyə aparmışdı.

Bəzi atalar öz balalarıyla maraqlanmırlar, lakin Qızılboyun elə deyildi: o, rəfiqəsinə körpələrin tərbiyəsində lap əvvəldən əməlli-başlı kömək etməyə başladı. Onlar da bir zamanlar ataları kimi içməyi, yeməyi öyrəndilər və artıq yanlarını basa-basa analarının dalınca düşürdülər; ataları isə ailəsini arxadan qoruyurdu.

Onlar bir-birinin dalınca sapdakı muncuqlar kimi sıraya düzülüb təpədən enməyə başladılar. Qırmızı dələ şamağacının arxasından boylanaraq kopuş cücələrin yerisinə tamaşa edirdi. Onların ən zəifi – Runti qalanlarından çox geridə qalmışdı. Qızılboyun hündür budağa qonub lələklərini təmizləməyə başladı. Dələ bunu görməyərək Runtiyə yaxınlaşdı. Onun quş qanının dadına baxmaq kimi qəribə bir meyli vardı və dəstədən geri qalmış cücəni görəndə onu asan ov sandı, qana hərisliyi daha da artdı. Tək qalmış cücənin üstünə atılanda niyyəti qəti idi. Qonurcuq bunu çox gec

gördü, lakin dələni artıq Qızılboyun görmüşdü və sürətlə kürən qatilin üstünə atıldı. Onun yumruqlarından, daha doğrusu, qanadlarındakı oynaqlardan savayı silahı yox idi, amma onlarla elə zərbələr endirə bilirdi ki, gəl görəsən! Elə ilk hücumda dələnin ən həssas yerinə – burnunun ucuna bir dənə ilişdirdi və heyvan yerində fırlanıb torpağın üstünə düşdü. Birtəhər durub cırpı qalağına tərəf getdi. Orada uzanıb qaldı; az qalardı nəfəsi kəsilə. Burnundan iri qan damcıları axırdı. Qızılboyun o dələni elə orada, uzana-uzana qoydu. Heyvanın başına sonra nə gəldi, necə oldu – bilmədi və heç maraqlanmadı da.

Kəklik ailəsi suya tərəf yönəldi, lakin qumun üstündə bir inək dırnaqlarının dərin izlərini qoymuşdu və bu çalalardan birinə balaca quşcuğaz düşdü. O, şikayətlə civildəyirdi, çünki çıxa bilmirdi.

Çətin vəziyyət idi. Valideynləri nə edəcəklərini bilmirdilər, çünki cücəni çaladan çıxara bilməzdilər. Lakin onlar özlərini itirərək ora-bura yüyürəndə çalanın qıraqları töküldü və ordan çıxmaq imkanı yarandı. Körpə çaladan çıxıb sevinə-sevinə anasının quyruğu altında gizlənmiş qardaşlarının yanına qaçdı.

Qonurcuq çox şən ana idi, çox diribaş və ağıllı. Nə gecə, nə də gündüz körpələrinin qayğısına qalmaqdan əl çəkmirdi. Meşədə öz balalarıyla gəzəndə necə də vüqarla qaqqıldayırdı! Körpələrə mümkün qədər çox kölgə yaratmaq üçün öz quyruğunu necə də geniş açırdı və düşməni görəndə qətiyyəni özünü itirmirdi.

Cücələr uçmaq öyrənənədək artıq onlar qoca Keddi ilə qarşılaşmışdılar. Hərçənd ki iyun ayı idi və ov etməyə qadağa vardı, o, yarıqın döşüylə əlində tüfəng, yanında it gedirdi. İrəlində qaçan Tak adlı iti Qonurcuğa və körpələrə o qədər yaxınlaşdı ki, Qızılboyun tez onun qarşısına çıxmağa məcbur oldu. O, köhnə, amma həmişə alınan fəndi işə saldı: iti öz dalısınca, çayın qırağına apardı.

Lakin Keddi təsadüfən cücələrin olduğu səmtə getdi və Qonurcuq körpələrinə gizlənmək (Krr, krr!) tapşırığı verib ovçunu da Qızılboyun iti yayındıran kimi yayındırmağa çalışdı.

Qəlbi analıq məhəbbətiylə dolu ana kəklik meşəyə gözəl bələd olduğundan sakitcə uçub ovçuya lap yaxınlaşan kimi düz gözü qabağında bərkdən qanad çalaraq yarpaqların üstünə əsl yaralı tək elə inandırıcı yığıldı ki, qoca əyyaş bir dəqiqəlik aldada bildi. Lakin bir qanadını sürüyərək civildəyə-civildəyə yoluna davam edəndə ovçu artıq məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Bu, sadəcə, bir fənd idi. Onu cücələrdən yayındırmaq istəyirdilər.

Yerdən ağac götürüb quşa tərəf qəzəblə vızıldatdı. Lakin Qonurcuq çox cəld, zirək idi. Zərbədən yayınıb taytıya-taytıya bir cavan ağacın arxasında gizləndi. Orada da çırpınmağa başladı və şikayətli bir civiltiylə yarpaqların üstünə çırpıldı və deyəsən, bu dəfə qanad elə bərk dəydi ki, artıq zorla hərəkət edə bilirdi. Quşun bu hərəkəti Keddini məcbur etdi ki, ona bir dənə də ağac tolazlasın, lakin kəklik zərbədən bu dəfə də yayındı. Ovçunu körpə, köməksiz balalarından nəyin bahasına olursa olsun, uzaqlaşdırmağa çalışan ana cəsərlə düz onun qarşısında uçub yerə yığılaraq zərif sinəsini torpağa çırpdı, çarəsiz-çarəsiz, imdad diləyirmiş kimi inildədi. Keddinin ağacı bu dəfə də yan keçdi. Onda tufəngini qaldırıb atdı. Hətta ayını belə öldürə bilən bu güllə mətin, cəsərlə Qonurcuğun bədəni parça-parça etdi.

Bu qəddar, kobud ovçu yaxşı bilirdi ki, cücələr haradasa yaxınlıqda gizlənilər, odur ki onları axtarmağa getdi. Amma yerindən tərpənən, səsini çıxaran yox idi. O, körpələri görmədi. Düz gizləndikləri yerin yanından neçə dəfə keçdi, cıncırını çıxarmayan körpələrin neçəsi onun çəkmələri altında əzildi.

Qızılboyun sarı köpəyi oradan uzaqlaşdırıb rəfiqəsini qoyduğu yerə döndü. Qatil artıq ana kəkliyin qalıqlarını itinə yedirtmək üçün götürmüşdü. Qızılboyun Qonurcuğu axtarmağa başladı, lakin tapdığı yalnız qan izləri və lələklər oldu. Bu, onun lələkləri idi və Qızılboyun başa düşdü ki, bayaq eşitdiyi atəş səsi nə imiş...

Həmin an onun yaşadığı dəhşəti, içindəki kədəri kim təsvir edə bilər axı?! O sarsılmışdı, başını aşağı salaraq bir neçə dəqiqə yerində donub-qaldı, qan

izlərinə baxdı. Sonra birdən dəyişdi. Köməksiz körpələr düşdü yadına.

Balalarının gizləndiyi yerə qayıtdı və yaxşı bildikləri dillə “Kriit, kriit!” – deyə səsləndi. Lakin cücələrin çoxu artıq sağ deyildi. Ayaqları olan altı dənə tüklü şar parlaq gözlərini açıb atalarının yanına yüyürdülər, dördü isə hərəkətsiz qalmışdı.

Qızılboyun balalarını səsləməkdə xeyli davam etdi, ta ki gələ bilənlərin hamısının gəlib çıxdığına tam əmin oldu. Sonra isə onları bu dəhşətli yerdən təhlükəsiz məkana – tikanlı məftillə əhatə olunmuş sıx itburnu kollarının arasına apardı. Bura xoşagələn olmasa da, etibarlı yer idi.

Öz balalarına orada tərbiyə verdi; bir zamanlar anası onu necə öyrətmışdisə, eləcə bütün bildiklərini onlara öyrətdi. Lakin Qızılboyun anasından daha təcrübəliydi və ondan qat-qat çox bilirdi və elə üstünlüyü də bunda idi. O, ətraf yerləri, yem tapmaq mümkün olan nöqtələri çox yaxşı tanıyırdı, kəkliklərin sağlamlığı, həyatı üçün bir təhlükəyə çevrilən müxtəlif bədbəxt hadisələrdən qorunmağın yollarını gözəl bilirdi.

Onun təcrübəsi və sayıqlığı nəticəsində yay boyu cücələrdən bircə dənəsini də itirmədi. Onlar böyüyür, inkaşaf edir, firavan yaşayırdılar, Ovçu ayı yetişəndə isə artıq gözəl bir ailə idilər – başçıları öz gözəl, qırmızı yaxalığıyla elə əvvəlki kimi qürrələnən Qızılboyun olan, altı yetkin kəklikdən ibarət bir ailə.

Qızılboyun rəfiqəsini itirəndən bəri qanad çırpma-mışdı. Lakin kəklik üçün qanad çırpmaq torağay üçün nəğmə oxumaq kimi bir şeydir. Bu yalnız məhəbbət mahnısı deyil, həm də gücün, enerji və sağlamlığın göstəricisidir. Tük tökümü keçəndən sonra sentyabr ayı onun lələklərinə parlaqlıq, ruhuna isə coşğunluq gətirəndə o, yenə köhnə ağacının yanına gəldi. Qarşısızalmaz bir çağırışa tabe olaraq yenə qanadlarını çalmağa başladı.

O vaxtdan bəri ora tez-tez gəlib qanadlarını şappıldadırdı, balaları isə ətrafında dolaşırdılar. Onlardan biri də yaxınlıqdakı kötüyün, ya daşın üstünə dırmaşır, qanad çalaraq atasını təqlid edirdi.

Üzüm salxımları qaraldı və noyabr – Divanəlik ayı gəldi. Qızılboyunun törəmələri möhkəm, sağlam idilər və baxmayaraq ki onlara da səyahətə çıxmaq istəyi hakim kəsilmişdi, bu istək bir həftədən sonra itdi və yalnız üç kəklik atasını tərk etmiş oldu.

Qızılboyun isə özünün üç balası ilə yenə də yarığanda yaşayırdı. Qış gəldi, qar yağdı. Torpağın bəyaz örtüyü yüngül, yumşaq idi. Hava ilıq idi və kəklik ailəsi gecə kedr ağacının alçaq, yastı budaqları altına sığındı. Ertəsi gün daha soyuq oldu, çovğun qopdu və hər tərəfdə qar təpəcikləri əmələ gəldi. Gecə isə qar kəsdi, lakin şaxta gücləndi və Qızılboyun öz ailəsini belə təpəciklərdən biri üzərində yüksələn tozağacının yanına apardı. Özü düz qarın içinə baş vurdu, onun balaları da atalarının hərəkətini təkrar etdilər. Külək yumşaq qar kəkliklərin açdığı oyuqlara doldurur, onların üstünü mələfə kimi nazik ağ örtüklə bağlayırdı. Çalalarda mürgüləyərək bütün gecəni rahatca yatdılar, çünki qar örtüyü istini saxlayır, nəfəs almaq üçün kifayət qədər hava buraxırdı. Ertəsi gün səhər kəkliklər başlarının üstündə donmuş nəfəslərindən əmələ gələn nazik buz təbəqəsi gördülər, amma atalarının “Kriit, kriit, kriit!” (Bura, uşaqlar, bura gəlin!) çağırışını eşidəndə çalalarından asanlıqla çıxdılar.

Bu, onların qar təpəciklərində keçirdiyi ilk gecə idi. Ertəsi günün gecəsi yenə qara baş vurdular və şimal küləyi onların üstünə yenə bəyaz örtük çəkdi. Lakin hava dəyişmişdi, gecə isə külək şərqdən əsirdi. Əvvəlcə sulu qar yağdı, sonra hər yan buz bağladı və səhər kəkliklər oyanaraq yuvalarını tərk etmək istəyəndə bəlli oldu ki, möhkəm buz təbəqəsinin altında qalıblar.

Dərində qar elə əvvəlki kimi yumşaq idi və Qızılboyun yuxarıya özü üçün asanlıqla yol açdı, lakin sərt büz örtük onun yolunu kəsdi. Bayıra çıxmaq üçün göstərdiyi bütün səylər boşa getdi, üstəlik, hələ başını, qanadını da yaraladı. İndiyə kimi belə çətinliyə düşməmişdi. Çətin vəziyyətlərə tez-tez rast gəlirdi, lakin indi baş verən hadisə, görünür, ən pisi idi.

Qızılboyun çıxılmaz vəziyyətə düşdü. Qüvvəsi tükənir, azad olmaq üçün göstərdiyi bütün səylər boşa

çıxırdı. Balalarının bayıra çıxmaq üçün necə çapaladığını, necə yangılı civildəyərək onu köməyə çağırdıqlarını eşidirdi: “Pi-i, pi-i-ti! Pi-i-ti!”

Onlar öz sığınacaqlarında çox düşməndən qoruna bilirdilər, yalnız aclıq əzablarından savayı və gecə düşəndə faydasız cəhdlərdən heydən düşərək acından gözləri qaralan balalar tam çarəsizliyə düşər oldular. Əvvəlcə yalnız ondan qorxurdular ki, tülkü gələr, əlindən qurtara bilməzlər. Lakin ikinci gecə yavaş-yavaş yaxınlaşanda artıq tülkü barədə fikir onları qorxutmurdu. Hətta arzulayırdılar ki, o yırtıcı tez gəlsin və buzu sındırsın.

Lakin tülkü həqiqətən gələndə və donmuş qarın üstüylə aramla dolaşanda daxillərindəki dərin həyat eşqi yenidən oyandı və təhlükəli heyvan çıxıb gedənə kimi yumağa dönüb qımıldanmadan gözlədilər.

İkinci gün çovqun başladı. Güclü şimal küləyi qarı vıyılıyla qovurdu. Lakin küləyin qovduğu iri qar dənələrinin uzun müddət bir-birinə sürtünməsi sərt örtüyü dağdır, o getdikcə nazilir, şəffaflaşır. Qızılboyun buzu aşağıdan bütün gün ərzində döyəclədi və nəhayət, başağrısı tutdu, dimdiyi əzildi. Gün batanda azadlığından elə dünənki qədər uzaq idi.

İkinci gecə də elə birincisi kimi keçdi, lakin tülkü daha onların başı üstündə gəzmirdi. Səhər Qızılboyun yenə buzu qırmağa girişdi, lakin gücü artıq əvvəlki deyildi. O, öz balalarının səsini daha eşitmirdi, onların buzu necə dimdiklədiyini hiss etmirdi. Lakin hava işıqlaşdıqca başının üstündə bir işıq görürdü. Görünür, buz qatı tamam nazilmişdi və o, yenə dimdikləyir, dimdikləyir, dimdikləyirdi...

Günün axırında Qızılboyunun dimdiyi çölə çıxdı. Bu, ona yeni güc, yeni həyat verdi.

Buzu sındırmaqda davam edirdi və nəhayət, gün batana yaxın onun başı, boynu və hətta bəzəkli lələk yaxalığı açdığı deşikdən çıxırdı. Amma bu deşik enli çiyinlərini çıxarmaq üçün hələ azlıq edirdi, hərçənd ki buzu artıq çiyinləriylə, dördqat güclə basa bilərdi.

Buz təbəqə tezliklə onun gücünə davam gətirmədi. O, buz məhbəsindən qurtulub bayıra çıxdı.

Yaxşı, bəs balaları necə olmuşdu? Qızılboyun tələsik qarşı sahilə uçdu, aqlığını bir neçə itburnu meyvəsiylə öldürüb yenə məhbəsinə qayıtdı. O qaqqıldayıb gurultu salır, cavabında yalnız dərinədən gələn bir zəif civilti eşidirdi: “Pi-i-ti! Pi-i-ti!” Qarı iti caynaqlarıyla eşib onun da qapısını açdı və Bozquyruq cücə çətinliklə oyuqdan çıxdı.

Vəssalam. Müxtəlif yerlərdə qarın altına uzanıb qalan cücələr onun səsinə hay vermirdilər. Onların yerini də bilmədiyinə görə axtarışlarını yarımçıq kəsdi. Yazda qar əriyəndə onların cəsədi üzə çıxdı. Üzərinə tüklü dəri çəkilmiş skeletlər – daha heç nə!

7

Qızılboyun və Bozquyruq yaşadıkları bu macəradan özlərinə gələnədək xeyli vaxt keçdi. Lakin yemək və aydın, təmiz hava hər dərdin dərmanıdır. Qışın ortasındakı xoş havalı günlər Qızılboyuna əvvəlki kimi müsbət təsir etdi və o, özünün sevimli ağacının yanına gedib qanadlarını bərk-bərk çırpmağa başladı.

Bəlli deyil ki, qoca Keddiyə həm Qızılboyunun, həm də Bozquyruğun yerini bu səs göstərdi, yoxsa onun qar üstündə qalan izləri, amma Keddi yenidən görüldü; əlində tüfəngi, yanında iti də vardı. Yarığın üstüylə oğrun-oğrun kəklik ovlamağa gədirdi.

İri, qızılı lələkləri olan kəklik xoruzu bütün vadidə məşhur idi. Ov mövsümü ərzində çox ovçu onu vurmağa səy göstərmişdi.

Lakin Qızılboyun meşə elmində böyük təcrübə əldə etmişdi. O nə vaxt gizlənmək, nə vaxt səssizcə uçmaq, ovçu keçib-gedənədək yerə sinərək dinməzəcə gözləmək, sonra isə ucadan şappıldayantək qanadları üstünə qalxıb qalın gövdəli ağacın arxasında gizlənmək və oradan səs salmadan yox olmaq lazım olduğunu gözəl bilirdi.

Lakin Keddi Qızılboyunu əlitüfəngli izləməkdən əl çəkmirdi və ona atəş açanda gülləsi artıq neçə dəfə yan keçmişdi.

Qızılboyun isə yaşamağa davam edir, hər şeyə rəğmən qanadlarıyla şappıltını salırdı.

Qarlı ay – dekabr gələndə o, Bozquyruqla bir yerdə bol yemli, böyük, qoca ağacların bitdiyi Kestl Frank meşələrinə yollandı. Orada yerlə sürünən kolların arasında nəhəng bir şamağacı vardı. Onun alt budaqları başqa ağacların təpəsindən də yuxarıdaydı. Yayda bu ağacın başında zığ-zığ ailəsi yuva qurmuşdu. Güllələr yetişməyən bu misilsiz yüksəklikdə onlar tam təhlükəsizlikdəydilər və bolluca oynayıb şənlənə bilirdilər. Zığ-zığın erkəyi parlaq, mavi lələklərini açır, qəribə, incə nəğmələr oxuyurdu. Bu nəğmələr kimə ünvanlanıbsa, yalnız o eşidə bilərdi.

Həmin əzəmətli şamağacı indi özünün bircə balasıyla yaxınlıqda yaşayan Qızılboyuna yaman xoş gəlmişdi. Onu əsas etibarilə gövdənin aşağı hissəsi cəlb edirdi. Ətrafda sürünən kollar, cır üzüm və həmişəyaşıl mərsin bitirdi. Zərif qara pəlid qozalarını isə burada lap qarın altından da qazıb çıxarmaq olurdu. Həmişə tox olmaq üçün buradan yaxşı yer tapmaq mümkün deyildi. Əgər buralara ovçu gəlsə belə, kolluğun içindən böyük ağaca sarı qaçmaq, onun nəhəng gövdəsi arxasında gizlənmək, sonra da tam təhlükəsiz uçub getmək olardı.

Qanuni qətlər mövsümündə bu ağac onları, azı, yüz dəfə xilas etmişdi. Lakin Keddi təzə bir biclik tapmışdı. Özü təpənin arxasında gizləndi, yoldaşı – başqa ovçu isə qoca ağcaqayının ətrafına dolandı ki, quşları ürkütsün. O, Qızılboyunla Bozquyruğun yem axtardığı alçaqboy kolların arasıyla oğrun-oğrun gedirdi. Lakin Qızılboyun sakit, xəbərdarlıq signalı verdi: “Rrrr!” (Təhlükə!) – və elə həmin dəqiqə də böyük şamağacına tərəf yönəldi.

Bozquyruq bir az geridə, təpəlikdə qaldı və qəflətən lap yaxınlıqda təzə bir düşmən gördü. Bu, sarı it idi, birbaş üstünə yüyürürdü. Qızılboyun həmin yerdən xeyli uzaqda idi və kolluqların arxasında iti görmürdü. Bozquyruq çox həyəcanlandı.

Kvit, kvit! (Uç, uç!) – deyə çıxırıb enişaşağı qaçdı ki, tez gözdən itsin.

“Krit, krr!” (Bura gəl, gizlən!) – daha soyuqqanlı olan Qızılboyun onun dalınca əlitüfəngli adamın gəldiyini görərək çığırdı. O, böyük şamağacına çatdı. Gövdənin arxasında gizlənərək bir anlıq durdu, sonra Bozquyruğa səsləndi: “Bura, bura!” Qızılboyun təpənin arxasındakı kolluqda şıqqıltı eşidib orada pusqu olduğunu başa düşdü.

Sonra çox qorxmış Bozquyruğun çığırtısı eşidildi. İt üstünə atılmışdı.

Bozquyruq havaya qalxdı ki, açıqlıqda durmuş ovçudan ağacın gövdəsi arxasında gizlənsin. Lakin təpənin arxasında gizlənmiş qatilin düz atəş xəttinə düşdü.

Prrr! – o, qanadlarını pırıldadıb yuxarı uçdu.

Paf! – və o, qan içində çırpınaraq yerə düşüb qarın üstündə hərəkətsiz qaldı...

Qızılboyun aşağıda gizlənmişdi. İt, demək olar ki, lap yanından, Keddi isə ondan da yaxın məsafədən keçdi. Lakin Qızılboyun tərpənmədi. Yalnız sonra ağacın qalın gövdəsinin arxasına keçib hər iki ovçudan gizləndi. İndi artıq sakitcə öz doğma yarganına uça bilərdi.

İnsafsız tüfəng ona doğma olanların hamısını bir-birinin dalınca məhv etmişdi və Qızılboyun yenə tənha qaldı.

Qar ayı ləng keçirdi və Qızılboyun tez-tez ölümün bir addımlığında olurdu, çünki onun bütün ailəsindən tək özünün qaldığını bilən ovçular onu ara vermədən təqib edirdilər. Bu təqib onu günbəgün daha artıq vəhşiləşdirirdi.

Amma görünür, onu əlitüfəngli izləmək vaxtını boş yerə sərf etmək idi və buna görə də Keddi başqa plan düşündü. Qar örtüyü dərinləşəndə, yem sarıdan kasadlıq gələndə o, Qızılboyunun yem axtardığı yerlərdə cələlər qurdu. Qızılboyunun köhnə tanışı ağquyruq dovşan cələlərin bir neçəsini özünün iti dişləriylə qırıb korladı, amma qalanı yerində qaldı. Bir dəfə Qızılboyun göyün üzündə bir nöqtə görərək fikrə getdi ki, görəsən, qırğı deyil ki yaxınlaşan və ehtiyatsızlığı ucbatından cələyə düşdü. Bir anda yerdən atılıb tək ayağından asılı qaldı.

Axı hansı haqla insan onun dilində danışmayan hər hansı canlı məxluqa bu qədər əzab verir?

Bütün həmin gün ərzində dözülməz əzablara düşər olan biçarə Qızılboyun göydən asılı qalıb iri, güclü qanadlarını çalır, bihudə yerə azad olmağa çalışırdı. Bütün günü, bütün gecəni bu işgəncə davam etdi və Qızılboyun artıq öz ölümünü çağırırdı ki, gəlib onu bu əzabdan qurtarsın.

Amma ölüm gəlmək bilmirdi.

Səhər açıldı. Daha bir gün keçdi və hava yavaş-yavaş qaralmağa başlayırdı.

Qızılboyunun gücü və sağlamlığı onun bəlasına çevrilmişdi.

Yer üzünə gecə düşdü. Hava tam qaralanda zəif qanad səsinin cəlb etdiyi yekə, şəkqulaq bayquş gəldi və elə o dəqiqə də Qızılboyunun əzablarına nöqtə qoydu.

Bu, həqiqətən, xeyirxah iş idi...

Külək şimaldan əsir, qarı donmuş bataqlığın üzərindən qovurdu. Ətrafda hər şey bəyaz örtüyə bələnmişdi. Ağappaq örtüyün üstüylə külək tündrəngli lələkləri sovururdu. Bu lələklər məşhur Qızılboyunun əzəmətli bəzəyindən – şux yaxalığından qalanlar idi. Külək onları getdikcə daha cənuba qovurdu. Lələklər bir zamanlar Divanəlik ayında elə onun özü kimi, həmin o qaralmış gölün üstüylə uçurdu. Nəhayət ki, lələklər yerə düşdü, üstlərini qar örtüdü və Don vadisində yaşayan kəklik nəslinin son izləri də həmişəlik yox oldu.

İndi artıq Kestl Frankdan da kəklik qaqqılıtsı gəlmirdi və Lilli çayın yarğanında kimsəsiz, heç kəsə gərək olmayan şamağacı aramla çürüyüb gedirdi.

MÜNDƏRİCAT

<i>Çin olmuş arzu</i>	5
-----------------------------	---

ROMANLAR

Balaca vəhşilər	11
Mənim həyatım	207

HEKAYƏLƏR

Yorğa mustanq	378
Arıqusu niyə ildə bir dəfə aqlını itirir	400
Cink	403
Gümüşxal	411
Snap Bulteryerin əhvalatı	422
Vull	436
Oğlan və vəşaq	449
Küçə nəğməkarı	465
Binqo	479
Vinnipeq canavarı	494
Lobo	509
Arno	525
Maralın iziylə	541
Ayı balası Conni	561
Döyüş Atı Cek	580
Qızılboyun	605

ERNEST SETON-TOMPSON

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evinin məhsuludur.

www.eastwest.az
[www.fb.com/eastwest.az](https://www.facebook.com/eastwest.az)

Buraxılışa məsul Sevil İsmayılova
Dizaynerlər Nərgiz Əliyeva
Elşən Qurbanov
Texniki redaktor Gültəkin Cəfərova
Texniki direktor Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru Rəsim Müzəffərli

Çapa imzalanmışdır: 08.11.2013. Format 54x88 1/16. Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi 39,5. Sifariş 13265. Tiraaj 7000

"Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43, Faks: (+99412) 370 18 49

Nəşriyyat Evinin bütün kitablarının toplusu:
<http://www.eastwest.az/az/books/> ünvanda